

UNIVERSITAT DE BARCELONA

El territori ausetà:

La construcció d'un espai des de l'època ibèrica fins a temps visigòtics

Montserrat de Rocafiguera i Espona

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

EL TERRITORI Ausetà: LA CONSTRUCCIÓ D'UN ESPAI DES DE L'ÈPOCA IBÈRICA FINS A TEMPS VISIGÒTICS

TESI DOCTORAL

MONTSERRAT DE ROCAFIGUERA ESPONA

DIRECCIÓ:

DRA. M.ÁNGELES DEL RINCÓN MARTÍNEZ

DRA. IMMA OLLICH I CASTANYER

TUTORIA:

DRA. IMMA OLLICH I CASTANYER

DR. JAVIER LAVIÑA GÓMEZ

PROGRAMA: SOCIETAT I CULTURA (disposició transitòria, 8).
Universitat de Barcelona

Barcelona, 28 de setembre del 2018

*A la Pili Pous,
per la primera pedra*

*“Defensa el teu dret a pensar,
perquè fins i tot pensar de manera errònia
és millor que no pensar.”*

Hipàtia d'Alexandria

RESUM

El treball “*El territori ausetà, la construcció d’un espai des d’època ibèrica fins a temps visigòtics*” pretén sintetitzar l’evolució d’aquesta regió del rerepaís català, a partir de la hipòtesi que es construeix com a territori polític en època ibèrica, i que evoluciona com a una unitat fins a l’Edat Mitjana. A partir de l’anàlisi del territori a nivell macro, i partint de dades arqueològiques, cartogràfiques i documentals de naturalesa diversa, s’intenta explicar el procés d’organització política al llarg de l’època ibèrica, amb la delimitació perifèrica del territori, una jerarquització d’assentaments, i l’existència d’una possible capital. Seguidament es relaciona aquest espai amb el paper que les fonts atorguen al poble ausetà a la fi del segle III aC, en els períodes convulsos de la Segona Guerra Púnica i les revoltes posteriors. S’intenten resseguir els mecanismes de transformació sociopolítica que es reconeixen en l’època romanorepublicana, i s’estudia la fundació de la ciutat romana d’Auso i la seva organització urbana i rural. Finalment s’analitzen els elements de transformació del camp i la ciutat en època tardoantiga, amb dos nuclis de poder el civil, encarnat pel bisbat, i el militar, la *Rota Civitas*, ja en el pas cap a l’Edat Mitjana.

ABSTRACT

The research “The Ausetan territory, the construction of a single space from Iberian to Visigothic times” tries to explain and synthesize the evolution of this region placed in the backlands of Catalonia. We follow the hypothesis of the construction of the space as a political territory in Iberian times (4th- 3rd century BC), which evolves as a unit until Early Middle Ages. Based on the spatial analysis, and using archaeological, cartographical and documentary data of different values, we attempt to explain the process of political organization along the Iberian period, with an establishment of peripheral boundaries, a scale-level of settlements, and the existence of a possible early capital city. We relate then this territory with the role played by Ausetani in the framework of the 2nd Punic War, and the later Iberian revolts, as classical texts refer. We attempt then to understand the mechanisms of sociopolitical transformation in the region observed in early roman times (2nd-1st century BC), and we study the foundation of the Roman city of Auso in the center of this landscape, with its rural and urban organization. Finally, the elements of transformation of the countryside and the city in Late Antiquity are studied, with its two centers of power, the civil one, played by an early Episcopacy, and the military one, in Rota Civitas, played by Visigoths, in the turning towards Middle Ages.

ÍNDEX:

RESUM - ABSTRACT

0. PRESENTACIÓ	13
1. MARC TEÒRIC I METODOLOGIA	20
1.1 Objectius historiogràfics generals	20
1.2 Fonament teòric: l'arqueologia espacial	24
1.3 L'anàlisi diacrònica de territoris arqueològics	31
2. LA COMARCA D'OSONA: L'ENTORN	37
2.1 Marc geogràfic	37
2.2 El clima i la vegetació	40
2.3 Els recursos naturals	42
2.4 Estructura de poblament actual	44
2.5 Les vies de comunicació i els passos naturals.	45
2.6 Els límits naturals del territori	48
3. LA HISTORIOGRAFIA	49
3.1 Consideracions generals	49
3.2 La tradició local	50
3.2.1 El llegat historiogràfic	51
3.2.2 L'aportació de l'arqueologia	55
3.3 La historiografia actual	58
3.4 El paper de la comarca d'Osona en el coneixement de la Història de Catalunya	62
3.4.1 La protohistòria	62
3.4.2 L'època romana	64
3.4.3 La tardoantiguitat i l'alta edat Mitjana	65
20	

4. EL FONAMENT ARQUEOLÒGIC	67
4.1 Introducció: El coneixement arqueològic a la comarca d'Osona.	
Fonts per al seu estudi	67
4.2 Criteris per a l'estudi dels jaciments.	68
4.3 Breu síntesi dels jaciments arqueològics estudiats:	73
4.4 Distribució cronològica i tipològica dels jaciments	161
5. L'ORGANITZACIÓ DEL TERRITORI EN EL PERÍODE IBÈRIC PLE	169
5.1 Introducció	170
5.2 L'estat del coneixement	171
5.3 Els jaciments arqueològics	172
5.3.1 Naturalesa dels jaciments	172
5.3.2 Els assentaments i tipologia	173
5.3.3 La problemàtica de les necròpolis.	176
5.3.4 Les troballes disperses, possible assentament dispers?	177
5.4 Els antecedents: la construcció del territori	179
5.4.1 L'ocupació d'Osona abans de la iberització.	179
5.4.2 El procés d'iberització	179
5.4.3 Un cas d'estudi: la casa 4 de l'Esquerda.	182
5.5 L'estructura del territori en el període ibèric ple	189
5.5.1 Anàlisi espacial:	189
a) Distribució i jerarquització dels assentaments	189
b) Distàncies entre assentaments	191
c) Intervisibilitat	192
d) els límits del territori ausetà	194
5.5.2 Un cas d'estudi. L'oppidum ibèric de l'Esquerda.	200

5.6 El territori ausetà en el període ibèric ple	221
5.6.1 Un possible estat arcaic?	221
5.6.2 Entorn de la capitalitat dels ausetans.	225
6. DE LA SEGONA GUERRA PÚNICA A LA FI DE LES REVOLTES IBÈRIQUES	229
6.1 Introducció	229
6.2 Els coneixements arqueològics:	230
6.2.1 Les refortificacions	234
6.2.2 Els assentaments de nova planta	234
6.2.3 Les destruccions	236
6.2.4 Els abandonaments	237
6.2.5 Les altres evidències arqueològiques	238
6.3 Revisió de les fonts escrites	239
6.3.1 El pas d'Anníbal	248
6.3.2. La Segona Guerra Púnica	253
6.3.2 Les revoltes ibèriques	260
6.4 Entorn de la problemàtica dels ausetans de l'Ebre. Una visió des del territori clàssic.	264
7. ELS AUSETANS A L'ÈPOCA ROMANOREPUBLICANA	267
7.1 Introducció	267
7.2 Els canvis en els assentaments	269
7.3 Les noves vies de comunicació	279
7.4 Els ausetans en el context de la república romana	286

8. LA CIUTAT ROMANA D'AUSO I EL SEU TERRITORI	293
8.1 Introducció	293
8.2 Els coneixements arqueològics de la ciutat d' <i>Auso</i>	300
8.2.1 Els límits de la ciutat i el seu entramat urbà	300
8.2.2 El fòrum i els seus edificis	309
8.2.3 L'Interior de la ciutat i les seves evidències	324
8.2.4 Les necròpolis	326
8.3 L' <i>ager</i> d' <i>Auso</i> :	332
8.3.1 La xarxa viària	333
8.3.2. Les vil·les suburbanes	343
8.3.3 El territori. Una possible centuriació?	348
8.4 <i>Auso</i> i els ausetans en el món imperial romà.	354
9. L'ÈPOCA TARDOANTIGA I VISIGÒTICA	357
9.1 Introducció	357
9.2 Canvis en el nucli urbà. El centre episcopal	358
9.3 El món rural, les vil·les i les <i>mansiones</i>	363
9.4 L'aparició d'un nucli militar. L'Esquerda.	
El camp de sitges com a cas d'estudi	367
9.5 Del territori ausetà a l' <i>Ausonitanae civitas</i> .	
Transformacions en el territori en el pas al món medieval	373
10. CONCLUSIONS	377
11. BIBLIOGRAFIA	387

0. PRESENTACIÓ

Fa una colla d'anys, en una petita església romànica de la Plana de Vic, es va morir el campaner i, com a conseqüència, les campanes van deixar de sonar. Un temps després, trobant a faltar aquell univers sonor desaparegut, va sorgir la proposta de recuperar el so de les campanes i els missatges que al llarg de les centúries s'havien anat repetint. Per fer-ho, vam interrogar tots els avis del veral, per veure si ens en podien donar informació precisa. La resposta va ser molt pobre... tots deien que ho havien oblidat o que en recordaven poca cosa. Així doncs, no ens va quedar més remei que plantejar una hipòtesi i recórrer a la minsa informació local i a la documentació que es conservava en altres zones del país, i, a partir d'aquí, elaborar-ne un model. Quan el vàrem presentar, vam obtenir nombrosíssimes rectificacions, precisions, detalls i anècdotes que, al cap i a la fi, és el que ens va permetre recuperar la realitat dels nostres tocs.

L'objectiu d'estudi d'aquest treball parteix una mica de la mateixa perspectiva. L'interès per al coneixement de la protohistòria i la història antiga venen de molt lluny i és extraordinària la producció de treballs i els resultats obtinguts, al llarg de segles i amb metodologies molt diverses. Tanmateix, són molt menors les visions de conjunt que permetin explicar l'evolució històrica, i aquest treball vol contribuir, en petita mesura, a proposar aquesta visió global. Som conscients de la manca de recerca i de la seva diversitat, i per tant, no pretenem pas oferir una visió definitiva. Més aviat, ens agradaria que, com en l'exemple anterior, es generés discussió i debat, a la llum de cada nou projecte, de manera que les hipòtesis que aquí es presenten s'anessin justificant, precisant, contrastant o directament rebutjant, gràcies als nous resultats.

El punt de partida, doncs és l'estudi del territori ausetà. L'objectiu és conèixer com està organitzat aquest espai en època ibèrica i com es manté, evoluciona i es transforma des d'aquest moment fins a l'inici de l'edat mitjana. La hipòtesi inicial és que es tracta d'un

mateix espai, que es pot definir a través de les relacions territorials entre dels seus jaciments arqueològics, i del qual se'n pot explicar l'evolució.

Per aconseguir aquest objectiu general, ens hem proposat uns objectius específics, que són els següents:

- Definir l'estructura territorial dels ausetans i inferir-ne, si és possible, la seva dimensió sociopolítica, a partir de la tipologia dels assentaments i de l'organització de les fronteres.
- Definir el paper dels ausetans en el marc de la 2a guerra Púnica i revoltes ibèriques. Comprovar territorialment si els ausetans van ser o no els protagonistes dels fets que les fonts els atribueixen. Revisió crítica dels textos en funció de les noves informacions arqueològiques.
- Estudiar el procés d'aculturació del territori ausetà durant el període iberoromà, per entendre la seva vinculació i el seu paper en la nova organització política.
- Plantejar una hipòtesi fonamentada per entendre com era l'estructura urbana de l'*Auso* romana i el seu territori.
- Relacionar els conceptes *civitas* i *vicus* en el territori d'Osona a inicis de l'Edat Mitjana. Entendre l'evolució del món tardoantic per explicar la creació del bisbat i la presència d'elits visigòtiques al territori, fins als canvis i continuïtats que suposa el pas dels musulmans.

L'objecte d'estudi és majoritàriament, el registre arqueològic a nivell macro, és a dir, emprant els jaciments com a una globalitat. Així doncs es parteix del coneixement del territori i de la situació dels llocs, de les xarxes de comunicació i de la informació que proporciona el propi espai com a base per interpretar l'organització del territori ausetà en

les diferents fases que s'estudien. En poques ocasions s'entra al nivell de detall, que s'utilitza a partir dels estudis ja realitzats i del material publicat.

Pel que fa al mètode, partim de les bases de l'anàlisi espacial i dels seus principis. Tanmateix, ens hem centrat sobretot a sistematitzar la presentació del coneixement dels diferents jaciments arqueològics, i plantejar un seguit de problemàtiques essencials per al coneixement històric de cara període, a les quals ens hem intentat aproximar a la llum de les informacions de què es disposen. Un cop valorat aquest estat del coneixement, hem prioritzat el manteniment de l'amplitud cronològica, i hem sacrificat l'aprofundiment en els sistemes SIG de gestió espacial, que constaven en el projecte inicial. Després d'una primera immersió en l'aprenentatge d'aquestes tasques, hem considerat prioritari plantejar una aproximació més conceptual, dialèctica i globalitzant, i deixar per a projectes més acotats en el temps i en l'espai l'aplicació d'aquestes metodologies. De fet, aquest treball ha obert vies d'anàlisi que ofereixen força possibilitats d'estudi i d'aprofundiment, i que valdrà la pena explorar.

Així doncs, les fonts utilitzades són fonamentalment de tres tipus: arqueològiques, geogràfiques i documentals. Pel que fa a la recopilació de les dades arqueològiques, aquesta tasca avui és molt més fàcil que temps enrere, atès que es compta amb un conjunt de bases de dades que permeten partir d'un corpus força complet. Entre elles, l'inventari de jaciments arqueològics de la Generalitat de Catalunya (www.invarque.cat) ocupa una posició principal. També hem utilitzat els nombrosos catàlegs del patrimoni immoble dels diferents municipis, molts d'ells finançats per la Diputació de Barcelona. Algunes pàgines web dels Ajuntaments forneixen també informació de molt bona qualitat, per exemple, la de Manlleu (www.manlleuarqueologic.cat). Pel que fa a la ciutat de Vic, es parteix del Programa de Recerques Arqueològiques a la Ciutat de Vic - PRAV (Cruells, Ollich, Molas, 1985); del PAU (Programa d'Arqueologia Urbana, Ciutat de Vic), i finalment del POUM, 2018. A més, s'ha comptat amb la col·laboració de molts arqueòlegs que han elaborat recopilacions arqueològiques, especialment la tesi de llicenciatura de M.Dolors Molas (Molas, 1975) i destaquem especialment els treballs de Roger Sala en el marc del Projecte Lluçanès, i els treballs d'Albert Pratdesaba i d'Àngels Pujol en els respectius treballs de recerca. Finalment, una part important de la informació ha estat obtinguda mitjançant visites als diferents jaciments, sovint de la mà de les persones (arqueòlegs i particulars) coneixedores dels llocs. Hem limitat la informació arqueològica als materials publicats, incloent-hi els materials inèdits fets públics a través de la xarxa, com moltes

memòries d'excavacions arqueològiques, excepte en aquells jaciments i aspectes on la informació ha estat obtinguda per nosaltres mateixos, com és el cas del jaciment de l'Esquerda, i també en altres indrets on els seus autors m'han cedit gentilmente informació a mig treballar o no publicada.

Quant a les dades geogràfiques, ens hem basat fonamentalment en els recursos que ofereix l'Institut Cartogràfic de Catalunya, especialment en la cartografia a escala 1:50.000, 1:25.000 i 1:5.000. Hem utilitzat també els ortofotomapes, i la cartografia històrica tant a nivell nacional com local. Per a la ciutat de Vic, les bases ens les ha proporcionades l'Ajuntament de Vic.

El tercer tipus de font han estat les documentals. Una de les tasques que hem realitzat és l'aprofundiment en la documentació d'arxiu de caràcter historiogràfic per tal de rescatar o reinterpretar les dades arqueològiques més antigues. En aquest aspecte destaca la consulta de les notes inèdites que Josep Serra i Campdelacreu va realitzar per a la història de Vic. Es conserven cinc lligalls d'anotacions manuscrites i dibuixos a l'Arxiu Episcopal de Vic, entre els quals apareixen narrades minuciosament algunes troballes de l'època amb les seves descripcions. No s'ha pogut fer un estudi aprofundit de tot aquest material, que creiem que mereixerà més endavant un estudi monogràfic. Altres documents antics, notes parroquials, inventaris privats, etc. també han estat consultats, i també pensem que mereixerien atenció historiogràfica.

Pel que fa a les dificultats, cal dir que la principal ha estat el factor temps: l'intern, degut a les limitacions de la pròpia vida familiar i laboral, però també l'extern, per la dràstica limitació cronològica que va suposar el canvi de normativa en l'elaboració de les tesis doctorals, un cop iniciat el treball, que ens ha obligat a treballar sota la pressió del temps de descompte. Som conscients que a aquest treball li falta un any de repòs i de revisió, especialment pel que fa a la part gràfica, que ens comprometem a realitzar, encara que sigui amb posterioritat al lliurament. Tot i així, pel que fa als continguts, ens hem mantingut força fidels als objectius inicials, i no s'observen grans desviacions respecte del projecte primigeni.

Així doncs, el treball consta de dos grans blocs. El primer, capítols 1 a 4, inclou tots els estudis previs (metodologia, geografia i historiografia), i la recopilació i sistematització de la informació arqueològica. Cal dir que finalment s'ha inclòs la informació de la base de

dades arqueològica en el capítol 4 del treball, que per aquest motiu queda una mica llarg, i no com a un apèndix. Ens ha semblat que d'aquesta manera es facilitava la comprensió del segon bloc, compost pels capítols 5 a 9. En aquests darrers s'estudia de manera cronològica la construcció del territori ausetà al període ibèric ple (cap. 5); al període de les guerres púniques i revoltes posteriors (cap. 6); a l'etapa iberoromana (cap. 7), al moment romà imperial (cap. 8) i des de la tardoantiguitat a l'època visigoda (cap. 9). En cada capítol es parteix de l'anàlisi territorial per tal d'arribar al plantejament de les problemàtiques específiques o de la proposta de noves hipòtesis. Finalment, les conclusions presenten la hipòtesi de l'evolució de l'estructura del territori, juntament amb un seguit de propostes de recerca. Pel que fa a la bibliografia hem referenciat només aquells títols en els quals ens hem basat i hem utilitzat directament per la realització del treball, i hem intentat ser el màxim d'exhaustius en la part ausetana. Malauradament l'estudi global de la producció bibliogràfica del període objecte d'estudi és un dels aspectes que ha quedat per al futur.

Des d'una dimensió més personal, la realització d'aquest treball ha suposat per a mi una font constant d'il·lusió i de superació, i, a excepció de la pressió final, m'ha proporcionat estones d'autèntica felicitat. És un privilegi treballar al costat de tantes persones que, al llarg de tant de temps, però també avui dia, dediquen les seves energies a estudiar i a transmetre els fonaments i les arrels de la nostra societat, conscients que, com deia el Professor Fontana a qui volem recordar, és la millor manera de comprendre el present i de millorar el futur.

Agraïments:

Són moltes les persones que han contribuït a fer possible aquest treball. En primer lloc, voldria agrair la paciència i la confiança a les directores d'aquesta tesi, la Dra. M. Ángeles del Rincón Martínez i la Dra. Imma Ollich i Castanyer. Sense elles i la seva disponibilitat per ajudar-me, a vegades amb moltes presses, segur que no hauria arribat a bon port. Més enllà d'això, però, voldria donar-los les gràcies pels seus ensenyaments i les discussions compartides al llarg de mes d'una trentena d'anys, que m'han dotat d'una visió de l'arqueologia i de la Prehistòria i la Història Antiga i Medieval que, sense elles, hauria estat molt més incompleta. A la Dra. Rincón li he d'agrair especialment que acceptés per segona vegada la direcció de la meva tesi tants anys després. A la Dra. Ollich li dec un dels millors regals de la meva vida: la codirecció del jaciment de

l'Esquerda, que sempre he considerat un gran privilegi. Un agraïment també per al Dr. Javier Laviña, que va acceptar fer-me de tutor durant el darrer any, a conseqüència de la jubilació de les meves directores.

Un especial agraïment per al Dr. Albert Pratdesaba, per la seva impagable ajuda en la realització d'aquest treball, a qui pertany l'autoria de la majoria de mapes i d'elements gràfics, i també el disseny de la portada, així com moltes de les informacions inèdites que he tingut la sort de discutir i de compartir amb ell al llarg de tot el període de realització del treball.

Aquest treball tampoc no hauria estat possible sense l'ajut de la M.Àngels Pujol, amb qui hem treballat colze a colze a l'Esquerda, i que m'ha deixat participar de les interessantíssimes novetats que aporta el Lluçanès. Bona part de les innovacions metodològiques impulsades a l'Esquerda porten la seva empremta, com també aquest treball. A ella, i a la Maria Ocaña, a en Jordi Gibert, a l'Oriol Amblàs, i a en Dani Robles, moltes gràcies per la col·laboració i paciència, per les imatges i materials que han elaborat i que he pogut fer servir i per haver passat al davant en els meus ocupadíssims moments de realització de la tesi. Al Dr. David Serrat i al Dr. Josep M. Nolla els vull agrair el suport, i sobre tot el fet que durant anys s'hagin vingut a compartir amb mi bocins de la seva gran saviesa. I també faig extensiu el reconeixement a tots els membres de l'equip de l'Esquerda i de la Fundació l'Esquerda. especialment als que ja no hi són, el Dr. Riu, El Dr. Reynolds, en Pau Espona. Cadascú en la seva mesura ha fet possible que el jaciment aportí tants resultats per al coneixement de la nostra història.

Cal dir que en tot aquest procés m'he sentit molt ben recolzada per molts companys arqueòlegs que durant tot el treball s'han brindat a facilitar-me tota mena d'informació que els he demanat, i també a escoltar els meus dubtes, hipòtesis, explicacions, neguits, etc. Especialment, voldria esmentar a la Dra. Anna M. Gómez Bach, a la Dra. Esther Travé, a la Dra. Anna Gutiérrez, a en Toni Caballé, a la Montserrat Mataró i a en Roger Sala. També he pogut compartir inquietuds amb molts companys arquitectes, especialment amb el Dr. Joan A. Adell, Miquel Suriñach, Anna Rovira, Elisenda Foradada i Beth Capdeferro. També a la Carme Jiménez, que m'ha regalat algunes de les seves fotografies, i a l'Assumpta Grabolosa pel seu assessorament lingüístic.

Un agraïment especial també per al Dr. Miquel dels Sants. Gros i per al Dr, Rafel Ginebra, per les seves atencions en les meves visites a l'Arxiu Episcopal de Vic, i sobretot per la disposició en compartir coneixement sobre una ciutat i una comarca que ocupa una part important de la nostra recerca. Als membres del CIAO, i també als meus companys de feina. I a tots els meus alumnes de l'Escorial, que em fan créixer cada dia, sense deixar-me envellir.

A les meves companyes de tesi, l'Antònia Díaz-Carvajal, i l'Elisenda Colleldemont, amb qui hem fet aquest camí juntes, els vull donar les gràcies per tota la informació compartida, i per la seva col·laboració a l'hora de realitzar tots els tràmits que suposa fer un doctorat. Però més enllà d'això vull agrair-los l'oportunitat d'haver compartit les inquietuds, els neguits, les alegries i els desànims, sobretot en aquesta recta final, que han fet ben certa la frase que *“sol es va més ràpid, però amb companyia es va més lluny”*.

Fer cabre la realització d'una tesi enmig de la vida ja ocupada que portem no ha estat una tasca fàcil. Per això vull agrair el suport de la meva família, que m'ha regalat tantes estones de calma assumint tasques que em pertocaven, i que ha posat sempre en valor la meva feina. Als meus pares, amb qui comparteixo el dia a dia, a les meves germanes Glòria i M.Mercè i als seus marits, Albert i Quim, i als meus nebots Marçal, Guillem, Esteve i Martí, a qui he estafat un estiu que els quedo a deure.

I finalment, gràcies pel suport que familiars, amics i companys m'han dedicat en aquesta aventura. No els puc esmentar tots, però recordo totes i cadascuna de les seves paraules d'ànim. A la Roser, la Victòria, l'Alba, la Montse, la Carme, l'Assumpta, l'Ester; a l'Enric i la M.Àngels.... a la Fina Blancafort, que mai no ha deixat de ser-hi, i a la Pili Pous, que em va encomanar fa molts anys l'amor per la història, i a qui, en el dia de la seva jubilació, va dedicada aquesta tesi.

1. MARC TEÒRIC I METODOLOGIA

1.1 OBJECTIUS HISTORIOGRÀFICS GENERALS

L'inici d'un treball de recerca de caràcter històric parteix sempre d'un marc teòric ampli, que fonamenta tota l'activitat de recerca posterior. En aquest cas, es plantegen un seguit d'elements de reflexió, que han portat a encarar un treball de les característiques del que presentem. Aquests plantejaments son fruit de la voluntat d'emmarcar la recerca arqueològica en l'ampli marc del coneixement històric contemporani i en les línies de coneixement actuals.

Una de les grans dificultats que presenta l'arqueologia en els nostres dies, i m'atreuria a dir la història en general, és la de l'excessiva especialització, i això, en el cas de l'arqueologia és paradoxal, atès que l'obtenció de resultats fiables requereix l'aplicació del mètode científic i un coneixement exhaustiu de tècniques de recerca que fan indispensable aquest mateixa especialització. Aquest enfocament ha fet que cada vegada els resultats siguin més aprofundits, però més parcials, i de vegades fan oblidar que la tasca d'arqueòleg té sentit si realment serveix per explicar la història i que cal donar contingut històric a tot aquest material.

Així doncs, una de les primeres preguntes que cal formular-se és si el treball que es pretén portar a terme tindrà sentit o trobarà encaix en el corpus del coneixement històric actual, sobretot, si entenem, com apuntava Fontana (Fontana, 2010) , que la història té sentit en la mesura en que ens ajuda a entendre'ns a nosaltres mateixos. És coherent buscar les arrels dels problemes actuals en un període tan reulat en el temps? Cal tenir en compte que, en els corrents de pensament i d'organització social actuals la prehistòria, protohistòria i la història antiga es troben molt menystingudes, tal com es demostra, per exemple, en els plans d'estudi vigents. Per exemple en el batxillerat actual les dues matèries curriculars d'Història, Història d'Espanya i de Catalunya, obligatòries per a tots els alumnes, i la Història del món Contemporani, només per als alumnes de la modalitat d'Humanitats i Ciències Socials, inicien el programa ja ben entrat el segle XIX. Només els

alumnes que cursen les matèries de Llatí i d'Història de l'Art, tenen l'oportunitat d'estudiar, i encara de manera col·lateral, alguns aspectes de la història del món clàssic, i sempre com a element secundari de l'estudi de la llengua o de l'estètica¹. La mateixa societat doncs, és la que menysté aquest coneixement de l'antiguitat com a vàlid per explicar la gènesi de la nostra societat actual, i el manteniment dels valors ancestrals o tradicionals passa molt sovint a la categoria d'espectacle o d'entreteniment, mentre que la veritable importància en el desenvolupament es confereix a la tecnologia i a les omnipresents TIC.

Aquest desconeixement o desinterès pel món antic, que es veu clarament a les institucions educatives i socials, i que es pot estendre també al bloc de matèries anomenades "humanitats" té unes conseqüències nefastes per a la ciència i per a la nostra societat. Molt especialment en el desarrelament del jovent, que sovint troba pocs recursos per encarar el seu futur. Ens adonem que una bona part dels joves dels instituts i escoles tenen clar que per tenir un bon esdevenidor han d'estudiar el batxillerat i emprendre un grau universitari - ara la majoria ja parlen del màster posterior- sovint sense tenir cap interès per adquirir el coneixement que els portarà a l'obtenció d'aquestes titulacions, i sense pensar en les seves capacitats, en la seva vocació i en el seu desig de formar-se humanament i intel·lectualment; i també sense saber-se formular les preguntes claus (qui som, d'on venim, on anem, què volem) que han permès pensar-nos com a generació i com a espècie (Carbonell, Sala, 2001).

Paradoxalment, creiem que l'estudi del món antic des de totes les seves perspectives és una bona manera de connectar amb les arrels de la humanitat, per diferents motius. En primer lloc, com ja apuntava E.H.Carr (1983) les etapes més reculades de la humanitat, en tenir molta menys documentació i menys matisos, permeten una visió més globalitzada dels grans problemes humans (alimentació, diferenciació social, territorialitat), en el mateix sentit que una fotografia aèria, per la distància que pren respecte de l'objecte, permet obtenir-ne una visió més global, sense que els detalls esbiaixin aquesta perspectiva. En segon lloc, perquè la distància temporal permet simplificar les qüestions i encarar-les amb un nombre molt menor de variables, fent molt més simple l'establiment de "models". Finalment, també, perquè la història antiga té un punt de gènesi, d'origen, sobre el qual es basteixen, moltes vegades de manera inconscient, molts pilars que sostindran l'estructura històrica posterior.

¹ Decret 142/2008 de 15 de juliol (DOGC n.5183. 29-072008)

Contràriament al que sembla desprendre's dels organismes rectors de la nostra societat, cal dir que la manca de paper de la història antiga en els plans d'ensenyament contrasta poderosament amb l'interès popular que aquesta suscita, i que es demostra amb la quantitat de reportatges, viatges, simbologia, i fins i tot temps de lleure, que es dedica a visitar i a conèixer aquests vestigis del passat que, d'altra banda, quasi no s'estudia a l'ensenyament mitjà.

Ara bé, una de les principals paradoxes que presenta en els nostres dies, l'arqueologia, i m'atreuria a dir, moltes de les branques del saber, és la seva evolució cap a nivells de coneixement cada vegada més precisos i exactes, però que requereixen d'una enorme especialització per ser portades a terme. Cal ser ben conscients de l'impuls i dels beneficis que aquesta aproximació "quirúrgica" a la realitat ha aportat a la ciència en general, i a la ciència arqueològica en particular, permetent un grau de coneixement i una precisió fins fa poc inimaginables. De fet, podem afirmar que l'ús del mètode científic en arqueologia ha estat l'impuls que ha permès a la nostra disciplina dotar-se d'una metodologia pròpia que ha fet que sigui avui dia molt més que una simple "tècnica auxiliar de la història".

Però, aquesta anàlisi de precisió, i potser una excessiva o falsa prudència, ens porten sovint a interpretar la realitat des d'aquests nivells de detall, de manera que la quantitat de dades exactes i fiables que s'obtenen a partir dels múltiples projectes de recerca o d'excavacions preventives, no deixen de ser peces d'un *puzzle* que no s'arriba a construir, ja que falta el marc general on aquestes restes tenen sentit. La història d'Osona n'és un exemple molt clar. A desgrat dels molts treballs que s'han desenvolupat en els darrers anys, i que han permès precisar i revisar en molts aspectes el coneixement que tenim de la història antiga al territori, la base de síntesi sobre la qual es construeix el discurs històric es remunta l'any 1984 (Albareda, Figuerola, Molist, Ollich, 1984), i és aquesta visió general la que perviu i la que transcendeix cap a la societat a través de la difusió i de l'ensenyament, creant una distància sempre allunyada entre l'investigador i el públic dipositari i hereu d'aquesta història.

Per això el treball que es planteja aquí és un treball de síntesi, on el que es pretén és la creació d'un model de la història del territori d'Osona, que faci de marc interpretatiu per a la gran quantitat de treballs especialitzats que, afortunadament, es porten a terme en el

territori objecte d'estudi, gràcies en part a la legislació vigent en matèria de patrimoni. És evident que un treball d'aquestes característiques ha de ser forçosament limitat i imprecís, i que el seu destí és ser ràpidament corregit, esmenat i superat per la pròpia recerca. Tanmateix, creiem que pot ser útil per pensar o repensar globalment aquest territori i la seva evolució cronològica.

1.2 FONAMENT TEÒRIC: L'ARQUEOLOGIA ESPACIAL O ARQUEOLOGIA DEL TERRITORI

Entemem per arqueologia espacial tot un seguit de disciplines arqueològiques que tenen com a objectiu estudiar les restes arqueològiques, no per elles mateixes, sinó en relació amb la seva distribució en el territori. L'arqueologia espacial s'ha d'encaixar en tot el procés de revisió epistemològica i metodològica que experimenten totes les Ciències Socials des dels anys 30 del segle XX i que, en Arqueologia cristal·litzen sobretot a partir dels anys 60. En aquesta disciplina la renovació parteix sobretot del món anglosaxó, i pren, en el seu moment el nom de "New Archaeology" (Binford, 1962), i que suposa un canvi de paradigma important en la comprensió de l'activitat arqueològica, que passa de ser una "ciència auxiliar de la història", caracteritzada sobretot per l'acumulació de dades materials subsidiàries del relat històric escrit, fins a ser una ciència per ella mateixa amb objectius propis i amb capacitat d'obtenir resultats comparables, contrastables o complementaris amb altres dades procedents d'altres metodologies d'anàlisi històrica.

Colin Renfrew i Paul Bahn, en la seva obra de síntesi *Archaeology, Theory, Methods and Practice*, resumeixen el canvi de paradigma que suposa la *New Archaeology* en un seguit de conceptes molt reveladors de la naturalesa d'aquest canvi: l'arqueologia esdevé explicativa, en oposició a l'arqueologia descriptiva tradicional; aborda processos culturals, en contraposició al relat històric de les cultures; utilitza l'enfocament deductiu, en contrast amb l'inductivisme tradicional; comprova i demostra les afirmacions, en comptes de basar-se en arguments d'autoritat; treballa per projectes, i no per acumulació de dades; tracta la informació de manera quantitativa i no qualitativa. Tot això, segons els autors, permet abordar els estudis arqueològics des d'una perspectiva optimista, en tant que ciència generadora de coneixements, en contraposició de la perspectiva pessimista tradicional, per la qual les restes arqueològiques són només un registre "fòssil" d'una realitat que mai no és completa ni es pot arribar a conèixer (Renfrew, Bahn, 1991: 35).

En aquest marc de renovació, apareixen un seguit de plantejaments i metodologies que van construir el nou llenguatge de l'arqueologia. Entre elles prenen un relleu particular totes les disciplines que tenen a veure amb l'entorn dels assentaments, i que es van vertebrar en la coneguda escola paleoeconòmica de Cambridge (Ruiz-Zapatero, Burillo 1988), i es van conèixer sota el nom d'arqueologia espacial (Clarke, 1977).

Els estudis de territoris arqueològics beuen de les metodologies que es desenvolupen d'una banda en el marc de la geografia humana, i de l'altra en l'entorn de l'antropologia, i que defineixen un seguit de conceptes i de perspectives que després s'aplicaran a l'arqueologia.

La Geografia Humana va començar a abordar l'anàlisi dels territoris des d'una perspectiva espacial a mitjans del segle XIX, a partir de l'obra de l'economista Johann Heinrich von Thünen, *Der Isolierte Staat (1845)*, on l'autor planteja per primera vegada un model d'estat aïllat en relació amb el seu territori agrícola distribuït entorn de la ciutat. Tot i que es tracta d'un model teòric inspirat en la Baixa Saxònia preindustrial, suposa un primer model geogràfic de referència per a l'estudi del territori. A partir d'aquest treball preliminar, i d'altres, el geògraf alemany Walter Christaller (1933) va elaborar la seva *Central Place Theory*, que explica com les ciutats, distribuïdes i jerarquitzades en un territori, en proveeixen i n'organitzen l'abastiment. Es crea així una xarxa d'àrees d'influència de cadascun d'aquests nuclis que permeten modelitzar les pautes d'assentament en un territori. Christaller va aplicar aquest model a les ciutats del sud d'Alemanya (*Die Zentralen Orte in Suddeutsch Land*). A. Lösch, també economista, (1954) va prendre la teoria dels llocs centrals de Christaller, i va elaborar, de manera teòrica, unes xarxes on es visualitzen les àrees de captació de cada ciutat, l'espai que actua com a zona d'influència, i la competència que es fan entre sí les diferents ciutats en funció de la llei del mínim esforç. Aquest model, que resol en un seguit de polígons hexagonals, estarà a la base de molts estudis geogràfics dels segles XX i XXI.

Tot i que l'aplicació directa d'aquests models a l'arqueologia no és possible, perquè es fonamenten en una economia capitalista de mercat actual, on es tenen a més totes les dades econòmiques, demogràfiques i de comunicació a l'abast de la mà, fàcilment quantificables, sí que se n'han utilitzat alguns conceptes, degudament elaborats i adaptats a la parcialitat dels territoris arqueològics. Per exemple, el concepte de *Site Catchment*, o àrea de captació, que permet determinar la zona d'abastament dels recursos econòmics

d'un nucli de població, es va aplicar de seguida a l'estudi, per exemple, de comunitats prehistòriques (Vita-Finzi, Higgs, 1970). Un altre concepte aplicat també a l'arqueologia, és la teoria del lloc central, que permet estudiar el centre de gravetat d'un territori, i a partir d'aquí començar a comprendre la relació entre assentaments. Va ser aplicat a l'arqueologia sobretot en els estudis de la prehistòria recent i la història antiga, en els processos de formació de les societats complexes (Renfrew, 1984), i a partir d'ell es van definir tot un seguit de pautes territorials que es poden aplicar als estudis sobre la formació dels territoris arqueològics (usos i distribució de l'espai; propietat de la terra, camins i xarxes viàries, límits de fronteres... etc).

D'altra banda, els estudis en arqueologia espacial també beuen del desenvolupament que va experimentar, també en el període d'entreguerres, l'antropologia cultural. Aquesta nova disciplina dins de les ciències socials va sorgir de l'interès que havien suscitat els grups culturals d'altres llocs del món, coneguts gràcies a la formació dels grans imperis colonials durant la 2a meitat del segle XIX. L'estudi d'aquestes societats, algunes caçadores-recol·lectores, o també productores d'aliments permetien trobar certs patrons que fugien del sistema econòmic capitalista en el qual vivia Europa i que podien ser aplicats a l'estudi de les societats d'època antiga i medieval (Salrach, 2009). Marshall Sahlins i Marvin Harris, van ser dos antropòlegs que van definir models socioeconòmics aplicats a societats primitives, que en l'arqueologia espacial va portar a definir tots els estudis basats en els patrons d'assentament, entre els quals podem esmentar l'obra de Sanders (1967:53), que defineix els patrons d'assentament com a la distribució de la població humana en una regió donada, i l'anàlisi dels factors responsables d'aquestes distribucions².

Partint d'aquest camp de coneixement, l'arqueologia espacial ha desenvolupat tot un sistema metodològic que ha anat evolucionant des de mitjans del segle XX, amb totes les seves tècniques específiques. Cal diferenciar, en aquest aspecte, dos grans àmbits de coneixement: per una banda, tot el coneixement analític que es desprèn de l'estudi del paisatge, el que des de l'escola de Cambridge es va anomenar el *Landscape Archaeology*, (Aston, 1985) , i que inclou disciplines com la palinologia, la paleocarpologia, l'antracologia, la sedimentologia, entre d'altres, que permeten reconstruir el paleopaisatge

² Sanders, W.T. "Settlement Patterns" a *Handbook of Middle American Indians*. Vol.6. p. 53-86. Austin.- Citat a Alcina, J. (1989) *Arqueología Antropológica*.- Akal universitaria (Serie Arqueología, 134) . p.161.

dels períodes històrics estudiats. En aquest context ampli, també cal esmentar l'arqueologia experimental, liderada per Peter J. Reynolds, que consisteix en la verificació d'hipòtesis arqueològiques mitjançant la reproducció experimental dels elements objecte d'estudi, i que han aportat dades molt importants sobre sistemes de construcció, amb la creació d'espais arqueològics concrets, sobre producció i productivitat i estocatge, tant en agricultura com en ramaderia, i sobre funcionament de la tecnologia des de la prehistòria fins a l'edat mitjana, amb l'elaboració de forns, carboneres, assecadors, entre altres (Reynolds, 1988). Aquests estudis han anat prosperant en els darrers anys, tant pel que fa a la diversitat de mostres susceptibles de ser analitzades, com a fiabilitat dels resultats, de manera que constitueixen un corpus analític de primer ordre per als estudis del paisatge i dels territoris arqueològics (Reeves, Paardekooper, 2014).

En segon lloc, l'arqueologia espacial inclou els estudis de caràcter relacional, de manera que, partint de les evidències recuperades, s'estudien les relacions espacials que es mantenen entre elles. Així doncs, David Clarke (1977), va establir per a l'arqueologia espacial tres nivells d'anàlisi: el nivell micro, que aborda l'estudi de les relacions espacials dels elements a l'interior de cada estructura (per exemple, pautes de distribució dels fragments ceràmics, ossis, etc, en un espai domèstic); el nivell semi-micro, que tracta les relacions dels elements a l'interior del jaciment (relació àrea d'habitatge - lloc de culte - espais de treball, per exemple); i el nivell macro, que relaciona l'assentament amb el seu entorn i amb el territori, en el que ell anomena *off site archaeology*, i que inclou per exemple les relacions amb les vies de comunicació, la intervisibilitat o la seva àrea de captació. En aquest sentit els canvis que s'han produït des dels inicis dels anys 90, sobretot amb l'aparició dels Sistemes d'Informació Geogràfica (GIS), i totes les aplicacions que se'n deriven, han suposat un avanç molt important de l'arqueologia espacial tot i que, malgrat la seva indiscutible operativitat, no han anat acompanyades sovint de la renovació teòrica esperada (Hu, 2011). Finalment, cal esmentar també tot el paper que han anat adquirint els mètodes arqueològics no destructius, especialment tots els sistemes de prospecció geofísica i aèria, que proporcionen un seguit de dades que permeten completar el coneixement del territori i fan que els estudis de caràcter espacial siguin molt més fiables (Sala, Garcia, Tamba, 2012)

A la península ibèrica, els primers estudis sobre Arqueologia Espacial es centren bàsicament entorn de dos nuclis. El primer, es troba en els Seminarios de Arqueología Espacial, convocats pel Colegio Universitario de Teruel, i organitzats per Francisco Burillo,

on durant els anys 1984, 1986, 1989 i 1993 es van celebrar congressos dedicats a aquesta disciplina³. En aquests seminaris hi publiquen diferents autors, que, d'una banda, introduiran a casa nostra la bibliografia anglosaxona de l'arqueologia processual i postprocessual, i de l'altra començaran a presentar els primers projectes científics basats en l'anàlisi quantitativa obtinguda a partir de les prospeccions sistemàtiques del territori. Destaquem especialment, els treballs a la Celtibèria liderats per Francisco Burillo (Burillo, 1980, 1988); i els treballs sobre el món ibèric a l'Andalusia Oriental, liderats per Arturo Ruiz (Ruiz, 1988). També cal fer notar les participacions a la revista de diferents autors, com Gonzalo Ruiz Zapatero, de la Universitat Complutense de Madrid (Ruiz-Zapatero, 1988), i Enrique Cerrillo des de la Universitat de Càceres (Cerrillo, 1988). Aquestes personalitats van ser considerades com els grans especialistes de la nova arqueologia i de l'arqueologia espacial a Espanya, tot i que aquest procés de renovació no va acabar per suposar un canvi general en els processos d'estudi i d'aproximació als territoris arqueològics, de manera que alguns autors ho han considerat com una "revolució aparent" (Mederos, 1997).

També a la península, l'aparició dels nous sistemes GIS, han suposat l'obtenció de noves dades espacials i estudis de nous territoris arqueològics, tot i que molt sovint la gran acumulació de dades no ha suposat un canvi important en la interpretació del passat d'un territori corresponent (Zamora, Baena, 2008).

A Catalunya, els estudis d'arqueologia espacial tenen una aplicació irregular en el decurs dels anys 80 i 90. Per una banda, és indiscutible que els nous postulats de la nova arqueologia han estat incorporats als estudis arqueològics, sobretot de marcat caràcter acadèmic, amb resultats molt interessants i innovadors; de l'altra, la proliferació de l'arqueologia preventiva o d'urgència, ha generat un enorme corpus de dades, que sovint han romàs inèdites, i que en poques ocasions s'han incorporat a la xarxa de treballs de caràcter científic. Conscients d'aquesta realitat, els Serveis territorials de Girona convoquen biennalment des de l'any 1992, les *Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, que pretenen donar sortida a tot aquest coneixement arqueològic generat fora del marc dels projectes. Aquesta iniciativa ha estat seguida per altres territoris catalans

³ Burillo, F. (Dir). Coloquios de Arqueología Espacial. Seminario de Arqueología y Etnología Turulense. Colegio Universitario de Teruel.

(Catalunya Central, des del 2010⁴; Comarques de Ponent, 2015; Terres de l'Ebre, 2016), i ha permès donar a conèixer les dades obtingudes de les excavacions arqueològiques de qualsevol naturalesa, alhora que recull la totalitat de la informació, formant un corpus consultable fàcilment..

Tornant als estudis més globals i més representatius, sense ànim de fer-ne una descripció exhaustiva, sí que ens sembla que podem classificar els treballs realitzats a Catalunya, que tenen com a base l'estudi del territori, des de diferents àmbits:

1.- Estudis de territoris arqueològics: Els treballs més avançats en aquest sentit són els que desenvolupa Joan Sanmartí i el seu equip, que intenten introduir la interpretació social i política per al coneixement del món ibèric. Els resultats d'aquest treball de llarg recorregut, han fet possible la realització en els darrers anys d'una síntesi del món ibèric, que permet entendre'n la seva gènesi i evolució utilitzant tots els elements teòrics, arqueològics i lingüístics (Sanmartí, 2013).

2.- Projectes globals, de llarga durada, que se centren en un territori ampli concret, i que desenvolupen diferents projectes, que fan referència tant a períodes històrics precisos, com a aspectes més monogràfics. En aquest sentit, podem posar com a exemple els treballs que es porten a terme des de la Universitat de Girona, sovint amb la col·laboració del Servei d'Arqueologia i de la Diputació Provincial, i d'altres entitats que, encapçalats per J.M. Nolla, proposen un seguit de temàtiques que abasten tota la protohistòria i història antiga del territori, en monografies molt suggerents (Burch, Casas, Nolla, Palahí, 2006; Nolla, 2008; Nolla, Santamaria, 2005).

3.- Estudis de caràcter regional, que analitzen un territori partint de la prospecció arqueològica transversal, i de la reconstrucció del paleopaisatge fonamentalment a partir d'aquestes dades. Cal esmentar els treballs de Natàlia Salazar, per a la zona de la Segarra (Salazar, 2012), i els treballs de l'equip encapçalat per Oriol Olesti i Josep M. Palet a la zona de la Cerdanya, especialment dedicats al món romà (Olesti, O, 2015), però que també inclouen l'arqueologia de caràcter transversal (Olesti, Mercadal, Morera, Oller,

⁴ Un antecedent d'aquestes jornades es va celebrar l'any 2001 a La Garriga. S'hi van presentar les principals novetats de les comarques de Barcelona. La iniciativa va ser portada a terme per Margarida Genera, del Servei d'arqueologia de la generalitat de Catalunya.

2016) i de Jordi Bolós, centrats en diverses regions, especialment de la plana lleidatana (Bolós, 2010).

4.- Projectes que es generen a partir d'un assentament o centre de recerca prou consolidat, i que des de l'assentament, aborden el territori circumdant com a perifèria, per exemple, treballs fets a partir dels molts resultats obtinguts a la Tarraco romana (Menchón, 2009), monografies sorgides a partir del jaciment ibèric d'Ullastret (Garcia, de Prado, Principal, 2012); treballs elaborats entorn dels Vilars d'Arbeca, o de la Moleta del Remei (Gracia, Munilla, Garcia, 2000), Santa Margarida de Martorell (Mauri, Travé, del Fresno, 2014), Sant Julià de Ramis (Burch, Nolla, Palahí, Sagerera, Sureda, Vivó, 2001).

5.- Cal esmentar també els estudis basats en una tipologia d'assentaments, que aborden el territori a nivell micro. Cal esmentar per la seva rellevància els treballs de Carme Belarte, per a l'arquitectura domèstica ibèrica, els treballs de projectes basats en una tipologia d'assentaments (Belarte, 2015), els treballs basats en xarxes de comunicacions (Palet, Fiz, Orengo, 2010; García, Flórez, Palet, 2015); els treballs sobre seus episcopals (Sales, 2011), entre d'altres.

6.- Finalment, els treballs basats en el seguiment arqueològic d'un fet històric concret, emprant les tècniques d'anàlisi de l'arqueologia espacial. Cal esmentar, pels seus espectaculars resultats, els treballs d'arquitectura militar, encapçalats per F.X.Hernández, entre ells la reproducció arqueològica i territorial de la Batalla de Talamanca durant la Guerra de Successió (Hernández, Rojo, Rubio, Yubero, 2010).

Centrant-nos ja en el territori d'Osona, existeixen un seguit d'estudis que parteixen de l'arqueologia espacial. El primer, que es troba a la base d'aquest treball és *Osona Ibèrica, el territori dels antics ausetans* (Rocafiguera, 1995), que aplica una hipòtesi arqueològica al coneixement del món ibèric a partir dels postulats de l'arqueologia espacial. Aquests treballs han estat seguits per Carles Padrós (2009), que ha realitzat un seguit d'estats de la qüestió sobre el mateix període abans d'especialitzar-se en l'època republicana, i en les xarxes de comunicació (Padrós, 2010). També cal esmentar els estudis arqueològics de l'àrea del Lluçanès liderats per Roger Sala, amb M.A. Pujol i Carles Padrós, que es basen sobretot en l'aplicació del sistema de prospeccions geofísiques a l'interior i a l'entorn del jaciment de Puigciutat (Garcia, Pujol, Padrós, Sala, 2010), i que parteixen d'uns

exhaustius treballs previs de *fieldwalking* realitzats per Roger Sala i Àngels Pujol⁵. Actualment, els treballs que es porten a terme des del jaciment del Camp de les Lloses, a Tona (Duran, Mestres, Padrós, Principal, 2017), i des de l'Esquerda (Ollich, Rocafiguera 2010) també parteixen d'aquesta línia de recerca.

1.3 L'ANÀLISI DIACRÒNICA DE TERRITORIS ARQUEOLÒGICS I LA INTERPRETACIÓ GLOBAL

L'anàlisi del territori va suposar un canvi clau en l'arqueologia processual, i també va resistir els girs cronològics cap a l'arqueologia postprocessual, que van tombar cap a la dimensió més simbòlica dels paisatges i dels territoris (Hodder, 1988; Shanks, Tilley, 1987). Recentment s'han qüestionat els límits d'aquesta arqueologia postprocessual, especialment pel grau de subjectivisme que pot incorporar en algunes de les seves interpretacions (Vicent, 1990). Tanmateix, i especialment en els seus inicis, aquesta nova percepció de l'arqueologia va permetre superar el debat purament quantitatiu aplicat a l'estudi espacial.

Aquest gir cap a l'àmbit més social de l'arqueologia, es pot reconèixer en els diferents treballs de Colin Renfrew sobre el tema, recollits en el volum miscel·lani *Approaches to Social Archaeology* (Renfrew, C. 1984). En la seva introducció, l'autor es pregunta si els espais es poden interpretar des d'una perspectiva que permeti la resolució de preguntes de caràcter més generalitzador. Ell proposa abordar des de l'anàlisi espacial els espais de poder, els espais d'intercanvi, els monuments simbòlics de l'autoritat en les societats preurbanes, les dinàmiques de creixement social, i, especialment, les discontinuïtats i els canvis a llarg termini (Renfrew, 1984: 12-13). Aquests dos darrers àmbits (creixements, discontinuïtats i canvis a llarg termini) plantejaven una nova via als estudis arqueològics anglosaxons, que van suposar un apropament important entre arqueòlegs i "historiadors" en el sentit que abordaven, des de metodologies diferents, unes mateixes problemàtiques.

En aquest mateix sentit, Bintliff, l'any 1996, defensava un retorn de l'interès de l'arqueologia anglosaxona cap als postulats de l'escola francesa dels *Annales* (Bintliff 1996), en el sentit que es tornava a interessar per uns temes més globals, en què tot

⁵Agraïm a Roger Sala i a Àngels Pujol les múltiples explicacions sobre aquest territori i les facilitats rebudes per a la consulta dels materials inèdits del Lluçanès.

tipus de fonts poden ser considerats documents històrics, i que no es pot reduir tot a xifres quantitatives en nom d'una pretesa objectivitat. Aquest replantejament, a més suposa el retrobament de dues maneres d'entendre l'arqueologia, que havien evolucionat de manera molt diferenciada en el marc del procés de renovació ocorregut a partir dels anys 60. Ens referim a l'escola francesa, representada, entre altres per Jean Guilaine, que es va centrar molt més en els aspectes analítics de l'arqueologia, intentant esbrinar al màxim la informació que es podia extreure de les restes arqueològiques, en contraposició a l'escola anglosaxona molt més interpretativa i basada en les quantificacions. Aquest retrobament és especialment "productiu" per a l'arqueologia catalana, tradicionalment hereva de la tradició francesa, on la introducció dels nous postulats de l'arqueologia anglosaxona, va ser, com hem vist, difícil i tardana.

A la península ibèrica i a Catalunya, aquesta aplicació interpretativa i diacrònica també s'ha vist reivindicada des de l'àmbit teòric (González Ruibal, 2012). Les pròpies administracions competents també comencen a apostar pels projectes globals que parteixin més d'una línia de recerca conjunta que d'un sol jaciment.

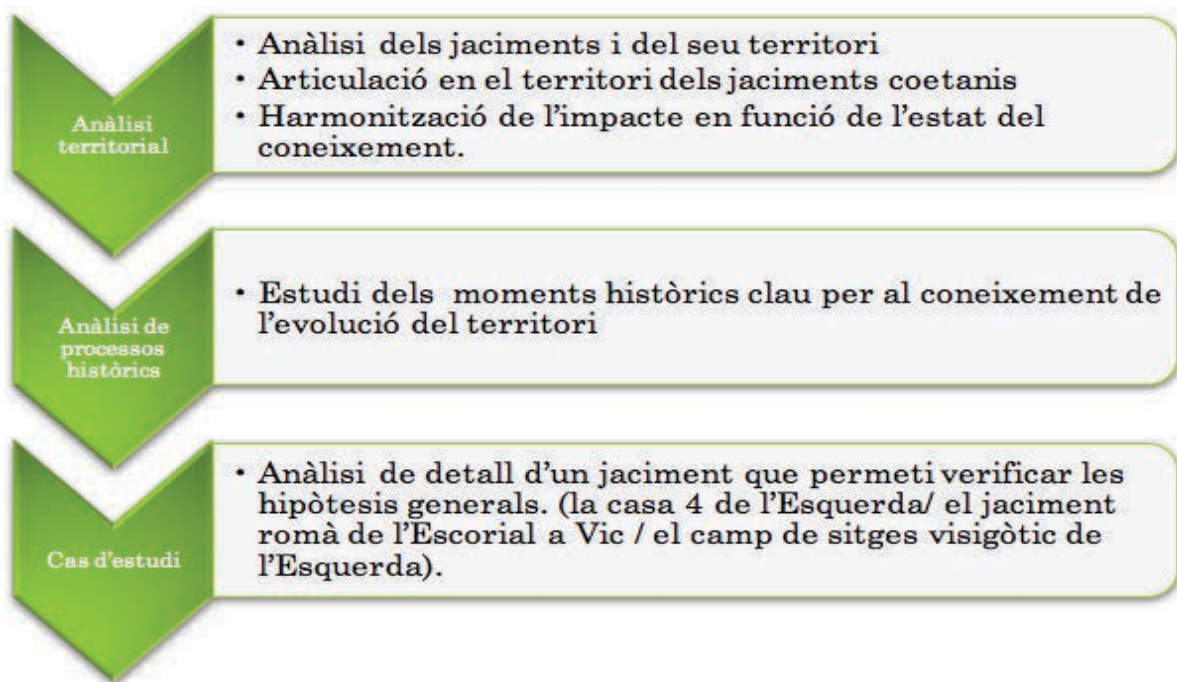
1.4 Un model d'estudi per a la comarca d'Osona. Hipòtesi de treball:

El tipus d'estudi que es planteja en aquest treball s'emmarca en aquesta darrera línia i, com ja s'ha dit, vol aprofundir en l'àmbit més interpretatiu de l'anàlisi arqueològica, a partir del plantejament d'una hipòtesi que caldrà demostrar des de l'estudi del territori, i en funció de la informació disponible, de manera que aquesta pugui ser precisada, refusada o modificada a partir de les futures informacions que es vagin incorporant al registre de coneixements.

Així doncs, la hipòtesi de partida del treball és la següent:

El territori que constitueix la comarca d'Osona presenta una unitat espacial que evoluciona en la seva organització, des de la construcció del territori ausetà en època ibèrica fins a inicis de l'Edat Mitjana. L'estudi diacrònic d'aquesta evolució permet entendre de manera més global el sentit històric d'aquests períodes, i la seva imbricació i influència dins la història de Catalunya.

Per verificar aquesta hipòtesi es proposa realitzar l'estudi territorial en tres àmbits per a cadascun dels períodes determinats. En primer lloc s'analitzarà els assentaments en relació al seu territori, i s'estudiarà la interrelació dels assentaments coetanis, per poder oferir un panorama global per a cadascuna de les etapes objecte d'estudi. Per tal d'assolir aquest coneixement, es parteix de l'elaboració d'una base de dades, on s'estudien els paràmetres territorials de cadascun dels assentaments coneguts, i s'intenta harmonitzar-ne el grau de coneixement, per tal de poder-ne obtenir uns resultats el màxim de rigorosos possible.

Hipòtesi de treball

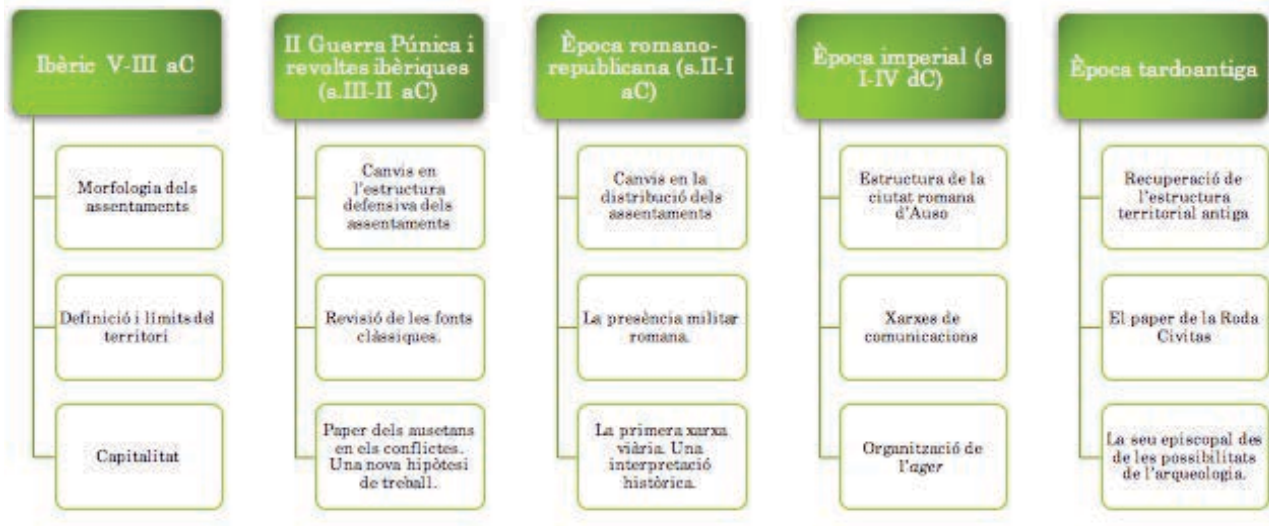
En segon lloc, es realitza una revisió-estudi dels moments històrics clau per al coneixement del territori, i s'intenta explicar des de la perspectiva de l'anàlisi espacial. Aquests moments històrics han estat escollits com a part de la hipòtesi en el projecte del treball, tot i que en algun cas s'han modificat en diferents fases d'estudi realitzades. Aquests moments històrics s'han escollit també per la seva significació en el procés d'evolució del territori.

Finalment, per tal de completar el treball, ha semblat oportú realitzar algunes anàlisis de detall, que serveixin com a casos d'estudi, i que tenen l'objectiu de comprovar a nivell particular les hipòtesis emeses en els apartats anteriors. En aquest àmbit s'ha partit de treballs d'excavació realitzats sota la direcció de la pròpia autora en els darrers anys, i que permeten cobrir tot l'arc cronològic objecte d'estudi. Per al període ibèric s'ha escollit l'anàlisi de l'espai anomenat "casa 4" del jaciment de l'Esquerda, un àmbit on es localitza una estratigrafia molt completa, que abraça tota la seqüència cronològica del jaciment. Pel que fa al món romà, l'estudi es realitza a partir de l'excavació preventiva de les restes trobades a l'Escorial, a Vic. Malgrat que l'excavació va ser molt petita, i que no conté estructures, la naturalesa del material la fa apta per a aquesta aproximació. Finalment, pel que fa a l'etapa tardoantiga-visigòtica, prendrem com a cas d'estudi el camp de sitges visigòtic de l'Esquerda, que talla directament els nivells ibèrics, i que proporciona un seguit d'informacions interessants per concretar l'estudi del període.

Pel que fa a la periodització, a l'inici del treball es va partir dels sistemes de periodització tradicionals, acceptats i posats al dia per a la historiografia catalana. Ara bé, a mesura que s'ha aprofundit en l'estudi, s'ha vist interessant fragmentar i unificar alguns períodes històrics, per tal de poder marcar més clarament aquesta evolució que es pretén mostrar. Així doncs, finalment l'estudi ha quedat marcat en 5 fases, en cadascuna de les quals s'aborda l'estudi territorial i s'emmarca una problemàtica històrica.

La primera fase d'estudi s'emmarca en el període ibèric ple (s. V-IV fins a mitjan III aC). En aquesta etapa s'aborda la problemàtica dels antecedents i orígens de la cultura ibèrica, i molt especialment, el procés de construcció del territori ausetà i la seva possible capitalitat. La segona fase se centra en el període comprès entre els moments previs a la Segona Guerra Púnica i la fi de les revoltes ibèriques. Es tracta d'un període de canvis i de trencament, marcat per un seguit de conflictes que tenen un importància clau en el territori, i en el sistema constructiu de molts dels assentaments estudiats. La tercera fase d'estudi se centra en el període romanorepublicà i en la profunda transformació de l'espai recentment conquerit. La fundació de la ciutat romana d'Auso marca l'inici del quart període, que suposa encara una organització diferent del territori a partir d'aquest nucli central. Finalment, hem considerat com a un sol període la tardoantiguitat i el període visigòtic, pel fet que es tracta d'una etapa evolutiva encara molt poc coneguda, on no es tenen gaires evidències materials per poder precisar. De totes maneres, l'organització

territorial que es dibuixa en aquest moment, permet tancar una etapa molt llarga de la història del nostre territori, i ha semblat prudent tenir-la en compte.

Quadre amb la periodització i les problemàtiques tractades.

2. LA COMARCA D'OSONA: L'ENTORN

2.1 EL MARC GEOGRÀFIC

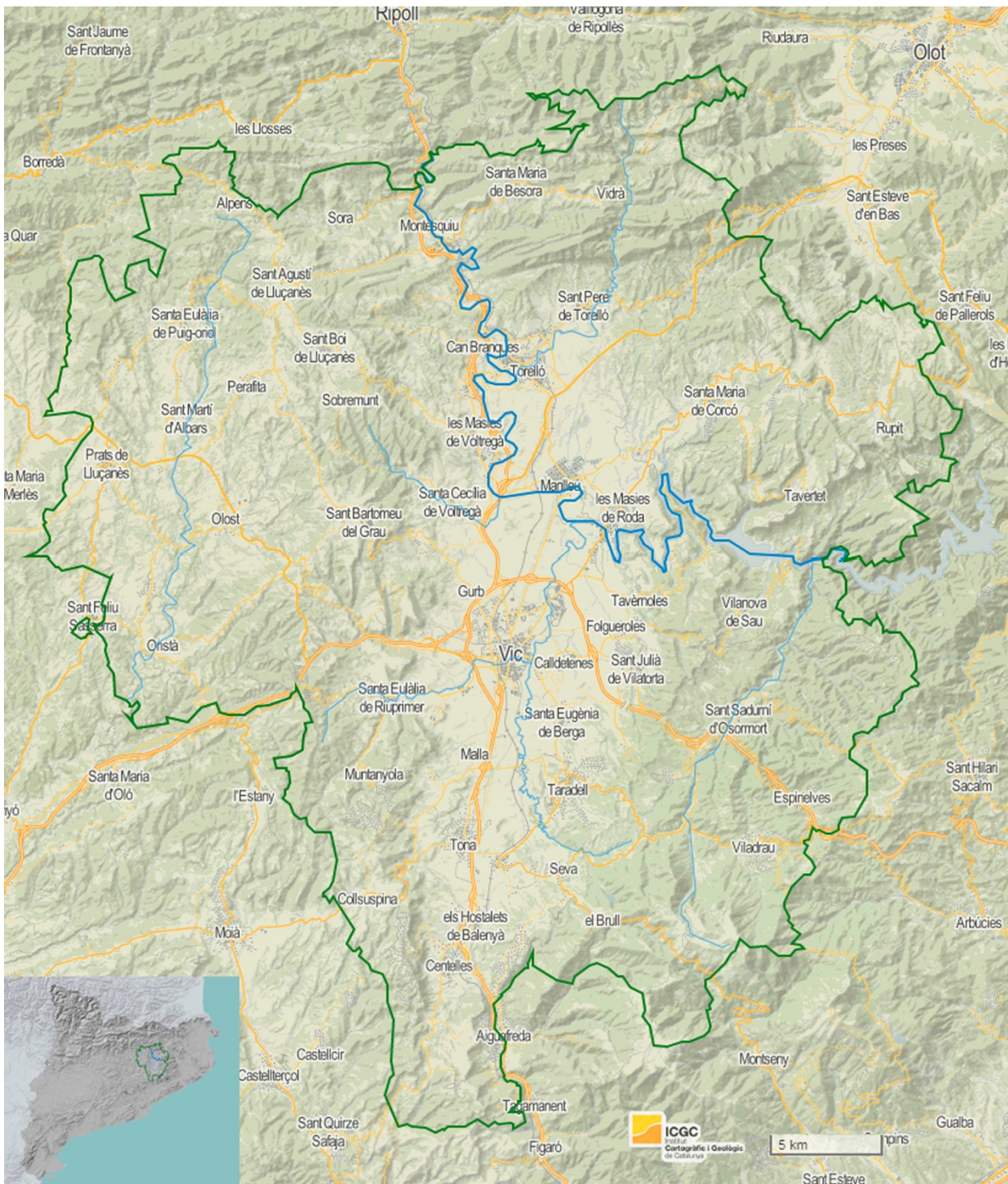
La comarca d'Osona és un territori de 1244 km² que es troba al nord-est de Catalunya. Limita, al nord amb les comarques del Ripollès, i la Garrotxa, per l'est amb la Selva, pel sud amb el Vallès Oriental, i per l'est amb el Moianès, el Bages i el Berguedà.

El territori comarcal fou establert en la divisió territorial de 1936, amb modificacions de l'any 1990, quan es van afegir a la comarca els municipis de Vidrà, Sant Quirze i Santa Maria de Besora i Montesquiu, i el més recent, el 2015, amb la segregació del municipi de Collsuspina, ara integrant de la comarca del Moianès. No correspon exactament a l'antic comtat d'Osona, ni a la posterior vegueria de Vic, però sí que en configura el gruix fonamental.

La comarca és part integrant de diverses unitats de relleu que configuren el nord-est de Catalunya. Per una banda forma la capçalera nord-est de la depressió central catalana, que s'estén cap al sud-oest per les planes del Bages, la Segarra fins al Segrià. Pel nord, la comarca llinda amb les estribacions prepirinenques que ascendeixen pel Berguedà oriental i el Ripollès i tota la vall del Ter. Pel nord-est integra la serralada transversal pel Collsacabra, que comunica amb la Garrotxa, i per llevant, forma part de la serralada litoral, amb les Guilleries i el Montseny. Així doncs, podem parlar, per la seva disposició d'un territori de transició entre les grans unitats de relleu catalanes, a cavall entre el Pirineu, les valls centrals i la costa mediterrània, element que cal, sens dubte tenir en compte per explicar la seva geoestratègia.

Si l'observem des de l'interior, la comarca presenta diverses unitats morfològiques i de relleu. Al centre, una gran depressió en forma de fus, allargada de nord a sud, que configura l'anomenada Plana de Vic. Es tracta d'un territori ampli on actualment s'aglutinen tots els nuclis de població grans i mitjans, i per on discorren la majoria de les vies de comunicació. Morfològicament, la Plana de Vic està formada per les margues

marines de l'eocè, que li confereixen el seu color blavós tan característic, que han estat erosionades pels corrents fluvials, deixant escampats els també característics turons-testimoni, en constant erosió, amb els seus *bad lands*, que singularitzen un paisatge eminentment pla.

Osona en el context de Catalunya. El relleu i la hidrografia. (Mapa: A. Pratdesaba)

Aquesta plana és envoltada per un muntanyam perifèric, constituït per les estribacions del prepirineu al nord format per materials terciaris, amb les serres de Milany i de Bellmunt, que es comença a elevar des de Torelló fins a endinsar-se cap al Ripollès. Pel nord-est, la serralada Transversal, amb roques quaternàries, que forma els seus altiplans característics amb la serra de Cabrera i el Pla d'Aiats, que marquen el pas cap a La Garrotxa. Per llevant, tanca la plana el massís de les Guilleries amb les seves formacions rocoses de conglomerats, amb elevacions irregulars i boscoses, que assoleixen els punts més elevats cap a la zona de Sant Hilari Sacalm, a la veïna comarca de la Selva. Cap al sud, el massís paleozoic del Montseny, amb els seus 1697,22 metres d'altitud s.n.m al Matagalls, tanca la comarca i es fa visible pràcticament des de tot el seu territori.

La Plana de Vic, envoltada de muntanyes, amb els turons-testimoni

Per ponent, les elevacions no són tan pronunciades, tot i que es manifesten clarament en forma de cingleres. Per la part més meridional, els Cingles de Bertí sobre el Congost

marquen la transició cap a les terres del Moianès. Més al nord, l'altiplà del Lluçanès, també separat per cingles i pendents abruptes per la zona de Sant Bartomeu del Grau i de Sobremunt, tanca la Plana fins a unir-se altra vegada amb el prepirineu.

Aquesta vall envoltada de muntanyes té els principals punts de transició amb les comarques veïnes a través dels cursos fluvials. Tota la part nord de la comarca d'Osona segueix el curs del riu Ter, que nascut al Pirineu, travessa tot el Ripollès i entra pel nord, regant les terres de Borgonyà, Torelló, Voltregà, Manlleu i Roda de Ter. Entre aquestes darreres poblacions, el riu abandona el seu traçat nord-sud per prendre la direcció cap a llevant, configurant els seus característics meandres abans d'engorjar-se cap a les Guillerries per assolir les comarques gironines. Tot i que el pas del riu Ter afecta només el nord-est de la comarca, la seva vall és molt més extensa, atès que la majoria d'afluents de la Plana desemboquen en aquest pendent. El canvi de la conca fluvial es produeix a Aigüespartides, un mas actualment pertanyent al municipi de Malla situat prop de Sant Miquel de Balenyà, que conserva encara el topònim del canvi de conca. Des d'aquest punt cap al sud, les aigües es recullen al riu Congost, afluent del Besòs, que transcorre entre els cingles de Bertí i les estribacions del Montseny configurant la ruta natural cap a migdia, i comunicant la plana amb les terres del Vallès i el Barcelonès fins a la costa.

Finalment, la major part del Lluçanès té el seu pendent vers el riu Llobregat. La Riera de Gavarresa i tots els seus afluents prenen aquesta direcció i desaigüen cap a la Depressió central, vers el Bages.

Així doncs, pel que fa als cursos fluvials, Osona té bàsicament tres conques. La del Ter i la del Besòs són pràcticament un *continuum*, ja que el canvi d'aigües es produeix en una cota molt baixa, en un terreny pràcticament pla, de pendent suau cap al nord i cap al sud. En canvi, la conca del Llobregat a l'est, sí que realment presenta diferències, que fins i tot havien estat recollides històricament. Durant l'edat moderna, la sotsvegueria del Lluçanès havia pertangut al Bages i no a la Plana de Vic, seguint la lògica pròpia de la conca fluvial.

2.2 EL CLIMA I LA VEGETACIÓ

Malgrat la seva relativa proximitat a la costa, el clima de la Plana de Vic és definit pels experts com a “mediterrani de muntanya mitjana o subcontinental” (Solé Sabarís, 1974). Es tracta d’una climatologia amb força contrastos tèrmics entre hivern i estiu, i fins i tot entre el dia i la nit, que té com a principal característica la inversió tèrmica (Fontserè, 1973), que provoca les típiques boires hivernals i que té incidència sobre la vegetació.

El règim pluvial és irregular, essent l’inici de la tardor el moment més plujós, i els pics de l’estiu i l’hivern i els períodes més secs, tal com correspon a una pluviometria de caràcter mediterrani. La humitat ambiental i el sòl argilós fruit de la descomposició de les margues eocèniques fan que el terreny sigui fèrtil i productiu, molt apte per a l’agricultura, que ha estat tradicionalment l’ocupació més important (Reparaz, 1928).

El cabal dels rius és també mediterrani, amb el riu Ter que, tot i néixer als Pirineus i estar sotmès als règims de desglaç, es nodreix principalment de l’aigua de la pluja, amb increments de cabal a la primavera i fortes secades a l’estiu i a l’hivern, amb una

La Plana de Vic i les elevacions perifèriques. Al fons, la Serralada transversal al nord-est (Foto C..Jiménez)

irregularitat pròpia dels rius mediterranis. Els corrents subsidiaris de la conca també presenten cabals irregulars amb períodes anuals on discorren secs.

La comarca també és rica en corrents subterranis amb biots, deus i fonts conegudes d'antic al llarg de tot el territori. Avui dia, malauradament, la majoria estan contaminades per un excés de nitrats (Iborra, 2005).

La vegetació pròpia de bona part de la regió és el bosc mediterrani, tot i que, degut al fenomen de la inversió tèrmica, al fons de la Plana els boscos correspondrien a cotes d'altitud superior. Així doncs, a les terres planes abunda el roure martinenc (*Buxo-querquetum pubescens*), i una vegetació ruderal formada per arbustos als marges dels camps, i en canvi, a les cotes més enlairades, es poden trobar boscos de roure de fulla gran i pinedes de pi roig, més pròpies del món mediterrani. Són residuals també algunes fagedes, com el bosc de la Grevolosa a Sant Pere de Torelló, o la Sauba Negra a Centelles. Tot i que actualment la Plana es troba pràcticament desforestada, es creu que això hauria estat diferents en temps antics, en què hauria estat coberta de boscos, amb petites clarianes per a les explotacions rurals, mentre que les elevacions, tant perimetrals com dels turons-testimoni, haurien estat desforestats per proporcionar una bona visibilitat per a la defensa dels nuclis d'habitatge.

2.3 ELS RECURSOS NATURALS

El territori osonenc presenta un seguit de recursos naturals que han estat explotats per les diferents comunitats humanes. En primer lloc, cal destacar, sobretot en les terres planes, les seves qualitats agrícoles. Les terres eocèniques, afavorides per un clima continental molt humit on es dona la inversió tèrmica, permeten sobretot una agricultura de secà, especialment de tardor, que es sol combinar amb cereals de cicle curt o, més recentment, amb farratgeres, a la primavera. La producció cerealística per als temps antics i els sistemes agrícoles tradicionals han estat recentment objecte de diferents tipus d'estudi, tant des del punt de vista etnològic (Torrents, 2004), com des dels diversos projectes d'arqueologia experimental desenvolupats a l'àrea de recerca de l'Esquerda (Ollich, et al. 2013). També es troba documentada per a temps antics la presència de la vinya, generalment en forma de parres, l'explotació de la qual va deixar de produir-se per la propagació de la fil-loxera, i que es reconeix clarament en la toponímia osonenca, amb

termes com “Vinyals, Vinyet, Malloles, Vinyoles, etc”, que es refereixen, sens dubte a aquest tipus de conreu.

L'agricultura cerealística és un dels principals recursos de la comarca, actualment juntament amb la ramaderia intensiva.

Paral·lelament amb l'agricultura, la comarca té una gran tradició ramadera, que ha arribat fins als nostres dies, amb la presència de bestiar ovicaprí, porcí i boví entre els més importants. Tot i que avui dia la ramaderia s'ha modernitzat agafant un caràcter més intensiu, es reconeix clarament la presència de la cabana ramadera com a subsidiària de l'agricultura en els sistemes agrícoles tradicionals.

Cal comptar com a recursos naturals també la caça, variada en funció de les diverses unitats de relleu, la pesca fluvial, i l'explotació dels recursos del bosc, com a fusta per a cremar, amb l'elaboració de carbó, i també amb la fabricació de materials de construcció de parament domèstic i d'eines mitjançant aquest material. La toponímia (Carboneres, Bigues, Noguera....) també proporciona informació sobre aquest tipus de material.

Pel que fa als recursos del subsòl, la comarca d'Osona no és gens rica en minerals; un estudi aprofundit sobre el tema (Mata Perelló, 1990), tanmateix reconeix la presència de

petits afloraments de ferro al llarg de la comarca, especialment al Lluçanès, que segur que haurien estat explotats en l'antiguitat, essent el Montseny l'indret amb més riquesa mineral, sobretot per les mines de coure de la Castanya, i també per la seva aportació en minerals preciosos, actualment fora d'ús, que va valdre al massís el poètic nom de *Muntanya de les Ametistes*, com el designa el poeta Guerau de Liost. En canvi, si que hi ha evidències d'una bona explotació de les pedreres, tant per a les margues eocèniques, toves i fàcils de treballar com per a les pedres de la formació de Folgueroles, que han servit per a una notable activitat edilícia. També cal afegir-hi en menor grau l'ús dels gneis que componen les terrasses fluvials del Ter, entre d'altres. De tots aquests materials n'ha estat també estudiat i demostrat el seu ús en els temps antics (Serrat, Ollich, Rocafiguera, Ocaña, 2014).

2.4 L'ESTRUCTURA DEL POBLAMENT ACTUAL

Conèixer l'estructura del poblament actual a Osona és un element important per valorar el territori i reconèixer algunes pautes d'assentament en l'antiguitat. Així doncs, cal ressaltar que el poblament es troba sobretot a l'àrea de la Plana de Vic, seguint-ne l'eix central de simetria. Al centre de la Plana es troba Vic, la capital, que aglutina actualment una part important de la població - 43.964 habitants el 2017⁶, seguida per Manlleu i Torelló, més al nord, viles que van experimentar un gran creixement a partir de la revolució industrial (20.007 i 13.995 respectivament). Aquests tres centres, juntament amb Roda de Ter, seguint el curs del riu cap a l'est (6.125 h.), aglutinen actualment gairebé la meitat de la població total de la comarca de 154.392 habitants, el 2017. Dins d'aquest eix nord sud, s'hi pot afegir també la vila de Tona (8.114 h.), i la de Centelles (7.417 h.) que marquen l'entrada al Congost. Aquest sistema urbanístic centralitzat, es complementa amb un altre sistema de nuclis més petits, a la perifèria de la Plana, ben comunicats amb la capital, i que tenen una relació territorial i de mercat clarament establerta. Entre aquests nuclis irregulars, molts d'ells d'origen medieval, podem destacar els de Folgueroles, Sant Julià de Vilatorrada, Santa Eugènia de Berga, Taradell, Els Hostalets de Balenyà, Santa Eulàlia de Riuprimer, Santa Cecília i Sant Hipòlit de Voltregà, que s'uneixen amb l'eix nord sud amb les poblacions de Sant Quirze de Besora i l'Esquirol. Aquests nuclis perifèrics obren la porta a territoris més tancats, més allunyats, amb un nucli d'ocupació com a lloc central. Seria el cas de Tavertet o Rupit, de Vilanova de Sau, substituït de l'antic poble de Sant

⁶ Font: idescat.cat per a totes les dades de població (2017)

Romà negat per les aigües del pantà, el cas del Brull o Viladrau cap al Montseny, els municipis del Moianès, darrere Tona i Malla, i Sora pel Nord.

Un cas a part presenta el territori del Lluçanès, amb una estructura organitzativa força diferent. Es tracta d'una regió força territorialitzada amb els nuclis de població prop dels camins, i amb poca diferència d'entitat entre ells. Municipis com Olost, Oristà o Prats, i fins i tot Sant Boi, Sant Agustí o Alpens, en són una clara mostra. Creiem que aquesta diferència en les pautes d'assentament, reconeguda també en la distribució geogràfica actual, és un element important a l'hora d'abordar la construcció de l'espai en temps protohistòrics.

Mapa polític d'Osona. Els nuclis urbans. (Font: recurs públic)

2.5 LES VIES DE COMUNICACIÓ I ELS PASSOS NATURALS

Al llarg dels segles, la comarca ha anat bastint i fixant els seus passos naturals, que, atesa la condició de plana envoltada per muntanyes, s'han anat mantenint al llarg del temps, constituint moltes vegades els mateixos passos per on discorren les carreteres secundàries actuals; les vies principals han pogut agafar altres camins gràcies sobretot a l'envergadura de les grans infraestructures, especialment els túnels i també els viaductes. Si exceptuem aquests traçats, podem identificar encara les vies d'accés a la Plana, moltes d'elles amb un rerefons històric, que cal tenir en compte a l'hora de reflectir la naturalesa dels diversos paisatges. En general, podríem definir dos tipus de camins: els que transcorren per passos naturals engorjats, més transitables en temps de pau, però

perillosos en moments de conflicte, i els més costeruts, però més segurs, que discorren carenejant pels passos i collets elevats de la Plana. De tots ells se n'ha servat memòria, i tots ells han estat utilitzats, de manera diferent, en els diferents episodis històrics que ha viscut la Plana.

Així doncs, el principal eix de comunicació de la comarca d'Osona amb l'exterior, ha estat sens dubte la via del Congost, que, com el seu nom indica, comunica la Plana de Vic amb les planes del Vallès i Barcelona. Per aquest eix, sinuós i difícil fins als anys 80, hi transcorre la carretera i la xarxa del ferrocarril. Aquest havia de ser un camí perillós, com ho demostren els episodis bèl·lics i les emboscades que en diferents temps històrics s'hi van produir, com durant la Guerra del Francès (Ramisa, 2010), així com també la viva impressió que suposava allunyar-se de la civilització per aquest pas feréstec, que va ser magistralment descrit per Miquel Llor en les primeres paraules de *Laura a la Ciutat dels Sants*. El camí va ser amplament utilitzat en època romana, medieval, i moderna com ho mostren parts del seu traçat encara visibles .

Pel nord, els passos del Ter també s'obren cap a les comarques del Ripollès i, a través de la Molina i la Collada de Tosses, cap a la Cerdanya, camí natural que encara fressa el ferrocarril, i que el transport per carretera ha desviat a partir de la construcció del Túnel del Cadí per la vall del Llobregat, essent també una de les vies de pas transitades des d'antic amb diversos ponts per travessar el riu en els guals més importants.

Com a via engorjada pels congostos, cal esmentar també la que transcorre seguint el Ter cap a les Guilleries. Molts autors han esmentat aquests passos, i la seva perillositat, de manera que no semblen haver constituït, en segons quins moments de la història un camí gaire transitat. El geògraf Jaume Font (2003), esmenta com a fet significatiu que cap de les invasions o conflictes bèl·lics coneguts en el territori no s'hagin produït a través d'aquesta via. Tanmateix, la presència de ponts de pedra travessant els principals cursos dels rius, i el mateix fet que les Guilleries estiguin solcades de petites comunitats, fa pensar que aquests camins devien haver estat força concorreguts, sobretot en temps de pau, i fins i tot fent servir el propi riu.

Pel que fa als passos elevats, se n'han conservat diversos, que permetien flanquejar les diferents costes de les serralades circumdants. Per ponent, la via de Collsuspina, que comunicava la Plana amb el Bages i la depressió central, via que es documenta pels

mil·liaris romanorepublicans (Pons, J: 1994: 41), i que també devia constituir un eix viari important en la cohesió del bisbat, que s'estén fins a les terres de l'Anoia.

Per la part més septentrional, l'accés cap al Lluçanès es feia pels camí que remuntava la Plana fins a Olost, i d'aquí ascendia cap a Prats i Gironella, per comunicar-se amb les valls altes del Llobregat al Berguedà; tanmateix, cal no oblidar altres camins menys centrals, que comunicaven la Plana amb l'altiplà a través dels típics "collets", entre els quals cal esmentar el de Sant Bartomeu del Grau a través de Gurb, el de la Trona a través del Voltreganès, i el Collet de Sant Agustí, per les parts més septentrionals.

Una de les vies especialment importants és la que transcorre entre Vic i Olot, i que va quedar fixada a l'edat mitjana en forma de Camí Ral, que va donar raó de ser a les poblacions de l'Esquirol i Cantonigròs, o els Hostalets d'en Bas, on hi havia sengles hostals. (Font, 2003). La presència d'alguns topònims, i restes de camí empedrat, fan pensar que podia tractar-se del ramal septentrional de la *strata francisca*, esmentada pels documents des d'inicis de l'edat mitjana, i probablement d'origen baix romà (Ordeig, 1982). El traçat del camí ha estat minuciosament recuperat per Xavier Roviró, juntament amb els seus trams, usos i llegendes (Roviró, 2014).

Més al sud-est, també tenim el pas elevat vers les Guilleries, que unia la Plana, a través de Vilatorra, amb els passos alts de les Guilleries, per Osormort, Castanyadell, cap a Sant Hilari Sacalm, o cap a Espinelves, Viladrau i Arbúcies, per obrir-se cap a la depressió prelitoral. I, finalment, també els camins del Montseny a través dels colls septentrionals (Collformic) o Meridionals (L'Avencó o Tagamanent), permetien el pas cap a les terres del Maresme o del Vallès. també pels camins prelitorals.

A més d'aquesta xarxa major, existien molts d'altres camins menors, derivats de les comunicacions entre poblacions veïnes. Cal esmentar, en aquest cas, les rutes que voregen la Plana per l'Est, sense passar per la capital, i que van ser utilitzades molt probablement des de temps protohistòrics, (Rocafiguera, 2005), però que molt més recentment també van ser emprades pels treballadors dels pobles perifèrics que acudien a les fàbriques de la vall del Ter com Roda i Manlleu (Ponce, 2000:135).

Finalment, hem de fer referència, sobretot per la seva naturalesa diferent, als camins ramaders documentats sobretot a l'altiplà del Lluçanès. Aquestes vies de transhumància,

encara avui dia documentades, i emprades si més no a nivell de memòria històrica, també reproduïxen camins ancestrals que comunicaven les terres de la depressió central (Salazar, N .2012: 55), amb les terres altes del Pirineu a través del Berguedà. Tot i que algun d'aquests camins ramaders es va perllongar fins a Vic, és a la zona del Lluçanès on realment es reconeixen i es registren al llarg de la història, de manera, que els ramats de la Plana semblen ascendir cap al Pirineu per unir-se a aquests camins (Torres, 2008),

2.6 ELS LÍMITS NATURALS DEL TERRITORI

Tot i que és indiscutible que Osona constitueix una “comarca natural” es fa molt difícil de precisar-ne els límits, especialment perquè l'evolució històrica els ha anat modificant, i també perquè el patró d'ocupació ha canviat en els diferents episodis. No podem dir doncs que les elevacions siguin un límit “per se”, perquè les terres altes han estat com hem vist nuclis de comunicació, però és ben evident que, actualment, les poblacions de muntanya constitueixen la perifèria del que és la Plana de Vic amb la capital al centre. En aquest sentit, potser la conca fluvial, prenent com a unitat l'eix Ter-Congost, marcaria els límits “naturals “ d'aquest territori. En aquest cas, només en quedaria exclosa la part de

l'altiplà del Lluçanès que desaigua al Llobregat, i que, com veurem, ha tingut al llarg dels temps un comportament i una evolució diferent de la resta del territori osonenc.

La Plana de Vic des del Voltreanès cap al sud-oest.

3.- LA HISTORIOGRAFIA

3.1 CONSIDERACIONS GENERALS

La comarca d'Osona s'ha caracteritzat per tenir des de sempre una tradició important en formació d'historiadors que han glossat els períodes pretèrits de la ciutat i de la comarca des de temps antics. També cal dir que la sensibilitat de viure en un "territori antic" es pot captar encara en la manera de fer de la regió i de la seva capital. Ara bé, l'estudi del passat des del territori no ha estat igual d'important per a totes les èpoques històriques (és fora de dubte, per exemple la gran importància que han tingut a Vic els estudis d'història medieval, amb les aportacions, entre d'altres de Gudiol, Abadal, Junyent, Pladevall, i d'altres autors, que s'han ocupat no només de la història d'Osona, sinó de Catalunya, i que han estat clarament reconeguts des del territori pel del món acadèmic). No han tingut la mateixa repercussió, en canvi, els estudis arqueològics. De fet cap d'aquests autors, en descriure la història medieval, no van tenir seriosament en compte, com era propi del moment, l'arqueologia per als seus estudis sobre el passat medieval.

Un impacte molt diferent han tingut els estudis d'història antiga. Cal dir que, de fet, es pot dir que el poble ausetà apareix tradicionalment en tots els textos històrics a causa de la incontestable i persistent presència del topònim en els textos clàssics, i també de les troballes numismàtiques ibèriques on apareix el nom "AUSESSEN" fins i tot en numerari d'argent. Ara bé, aquesta tradició ha estat moltes vegades utilitzada de manera acrítica, sense ser veritablement emprada per al coneixement de la història general de Catalunya, i poc sovint s'ha valorat el seu paper en la construcció d'aquesta història.

D'altra banda, les troballes arqueològiques precientífiques, van tenir un gran desenvolupament a la comarca, almenys des del descobriment del Temple Romà el 1882. A partir dels anys 20 del segle XX amb la creació de la Colla de Gurb, i el posterior Centre

Excursionista de Vic, van omplir una gran quantitat de col·leccions, però, només excepcionalment, en algun moment concret, van ser tinguts en compte per a la construcció del perfil de la Història de Catalunya, molt sovint pel perfil local i per l'interès per a conservar-ne les col·leccions.

A partir de 1982, amb l'elaboració de treballs d'investigació i de projectes de recerca, a l'ensem des de la Universitat de Barcelona i des de la comarca -malauradament la Universitat de Vic, recuperada als anys 80 com a Estudis Universitaris, i reconeguda com a Universitat el 1997 mai no ha apostat per als ensenyaments de caràcter històric- van permetre corregir lleugerament aquesta orientació, i es van començar, per una banda a publicar estudis multidisciplinaris que tenen en compte tant l'arqueologia com els estudis documentals, i per l'altra, es van iniciar també els estudis transversals, que contemplen diversos períodes històrics alhora, amb la mateixa intensitat. La *Història d'Osona* n'és un bon exemple (Albareda, Figuerola, Molist, Ollich, 1984). De totes maneres, manquen encara els estudis generals que permetin donar una visió consensuada i general de la comarca que englobi les dades documentals i arqueològiques i que permeti ser tinguda en compte per a la construcció de la història de Catalunya.

Així doncs, per obtenir una visió global de l'estat de la qüestió i de la recerca referent als períodes objecte d'estudi, cal distingir per una banda la tradició local, és a dir, la recerca feta des del propi territori, i dins d'aquesta diferenciar-ne la naturalesa, si es tracta de recerca de caràcter documental o arqueològica, i per l'altra, la tradició acadèmica, feta des de l'ambient universitari, amb voluntat de síntesi per veure el paper que s'ha atorgat a la informació procedent d'Osona.

3. 2 LA TRADICIÓ LOCAL

Hem qualificat amb el terme de tradició local tot aquell conjunt d'estudis i treballs d'anàlisi històrica que s'han fet des del territori, amb la voluntat d'explicar-lo, al propi territori i a l'exterior. Pel que fa al període que ens ocupa, cal dir que la comarca d'Osona ha tingut una tradició important en els estudis històrics, que s'allarga fins abans del segle XIX, i també una tradició d'inquietud arqueològica important. Tanmateix, molt sovint aquestes dues vessants de l'arqueologia no han trobat diàleg entre ells i han arribat a conclusions diverses, fins i tot contraposades.

3.2.1 El llegat historiogràfic

La vitalitat de les institucions vigatanes i d'altres pobles de la comarca amb la intenció d'estudiar el passat, ha estat important, almenys des de la Renaixença. Aquests primers treballs, inspirats en la tradició enciclopèdica neoclàssica es basaven sobretot en la redescoberta i reinterpretació de les fonts clàssiques, pel que fa al món antic, i de l'estudi de la documentació de l'Arxiu Episcopal de Vic, pel que fa a l'Edat Mitjana. Així doncs, la primera de les obres de síntesi data del 1854, i fou escrita pel metge i naturalista Joaquim Salarich i Verdaguer. L'obra es titulava *Vich, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*⁷ i és un intent de recopilar totes les informacions sobre Vic que es trobaven en les obres de referència de l'època (Marca, Flórez, Moncada, Pujades), revestides amb alguna informació inèdita extreta de l'arxiu Episcopal. Tot i que l'obra se centra en la capital, i que té un caràcter poètic i acientífic evident, té la particularitat que dóna molta importància als períodes més reculats de la història, i per tant dóna compte del passat romà de la ciutat, abans de la descoberta del temple, i dels període medieval i la implantació del cristianisme. L'obra li va valdre el reconeixement de cronista de la ciutat.

De poc temps després data l'obra de Mossèn Pau Parassols Pi, fill de Sant Joan de les Abadesses, que destinat a diverses parròquies d'Osona, va fer un estudi important dels arxius parroquials, alguns dels quals després es veuriem minvats en temps de la Guerra Civil. Entre ells destaca sobretot el treball de 1876 *San Felí de Torelló, la Virgen de Rocaprevera y San Fortián*⁸. Cal destacar-ne sobretot el seu valor enciclopèdic en l'estudi dels documents, tot i que el relat històric que se'n desprèn és totalment poètic i acrític, i sobretot, que fa ressenya de certes troballes, arqueològiques que, si bé molt imprecises, avui es troben totalment desaparegudes.

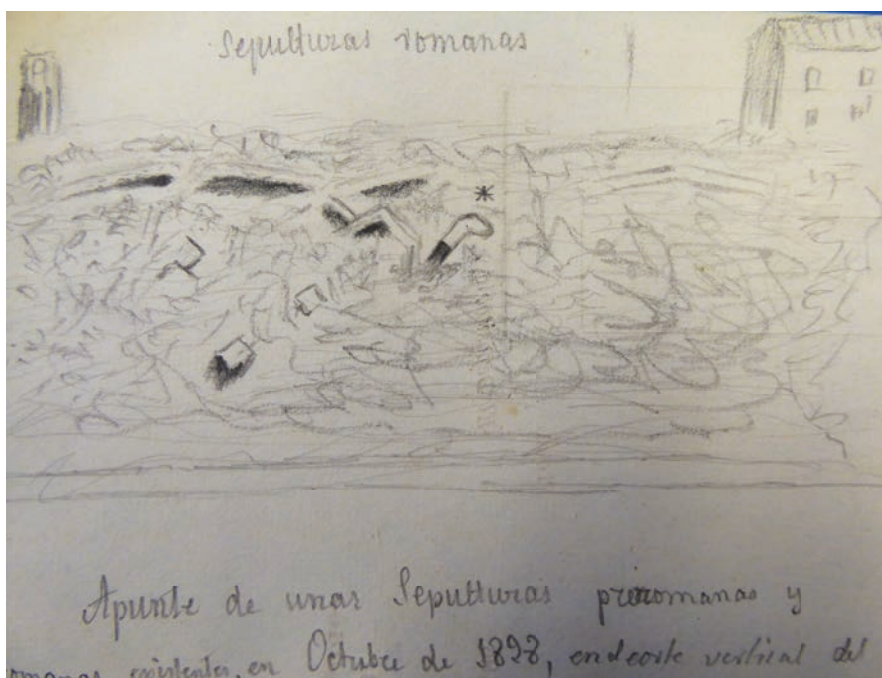
En el mateix sentit, esmentem també la monografia de Manlleu, de Domingo Torrent i Garriga, *Manlleu croquis para su historia*⁹, que es nodreix de les fonts anteriors i que també presenta un mateix estil.

⁷ Edició original. Vic, Impremta de R.Soler, 1854.- Ed Facsímil (2005) Diari de Vic, Col·lecció memòries d'Osona, 1.- 318 p.

⁸ Edició original a Impremta Inglada i Pujadas, Barcelona. Edició Facsímil. Parassols, P (1985) *Torelló* .- Jaimes Libros/Caixa d'Estalvis Comarcal de Manlleu, 112 p.

⁹ Edició original del 1893.- Impremta de Ramon Anglada. Edició facsímil (2006) Diari de Vic (Col·lecció Memòries d'Osona, 2).- 263 p.

En tots tres casos, i els d'altres autors i obres menys generalistes, es tracta d'obres que tenen com a valor la voluntat, podríem dir encara enciclopedista, de recopilar el coneixement dels elements propis de la història local, i de preservar-los per al futur, tant sigui en troballes de caràcter arqueològic, sempre tractades de manera anecdòtica, com de caràcter documental, amb les aportacions dels arxius parroquials. El relat històric que se'n desprèn, en tots els casos, no té cap interès en "fer història" des de les dades aportades, sinó a fer avenir aquestes dades en el relat historiogràfic propi de l'època.

Full de les notes manuscrites de Serra i Campdelacreu, amb dibuixos que il·lustren algunes troballes fetes en el seu temps. (Font: ABEV)

Gairebé una generació més jove que Salarich, en els darrers decennis del segle XIX, Josep Serra i Campdelacreu (1848-1901) va ser nomenat arxiver municipal de Vic. Mentre ostentava aquest càrrec, el consistori li va encarregar, i li va sufragar, la redacció d'una nova història de Vic, a la llum de la ingent troballa del Temple

Romà, i la volada que anaven adquirint els béns patrimonials de la ciutat. L'obra no va arribar a veure la llum, però el material preparatori, que es conserva a l'Arxiu Episcopal de Vic¹⁰ ens permet veure la orientació d'aquesta història, amb una clara vocació enciclopedista per una banda, però també positivista per l'altra, amb un estudi aprofundit dels grans investigadors del moment, que l'autor llegia i resumia amb cura per imbricar la seva història en el coneixement historiogràfic general. En les seves notes manuscrites, s'hi troben també interessants aportacions sobre toponímia, i documentació diversa,

¹⁰ Es tracta de cinc lligalls manuscrits, separats per carpetes, més una llibreta, i altra documentació esparsa. L'estudi crític del treball de Serra i Campdelacreu i les seves perspectives historiogràfiques, mereixerien un estudi aprofundit, que depassa totalment els límits del present treball, però que caldrà sens dubte tenir en compte en el futur. Una part del llegat de l'autor, bàsicament correspondència, es troba també al fons de la Universitat de Barcelona.

extreta sobretot de l'arxiu municipal de la ciutat, així com nombroses "notícies arqueològiques", sovint acompanyades de dibuixos, produïdes a la ciutat i també a la comarca, en un moment d'activitat constructiva important. Aquesta font va ser sens dubte consultada per Josep Gudiol, que va publicar-ne alguns dibuixos i que va aprofundir en la seva recerca.

Un pas endavant en la tradició històrica es troba sobretot en la figura de Josep Gudiol i Cunill (1872-1931). Cal dir que la seva activitat investigadora polifacètica va molt més enllà que la d'un cronista local, i a ell es deu sens dubte la modernització dels estudis d'història, d'art i d'arqueologia, que ell tractava ja com una ciència. Amb els seus treballs s'obre un període d'estreta col·laboració entre l'activitat local i el relat històric general, que fa que el coneixement que es genera a la Plana de Vic, passi a formar part de la base per al coneixement de la història de Catalunya. Entre les seves activitats importants, cal destacar, sens dubte, el seu paper com a impulsor del museu Episcopal de Vic, amb l'engrandiment de les col·leccions i la recuperació de molt patrimoni medieval dispers i en risc, i la catalogació d'aquestes obres com a font per al coneixement de la història i l'art. La seva obra principal *Nocions d'Arqueologia Sagrada Catalana*¹¹ és un bon referent de tot el seu treball, i és gràcies a aquesta obra que moltes de les troballes arqueològiques de la comarca fetes fins al moment, transcendeixen la història local. A nivell del tema que ens ocupa, cal destacar la seva monografia sobre el Temple Romà, *L'Ausa Romana i el seu Temple*¹², i també tota la seva activitat excursionista, relacionada amb les descobertes arqueològiques, que detallarem en l'apartat pertinent.

En aquesta tradició més generalista, i d'abast nacional, però bé que molt més centrat en els estudis d'història medieval, cal esmentar l'obra de Ramon d'Abadal i Vinyals, que ha estat un dels punts de partida fonamentals per als estudis medievals moderns. Pel que fa als períodes ara objecte d'estudi, cal esmentar les seves dues obres *Els precedents antics a la història de Catalunya* (1967), i *dels Visigots als Catalans* (1969-70). Conegut i reconegut com a medievalista pel món acadèmic, l'impacte d'Abadal va depassar el món local per la seva aportació a la historiografia catalana en general

¹¹ *Nocions d'arqueologia Sagrada Catalana*.- 1a edició, 1902. Ed. Josep Porte, Barcelona; 2a edició revisada, a cura de J.M. Gudiol i Ricart, 1931-1933 (2 vols).- Tipografia Balmesiana, 349 p.

¹² Edició original, Vic, 1907; facsímil, Barcelona, 1982-100 p.

Eduard Junyent i Subirà (1901-1978), hereu de tota aquesta tradició, deixeble de Gudiol a qui succeeix en la cura de l'Arxiu i del Museu Episcopal, s'especialitza per una banda en el món paleocristià i alt-medieval, on és reconegut internacionalment, però per altra banda, una part molt significativa de les seves obres són dedicades a la comarca, i especialment a la ciutat de Vic, en tots els seus períodes històrics. Com a obra de síntesi, que encara avui dia constitueix una referència no superada per a la història de la ciutat, especialment en els períodes medieval i modern, cal esmentar *La ciutat de Vic i la seva Història*, de l'any 1976, sense oblidar la multitud d'estudis i articles publicats arreu, però especialment a la revista *Ausa*, publicació del Patronat d'Estudis Osonencs, de la qual va ser també fundador. Com amb el seu predecessor, Josep Gudiol, també caldrà fer esment, en l'apartat pertinent, del seu interès per l'arqueologia i del seu paper en el coneixement de la comarca en aquest àmbit.

Paral·lelament a aquests estudis, algunes de les localitats de la comarca es doten també de la seva història local. Entre les pioneres cal esmentar la *Història de Torelló* de Fortià Solà (1948); i els *Apunts històrics inèdits de la Vila de Roda de Ter* de Francesc d'Assís Espinalt (1947). Amb la restauració de les llibertats democràtiques des de l'any 1975, i amb la recuperació de l'activitat municipal, molts pobles de la comarca publiquen durant el darrer quart del segle XX una monografia, que es ven o que, fins i tot en alguns casos, en els municipis més petits, es regala a totes les famílies del poble¹³.

No totes les monografies tenen el mateix resultat ni el mateix enfocament ni rigor historiogràfic, i el capítol sobre la prehistòria i la història antiga, no sol anar més enllà d'una recopilació de troballes diverses. De totes maneres, s'hi localitzen dades de troballes antigues i d'indrets arqueològics, i permeten una lectura a nivell "micro" del territori, que no es pot negligir. Per la seva qualitat i el seu rigor historiogràfic i documental, i per les seves aportacions inèdites, cal destacar les nombroses monografies a cura de l'historiador d'Antoni Pladevall i Font, medievalista, i bon coneixedor de les fonts i del territori, que dibuixa un paisatge molt detallat de l'evolució històrica de molts dels municipis osonencs¹⁴.

¹³ Per exemple, Gaja, E. (1976) *Història de Manlleu*; Caixa d'Estalvis Comarcal de Manlleu, 320 p.

¹⁴ Entre les monografies de Pladevall, podem esmentar: *Centelles, aproximació a la seva història* (1987); *Tona, 1100 anys d'Història* (1990); *Balenyà, un terme històric* (1991); *Taradell, passat i present d'un terme i vila d'Osona* (1995); *Santa Eugènia de Berga* (1997), entre d'altres.

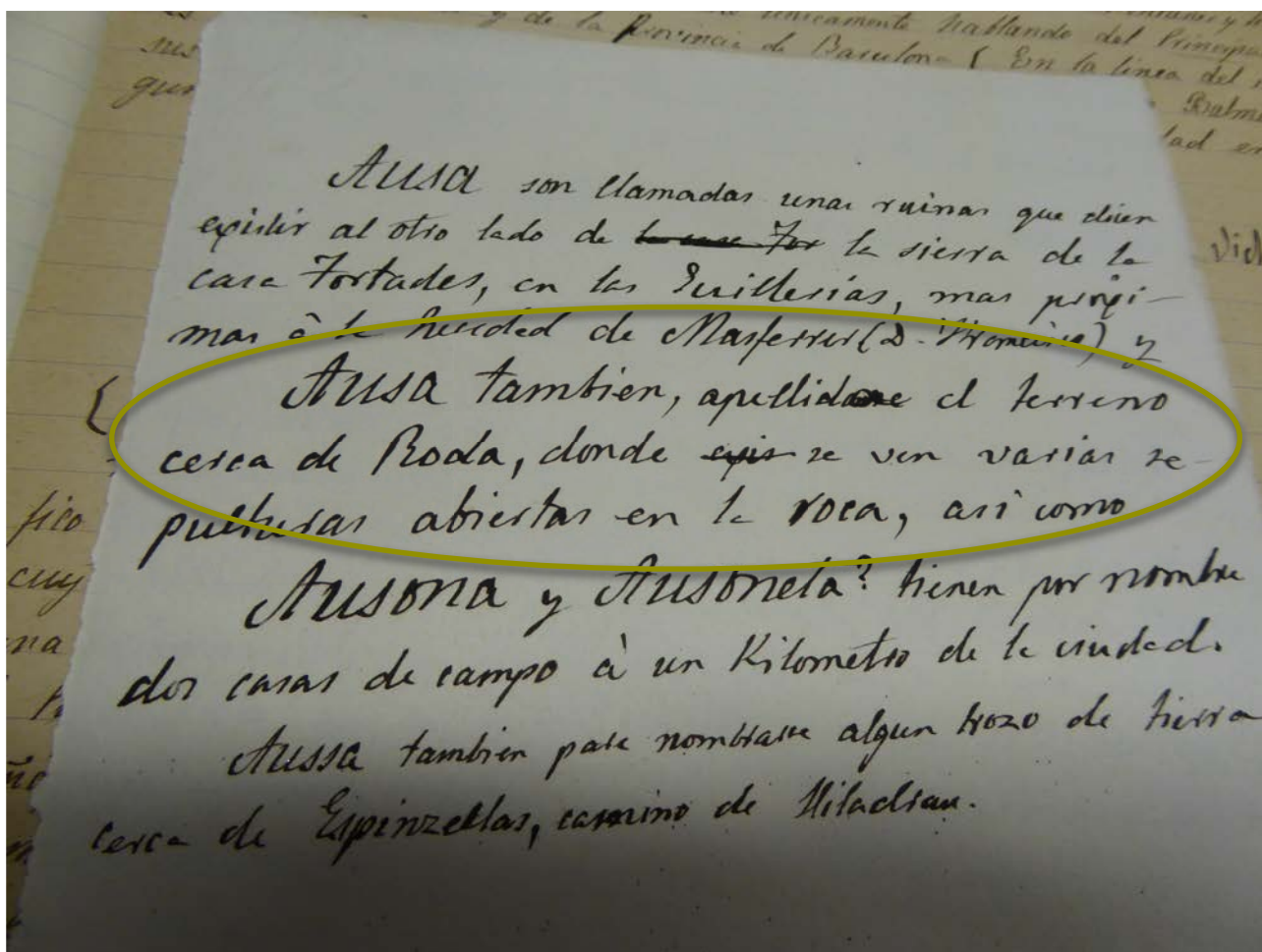
L'obra que, podem dir, marca el punt final d'aquesta tradició historiogràfica local, i s'entronca amb la recerca acadèmica actual és, sens dubte la *Història d'Osona*, publicada l'any 1984. L'obra, de quatre autors osonencs, Joaquim Albareda, Jordi Figuerola, Miquel Molist, i Imma Ollich, tots quatre vinculats al món universitari i acadèmic català, seguidors del mestratge de l'historiador Josep Fontana, suposa la introducció a casa nostra de les noves metodologies historiogràfiques que entenen la història d'una manera més científica i especialitzada, introduint la documentació com a part intrínseca del treball. A més, es confereix la mateixa importància a cadascuna de les etapes de la història des de la prehistòria fins al món contemporani i es dóna a la informació procedent de les fonts arqueològiques el mateix tractament que a les fonts documentals de qualsevol tipus. Cal dir que aquesta nova manera de concebre la història també es va incorporar en altres monografies municipals més recents, com per exemple *A Banda i Banda del Ter, Història de Roda* (Ollich, Ocaña, Ramisa, Rocafiguera, 1995), i *Gurb, un poble arrelat a la Terra* (Ponce, 2002).

3.2.2 L'aportació de l'arqueologia

Com hem vist, fins al tercer quart del segle XX, la història d'Osona, com passa també amb la història general, s'ha construït prescindint de la informació de caràcter arqueològic. Això, tanmateix, no vol dir que a la comarca no hi hagués interès pels vestigis materials, que s'han consignat sempre com a complement, especialment per aquells períodes on les restes escrites són poc importants. Per als períodes protohistòrics, això va donar lloc a una dicotomia molt curiosa: mentre que el poble ausetà era tractat com a un poble ibèric important, evolucionat, i protagonista en l'esdevenidor del món romà, els seus vestigis materials es van considerar durant molt de temps sota la marca d'un primitivisme total, sense ser conscients molt sovint que els vestigis materials corresponien a les mateixes poblacions que les fonts esmentaven (Rocafiguera, 1995).

Podem definir, a grans trets, tres etapes en l'evolució de l'arqueologia a la comarca, anteriors a l'arqueologia de caràcter científic. La primera mostra d'interès per als vestigis materials la reconeixem en l'obra de Serra i Campdelacreu. Evidentment, entre aquestes restes, es dóna més importància als elements de caràcter arquitectònic, però Serra estava amatent i anotava curosament les troballes realitzades, que visitava personalment, i que, en cas de considerar-ho escaient, dibuixava. Així doncs, a més de tota la producció dedicada al Temple Romà, es troben notícies de moltes troballes fetes, especialment a la

ciutat de Vic, en un moment de gran impuls constructiu. A la ciutat de Vic, destaca, per exemple la troballa d'una vil·la romana al Coll de Vic, en un rebaix de terres, la troballa d'unes sepultures també romanes en la construcció de l'església de l'Escorial, i també la recuperació d'una moneda baix-imperial a la plaça de la Catedral. A la comarca, dibuixa les tombes localitzades a l'Esquí a Taradell, parla d'unes restes prehistòriques a l'Avenc de Tavertet, i contextualitza unes restes ibèriques localitzades a Sant Esteve de Granollers de la Plana, en construir-se el panteó per a la família Abadal. També fa constar que en un indret prop de Roda, que segons ell s'anomena AUSA, s'hi troben unes tombes. Aquesta és la notícia més antiga localitzada fins ara d'activitat d'excavacions al jaciment de l'Esquerda¹⁵.

Document manuscrit trobat entre les notes de Serra i Campdelcreu, on trobem escrit el nom d'Ausa associat al jaciment de l'Esquerda. Font; ABEV.

Malauradament, Serra i Campdelcreu no acompanyava els seus dibuixos i les notícies amb una recollida de material, que, un cop descrit, ell considerava insubstancial i mancat

¹⁵ Serra i Campdelcreu. Notes inèdites per a la redacció d'una Història de Vic. (ABEV).

d'interès. En el cas, per exemple del jaciment del Coll de Vic, parla d'una tègula, i restes de material irrellevant. Això es repeteix en moltes d'altres de les seves anotacions.

La segona fase la podem centrar a partir de la formació de la Colla de Gurb, l'any 1917. Aquest grup es va crear com a secció arqueològica amb l'objectiu de descobrir noves restes i nous jaciments. La secció estava dirigida per Mn Gudiol, en aquell moment director del museu i conservador del Temple Romà. Se sap que entre els seus membres fundadors hi figurava Eduard Junyent. La Colla de Gurb elaborava un butlletí, a mà, i més endavant vel·lografiat, on es poden trobar notícies de moltes de les troballes del moment¹⁶. L'any 1921 la colla es va fusionar amb al Centre Excursionista de Vic, i en van formar la secció d'exploracions, que va durar fins ben entrats els anys 30. Ultra les altres activitats, el butlletí és una font important per al coneixement d'alguns assentaments de la comarca, com les tombes del pla de la Noguera, les sitges del puig d'en Planes, els dòlmens de la Serra de l'Arca... Els materials obtinguts de les recerques eren dipositats al Museu Episcopal de Vic, on es va començar a crear també la secció arqueològica local.

La tercera fase d'excavacions, encara no sistemàtiques, l'hem de situar després de la Guerra Civil. L'arqueologia segueix anant de la mà de les agrupacions excursionistes, que ara proliferen per tot el territori, i que s'ocupen d'explorar les riqueses arqueològiques dels municipis. Per exemple, l'Adet (Associació d'Estudis Torellonencs), recupera les restes de les Serrasses, descobertes en obrir una carretera; la secció d'Arqueologia el Centre Excursionista de Roda de Ter, amb Ramon Solé al capdavant, realitza troballes al Puigcebró i a l'Esquerda; Felip Vall, a Tona, descobreix el Camp de les Lloses; el Josep Crivillé, al Brull, posa en valor la fortalesa del Turó del Montgròs. La Unió Excursionista de Vic, que era la que tenia més vinculació amb el Museu Episcopal i amb el Bisbat, també va continuar mantenint la seva secció d'exploracions arqueològiques, amb Martí Cassany al capdavant. Van ser els descobridors de la fortalesa del Casol de Puigcastellet, a Folgueroles, i del jaciment de Savassona, a Tavèrnoles, encara avui sota custòdia, no arqueològica, de la mateixa entitat.

Molts d'aquests equips, especialment el de Vic, es trobaven vinculats al Museu Episcopal, dirigit pel Dr. Eduard Junyent, on van anar a parar bona part dels materials recuperats, i des d'on s'intentava vincular aquesta realitat arqueològica amb els nous processos

¹⁶ 1919 . *Butlletí de la Colla de Gurb* (ABEV)

científics. Per exemple, en ocasió de la descoberta dels enterraments sota la Pedra del Sacrifici a Savassona, el Dr. Junyent va contactar amb la Universitat de Barcelona, i s'hi va aplicar la primera de les anàlisis de C14 realitzades a la península (Muñoz, 1965). El Patronat d'Estudis Ausonencs, creat el 1952, hereu de l'antiga *Sociedad Arqueológica Vicense*, i la seva publicació, la revista *Ausa*, eren un bon lloc per recopilar totes aquestes troballes i evitar que se'n perdés el rastre.

Tota aquesta prolífica activitat va aportar coneixement sobre l'existència d'assentaments d'antiguitat diversa a la comarca. De totes maneres, aquestes troballes no van anar acompanyades d'estudis sistemàtics, i la majoria van quedar reduïdes al patrimoni de la història local sense transcendir a l'àmbit nacional.

3.3 LA HISTORIOGRAFIA ACTUAL

L'any 1982, el traspàs de competències en matèria de cultura a la Generalitat de Catalunya suposa un canvi important en l'esdevenir de l'arqueologia osonenca. En aquest moment es van donar un seguit de factors que ens permeten de parlar de l'entrada de l'arqueologia d'Osona a la modernitat. En primer lloc, el moment coincideix amb l'accés a la docència universitària de professors, que, deixebles dels grans mestres de l'arqueologia catalana, com Lluís Pericot, Joan Maluquer de Motes, Miquel Tarradell, Pere de Palol i Manuel Riu, entre d'altres, apliquen les noves metodologies i reobren molts jaciments, a partir de nous projectes i de les noves tècniques científiques d'excavació.

Així doncs és en aquesta etapa que s'inicien els treballs d'excavació sistemàtica al jaciment medieval de l'Esquerda (Roda de Ter), des del 1977, sota la direcció d'Imma Ollich; i des del 1981, amb el descobriment del poblat ibèric, de Dolors Buxó; al jaciment del Casol de Puigcastellet, (Folgueroles) sota la direcció de M. Dolors Molas, des del 1982; al Turó del Montgròs (el Brull), des del 1975, per part de la Diputació de Barcelona, sota la direcció d'Alberto López Múllor. També s'inicien treballs al jaciment de Savassona (1981), sota la direcció de Miquel Molist, Walter Cruells i Dolors Buxó, i el mateix equip endega treballs a l'àrea de Taverdet, on també Anna M. Rauret inicia l'excavació de la Cova de les Pixarelles. Paral·lelament a la reobertura i excavació científica de molts assentaments tant prehistòrics, ibèrics com medievals, s'engega a Vic l'any un ambiciós projecte d'arqueologia urbana, sota la direcció de Dolors Molas i Imma Ollich. Durant gairebé una dècada es treballa a diferents punts de la ciutat, tant en espais públics (carrer

58

del Cloquer, plaça de la Pietat, carrer del Pare Xifré) com en espais privats (Temple Romà, La Taula, Casa Genís, l'Albergueria), que aporten material i informació molt nova especialment sobre el passat romà i medieval de Vic.

Excavació al períbol del temple romà d'Auso, 1984. Sota la direcció de Dolors Molas i Imma Ollich (imatge: I. Ollich)

Tota aquesta activitat genera un seguit d'esdeveniments que fan aquesta etapa especialment significativa: en primer lloc, i coincidint amb el centenari del descobriment del Temple Romà, el 1982 es convoca a Vic l'*XI Simposium de Prehistòria i Arqueologia Peninsular*, centrat en el Poblament Antic a la comarca d'Osona. El simposi va anar acompanyat d'una exposició, que després fou itinerant, on s'exhibien les darreres troballes materials procedents dels jaciments d'Osona. La publicació de les actes, a la revista *Ausa*, volum X¹⁷, suposa una veritable obra de referència per aquests nous temps

¹⁷ *Ausa* X/102-104 (1982). Número commemoratiu del centenari del descobriment del Temple Romà d'Ausa. Número extraordinari dedicat a la publicació de les comunicacions de l'*XI Simposium de Prehistòria i Arqueologia Peninsular*, celebrat a Vic el 26-28 de novembre de 1982, centrat en el Poblament Antic a la Comarca d'Osona.

de l'arqueologia, i també demostra el compromís de les organitzacions acadèmiques nacionals (Universitat de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Diputació de Barcelona) i locals (Patronat d'Estudis Osonencs) amb l'esdevenir de l'arqueologia osonenca.

En segon lloc, l'esdeveniment suposa una presa de consciència col·lectiva de l'arqueologia a la comarca, que es concreta sobretot en la fundació del CIAO (Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona), entitat fundadora de la revista Cota/Zero, que neix amb la voluntat de ser la veu d'aquesta nova manera de fer arqueologia a la comarca.

Precisament el primer número de la publicació es va dedicar a l'arqueologia urbana, el tercer gran avenç del moment. Especialment per a la ciutat de Vic es va prendre consciència de la necessitat de preservar el patrimoni arqueològic urbà, molt més fràgil i totalment a mercè del creixement urbanístic de les ciutats i viles des de mitjan anys 60. Amb la publicació del PRAV (Ollich, I; Molas, D., 1982), i uns anys més tard, amb el PAU¹⁸. Aquestes activitats van tenir la màxima importància a Vic, però també van tenir ressò en altres nuclis urbans de la comarca.

Tota aquesta activitat ve acompanyada d'una modernització de Vic en tots els àmbits, també el cultural, amb diferents factors impulsors entre els quals cal destacar la fundació de la nova *Escola Universitària de Mestres d'Osona*, (1977) embrió de la futura Universitat de Vic (1997). La seva editorial (EUMO), impulsada per Ton Granero, no només es dedica a la publicació de llibres de text, sinó que es mostra compromesa en la modernització del coneixement en matèria d'història i de patrimoni i de país, com ho demostra la publicació de la *Història d'Osona* (Albareda; Figuerola, Molist, Ollich, 1984), de les nombroses publicacions de la col·lecció Referències¹⁹, i múltiples estudis sobre els municipis i paisatges de la comarca en la col·lecció *l'Entorn*.

¹⁸ Programa d'Arqueologia Urbana, impulsat pel departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya a diferents municipis catalans, coordinat per Miquel Llongueras i Campanyà. A la ciutat de Vic es va portar a terme durant els anys 1992 i 1993, dirigit per Imma Ollich i Dolors Molas i realitzat per Josep Pujades, Montserrat de Rocafiguera i Carme Subiranas.

¹⁹ Per exemple, Ollich, i (1988) *Camp i Ciutat a la Catalunya del segle XIII*. Vic, Eumo Editorial (Referències, 3)

En matèria d'història antiga i arqueologia, doncs, la dècada dels 80 fins a començaments dels 90 la comarca d'Osona coneix multitud d'avenços i noves publicacions. A les ja esmentades cal citar també la col·lecció *Osona a la Butxaca*, del Patronat d'Estudis Osonencs, que juntament amb la revista *Ausa*, suposen un focus de coneixement important per al període. Cal esmentar com a obres capitals, *Els Orígens Històrics de Vic* de Ramon Ordeig (Ordeig, 1981) i *Els ausetans i la Ciutat d'Ausa* de M. Dolors Molas (Molas, 1982).

El panorama investigador canvia progressivament a partir de la dècada dels 90. Per una banda, l'entrada en vigor de la llei del Patrimoni Cultural Català (9/1993, del 30 de setembre), i de l'altra el gran creixement de l'especulació urbanística i la gran renovació en matèria d'infraestructures, fan que l'arqueologia a la comarca es decanti molt cap a les excavacions d'urgència o preventives. Aquest fet té molts efectes positius: es multipliquen les troballes i les excavacions arqueològiques, i es protegeixen de manera progressiva els jaciments potencials sobretot a les ciutats. A més, aquest increment de l'activitat suposa per primera vegada que l'arqueologia pugui esdevenir una professió, amb l'aparició d'empreses i professionals autònoms, que poden guanyar-se la vida - per bé que sovint amb dificultats - gràcies a les excavacions arqueològiques. Ara bé, el panorama suposa un seguit de danys col·laterals: d'una banda el tancament dels principals projectes d'excavació de la dècada anterior - a mitjan anys 90, de tots els projectes endegats entorn del 1982 només un seguia vigent (Ollich, Rocafiguera, 2002) - i de l'altra, la pèrdua de visió de treball de síntesi, i la manca de publicació de les dades obtingudes, fruit de l'abundància i de la immediatesa de l'arqueologia de prevenció.

Des de finals de la dècada dels anys 2000, coincidint per una banda amb la crisi immobiliària i per altra amb l'arribada a l'arqueologia d'una nova generació d'arqueòlegs, amb molts més coneixements en l'àmbit de les noves tecnologies tant pel que fa referència als processos geofísics com a la georeferenciació de jaciments, i molt més sistemàtiques quant a la metodologia d'excavacions, podem dir que sembla que el panorama s'equilibra. L'arqueologia preventiva i de salvament s'ha sistematitzat i és present en la majoria de projectes arquitectònics, i per altra banda s'han iniciat nous projectes de recerca sistemàtica a la comarca, com el projecte del Camp de les Lloses, des de 1991; el de Puigciutat des de 2010, o el de l'Àrea de Tavertet, iniciat l'any 2015, i s'ha donat un impuls significatiu al Turó del Montgròs i a l'Esquerda.

Conscients de la importància que suposa l'estudi i difusió del material de totes les excavacions de la naturalesa que siguin, des del 2010 els Serveis Territorials d'Arqueologia a la Catalunya Central, situats a Vic, convoquen les *Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central*, amb l'objectiu que tota la tasca que es realitza a les comarques vegi la llum en forma de publicació. Així doncs podem parlar d'un horitzó positiu en el conjunt de l'activitat osonenca, en el qual, emperò hi continuen faltant els treballs de síntesi que permetin construir el relat històric, rigorós i actualitzat d'aquests períodes.

3.4 EL PAPER DE LA COMARCA D'OSONA EN EL CONEIXEMENT DE LA HISTÒRIA DE CATALUNYA

Una de les reflexions que sovint s'havia fet en els ambients arqueològics osonencs, i que, afortunadament ara s'està corregint almenys per alguna de les etapes històriques, és adonar-se que el paper que tenen les aportacions del territori d'Osona en la construcció del coneixement global de la història de Catalunya coincideix poc amb la visió que es té des de dins del territori. Per aquest motiu ens sembla adequat fer una petita anàlisi d'aquest aspecte en els diferents períodes històrics objecte d'aquest treball.

3.4.1 La protohistòria

Com esmenta Maluquer, fins a la dècada de 1980 la metodologia d'estudi per a la protohistòria partia d'una anàlisi de les fonts clàssiques, gregues o llatines, que es prenen com "*un canemàs fix i segur*" (Maluquer, 1982: 252). En aquestes coordenades, és evident que el poble ausetà apareixia sempre en qualsevol escrit sobre la història d'aquest període, ateses les nombroses vegades que aquest poble és esmentat per les fonts clàssiques com a un dels pobladors essencials del món indígena recentment conquerit.

El canvi de paradigma que va suposar entendre la història des de l'arqueologia va posar en evidència la falta de recerca arqueològica del territori ausetà respecte d'altres àrees més investigades, sobretot les zones costaneres, i més endavant, també les planes lleidatanes a partir de les quals es va organitzar el coneixement, i se'n van fer molts dels treballs de síntesi. Així doncs, en les publicacions clau per a l'avanç del coneixement del món ibèric, poc sovint s'ha tingut en compte el protagonisme dels ausetans. Per exemple, en la magnífica obra de Tarradell *les Arrels de Catalunya*, que trenca definitivament amb la procedència africana dels ibers, el paper de les tribus de l'interior només apareix com un

fenomen tardà dins del procés de formació del món ibèric, essent aquest un fenomen degut a la influència colonitzadora grega i romana. En el simposi sobre *els orígens del món ibèric*, celebrat l'any 1976, dues ponències que tracten sobre la Catalunya interior (Junyent, 1976; Cura, 1976), ni tan sols n'esmenten l'existència. En el congrés *Iberos* celebrat a Jaén, els pobles de l'interior continuen essent tractats com un tot, bàsicament com a un conjunt de jaciments dispersos sense que es faci cap aportació definitiva respecte dels ausetans.

A més, en aquest període s'estén la convicció, a partir del text de Titus Livi que parla dels ausetans prop de l'Ebre, que existeixen dos pobles anomenats ausetans (Jacob, 1887-1988),²⁰. Aquesta teoria, seguida per molts investigadors (Burillo, 2001; Noguera, Ble, Valdés, 2013, entre altres), tampoc no ajuda a fer visibles els treballs fets en territori ausetà, deixant sovint les terres de l'interior com un conjunt amorf i "arcaïtzant" dins del conjunt del món ibèric. Aquesta idea, juntament amb l'avanç en el coneixement del món ibèric a la costa, a la zona de l'Ebre i entre els llergetes, a més dels impressionants avenços que arriben des de la Ibèria Meridional (Ruiz, 1986) fan que els ausetans siguin pràcticament "oblidats" com a element essencial per a la comprensió del món ibèric septentrional.

Un cop establerts els models d'estudi sobre el món ibèric que portaran a un avanç molt significatiu en el coneixement d'aquest període històric, els ausetans hi comencen a aparèixer, a mesura que es veu que els assentaments permeten confirmar els paradigmes que les noves aproximacions teòriques dibuixen per aquest període protohistòric. Així doncs tenen un lloc en el volum de la revista *Cota Zero*, dedicat a l'hàbitat domèstic dels ibers (Molas, Sánchez, 1994); també apareixen esmentats diverses vegades en el Congrés internacional *Los Iberos, Principes de Occidente*, (Moret, Rodà; Ruiz, 1998), i els treballs fets en territori ausetà es troben reflectits en l'obra de síntesi *Els ibers del Nord* (Sanmartí, Santacana, 2005), però no en una de les darreres revisions sobre l'estat de coneixement del món ibèric a Catalunya (Sanmartí, 2014).

Així doncs, pel que fa a la protohistòria, en aquest moment el territori ausetà és conegut de manera disgregada per alguns dels seus assentaments, però cal molta recerca encara,

²⁰ L'anàlisi sobre la possible existència dels ausetans de l'Ebre es troba en el capítol 6 d'aquest treball.

especialment de caràcter global, per col·locar aquest territori el conjunt del coneixement de la Catalunya ibèrica. La participació dels ausetans en els projectes com *La Ruta dels Ibers*, del Museu d'Arqueologia de Catalunya, i la recent editada guia sobre els Ausetans (Guillamon, 2017), han afavorit la visibilitat d'aquest poble ibèric des del punt de vista divulgatiu i turístic, i pot ser un primer pas per aconseguir aquesta integració.

3.4.2 L'època romana

La descoberta del Temple Romà l'any 1882 fa que, com en el cas del món ibèric, la presència de l'Ausa²¹ romana - imaginada com a la successió de l'Ausa ibèrica també ubicada a Vic - sigui sempre esmentada en qualsevol obra de caràcter general dedicada al món romà. Ara bé, la recerca arqueològica que s'ha portat a terme en els darrers anys al llarg del territori català, és molt superior que la que s'ha realitzat, per exemple a Vic, on des del 1995 no hi ha cap grup de recerca consolidat que s'ocupi veritablement de l'arqueologia romana a la ciutat i el seu territori, més enllà de les múltiples excavacions preventives, com sí que passa en la majoria de ciutats amb un passat romà: *Tarraco* (Menchón, 2009); *Barcino* (Beltrán, 2015), *Baetulo* (Comas, Gurri, 2003), *Iesso* (Guitart, Pera, Ros, Padrós, 2009), *Iluro* (Garcia, 1999); *Gerunda* (Nolla, 1988), entre d'altres.

Així doncs, i a desgrat de les nombroses intervencions preventives i d'urgència que s'han fet a la comarca. moltes no publicades, l'aportació del territori osonenc al conjunt del coneixement del món romà a Catalunya és pràcticament nul. En la darrera de les síntesis publicada sobre la Catalunya romana, els autors es fan ressò d'aquest fet i fins i tot es sorprenen de la veritable manca de coneixement de la ciutat romana i el seu territori (Revilla, Santacana, 2015: 151).

En els darrers anys, dos projectes consolidats han posat Osona en el mapa de l'arqueologia romana catalana, pel que fa al període romanorepublicà. Es tracta dels projectes del Camp de les Lloses a Tona (Duran, Mestres, 2014) , centrat en el vicus romanorepublicà situat a la falda del turó del Castell, vinculat amb el procés de conquesta del territori i amb la construcció de la via romana ben coneguda pels mil·liaris de *Manius Sergius* (Pons, 1982); i el jaciment de Puigciutat, a Oristà, que, segons l'equip

²¹ Emprem aquí el terme Ausa, com a topònim tradicional, tot i que des de 1982, amb l'aprofundiment de l'epigrafia de la regió, podem assegurar que el topònim de la ciutat era Auso. (Pons, 1982).

investigador tingué un paper important en les lluites pel poder a Roma en el segle I aC (Padrós, Pujol, Sala, 2015).

3.4.3 El període tardoantic i altmedieval

Pel que fa al món tardoantic i altmedieval, també la documentació permet intuir la importància del territori d'Osona, ja que les escassíssimes referències documentals existents sobre aquest període esmenten sovint Ausona, les seves *civitates* i el territori. Que el territori és important en aquest període es veu clarament en la consolidació del bisbat almenys des del segle VI dc, i en les referències a *la Roda Civitas* que apareixen en la documentació carolíngia i que ens mostren un territori organitzat i en funcionament.

Tot just en els darrers anys, l'arqueologia comença a aportar coneixement sobre aquest període, i a posar en qüestió cronologies més avançades per a molts indrets del territori català; tanmateix, la síntesi moderna de la història de Catalunya per a aquesta etapa, podríem dir que encara no ha estat elaborada. Les darreres troballes visigòtiques i carolíngies a l'Esquerda, i els darrers projectes que des del jaciment es porten a terme en el territori²², relacionats amb tots els treballs que sobre aquest període s'estan desenvolupant arreu del Principat (Subias, Puig, Codina, Fiz, 2017; Ripoll, Molist, 2012; entre d'altres) que s'han anat afegint a algunes excavacions de més llarg recorregut, (Palol, 1986), permeten pensar que molt aviat gaudirem d'una visió global de la història d'aquest període tan important per als temps a venir. Esperem que el territori d'Osona pugui formar part de la construcció d'aquest relat històric.

²² Projecte HAR2012-36497, aprovat i finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad, sobre: Sistemas defensivos en la primera frontera carolingia al sur de los Pirineos. Aplicación de la Arqueología Experimental al conocimiento de la poliorcética altomedieval en el río Ter.- durada: 2012-2015.

4. EL FONAMENT ARQUEOLÒGIC

4.1 INTRODUCCIÓ: EL CONEIXEMENT ARQUEOLÒGIC A LA COMARCA D'OSONA. FONTS PER AL SEU ESTUDI

L'objectiu d'aquest capítol és elaborar una síntesi del coneixement arqueològic a la comarca d'Osona des d'inicis del món ibèric fins a l'època visigòtica, que ens permeti tenir una visió global del coneixement que en tenim. Hem partit com a base de l'Inventari de Jaciments arqueològics de la Generalitat de Catalunya (www.invarque.cat), que ha estat l'eina de consulta primera per a l'elaboració d'aquest llistat. Val a dir que en tots els casos possibles s'ha recorregut posteriorment als estudis científics originals, com les memòries o les publicacions especialitzades²³, que han permès obtenir una informació molt més precisa. Hem completat aquest coneixement amb la informació oferta per les entitats locals, especialment a partir de les monografies de cada poble, o dels apartats de patrimoni de les pàgines web municipals, com per exemple, www.manlleuarqueologic.cat, que destaca pel seu rigor i la precisió i qualitat de les informacions. També s'ha recorregut als inventaris del Patrimoni Local, finançats per la Diputació de Barcelona, en aquells municipis que en disposen.

Una segona font d'informació han estat les dades d'arxiu. Els treballs de Gudiol, de la Colla de Gurb i del Centre Excursionista de Vic, ja han estat incorporats en el conjunt del coneixement arqueològic, i sovint es troben referències a aquestes obres en la bibliografia posterior. En canvi, els treballs anteriors, de Serra i Campdelacreu, que recullen moltes dades obtingudes entre els anys 1880 i 1902, una etapa de força activitat constructiva a

²³ En aquest sentit cal posar especialment en valor el treball de D. Molas (1975). *La comarca de Osona. Problemática de su iberización y proceso de romanización a través de su carta arqueológica*. Tesi de llicenciatura inèdita; i la publicació que posteriorment se'n deriva Molas (1982) *Els Ausetans i la ciutat d'Ausa*. Vic, Patronat d'Estudis Osonencs (Osona a la Butxaca, 4).

Vic i al seu entorn, en haver romàs inèdits pràcticament no han estat esmentats²⁴. Es tracta evidentment d'indicis que revelen una falta de precisió important però que no es poden negligir.

Per acabar, en el cas de la ciutat de Vic, es compta amb tres síntesis importants: la primera és el PRAV (Programa de Recerques Arqueològiques de la ciutat de Vic), de l'any 1982, que va servir de referent per a l'elaboració del Pla Especial de Protecció i Millora del Centre Històric de Vic, de l'arquitecte Miquel Suriñach, el qual va comptar amb l'assessorament dels arqueòlegs. La segona és el Programa d'Arqueologia Urbana (PAU) per a la ciutat de Vic, de l'any 1992. Finalment el POUM de la ciutat, també proporciona una síntesi actualitzada del coneixement arqueològic.

4.2 CRITERIS PER A L'ESTUDI DELS ASSENTAMENTS

Són 175 els jaciments arqueològics coneguts fins ara a la comarca d'Osona pertanyents al període objecte d'estudi del treball, amb una diferència molt gran entre ells pel que fa a l'estat de coneixement entre ells²⁵. Aquesta diversitat ve donada per diferents motius. En primer lloc, per la diferent naturalesa dels jaciments, que comporten graus diversos de conservació. D'altra banda, també per la metodologia d'excavació emprada: Alguns dels assentaments han estat descoberts a partir d'una excavació d'urgència, mentre que d'altres han estat fruit d'un procés d'excavació programada, amb una recerca de caràcter pluridisciplinari. A més, molts dels indrets on s'han documentat restes arqueològiques van ser-ho en èpoques passades, i només es poden reconèixer per les descripcions aportades pels propis descobridors, o per les restes de materials trobades fora de context. També, el grau de desenvolupament o de reocupació dels espais arqueològics fa que el nivell de coneixement dels assentaments sigui divers. Aquesta dispersió fa molt difícil poder establir una síntesi global de la informació. D'altra banda, si es menystenen les dades de poca entitat i s'extrapola només a partir dels espais o jaciments més coneguts, es fa difícil tenir una visió global del territori. Per aquest motiu, s'ha intentat elaborar una fitxa que

²⁴ Atès que es tracta de material historiogràfic inèdit, en aquest treball hem optat per transcriure literament, en format nota, algunes de les descripcions que aquest historiador ofereix, i reproduir-ne alguns dels dibuixos.

²⁵ Cal tenir en compte tanmateix, que, com a objecte d'estudi d'aquest treball, s'agruparan aquelles intervencions que es poden considerar part d'una mateixa unitat d'ocupació. Aquest fet és especialment rellevant en el cas de la ciutat de Vic.

permeti aprofitar els resultats obtinguts de cada indret, tot i tenir en compte la seva naturalesa.

Així doncs, per poder-los definir els classifiquem segons un seguit de caràcters unitaris, que intentem mantenir per a tots els assentaments.

4.2.1 Tipologia de jaciment segons la seva funcionalitat

Es classifiquen els jaciments segons la funció principal que se'ls pot atribuir. Cal dir que alguns dels paràmetres poden no ser excloents, especialment per als jaciments en què es disposa de més informació. Seguint aquest criteri s'ha establert la classificació següent:

- **Assentaments:** Llocs d'habitatge amb estructures domèstiques.
 - Concentrat: Agrupació d'unitats d'habitatge amb una certa estructura.
 - Dispers: Unitats d'habitació singulars
 - Indeterminat
- **Fortificació:** Estructures destinades primordialment a la defensa.
- **Necròpolis:** Llocs on es documenten estructures d'enterrament, o bé mostres de ritual funerari.
- **Estructures d'explotació:** Llocs en què la funció principal és realitzar un tipus d'activitat econòmica o productiva (forns, sitges, graners...).
- **Espais rituals/ llocs de culte:** Espais dedicats a una activitat religiosa, ritual o màgica.
- **Vies de comunicació:** espais naturals (camins, vies, rius) o estructures (vies empedrades, ponts, fites...) dedicades a la circulació de béns o persones.

- **Altres/indeterminats:** Espais de naturalesa incerta

4.2.2 Grau de coneixement

Per facilitar la comparació de les evidències arqueològiques, establim cinc categories que ens permeten classificar els diferents jaciments segons el nivell de coneixement que se'n

té. Això ha de permetre tenir en compte totes les evidències, però precisant-ne el grau de veracitat, per poder aproximar més la interpretació²⁶.

- **Grau 1:** Jaciments coneguts per indicis, notícies, troballes puntuals realitzades de manera casual, de les quals n'han quedat només notícies o materials barrejats.
- **Grau 2:** Jaciments coneguts per excavacions antigues, precientífiques, publicades per persones afeccionades. Se'n sol conèixer part del material, però s'ha perdut tota la informació de caràcter estratigràfic.
- **Grau 3:** jaciments coneguts per prospecció científica, amb recollida o no de material, que pot ser realitzada amb mitjans geofísics, i que es realitza amb intencionalitat de recerca.
- **Grau 4:** Jaciments coneguts per excavacions científiques puntuals, sense formar part d'un projecte de recerca.
- **Grau 5:** Jaciments coneguts per excavacions a llarg termini, realitzades de manera sistemàtica, formant part d'un projecte de recerca arqueològica.

4.2.3 Cronologia:

Un dels problemes importants per a l'estudi de l'arqueologia osonenca és l'establiment de seqüències cronològiques precises i segures. D'una banda, manquen totalment els estudis de seqüències de materials basats en amplis conjunts. D'altra banda, encara són molt escasses les datacions absolutes, que se centren únicament en alguns dels assentaments més ben coneguts. Aquests dos condicionants fan que sigui molt difícil establir comparacions de manera sistemàtica. Per tal de poder aproximar-nos a la realitat de l'arqueologia osonenca des d'un perspectiva fiable alhora que prou àmplia per ser d'utilitat, hem procedit per fases, i hem establert les etapes següents com a elements d'estudi.

- **Fase I:** Període que comprèn les etapes de bronze final, primer ferro i període ibèric antic (s.VII - mitjans V aC). Aquesta etapa no es troba compresa estrictament en l'àmbit cronològic objecte d'estudi del present treball. Tanmateix és absolutament necessari

²⁶ Aquest sistema de classificació dels assentaments es va aplicar per primera vegada, i va resultar molt útil, dins del treball Rocafiguera, M (1989): *L'Estructura del Poblament Ibèric a Osona. Característiques i evolució a través de l'anàlisi del territori.*- Tesi de llicenciatura publicada a Rocafiguera, M (2005) *Osona ibèrica, el territori dels antics Ausetans.* Atesa la pertinença del sistema, l'hem seguit utilitzant fent-hi les actualitzacions pertinents.

tractar-la per tal d'entendre els processos que es produiran en els períodes posteriors, ja que en molts dels establiments ibèrics es documenta una fase inicial durant aquest període.

- **Fase II:** Període ibèric ple (finals s.V aC- mitjans s. III aC). És una de les etapes ben estudiades, on es dona la configuració del territori ausetà.
- **Fase III:** etapa de les guerres púniques- revoltes ibèriques. Establim aquesta etapa particular en els assentaments ausetans per dos motius. A nivell arqueològic, es detecta i es coneixen un seguit de canvis en l'estructura de l'assentament i en la morfologia dels jaciments. A nivell de documentació, la presència constant dels ausetans en les fonts clàssiques crida també l'atenció sobre la singularitat d'aquest període de canvi, que en el territori osonenc és especialment rellevant.
- **Fase IV:** etapa ibèrica recent-romanorepublicana (segles II-I aC). Fase relacionada amb la presència conjunta d'establiments de tradició ibèrica sota domini dels exèrcits romans. És un període de canvis i de transició que cal enfocar conjuntament.
- **Fase V:** etapa romana imperial. Etapa caracteritzada sobretot per l'organització del territori a partir de la ciutat romana d'*Auso* (Vic).
- **Fase VI:** etapa tardoantiga-visigòtica. Etapa àmplia que es pot situar entre els segles IV i VII dC. Etapa que es caracteritza per un primer creixement de la ciutat d'*Auso*, amb l'establiment del bisbat, per una banda, i per una organització diferent del territori. Cal dir que aquesta etapa segurament es podria subdividir en subfases, que són molt difícils de precisar, atès sobretot la migradesa de les restes arqueològiques.

4.2.4 Tipologia de jaciment segons la seva localització:

A partir de la tipologia establerta per Royo Guillén (1984), adaptada al coneixement del territori objecte d'estudi, establim una tipologia d'assentaments en funció de la seva situació espacial²⁷:

- **Tipus 1:** jaciments en pla
- **Tipus 2:** jaciments en pendent suau en el pla:
- **Tipus 3:** jaciment en petites elevacions a la plana.
- **Tipus 4:** jaciments al cim de turons- testimoni sobre la plana

²⁷ En aquest punt hem establert dos criteris generals per tal de sistematitzar la informació: D'una banda es donarà doble numeració a aquells jaciments que comparteixin les característiques de dues tipologies d'assentaments; de l'altra, s'establirà la tipologia espacial de tot tipus de jaciment, encara que no siguin assentaments, i en el capítol corresponent es farà la valoració oportuna de les dades.

- **Tipus 5:** jaciments en pendent en altura.
- **Tipus 6:** Jaciments amb doble aturonament²⁸
- **Tipus 7:** Jaciments en esperó
- **Tipus 8:** Jaciments encimbellats sobre rius
- **Tipus 9:** Altres - desconegut/ especificar

4.2.5 Dades espacials:

Finalment, per a cada jaciment es recullen aquelles dades importants per a la seva cartografia, geolocalització i interpretació espacial:

- **Coordenades:** Es detallen les coordenades UTM de cada jaciment. En cas de tractar-se d'un assentament molt ampli s'escull un punt central. En cas d'agrupacions de jaciments es coordena el punt establert com a principal, excepte si s'explicita el contrari.
- **Altitud:** Es fa notar l'altitud en metres sobre el nivell del mar. En cas de pendent s'agafa el punt més elevat. També es fa referència al punt establert com a principal si no s'explicita el contrari.
- **Superfície:** En el cas dels jaciments de superfície coneguda es detalla. En el cas que no es conegui, s'estima la superfície a través de la topografia si és possible. La unitat de mesura utilitzada és la Ha, excepte en els espais de petites dimensions, que es fa servir el m².
- **Índex de pendent²⁹:** és un càlcul que permet situar la posició dels jaciments en relació amb el seu territori immediat. En aquest cas l'hem calculat a partir de les altituds a un Km a la rodona, mitjançant la fórmula: $IP = \sqrt{(h_{max} - h_{min}) / \text{àrea}}$, on l'altura màxima representa el punt més elevat a un quilòmetre a la rodona (en metres); l'altura mínima representa el punt més baix en el mateix espai, i l'àrea de l'espai calculat, expressada en Ha (10² . 3,14).
- **altitud ponderada:** S'obté de multiplicar l'altitud del jaciment pel seu índex de pendent.

²⁸ Aquesta és una pauta d'assentament que va ser identificada per als assentaments ibèrics ausetans (Rocafiguera, 1995: 129), i que tindrem en compte en el treball actual com tipologia pròpia d'assentament i estructura natural de defensa.

²⁹ Índex proposat per Arturo Ruiz Rodríguez i Antonio Molinos per la zona d'andalusia (Ruiz, Molinos, 1984, i aplicat en altres treballs (p.ex. Marín, 2004).

- **descripció de l'entorn:** En aquest apartat es fa una observació de l'entorn actual, fent especial esment als usos del sòl, als recursos naturals i a les vies de comunicació.

4.2.6 Cartografia:

S'ha situat cada jaciment amb la base cartogràfica oferta per l'ICC. En la majoria d'assentaments s'ha utilitzat la base topogràfica d'1:25.000. Ara bé en alguns casos, l'orografia, la situació, o l'extensió dels assentaments ha fet necessari utilitzar l'escala 1:50.000, i en altres casos, especialment prop de les ciutats s'ha hagut de baixar al plànol de detall de l'escala 1:5000.

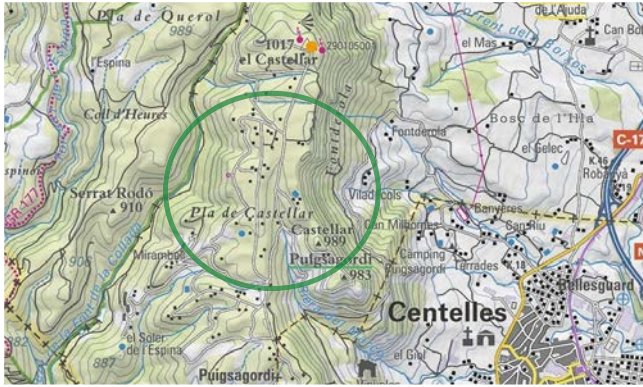
4.3 BREU SÍNTESI DELS JACIMENTS ARQUEOLÒGICS ESTUDIATS

Es proposa aquí una breu síntesi dels jaciments arqueològics que d'alguna manera han estat objecte d'estudi del present treball. La síntesi no té cap pretensió d'exhaustivitat, sinó més aviat proporcionar una visió global i espacial de la base arqueològica que s'ha tingut en compte. Per tal de seguir un ordre objectiu, la presentació dels jaciments s'ha organitzat per ordre alfabètic de municipis. Cal dir que, per facilitar la síntesi s'han agrupat els jaciments que de manera clara formen part d'una mateixa entitat. A cada jaciment es presenta un breu resum de la seva naturalesa, i una breu fitxa amb els criteris de funcionalitat, grau de coneixement, cronologia, tipologia i dades espacials. Pel que fa a les dades de la recerca, es farà referència a les publicacions més significatives, o més actualitzades, sobre cada lloc.

1. Puig Castellar (Balenyà)

(+ Puigsagordi)

El jaciment del Puig Castellar es va localitzar en la zona alta del Municipi de Balenyà, a l'oest de la Plana, en una plana elevada sobre la serra de Fontderola, en les elevacions que es troben al nord del Puigsagordi. Quan les màquines van obrir els vials per a la construcció de la urbanització del Puigsagordi, es van recollir fragments de ceràmica ibèrica i monedes, que es van dipositar al Museu Episcopal de Vic (Pladevall, 1991). No es conserven estructures visibles.

Utm: 433278.67/4628944,9
 Altitud: 983 - 1017 m. s.n.m
 Superfície: Indeterminada. Altiplà de 100 Ha.
 Index de pendent: 1.22
 Altitud ponderada: 1212.43

El jaciment es troba en una zona boscosa, té una extrema visibilitat tot al voltant, però és especialment estratègic el seu control sobre la plana, i el Congost. S'hi accedeix pel nord-est seguint la ruta del Coll de la Pollosa.

- . Funcionalitat: Assentament/fortificació
- . Grau de coneixement: 1
- . Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
	X	X			

- . Tipus de jaciment: Tipus 6: Jaciment amb doble aturament (amb el serrat de Puigsagordi).
- Vies de comunicació: Control visual del Congost. Control directe sobre la via de Collsuspina.
- Altres jaciments i relació: Als cingles de Bertí sobre el Congost, des de Centelles fins a Aiguafreda, s'hi van localitzar una inscripció rupestre possiblement ibèrica.³⁰

³⁰ L'espai va ser identificat per Josep M. Roma. Es tracta d'una actual via ferrada. En els murs s'hi troben inscripcions de totes les èpoques, però una d'elles sembla ser ibèrica. Es va notificar la seva troballa al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, però en aquests moments s'ignora si s'ha protegit.

2. Turó del Montgròs (el Brull)

(+ La Castanya, Casanova de Figueroles, Turó del Prat d'Ori)

Utm: 439735.00 / 4628410.00
 Altitud: 759 m.
 Superfície: 9 Ha.(terreny)
 Index de pendent: 0.73
 Altitud ponderada: 555.17

El jaciment del Turó del Montgròs fou descobert a mitjans dels anys 70. Des de l'any 1982 s'hi realitzen campanyes d'excavació programada a càrrec del servei de Patrimoni de la Diputació de Barcelona, dirigit majoritàriament pel Dr. Alberto López Mullor, amb la intervenció d'altres directors (Enric Sanmartí, Jordi Rovira, Ricard Batista, Núria Molist, Xavier Fierro, Mateu Riera, Claudi Aranyó, Antoni Rius). Actualment Xavier Fierro n'és el responsable. L'excavació de la fortificació ha mostrat una ocupació prèvia del període del Bronze Final II, i una muralla ibèrica de 160 metres lineals de muralla, amb successives modificacions al llarg del període ibèric ple. El jaciment és destruït a inicis del segle II i no torna a ser ocupat fins a l'època feudal.

L'element més ben estudiat de la fortificació és la muralla, que clou una península natural d'unes 9 Ha sobre l'afrau del Muntanyà, que, de moment, no sembla tota poblada (López Mullor, 2016).

El jaciment es troba en una zona boscosa, amb algunes clarianes per a l'agricultura.

- Funcionalitat: Fortificació / assentament. 160 m de muralla.
- Grau de coneixement: 5
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
x	x	x			x

- Tipus de jaciment: Tipus 5/Tipus 7: Jaciment en pendent en altura i en esperó.
- Vies de comunicació: Control visual sobre l'Afrau del Muntanyà i el Congost. Accés als camins del Montseny.
- Altres jaciments relacionats:

Cal relacionar el jaciment del Turó del Montgròs amb el nucli que es crea entorn del Castell del Brull, en època medieval, junt amb el Mas Casanova de Figueroles i el turó del Prat d'Ori, que presenten evidències d'ocupació des de la tardoantiguitat (Sales, 2005). A la zona es coneix un Puig Castellar que triangula amb el Prat d'Ori i el Castell, que podria ser un indret de control del territori complementari del Montgròs en època ibèrica.

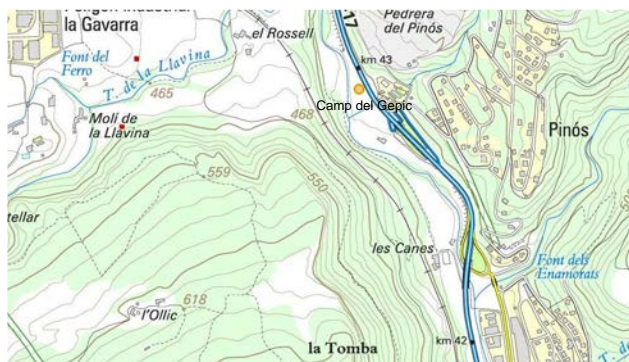
També cal relacionar el jaciment amb la zona de la Castanya, una de les úniques afloracions de coure, que han estat explotades fins a l'edat moderna (Mata Perelló, 1990)

3. Molí de les Canes (Centelles)

(+ Camp del Gepic, Forn del Pinós)

Al sud de Centelles, al marge dret i esquerre del Congost, el riu s'encaixa entre dues elevacions a banda i banda, abans d'engorjar-se cap a migdia cap a la zona més tancada d'Aiguafreda i el Montseny. En aquest punt es documenten tres indrets d'interès arqueològic, sens dubte relacionats: El camp del Gepic, situat just a la llera del riu, ja en terme municipal de Seva, va ser objecte d'una recollida de ceràmica ibèrica, que sembla correspondre al període iberoromà (Colominas, 1929). Al costat, a 250 metres de l'actual Hostal del Pinós, s'hi va localitzar un forn, a la vora del camí també possiblement iberoromà, que va ser destruït en ampliar-se la carretera. Uns 480 m. al sud, seguint el mateix tram de camí, al Molí de les Canes, s'hi van trobar, abans del 1853 sis mil·liaris baix-imperials, corresponents a la via romana del Congost, que mostren la importància de l'indret per a la comunicació entre les terres d'Auso i del Vallès (Ripoll, 1833, Junyent, 1955; Molas, 1982).

L'indret presenta una superfície boscosa amb clarianes aptes per al conreu. La geologia del lloc és apta per a les activitats de terrisseria, com ho mostra una teuleria de cronologia posterior en el mateix lloc, ara destruïda (Cruells, Molist, Ollich, 1985) .

Utm: 437043.98; 4626550.12
 Altitud: 440 m.
 Superfície: 3 Ha (aprox.)
 Index de pendent: 0.86
 Altitud ponderada: 381

- Funcionalitat: Assentament / Estructura d'exploració / Via de comunicació
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

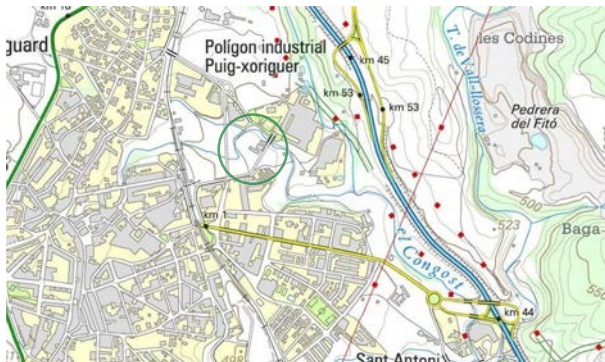
FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			X	X	

- Tipus de jaciment: Tipus 1-jaciment en pla.
- Vies de comunicació: Assentament clarament relacionat amb la via del Congost.
- Altres jaciments relacionats: El jaciment del Camp del Gepic i el Forn del Pinós podrien formar part d'una mateixa unitat d'exploració d'època iberoromana. Tanmateix l'espai podria tenir un origen més antic, com ho mostra la tomba de l'Ollich, el Puig Castellar i la posterior Domus alt medieval.

4. Camp del Nasi (Centelles)

En un dels marges d'un camp, prop de l'estació del ferrocarril, i actualment afectat pel creixement urbà de la vila de Centelles, es troben les restes conegudes com el Camp del Nasi. Aquestes van ser descobertes l'any 1913 pel vigatà Josep Sala Molas (Sala, 1913). Es tracta, segons l'autor de les restes de cinc cavitats excavades al terra, on s'hi van localitzar restes de ceràmica romana i restes d'esquelets. El vas que va aparèixer sencer, de ceràmica comuna romana, va ser adquirit pel Museu Episcopal de Vic.

Es difícil remarcar les condicions naturals del lloc, però sembla una zona mixta entre bosc de pins i camps de conreu, l'abastament d'aigua sembla ben proveït pel torrent de la Cira³¹.

Utm: 435462.50/4628372.20
 Altitud: 515 m
 Superfície: 1 Ha (imprecisa)
 Índex de pendent: 503
 Altitud ponderada: 5.15

El jaciment es troba destruït en l'actualitat. Tanmateix, la imatge del lloc que s'ha preservat fa pensar més en unitats d'emmagatzematge que en veritables sepultures, per la qual cosa, a manca de més dades es pot pensar en un dipòsit secundari. De fet, Bosch Gimpera parla també de sitges (Bosch Gimpera, 1915). L'espai podria correspondre a un assentament rural romà, molt ben situat en relació a la via del Congost.

- Funcionalitat: Necròpolis / Possible assentament.
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				x?	?

- Tipus de jaciment: Tipus 2 - Assentament en pendent suau en el pla.
- Vies de Comunicació: Espai clarament vinculat a la via del Congost.
- Altres jaciments relacionats: Jaciment a 2,20 Km del Camp del Gepic - Les Canes **(3)**; Es pot vincular també amb el Puig Castellar **(1)**, lloc de naixement del Torrent de la Cira, que es troba a uns 2,5 km, a una cota altimètrica molt superior.

³¹ Agraïm a la Dra. Anna M. Gómez Bach les informacions de primera mà sobre la naturalesa de l'indret.

5. Tram de Via del Congost (Centelles- Balenyà)

Es conserven dos trams empedrats del camí romà que discorre a través del Congost. El primer, el Pla de les Forques, és un traçat de 410 m (Menéndez, Molist, 2012), i que es ressegueix també a la Pujada de Sant Antoni, que es va veure afectat per l'ampliació de la carretera C17 (Caballé, Espadaler, Tió, 1988). Es conserva part de l'empedrat, dels murs de contenció i dels contraforts. La via comunicava la ciutat d'Auso, amb la costa, probablement amb *Barcino*. Tot i que la majoria dels investigadors consideren que aquesta via és baiximperial (Junyent, 1955; Molas, 1982), algunes teories (Oller, 2015) consideren que aquest seria ja el pas cap al Vallès de la primitiva via republicana.

Utm: 431141.2/4628326,9
 // 436401.2/462749.9
 Altitud: 543 /500
 Superfície: indeterminada
 Índex de pendent: 0.76
 Altitud ponderada: 416

- Funcionalitat: Via de comunicació
- Grau de coneixement: 4
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			?	?	x

- Tipus de jaciment: Tipus 1 - jaciment en pla
- Vies de Comunicació: sí
- Altres jaciments relacionats: El jaciment es relaciona sens dubte amb els mil·liaris de la Teuleria de l'Albanell i els del Molí de les Canes.

6. El Serrat de les Cases (L'Esquirol)

(+ inscripcions ibèriques de l'Arau - Sant Bartomeu Sesgorgues)

Durant els anys 20, a 30 metres de l'església de Sant Bartomeu Sesgorgues, la Colla de Gurb i Josep Gudiol van identificar com a ibèrics un conjunt de murs i algunes restes materials (Gudiol, 1920). Walter Cruells en el moment de realitzar la fitxa de l'inventari del Patrimoni Arqueològic, planteja la possibilitat que els murs en pedra seca puguin ser medievals. L'espai, tanmateix, és propi per a un poblat ibèric, en relació amb una inscripció rupestre en llengua ibèrica trobada en un dels cingles en la confluència entre la riera de l'Arau i el riu Ter, a poca distància del conjunt.

Utm: 446384,6 /4651333,5
 Altitud: 682 m
 Superfície: indeterminada
 Index de pendent: 0.76
 Altitud ponderada: 520,6.

- Funcionalitat: Assentament
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
		?	?		

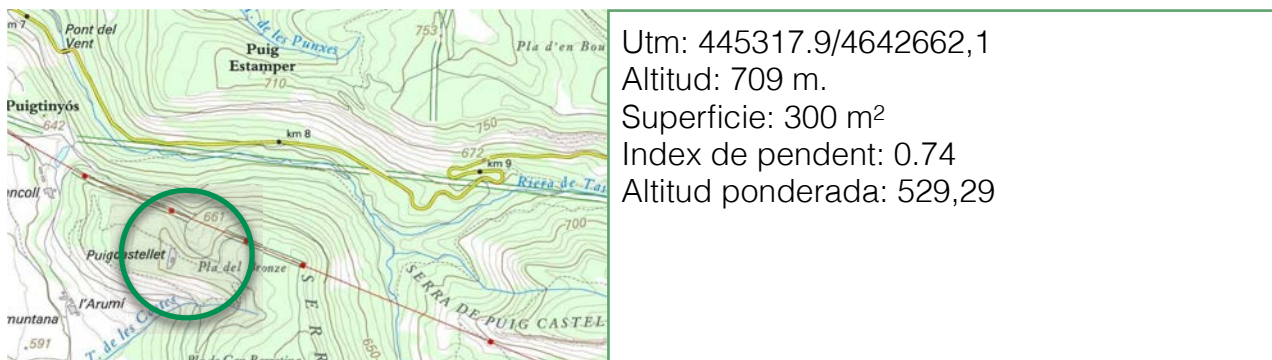
- Tipus de jaciment: Tipus 5: assentament en altura
- Vies de Comunicació: No es coneixen
- Altres jaciments relacionats: Possible inscripció ibèrica sobre els marges del Ter en confluència amb la riera de l'Arau.

7. El Casol de Puigcastellet (Folgueroles)

(+ Pla del Bronze)

El jaciment del Casol de Puigcastellet fou descobert als anys 60 del segle XX. En aquest període s'excava l'exterior del pany de la muralla, i les 6 cambres centrals. A partir del 1982 es porta a terme l'excavació dels àmbits 1, 2, 9 i 10, sota la direcció de M. Dolores Molas; en els darrers anys amb Imma Mestres i Montse Rocafiguera. A partir dels anys 90, l'assentament es consolida i es crea un centre d'interpretació coordinat per l'Ajuntament de Folgueroles.

L'excavació ha posat al descobert un pany de muralla amb una torre atalussada a la part exterior, i 10 estances, tipus *casamata*, a l'interior. A fora hi ha un espai pavimentat que discorre per davant de les cambres i que s'ha interpretat com a carrer o pati. No es coneixen habitatges associats a l'estructura, per bé que en el pendent del turó s'intueix hàbitat dispers.

La fortalesa tanca un serrat per la part alta, i controla els passos cap a la costa per la vall de Sau. L'entorn és actualment boscós. No s'han detectat estructures que facin pensar en l'abastiment d'aigua en el cim, però en canvi, la base del turó té assegurat aquest recurs (basses del Mas d'en Coll - Font Trobada). En els terrers es troben petites afloracions de mineral de ferro, i se sap de l'existència de pedreres a la vora, explotades a partir de l'Edat Mitjana (Pedra de Folgueroles). El camí d'accés al Casol és empedrat, de cronologia imprecisa.

El jaciment presenta dues fases, la primera, ben datada al tercer quart del segle III aC per una troballa monetària i importacions del taller de Roses, és el moment fundacional de l'assentament. Els àmbits excavats presenten llars, amb el suport per als clemàstecs, i

també s'ha localitzat un taller metal·lúrgic. En el pati empedrat s'hi han trobat peces de joc de ceràmica.

A la segona fase, datable a inicis del segle II aC, la fortalesa viu un progressiu abandonament: els àmbits tenen un caràcter purament domèstic, amb un empobriment de les estructures, i presència gairebé exclusiva de la ceràmica de cuina. El jaciment és abandonat ja a mitjan segle II aC. (Molas, Mestres, Rocafiguera, 1988 i 1992).

- Funcionalitat: Fortificació / Assentament
- Grau de coneixement: 5
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
		X			

- Tipus de jaciment: 5- pendent en altura
- Vies de Comunicació: El jaciment controla una via secundària a través de la costa cap a la Vall de Sau.
- Altres jaciments relacionats: El jaciment té a 800 metres el Puig Castellar (S. Sadurní d'Osormort) i la zona de Sant Llorenç del Munt. En el camí que comunica ambdós jaciments, un topònim "Pla del Bronze" crida l'atenció.

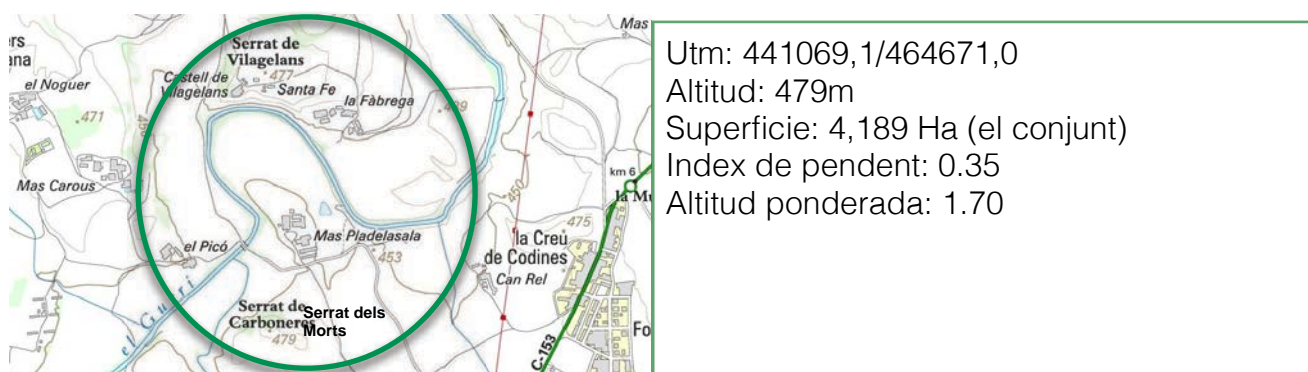
8. El Serrat dels Morts (Gurb)

(+ Castell de Vilagelans, El Pladelasala, La Fàbrega, La Terma Llarga)

Jaciment que va ser descobert per la Colla de Gurb, i que va ser excavat abans de la Guerra Civil. Encara són visibles unes tombes aïllades en fossa sense símbols de cap mena situades al cim d'un dels turons-testimoni de la Plana. S'han interpretat com a tombes aïllades d'inicis de l'edat mitjana (Ollich, Raurell, 1989).

Tot i que l'entorn no ha estat objecte d'excavacions sistemàtiques, l'indret presenta tots els indicis per tractar-se d'una possible vil·la romana tardoantiga. A 350 metres del lloc el riu Gurri configura un gran meandre. Per la part exterior, en un promontori que domina tota la

zona, s'hi eleva el Castell de Vilagelans, topònim documentat ja al segle X (Ordeig, 1982). En uns camps propers a la casa s'han trobat restes de sitges aïllades. Una petita capella dedicada a Santa Fe, confirma l'antiguitat del lloc en el seu pas cap a l'Edat Mitjana³². A la part interna del meandre s'hi troba el mas Pladelasala; la part més antiga de aquesta casa podria correspondre a la *pars rustica* d'aquesta possible explotació³³. En un lloc proper, al costat del riu s'hi troba el mas "la Fàbrega", que té una clara al·lusió a la fabricació del ferro; microtopònims com el "Salt del Ca", en unes balnes a la llera del Gurri; i sobretot "La Terma Llarga", en el punt de la cruïlla amb la C153, antiga *strata francisca*, indret alhora molt proper del Serrat dels Morts, clouen el conjunt.

- Funcionalitat: Necròpolis/Assentament dispers / lloc de culte
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				?	x

- Tipus de jaciment: 3 - petites elevacions sobre el pla
- Vies de Comunicació: Relació amb la *Strata Francisca* en direcció a Roda. Topònim "Terma llarga" en la cruïlla del camí secundari amb la via principal. El Serrat dels Morts és un punt proper a aquesta via.

³² Agraïm al Dr. David Serrat i a Teresa Grané totes les informacions sobre el Castell, així com les múltiples visites a la casa i als seus entorns.

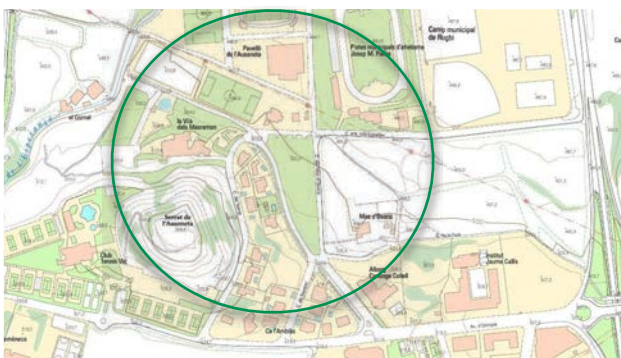
³³ El nostre agraïment al Sr. Josep Pladelasala i Orri, per les múltiples excursions per la seva finca, i per haver preservat l'estima i la memòria de tants indrets i de tots els microtopònims que són tan significatius per a la interpretació històrica dels territoris.

- Altres jaciments relacionats: Castell de Vilagelans, Mas Pladelasala, La Fàbrega, *Strata Francisca*.

9. Turó de l'Osona - Mas l'Ausona

(+ Tomba de l'Ausoneta; Estadi Municipal d'Atletisme Josep M. Pallàs)

En els terrenys d'aquest antic mas, que avui ha quedat integrat a la zona esportiva al nord-est de la ciutat de Vic, als anys 20 s'hi van trobar materials en superfície d'època romana imperial (Molas,1982). Més recentment, va aparèixer molt a prop del turó de l'Ausoneta una tomba aïllada, que va ser interpretada com a altmedieval (Ollich, Raurell 1989), tot i que en les restes associades a la tomba els autors refereixen una pedra inscrita en caràcters ibèrics (Moncunill, Velaza, 2014), un anell, i un fragment de tègula romana, dipositats al Museu Episcopal de Vic. Pel vessant sud del turó encara es localitzen fragments de tègula en superfície. Cal assenyalar també que a un 250-300 metres del lloc, cap a l'est, en fer-se les obres per a la construcció de la graderia de l'Estadi Municipal d'Atletisme, es van localitzar unes estructures corresponents a la *pars rustica* d'una vil·la, que podrien pertànyer, per bé que no és segur, a la mateixa unitat d'explotació (Duran, Mestres, Subiranas, 1994). Les autores també plantegen la possibilitat d'associar aquesta *pars rustica* amb les restes aparegudes al Puig d'en Planes (63).

Utm:436853,0
 Altitud: 551m
 Superfície: 4 2 Ha (el conjunt)
 Index de pendent: 0.36
 Altitud ponderada: 199

- Funcionalitat: Necròpolis / Assentament dispers
- Grau de coneixement: 4
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	X

- Tipus de jaciment: 3 - petites elevacions sobre el pla.
- Vies de Comunicació: Prop de la via que surt de ponent de la ciutat d'*Auso*.
- Altres jaciments relacionats: Les restes del turó de l'*Ausona* presenten una cronologia ampla entre el segle I i III dC. Els materials de la part excavada en l'estadi d'atletisme deixen clar que es tracta d'un assentament entorn del canvi d'era (Duran, Mestres, Subiranas, 1994). La tomba és tardoantiga, amb reaprofitaments de materials des de l'època ibèrica i alt imperial. Cal precisar si es tracta d'un sol o de tres jaciments. De totes maneres, queda clar que es tracta d'una (o més) unitats d'explotació agrària relacionades amb la ciutat d'*Auso*.

10. Sant Esteve de Granollers de la Plana (Gurb)

Utm: 439999,4 - 4647523,7
 Altitud: 482,5
 Superfície: 0,6 Ha (el turó)
 Índex de pendent: 0,28
 Altitud ponderada: 138.7

El serrat on avui es troba l'església parroquial romànica de Sant Esteve de Granollers de la Plana, guarda evidències puntuals d'una ocupació antiga, de la qual s'ha anat preservant la memòria en diferents documents. En primer lloc cal dir que la notícia documental més antiga data de l'any 943, en un document de compravenda de terres en la *Villa Granularios* (Ordeig, 1982). Així doncs, aquest és un dels molts exemples de continuïtat d'una vil·la tardoantiga, que posteriorment s'ha transformat en una parròquia. Les troballes materials a Granollers han vingut sovint associades a la realització d'obres de reforma a l'església. La primera, descrita per Serra i Campdelacreu, fa referència a la remodelació que es va fer de la tomba de la família Abadal, amb motiu de la llei que va

prohibir practicar enterraments a l'interior de l'església. L'autor esmenta en aquesta ocasió la presència d'un mur antic, gerres, sense precisar-ne la cronologia, i restes sepulcrales³⁴. També el rector Pere Bofill deixa constància de la troballa de materials pertanyents a l'època romana, i crida especialment l'atenció la presència de monedes ibèriques, que no devien ser mostrades a l'historiador.³⁵

L'any 1939, amb motiu de l'inici de les obres de restauració de l'església parroquial, que va ser incendiada durant la Guerra Civil, el rector, Mn. Josep Claveras, refereix també la troballa de sepultures i de restes materials que, a parer del Dr. Junyent pertanyien a l'època ibèrica³⁶.

Finalment, l'any 1996 es va practicar l'excavació arqueològica d'una sitja que es trobava al pla de Granollers. Segons notícies orals, la sitja s'havia ensorrat l'any 1910, i havia estat reblerta amb sorra. En l'excavació es va extreure la sorra del farciment i es va localitzar la tapa de la sitja ensorrada al fons. Entre el material arqueològic *in situ* que

³⁴ *En la primera mitad del año 1892, con motivo de la construcción de nichos en el cementerio de la Iglesia parroquial de Granollers de la Plana, situada en la cumbre de un pequeño cerro, junto al ábside y lado oriental de aquella, se hallaron varias sepulturas muy anteriores probablemente a las cristianas.*

Consistían en losas verticales en las cuatro caras, cortándose más de una por cada lado, sin solera al parecer, pero con tapa también de losas. Todas esas eran muy poco consistentes, de forma que quebraban fácilmente. Dentro estaba contenido el cadáver, envuelto en tierra, cuyos huesos, de color amarillento, expuestos al calor del sol, se deshacían luego en polvo. No hemos podido averiguar la orientación de tales sepulturas, ni la posición de los cadáveres, porque los peones, inadvertidos, en nada se fijaron, y así es que tampoco se puso mientes en si aparecía algún utensilio u otro objeto descubriéndose únicamente el recinto removido sin que pueda precisarse si correspondía al interior de una sepultura una vasija regular de barro con apariencia muy primitiva.

Los restos de una pared que se vio hasta ahora de cerca coronando la cumbre, hoy derribados, indicaban por su recia construcción ser de remota fecha, como si hubieran servido de fortaleza, sobre todo un trecho de los mismos en disposición angular, tal vez no tan antiguo como los otros. De todos modos de ninguno de ellos hay datos ni tradición respecto a su objeto. Derribando esta pared se halló un cadáver hundido envuelto como material de la misma en toda su mitad inferior apareciendo lo restante para de aquella la que xxx. Uno de los esqueletos presentaba en el cráneo una notable prominencia que llamó la atención de los circunstantes, sin que, al llegar para salvarlo una persona inteligente pudiera detener el golpe de piqueta que en aquel instante lo destrozó por completo.

Parece que en los documentos de los siglos medios se había llamado a Granollers, granero. Excursión del 17 de Mayo de 1892 con Hermenegildo, Genís y Masferrer, Pbro.” (ABEV).

³⁵ *“en diferents ocasions s’han fet troballes de monedes romanes en aquell cim de serrat. En 1892, en fer – se el cementiri [...] es descobriren monedes amb llegenda amb caràcters ibèrics que ja ningú dubta en atribuir-les a l’època de la dominació romana”.*

Claveras, J. Notes referents a la Parròquia de Sant Esteve de Granollers de la Plana, recollides per Mn. Pere Bofill. (ABEV)

³⁶ *“A l’any 1939 va aparèixer una fossa de pedra vermella escapçada i atacada a la paret de dita tomba. Aquesta fossa, segons criteri del Dr. Junyent és ibèrica i actualment està dipositada prop de l’absis restaurat” Claveras, Mn. J. Notes Parroquials de Sant Esteve de Granollers de la Plana (ABEV)*

quedava al fons es va localitzar un sol fragment informe de ceràmica tarδοantiga o altmedieval (Rocafiguera, 1996).

Malgrat no podem definir de manera clara la naturalesa de l'assentament, queda clar que es tracta d'un indret freqüentat des de la fi de l'època ibèrica fins a inicis de l'edat mitjana, amb vinculació a l'activitat productiva, agrícola i ramadera, que ha perdurat fins als nostres dies.

- Funcionalitat: Assentament dispers/ Negròpolis
- Grau de coneixement: 2/4
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P./REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARĐOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			X	X	X

- Tipus de jaciment: 4 - Turó testimoni
- Vies de Comunicació: Associat a una possible centuriació romana.
- Altres jaciments relacionats: Altres jaciments propers similars (Vilagelans, Sant Fructuós del Grau, etc.).

11. Sant Fructuós de Quadres (Sant Fruitós del Grau) (Gurb)

(+ Mas de Quadres; camí Ral)

L'església de Sant Fruitós és una ermita preromànica que s'assenta sobre el pla al nord de Vic. La documentació esmenta la vil·la de Quadres, al terme de la qual pertany l'any 974 (Ordeig, 1982). En les immediacions d'aquesta capella, es menciona la troballa de

restes de ceràmica i àmfora, així com algunes peces de molí, realitzada en un dels camps propers (Butlletí Colla de Gurb, 1919; Molas, 1975). No es refereixen excavacions posteriors.

Crida també l'atenció el topònim “*Quadres*” pertanyent a un mas molt proper, encara existent i mencionat diverses vegades en la documentació carolíngia (Ordeig, 1999), i la vinculació documental dels dos indrets, que apareixen sempre relacionats. Sembla que el topònim pot ser l'índex d'una possible centuriació al nord de la ciutat d'*Auso*, que es troba a 3,4 km, és a dir, dins de la quarta centúria partint de la ciutat, prenent com a base la medició imperial de centúries de 20 *actus*, és a dir, 720 metres. La distància entre els dos elements claus del topònim (el mas *Quadres* i l'ermita de Sant *Fructuós*) és en línia recta, d'1,44 km, és a dir de dues centúries de 20 *actus*. La toponímia ofereix també altres elements a tenir en compte. A la proximitat del lloc s'hi troben topònims com “*Creu Alta*; *Creu Baixa*, el *Campdelacreu*), que poden indicar límits o fites.

L'entorn es format per camps de conreu, en un dels fondals més fèrtils de la plana de Vic, i es troba regat per la riera de *Rimentol*, que apareix sovint també en la documentació alt-medieval. El camí ral de Vic a *Ripoll*, que discorre de nord a sud, també passa pel *Mas de Quadres*.

- Funcionalitat: Assentament dispers
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

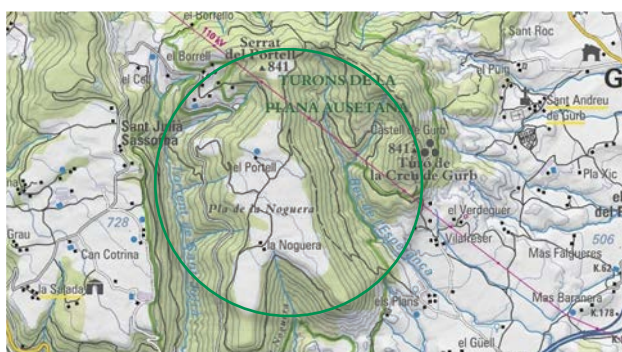
FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	X

- Tipus de jaciment: 1- Assentament en pla
- Vies de Comunicació: Proximitat a la *Strata Cerdana*
- Altres jaciments relacionats: Similituds amb *Granollers de la Plana* i *Vilagelans*.

12. Castell de Gurb (Gurb)

(+ La Noguera, La Sorba + turó de Sant Sebastià)

El castell de Gurb, o la creu de Gurb, és un promontori que limita la plana de Vic per ponent, a l'altura de la ciutat de Vic. Es troben ceràmiques ibèriques als vessants del turó. Al Pla de la Noguera, els membres de la Colla de Gurb hi van trobar restes constructives que van identificar com a ibèriques, cosa que va ser ratificada per Bosch i Gimpera (BCGurb, 1920). En aquest pla s'hi van localitzar també restes de tombes de cista atribuïdes a l'època prehistòrica (Gudiol, 1920).

Utm: X: 434655.77 Y: 4644960.23
 Altitud: 845
 Superfície: Del cim: 660 m²/ Pla de la Noguera, 79 Ha.
 Index de pendent: 0.89
 Altitud ponderada: 755

L'indret és una important talaia sobre la Plana de Vic, però a més, les terres planes del propi massís permeten combinar les àrees boscoses i les de conreu. El cim de Gurb fa doble aturonament amb el cim veí de Sant Sebastià, on també es troben materials en superfície d'època ibèrica. Entre els dos turons discorre la via de pas natural cap al Lluçanès partint de la ciutat de Vic. Així mateix la dualitat castell-ermita, pot ser l'indici d'una ocupació anterior (Rocafiguera, 2002, 2003).

- Funcionalitat: Assentament
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
	x	?			?

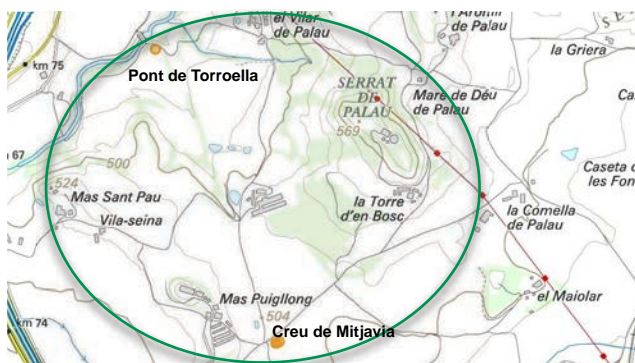
- Tipus de jaciment: 6 - Doble aturonament.

- Vies de Comunicació: Control visual del pas natural que discorre cap al Lluçanès. El cim tindria relació visual amb les fortaleses de la part de ponent de la plana. El Castell de Gurb i el Pla de la Noguera són un referent en la fesomia del paisatge del centre de la Plana.
- Altres jaciments relacionats: Cim de Sant Sebastià, on s'han trobat també materials ibèrics en superfície. Cal destacar també que al Pla de la Noguera es documenta una estança en ruïnes, feta amb murs de pedra seca, que els veïns anomenaven la Sorba³⁷, que probablement podria correspondre a les estructures ibèriques que es van descobrir als anys 20. Es desconeix en aquests moments la funcionalitat d'aquesta construcció. Tanmateix, cal alertar de la similitud del topònim Gor-Be i /Sor-be, tots dos d'origen preromà (Corominas, 1995:411-415), i que el topònim "Sorba" es vincula clarament amb "Sant Julià Sessorba", que conserva l'article salat propi dels topònims osonencs, i que indica l'espai just a la part occidental del turó, ja camí del Lluçanès.

13. Creu de Mitjavia (Gurb)

(+ Santa Maria de Palau; Pont de Torroella; El Vilar de Palau)

La Creu de Mitjavia és una marca de terme que es troba a 5,24 km al nord de Vic, sobre el camí Ral, i que actualment fa de límit entre les parròquies de Sant Esteve Granollers de la Plana i Sant Andreu de Gurb. La fita, que la memòria popular considera romana, va ser destruïda durant la Guerra Civil, i va ser restaurada de nou l'any 1988. Tradicionalment es pensa que la creu marca la meitat del camí entre Barcelona i Puigcerdà. No s'hi han practicat mai excavacions arqueològiques.

Utm: 43957,6/4647548,4 (Creu)
 Altitud: Creu: 504,6/ Palau:534,6/ Serrat: 589.2/ Pont: 472.3
 Superfície: 55Ha (de tot l'espai)
 Índex de pendent: 2.65
 Altitud ponderada: 2.65 (creu); 281(Palau).

³⁷ Agraïm a la Sra. Maria Tarruella i Serrat, nascuda al Mas la Noguera, la informació sobre l'existència d'aquesta estructura i sobre el seu topònim.

Més enllà del monument, la creu adquireix sentit en el conjunt de l'entorn, en el qual destaca sens dubte l'església de Santa Maria de Palau. Avui dia és una petita ermita preromànica força refeta -de la qual es conserva la marededéu gòtica original- situada a la falda de ponent del Serrat de Palau, un dels turons-testimoni més visibles i significatus de la Plana de Vic. El terme “*Palatium*” o “*Palatiolo*”, apareix abundantment a la documentació medieval anterior a l'any 1000, ja des de l'any 914 (Ordeig 1982), i sembla que podria correspondre a una “mansio” baixmedieval, associada a un camí, com sembla indicar també el topònim (Coromines,1989). No s'han practicat mai excavacions arqueològiques al lloc, per bé que els habitants de l'entorn fan referència a la presència d'ossos en algunes reparacions antigues³⁸.

A la banda est del serrat, apareix el topònim el “Vilar”, que sembla configurar aquesta unitat d'ocupació. Per la part de migdia, sobre el camí, apareix la “Torre d'en Bosch” una casa forta d'època medieval, que podria també tenir un origen relacionat amb el control de la via, per la seva posició estratègica. Altres microtopònims del lloc, com “La Carola”, en un punt d'excel·lent visibilitat sobre la part de llevant de la Plana, també van en la mateixa direcció.

Finalment, és en aquest punt que el camí Ral travessa el riu Sorreig que envolta el serrat, amb un pont d'època medieval amb refeccions que, segons la tradició, té origen romà. Es tracta del pont de Torroella, també anomenat pont del Diable, que conserva encara la llegenda entre el veïnat (Rocafiguera, 2002).

El lloc revesteix importància com a cruïlla de camins i també pel qual que travessa el riu. Els entorns son planers, amb terres fèrtils aptes per al conreu. Des del cim del serrat es té un control visual de la Plana i del camí.

- Funcionalitat: Via de comunicació / assentament dispers
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC

³⁸ El nostre agraïment a la Sra. Maria Soy, del Mas Bellaire, per aquesta informació.

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
				X	X

- Tipus de jaciment: 1 pla (creu, pont); 4- Turons testimoni (Palau)
- Vies de Comunicació: Si. Via de comunicació Plana de Vic cap al Ripollès, possible Strata Cerdana, posteriorment Camí Ral.
- Altres jaciments relacionats: Santa Maria de Palau, El Vilar de Palau, Pont de Torroella.

14. Generes (Lluçà)

El poblat de Generes³⁹, situat a uns 3 Km de la vila de Prats de Lluçanès, va ser descobert per Roger Sala en el marc del Projecte Lluçanès (Sala, 2005; Lafuente, Sala, 2007). El lloc es troba en una plataforma d'uns 150 x 80 metres, on hi afloren materials ceràmics ibèrics⁴⁰, així com altres fragments de ceràmica de cuina. L'espai està voltat per un mur de pedra seca amb grans carreus i refeccions. En els treballs de localització i prospecció del lloc va aparèixer un altre nucli d'ocupació (Generes-2), que els investigadors van interpretar com a medieval.

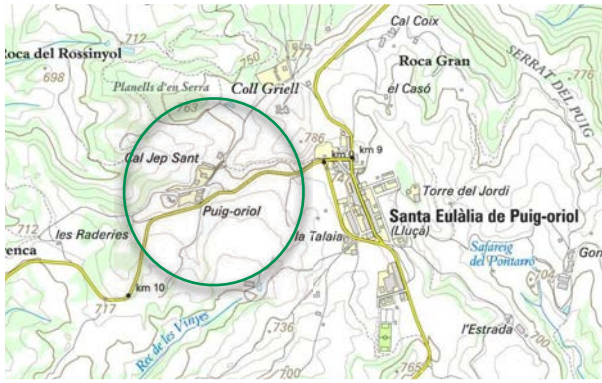
Utm: X: 419952.54 Y: 4653978.05
 Altitud: 740 m
 Superfície: 1,20 Ha
 Index de pendent:0.6
 Altitud ponderada: 445

Els treballs de prospecció geofísica realitzats han permès identificar la zona d'accés a l'assentament, i la presència d'un seguit d'estances amb potencial arqueològic. Se li atribueix una cronologia des del segle IV-I aC, amb una continuïtat en època medieval.

L'assentament es troba en pendent, en un punt de control del camí ramader a Lluçà, i segons els propis investigadors, la posició és insòlita per a un poblat ibèric. Per aquest

³⁹ En l'inventari de Patrimoni arqueològic de la Generalitat de Catalunya, el poblat figura com a "Genera". Creiem que és un error, atès que tant la casa pairal que hi dona nom com la toponímia de la zona sempre utilitzen el plural "Generes". Així mateix ho fan els investigadors que han prospectat el territori (Sala, R. 2015).

⁴⁰ Tot i que els investigadors no hi fan referència, els estudis realitzats per a l'inventari del Patrimoni del Lluçanès, esmenten la presència de ceràmica sigil·lata itàlica (Compte, Homs. (2009) *Mapa del Patrimoni Cultural de Lluçà*. Diputació de Barcelona. p.20 (<http://patrimonicultural.diba.cat/uploads/08109/memo.pdf>).

Utm:422616,0 4667804,8
 Altitud: 729
 Superfície: indeterminada
 Index de pendent: 0.5
 Altitud ponderada: 400

motiu es relaciona amb el control del camí i amb el poblat de Lluçà (Lafuente, Sala 2007).
 Es tracta d'un entorn mixt entre boscos i camps de conreu.

- Funcionalitat: Assentament concentrat - Fortificació
- Grau de coneixement: 3
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
	X	X	X	?	

- Tipus de jaciment: 5- Assentament en pendent en altura.
- Vies de Comunicació: Control d'un camí antic que passa per l'oest de la fortificació.
- Altres jaciments relacionats: Els investigadors ho interpreten com una possible posició avançada de Santa Maria de Lluçà.

15. Santa Eulàlia de Puigoriol (Lluçà)

Tot i que la zona no ha estat excavada, l'antiguitat del lloc és evident. El mas de Puig-Oriol figura ja l'any 905 a l'acta de consagració de Santa Maria de Lluçà (Pladevall, Vigué, 1984). L'element arqueològic més evident és la troballa d'un mil·liari reaprofitat en l'estructura del mas (Lafuente, Sala, 2007), que evidencia el pas d'una via per la seva proximitat. El topònim Santa Eulàlia, de Mèrida, també sembla relacionat amb aquest fet, com ocorre en altres indrets on s'han identificat mil·liaris relacionats amb una via de pas.

La presència del mil·liari i de la via ve relacionada amb tota una xarxa viària que travessa el Lluçanès a partir de l'època romanorepublicana. Cal tenir en compte també la presència de nombroses vil·les a la zona, que es reflecteixen en la primera documentació medieval.

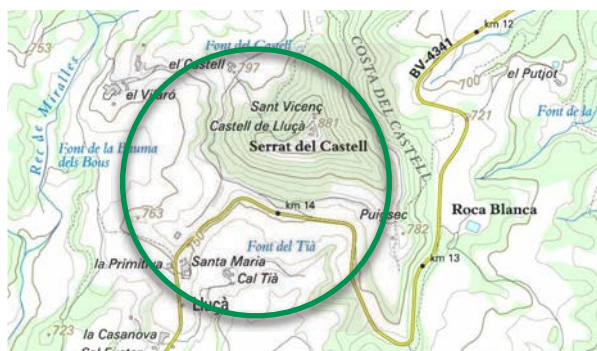
- Funcionalitat: Via de comunicació
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	X

- Tipus de jaciment: 1- En pla
- Vies de Comunicació: Si, camí nord del Lluçanès
- Altres jaciments relacionats: Santa Maria de Lluçà, vies del Permanyer.

16. Santa Maria de Lluçà - Castell de Lluçà (LLuçà)

Al monestir de Santa Maria de Lluçà. amb motiu d'unes obres de remodelació, hi van aparèixer, a inicis dels anys 80, materials aparentment romans (àmfores i tègules) sense que en quedés clara la ubicació. També hi ha notícies de la presència de materials ibèrics en superfície a la zona del Castell de Lluçà, (Lafuente, Sala, 2007). Sala vincula el poblat de Generes a un possible poblat ibèric a la zona de Lluçà, probablement al castell.

Utm: 420555.5/4656290.5
 Altitud: 822
 Superfície: 1117m2 (el cim)
 Índex de pendent: 0.8
 Altitud ponderada: 665

Si bé no es pot assegurar la presència d'un assentament ibèric, tot i que és molt possible, si que queda clara la presència romana en el territori, aparentment en un moment primerenc, vinculada a la xarxa viària i posteriorment a una possible cadastració del territori (Lafuente, Sala, 2007).

- Funcionalitat: Possible assentament concentrat (Castell) // Possible assentament dispers (Sta. Maria)
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

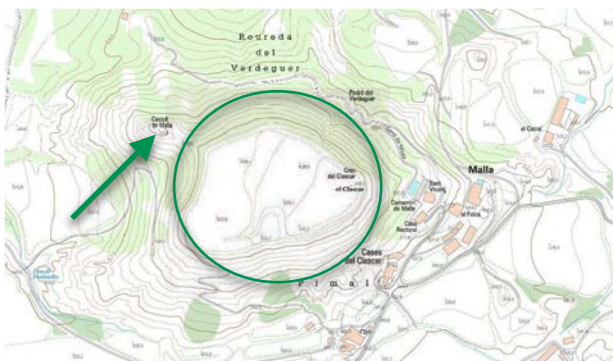
FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
	X	X	X		?

- Tipus de jaciment: 5- Assentament en pendent en altura // 3 -Assentament en petites elevacions al pla.
- Vies de Comunicació: Propera a Santa Eulàlia de Puig-Oriol
- Altres jaciments relacionats: Generes; Santa Eulàlia de Puig-Oriol

17. El Clascar (Malla)

(+ església de Sant Vicenç de Malla, Rectoria de Malla, monument funerari de Malla)

El jaciment del Clascar de Malla es troba en un dels turons més elevats al marge sud-oest de la Plana de Vic, amb una clara visibilitat sobre la ciutat i sobre les vies de comunicació que recorren cap a migdia. Des d'inicis del segle XX l'espai ha estat reconegut com a un poblat ibèric, ateses les abundants troballes que s'han fet en superfície, algunes de les quals es troben recollides en la col·lecció visitable a l'antiga rectoria. Tanmateix, les primeres estructures visibles s'han localitzat l'any 2017 en una campanya d'excavacions, i mostren uns nivells pertanyents al moment romanorepublicà⁴¹, i confirmen la importància

Utm: X: 436494.43 Y: 4637767.76
Altitud: 640
Superfície: 4,07 ha
Index de pendent: 1,007
Altitud ponderada: 645

⁴¹ Informació oral a partir de la visita comentada del 4 de novembre de 2017 al jaciment del Clascar per part de Jordi Principal, director del projecte, i M. A. Pujol, directora de l'excavació.

que sempre s'ha atribuït al jaciment. Els materials arqueològics exposats pertanyen a la mateixa cronologia, amb algunes peces que podrien atribuir-se al segle III aC.

En les obres de restauració de l'església de Sant Vicenç van aparèixer, sense connexió estratigràfica, dos blocs de pedra esculpits en relleu amb elements de caràcter mitològic, que es van identificar com a monuments funeraris. Inicialment, els investigadors els van atribuir una cronologia del període ibèric ple (Lopez, Caixal, Fierro, 1986), però, recentment, els estudis d'Isabel Rodà, semblen atribuir-lo al període iberoromà, (Rodà de Llanza, 1998), cosa que les darreres excavacions tendeixen a confirmar.

El turó presenta una unitat morfològica amb l'església de Sant Vicenç de Malla, als seus peus, i amb el petit turó on s'assentava el castell d'Orsal, esmentat ja l'any 997 (Ordeig, 1982), en una evident continuïtat d'ocupació cap a l'Edat Mitjana (Rocafiguera, 2005).

- Funcionalitat: Assentament concentrat, sense fortificar
- Grau de coneixement: 4
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-IA s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
	X	X	X		

- Tipus de jaciment: 4- Assentament en turons-testimoni
- Vies de Comunicació: Visible la via del Congost.
- Altres jaciments relacionats: Castell d'Orsal, Església de Sant Vicenç.

18. Torrellebreta (Malla)

Tot i formar part del municipi de Malla, la zona de Torrellebreta es troba en el triangle format entre els municipis de Tona, Sant Miquel de Balenyà i Taradell. En els camps de la propietat s'hi van localitzar abans dels anys 20, diverses monedes ibèriques⁴².

⁴² Serra i Campdelacreu es fa ressò d'una col·lecció d'objectes arqueològics "Vilarrubia de Torrellebreta posee varios objetos de este estilo" [puntes de fletxa, destrals]... i probablement monedes (ABEV).

La casa se situa en un petit promontori sobre la plana, i a l'oest té un serrat que la resguarda per ponent. Torrellebreta es troba prop d'Aigüespartides, l'indret on se separen els vessants del Ter i del Congost. L'entorn està format per camps de conreu.

Utm: 438373.9/ 4633864.4
 Altitud: 563
 Superfície: indeterminada
 Index de pendent: 0,36
 Altitud ponderada: 203

Les troballes de monedes ibèriques, que són del tot inconfusibles, permeten relacionar aquest espai dins de la irradiació del *vicus* iberoromà del Camp de les Lloses. Podria tractar-se d'una petita explotació agrària del període ibèric recent, que podria haver perdurat en el temps.

- Funcionalitat: Assentament dispers?
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			X		

- Tipus de jaciment: 3 - petites elevacions en el pla
- Vies de Comunicació: Proximitat a la via romana del Congost.
- Altres jaciments relacionats: Relacionat amb els jaciments del Camp de les Lloses de Tona i la seva zona d'influència.

19. Teuleria de l'Albanell (Malla)

La Teuleria de l'Albanell és una construcció que es troba en terrenys del mas l'Albanell, una finca de la plana, limítrof entre els municipis de Vic i de Malla. L'indret es troba a la riba del riu Gurri.

Utm:438496.3 /4639413.9
Altitud: 497.2
Superfície: irrellevant
Índex de pendent: 0.28
Altitud ponderada: 140

En aquest indret, a finals del segle XIX s'hi va trobar un mil·liari anepigràfic, que Serra i Campdelacreu va visitar i va descriure⁴³, i que actualment es troba exposat al Museu Episcopal de Vic. La descripció a la vora del camí fa pensar que podria haver-se trobat *in situ*, i que per aquest indret hi discorreria el camí que, sortint de Vic aniria a buscar el Congost cap a Barcelona (Molas, 1982; Padrós, 2010). Aquest camí s'hauria preservat durant tota l'Edat Mitjana i Moderna, i no s'hauria desdibuixat, pràcticament, fins a la construcció de la carretera actual (Albareda, 1983). Es descriu aquesta *strada publica* en la documentació altmedieval en els punts del mas Montells (*Montezellus subteriore*) i de Senferm (*ad ipsa Infirmella*) (Ordeig, 1982), al punt mitjà dels quals es localitzà la Teuleria de l'Albanell i el seu mil·liari. Encara avui dia el traçat del camí és absolutament rectilini, i podria reflectir l'orientació d'un antic parcel·lari romà. Prop de l'indret destaca un petit puig, anomenat "Puig de les Guardioles", que pot tenir relació pel topònim amb aquest pas de la via.

- Funcionalitat: Via de comunicació
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

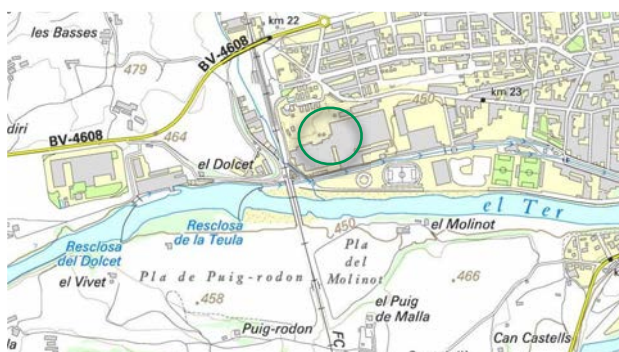
⁴³ Serra i Campdelacreu el va veure *in situ* el 18 de maig de 1885. Parla d'una gran pedra enterrada al peu de l'antic camí que portava a Seva. La descriu com un monòlit de base cúbica de 68 cts d'ample i 70 cm d'altura i anepigràfica. Detalla que a prop de la pedra s'hi van trobar monedes "al parecer romanas", una de les quals es va trobar a la teulada d'un veí. La troballa va ser feta per Francisco de Febrer i Antoni d'Espona. Diu que el mil·liari va ser adquirit per la Sociedad Arqueológica de Vich, per tres raons: evitar-ne la pèrdua, conservar-ne la integritat actual i facilitar-ne el coneixement i l'estudi. (Serra i Campdelacreu, J.: Notes manuscrites per a la Història de Vic, ABEV).

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P./REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	X

- Tipus de jaciment: 1- En pla
- Vies de Comunicació: Via del congost. El miliari es va trobar al peu del camí, per la descripció de Serra i Campdelacreu, possiblement *in situ*.
- Altres jaciments relacionats: L'indret s'ha de relacionar amb els punts de Montells i Senferm, i s'ha de relacionar amb els altres trams documentats d'aquesta via (Via del Congost, Molí de les Canes).

20. Serrat dels Lluïsos (Manlleu)

Jaciment parcialment destruït, situat segons notícies, a la vora del Ter, en una petita elevació a la zona industrial de Manlleu. En aquest punt, Esteve Gaja fa referència a la troballa d'unes monedes ibèriques amb la llegenda *Kesse*, que es van trobar en urbanitzar

Utm: 439547,2/4649998.8
 Altitud: 466.2
 Superfície: indeterminada
 Índex de pendent: 0.32
 Altitud ponderada: 153

la zona per fer-hi un polígon industrial. També es parla de la troballa d'un dòlium. El material es troba desaparegut⁴⁴.

La troballa del lloc és recollida per Carles Padrós que l'interpreta com a un possible assentament agrari del període ibèric recent, i, per la presència del dòlium, cap al segle I aC (Padrós, 2010). Aquesta interpretació s'escau molt bé amb la naturalesa de l'indret, en un pendent suau prop del riu, en un dels seus guals naturals, on en aquest moment

⁴⁴ El lloc es troba inclòs en l'inventari del patrimoni arqueològic de Catalunya (www.invarque.cat), i també en l'inventari del patrimoni de Manlleu (http://www.manlleu.cat/manlleuarqueologia/detall_jaciment.php?jaciment=serrat-dels-lluïsos)

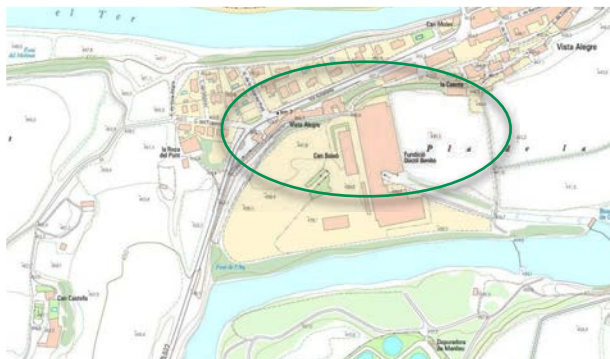
discorre el pont del tren. Sembla un assentament contemporani a d'altres coneguts a la zona, de naturalesa similar, com el de Can Caseta-Fugurull, i el del Puig Guardial.

- Funcionalitat: Assentament, indeterminat, agrari
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			X		

- Tipus de jaciment: 2/8, pendent suau en el pla, sobre el riu.
- Vies de Comunicació: Desconegut, però aquest és un punt de pas del Ter
- Altres jaciments relacionats: Can Caseta- Fugurull/ El Puig Guardial.

21. Can Caseta - El Fugurull

Utm: 440824.7/4645526.7
 Altitud: 443
 Superfície: 1 Ha aprox.
 Index de pendent: 0.22
 Altitud ponderada: 99.99

Es tracta d'un extens jaciment situat en el gran meandre que fa el riu Ter a l'altura de Manlleu, especialment en el penya-segat nord sobre el riu. El jaciment presenta una gran extensió, per bé que imprecisa, ocupant una part dels terrenys del mas Fugurull, fins a la casa de Can Caseta⁴⁵. Va ser reconegut per la Colla de Gurb a inicis dels anys 20, probablement degut als treballs de construcció de la carretera. També van intervenir-hi diversos erudits locals, degut a la construcció de nous habitatges especialment a la dècada dels anys 60. Tanmateix, la intervenció més important, i l'única amb metodologia

⁴⁵Tot i que en un primer treball els havíem considerat com a dos jaciments separats (Rocafiguera, 1995), l'estudi global recent que apareix publicat a la web "Manlleu Arqueològic" (http://www.manlleu.cat/manlleuarqueologia/detall_jaciment.php?jaciment=jaciment-de-can-caseta-fugurull) els uneix en un de sol. Ens sembla una interpretació molt encertada, atesa la naturalesa física i l'estratigrafia del lloc.

estratigràfica, va ser la realitzada per Dolors Molas i Elisabet Huntingford l'any 1974 (Huntingford, Molas, 1977). Els materials es troben dipositats entre el Museu Episcopal de Vic i el Museu Industrial del Ter.

Els resultats de l'excavació deixen clara l'existència de tres fases culturals. La primera, correspon a un assentament de l'edat del ferro (Molist, 1982), que podria tractar-se, potser parcialment d'una necròpolis, atès que Gudiol fa referència a restes funeràries. La segona fase, correspon al període ibèric recent, i sembla l'etapa més completa, amb estructures constructives ben delimitades i materials d'importació i locals. Hi destaca la presència de *kalathos* pintat, típic dels segles II i I aC. Sembla clar que l'assentament s'hauria transformat en una vil·la romana en època imperial, com semblen mostrar-ho les múltiples sitges trobades i les restes de *Terra Sigillata*.

- Funcionalitat: Assentament, potser dispers, sense fortificar/ Possible necròpolis.
- Grau de coneixement: 4 (per a la fase del període ibèric recent) 1 per la resta.
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
X			X	X	

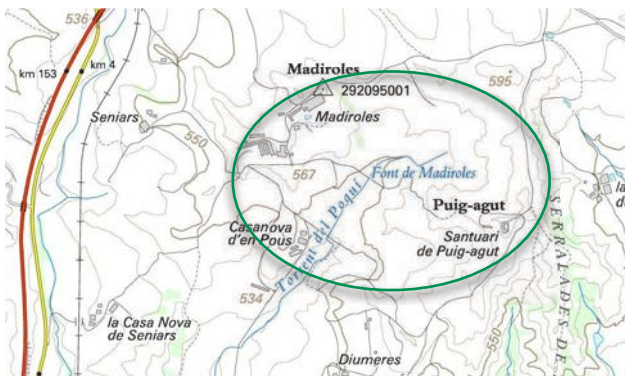
- Tipus de jaciment: 1/ 7 Assentament en pla encimbellat sobre el riu.
- Vies de Comunicació: Possible "Serra Mil·liària"
- Altres jaciments relacionats: En relació amb el Serrat dels Lluïsos

22. Madiroles (Manlleu)

Al nord de Manlleu, en confluència amb el municipi de Torelló, es troba el mas de Madiroles, que ja apareix esmentat com a tal a l'acta de Consagració de Santa Maria de Manlleu de l'any 906 (Ordeig, 1982).

Aquest espai destaca per la presència d'una font amb aigües que tenen propietats medicinals. En les prospeccions que es van fer al segle XIX sobre la font per tal d'explotar-les, van aparèixer restes de murs amb morter, i ceràmica i monedes romanes.

En altres obres i remodelacions de la finca es fa també referència a troballes d'època

Utm: 440961,0/4653672.9
 Altitud: 582.1
 Superfície: indeterminada
 Index de pendent: 0.43
 Altitud ponderada: 252

romana⁴⁶.

Per la naturalesa del material, per la toponímia existent i per la documentació medieval, en aquest indret podria trobar-s'hi una vil·la romana que aprofitaria els contraforts del Puig-Agut. L'explotació hauria pogut tenir continuïtat cap a l'època tardoantiga i cap a l'edat Mitjana. L'espai es troba molt ben comunicat a l'est amb l'antic camí de la Casa de l'Hora, un camí rectilini que careneja els serrats, i que arriba pràcticament fins a la vall del Ges.

- Funcionalitat: Assentament no fortificat, dispers
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	X

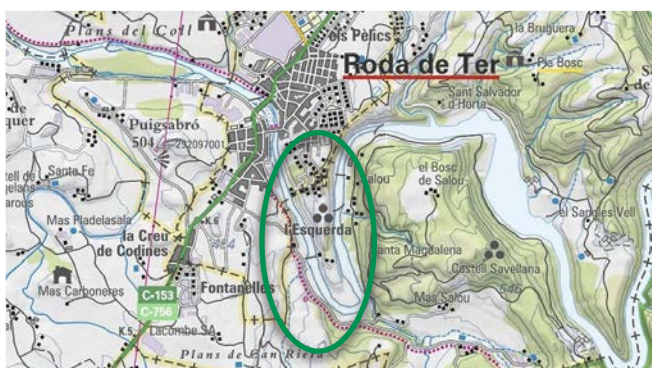
- Tipus de jaciment: 2- Pendent suau sobre el pla
- Vies de Comunicació: Camí de la Casa de l'Hora (est); BV-5224 a torelló (oest)
- Altres jaciments relacionats: Teuleria Morató. Podria fins i tot tractar-se d'una única explotació.

⁴⁶ Josep Casas i Roig l'any 1988 valora fins i tot la possibilitat que els romans coneguessin aquesta deu, com a motiu per a l'establiment en aquesta zona (www.manlleuarqueologic.cat).

23. L'Esquerda (Masies de Roda)

(+ Puigcebró , les Graus, Sitja de la Bauma)

El jaciment de l'Esquerda es troba situat a les Masies de Roda, en un dels meandres que configura el riu Ter abans d'endinsar-se a les Guilleries. El jaciment va ser descobert a finals del segle XIX, ha estat excavat diverses vegades en excavacions precientífiques al llarg del segle XX, entre les quals cal destacar-hi unes excavacions als anys 20, referides en una visita de Mn. Gudiol i del Centre Excursionista de Vic, i unes altres als anys 60, portades a terme pel Centre Excursionista de Roda de Ter. A partir de l'any 1977, un equip de la Universitat de Barcelona, dirigit per Imma Ollich, s'ocupa de les excavacions. Des d'aleshores s'hi han practicat més de 40 campanyes d'excavacions programades⁴⁷.

Utm: 443161.53 Y: 4647259.87
Altitud: 481 m
Superfície: 12 ha
Index de pendent: 0.6
Altitud ponderada: 297

Les restes documentades abracen un ampli espai cronològic que va des de la primera edat del ferro fins a l'any 1314 dC., on es documenten les fases següents: bronze final-primer ferro; primera edat del ferro, ibèric antic, ibèric ple, ibèric recent; un abandonament durant la fase imperial romana, i una reocupació a partir del període tardoantic-visigòtic. D'aquesta darrera fase és important destacar la presència d'una necròpolis extramurs. També es coneix una fase carolíngia i una ocupació del poblat medieval des del segle X fins a l'any 1314 on se'n testimonia documentalment i arqueològica, la destrucció.

L'element territorial més important del jaciment és la seva situació estratègica en un estret meandre sobre el Ter, amb espadats naturals de fins a 50 metres, i amb una fortificació tipus barrera que limita l'assentament pel nord. El jaciment es troba entre la Plana de Vic, amb terres fèrtils per al conreu a l'oest, i les primeres elevacions boscoses de les

⁴⁷ Excavacions sistemàtiques de 1982 a 2018, a càrrec d'un equip multidisciplinari de la Universitat de Barcelona sota la direcció d'Imma Ollich i Dolors Buxó (1982-1987); Montserrat Rocafiguera (1988-2018); Oriol Amblàs (1995-2017) i Albert Pratdesaba (2018). David Serrat (IP 2016-2017). Altres treballs d'excavació al jaciment dirigits per Albert Pratdesaba, Angels Pujol i Esther Travé.

Guilleries a l'est. Exerceix per ponent un control visual sobre tot el nord i est de la Plana, i per llevant té el bosc de Salou, que li faria de doble aturonament.

Vinculada a l'Esquerda, trobem la inscripció rupestre ibèrica de les Graus (Maluquer, 1976), situada sobre un espadat del riu a uns 800 metres de l'assentament. Per ponent, cal destacar també el Puigcebró, on s'hi van localitzar restes prehistòriques (Molist, M, 1982). A la part baixa del riu Ter, tant a l'interior del meandre com a la part de fora (la Bauma), s'hi localitzen sitges, probablement ibèriques, que es poden relacionar amb l'assentament i amb un possible comerç de cereals a través del riu.

- Funcionalitat: Assentament concentrat / Fortificació / Estructures d'explotació/ Ritual/ Necròpolis
- Grau de coneixement: 5
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
X	X	X	X		X

- Tipus de jaciment: Tipus 8: Assentament encimbellat sobre el riu / 6- doble aturonament.
- Vies de Comunicació: L'assentament es troba sobre el riu Ter, i controla tots els camins propers al riu que travessen les Guilleries. Tradicionalment pel pont de Roda passava la *Strata Francisca*, possible camí més antic vers el nord. Camí perifèric de la Plana de Vic, que comunica altres assentaments.
- Altres jaciments relacionats: L'Esquerda es relaciona amb els jaciments propers del Puigcebró i la Muntanyeta. també amb els diferents punts de control sobre el Ter. Té control visual amb El Pla del Castell, Savassona, i la zona de Gurb i Voltregà. Cal relacionar també el paper de l'Esquerda amb la propera ciutat de Vic (Ollich, Rocafiguera, 2014).

24. Casserres (Masies de Roda)

Utm: 4646233.4/4648807.6
 Altitud: 589
 Superfície: indeterminada
 Index de pendent: 0.71
 Altitud ponderada: 421

Existeixen notícies, no confirmades, que en el meandre de Casserres, en el lloc anomenat Puig dels Moros, per on discorre la muralla carolíngia, s'hi van trobar en superfície ceràmiques d'època ibèrica. L'indret presenta les condicions òptimes per a un assentament fortificat ibèric, cosa que podria explicar la seva continuïtat en època medieval (Rocafiguera, 1995).

- Funcionalitat: Assentament (fortificació)
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
	?	?			?

- Tipus de jaciment: 5-Assentament estratègic en altura
- Vies de Comunicació: Riu Ter
- Altres jaciments relacionats: L'indret tanca una península, cosa que el fa semblant al veí jaciment de l'Esquerda.

25. Mas del Puig (Masies de Voltregà)

El mas del Puig és un jaciment actualment destruït, que es va ser identificat per la Colla de Gurb, i recopilat per M.D. Molas (1975). El jaciment es troba en un dels meandres del Ter a la zona de Voltregà. Al cim del turó hi ha una ermita moderna, sota l'advocació de Fàtima, Al peu del meandre es troba la casa pairal de Gallifa. Les fonts son unànimes en

el fet que es tracta d'una necròpolis, o bé de tègules o bé de lloses. Com a part de l'aixovar o de l'entorn s'hi trobà ceràmica comuna romana, dòlium i àmfora itàlica. Una de les peces portava la inscripció CM⁴⁸. Es desconeix el parador dels materials.

Utm: 437980,5 / 4652858.0
 Altitud: 540
 Superfície: 56 Ha (del meandre).
 Índex de pendent: 0,46
 Altitud ponderada: 251

Tot i que els indicis són molt migrats, sembla que l'indret podria correspondre a una vil·la imperial, que hauria evolucionat potser cap a la tardoantiguitat. La presència de tombes en un lloc alt, sembla obeir al model establert pel Serrat dels Morts, o la Tomba de l'Ausoneta, i l'espai és idoni per a l'establiment d'una explotació agrària, que queda delimitada pel propi meandre del riu.

- Funcionalitat: Necròpolis / assentament dispers
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				x	?

- Tipus de jaciment: 4 - Turons- testimoni sobre el pla
- Vies de Comunicació: Relació amb el riu Ter; Possible relació amb la *Strata Cerdana*, en el seu pas cap al nord.
- Altres jaciments relacionats: Per tipologia, l'assentament es pot associar als conjunts del Serrat dels Morts-Vilagelans, a Santa Maria de Palau, a l'Ausona, a l'Esquís o a la Muntanyeta.

⁴⁸ Segons consta en l'inventari del Patrimoni Arqueològic ([www/invarque.cat](http://www.invarque.cat))

26. Castell de Voltregà (Masies de Voltregà/Santa Cecília de Voltregà)

(+ San Martí Xic + La Roca de l'Oriol (Santa Cecília de Voltregà))

Al cim del turó marcat per les ruïnes del Castell de Voltregà, i al pla on s'eleva l'església de Sant Martí Xic, s'hi localitzen materials ibèrics en superfície, que fan pensar que en algun indret proper s'hi situa un assentament ibèric. També es localitzen materials en superfície en els altiplans en pendent que donen cap a la Plana, especialment al Serrat del Pi Rodó, on es detecten unes pedres al marge del camp. Finalment, l'any 1928 es va trobar una estela en posició secundària com a material constructiu del mas La Roca de l'Oriol, al vessant sud del castell, a Santa Cecília de Voltregà. L'estela contenia el text "*sorike tikobe ke...n i...r*" (Molas, 1982), i actualment es troba exposada al Museu Episcopal de Vic. Molas fa notar la coincidència del text "*sorike*", amb el topònim del riu Sorreigs, que neix al Gorg Negre, a Sobremunt, i que desemboca al Ter prop de Manlleu. Cal recalcar també que la documentació altmedieval anterior a l'any 1000 fa referència al

Utm: 434392.9/4651211,1 (castell)
Altitud: 850 m
Superfície: indeterminada
Index de pendent: 1.02
Altitud ponderada: 850

Mas Oriol, on es va descobrir l'estela, i a un topònim "*civitatilia*", ciutatella, que és tot un indicatiu d'un assentament militar anterior, que no s'ha localitzat.

L'entorn és especialment interessant, atès que marca un punt important en els contraforts occidentals de la Plana de Vic. El lloc controla, a més, un dels passos elevats cap al Lluçanès. El Castell fa doble aturonament amb el cingle de Santa Perpètua, a migdia, on s'hi troba una ermita. Les elevacions boscoses deixen lloc a petites valls fèrtils, amagades, i ben regades pel Sorreig i els seus afluents.

- Funcionalitat: Assentament? Fortificació?
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
	X	X			

- Tipus de jaciment: 5.- En pendent en altura
- Vies de Comunicació: Passos cap al Lluçanès
- Altres jaciments relacionats: Control visual d'un ampli territori.

27. Múnter (Muntanyola)

En un espai proper a la masia de les Eres, entre el Castell de Múnter i el Vilar, van aparèixer un seguit de restes prehistòriques, que van ser localitzades per Mn. Jaume Pladelasala i estudiades per M. Molist (Molist, 1981). No es va localitzar cap tipus d'estructura. Tanmateix, entre aquestes troballes M. Molist fa referència a uns altres materials d'època ibèrica i romana, com fragments d'àmfora i un fragment de sigil·lata itàlica.

Utm: 434588,3/4636889,8
 Altitud: 613
 Superfície: indeterminada
 Index de pendent: 0,29
 Altitud ponderada: 1.83

Tot i que no es troben restes d'estructures, la troballa d'elements iberoromans i romans, pot ser significativa. L'indret configura una petita vall tancada entre els contraforts de Muntanyola i Malla, i podria haver acollit, a més d'una ocupació prehistòrica, una possible explotació iberoromana, de moment sense confirmar. La vil·la Múnter també apareix com una de les demarcacions del castell d'Orsal en la documentació anterior a l'any 1000.

- Funcionalitat: Assentament (dispers?)
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			x	?	

- Tipus de jaciment: 9- Desconegut
- Vies de Comunicació: Camí secundari que porta cap a la plana de Vic.
- Altres jaciments relacionats: —

28. La Fossa d'en Terrades (Muntanyola)

L'indret és sobretot conegut per un monument megalític que va ser descobert i publicat als anys 50 (Pladelasala, 1952). Malauradament la cista fou destruïda als anys 80 en unes obres d'urbanització de la zona.

Utm: 432471.2/4635450.9
 Altitud: 835
 Superfície: indeterminada
 Index de pendent: 0.7
 Altitud ponderada: 658

Més enllà de la cista, Pladelasala fa referència que el conjunt contenia també algunes sepultures sense aixovar, i també algunes incineracions que, pel material, poden considerar-se del baix imperi. És interessant destacar la continuïtat en l'ús funerari del lloc.

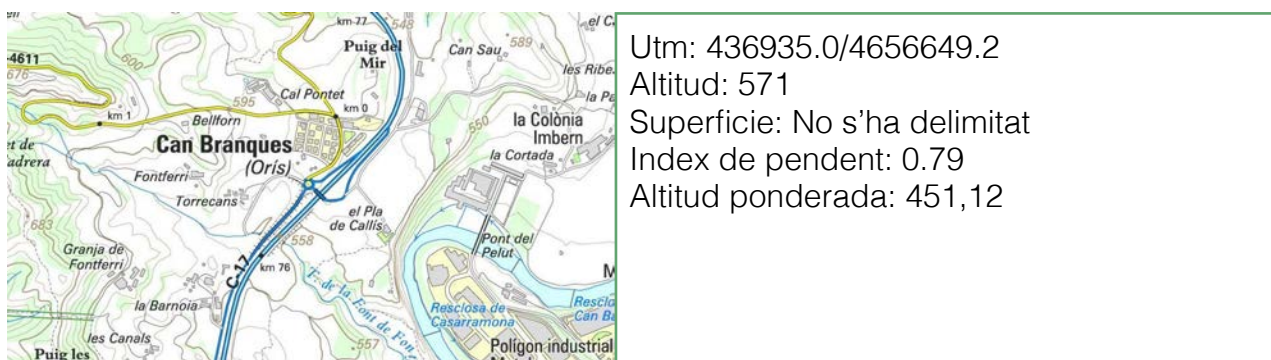
- Funcionalitat: Necròpolis
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
					X

- Tipus de jaciment: 3 petita elevació
- Vies de Comunicació: Camí que comunica amb Múnter i amb Tona
- Altres jaciments relacionats: —

29.- Can Branques (Orís)

L'any 2002 es va realitzar a la zona de Can Branques una excavació d'urgència prèvia a la construcció d'un polígon industrial. En aquest indret es va localitzar una part d'una necròpolis que els investigadors van atribuir al període tardoantic o a inicis de l'Edat Mitjana (Vicente, 2002; Laosa, 2002).

L'interès de la troballa rau en la relació de la necròpolis possiblement tardoantiga amb una via romana. Probablement podria haver-hi una explotació agrària en un lloc proper.

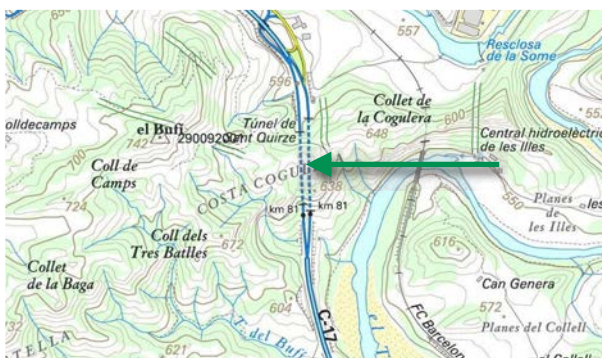
- Funcionalitat: Necròpolis
- Grau de coneixement: 4
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
					X

- Tipus de jaciment: 2- En pendent suau en pla
- Vies de Comunicació: via cap al ripollès (Strata Cerdana).
- Altres jaciments relacionats:

30. Costa Cogulera (Orís)

A l'inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya es fa referència a un tram de via empedrat que es troba al cim de la costa Cogulera, un collet a l'altura de Sant Quirze de Besora que calia pujar per anar de Vic a Ripoll, i per on passava la carretera abans de l'obertura del Túnel de Sant Quirze. En el tram superior es conserva part de l'empedrat i dels contraforts de la via que s'interpreta d'origen tardoantic amb continuïtat durant l'etapa medieval i moderna (www.invarque.cat).

Utm:435797.5/4656371.7
 Altitud: 638
 Superfície: tram d'uns 60 m.
 Index de pendent: 0,74
 Altitud ponderada: 476

És molt interessant la troballa d'aquest tram de paviment, amb una cronologia que pot remuntar-se al Baix Imperi, perquè es pot relacionar amb les restes associables a la via fetes a la zona de la Plana, i ajudaria a confirmar l'existència d'una via cap a la Cerdanya.

- Funcionalitat: Via de comunicació
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

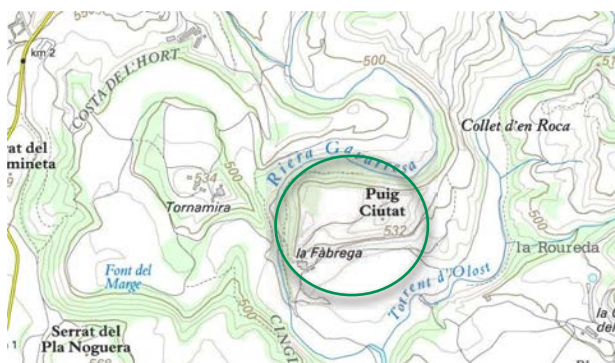
FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-ViaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
					X

- Tipus de jaciment: 2 - pendent en altura
- Vies de Comunicació: Strata Cerdana

- Altres jaciments relacionats: Conjunt de la Creu de Mitjavia i Palau **(13)**; jaciments romans i necròpolis prop de la via, com el Puig **(25)**.

31. Puig Ciutat (Oristà)

Descobert a partir dels anys 80, i esmentat per primera vegada des del punt de vista arqueològic per Molas (Molas 1975), i des del punt de vista documental i toponímic per Ordeig (Ordeig 1995), el jaciment de Puig Ciutat ha estat objecte d'un ambiciós projecte de recerca per part d'un equip d'investigadors liderat per Roger Sala, Carles Padrós i Àngels Pujol (Garcia, Padrós, Pujol, Sala, Tamba, 2010). La recerca al jaciment es caracteritza sobretot per l'aplicació sistemàtica de les tècniques de prospecció geofísica a l'excavació (Sala, Garcia, Tamba, 2012), i per l'aplicació de les noves tecnologies al registre arqueològic i al tractament de les dades. Els treballs s'emmarquen en un projecte més ampli de dinamització del patrimoni del Lluçanès (Sala, 2007), i participen en projectes d'estudi nacionals i internacionals, especialment en l'àmbit de la presència militar romana durant les darreries de l'època republicana.

Utm: 422612.8/4144496.3
 Altitud: 532
 Superfície: 5 ha
 Index de pendent: 0,56
 Altitud ponderada: 300

El jaciment presenta una fase primera, que es data entre la primera edat del ferro - ibèric antic (s.VII-VI ac), i una etapa intermèdia, encara poc estudiada, i de moment, de datació imprecisa. Es coneix sobretot per la seva fase en el període romà republicà, on s'ha pogut acotar una cronologia entre els anys 60-40 aC i considerar el jaciment com un "praesidium" romà, que tingué un protagonisme evident durant la campanya d'Illèrda en la Guerra Civil entre Cèsar i Pompeu, i que va patir un final violent (Padrós, Pujol, Sala, 2015).

El jaciment es troba en una evident posició estratègica, en un meandre de la Riera de Gavarresa defensat naturalment. Avui dia l'entorn es especialment emboscat, però

presenta terres conreables al voltant, i una excel·lent visibilitat. La situació del jaciment reforça la importància del Lluçanès i els seus camins en els primers segles de la presència militar romana al nord-est peninsular. Puig Ciutat forma un triple aturonament: per una banda, el Pla Revell, i per l'altra el turó on segles a venir s'instal·larà el Castell de Tornamira, en una evident continuïtat de la funcionalitat estratègica de l'espai.

- Funcionalitat: Assentament fortificat. Campament.
- Grau de coneixement:5
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
x	?		x		

- Tipus de jaciment: 8/6: Assentament encimbellat sobre el riu i doble aturonament.
- Vies de Comunicació: Centre d'un territori flanquejat per una important xarxa de comunicacions.
- Altres jaciments relacionats: Castell de Tornamira, Pla Revell.

32. Ermita de Sant Sebastià (Oristà)

(+ església d'Oristà)

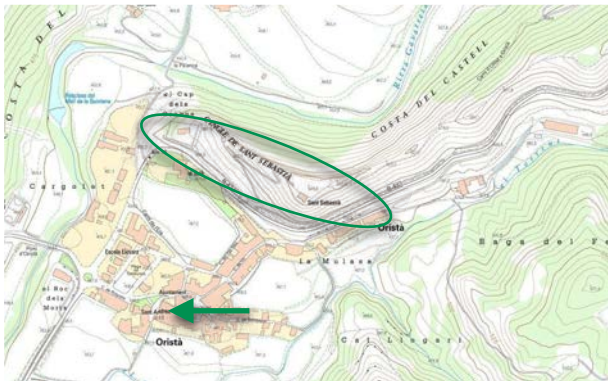
El poble d'Oristà se situa a redós d'un turó de 528 m d'alçada que el flanqueja pel nord. Al cim s'hi troba situada l'ermita de Sant Sebastià. En tota la superfície i els vessants es troba encara avui dia material ibèric en superfície⁴⁹. Josep M. Nuix publica la troballa d'aquest material a la revista *Empúries* de l'any 1968, i parla de la troballa de ceràmica campaniana A i B, kalathos ibèric pintat, ceràmica romana, medieval i vidrada, i situa aquests materials al Museu d'Arqueologia de Catalunya. El turó es troba en un evident procés d'erosió.

Així mateix, al centre del poble, en fer-se les obres de l'antiga rectoria es van trobar materials que el Dr. Junyent va identificar com a romans (Ordeig,1995).

El conjunt sembla clarament identificable amb un poblat ibèric, almenys del període ibèric recent, que tingué continuïtat en la part baixa del serrat donant lloc al poble d'Oristà. El

⁴⁹ Agraïm a M.Àngels Pujol aquesta informació.

Castrum d'Oristà apareix també de manera primerenca en la documentació medieval anterior a l'any 1000 (Ordeig, 1982).

Utm: 422314.8/4642884,8
 Altitud: 528
 Superfície: 039Ha (superfície)
 Índex de pendent:065
 Altitud ponderada: 344

- Funcionalitat: -Assentament, probablement sense fortificar
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			X	X	?

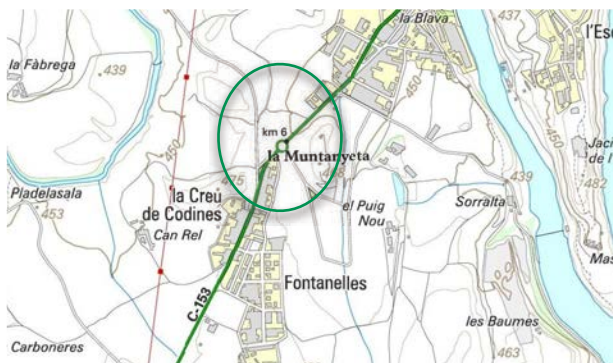
- Tipus de jaciment: 4 - Turó testimoni
- Vies de Comunicació: Camins que van cap a Puig ciutat
- Altres jaciments relacionats: Puig Ciutat.

33. La Muntanyeta (Roda de Ter)

(+ Puigcebró)

La Muntanyeta és un turó testimoni situat a la zona de la Creu de Roda, en el Barri de Fontanelles. És una petita elevació que presenta un domini visual sobre l'actual vila de Roda, i sobre el Ter. En el cim d'aquest turó s'hi va trobar una necròpolis amb tombes de lloses que va ser excavada, i estudiada (Ollich, Raurell, 1989). De l'anàlisi antropològica en destaca el fet que un dels esquelets (M-1) presenta una clara dolicocefàlia, que l'allunya de les tipologies mediterrànies comunes⁵⁰ (Lalueza, Martí, 1989).

⁵⁰ recordem que aquesta és una de les observacions, en aquest cas totalment "acientífica" feta per Serra i Campdelacreu per als esquelets localitzats al jaciment de Sant Esteve de Granollers de la Plana (n. 10).

Utm: 442230.5/ 4447099.5

Altitud: 467

Superfície: 1,1 Ha (turó)

Índex de pendent: 0.32

Altitud ponderada: 198

A part de la sepultura, el més interessant de la Muntanyeta és la seva localització espacial prop de la *strata Francisca*, en un indret planer i fèrtil, apte per a una vil·la romana o tardoantiga. El fet de localitzar una sepultura, probablement tardoantiga en aquest lloc, podria obeir a l'antiga tradició. Cal relacionar el lloc amb el turó veí de Puigcebró on en els anys 70 s'hi van trobar unes sepultures calcolítiques, els materials arqueològics de la qual es troben al Museu Episcopal de Vic, i sobretot, un forn probablement romà, que va ser destruït poc després de la seva descoberta i del qual només se'n conserva una fotografia⁵¹ (Ollich, Ocaña, Ramisa, Rocafiguera, 1995: 79).

El paratge sembla molt similar al que es troba a Granollers de la Plana (**10**); el Serrat dels Morts (**8**); i potser la Creu de Mitjavia i Palau (**13**).

- Funcionalitat: Necròpolis
- Grau de coneixement: 4
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGÒTIC S.IV-VII dC
				?	x

- Tipus de jaciment: 4 - En turó testimoni sobre el pla
- Vies de Comunicació: El jaciment es troba en un turó-testimoni prop de la Strata Francisca,

⁵¹ Agraïm a Miquel Aragonès aquesta informació i que ens facilités l'única fotografia que ha romàs del forn.

- Altres jaciments relacionats: El forn de Puigcebró, per l'època. El jaciment presenta nombroses similituds amb el Serrat dels Morts, Granollers de la Plana, L'Ausoneta, i també amb alguns assentaments de l'àrea de Voltregà prop del Ter.

34. El Permanyer (Sant Bartomeu del Grau)

(+ Camí de Sant Salvador al Permanyer; + Alboquers)

El Permanyer és un dels jaciments descoberts arran de l'elaboració del Projecte Lluçanès l'any 2002 (Lafuente, Sala, 2007). Posteriorment, aquest indret ha continuat essent explorat, especialment arran de les obres d'ampliació de l'eix transversal i de la construcció de la nova carretera que travessa el Lluçanès. Els treballs del Permanyer han permès donar context a alguns altres indicis a la zona, com el pedró d'Alboquers, ja conegut d'antic⁵².

Utm: 428702,6/4646421,0
Altitud: 798.5
Superfície:
Index de pendent: 0.628
Altitud ponderada: 501

L'indret resulta ser una cruïlla de camins importants que comuniquen d'una banda la Plana de Vic amb el Lluçanès, i de l'altra amb el Moianès. El camí en diversos trams fa de línia divisòria entre els termes municipals de Muntanyola i Sant Bartomeu del Grau. El camí discorre per un terreny força abrupte fins arribar a la zona més planera de l'altiplà.

La zona està plena de topònims que fan referència a l'existència d'una via (Coll de Pedra Dreta, Mas de les Carreres, Alboquers, la Muntada, i cap a l'oest, Santa Eularieta, topònim que Pallí va identificar com a un topònim del pas d'una via (Pallí, 1981). Les excavacions

⁵² El nostre agraïment a la Sra. Imma Albó, que, l'any 1989 ens va portar a visitar, amb la Dra. Imma Ollich, el mas Alboquers, i la seva església parroquial. Allà vam poder veure el pedró, fet amb una pedra de color gris blanquinós, i vam comprendre que donava nom a la casa (alboquers = pedra blanca). Malgrat la seva erosió ens va semblar reconèixer-hi símbols ibèrics. També ens vàrem poder adonar de la importància estratègica del lloc per la comunicació del Lluçanès meridional amb la Plana de Vic, en un moment anterior a la construcció de l'Eix Transversal. La troballa de la via del Permanyer ha verificat les hipòtesis del pas d'una via per aquest punt.

realitzades per Pere Cascante en fer les obres de remodelació de l'eix transversal van posar de manifest l'existència de nombrós material ibèric recent i romà, que fa pensar en la presència d'un assentament proper d'aquest període. També s'han trobat diferents trams de l'empedrat de la via, en diversos punts. Tot plegat fa pensar en un ús important d'aquesta xarxa de comunicacions en el segle II-I aC. Podria tractar-se d'una continuació pel nord de la via republicana de *Mannius Sergius*, si es té en compte la hipòtesi de Carles Padrós d'un possible origen al Pla de la Rovira, sobre Santa Eulàlia de Riuprimer (Padrós, 2009).

- Funcionalitat: Via de comunicació. Possible punt de control
- Grau de coneixement: 3
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			x	?	

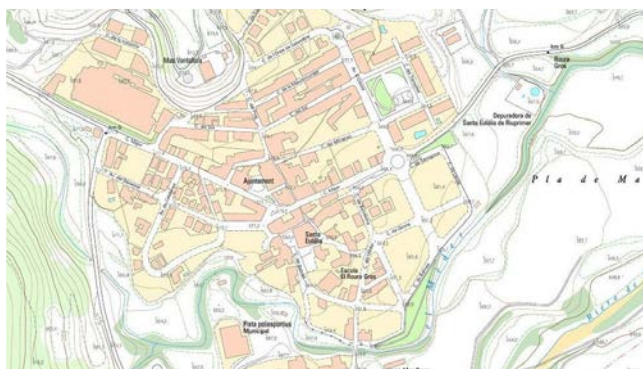
- Tipus de jaciment: 1 en pla
- Vies de Comunicació: Si, via important d'accés cap al entre Osona i el Lluçanès
- Altres jaciments relacionats: Alboquers

35. Mil·liari de Santa Eulàlia (Santa Eulàlia de Riuprimer)

(+ el Pla de la Rovira)

A inicis dels anys 80, en el jardí d'una casa del nucli urbà de Santa Eulàlia de Riuprimer es va fer la troballa d'un mil·liari que va donar una nova dimensió als estudis del període ibèric recent a la comarca. Es tractava d'una peça de la mateixa factura que l'apareguda als anys 50 en el Vilar de Tona, amb la mateixa inscripció (M. SERGIVS. M.F I PRO.COS), però amb el número de milla I, en comptes de la VII. La troballa és molt singular per dos motius. En primer lloc, com ha observat Arrayás (2007), perquè implica una via anterior a la fundació d'Auso, amb un *Caput viae* a menys d'1,5 km de la població, que Padrós ha situat en el Pla de la Rovira (Padrós, 2010); en segon lloc, perquè confirma el traçat de la via i permet enllaçar-la amb els camins coneguts del Lluçanès. Queda doncs superada la

idea de Pladevall, que el mil·liari estaria desplaçat (Pladevall 2005); la troballa del mil·liari en un lloc dedicat a Santa Eulàlia de Mèrida ratifica també la hipòtesi de Pallí, de la relació d'aquesta protomàrtir del cristianisme amb el pas de vies romanes (Pallí, 1985).

Utm: 432746.1/4540156.1
 Altitud: 572.1
 Superfície: ———
 Índex de pendent: 0,572
 Altitud ponderada: 327

- Funcionalitat: Via de comunicació
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			x	?	

- Tipus de jaciment: 1 en pla
- Vies de Comunicació: Via de Colluspina, via de Mannius Sergius
- Altres jaciments relacionats: El Vilar (Tona) **(54)**; Alboquers i el Permanyer **(34)**.

36. El Bosc del Quer: (Sant Julià de Vilatorrada)

(+ camps a la vora del Casal)

En ocasió de la realització de les obres per a l'ampliació de l'Eix Transversal prop de Sant Julià de Vilatorrada, en les seves diverses fases, es van localitzar en primer lloc grans conjunts de materials ceràmics sense estructures, que anaven des del calcolític-1a edat del bronze, ibèric i tardoantic (campanyes 1993 i 2005). A les campanyes de 2009, i especialment a l'excavació extensiva de 2010 es van localitzar i excavar fins a 555 estructures, totes elles en negatiu, la majoria, sitges. Una part d'elles, que han estat molt ben estudiades pertanyen a la prehistòria, concretament a la transició entre el calcolític i

l'edat del bronze. Tanmateix, a la zona oriental del jaciment van aparèixer 321 sitges que es poden datar del moment tardoantic-alt medieval, amb un possible assentament carolingi. Els investigadors relacionen aquest darrer conjunt de sitges amb la presència d'una vil·la baix-imperial, les estructures de la qual poden haver estat arrasades, o bé es troba en un altre indret proper.

El Bosc del Quer es troba situat en els pendents alterosos de la Plana, en els contraforts de les Guilleries, en terrenys fèrtils i cultivables i amb una bona irrigació que ve donada per nombrosos rierols, entre els quals la Font de la Riera. El topònim Quer apareix també en la documentació altmedieval anterior a l'any 1000, presentant una evident continuïtat d'ocupació (Ordeig, 1982)

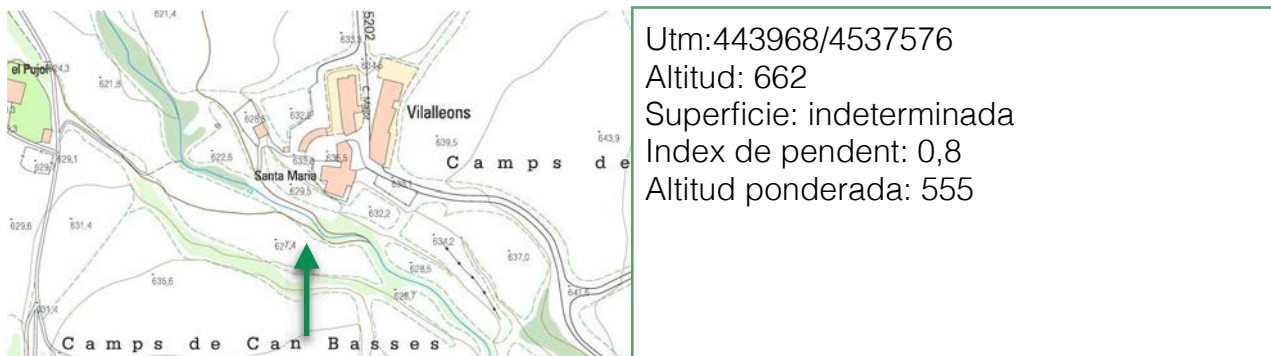
- Funcionalitat: Assentament, dispers
- Grau de coneixement: 4
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
					X

- Tipus de jaciment: 1.- En pla
- Vies de Comunicació: No es coneixen
- Altres jaciments relacionats: Camps de la Masia del Casal.

37. La Creu del Cucut (Sant Julià de Vilatorrada)

A l'indret conegut com la Creu del Cucut, prop de Vilalleons⁵³ s'hi va trobar als anys 20 un forn i materials dispersos que es van atribuir a l'època romana, i així van ser recollits per M.D. Molas en la seva tesi de llicenciatura (Molas, 1975).

El forn es troba destruït. Tanmateix pel seu voltant en superfície, encara es veuen peces de ceràmica romana. El forn, al costat del camí sembla correspondre a un centre agrícola d'explotació romana. El topònim "Vilalleons" també sembla recordar un origen romà (Coromines, 1989).

- Funcionalitat: Hàbitat dispers sense fortificar/ Estructures d'explotació: forn
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				x	?

- Tipus de jaciment: 1-Assentament en pla
- Vies de Comunicació: No
- Altres jaciments relacionats: El forn es troba prop del Bosc del Quer (37).

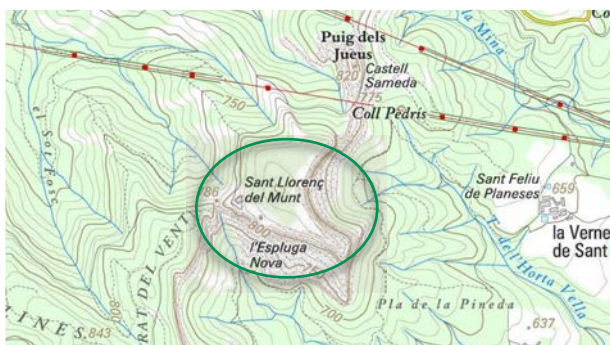
38. Sant Llorenç del Munt (Sant Julià de Vilatorça)

⁵³ La troballa també es troba citada com a "forn de Vilalleons"

(+ la Martellera)

Sant Llorenç del Munt és un antic castell, esdevingut amb posterioritat monestir medieval, que es troba situat entre els municipis de Sant Julià de Vilatorrada i Sant Sadurn d'Osormort, en les cingleres més meridionals de la vall de Sau. L'edifici del monestir tanca un coll envoltat per cingleres. El propietari del monestir va efectuar un buidatge de terres sota l'edificació, on va localitzar materials arqueològics des de la prehistòria passant per l'època ibèrica fins a l'edat mitjana, que han estat objecte d'una publicació (Farrés, 2013). A sobre de l'edificació es troba un altiplà voltat per cingles i sense excavar, que té una gran visibilitat, on s'hi han localitzat abundants fragments de ceràmica ibèrica a torn⁵⁴. A l'extrem del cingle, unes marques a la roca fan pensar amb una possible estructura de guaita carolíngia.

El lloc és idoni per a un jaciment ibèric en altura. En el lloc s'hi documenten parets de pedra seca, segurament transformades en feixes agrícoles. Els materials d'importació

Utm:445974.4/4641512.4
Altitud: 850 (cim)
Superfície: 5,30 Ha
Index de pendent:0,89
Altitud ponderada: 758

documentats sota el castell corresponen a ceràmiques del taller de Roses, i campaniana A, en el que sembla un clar paral·lel cronològic amb el Casol de Puigcastellet (7).

- Funcionalitat: Assentament fortificat
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

⁵⁴ Agraïm a M. Dolores Ferrés la possibilitat de visitar aquest espai, i a Francesc Ferrés i Judit Vila la seva acollida i les indicacions sobre l'indret. A tots, els agraïm les facilitats per fer que el jaciment pugui formar part del projecte de l'Esquerda 2018-2021 (L'Esquerda, punts estratègics sobre el Ter des de la prehistòria fins a l'Edat Mitjana).

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P./REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
	?	x	?	x	

- Tipus de jaciment: 7- En esperó
- Vies de Comunicació: El jaciment controla els camins secundaris d'accés a la vall de Sau.
- Altres jaciments relacionats: El Puig Castellar; el Casol de Puigcastellet.

39. Castell de Besora (Santa Maria de Besora)

El Castell de Besora es troba en una elevació de 1929m al nord de la població de Santa Maria de Besora. Des de l'any 2005 un equip d'arqueòlegs sota la direcció de Marta Fàbregas i Cesc Busquets porten a terme un projecte en el jaciment consistent sobretot en posar en valor les restes del castell i de l'església i de la seva necròpolis. Els treballs, tanmateix han posat també de relleu la presència de material de la fi de l'edat del bronze inicis de l'edat del ferro, l'existència d'un assentament ibèric i la presència d'estructures d'època visigòticocarolíngia (Busquets, Fàbregas, Corts, Capdevila, 2017).

Utm:438065.57 4663775.2
 Altitud: 1024
 Superfície: 1,25 Ha
 Index de pendent:1,01
 Altitud ponderada: 1040

L'assentament es troba situat en el cim d'un turó elevat sobre els relleus de l'entorn. A l'est té la població de Sant Quirze i la via d'accés al Ripollès. Per ponent té els diversos camins que van cap a la Garrotxa.

Les restes de l'assentament ibèric es troben a la part oriental del castell, i de moment consisteixen en algunes restes de mur i una llar de foc. El material arqueològic associat

permet assignar-li una cronologia entre el segle III-I aC. És interessant ressaltar la presència de dos enterraments perinatals (Busquets, Fàbregas, Corts, Capdevila, 2017).

L'indret presenta una bona disposició estratègica per a un assentament ibèric en altura, segurament relacionat amb la frontera septentrional del territori ausetà. El jaciment fa doble aturonament amb el Pla del Revell, un serrat pla, que no ha estat objecte d'intervenció, però on, segons els investigadors, s'hi han trobat materials ceràmics en superfície.

L'assentament tardoantic-visigòtic sembla contenir un petit edifici de culte amb la seva necròpolis.

- Funcionalitat: Assentament, possiblement fortificat
- Grau de coneixement: 5
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGÒTIC S.IV-VII dC
X	X	X	X		X

- Tipus de jaciment: 6. Doble aturonament
- Vies de Comunicació: Frontera nord del territori ausetà
- Altres jaciments relacionats: Veí Pla Revell.

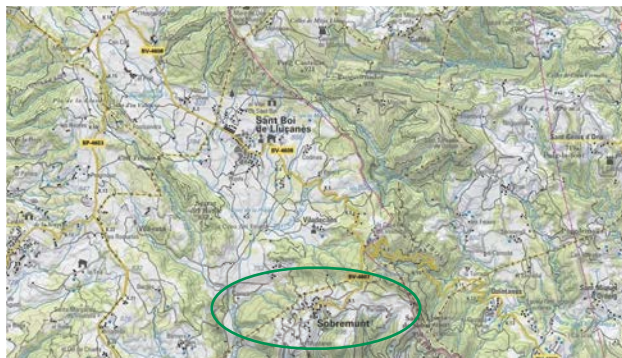
40. Sant Martí de Sobremunt (Sobremunt)

(+ Puig Castellar-Puigcornador)

Al costat del camí que uneix la carretera de la Trona amb el poble de Sant Martí de Sobremunt, hi ha un seguit de turons on, en superfície s'hi troba ceràmica a torn i a mà. Segons Molas (1975) s'hi havia trobat campaniana A i B. No s'ha fet mai cap intervenció i no es veuen estructures.

Uns quatre quilòmetres més al nord, sobre la vila de Sant Boi de Lluçanès es localitzen dos serrats que, si bé no han estat mai prospectats, presenten interès. Els seus topònims,

Puigcastellet i Puigcornador fan pensar clarament en la funció de guaita i de vigia del territori. Es tracta de dos turons en doble aturonament enmig dels quals discorre un camí i un torrent. Els turons estan resguardats per la serra dels Munts, i ofereixen visibilitat cap a la zona de Sora, el Duocastella i cap a la via del pas de la Vall del Ter. Es tracta d'un lloc de gran estratègia que valdria la pena d'examinar.

Utm:431557.5/4654390.0
 Altitud:917
 Superfície: Indeterminada
 Index de pendent: 0.7
 Altitud ponderada: 715,18

- Funcionalitat: Assentament
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
X			X		

- Tipus de jaciment: 9- Indeterminat
- Vies de Comunicació: Punt d'accés al Lluçanès des de Sant Hipòlit de Voltregà
- Altres jaciments relacionats: Puig Castellar - Puig Cornador.

41. Puig Castellar (Sant Sadurní d'Osormort)

El jaciment de Puig Castellar és conegut d'antic i es troba en una elevació que flanqueja pel nordoest el Collsameda, via de pas per accedir de la Plana de Vic a la vall de Sau. El jaciment forma es troba en un esperó espatat, que tanca mitjançant una muralla en barrera. El cim forma doble aturonament amb el Castell de Meda, una elevació al cim de la qual s'hi troben les restes d'un castell medieval.

Utm: 447077.4/4642406.1
 Altitud: 820
 Superfície: 1,8 Ha
 Index de pendent:0.97
 Altitud ponderada: 802

El jaciment del Puig Castellar no ha estat mai objecte d'intervencions arqueològiques, ara bé, es té notícia que s'hi han practicat activitats furtives, i això es veu clarament per les estructures que han deixat visibles, on es veuen les restes de murs en pedra seca, que configuren unes àmbits que recorden clarament els del Casol de Puigcastellet. Al damunt s'hi veu la base d'una estructura circular de pedra, probablement medieval, relacionable sens dubte amb el castell de Meda.

L'entorn és boscós i molt irregular de relleu. Es tracta d'un indret amb moltes qualitats des del punt de vista de l'estratègia i de la defensa, que controla un dels passos secundaris vers la Plana de Vic venint de la costa a través de la vall de Sau.

- Funcionalitat: Assentament fortificat
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
	X	X			

- Tipus de jaciment: 7/6: Assentament en esperó / doble aturonament
- Vies de Comunicació: Control del camí cap a Girona a través de la Vall de Sau. Controla físicament un punt estratègic, el Collsamedà.
- Altres jaciments relacionats: Es relaciona directament amb el turó del Castell de Meda, amb Sant Llorenç del Munt. Es relaciona també amb el Casol de Puigcastellet, a 800 metres de distància amb qui es comunica per un camí carener.

42. Castell de Torelló (Sant Vicenç de Torelló)

El Castell de Torelló es troba situat sobre el municipi de Sant Vicenç des d'on s'hi accedeix. El castell es troba documentat des del 881, essent un dels primers de la comarca en ser esmentat (Pratdesaba, 2017). L'arquitecte Josep M. Pericas en va dibuixar la planimetria als primers anys del segle XX. Més tard, a partir de l'any 1945, els membres de l'associació ADET hi van practicar unes excavacions que van consistir en buidar la torre i alguns espais adjacents. Entre els materials que van recuperar, descriuen la presència de teules romanes, i en superfície es localitzen també materials ibèrics.

Utm: 439284,0/ 4658137,0
 Altitud: 794
 Superfície: 1786 m² (cim)
 Índex de pendent: 0,79
 Altitud ponderada: 632

El castell té una excel·lent visibilitat sobre la part nord de la Plana. No sembla presentar estructures de doble aturament. La carena allargada i estreta que porta al Castell des del nord seria un indret apropiat per a l'establiment d'un poblat tipus barrera.

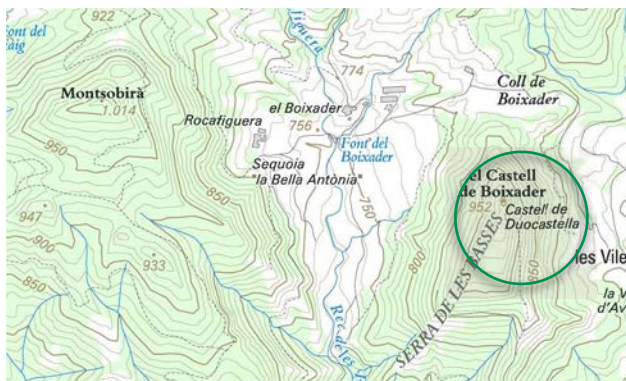
- Funcionalitat: Assentament - Fortificació?
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
		?		?	x

- Tipus de jaciment: 7- En esperó.
- Vies de Comunicació: No
- Altres jaciments relacionats: Control visual amb Santa Maria de Besora, Duocastella i Puig Guardial.

43. Duocastella (Sora)

El castell de Boixader, antic Duocastella, es troba encimbellat en un turó elevat al nord de la vila de Sora. El puig conserva les restes d'un castell que, tot i no ser documentat fins al segle XI, apareix com a mas des de l'any 960. Es conserven encara dalt del turó alguns fragments dels murs del castell, i pels pendents s'hi localitzen ceràmiques ibèriques⁵⁵ en superfície. Mai no s'hi ha practicat cap excavació arqueològica.

Utm: 430409,3/4653885.5
Altitud: 952
Superfície: 3,2 Ha
Index de pendent: 1
Altitud ponderada: 902

El nom Duocastella podria fer referència al doble aturament que es produeix amb el veí Mont Sobirà, de 1014 metres d'altitud. Manuel Riu planteja la hipòtesi aquest pogués ésser un punt fronterer que marcava el límit del territori ausetà (Riu, 1982). De fet el castell té un domini visual a migdia sobre tota la vall de Sora, i a llevant sobre la vall del Ter i dels camins que hi recorren.

Cal tenir en compte també el topònim "Sora", que sembla tenir un origen prellati. Cal recordar que Villaronga identifica la ceca numismàtica amb la llegenda "ore" com a ceca ausetana (Villaronga, 1982). És interessant recalcar que Sora pot derivar d'aquest topònim ibèric, precedit per l'article salat, ben present a la nostra toponímia. Aquest topònim també es troba en el mot "Besora", a la riba oposada del Ter, i també amb una posició de frontera.

- Funcionalitat: Assentament fortificat
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

⁵⁵ Agraïm a Albert Pratdesaba aquesta informació. (Pratdesaba, 2010)

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
	X	X			

- Tipus de jaciment: 6- Doble aturonament
- Vies de Comunicació: Límit del territori ausetà. Via de pas cap al Ripollès
- Altres jaciments relacionats: Santa Maria de Besora.

44. El Conier (Taradell)

L'assentament del Conier es troba en territori de la Plana de Vic, prop de Malla, a la vora de la Riera de Tona. El jaciment va ser descobert l'any 1996 quan es va fer la instal·lació per a l'arribada del Gas Natural. Els treballs van estar dirigits per Gemma Caballé i Carme Subiranas (Ausa, Crònica arqueològica 1996). S'hi van localitzar uns murs en pedra seca que conformaven unes habitacions i materials arqueològics que van permetre datar la construcció entre el segle II aC i el segle I aC. La presència d'algun fragment de Terra Sigil·lata africana, va fer plantejar la hipòtesi d'una vil·la romana no gaire allunyada (Caballé, Subiranas, 1998).

Utm: 437746.8/4637045.2
 Altitud: 522.1
 Superfície: indeterminada
 Índex de pendent: 0.46
 Altitud ponderada: 244

Les restes es troben en un lloc pla dedicat a l'agricultura, al redós d'una petita elevació prop de la Riera de Tona. La naturalesa dels materials localitzats fan que amb tota probabilitat es tracti d'un assentament agrícola del període ibèric recent. Aquest assentament estaria sens dubte relacionat amb el Clascar de Malla, que es troba a 1,25 Km en línia recta a l'est, i amb el qual hi manté una relació visual. El Conier es pot relacionar amb altres espais propers, com per exemple, Torrellebreta, i a la resta de la

Plana, com per exemple Can Caseta de Manlleu. Tot i que falten dades, la ubicació del lloc fa pensar que l'espai es transformaria, a partir del segle I dC. en una vil·la romana.

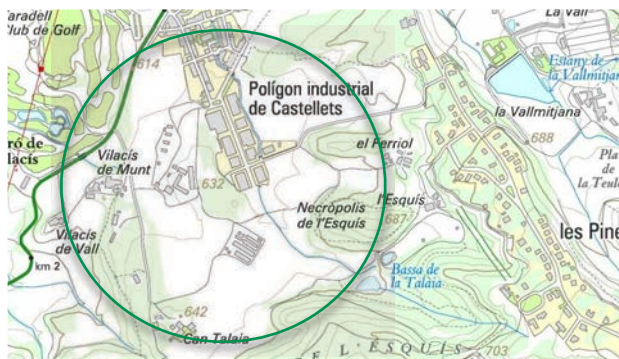
- Funcionalitat: Assentament dispers
- Grau de coneixement: 4
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			x	?	

- Tipus de jaciment: 1 - En el pla
- Vies de Comunicació: Propera a la posterior via del Congost.
- Altres jaciments relacionats: Relació visual amb el Clascar de Malla; relació tipològica amb Torrellebreta i Can Caseta de Manlleu.

45. L'Esquís (Taradell)

(+ Castelletts)

Utm:441039.5/4634482.4 (tombes)
 Altitud: 686.7 (tombes); 626 (vil·la)
 Superfície: 0,28 Ha (necròpolis) unes 22 Ha (vil·la)
 Índex de pendent:0,53
 Altitud ponderada: 686

L'any 1881 es va fer la troballa d'una necròpolis a l'Esquís, que va ser dibuixada per Serra i Campdelacreu⁵⁶, i de la qual encara són visibles algunes restes. Per la tipologia de les tombes, i segons el dibuix, podria tractar-se de tombes tardoantigues o altmedievals. Molt més recentment, a la zona plana de Castelletts, a uns 200 metres, avui ja parcialment urbanitzada per un polígon i una explotació ramadera, es recullen molts materials en

⁵⁶ L'autor descriu al cim d'un serrat la presència de 5 tombes de lloses amb l'esquelet a dins i poques lloses de coberta. Parla de la troballa de "un fragmento de cerámica irrelevante". Serra i Campdelacreu, notes manuscrites per a la història de Vic (ABEV)

superfície⁵⁷, que permeten parlar de la presència d'una vil·la romana en el territori. Sembla que havien estat visibles fragments de mur i de paviments que avui són desapareguts. De totes maneres, és molt possible que encara quedin estructures preservades en el subsòl, com semblen mostrar-ho algunes fotografies aèries. Segons una hipòtesi recent l'extensió del lloc podria coincidir amb una centúria.⁵⁸

L'entorn ha estat freqüentat des de la prehistòria, ja que a prop s'hi localitzen les tombes de Goitallops, o les sepultures megalítiques de Gasala. Així doncs, les sepultures de l'Esquís podrien ser una continuïtat d'aquest entorn funerari. D'altra banda, l'espai ofereix un entorn idoni per a l'establiment d'una vil·la romana als Castelletes, situada en una zona en suau pendent, entre dos torrents i en un terreny força fèrtil i ben comunicat.

Tot i que, en aquest moment no hi ha evidències, la vil·la podria haver perdurat fins a la tardoantiguitat, i es podria associar amb la necròpolis al turó de l'Esquís, en un promontori elevat, com, per exemple, es troben a l'Ausoneta, al Serrat dels Morts o a la Muntanyeta.

- Funcionalitat: Necròpolis i assentament dispers
- Grau de coneixement: 2
-
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	X

- Tipus de jaciment: 4. Turó-testimoni / 2 Assentament en pendent suau en el pla.
- Vies de Comunicació: Un ramal secundari de la via del Congost.
- Altres jaciments relacionats: Vil·les amb necròpolis (Granollers de la Plana; Serrat dels Morts).

46. Savassona (Tavèrnoles)

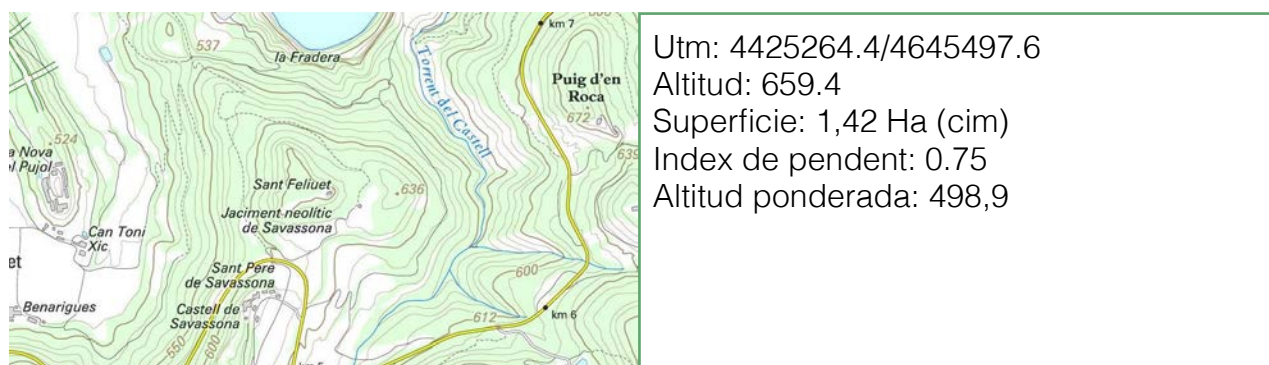
⁵⁷ "tègula, àmfora, fragments vas comú, ceràmica ibèrica i algun fragment de ceràmica de vernís negre, sigil·lata de vernís roig i clara A" (www.invarque.cat)

⁵⁸ Agraïm molt especialment a David Tuneu i Baucells, estudiant d'arqueologia de la UB, aquesta informació preliminar d'una recerca que tot just inicia.

El jaciment de Savassona és un lloc molt particular dins de l'orografia de l'espai de transició entre la Plana de Vic i les Guilleries. Els materials eocènics més durs d'aquesta formació s'esberlen en aquest turó propiciant la caiguda de grans blocs de formes capricioses que n'han conformat el paisatge (pedra del Dau, Pedra del Sacrifici, Pedra de les Bruixes, entre d'altres). El jaciment ha estat objecte de múltiples intervencions arqueològiques, especialment durant la 2a meitat del segle XX. De la fi dels anys 50 destaquen les recerques del Sr Ramon Solé des de Roda i les dirigides pel Dr. Junyent, gràcies al qual es va practicar a les restes òssies del sepulcre de la Pedra del Sacrifici una datació de Carboni¹⁴ la més antiga d'Espanya ⁵⁹(Muñoz, 1965). El Dr. Junyent també dirigí l'any 1976 una excavació a la Pedra del Dau, que van portar a terme D. Buxó, D. Molas i M. Molist.

Durant els anys 80, el jaciment també va ser objectiu de recerques, especialment en l'àmbit de la prehistòria (Buxó, Cruells, Espadaler, Molist, 1982). També van ser objecte d'estudi i de reproducció els gravats rupestres que es troben en les roques, i que semblen obeir a cronologies diverses (Mas, 1982).

Pel que fa a l'època ibèrica no s'han localitzat estructures de poblament. Tanmateix

l'existència de material abundant en els recs que es troben al cim del turó al sector nord-oest, fa pensar que en aquest indret hi podria haver hagut l'assentament ibèric. També es troben altres estructures ibèriques en els nivells superiors de les cales realitzades sota la Pedra del Sacrifici i la Pedra del Dau.

⁵⁹ La datació es va poder fer gràcies a la col·laboració de la Dra. Ana M. Muñoz, professora de la Universitat de Barcelona.

El Turó de Sant Feliuet és un serrat en forma de triangle allargat, pla en la seva superfície que en el seu extrem nord-oest presenta in clar control sobre un dels meandres del Ter. El jaciment fa doble aturonament amb el turó veí on s'aixeca el Castell de Savassona i l'església parroquial de Sant Pere. En aquest segon serrat també s'han trobat restes arqueològiques en superfície.

Per entre els dos serrats discorre una de les vies de comunicació cap a Sant Pere de Casserres i els diferents punts de mira sobre la vall de Sau. El camí per accedir al cim de Sant Feliuet és empedrat.

- Funcionalitat: Assentament, probablement fortificat, amb fortes defenses naturals
- Grau de coneixement: 4 (per la prehistòria) 2 per l'època ibèrica
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
X	X	X			?

- Tipus de jaciment: 6- Doble aturonament
- Vies de Comunicació: Camí perifèric que discorre cap a la Vall de Sau
- Altres jaciments relacionats: Castell de Savassona; Roc del Llum, Font de la Baronessa.

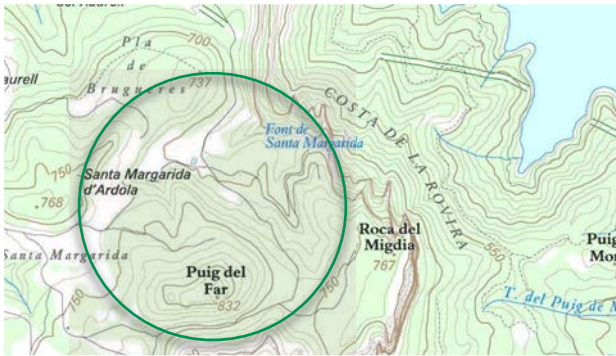
47. Puig del Far (Tavèrnoles)

(+ Santa Margarida d'Ardola)

El Puig del Far és un promontori rocós que constitueix un punt de guaita important des de Savassona sobre el riu Ter i la vall de Sau. A la base del turó hi ha un seguit de balmes que podrien haver servit d'habitatges prehistòrics, molt similars a les que es troben en les mateixes parets, a una cota una mica més baixa, del Roc del Migdia o el Cingle Vermell.

Just al cim del turó s'hi endevina una estructura circular, aparentment sense morter, de cronologia desconeguda. Pel vessant i per la zona de la capella de Santa Margarida d'Ardola s'hi documenta ceràmica ibèrica en superfície⁶⁰. En les puntes de les roques es poden reconèixer forats de pal i altres encaixos.

⁶⁰ Agraïm a Albert Pratdesaba aquesta informació

Utm: 448291.6/4645502.4
 Altitud: 832
 Superfície: 984 m2 el turó)
 Index de pendent: 1.1
 Altitud ponderada: 943

El Puig del Far és un punt de guaita natural sobre la vall de Sau i el Ter, però també sobre tot el nord i est de la Plana de Vic, de manera que representa un dels punts claus de guaita del territori.

- Funcionalitat: Fortificació?/ Assentament
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
		?			?

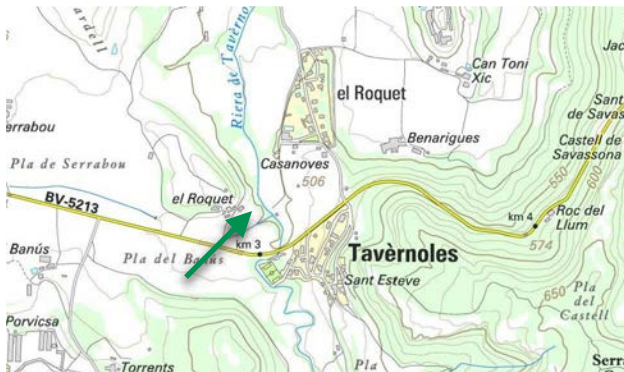
- Tipus de jaciment: 8.- Encimbellat sobre riu
- Vies de Comunicació: Control en altura sobre el Ter
- Altres jaciments relacionats: Jaciments prehistòrics de la Vall de Sau. Punt de localització visual des de la Vall de Sau i Tavertet

48. Forn del Roquet (Tavèrnoles)

En un marge d'un camí rural prop entre el mas el Roquet i la urbanització del mateix nom, prop del Torrent de Tavèrnoles, s'hi van localitzar l'any 2001 les restes d'un forn⁶¹. Es tracta d'una estructura de doble càmera, la superior probablement acabada amb volta. Al

⁶¹ Agraïm a Núria i Antoni Vilà i Serrabou aquesta informació. La troballa va ser comunicada al Sr Antoni Caballé, arqueòleg territorial, que va visitar l'indret l'any 2002.

voltant de l'estructura es troben restes de ceràmica, algunes de les quals tenen l'aparença de la ceràmica comuna romana.

Utm:444035.9/4644671-9
 Altitud: 506
 Superfície: 1,5 m
 Index de pendent: 0.5
 Altitud ponderada: 279

La presència d'un forn a la zona plana de Tavèrnoles, podria fer pensar amb una possible vil·la romana en proximitat, fins i tot en l'espai que ara ocupa el poble, a la part baixa d'un contrafort rocós obert sobre la plana. Cal tenir també en compte que la Vil·la *Tabernulae*, per on hi passa *una strata publica*, apareix esmentada en la documentació medieval anterior a l'any 1000 (Ordeig, 1982).

- Funcionalitat: Estructura d'explotació (Forn)
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				?	

- Tipus de jaciment: 1.- Assentament en pla
- Vies de Comunicació: Hi passa un camí important que comunica la Plana amb la zona de Casserres i la Vall de Sau.
- Altres jaciments relacionats:

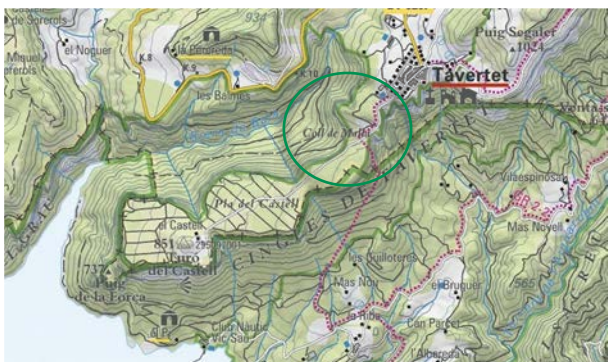
49. El Pla del Castell (Tavertet)

(+ les Baumes, Coll s'Avenc, i les Fosses de l'Avenc)

El Pla del Castell és un assentament que fou descobert als anys 70, quan es van iniciar les obres per urbanitzar-ne la part inferior, propera al Coll de Malla. Les obres d'explanació van fer malbé una part important de les restes, però la urbanització no es va acabar de construir, per bé que les pedres de la muralla es van reaprofitar per la construcció de les cases properes.

En els anys 80, un equip d'investigadors liderat per Miquel Moillist i Walter Cruells i Dolors Buxó, hi van realitzar uns sondeigs en el marc d'un projecte per estudiar el desenvolupament de l'Edat del Bronze al Cabrerès. Des de l'any 2015, es realitza cada any una excavació programada a l'excavació en un projecte conjunt amb la Cova de les Pixarelles. Els treballs al Pla del Castell són dirigits per la Dra. Anna Gómez Bach. El jaciment es troba encara en curs d'estudi⁶².

Els resultats de l'excavació han posat al descobert una potent muralla, de més de 160 metres, tipus barrera, que tanca la península per l'únic accés, el Coll de Malla. Al redós de la muralla s'hi troba un carrer pavimentat amb pedres petites, que podria funcionar com a pas de ronda. En alguns punts del jaciment s'hi documenten estructures d'habitació.

Utm: 4514260/4648892.9
Altitud: 850
Superfície: 120 Ha (el massís sencer)
Index de pendent: 1182
Altitud ponderada: 1005

En l'estat actual de les excavacions la seqüència cronològica del jaciment va des del Bronze Final III fins al segle III aC. Cal comprendre de totes maneres l'espai en el context d'una important ocupació prehistòrica a tot el territori, que va des dels hàbitats en coves documentats des del neolític, com la Cova de les Pixarelles, les construccions megalítiques com la Cista de la Font de la Vena, i el camp d'urnes del Bronze Final de Coll S'Avenc.

⁶² Agraïm a la Dra. Anna Gómez Bach, i a tot l'equip la informació que ens ha facilitat sobre el jaciment, així com la possibilitat de participar des de l'Esquerda com a col·laboradors del projecte.

L'assentament es troba en una altiplanície espadada, que, com en el cas del Turó del Montgròs, no estaria tota poblada però que exerceix un veritable control del territori a tot el seu voltant: pel nord-est el jaciment controla els contraforts de la serralada transversal, pel sud-est el Pla de Montdois, i la vall del Ter cap a Susqueda. Per migdia controla el Ter per la vall de Sau, i pel nord-est fa doble aturonament amb el serrat de Balà i els cingles de Sorerols. A la punta del Pla del Castell, es troba el Puig de la Força, on es situava el Castell de Cornil, o de Sau, documentat des del 917, que mostra l'evident continuïtat d'ocupació, i la recuperació d'antigues pautes d'assentament en la construcció dels castells medievals.

- Funcionalitat: Fortificació (+ assentament)
- Grau de coneixement: 5
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
X	X	X			

- Tipus de jaciment: 8- Encimbellat sobre el riu - 6 doble aturonament
- Vies de Comunicació: Control de la via fluvial del Ter.
- Altres jaciments relacionats: Necròpolis de Coll s'Avenc.

50. El Camp de les Lloses (Tona)

(+ Escola Vedruna, Mas Riambau)

El Camp de les Lloses és un jaciment que ocupa la vessant meridional del turó de Sant Andreu de Tona. Les restes es localitzen des de Santa Maria del Barri, i els terrenys del Mas Riambau fins a l' escola Vedruna, en un pendent descendent sobre la falda del Castell de Tona. En els terrenys del Mas Riambau, entre l'any 1915 (Danés, 1932) i l'any 1922 (Álvarez, Duran, Mestres, Molas, Principal, 2000) s'hi va descobrir l'estela amb les llances dretes i la figura del llop, que avui es conserva al Museu Episcopal de Vic. L'any 1944, en un marge del mateix mas, es va localitzar una necròpolis, d'inhumació, que Felip Vall va dibuixar (Maluquer de Motes, 1982). Maluquer va donar a aquesta necròpolis una cronologia del període ibèric ple, tot i que posteriorment ha estat qüestionada. L'any 1991

es van fer un seguit de sondejos verticals al Camp de les Lloses, sota la direcció de Walter Cruells i Xavier Clop, per tal d'establir la seqüència cronològica del jaciment, que va proporcionar una fase antiga del bronze final-primer ferro. A partir de l'any 1993 van començar les excavacions sistemàtiques per part de l'equip actual⁶³, que han posat al descobert un vicus romanorepublicà del segle II-I aC., i un edifici d'època augustal (s. I dC). El jaciment va ser declarat BCIN l'any 1995, ha estat restaurat i és visitable, i compta amb un centre d'interpretació on es poden veure les restes materials obtingudes de les excavacions.

Utm: X: 435700.00 Y: 4633750.00
Altitud: 610
Superfície: unes 7 Ha
Index de pendent:0.581
Altitud ponderada: 354,4

El camp de les Lloses presenta una seqüència cronològica amb una primera fase entre el període de la primera edat del ferro i preibèric, i una fase del període ibèric ple, encara poc coneguda. Ara bé, l'etapa que realment dona esplendor al jaciment és la fase romanorepublicana, i més concretament entre el 120 i el 80 aC. (Padrós, 2009). En aquest moment el camp de les lloses esdevé un *Vicus*, amb una estructura urbanística important on es documenta clarament la presència de persones de provinença itàlica, segurament vinculades amb l'exèrcit romà i amb la construcció de la via romanorepublicana que passa per Tona (Duran, Mestres, Padrós, Principal, 2017). En aquesta fase el jaciment presenta un patró itàlic, tot i que els materials i les tècniques constructives són locals, s'hi han documentat fins a 15 tallers metal·lúrgics, amb tot el seu instrumental. Alguns elements rituals, com els enterraments infantils, combinats amb peces clarament foranes, i els grans conjunts de monedes localitzats en tota la zona, fan pensar que realment es tracta d'un assentament ocupat per l'exèrcit romà, que atrauria nombrosa població indígena, donant lloc a un assentament singular.

⁶³ Equip de Recerca del Camp de les Lloses, coordinat per Imma Mestres i Montse Duran. L'equip ha estat assessorat per Dolors Molas, Jordi Principal, i ha tingut la col·laboració de Ramon Álvarez.

Després d'una etapa d'abandonament, el jaciment presenta una fase en època augustal, de la qual se'n coneixen encara poques vivendes.

- Funcionalitat: Assentament
- Grau de coneixement: 5
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
x	?	?	x	x	

- Tipus de jaciment: 2 - Pendent suau en el pla
- Vies de Comunicació: Si. Via romano-republicana de Mannius Sergius
- Altres jaciments relacionats: Castell i Contracastell; Forns de Tona

51. Castell i Contracastell (Tona)

El jaciment del Camp de les Lloses es troba a la falda del Castell de Tona, a redós del qual ha crescut tota la població. Tanmateix, el cim del Castell configura una altiplanície que també va estar ocupada. Els diferents afeccionats locals parlen de troballes ibèriques i romanes en superfície, tant del castell, com del seu turó bessó, el Contracastell (Molas, 1975).

Les intervencions al cim del turó han tingut especialment com a objectiu la torre, l'únic que resta dempeus del castell, i que presenta una cronologia controvertida: per alguns investigadors es tracta d'una torre romana, probablement tardoantiga, com demostra la factura (Danés, 1932), mentre que d'altres investigadors la situen a inicis de l'època carolíngia, entre els segles IX i X (Pladevall, 1990). L'església romànica de Sant Andreu en substitueix una de més antiga, com mostra l'acta de Consagració, que data de l'any 889.

És especialment interessant la situació estratègica de doble aturonament que presenta el Castell i el Contracastell. Entre els dos turons discorre la riera de Tona, i probablement la via de pas natural cap a la Plana de Vic. És molt possible que per aquí passés després la

via Sergia fins a assolir els masos del Vilar i Vilageliu. La troballa d'uns forns, possiblement iberoromans en aquest punt no fa més que mostrar que aquest era un camí fressat i ben defensat en aquest punt.

Utm: 435573.3/4633903.7
 Altitud: 701
 Superfície: 2.9 Ha
 Índex de pendent: 0.67
 Altitud ponderada: 473

- Funcionalitat: Assentament, fortificació?
- Grau de coneixement: 1 (per la torre, 4)
- Cronologia:

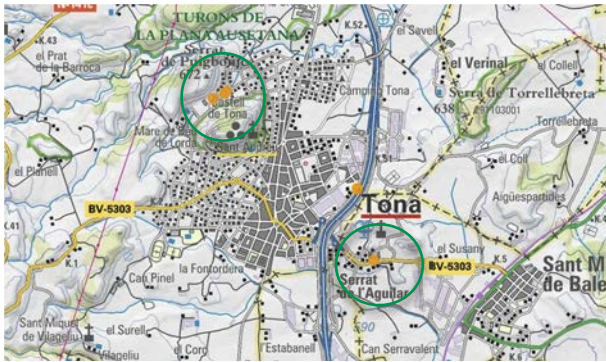
FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P./REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
	?	?	X	?	X

- Tipus de jaciment: 6.- Doble aturonament / 4 turons-testimoni
- Vies de Comunicació: Control de la via que discorre entre els dos turons.
- Altres jaciments relacionats: Camp de les Lloses, Forn de la Suïssa

52. Forn de la Vil·la (Tona)

(+ forn petit de la vil·la, + antic forn de la carretera)

La vila de Tona ha estat important també per la troballa de forns excavats a la vora dels camins i dedicats a l'elaboració de ceràmiques. Es tracta de forns de doble càmera, a l'entorn dels quals s'hi ha trobat material arqueològic d'època ibèrica i romana, que fan pensar que el seu funcionament podria anar relacionat amb la vitalitat i l'atractiu que portava a l'entorn un *vicus* com el Camp de les Lloses.

Utm:435573.8/4634235.2
 Altitud: 589
 Superfície: uns 1600 m2
 Index de pendent:0.68
 Altitud ponderada:403

D'aquests forns només se'n preserva un, que es troba prop de la Suïssa, a la vora de la Riera de Tona, entre el Castell i el Contracastell. El segon, el forn petit de la Vil·la es trobava a pocs metres, i és descrit i dibuixat en el treball de Danés (Danés, 1932). El darrer dels forns, l'antic forn de la Carretera es trobava a la carretera que des de Tona anava cap a Seva, al km. 4. Va ser descrit per Danés com a ibèric, però Molas va considerar-lo també romà.

- Funcionalitat: Estructures d'exploració (forns)
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			X	X	

- Tipus de jaciment: 1- en pla
- Vies de Comunicació: situats en marges dels camins
- Altres jaciments relacionats: Camp de les Lloses.

53. Les Escomes (Tona)

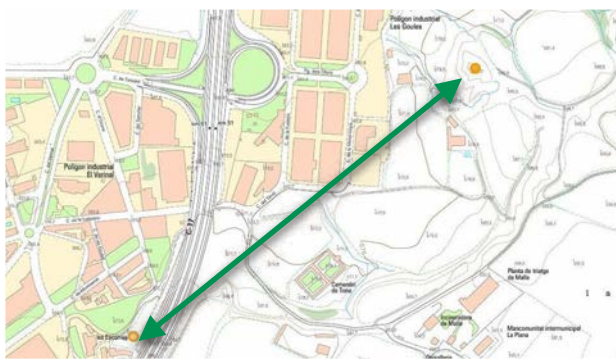
(+ Turó de les Goules)

En l'indret anomenat les Escomes, prop del mas del mateix nom, s'hi van localitzar fortuïtament l'any 1945 un conjunt important de ceràmiques, especialment de vernís negre, que van ser posteriorment inventariades i estudiades per Enric Sanmartí (Sanmartí, E.1974). Els materials, que no anaven associats a cap tipus d'estructura, es poden datar

en tres moments: els més antics en el segle III aC; un segon lot entre el segle II-I aC, i alguns fragments de terra sigil·lata podrien correspondre al moment alt imperial.

És especialment important l'existència d'un fragment de vas amb un grafit en llengua ibèrica, que transcriu l'antropònim "l-u-ki", en què es pot reconèixer clarament el genitiu "luci", d'origen llatí⁶⁴. Aquest grafit podria ser l'evidència més antiga del procés de romanització a la Plana de Vic, relacionat amb l'arribada de contingents militars itàlics en un entorn encara ibèric, que podria donar lloc a aquests elements mixtos.

Més al nord, en l'espai anomenat el Turó de les Goules, es va identificar materials ibèrics en superfície que podrien correspondre a una mateixa unitat d'explotació (Molas, 1975).

Utm:436570,8/ 4633423,9

Altitud: 577

Superfície: —

Index de pendent: 0.46

Altitud ponderada: 266

Així doncs, sembla que aquestes troballes, en un entorn pla i fèrtil, datables a partir del segle II aC, podrien correspondre a un assentament aïllat de naturalesa agrària del període ibèric recent que, a jutjar per la presència d'alguns fragments de Terra Sigil·lata, s'hauria pogut transformar en una vil·la romana. Tal com interpreta Sanmartí, la presència d'alguns materials datables del segle III aC, podrien correspondre al moment del trasllat de la població des de les elevacions pròpies del període ibèric ple cap a la plana (Sanmartí, 1974).

- Funcionalitat: Assentament, dispers sense fortificar
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

⁶⁴ Peça núm 20, Vas de ceràmica campaniana A, Forma Lamboglia 1. Núm. inv. Tona 1. Fig. 3.1 (Sanmartí, E. 1974:145).

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
		X	X	X	

- Tipus de jaciment: 1- en pla
- Vies de Comunicació: Via del Congost
- Altres jaciments relacionats: Explotacions similars a la de Torrellebreta i el Pla del Conier.
-

54. El Vilar (Tona)

(Vilageliu, Can Rotlle, la Roqueta)

A Tona, cal comptar també amb la troballa de dos mil·lars. Un, en el mas el Vilar, corresponia a la milla VII de la via de Mannius Sergius, i es troba situat en el Museu Episcopal de Vic. El segon Mil·liari, reaprofitat com a peu d'una pica baptismal, es troba en la capella de Sant Miquel de Vilageliu, i és anepigràfic. Atès que la distància entre els dos punts és inferior a una milla, cal pensar que un d'ells hauria estat desplaçat (Padrós, 2009). Molas recull que prop del mas Vilamajor es localitzava també un fragment de camí empedrat (Molas, 1982). En un lloc indeterminat per aquesta zona, Serra i Campdelacreu l'any 1898 dóna notícia d'unes sepultures que podrien relacionar-se amb el pas de la via⁶⁵.

Aquest tram de via pot relacionar-se també amb el fragment empedrat del Pla d'en Fabre, prop de Can Rotlle. Prop de l'Hostal d'en Valls, al nord de Tona, Felip Vall va documentar un tram de camí empedrat, que seguia aproximadament el traçat de la carretera N-152. El vinculava amb l'antiga Strata Francisca. La presència d'un hostel indica la relació amb aquest camí antic (Pladevall, 1990).

També es podria relacionar aquest espai amb les troballes en el Balneari Roqueta, just a l'entrada de Tona pel nord. Felip Vall va deixar la notícia de la troballa de ceràmiques,

⁶⁵ "A la izquierda de la carretera de Vich a Manresa, en tierra del Vendrell de Tona, hoy del Sr Arumí de Vich. En este campo hay sepulturas primitivas y de ellas se ha extraído huesos y una piedra singular que semeja un cráneo" Serra i Campdelacreu. *Notes manuscrites per a una història de Vic*. ABEV.

probablement ibèriques en l'excavació del pou d'aigua del balneari, i d'unes tombes properes al lloc. De totes maneres, aquestes dades no s'han pogut comprovar.

Utm: 434522.3/4632502.9 (El Vilar)
 Altitud: 642.3
 Superfície: —
 Index de pendent: 0.79
 Altitud ponderada:512

- Funcionalitat: Via de comunicació
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			X	?	X

- Tipus de jaciment: 1- en pla
- Vies de Comunicació: Via romanorepublicana de Collsuspina
- Altres jaciments relacionats: Mil-liari de Santa Eulàlia de Riuprimer.

55. El Puig Guardial (Torelló)

És un turó a la banda est del riu Ter, a la confluència dels termes municipals de Manlleu i Torelló. En el turó, avui pràcticament inaccessible perquè una explotació ramadera tanca tots els camins, s'hi troba abundant ceràmica i material d'època ibèrica, i ceràmiques campanianes que permeten situar el conjunt en el període ibèric recent, i a inicis de l'època imperial romana. Es fa esment d'un sepulcre prehistòric, i també d'unes sepultures romanes a la vora del riu (www.manlleuarqueologic.cat). Es fa referència també a restes del poblat, amb estructures fetes amb còdols de riu i margues, que actualment ja no són visibles.

El jaciment es troba en un entorn molt apte per a l'agricultura, ja que el serrat s'eleva per damunt de terrenys plans i fèrtils. L'assentament ocupa sobretot el pendent occidental del turó fins al riu Ter. La presència de sepultures fa pensar en el pas d'una via o d'un camí a la seva proximitat.

Utm: 438780.9/4651660.7
 Altitud: 651
 Superfície: 1,3 Ha (pendent oest)
 Index de pendent: 0.79
 Altitud ponderada: 651

- Funcionalitat: Assentament dispers sense fortificar
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			X	X	?

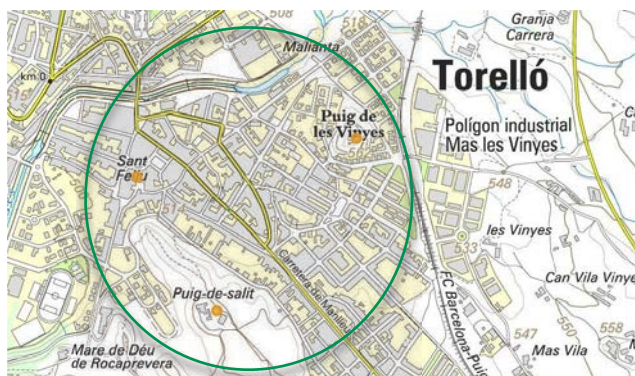
- Tipus de jaciment: 4- Turó-testimoni / 2- Assentament en pendent
- Vies de Comunicació: La presència de sepultures romanes sembla indica-ho.
- Altres jaciments relacionats: Per tipologia sembla relacionar-se amb els assentaments iberoromans de Can Caseta. Podria ser que l'assentament romà-tardoantic s'estengués posteriorment cap a l nord, a la zona de l'Espadamala, on s'hi documenta ja l'any 917 una vila altmedieval (Ordeig, 1982).

56. Sant Feliu de Torelló (Torelló)

(+ Puig de Sant Feliu, les Vinyes)

El nucli urbà de Torelló, a la riba sud del riu Ges, sembla que podia haver estat l'espai d'una vil·la romana o tardoantiga. Els materials dels quals es té notícia així ho indiquen, per bé que són escassos i trobats d'antic. L'any 1914 Mossèn Cantarell va trobar un fragment de tègula en fer obres a la capella fonda de l'església (Solà, F. 1948). Mossèn Parassols, historiador local, fa referència a la figureta d'un Júpiter Làdic de bronze,

trobada al Puig de Sant Feliu, que tenia la família Deordal i que es va extraviar (ibid: 3). Al puig de les Vinyes, es va trobar un cap de bronze de cérvol, que també sembla romà i que es conserva al Museu de l'Adet.

Utm: 438987.5/4655246.7
Altitud: 514m
Superfície: 22 Ha (entre els 3 turons)
Índex de pendent: 0.41
Altitud ponderada: 514

L'espai és una zona plana, en pendent suau cap al riu Ges. L'espai té al sud-oest el massís de Rocaprevera, un santuari que podria justificar-se per la presència d'aquest espai d'ocupació. Cal dir que en la documentació altmedieval es documenta en el lloc la vila Cervià, que podria presentar una continuïtat d'ocupació des de temps romans, i que Sant Feliu de Torelló és esmentat en la mateixa documentació en relació a una *strata publica* (Ordeig, 1982).

- Funcionalitat: Assentament dispers sense fortificar (vil·la)
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

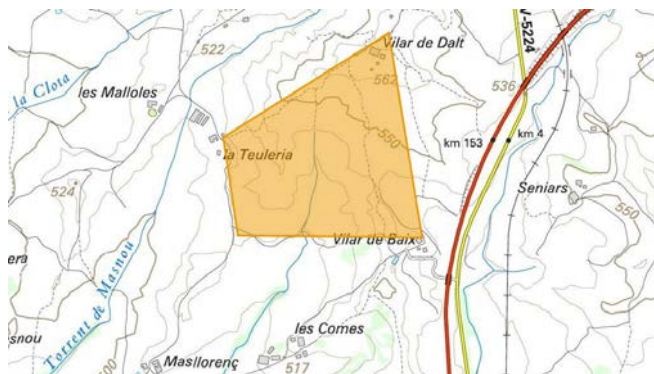
FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				x	?

- Tipus de jaciment: 1- Assentament en pla
- Vies de Comunicació: S'esmenta una via pública.
- Altres jaciments relacionats: _____

57. La Teuleria Morató (Torelló)

A la plana que s'obre entre Torrelló i Manlleu s'hi va trobar l'any 1961 una sitja amb material romà, que s'ha extraviat. Tanmateix, s'hi documenta la presència d'alguna moneda que permet situar clarament una ocupació en aquesta època. No s'han localitzat

més restes a la zona, però si a l'altra banda de la carretera, al mas de Madiroles. Es podria tractar d'una mateixa explotació o, probablement de dues vil·les diferents, separades per un camí públic.

Utm: 439447.5/4653750.2
 Altitud: 522
 Superfície: 25,6 Ha (aprox)
 Index de pendent: 0.35
 Altitud ponderada: 186

Existeixen a la zona un seguit de topònims que hem utilitzat a l'hora de calcular una extensió aproximada. La teuleria es troba entre “el Vilar de Dalt” i “el Vilar de Baix”, que podrien marcar l'extensió d'aquesta explotació.

El terreny, totalment planer, regat per dos torrents, i comunicat per dos camins, un a l'est, l'antic camí d'Espadamala, que comunicaria aquest espai per la vora del Ter, i l'altre l'actual carretera BV5224, que també sembla que ressegueix un camí antic.

- Funcionalitat: Assentament rural sense fortificar
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	X

- Tipus de jaciment: 1 En pla
- Vies de Comunicació: Camí d'Espadamala/ Camí de Manlleu a Torelló
- Altres jaciments relacionats: Madiroles, Espadamala

58. Les Serrasses (Torelló)

L'any 1952, en construir-se la carretera de Conanglell, es van posar al descobert un seguit de restes arqueològiques que van cridar l'atenció dels membres de l'associació cultural Adet, que van tenir cura d'observar, de descriure i d'estudiar les restes que sortien . El resultat fou un article publicat a la revista AUSA (Saracíbar, 1953), que descriu en detall els materials apareguts, tot i que sense una descripció de l'estratigrafia.

El jaciment tenia dues fases, una primera, de la qual es van trobar dues sitges, que sembla que correspondria a un establiment agrari del període ibèroromà, i romà imperial. Així semblen justificar-ho la presència de ceràmiques campanianes i de kalathos, per una banda, i de TS sudgàl·lica per l'altra.

Una segona fase, que va cridar poderosament l'atenció és la presència d'una necròpolis d'inhumació en la qual s'hi van localitzar 9 sepultures. Per la descripció, es tractava de tombes de lloses, algunes de les quals tenien algunes restes d'aixovar, per la qual cosa es pot aventurar que es tractaria d'unes sepultures tardoantiques, que donarien continuïtat al conjunt agrícola.

Utm:438727.0/465541.3
Altitud: 522
Superfície: unes 3 Ha
Index de pendent: 0,29
Altitud ponderada: 155,8

El jaciment es troba en un promontori alterós que domina visualment l'aiguabarreig del Ges i el Ter. És possible que l'assentament tingués més extensió pel pendent. Sembla que es tracta d'un assentament agrícola ibèroromà no fortificat, que es transformaria en vil·la romana i que perduraria, amb la seva pròpia necròpolis fins als moments tardoantics.

- Funcionalitat: Assentament no fortificat
- Grau de coneixement: 3
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			X	X	X

- Tipus de jaciment: 8 - encimbellat sobre riu.
- Vies de Comunicació: No es coneixen
- Altres jaciments relacionats: L'assentament sembla formar part d'un conjunt de vil·les que s'agrupen entorn del Ter des de l'època ibèrica recent, com per exemple, el Puig Guardial.

59. Ciutat de Vic⁶⁶ (Vic)

Utm: 438393,9/462180.5 (temple)
 438311,0/4642044.2 (Albergueria)
 Altitud: 496,29 (temple)/ 482,22
 (Albergueria)
 Superfície: Unes 5 Ha (cf. cap. 8)
 Index de pendent:0.25
 Altitud ponderada: 1.28

El nucli de la ciutat de Vic ha estat objecte de múltiples intervencions arqueològiques en diferents etapes històriques, especialment des del descobriment del Temple Romà l'any 1882, molt sovint vinculades a l'activitat urbanística i constructiva associada al creixement i modernització de la ciutat. La recuperació del passat de Vic ha estat molt marcada per la ciutat medieval, de manera que molt sovint les restes més antigues (prehistòriques, ibèriques, romanes) no han estat més que un apèndix en la investigació. En aquest sentit

⁶⁶ Presentem en aquest capítol una síntesi global de les troballes que fan referència a la ciutat romana. Incloem en una mateixa fitxa tota la informació que fa referència al nucli urbà, accessos i necròpolis. En canvi, els jaciments corresponents a vil·les i d'altres tipus, s'esmenten de manera individualitzada. Per a una explicació detallada i contextualitzada de la ciutat, vegeu capítol 8.

constitueixen dues excepcions els treballs del Dr. Eduard Junyent a la necròpolis Colomer Munmany (Junyent 1976), i, sobretot els treballs de Dolors Molas dels anys 80⁶⁷, en el programa d'excavacions arqueològiques de la ciutat de Vic.

El nucli antic de Vic se situa al centre de la Plana en un pendent suau sobre el riu Mèder, orientat cap a migdia. Pel nord el pendent és lleugerament més abrupte, cosa que li dona una certa visibilitat sobre la Plana i els turons-testimoni que s'hi aixequen. Des de Vic es veuen les elevacions perifèriques a tot el voltant. L'entorn de la ciutat és fèrtil i el creixement urbà i industrial ha anat canviant l'ús dels terrenys, dedicats fins fa poc a l'agricultura.

En el nucli urbà de Vic apareixen molt poques evidències de materials prehistòrics i ibèrics. entre els quals cal destacar algunes peces remogudes a la casa Masferrer (Gómez, 2010) i a la Plaça Gaudí⁶⁸. En canvi, el material romà, per bé que es presenta molt remogut és molt més significatiu.

Una breu sinopsi de les restes romanes aparegudes a la ciutat de Vic és la següent⁶⁹:

⁶⁷ Els treballs arqueològics de M. Dolors Molas es van portar a terme en el conjunt del Programa d'Intervencions arqueològiques a la Ciutat de Vic, juntament amb Imma Ollich (1981 -1986) En el marc d'aquest programa es va excavar en el Temple Romà, Casa Genís, Casa Balmes, la Taula i l'Albergueria i en alguns carrers de la ciutat (Pare Xifré; Plaça de la Pietat).

⁶⁸ Informació extreta de l'aprovació inicial del Poum de Vic (2018)(http://poum.vic.cat/poum_en_redaccio/documentacio-aprovada/aprovacio-inicial/documentacio-escrita/cataleg-de-patrimoni/volum-i-memoria). En aquest document també consta la troballa de materials ibèrics al Convent de Santa Clara, que no referim, ja que no figuren a la memòria científica de les excavacions (Díaz-Carvajal, 2014).

⁶⁹ Atesa la diversitat de materials i d'entitat de les troballes, no fem aquí distincions cronològiques al llarg del món romà. L'anàlisi es troba en el capítol 8 del treball, on s'expliciten també les referències a l'autoria de les excavacions i als estudis realitzats.

Tipus	Jaciments /Intervencions.
EDIFICIS SINGULARS	TEMPLE ROMÀ
RESTES CONSTRUCTIVES	<ul style="list-style-type: none"> - CAN FRANQUESA - CASA GENÍS - PALAU EPISCOPAL "LA PRESÓ" - SOLAR DEL MUSEU EPISCOPAL - L'ALBERGUERIA - PLAÇA DOM MIQUEL (estructures en negatiu) - CONVENT DE LES CLARISSES - CATEDRAL - CARRER CARDONA, 9 (muralla) - CA L'ADAM - CANÒNICA DE LA CATEDRAL - CASA MASFERRER (paviment) - PLAÇA PIETAT (mina subterrània) - ADOBERIA DE LA TUTA - CAN COLOMER MUNMANY (Via) - CAN CALDERÓ (camí)
ESTRUCTURES EN NEGATIU (SITGES)	<ul style="list-style-type: none"> - CASA CLARIANA - CARRER CARDONA, 12 - PLAÇA MAJOR, 32 - CATEDRAL
MATERIAL FUNERARI	<ul style="list-style-type: none"> - CAN COLOMER MUNMANY - L'ESCORIAL - SANTA MARIA LA RODONA - CAN CALDERÓ (sepultures tardanes)
MATERIALS SOLTS	<ul style="list-style-type: none"> - CASA MASFERRER - CARRER DEL CLOQUER - PONT DE QUERALT- ADOBERIA - CARRER SANTA MARIA - JARDINS DE L'HOSPITAL STA. CREU - RESTAURANT LA TAULA - PLAÇA DE LES GARCES - CARRER DEL PROGRÉS - CARRER SANT SADURNÍ I LA PIETAT - CONVENT SAGRAMENTÀRIES - PLAÇA SANTA ELISABET

- Funcionalitat: Assentament concentrat, sense fortificar, elements rituals, estructures d'explotació
- Grau de coneixement: divers, segons les recerques.
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	X

- Tipus de jaciment: 2 - pendent suau en el pla
- Vies de Comunicació: Surten de la ciutat d'Auso vies de comunicació cap al nord, sud, est i oest.
- Altres jaciments relacionats: Es relacionen amb la ciutat de Vic tots els assentaments rurals de la mateixa cronologia.

60. Carrer de Sant Pere /Prat de la Riera (Vic)

Cap a la zona on posteriorment es construirà el Pont del Remei, en el marge dret del riu Mèder, el terreny configura un pla fèrtil regat pel mateix riu. En aquest espai s'hi han localitzat dues troballes romanes, en diferents moments, que fan pensar en la possibilitat d'un establiment rural en aquesta zona al sud de la ciutat. Es tracta d'una banda d'un ungüentari de vidre, forma Issing 26 (Molas, 1982), i d'una resta, possiblement d'àmfora, avui perduda⁷⁰.

Utm:437829.4/4641803,2 (aprox.)
 Altitud: 487,8
 Superfície: desconeguda
 Index de pendent: 0.18
 Altitud ponderada: 91.33

- Funcionalitat: Assentament dispers
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	

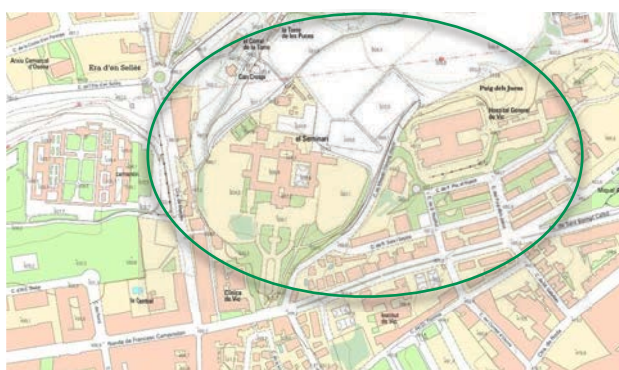
- Tipologia d'assentament: 1- En pla

⁷⁰ "Ánfora ó jarro hallado en la Calle de S. Pedro de Vich, n.85 (poco más o menos) en 1886: Excavando en el suelo para abrir un pozo se encontró enterrado verticalmente a unos dos metros de profundidad resta ánfora cubierta de un canto de río por tapón. Al encontrarse viose, lo que todavía se nota, una espesa masa en sus paredes, de color oleaginoso, lo que indica que se ocultó llena y que con el tiempo fue secándose" (Serra i Campdelacreu. Notes manuscrites per a una Història de Vic. ABEV.

- Vies de Comunicació: —
- Altres jaciments relacionats: Vil·les romanes entorn de la ciutat.

61- Coll de Vic/ Puig dels Jueus/ Mas Fontarnau(Vic):

Al nord de la ciutat de Vic, es troben un seguit d'elevacions que amaguen la ciutat quan es ve d'aquesta direcció. Així doncs, per accedir a ciutat calia pujar un petit coll entre dos serrats, anomenat el Coll de Vic. El Coll va donar nom a una masia, i encara constitueix un dels punts d'accés o sortida de la ciutat pel nord. Aquest espai queda flanquejat per dos turons: a l'est, el turó on encara avui es troba el cementiri, i a ponent, dues elevacions pràcticament bessones, la primera, on a inicis del segle XX es va edificar el Seminari, el segon, conegut com a Puig dels Jueus, pel fet que aquí es va instal·lar a l'edat mitjana el cementiri jueu de la ciutat (Llop, Ollich, 2016), i que va ser parcialment destruït per l'edificació de l'Hospital Universitari de Vic. En el vessant que dona cap a Vic es trobaren materials arqueològics d'època romana, com al Mas Fontarnau, prop de Sant Miquel Xic, i al solar que avui és l'IES Vic.

Utm: 438251,5/4643018,0 (Puig dels Jueus)
 Altitud: 497,5 - 510.6
 Superfície: Unes 22 Ha. aprox.
 Índex de pendent:0.29
 Altitud ponderada: 152

En tots aquests indrets es troben materials arqueològics en superfície. Als vessants del Puig dels Jueus es recollia ceràmica ibèrica i romana. Molas descriu la presència de ceràmica grisa ibèrica, campaniana A i B, ceràmica comuna romana, sigil·lata sudgàl·lica, clara i presigil·lata. L'any 1930 es va trobar al mas Fontarnau un capitell corinti amb un fragment de fust i una base de columna (Rodà,1989:128) . Serra i Campdelacreu identifica unes sepultures i tègula romana a la zona del Coll de Vic, cosa que podria indicar el pas d'una via vers el nord per aquest punt⁷¹. També en aquest indret la Colla de

⁷¹ "Apunte de unas sepulturas preromanas y romanas existentes en octubre de 1898 en el corte vertical del desmonte del Coll de Vich, en el lado de la casa de este nombre, entre ella y el pozo de la misma. La figura que está debajo de la * es un fragmento de tégula en escorzo. La mayor parte de las otras son losas [inclou dibuix]...es veu que havien sigut trencades per la carretera, No s'hi trovà res d'importància" (Serra i Campdelacreu, Notes manuscrites per a una història de Vic. ABEV.

Gurb hi va excavar un seguit de sitges on van aparèixer materials d'època romanorepublicana (*kalathos* ibèric, ímbrex, una moneda republicana, i molt material relacionat amb el treball del ferro) (Molas 1982).

- Funcionalitat: Assentament dispers
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			x	x	?

- Tipus de jaciment: 2 - Pendent suau en el pla
- Vies de Comunicació: Probable via que surt de la ciutat pel nord. Possible necròpolis.
- Altres jaciments relacionats: Vil·les al voltant de Vic (Puig d'en Planes, Creu del Tossell).

62. Creu del Tossell / Molí d'en Llobet /(Vic):

(+turó del Polígon)

Sortint de Vic per la Carretera de Roda, cap al nord-est, prop de la riba del riu Gurri, es troben un seguit de turons entre camps, en els quals, al llarg del temps s'hi ha trobat materials arqueològics. En aquest espai s'hi va localitzar l'any 1829 una inscripció funerària, amb el text "ANTONIVS/GAL VERUS/ CORNELIA/ F NIGRINA VX", que es troba actualment al claustre de la catedral de Vic, i que Rodà interpreta del moment fundacional de la ciutat, a inicis del segle I dC (Rodà, 1989:54). Aquests materials van acompanyats de la troballa de materials romans, i la possible existència d'un forn romà a la zona de la Creu del Tossell (Molas, 1982). També es troben restes materials a l'altra banda del Gurri, al turó prop de la Domus de Malloles, que potser podrien formar part d'una mateixa unitat d'explotació.

L'indret es troba en una zona plana, apta per al conreu, i propera a un camí, probablement antic (la presència d'un forn i d'unes sepultures en són indicadors), i en un dels quals per

Utm: 439506.9/4642982.8 (serrat Tossell)
 Altitud: 509 m (Serrat Tossell)/492 Molí Llobet
 Superfície: unes 24 Ha (aprox.)
 Index de pendent: 0.41
 Altitud ponderada: 209

creuar el riu Gurri, cosa que fa el terreny apte per a la implantació d'una vil·la romana. La presència d'una sepultura datable al segle I dc, fa pensar en una de les primeres vil·les entorn de la ciutat d'Auso.

- Funcionalitat: Assentament dispers sense fortificar/ Necròpolis/ Forn
- Grau de coneixement: 1
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	

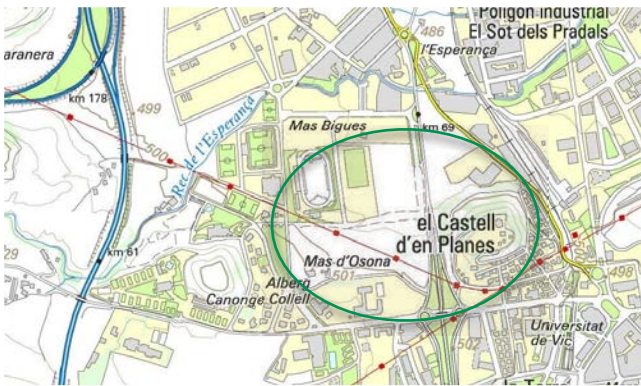
- Tipus de jaciment: 1 - En pla
- Vies de Comunicació: Via que surt d'Auso cap al nord-est. Posterior *Strata Francisca*.
- Altres jaciments relacionats: Vil·les entorn de la ciutat d'Auso

63. Puig d'en Planes (Vic)

+ estadi Municipal d'Atletisme?

El Puig o Castell d'en Planes es troba situat al nord oest de la Plana de Vic, i és un dels punts més elevat del municipi. L'any 1917 se'n va fer la descoberta⁷² i el 1918 el metge Joaquim Vilaplana de Vic i la Colla de Gurb hi van excavar fins a 9 sitges, de forma circular i fons pla (Colominas, 1920). El conjunt de materials va ser estudiat per Dolors Molas, que hi va identificar la "*pars urbana*" d'una rica vil·la, que existiria des de la fi del segle I aC, fins al segle II (Molas, 1982).

⁷² Gudiol "Una estació romana al Puig d'en Planes" a *Gazeta de Vich*, n. 455. Vic. 154

Utm: 4347471.5/4642911.5
 Altitud: 532.3
 Superfície: 5 ha
 Index de pendent: 352
 Altitud ponderada: 187

- Funcionalitat: Assentament dispers sense fortificar
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			X	X	

- Tipus de jaciment: 4.-Turons testimoni
- Vies de Comunicació: No es detalla
- Altres jaciments relacionats: Podria formar una mateixa unitat d'explotació amb l'Estadi Municipal d'Atletisme i el turó de l'Osoneta, o també una evolució de la mateixa propietat.

64. L'Escorial (Vic)

L'any 2008, en fer-se les obres per un pavelló esportiu en els terrenys del Col·legi Escorial, van aparèixer, en el marge superior de la finca un conjunt de materials arqueològics que van fer pensar en l'existència d'una vil·la romana en aquest punt oriental de Vic. Els materials permeten situar-la entre el segle I i el IV dC (Rocafiguera, M. 2010).

Utm: 438645.0/4642213.1
 Altitud: 484,2
 Superfície: unes 6 Ha
 Index de pendent: 0,23
 Altitud ponderada: 115

El terreny es troba molt proper a la via de sortida de Vic per llevant, i fa un lleuger pendent cap a l'est fins arribar al riu Gurri. És possible que es tracti de la mateixa explotació de la qual es van trobar les sitges al Cap del Pont del Gurri

- Funcionalitat: Assentament dispers no fortificat (vil·la)
- Grau de coneixement: 4
- Cronologia:

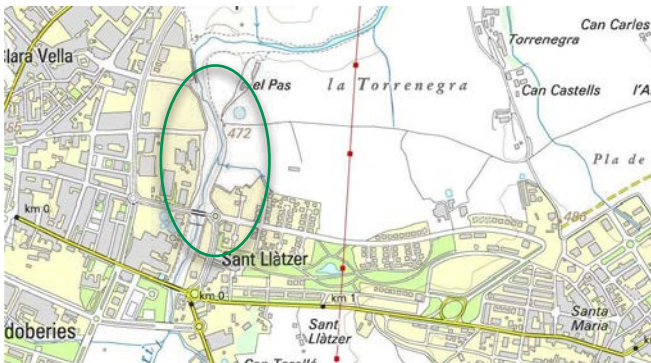
FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	

- Tipus de jaciment: 2.- En pendent suau vora el pla
- Vies de Comunicació: Via de sortida de la ciutat pel nord-est-
- Altres jaciments relacionats: Cap del Pont del Gurri, i altres vil·les entorn de Vic.

65. Cap del Pont del Gurri

(+ Camp del Pas)

L'any 1919, durant unes obres d'ampliació de la carretera que portava a Sant Julià de Vilatorrada es va localitzar un seguit de restes, prop del riu, i a la part més elevada del turó. L'assentament presenta una gran amplitud cronològica, ja que es van localitzar en el mateix indret restes neolítiques calcolítiques i romanes. A finals del segle XX, en construir la xarxa de distribució de gas natural, en els camps de la masia El Pas, va aparèixer un mur de pedra seca i materials ibèrics, que sembla que es podrien relacionar amb aquest mateix jaciment.

Utm: 439366.3/4641923.5
 Altitud:480-75
 Superfície: unes 6 Ha
 Índex de pendent: 0.29
 Altitud ponderada: 480

D'època romana en datarien tres sitges de 2,5 m de diàmetre: el material es componia de cendres, ceràmica campaniana, sigil·lata sudgàl·lica, àmfora, lluernes, una moneda de l'emperador Claudi , i restes d'estuc de color verd i mel. Gudiol (1907) i Almagro (1954) fan constar la informació de J. Saderra, segons la qual *"en obrir-se el camí de Vic a Calldetenes aparegueren restes de sepultures romanes que foren trossejades pels treballadors del camí"*. Es podria tractar de sepultures associades a una via de pas, sense que hi hagi elements per demostrar-ho.

Molas situa totes aquestes troballes al segle I-II dC. (Molas 1982), atès que es tracta de conjunts tancats. De totes maneres, la presència de material neolític a la zona primer, presència ibèrica i posterior ocupació a l'edat mitjana, fan pensar més aviat amb un indret de llarga durada amb diferents fases d'ocupació.

- Funcionalitat: Assentament dispers, rural, vil·la
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
			X	X	

- Tipus de jaciment: 1- En pla
- Vies de Comunicació: Possiblement hi havia un camí secundari, potser seguint el curs del Gurri. La presència de sepultures en seria un indicatiu.
- Altres jaciments relacionats: L'Escorial (64), i vil·les romanes entorn de Vic (9, 60, 61, 62, 63).

66. Mas Fontcoberta

(+ mas la Talaia dels Xiprers)

A inicis del segle XX, es localitzaren en terrenys d'aquest mas tres sitges que contenien ceràmica romana (cer. comuna, teules, ossos). També aparegueren teules i altres restes en superfície. Molt més recentment, en construir un nou accés de la carretera c17, van

Utm: 436488.1/4641977.9
 Altitud: 504,6
 Superfície: indeterminada
 Index de pendent:0.55
 Altitud ponderada: 504

aparèixer un seguit de sepultures que, per la factura i per una peça de ceràmica apareguda es podrien considerar tardoantigues o visigòtiques.

L'espai sembla correspondre a una vil·la romana. Ho confirma el fet de trobar-se a la vora de la via de sortida de Vic per l'est direcció cap al Lluçanès, i podria ser una vil·la que hagués evolucionat cap a la tardoantiguitat. La troballa de sepultures en un turó, fa pensar en les que es van trobar a l'Esquí (Taradell), i també al Serrat dels Morts (Gurb) o a la Muntanyeta (Roda de Ter). Cal tenir en compte en aquest grup, la presència de l'església de Sant Sixt de Miralplà, datada del segle XI, però vinculada sempre amb la masia Fontcoberta, en una situació molt similar a la de Sant Fruitós del Grau (Gurb). Cal recordar que el mas Fontcoberta apareix ja l'any 918 en els documents notariais medievals (Ordeig, 1982).

- Funcionalitat: Assentament dispers no fortificat (vil·la)
- Grau de coneixement: 2
- Cronologia:

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	X

- Tipus de jaciment: 1- en pla
- Vies de Comunicació: Via que comunica cap al Lluçanès
- Altres jaciments relacionats: Per paral·lels: Quadres; Serrat dels Morts (Gurb); L' Esquí (Taradell).

Utm:437313.5/4641502.5
 Altitud: 493 m
 Superfície: unes 16Ha
 Index de pendent: 0.149
 Altitud ponderada: 73,60

67. El Graell (Vic- Sentfores)

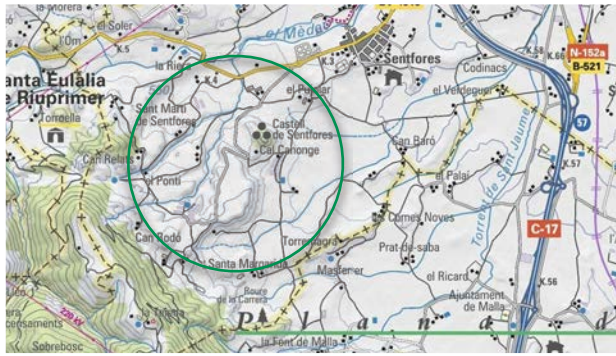
+ Can Claveres + la Bòvila

Al sud oest de la ciutat de Vic, en l'espai que existeix entre la carretera BV-4318 (de la Guixa), la C17 i l'antiga N-152, es troben els terrenys del Graell. L'any 2007 l'Incasol va crear un pla d'urbanització d'aquesta zona. Els treballs d'explanació dels terrenys van posar al descobert un jaciment arqueològic de gran amplitud cronològica i de gran potencial per a la recerca. Es van realitzar l'any 2008 unes excavacions preventives, a càrrec de l'empresa Arkeòlik. La crisi del sector immobiliari va paraitzar els treballs en aquesta zona. Davant el perill de degradació, l'ajuntament va fer cobrir les restes. Prop de la zona, s'han trobat materials a Can Claveres, que podrien mostrar que l'espai ocupat per aquesta vil·la era més extens.

La intervenció arqueològica preventiva al Graell, va revelar l'existència d'un jaciment arqueològic d'una gran continuïtat diacrònica, de gran interès per a estudiar la continuïtat dels assentaments agrícoles a la plana. En el jaciment s'hi va localitzar un camp de sitges molt ampli, amb sitges de l'edat del bronze; restes d'un assentament ibèric; una vil·la tardoromana i la seva necròpolis; les restes de l'església romànica de sant Llorenç de Boada (enderrocada a principis del segle xx) i la seva necròpolis; i les restes d'un molí i una masia d'època moderna (Casas, Gómez, Masó, Mestres, Rocafiguera, 2010).

L'indret s'estén en una àrea plana, a la riba meridional del Mèder, en una zona originàriament agrícola. En la zona hi havia un assentament ibèric, probablement iberoromà, que s'hauria transformat en vil·la romana, i que hauria adquirit potencial a la tardoantiguitat.

- Funcionalitat: Assentament dispers sense fortificar/necròpolis
- Grau de coneixement: 4
- Cronologia:

Utm:435545.0/46400275
 Altitud: 543
 Superfície: 1,3 km²
 Index de pendent:0.45
 Altitud ponderada: 543

FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
X	?		X	X	X

- Tipus de jaciment: 1-Assentament en pla
- Vies de Comunicació: —
- Altres jaciments relacionats: Cal relacionar l'assentament amb altres indrets d'ocupació a llarg termini, per exemple, el Cap del Pont del Gurri (Vic) o el Bosc del Quer (St. Julià de Vilatorrada).

68. El Pujolar (Sentfores, Vic)

(+ Puig Ballesta, la Carrera, Mas Fontarnau, Soleia de Can Pèric, Castell de Sentfores, la Telleda)

En els terrenys del Pujolar de la Guixa es van localitzar als anys 20 materials romans en superfície. Es tracta de ceràmica comuna romana i fragments de ceràmica sigil·lata sudgàl·lica i tègula (Molas, 1982). En el mas la Carrera, proper, es localitzen també materials en superfície. Fonts orals parlen de la presència d'un forn d'època indeterminada que no ha estat localitzat. En el mas Fontarnau, també es documenten ceràmiques en superfície. Aquest fet fa pensar en una, o diverses vil·les en aquest territori.

- Funcionalitat: Assentament (s) dispers (os) vil·la
- Grau de coneixement:1
- Cronologia:

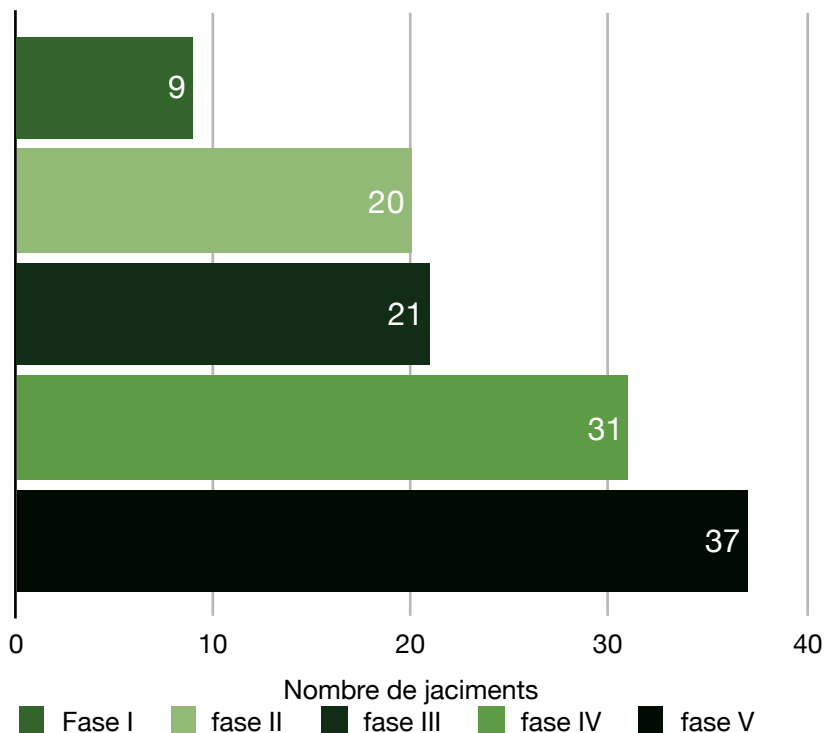
FASE I	FASE II	FASE III	FASE IV	FASE V	FASE VI
BF-1FE-I.A s.VIII-VIaC	IBÈRIC PLE 450-218 aC	2A G.P/REVOLTES 218-185 aC	I.RECENT/R.REP. 185aC-27aC	ALT IMPERI S.I-III dC	TARDOANTIC- VISIGOTIC S.IV-VII dC
				X	X

- Tipus de jaciment: 1- En pla
- Vies de Comunicació: El topònim “la Carrera” podria indicar la presència d'un camí.
- Altres jaciments relacionats:

4.4 DISTRIBUCIÓ CRONOLÒGICA I TIPOLÒGICA DELS JACIMENTS

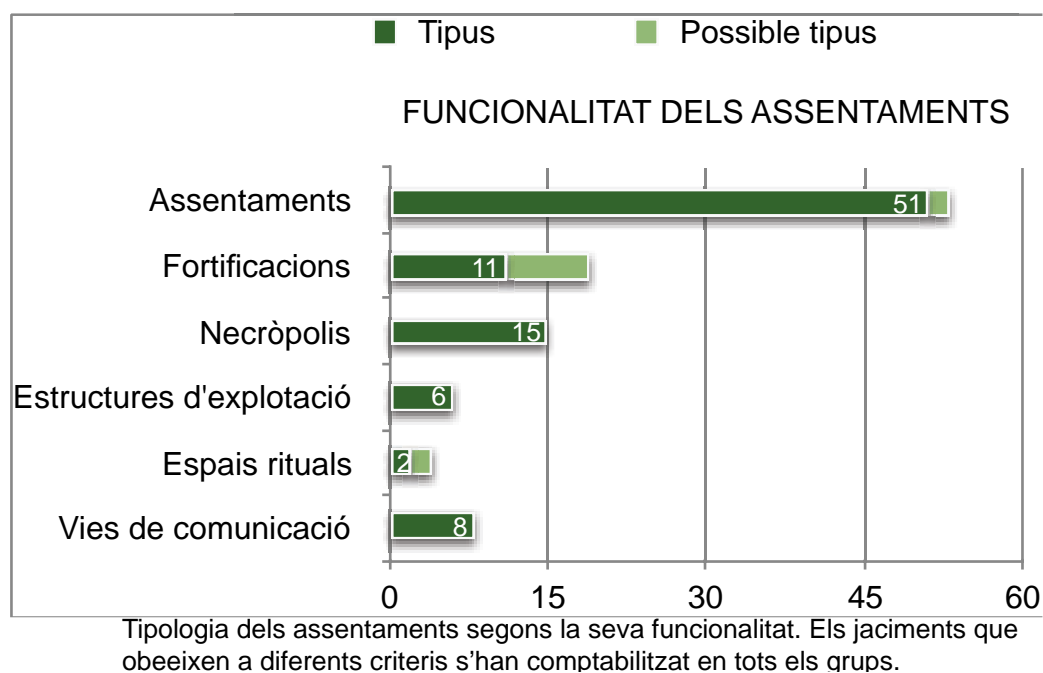
Com hem pogut veure en l'apartat anterior, l'evidència arqueològica de què es disposa per a la comarca d'Osona en els períodes obeejcte d'estudi es caracteritza per la seva diversitat, funcional, cronològica i de grau de coneixement. Fent-ne un balanç quantitatiu, s'han obtingut els següents resultats:

NOMBRE DE JACIMENTS PER FASES

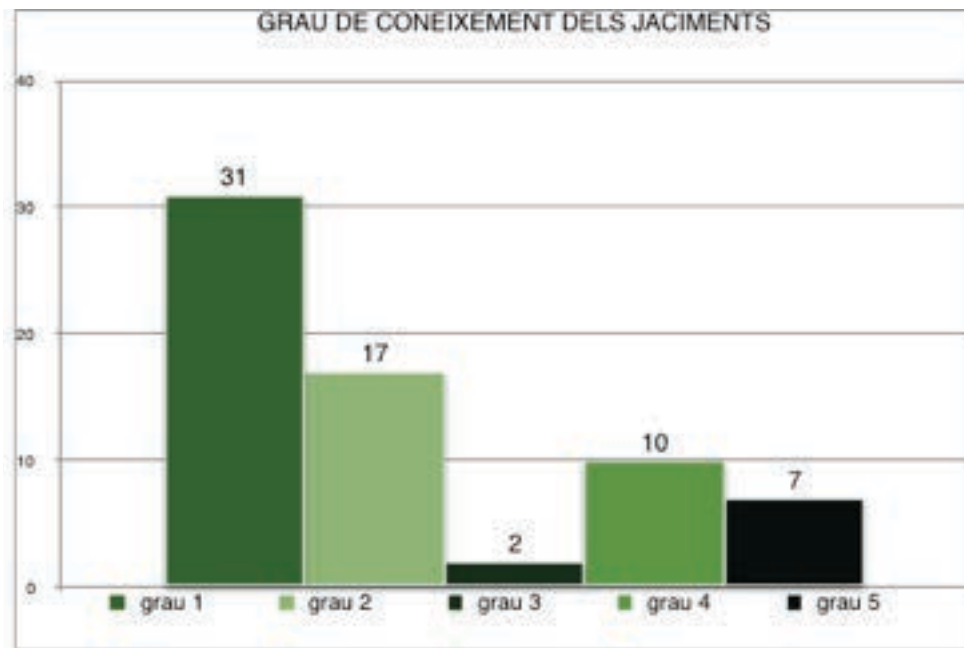

Nombre de jaciments per fases. Els jaciments que presenten més d'una fase han estat comptats cada vegada.

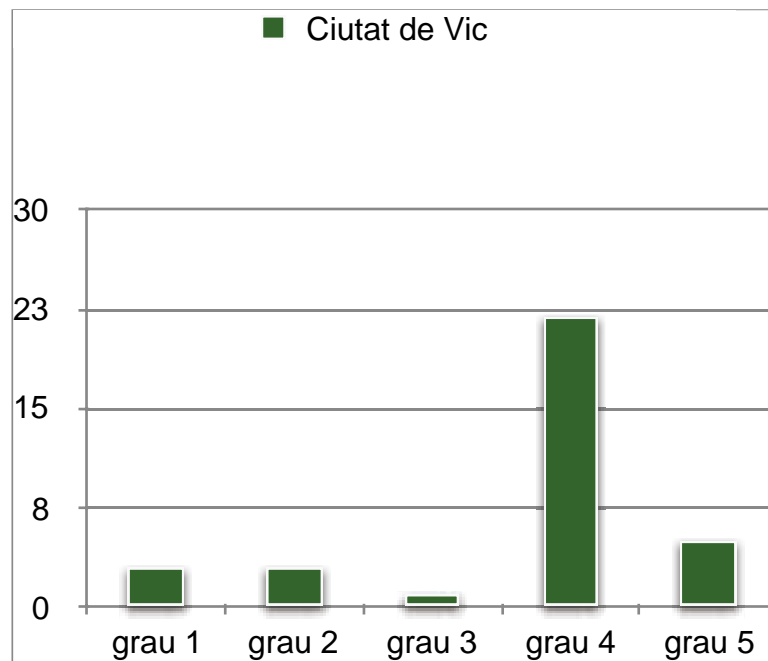
Si classifiquem els jaciments segons la seva funcionalitat, com es mostra en el gràfic, veiem que els elements més coneguts són els assentaments, o nuclis d'habitatge, la majoria agrupats, en els quals se centra la major part de la recerca. Entre aquests hi destaca la presència d'11 fortificacions. També és important el grup de necròpolis. En canvi, es detecta una autèntica mancança de recerca en les estructures d'explotació i de caràcter tecnològic o econòmic, que permetrien tenir una visió més global de l'evolució del territori objecte d'estudi.

Pel que fa al grau de coneixement, cal reconèixer d'una banda que la major part de jaciments coneguts procedeixen d'excavacions antigues i no estratigràfiques, que constitueixen un 71 % dels jaciments catalogats. La segona observació és la manca d'estudis basats en les prospeccions (tipus 3), que tan sols s'han iniciat al territori del Lluçanès. Finalment cal destacar el paper de les excavacions preventives per damunt de les programades, en el coneixement dels períodes que ens ocupen. Pel que fa al coneixement de la ciutat de Vic, la perspectiva és diferent, ja que la majoria de resultats s'han obtingut en els darrers anys i a partir d'excavacions preventives (grau 4).

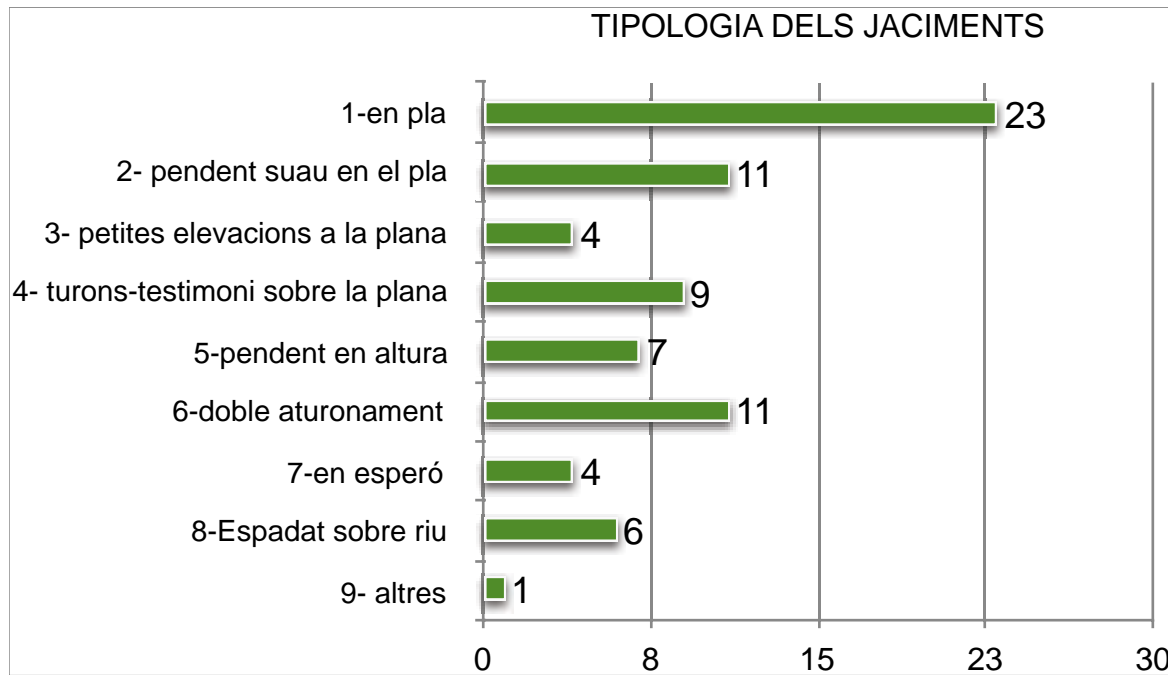
Classificació dels jaciments d'Osona pel seu grau de coneixement. D'aquest gràfic s'ha exclòs la ciutat de Vic, que presenta espais de diferents categories.

Grau de coneixement. Ciutat de Vic.

Pel que fa a la cronologia el nombre de jaciments coneguts segueix la seqüència cronològica, de manera que com més s'avança en el temps, més evidències arqueològiques es conserven.

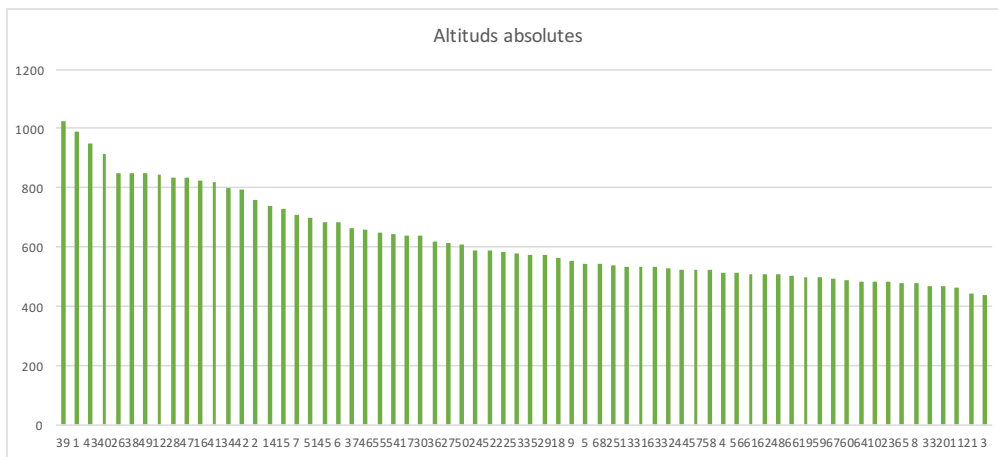
Fem ara una revisió de la tipologia dels jaciments segons la seva disposició en l'espai.

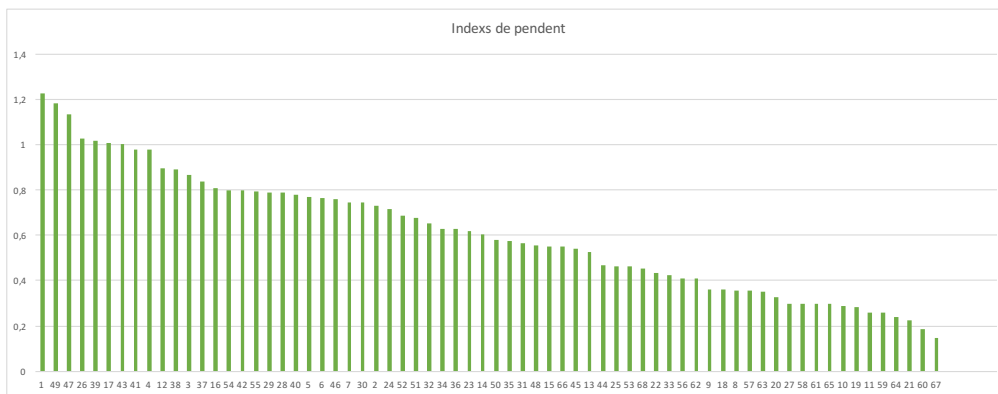
Tipologia dels jaciments segons la seva situació espacial.

Quant a la tipologia dels assentaments, veiem que es configuren dos grans grups. D'una banda els assentaments a la Plana, que segueixen les terres més fèrtils i les zones més accessibles i que generalment tenen en compte els pendents suaus i els turons-testimoni, i d'altra banda, els jaciments en altura, que aprofiten els grans pendents, que poden presentar doble aturonament, i que se solen situar a la punta d'un espadat o prop del riu. En aquests assentaments en altura, l'interès per les terres fèrtils i pels punts d'aigua és molt menor, i en canvi es solen ocupar espais que presenten una bona visibilitat.

I, per acabar aquest balanç del fonament arqueològic, hem ordenat tots els jaciments en funció de la seva altitud, del seu índex de pendent, i n'hem ponderat l'altitud a partir d'aquest índex per poder establir una comparació de la seva pauta d'assentament.

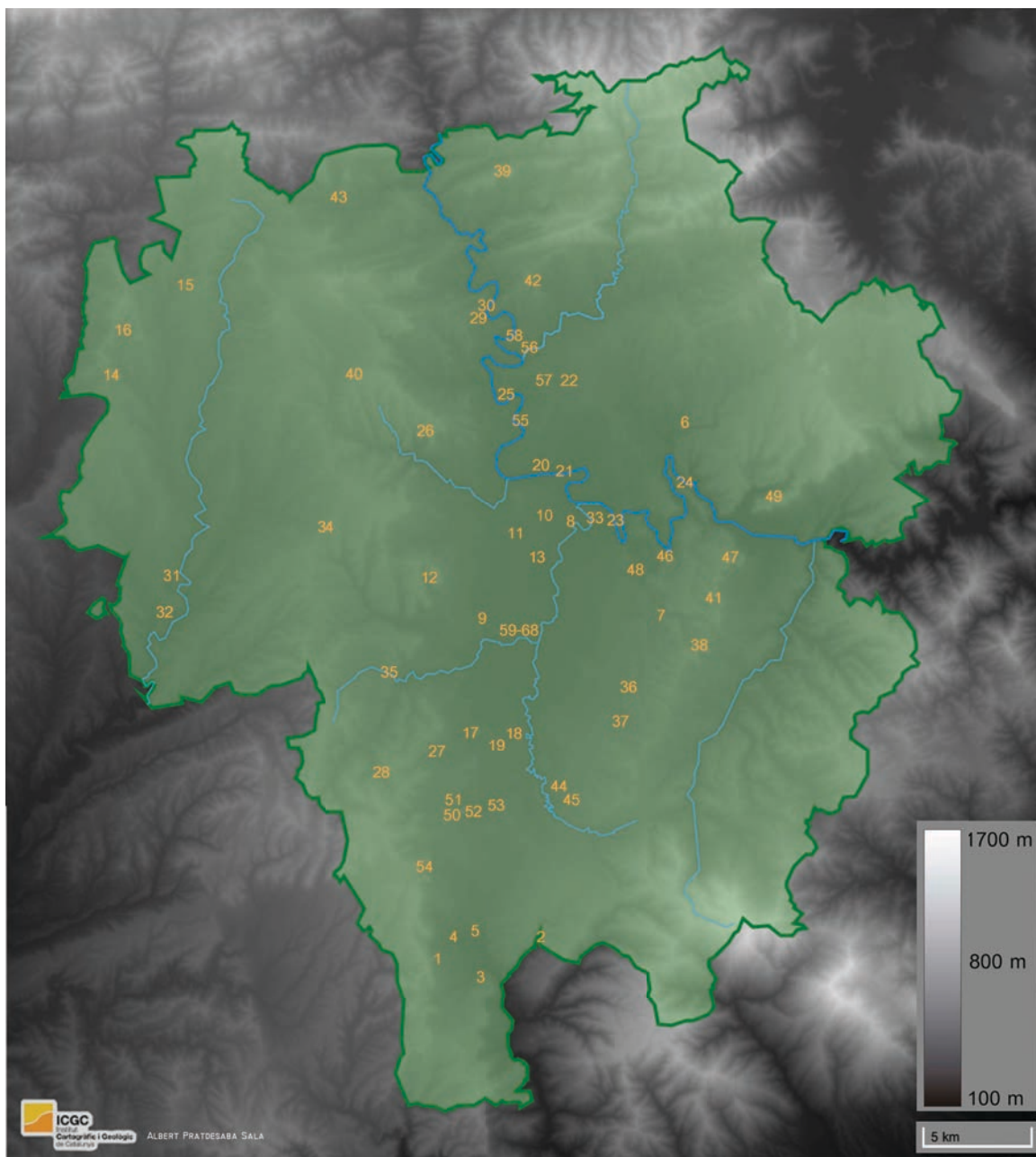
Taula dels jaciments estudiats en funció de la seva altitud

Taula dels jaciments estudiats ordenats en funció de l'índex de pendent

A partir de l'observació d'aquestes tres seqüències podem observar com es dibuixen tres tipus de jaciments en funció de la seva altitud. Un primer grup d'assentaments en altura (1 a 46), on aquesta ve potenciada pel seu pendent. Trobem en aquest grup els assentaments situats prop de cingles a la perifèria de la Plana, normalment propers a una vall fluvial, on el que es potencia és la seva visibilitat. Un segon grup (30 a 44) són assentaments estratègics, que tenen en compte les altures, que es troben en petites elevacions, però properes al terreny pla. El tercer grup 56 a 67) són els assentaments que busquen sobretot les facilitats que ofereix el terreny pla, sobretot pel que fa a terres aptes per al conreu i les comunicacions. Tenim exemples dels tres tipus de jaciments que han estat ben estudiats. El primer grup pot ser estudiat a partir de la fortalesa del Turó del Montgròs **(2)**, o el Casol de Puigcastellet **(7)**; el segon grup és ben representat amb el jaciment de l'Esquerda **(23)**, i al tercer grup li correspondria la ciutat de Vic **(64)**.

Així doncs partirem d'aquesta base arqueològica per plantejar les grans qüestions sobre l'evolució del territori ausetà i, en la mesura que sigui possible, donar-hi resposta.

Mapa d'Osona amb els jaciments estudiats. 1-Puig Castellar (Balenyà);2- Turó del Montgròs; 3- Camp del Gepic; Camp del Nasi; 5- Via del Congost; 6- Serrat de les Cases; 7- Casol de Puigcastellet; 8- Serrat dels Morts; 9- Turó de l'Osona; 10- Granollers de la Plana; 11.- Sant Fructuós del Grau; 12- Castell de Gurb; 13- Creu de Mitjavia; 14-Generes; 15- Santa Eulàlia de Puig-Oriol; 16- Santa Maria de Lluçà; 17- El Clascar; 18 - Torrellebreta; 19- Teuleria de l'Albanell; 20- Serrat dels Lluïsos; 21- El Fugurull-Can Caseta; 22- Madiroles; 23 - L'Esquerda; 23- Sant Pere de Cassres; 25 - Mas del Puig; 26 - Sant Martí Xic; 27- Múnter; 28 - Fossa d'en Terrades; 29 - Can Branques; 30- La Cugulera; 31 - Puig Ciutat; 32- Sant Sebastià;33- La Muntanyeta; 34 - El Permanyer; 35- Santa Eulàlia de Riuprimer; 36- Bosc del Quer; 37- La Creu del Cucut; 38- Sant Llorenç del Munt; 39- Santa Maria de Besora; 40- Sant Martí de Sobremunt; 41- Puig Castellar (st. S. Osormort); 42-Castell de Torelló; 43- Duocastella; 44- El Conier; 45- L'Esquí; 46- Sant Feliu de Savassona; 47- Puig del Far; 48 - Forn del Roquet; 49- Pla del Castell; 50 - Camp de les Lloses; 51- Castell i Contracastell; 52 - Forn de la Vil·la; 53 - Les Escomes; 54 - El Vilar; 55- El Puig Guardial; 56 - Sant Feliu de Torelló; 57- Teuleria Morató; 58 - Les Serrasses; 59 - Ciutat de Vic; 60 - C.St. Pere-Prat de la Riera; 61.- Coll de Vic; 62 - Creu del Tossell; 63- Puig d'en Planes; 64- L'Escorial; 65- Cap del Pont del Gurri; 66 - Mas Fontcoberta; 67- El Graell; 68 - El Pujolar.

5. L'ORGANITZACIÓ DEL TERRITORI EN EL PERÍODE IBÈRIC PLE

5.1 INTRODUCCIÓ I OBJECTE D'ESTUDI

Com ja ha estat dit, el període ibèric ausetà presenta una clara contradicció entre la informació procedent de les fonts escrites, on la tribu ausetana presenta un protagonisme evident, i les dades arqueològiques. Aquestes, en la seva majoria, són dades disperses, poc conegudes, recuperades o descobertes en moments històrics diferents, i de les quals molt sovint només en queda referència escrita. Per tant, una de les primeres prioritats és treballar aquesta informació tan desigual per fer-les comparables i poder donar una visió del territori. La majoria dels nuclis coneguts, doncs, són només visibles pels materials en superfície.

El segon problema, atès l'estat de coneixement del territori, és la gran dificultat d'assignar als assentaments una cronologia precisa a través dels materials de superfície. Per això, s'ha dedicat un apartat a estudiar una seqüència estratigràfica ben coneguda, obtinguda de la casa 4 del jaciment de l'Esquerda, per tal d'extrapolar-ne, ni que sigui a nivell d'hipòtesi, una seqüència cronoestratigràfica del territori ibèric ausetà. A partir d'aquí hem intentat avançar en el reconeixement de l'estructura territorial, i geopolítica.

Les dues qüestions bàsiques que es pretenen abordar en aquest capítol per al període ibèric ple són les següents: en primer lloc, es pot plantejar per al territori ibèric ausetà una estructura territorial d'estat arcaic, com es planteja per als territoris costaners com ha definit, per exemple Sanmartí (Sanmartí, 2001) i quins elements del registre arqueològic ens permeten sostenir aquesta hipòtesi?

I, en segon lloc, si aquesta estructura es pot reconèixer, és possible identificar un assentament que actuï de lloc central del territori, de la manera com ho fan els *oppida* d'Ullastret, o Cesse (Sanmartí, Belarte, 2001) ?

Som conscients que, atès l'estat del coneixement, molts dels resultats poden quedar-se en la categoria d'hipòtesi. Tot i així val la pena plantejar-les per tal d'endegar nous projectes de recerca que permetin verificar-les, i incloure el territori ausetà en l'amplíssima recerca que s'ha dut a terme sobre el món ibèric en els darrers anys (Sanmartí, 2000; Ruiz, 1998, entre d'altres).

5.2 L'ESTAT DEL CONEIXEMENT ARQUEOLÒGIC

Una de les afirmacions que podem fer respecte del territori ausetà, és que aquest estava configurat i organitzat en el període ibèric ple. En efecte, dos dels jaciments excavats sistemàticament i ben coneguts fins avui dia permeten assegurar que la comarca era ocupada i organitzada en aquest període: es tracta dels jaciments del Turó del Montgròs, al Brull, i de l'Esquerda a Roda de Ter. Recentment els treballs al Pla del Castell, a Taverdet, i al Castell de Santa Maria de Besora, també semblen recolzar aquesta presència i organització del territori ausetà durant el període ibèric ple.

A més, d'aquests quatre jaciments, hi ha una seguit d'assentaments, no tan coneguts ni estudiats, que realment confirmen aquesta entitat territorial. Totes aquestes dades van ser recollides i organitzades per primera vegada per M. Dolors Molas (Molas, 1975; Molas, 1982), i després van ser analitzades des del punt de vista territorial per M. Rocafiguera (Rocafiguera, 1989; Rocafiguera 1995) i per Carles Padrós (Padrós, 2010) . Cal afegir-hi encara els treballs realitzats en els darrers 10 anys de campanyes d'excavació i que es troben recopilats a la carta arqueològica impulsada des de la Generalitat de Catalunya. De tota manera, no podem dir que, pel que fa al període ibèric ple, en els darrers vint anys hi hagi hagut grans canvis en el coneixement de nous assentaments arqueològics, ni en la interpretació del territori ausetà. En canvi, sí que podem aportar nova informació pel que fa als assentaments més recentment excavats, que permeten precisar molt més la naturalesa del territori i la seva evolució cronològica i cultural.

5.3 ELS JACIMENTS ARQUEOLÒGICS

Són 20 els jaciments arqueològics coneguts a la comarca d'Osona que presenten restes corresponents al període ibèric ple, amb una diferència molt gran de coneixement entre ells. Seguint aquest criteri, doncs podem citar els següents:

	Grau de coneixement	observacions
L'ESQUERDA (23)	5	
EI TURÓ DEL MONTGRÒS (2)	5	
EI PLA DEL CASTELL (49)	5	
CASTELL I CONTRACASTELL DE TONA (51)	5	
EL CAMP DE LES LLOSES(50)	5	2 per a les fases del període ibèric ple.
SANTA MARIA DE BESORA (39)	4	
SANT FELIUET DE SAVASSONA (46)	4	restes disperses, especialment al cim del turó
PUIG CASTELLAR (Balenyà) (1)	1	
CASTELL DE GURB (12)	1	
EL CLASCAR (17)	4	1 per al període. Restes materials escampades
SANT MARTÍ XIC (26)	1	Material ibèric al castell, i a la Roca de l'Oriol
GENERES(14)	2	
EL PUIG CASTELLAR DE SANT SADURNÍ D'OSORMORT(41)	1	estructures i materials recollits en excavacions particulars
CASTELL DE TORELLÓ (42)	1	Materials ibèrics dispersos en superfície
DUOCASTELLA (43)	1	Materials en superfície
SANTA MARIA DE LLUÇÀ (16)	1	
SANT PERE DE CASSERRES (24)	1	materials en superfície
PUIG CIUTAT (31)	5	2 per al període. Fase intermitja" poc estudiada
SANT LLORENÇ DEL MUNT- MARTELLERA (38)	2	Materials de superfície
EL GRAELL (67)	4	Fase identificada, poc estudiada

5.3.1 Naturalesa dels jaciments

És més difícil, a la llum de les troballes realitzades, analitzar la naturalesa d'aquests jaciments. Tots els assentaments realment coneguts són jaciments en altura i fortificats, on, a més de les restes construïdes, la pròpia configuració natural del lloc ajuda a comprendre la naturalesa i les dimensions de l'assentament. D'altres, com per exemple el Puig Castellar de Balenyà **(1)**, tot i no ser conegudes les estructures, es pot delimitar la naturalesa del lloc a través de l'orografia. La resta d'ocupació ibèrica escampada pel territori és molt poc coneguda i de difícil classificació.

El mateix problema ocorre amb les necròpolis. Només dos jaciments dels estudiats aporten informació sobre el món funerari, i, en tots dos casos (El Camp de les Lloses a Tona **(50)** i el Clascar a Malla **(17)**) pertanyen a una cronologia posterior, durant l'etapa iberorromana.

Un altre problema que es planteja és el de la precisió cronològica: només els jaciments recentment excavats ofereixen una seqüència cronològica prou àmplia i alhora prou precisa com per establir-hi fases intermèdies. Així doncs, tot i que en aquest treball s'estudia per separat el període corresponent a les Guerres Púniques, l'adscripció cronològica de bona part dels jaciments no permet, a la llum de les troballes actuals, fer aquesta precisió.

Així doncs, tenint en compte aquestes premisses assagem una classificació tipològica dels jaciments.

5.3.2 Els assentaments i la seva tipologia

Amb totes les precaucions que suposa el fet de la manca d'excavació sistemàtica, podem establir fins al moment quatre tipus d'assentaments, que segurament el temps es podrà acabar de perfilar⁷³.

- **Tipus 1: jaciment fortificat en altura:**

⁷³ En un treball anterior (Rocafiguera, 1995) vam identificar dos tipus d'assentaments. Els treballs d'excavació sistemàtica realitzats des d'aleshores permeten ampliar aquesta classificació.

És evident que el jaciment tipus d'època ibèrica, i el més ben conegut, és, sens dubte el jaciment fortificat tipus "barrera". Aquests es troben a la perifèria de la plana, seguint la cota dels 600 metres (Rocafiguera, 1995). Se'n coneixen exemples ben excavats, com el Turó del Montgròs, al Brull, el Casol de Puigcastellet⁷⁴, a Folgueroles, i el Pla del Castell, a Tavertet. Ultra la seva fortificació, aquest tipus d'assentament és molt més interessant per la seva pauta d'ocupació. Es situen sempre en llocs alterosos, tancant un espai amb fortes defenses naturals, amb una bona visibilitat sobre l'entorn. Presenten sovint doble aturonament, que reforça la seva posició defensiva, i es troben situats prop de vies de comunicació i d'accés a la Plana de Vic. A més dels assentaments ben coneguts, abans esmentats, sembla que podrien formar part d'aquesta tipologia els jaciments del Duocastella, a Sora **(43)** (el seu nom mateix indica el doble aturonament); el Castell de Besora **(39)** (que presenta un doble aturonament en el Pla Revell, tot i que no s'hi coneixen de moment restes evidents d'arquitectura militar. També hi podrien pertànyer el Castell de Gurb i la Noguera **(12)**, especialment per la seva condició de visibilitat i de control del territori, que constitueixen un doble aturonament amb el Puig de Sant Sebastià. I també s'hi podrien incloure el Puig Castellar de Sant Sadurní d'Osormort **(41)**, que presenta restes de fortificació molt similars a les del Casol de Puigcastellet, i que configura un doble aturonament amb el castell de Meda. Molts dels jaciments d'aquest tipus, a més, tenen com a indicador la presència de castells medievals al damunt, cosa que reforça la importància "estratègica i "militar" de l'espai (Rocafiguera, 2003).

• Tipus 2: Jaciment en elevacions en el pla, sense fortificacions evidents

Un altre tipus de jaciment, que podria ser una variant del primer, és el que ocupa una elevació forta sobre la Plana i que no presenta, en l'estat actual de la recerca, cap tipus de fortificació més enllà de les defenses naturals. Els assentaments solen ser en altura, però presenten sovint evidències d'altres jaciments relacionats, del tipus 3. Entre aquests assentaments cal destacar el Clascar de Malla **(17)**, amb un clar domini sobre la Plana de Vic, i restes ibèriques a tot l'entorn⁷⁵. També el Castell de Tona **(51)** podria entrar en aquesta classificació, amb restes de troballes disperses dalt del turó del castell i als

⁷⁴ Tot i que es tracta d'un jaciment que es pot datar a mitjan segle III aC, segueix aquesta tipologia.

⁷⁵ Tot i que les restes més estudiades pertanyen al període iberoromà, en el petit museu al peu del turó es conserven fragments de ceràmiques àtiques que fan pensar que el jaciment existia ja en el període ibèric ple.

vessants. Aquest jaciment també presenta un clar doble aturonament amb el serrat veï, anomenat, a més, contracastell.

- **Tipus 3: Petit assentament sense fortificar en petites elevacions sobre el pla**

Es tracta d'un tipus d'assentament de petites dimensions, que ocupa turons generalment prop de corrents d'aigua, i en zones de situació menys estratègica que els anteriors. No hi ha cap d'aquests assentaments ben estudiats, però la fase ibèrica d'el Graell **(67)** podria correspondre-hi. Creiem que alguns dels assentaments que hem classificat en el període iberoromà poden tenir una fase primera més antiga d'aquest període que no ha estat identificada. Cal dir que la majoria busquen una situació alterosa sobre un riu que els fa, almenys per una banda, de defensa natural. Podriem situar en aquest context els jaciments del Puig Guardial, sobre el Ter **(55)**, el Fugurull-Can Caseta **(21)**, també en penya-segat sobre el riu Ter, les Serrasses en l'itsme entre el Ter i el Ges **(58)** i el camp del Pas, sobre el riu Gurri, prop de Vic **(65)**.

- **Tipus 4: Possible ciutat**

Les troballes realitzades en els darrers anys en el jaciment de l'Esquerda, a les Masies de Roda **(23)**, permeten veure un seguit de característiques que permeten singularitzar aquest jaciment dins del conjunt dels jaciments ibèrics. El primer que sorprèn, sens dubte, és la seva extensió. Per bé que avui dia les excavacions se centren únicament a la part més alta del poblat, la superfície que configura la península sobre el riu mesura unes 12 hectàrees. Les troballes de material ibèric en superfície es realitzen a tot el conjunt del meandre, i, fins i tot a l'extrem sud, s'hi ha localitzat un camp de sitges, que no ha estat excavat, que correspon probablement, atesos els materials de superfície en aquest període. Existeixen altres assentaments amb una extensió comparable, com el Turó del Montgròs, al Brull **(2)**⁷⁶ i el pla del Castell **(49)**. Tanmateix, la manca de dades d'ocupació, i la seva fàcil adscripció conològica a jaciments de tipus 1 fan considerar de manera diferent el jaciment de l'Esquerda.

⁷⁶ Tot i que sovint s'ha considerat el Turó el Montgròs com a lloc central en el territori ausetà (Molas, 1977; Sanmartí, 2003), els propis investigadors del jaciment ho comencen a posar recentment en qüestió.: "*Al Montgròs, dins l'escassetat dominant en les troballes de tota classe de material arqueològic, fruit segurament de la seva condició de caserna d'una guarnició militar i no pas de recinte urbà*" (López Mullor, 2016:75).

L'Esquerda és sens dubte un jaciment singular dins del conjunt de jaciments del període ibèric ple. Comparteix amb els assentaments perifèrics en altura de tipus 1 l'estratègia defensiva i la fortificació, comparteix amb els de tipus 2 la seva situació preeminent de visibilitat sobre la Plana i de control de les vies de comunicació, i comparteix amb els de tipus 3 el fet de trobar-se damunt del riu. A més, com veurem té una continuïtat d'ocupació de les més extenses identificades fins ara al territori. Tot això, junt amb les estructures localitzades, permet aventurar la hipòtesi de considerar l'Esquerda com a un assentament de caràcter urbà.

En els darrers anys s'ha aprofundit molt en l'estudi de les estructures protourbanes a la protohistòria. Pierre Moret, en el seu estudi sobre els *oppida* gals, estableix aquests condicionants mínims per tal que puguin ser considerats ciutat: una població nombrosa i estable, espais dedicats a l'artesanat i a l'intercanvi, espais dedicats a l'ús públic o religiós, i indicis materials de riquesa acumulada i de comerç a llarga distància (Moret 2016). Tot i que a la llum de les troballes actuals no es pot assegurar, existeixen indicis raonables per pensar que l'Esquerda podria haver complert amb aquesta funció entre el segle IV i el III aC. Ho analitzarem en detall en l'apartat 5.5.2 en estudiar a fons el jaciment.

5.3.3 La problemàtica de les necròpolis

Un dels problemes fonamentals per al coneixement del món ibèric a Osona és la manca absoluta d'informació sobre les necròpolis. De tota manera, més enllà d'una simple dada negativa, cal fer-hi algunes reflexions.

El desconeixement del món funerari en època ibèrica contrasta amb la documentació que tenim sobre les necròpolis d'altres moments històrics, des de les tombes neolítiques de Savassona (Buxó, Cruells, Espadaler, Molist, 1982), fins al camp d'urnes de Coll S'Avenc (Molist, Cruells, Buxó, 1986), les necròpolis romanes d'Auso (Junyent, 1976), els sepulcres romanorepublicans, com el de Malla (Rodà, 1998) i els sepulcres aïllats en els turons-testimoni d'època tardoantiga (Ollich, Raurell, 1989). Per aquest motiu, no seria encertat atribuir el desconeixement de les necròpolis ibèriques ausetanes només a una falta de recerca, sinó que cal pensar més aviat en un sistema d'enterrament que deixi molt poques evidències de localització (incineració amb escampada de cendres, incineració i trasllat de les cendres a un lloc allunyat, i altres models possibles). En el conjunt de

Catalunya, les troballes d'enterraments ibèrics també són escasses, i gairebé sempre es situen en assentaments que constitueixen el lloc central d'un territori (Ullastret, Burriac), de manera que s'estableix un paral·lelisme important entre aquestes necròpolis i la formació d'una elit dominant en un sistema d'organització territorial de tipus "estat arcaic" (Sanmartí, 2005: 60). Caldria una prospecció sistemàtica dels voltants dels assentaments més significatius del territori ausetà per tal de poder assegurar o descartar l'existència d'aquest tipus d'enterraments singulars a la comarca. De moment, doncs, aquesta és una qüestió no resolta.

5.3.4 Les troballes puntuals: possible assentament dispers?

Un altre dels problemes que presenta el món ibèric ausetà, especialment pel que fa al període ibèric ple, és que l'estudi de la cultura ibèrica s'ha fet des dels diferents jaciments en altura, i no ha anat acompanyat de prospeccions sistemàtiques del territori. Per tant, no es pot definir encara ni l'existència ni la naturalesa d'un poblament dispers. De totes maneres, les troballes puntuals localitzades entorn de nuclis ben definits (per exemple, les troballes entorn de Sant Llorenç del Munt **(38)**; les restes trobades a la zona de Gurb **(12)** i de Voltregà **(26)**, o de Tona **(51)**, fan pensar en l'existència d'aquest poblament. Per la naturalesa de l'entorn on es situen els assentaments fortificats ibèrics, sembla que cadascuna d'aquestes fortaleses tindria el seu propi poblament dispers, potser vinculat a una ocupació més aviat ramadera (Padrós, 2011: 30); més endavant aquests territoris s'organitzarien entorn d'un lloc central. Tot i que aquest model d'ocupació és plausible, avui encara som lluny de poder-lo demostrar.

	Tipus d'assentament	presència de fortificació	Possibles nuclis de poblament dispers
L'ESQUERDA (23)	Tipus 4	x	
EI TURÓ DEL MONTGRÒS (2)	Tipus 1	x	
EI PLA DEL CASTELL (49)	Tipus 1	x	
CASTELL I CONTRACASTELL DE TONA (51)	Tipus 2	No	Possiblement Camp de les Lloses
EL CAMP DE LES LLOSES(50)	Tipus 2	No	

	Tipus d'assentament	presència de fortificació	Possibles nuclis de poblament dispers
SANTA MARIA DE BESORA (39)	Tipus 1	Probable fortificació, sense evidències.	Pla del Revell
SANT FELIUET DE SAVASSONA (46)	Tipus 1	Probable fortificació	Restes ibèriques a tot el pla al voltant.
PUIG CASTELLAR (Balenyà) (1)	Tipus 1	sense evidències	material ibèric dispers
CASTELL DE GURB (12)	Tipus 1	sense evidències	Material ibèric al Pla de la Noguera i pels vessants del turó
EL CLASCAR (17)	Tipus 2	No	
SANT MARTÍ XIC (26)	Tipus 1	sense evidències	Nucli de la Roca de l'Oriol. Estela de Sta. Cecília
GENERES(14)	Tipus 3	No	Possiblement relacionat amb Sta. Maria de LLuçà
EL PUIG CASTELLAR DE SANT SADURNÍ D'OSORMORT(41)	Tipus 1	x	material a la falda del turó
CASTELL DE TORELLÓ (42)	Tipus 1	sense evidències	sense evidències
DUOCASTELLA (43)	Tipus 1	x (es veuen restes d'un mur de difícil adscripció cronològica)	ceràmiques pels vessants del turó
SANTA MARIA DE LLUÇÀ (16)	Tipus 1	possible fortificació al castell	poblament a Santa Maria de LLuçà
SANT PERE DE CASSERRES (24)	Tipus 1	sense evidències	sense evidències
PUIG CIUTAT (31)	Tipus 1	x	
SANT LLORENÇ DEL MUNT-MARTELLERA (38)	Tipus 1	x	material a sota sant Llorenç.
EL GRAELL (67)	Tipus 3	No	

5.4 ELS ANTECEDENTS: LA CONSTRUCCIÓ DEL TERRITORI

5.4.1 L'ocupació d'Osona abans de la iberització

Existeixen indicis suficients per explicar que la comarca d'Osona ha estat poblada des de la fi del paleolític superior, amb els assentaments de la Vall de Sau (Vilà, Estévez, Yll, 1982; Vilà, 1987), que ha tingut ocupació durant el neolític i calcolític, com per exemple a Savassona (Buxó, Cruells, Espadaler, Molist, 1982); al Bosc del Quer (Carlús, de Castro, 2012) al Puigcebró (Solé, 1957), i que compta també amb importants evidències megalítiques (Molist, Cruells, Castells, 1987), així com amb restes de poblament del bronze antic i mitjà a les Pixarelles (Rauret, 1986), Camps de la Farigola i Can Baulenes, entre d'altres, (Casas, Martí, Gómez, Molist, 2014), a l'Institut de Manlleu (Boquer, 1989), i bronze final, per exemple al camp d'urnes de Coll s'Avenc (Molist, Cruells, Buxó, 1986). Així doncs, es tracta d'una zona, que, a inicis del procés d'iberització, havia estat llargament ocupada per comunitats humanes, que s'havien apropiat del territori i que l'havien considerat com a propi.

Un treball recent (Gómez et al 2016) apunta a la importància i a l'entitat de l'ocupació de la Catalunya central en el període de la prehistòria recent, on es pot intuir, en molts assentaments, una organització i gestió dels espais, privats o socials, a través de les estructures en negatiu, que són les més abundants al territori. Es tracta de nuclis d'ocupació dedicats a l'agricultura i la ramaderia. En aquest període no es pot parlar encara d'urbanisme, però sí que cal tenir en compte els processos poblacionals d'aquests períodes per entendre la posterior configuració del territori ausetà.

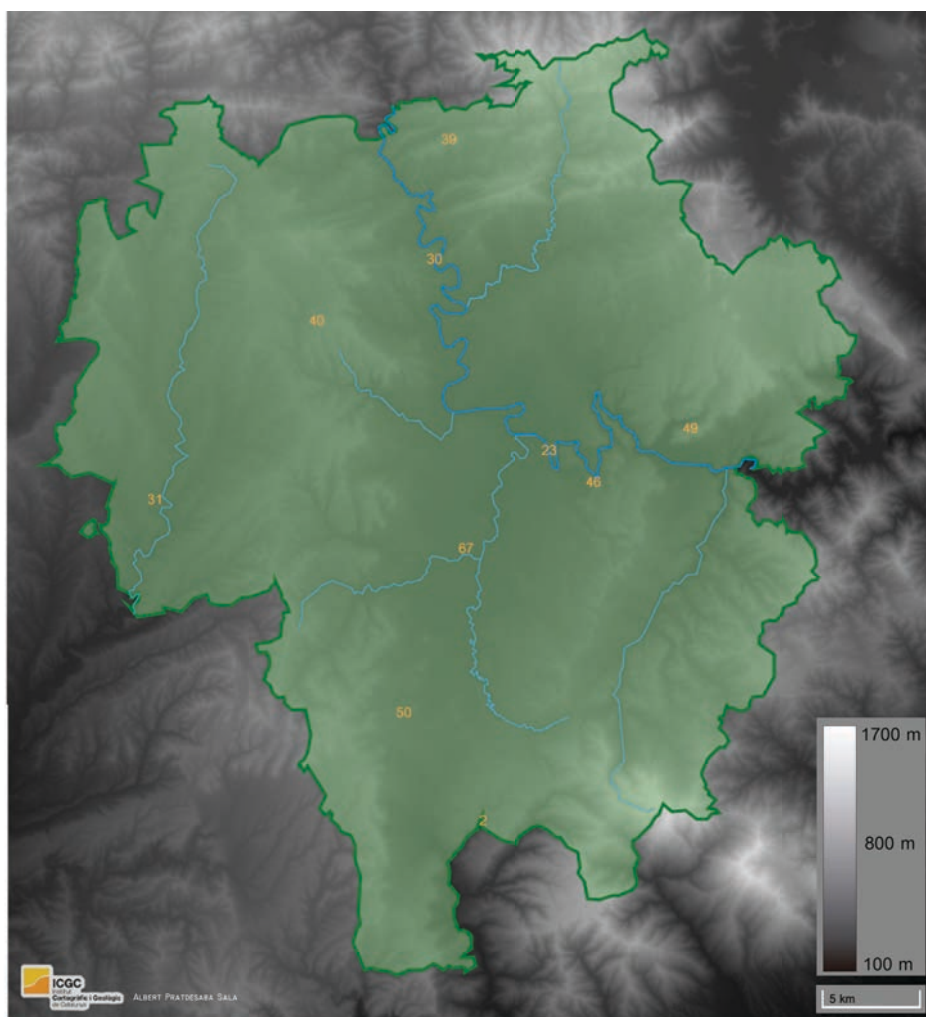
5.4.2 El procés d'iberització

Un dels elements fonamentals per entendre el procés d'iberització a Osona és analitzar les fases inicials dels jaciments ibèrics. Les excavacions han mostrat que a molts hi existeix un assentament anterior durant els períodes de la fi de la prehistòria, la qual cosa indica que els espais que després configuraran el territori ibèric eren ja freqüentats, i potser organitzats anteriorment.

Les dades que tenim en aquest aspecte són les següents:

	Ocupació prehistòrica?	Observacions i referències
L'ESQUERDA (23)	Sí	Ocupació ininterrompuda des de la fi del bronze final- 1r ferro
EI TURÓ DEL MONTGRÒS (2)	Sí	restes de materials, i alguns forats en negatiu del Bronze final (s.X)
EI PLA DEL CASTELL (49)	Sí	restes prehistòriques de bronze antic al fonament de la muralla.
CASTELL I CONTRACASTELL DE TONA (51)	Sí	restes probables atesos els resultats deñ camp de les Lloses.
EL CAMP DE LES LLOSES(50)	Sí	en els sondeigs realitzats al jaciment s'arriba a nivells de bronze final.
SANTA MARIA DE BESORA (39)	Sí	restes de materials de l'edat del bronze i primer ferro
SANT FELIUET DE SAVASSONA (46)	Sí	Poblament prehistòric des den neolític mitjà, amb fases del bronze antic i final.
PUIG CASTELLAR (Balenyà) (1)	No	no es refereixen
CASTELL DE GURB (12)	Si	El centre excursionista de Vic publica la troballa d'unes cistes prehistòriques.
EL CLASCAR (17)	No	no es refereixen
SANT MARTÍ XIC (26)	No	no es refereixen
GENERES(14)	No	no es refereixen
EL PUIG CASTELLAR DE SANT SADURNÍ D'OSORMORT(41)	No	No es refereixen
CASTELL DE TORELLÓ (42)	No	no es refereixen
DUOCASTELLA (43)	No	no es refereixen
SANTA MARIA DE LLUÇÀ (16)	No	no es refereixen
SANT PERE DE CASSERRES (24)	No	no es refereixen
PUIG CIUTAT (31)	Sí	en els sondejos practicats ran de la muralla, apareixen restes de l'edat del bronze i l'edat del ferro
SANT LLORENÇ DEL MUNT- LA MARTELLERA (38)	Si	es refereix una cronologia des del neolític i materials de l'edat del bronze .
EL GRAELL (67)	Sí	restes de materials des de l'inici de l'edat del bronze.

En aquesta taula veiem que dels 20 jaciments del període ibèric ple, 11 presenten una fase inicial d'ocupació anterior a la iberització. Cal dir, a més, que entre aquests jaciments es troben els més ben estudiats per al període ibèric, la qual cosa fa possible que es tracti d'una pauta recurrent a mesura que avanci la investigació.

Jaciments del bronze final-primera edat del ferro - ibèric antic

- 2.- Turó del Montgròs - El Brull
- 23.- L'Esquerda
- 31.- Puig Ciutat
- 39.- Sant Maria de Besora
- 40.- Sant Martí de Sobremunt
- 46.- Sant Feliuet de Savassona
- 49.- Pla del Castell
- 50.- Camp de les Lloses

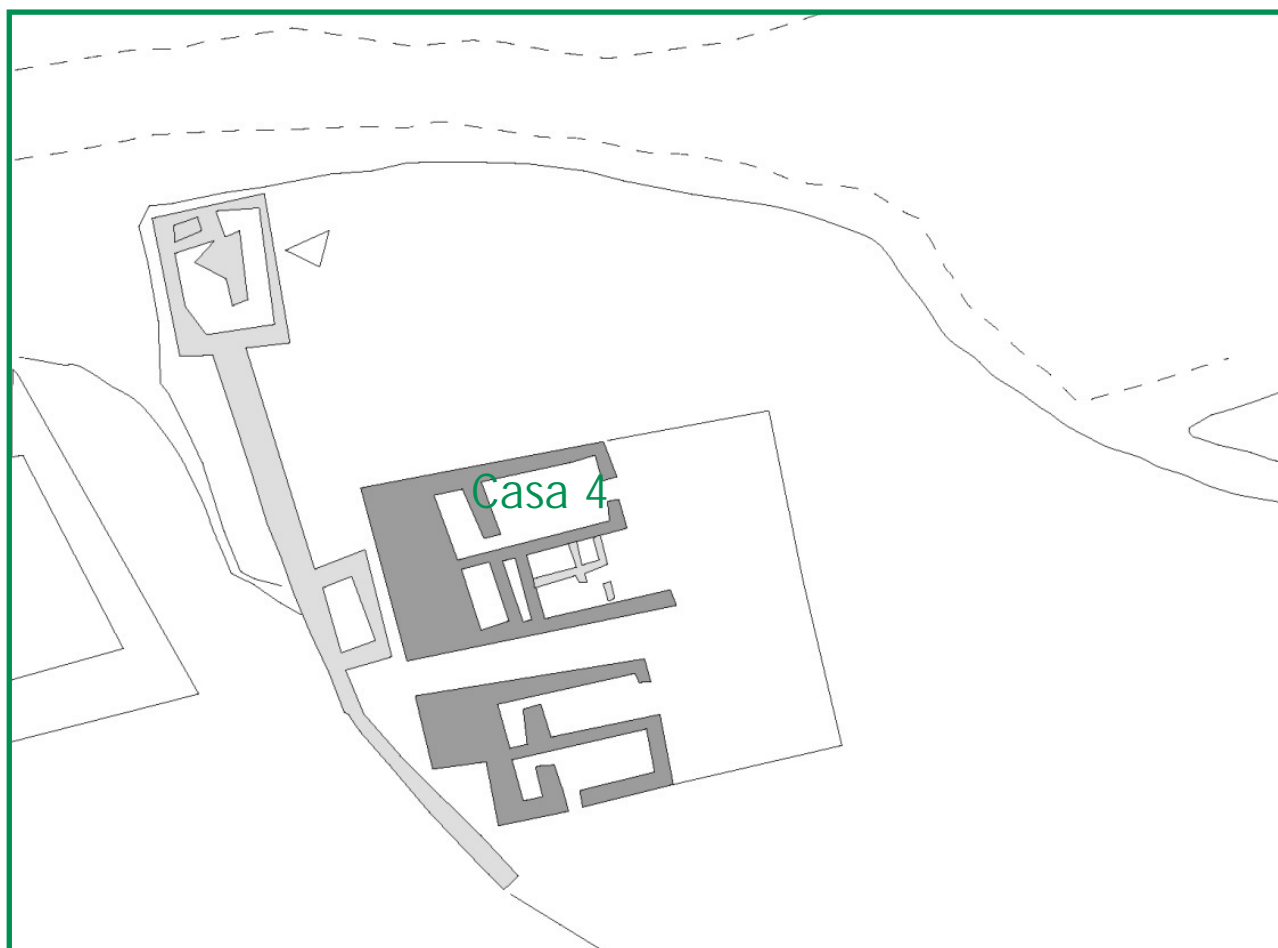
Fase I: Bronze Final - 1r ferro - Ibèric antic

Aquesta ocupació prehistòrica, tanmateix no sembla uniforme en tots els casos, i no sempre ofereix continuïtat ni arqueològica ni estructural amb les estructures que es construiran posteriorment. Caldrà veure, en futures investigacions, si es detecta una continuïtat d'ocupació en cadascun d'aquests espais. De tota manera és significatiu que en la construcció de l'espai ibèric ausetà, la continuïtat poblacional sigui un element a tenir en compte. Podríem parlar de petits territoris semiorganitzats entorn d'un nucli central,

que reben de manera irregular els impactes exògens del primer mil·lenni? Tot i que no tenim massa elements per verificar-ho, és una hipòtesi força més plausible, que no pas la formació del territori ausetà organitzada des d'un focus central.

5.4.3 Un cas d'estudi: la casa 4 de l'Esquerda

Els treballs d'excavació portats a terme des de l'any 2009 a l'Esquerda han posat al descobert la presència d'una continuïtat d'ocupació al jaciment, amb superposició d'estructures que abraça des del segle VII aC fins al segle II- I aC. A l'espai anomenat casa 4, al redós de la muralla ibèrica, s'ha identificat la seqüència estratigràfica completa.

La casa 4, en el conjunt de l'àrea ibèrica de l'Esquerda

La casa 4 és l'àmbit més oriental dels que s'han excavat fins al moment. Llinda al nord amb l'*armorum* 4 i la torre 2, a ponent fa paret mitgera amb la casa 3, al sud té una

obertura que s'obre a un carrer secundari, que discorre d'est a oest, i a l'est limita amb un possible carrer, posteriorment anul·lat, encara per excavar.

La casa 4 en els nivells del camp de sitges visigòtic

La seqüència estratigràfica, de més recent a més antic s'inicia amb la presència de dues sitges alt-medievals (sitges 24 i 25), que rebenten els nivells ibèrics a la part sud de l'edifici.

Als nivells superiors de l'estructura, també s'ha recuperat part del paviment del període ibèric recent. Es tracta de les restes d'un empedrat de lloses, que aprofiten també les restes enderrocades dels murs al sud de la cambra per utilitzar-los com nivell de circulació d'una estructura d'habitatge, de la qual no se n'han conservat les parts elevades. Per sota hi apareix un nivell molt potent de terraplenatge, fet a base de terra argilosa i pedres caigudes. Es tracta d'un nivell molt estèril, lleugerament heterogeni, compost fonamentalment per l'enderroc dels murs de tàpies i part del sòcol de pedres. Aquest nivell, que es reconeix arreu de la fortalesa ibèrica, correspon a la destrucció i enderroc de les estructures de defensa que es poden datar, per cronologia relativa, a inicis del segle II aC.

Per sota, s'hi troben tots els nivells de destrucció i de circulació corresponents al període ibèric ple. Es documenten algunes reformes, que es reconeixen sobretot per la presència d'una porta tapiada, que creiem que poden correspondre al conjunt de transformacions de mitjan segle III a.C. La disposició dels materials i la seqüència estratigràfica semblen mostrar que es tracta d'un nivell de dos pisos, tot i que el nivell d'un possible paviment superior o empostissat no es pot distingir clarament. A la base inferior d'aquest nivell es troba un paviment fet de terra batuda i pedres, de poca qualitat. Com a estructures de la construcció es documenten una banqueteta feta de pedra, situada contra la paret oest, on existeixen indicis de possibles encaixos per a la coberta o per al pis superior, i una possible llar de foc central.

Els nivells més antics de la casa 4 no van ser del tot inesperats. En molts d'altres indrets del jaciment, especialment en les rases de fonamentació dels murs, es trobaven, barrejades amb els nivells ibèrics, restes de materials a mà de factura i de tipologia associada al bronze final. La datació per C14 d'un fragment de biga trobat al fons de *l'armorum* 3 va donar una datació de segle VI aC⁷⁷. Tot això ja va fer plantejar l'existència d'unes etapes més antigues al jaciment de l'Esquerda (Rocafiguera, Ollich, Ocaña, 2014).

Tot i així l'excavació de la casa 4 va resultar d'una gran

La casa 4 de l'Esquerda. Nivell de circulació del període ibèric antic.

⁷⁷ E02-05051: UBAR-991: 2435 ± 35 cal. 517. Mestres "Informe de Datació Radiocarbònica" a Rocafiguera, et al. (2008) *L'Esquerda, 2006. Àrea ibèrica. Memòria de les excavacions arqueològiques*. Inèdita. Barcelona. Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya. p. 113-124.

excepcionalitat. Per sota dels nivells d'ocupació del període ibèric ple, va aparèixer un mur de dimensions molt més febles, d'uns 35-40 cm d'ample, també orientat cap al nord, que compartimentava la casa 4 per la meitat. A l'oest, els nivells d'ocupació erent tallats per la fonamentació de la paret mitgera posterior, pel sistema de l'encofrat perdut, que no va deixar rasa per la cara est, però que sí que s'ha pogut reconèixer per la cara oest, en la posterior excavació de la veïna casa 3.

La construcció, no excavada sencera, sembla tenir planta quadrada, amb dues banquetes de pedra semicirculars a nord i a sud. El paviment és de pedra i terra batuda, molt ben travada, i probablement cremada, i els nivells d'enderroc, molt foscos, fan pensar també en un possible incendi.

Pel que fa al material arqueològic, es tracta d'un nivell molt ric en el qual cal esmentar sobretot les importacions, especialment les ceràmiques àtiques de figures roges d'una gran qualitat, com un *oinochoe* (n. inv. E11-05247-3140). Quant a la ceràmica indígena, es tracta sobretot de ceràmiques a torn, algunes pintades amb una ratlla blanca o vinosa, que permeten individualitzar fins a 8 tipus diferents de pasta ceràmica. També són de gran qualitat els materials metàl·lics, entre els quals destaquen sobretot les fíbules de bronze.

L'Esquerda, casa 4. Materials del període ibèric antic

Malgrat les restes arquitectòniques i estructurals, no coneixem en aquesta part de la construcció cap resta del parament domèstic, (llars, sitges, etc) que permetrien perfilar la funcionalitat del lloc. Tampoc no s'ha pogut aclarir per aquesta banda de la casa on era

l'entrada i quina n'era l'orientació. Caldrà acabar l'excavació de la veïna casa 3 per poder completar, si s'ha conservat, el conjunt de l'àmbit.

Tot i la manca de cronologies absolutes, queda clar que es tracta d'un nivell anterior a la fortificació de finals del segle V aC, i que es caracteritza sobretot per la qualitat de les peces d'importació. Amb les precaucions degudes a la poca excavació, podem destacar la importància d'aquesta acumulació d'elements de prestigi, com a un dels elements de la reforma urbanística que constituirà l'opidum ibèric a partir del segle V aC.

Per sota d'aquest paviment, l'estratigrafia continua en dues fases més, que atorguen tot el seu sentit a la seqüència estratigràfica. En primer lloc hi va aparèixer un nivell molt argilós, amb taques de diferents colors. Aquest nivell passa per sota dels murs de la fase anterior, per la qual cosa no queda clar amb quines estructures es relaciona, però sembla que correspon a una estructura feta amb terra, caiguda i desfeta. Probablement, el mur de tovots enderrocat aparegut a la veïna casa 3 marca el límit oest d'aquesta construcció. En un dels angles de la cala hi apareix també la base d'una possible llar o forn, que es fica sota de les estructures posteriors. Els nivells de circulació es troben molt malmesos, però es pot identificar un paviment d'argila amb pedres petites escampades. El més interessant d'aquest nivell és sens dubte el

La casa 4 en els nivells de la primera edat del Ferro. Estructures en terra.

material arqueològic. Tota la ceràmica és a mà, molt fragmentada. Hi destaquen peces amb decoració complexa de tipus "Merlès" (Serra Vilaró, 1928). La presència d'una

peça de ferro en aquests nivells, i la seqüència estratigràfica, deixen clar - a manca encara de datacions absolutes - que aquesta habitació es pot atribuir a la primera edat del ferro.

A la darrera fase identificada, la fundacional del jaciment assentada sobre la roca mare, s'hi ha identificat clarament la traça d'un fons de cabana. Es tracta d'una estructura construïda sobre la roca picada, amb un forat de pal central, excavat a la roca, que s'anivella mitjançant un llit d'argila molt depurada. En aquesta base argilosa s'hi encaixen els murs de la cabana fets a base de petits troncs i argiles. Restes d'aquest *torchis* cremat s'han localitzat en els nivells de destrucció. La cabana dibuixa una estructura circular descoberta parcialment, atès que és afectada per les construccions posteriors. L'excavació a l'altra banda del mur permetrà possiblement localitzar el semicercle que falta. Entre les estructures del nivell d'ocupació hi destaquen diferents cubetes circulars semiexcavades a l'argila i resseguides amb còdols de riu acuradament seleccionats per la seva mida. Algunes taques de cremat insinuen una possible llar, sense que se'n puguin identificar els límits amb claredat.

El conjunt de material arqueològic d'aquest nivell d'ocupació és força abundant i format per restes de fauna i material ceràmic. Pel que fa a la fauna, és tota domèstica. Hi predominen els ovicaprí, però també s'hi documenten suïds i bovins⁷⁸. Aquestes restes, juntament amb la ceràmica a mà i la tipologia de la construcció permeten interpretar l'estructura com a un hàbitat domèstic.

El material ceràmic recuperat en els dos nivells de la casa 4 anteriors al món ibèric, mereixen una consideració individualitzada, atès que ens permeten realitzar una primera aproximació als principals contenidors ceràmics utilitzats per aquestes comunitats de Bronze final i Primera Edat del Ferro assentats al riu Ter.

La troballa d'una seqüència estratigràfica clara de l'evolució del poblat de l'Esquerda en les etapes inicials d'ocupació del jaciment, permet establir un seguit de consideracions:

- En primer lloc, permet adonar-nos que el jaciment comparteix els nivells fundacionals a inicis de l'edat del Ferro, amb altres jaciments singulars de la protohistòria catalana, com per exemple, Sant Martí d'Empúries (Aquilué, 1999) i l'Illa d'en Reixach (Martín,

⁷⁸ Informe preliminar sobre la fauna de la casa 4, realitzat per Alex Valenzuela. L'informe definitiu es troba en curs de realització.

Buxó, López, Mataró, 1999), jaciments que han compartit posteriorment un lloc central en el seu territori.

Nivells inicials de la casa 4. Bronze-final- primer ferro. S.VII aC

- En segon lloc, permet reflexionar sobre la continuïtat absoluta d'ocupació des del moment fundacional del jaciment, cosa que permet entendre'n el creixement i l'evolució, i permet que pugui ser considerat un lloc central, almenys permanentment ocupat al llarg del període que ens ocupa.
- En tercer lloc, permet copsar la cronologia del procés d'iberització, basada els canvis en el procés d'ocupació. Des d'una primera fase de bronze final-primer ferro, amb fons de cabana i material totalment autòcton, s'evoluciona vers una estructura en terra, amb la presència de ceràmiques a mà més decorades, tipus Merlès, i un sol fragment de ferro. El canvi arquitectònic que suposa el pas al període ibèric antic és important, així com la naturalesa del material d'importació localitzat, que fa intuir a l'Esquerda, la formació d'una elit local que dóna importància als elements de prestigi.

- Finalment, cal tenir en compte, a la llum de les darreres troballes, que el poblament prehistòric de l'Esquerda no era residual sinó que ocupava una extensió considerable. La troballa *in situ* de materials de l'edat del bronze a la part més a l'oest del poblat, a més de 100 metres de la casa 4 així ho indica. També cal tenir en compte que el fet de trobar el poblament en cabanes lluny del punt més elevat del poblat, fa pensar que és possible que en aquest indret s'hi localitzés ja una possible fortificació o mur de tancament, les evidències de la qual potser haurien estat engolides per les potents estructures defensives dels temps a venir.

5.5 L'ESTRUCTURA DEL TERRITORI EN EL PERÍODE IBÈRIC PLE

5.5.1 Anàlisi espacial

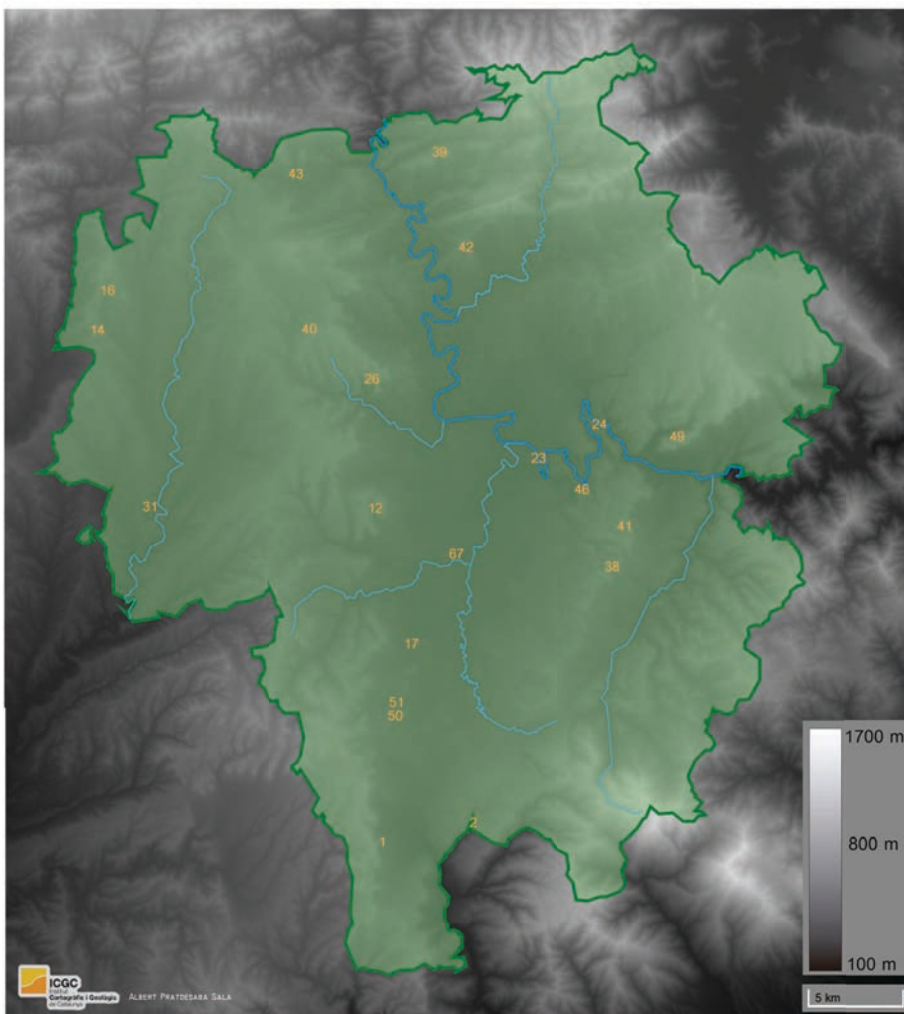
En un treball anterior (Rocafiguera, 1989; Rocafiguera, 1995) ja vàrem establir els paràmetres per a l'estudi del territori d'Osona en el període ibèric ple. Prenem ara en consideració aquest mateix punt de partida, tenint en compte les aportacions realitzades per Carles Padrós (2009), i les actualitzem a partir de les noves troballes realitzades en el territori en els darrers anys.

a) Distribució i jerarquització dels assentaments

La distribució sobre el mapa dels assentaments del període ibèric ple, en l'estat actual de la recerca, ens mostra un panorama clar, que les darreres troballes no fan més que confirmar i precisar. Existeixen tres paràmetres d'implantació que marquen el territori ibèric ausetà. En primer lloc, és evident que la Plana de Vic és el centre del territori, i que hi ha una voluntat de delimitar-lo des de la perifèria. La majoria dels assentaments fortificats se situen a l'entorn de la plana, en elevacions que es troben sobre la cota dels 600 m snm (Rocafiguera, 1995). Aquesta pauta, que ja havia estat definida per l'oest, també es localitza ara per la part est i pel nord. La toponímia també ens dóna alguns indicis en aquest aspecte. Aquests assentaments controlarien un territori propi, marcat per l'orografia del terreny, que podria haver donat lloc a les diferents "poblacions" que les fonts numismàtiques posteriors atribueixen territori ausetà (auseken, ore, eustibaicula, entre altres) (Molas, 1982).

El centre de la Plana queda sempre menys poblat. Tot i així, recentment s'han trobat restes ibèriques que fan pensar en un poblament de segon ordre, relacionat amb els cursos fluvials i, potser, amb una explotació de la terra. De totes maneres, el fet que cap d'aquests poblats no hagi estat excavat de manera sistemàtica, fa molt difícil centrar aquest punt.

Finalment, un altre aspecte important és la posició de "centralitat" que ocupa el jaciment de l'Esquerda. Centralitat que ve donada per la seva posició propera a la plana, però alhora protegida pel muntanyam proper de les Guilleries, i amb un clar domini sobre el riu, i amb una situació i vocació defensiva fora de dubte.

Distribució dels assentaments durant el període ibèric ple.

- 1.- Puig Castellar - Balenyà:
- 2.- Turó del Montgròs - El Brull
- 12.- Castell de Gurb- Pla de la Noguera
- 14.- Generes
- 16- Santa Maria de Lluçà
- 17.- El Clascar
- 23.- L'Esquerda
- 24.- Sant Pere de Casserres
- 26.- Sant Martí Xic
- 31.- Puig Ciutat
- 38.- Sant Llorenç del Munt - la Martellera
- 39.- Sant Maria de Besora
- 41.- Puig Castellar (St. Sadurní d'Osormort
- 42.- Castell de Torelló
- 43 .- Duocastella
- 46.- Sant Feliuet de Savassona
- 49.- Pla del Castell
- 50.- Camp de les Lloses
- 51 Castell i Contracastell
- 67 - El Graell + Can Claveres

Fase II: Ibèric ple

b) Distàncies entre assentaments

Un paràmetre per analitzar són les distàncies entre assentaments. Es mesuren en línia recta, sense tenir en compte el pendent del terreny. Els resultats són els següents

	23	2	49	51	50	39	46	1	12	17	26	14	41	42	43	16	24	31	38	67
23	0	20.5	6.6	15	15	18.3	2.9	21	10,4	11.9	10,2	24.9	6	12.4	21.4	24.8	3.2	20.8	7.2	7.7
2	20.5	0	23.6	8.3	8.2	35.2	19.4	12.5	17.1	32.5	17	32.9	15.9	29.5	36,9	33.9	21.3	23,2	15.5	13
49	6.6	23.6	0	21.3	21.6	20.1	6.5	27.3	19.3	18.4	17.3	32.3	8.1	15.6	25,7	31,7	5	29,2	8.4	16,4
51	15	8.3	21.3	0	0.3	29.1	15	5,76	10.3	3	17.4	25.7	14.5	24.2	29.9	27	18	16.9	13.5	7.8
50	15	8.2	21.6	0.3	0	29.4	15.1	15,3	10.5	3.1	17.7	25.8	14.6	24.8	30.1	27.1	18,2	16.9	13,5	7.9
39	18.3	35.2	20.1	29,1	29.4	0	19.6	36.7	20	26.5	13	21	23.1	5.9	7,50	19	17	24.8	23.8	22.3
46	2.9	19.4	6.5	15	15.1	19.6	0	20.6	10.6	11.9	12.5	27.3	3.4	14.1	23.6	26.9	3.3	22.9	4.3	9.5
1	21	12.5	27.3	5.7	10.3	10.5	20	0	16.6	9.2	22.3	29.1	19	29.7	35	30.2	23.7	18.8	18.5	13.4
12	10.4	17.1	19.3	10.3	10.5	20	10.6	16.6	0	7.3	6.4	17.9	12.5	14.2	19.4	18	12.3	12.1	12.8	4
17	11.9	32.5	18.4	3	3.1	26.5	11.9	9.2	7.3	0	13.7	23.1	11.7	20.7	26.7	24.5	15	15.3	11.3	4.3
26	10.2	17	17.3	17.4	17.7	13	12.5	22.3	6.4	13.7	0	15.1	15.4	8.6	13.2	14.6	12.2	13.5	15.9	9.9
14	24.9	32.9	32.3	25.7	25.8	21	27.3	29.1	17.9	23.1	15.1	0	30.3	20.3	14.5	2.5	27.1	10.1	30.1	21.5
41	6	15.9	8.1	14.5	14.6	23.1	3.4	19	12.5	11.7	15.4	30.3	0	17.5	27	30.1	6.5	24.5	0.9	9.7
42	12.4	29.5	15.6	24.2	24.8	5.9	14.1	29.7	14.2	20.7	8.6	20.3	17.5	0	10.6	18.8	11.7	21.7	18.3	16.7
43	21.4	36.9	25.7	29.9	30.1	7.5	23.6	35	19.4	26.7	13.2	14.5	27	10.6	0	12.3	21.7	20.9	27.6	23.1
16	24.8	33.9	31.7	27	27.1	19	26.9	30.2	18	24.5	14.6	2.5	30.1	18.8	12.3	0	26.6	12.1	30.2	22,1
24	3.2	21.3	5	18	18.2	17	3.3	23.7	12.3	15	12.2	27.1	6.5	11.7	21.7	26.6	0	24.1	7.3	11.6
31	20.8	23.2	29.2	16.9	16.9	24.8	22.9	18.8	12.1	15.3	13.5	10.1	24.5	21.7	20.9	12.1	24.1	0	24,4	14.9
38	7.2	15.5	8.4	13.5	13.5	23.8	4.3	18.5	12.8	11.3	15.9	30.1	0.9	18.3	27.6	30.2	7.3	24.4	0	9.7
67	7.7	13	16.4	7.8	7.9	22.3	9.5	13.4	4	4.3	9.9	21.5	9.7	16.7	23.1	22.1	11.6	14.9	9.7	0

A la plana anterior: Quadre on es mostren les distàncies en línia recta entre jaciments. Es ressalten en marró les distàncies significatives entorn dels 3 km. i en groc els seus múltiples: 23- l'Esquerda; 2 - El Turó del Montgròs; 49- el Pla del Castell; 51 - Castell de Tona; 51 - El Camp de les Lloses; 39 - Santa Maria de Besora; 46 - Savassona; 1- Puig Castellar (Balenyà); 12- Castell de Gurb; 17- el Clascar; 26 - Sant Martí Xic; 14- Generes; 41- Puig Castellar (S.S. Osormort); 42 - Castell de Torelló; 43- Duocastella; 16- Santa Maria de Lluçà; 24- Casserres; 31- Puig Ciutat; 38- Sant Llorenç del Munt; 67- El Graell.

Una observació detallada dels resultats ens permet veure que existeix una pauta que es repeteix entre els assentaments, que és una distància entre 3-3,5 km en línia recta com a distància mínima, que es repeteix tant a l'est com a l'oest de la Plana. Sovint aquesta distància es repeteix en alguns dels seus múltiples. Aquest patró, que després se segueix amb els castells medievals (Rocafiguera, 2003), té incidència encara en el model comarcal osonenc actual. Es pot veure com pràcticament tots els assentaments ibèrics en tenen un altre a aquestes distàncies, i ens dóna una pauta per acabar de comprovar, sobretot per a la perifèria de la Plana, aquesta frontera circumdant.

c) Intervisibilitat

Un altre punt interessant és conèixer la intervisibilitat dels assentaments ibèrics. L'anàlisi de les conques visuals indica que gairebé tots els assentaments configuren una xarxa d'intervisibilitat. Cal excloure'n els assentaments del Lluçanès que, en qualsevol cas, configurarien una altra xarxa. Tot i que hem pres com efectiva la visibilitat a 8 km a la rodona, cal tenir en compte que es pot veure reforçada per l'ús de torxes, i també, que els ibers podrien fer servir elements sonors, com corns, com més tard, en època medieval, que n'augmentarien l'eficiència⁷⁹

⁷⁹ En aquest sentit són molt reveladors els treballs de Laura de Castellet sobre el paisatge sonor de la Catalunya Medieval, que mostren un sistema de comunicacions també aplicable a moments anteriors. Segons l'autora, aquests centres elevats de comunicació han deixat rastre en la toponímia. A Osona es conserven diferents serrats amb el topònim de "Puig Cornador".(Informació extreta de la conferència de Laura de Castellet "Avís d'atac: la comunicació entre castells de frontera", celebrada al Museu Arqueològic de l'Esquerda el dia 23 d'abril del 2016).

Quadre on es mostren els jaciments visibles entre si. Es considera visibilitat positiva el cas de doble aturament: 23- l'Esquerda; 2 - El Turó del Montgròs; 49- el Pla del Castell; 51 - Castell de Tona; 51 - El Camp de les Lloses; 39 - Santa Maria de Besora; 46 - Savassona; 1- Puig Castellar (Balenyà); 12- Castell de Gurb; 17- el Clascar; 26 - Sant Martí Xic; 14- Generes; 41- Puig Castellar (S.S. Osormort); 42 - Castell de Torelló; 43- Duocastella; 16- Santa Maria de Lluçà; 24- Casserres; 31- Puig Ciutat; 38- Sant Llorenç del Munt; 67- El Graell. Es ressalten en marró les distàncies significatives entorn dels 3 km. i els seus múltiples

	23	2	49	51	50	39	46	1	12	17	26	14	41	42	43	16	24	31	38	67	
23	-		x				x		x		x										
2		-			x			x													
49	x		-				x										x				
51		x		-	x			x	x	x											x
50				x	-																
39						-								x	x						
46	x		x				-						x				x				
1		x		x				-		x											
12	x				x				-	x	x										x
17				x				x		-											x
26	x								x		-										
14												-				x					
41													-							x	
42						x								-	x						
43						x								x	-						
16									x							-					
24			x				x											-			
31																			-		
38													x							-	
67				x					x	x											-

d) Els límits del territori ausetà:

La distribució d'assentaments ibèrics a la comarca d'Osona i la seva naturalesa, fan que es pugui plantejar per a aquest espai la problemàtica de la territorialitat. Els estudis sobre fronteres arqueològiques van ser plantejats per l'arqueologia anglosaxona sobretot a partir dels anys 80 (Rowlands, Larsen, Kristiansen, 1987). A la península ibèrica, aquests treballs van tenir ressò a partir dels treballs en arqueologia espacial, recollits sobretot en els seminaris liderats des del Colegio Universitario de Teruel⁸⁰.

La presència de fronteres entre territoris cal entendre-la, més enllà del punt de vista geogràfic, des d'una perspectiva social i política, i per això cal una organització territorial que superi els cabdillatges i que presenti una estructura protoestatal. Així mateix, la determinació d'una frontera, pot ajudar a identificar un territori com a possible estat arcaic (Ruiz, 1989). Arqueològicament, aquesta organització es reflecteix en una jerarquització dels assentaments, en la qual alguns presenten unes característiques de control i de coerció molt més importants que no pas de producció (Nocete, 1989), i que exerceixen una definició pròpia del territori, que es llegeix de portes enfora, amb una delimitació física dels límits, i de portes endins amb un control intern que tendeix cap a la unificació de patrons.

A Osona del període ibèric ple, podem abordar els límits del territori ausetà a partir de tres aspectes.

- La dispersió dels assentaments fortificats i la seva distribució en el territori
- L'organització interna d'aquests assentaments
- La presència d'espais tipus *black hole* a l'entorn d'aquest territori (Groube, 1981).

• La dispersió dels assentaments fortificats i la seva distribució en el territori

Com ja hem dit, els assentaments ibèrics fortificats es distribueixen majoritàriament a les altures que envolten la Plana de Vic, entorn a la cota dels 600 metres. La distància i la intervisibilitat entre els assentaments fortificats en altura és un altre element a tenir en compte, i, tot i que cal més recerca, sembla clar que la pauta d'assentament perifèrica,

⁸⁰ Concretament, els volums 13 i 14 (1989) són dedicats monogràficament al tema de les fronteres.

entorn de la cota dels 600 m s.n.m en espais que envolten directament la Plana, queda força clara. Als assentaments ben coneguts i excavats, se n'hi poden afegir d'altres que, bé per troballes puntuals, bé per la toponímia, segueixen el mateix paràmetre. A més, la pauta es reproduïx segles més tard, en època feudal, amb la implantació dels castells que configuraran el comtat d'Osona⁸¹, (Rocafiguera, 2004).

• L'organització interna dels assentaments

Analitzant la naturalesa del lloc on s'instal·len aquestes fortificacions, i tenint en compte la distribució dels sòls del seu entorn més immediat, es fa palès que la prioritat en aquests assentaments no és de cap manera l'obtenció d'aliments ni la subsistència, ja que s'establirien en els indrets més plans, en terrenys molt més fèrtils i ben regats. Tampoc l'habitatge i l'acolliment d'un nucli de població estable és la prioritat d'aquests indrets d'ocupació. Els treballs realitzats al Turó del Montgròs **(2)**, en són un bon exemple: Les potents estructures defensives tanquen un espai d'unes 9 hectàrees, on no s'hi ha documentat, de moment, restes d'ocupació estables (López, 2011). El mateix sembla ocórrer al Pla del Castell **(49)**, on la muralla tanca un espai de tres penínsules de 112 Ha en total, on, almenys a nivell de materials de superfície, no s'han trobat elements que puguin correspondre a una organització de poblament d'una certa entitat. El jaciment més tardà del Casol de Puigcastellet **(7)**, també sembla respondre a aquesta pauta. En altres assentaments en altura més mal coneguts, també sobresurt sempre la importància de les estructures defensives per davant de les necessitats d'una ocupació estable.

En canvi, existeixen unes pautes que es repeteixen recurrentment en aquests assentaments en alçada. En primer lloc, la seva situació de control envers certs recursos "estratègics". Un dels més evidents és el control de les vies d'accés a la Plana. Per llevant, com és el cas del jaciment de Savassona **(46)**, el Pla del Castell a Taverdet **(49)**, el Puig Castellar i Sant Llorenç del Munt sobre la vall de Sau; també pel sud, com ho mostra el mateix turó del Montgròs **(2)**, i, per l'oest, el Puig Castellar a Balenyà **(1)**, que controla, no sols la via del Congost, sinó també el camí que s'enfila cap als altiplans del Bages. El mateix Castell de Gurb i el Turó de Sant Sebastià **(12)** controlen la via del pas

⁸¹ Efectivament, sembla clar que existeix una correlació entre la implantació dels castells medievals de la comarca i els antics assentaments ibèrics. L'excavació de moltes d'aquestes estructures fortificades han vingut acompanyades de la troballa de restes d'època ibèrica, evidentment, molt malmeses (Rocafiguera, jornades; rocafiguera, Arbúcies).

cap al Lluçanès, i el castell de Voltregà **(26)** controla el camí cap al nord del Lluçanès i el Berguedà. Pel nord, Duocastella **(43)** controla la via cap a la Cerdanya, mentre que el castell de Santa Maria de Besora controla les vies d'accés cap al muntanyam de la vall del Ges i l'alta Garrotxa, tot i que la importància dels camins podria relacionar-se amb un predomini de l'activitat ramadera, com suggereix Carles Padrós (Padrós, 2011).

El control dels migrats recursos metal·lífers de la comarca (Mata, 1990) també és un element a tenir en compte, i potser explicaria la importància del Turó del Montgròs, i la seva singularitat en un punt perifèric de la Plana.

Una altra pauta important que es repeteix en aquests assentaments fortificats en alçada, és la presència d'un "Doble aturament", és a dir, el jaciment té en la seva proximitat un altre indret en altura, que permet complementar el control visual del territori immediat. Aquest sistema defensiu, que ja vàrem definir a partir d'alguns assentaments (Rocafiguera, 1989), s'ha continuat repetint en alguns assentaments descoberts més recentment. Per exemple, a Santa Maria de Besora **(39)**, el turó del Castell té al costat el Pla Revell, que presenta també aquest turó secundari.

El doble aturament entre Santa Maria de Besora (1) i el Pla Revell (2)

El doble aturonament també s'estableix en el jaciment del Puig Castellar **(41)**, de Sant Sadurní d'Osormort, amb el petit turó on s'instal·larà a l'edat mitjana el Castell de Meda, o amb el proper de Sant Llorenç del Munt, que dóna directament sobre la vall de Sau.

La vinculació d'aquests assentaments en altura unes possibles èlits militars, que serien les que exercirien el control sobre el territori, es pot veure en el cas del Turó del Montgròs, on la presència de béns de prestigi, en forma especialment de vasos d'importació en les estructures vinculades a la muralla, sembla testimoniar aquesta situació (López Mullor, 2016).

- **Els espais tipus *Black Hole* entorn del territori ausetà**

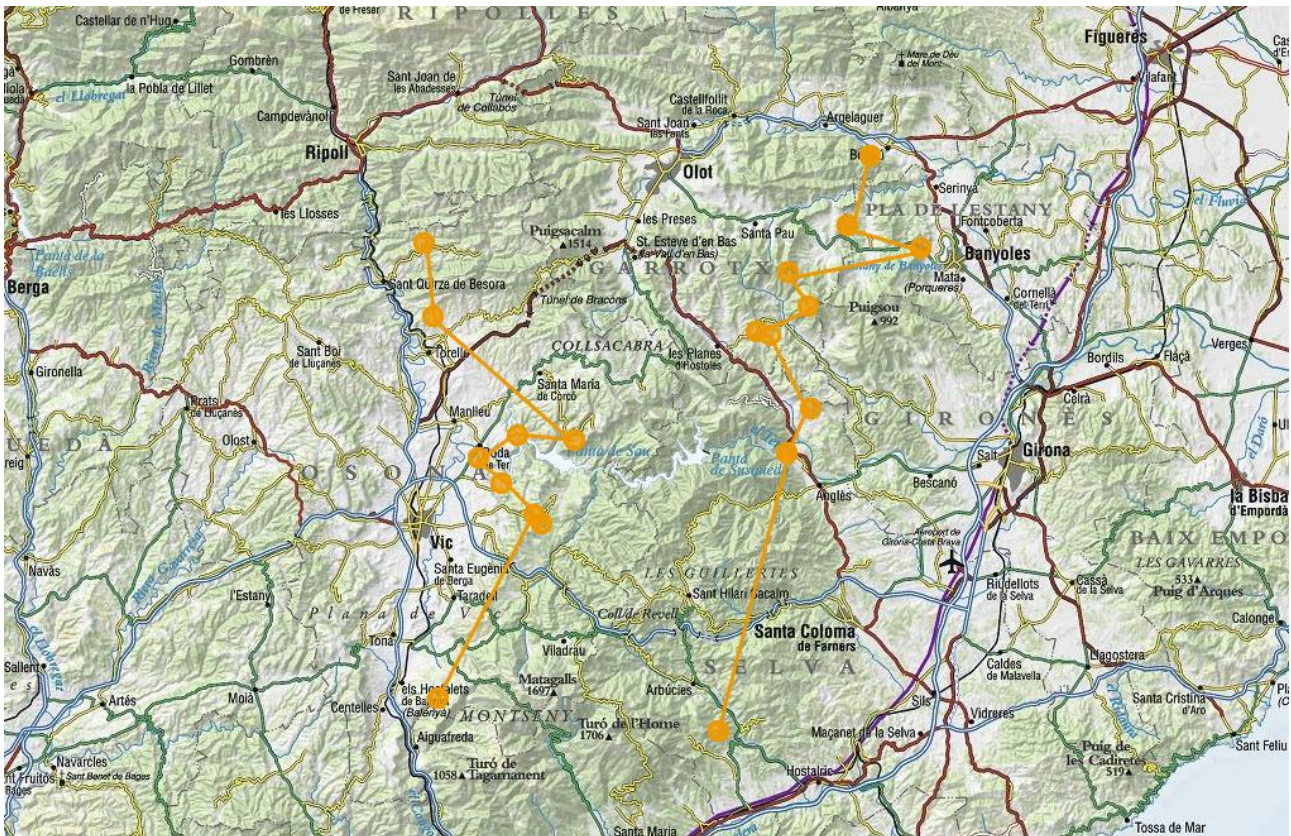
Finalment, per analitzar l'existència d'una organització unitària del territori ausetà, cal esmentar que al voltant del territori es troben uns espais pràcticament buits de població que, si bé poden ser atribuïbles a una manca de recerca, cal analitzar-los i tenir-los en consideració.

Els límits per l'est: els límits orientals del territori ausetà t han estat molt sovint discutits i posats en qüestió, sobretot a causa de la geografia de Claudi Ptolomeu, que, al segle II dC, qualifica com a ausetanes les ciutats de *Aquae Calidae*, *Ausa*, *Baecula* i *Gerunda* (Ptolomeu, L.II cap 4,69). A més de ser la primera vegada que s'esmenta Ausa com a ciutat, l'atribució dels nuclis de de la plana gironina al territori ausetà ha portat alguns autors a considerar que el centre d'aquest territori serien les Guillerries, i que s'estendria vers l'est cap al Gironès, i vers l'oest cap a la Plana de Vic. Aquesta interpretació va estar recollida per A. del Castillo (1939), i va ser també considerada per M.D. Molas (1982), i recentment ha estat represa per Carles Padrós (2011).

Tot i que la cita de Claudi Ptolomeu és explícita, no hi ha cap evidència arqueològica, més enllà dels topònims "Osor" i "Osormort"⁸², que permeti defensar aquesta teoria. La carta arqueològica actual no presenta cap assentament ibèric conegut en tot el massís de les Guillerries, en canvi, sí que presenta un seguit de fortificacions en totes les cingleres que la separen de la Plana de Vic, des de Tavertet, Casserres, Savassona, Sant Sadurní d'Osormort.

⁸² Joan Coromines relaciona aquests topònims amb el món ausetà (Coromines, 1997)

D'altra banda, la profusa recerca feta en els darrers anys des de les comarques gironines, també ens permet identificar una línia de frontera per l'altra banda, formada pels assentaments del Besalú, mas Castell de Porqueres, Puig Castellar de Mieres, La Palomera de Sant Aniol de Finestres, Les Ensies, Puig d'Àlia, Coll de Gria, i Montsoriu que configurarien el límit del territori indíget.

Mapa de les dues línies de "frontera" que mostren un territori *black hole* a les Guilleries. Base mapa ICC. Per als jaciments indígets, informació extreta del mapa "Poblament indígena en el segle III" (Nolla, Sanmartí, 1984:24.)

La possibilitat que Gerunda pertanyi al territori ausetà també es desestima des de la recerca que es fa en terres gironines (Burch, Nolla, 1995). Així doncs sembla clar que el cor de les Guilleries, entre dues línies de poblament seria, durant el període ibèric ple, una frontera de tipus "*black hole*", que marcaria el límit entre les tribus de la costa i de l'interior. Tot i que el riu Ter serviria com a via de comunicació, de contacte i de comerç, la gran diferència en la cultura material i en el volum de les importacions corroboren la idea d'aquesta frontera.

Els límits septentrionals: També són les fonts escrites les que ens proporcionen la primera informació vers el nord. En aquest cas, l'Ora Marítima d'Aviè, un text del segle IV dC,

basat el en periple d'un navegant massaliota del segle VI aC, i que, en la descripció dels territoris a l'interior dels indigetes i els sordons, parla dels *ausoceretes*⁸³, que s'han interpretat sovint com a una unitat de població (Molas, 1982). En l'estat actual de les recerques, queda clar que ausetans i ceretans són dues poblacions diferents, mes enllà dels contactes que podien mantenir per raó d'una mateixa via de comunicació. L'arqueologia, ens torna a mostrar un límit de tipus *black hole* entre aquests dos pobles ben documentats. La carta arqueològica del Ripollès no inclou cap assentament que tingui com a cronologia el període ibèric ple⁸⁴. Cal esmentar, a més, que aquest buit documental no es pot deure només a la manca de recerca, atès que en el territori s'han testimoniat molts d'altres jaciments pertanyents a moments històrics diversos, des de l'epipaleolític fins a l'edat mitjana. Així doncs, més enllà del límit ausetà, que es podria localitzar entre el Duocastella i Santa Maria de Besora, també s'apunta l'existència d'una altra frontera "*black hole*", que arribaria fins als límits del territori ceretà. En seu recent treball sobre els ceretans, Jordi Morera considera que els *ausocerets* que esmenta Aviè reflectirien la situació del territori durant la fi de la prehistòria i l'inici de l'edat del ferro (Morera, 2016). Aquesta idea seria molt vàlida, atès que sí que es troben jaciments d'aquest període al Ripollès, i permetria explicar com l'elaboració de les primeres estructures socioterritorials complexes comportaria un replegament de la població, un establiment de les fronteres, i l'aparició d'aquests *black holes*.

Els límits orientals: El període ibèric ple al Lluçanès també és una etapa que es documenta molt poc. Més enllà de Sant Sebastià, a Oristà, i del poblat de Generes i Santa Maria a Lluçà, tots tres jaciments de cronologia molt imprecisa, es fa difícil explicar si el Lluçanès formava o no part del territori nuclear ausetà⁸⁵, tot i que per les troballes, és curiós que el territori conserva moltes més evidències dels períodes anteriors, edat del bronze (Font Guillerà, Pla del Magre, Dolmen de Camprodon) i primera edat del ferro (Merlès, la Bauma de les Eures), que del moment ibèric ple (Pujol, 2012). En canvi, el

⁸³ *La regió, però que s'allunya de l'abisme profund, l'ocuparen tota, abans els ceretes i els rudes ausoceretes: avui, sota un mateix nom són un poble ibèric (Aviè, Ora Marítima, 550)*

⁸⁴ Aquesta afirmació es basa en la consulta de l'inventari de jaciments arqueològics de la Generalitat de Catalunya (www.invarque.cat) on no consta per al Ripollès cap assentament del període ibèric ple.

⁸⁵ En el treball de llicenciatura (Rocafiguera, 1989) vam mantenir la hipòtesi que el Lluçanès quedava fora del territori estrictament ausetà, basant-nos en criteris de caràcter fonamentalment geogràfic. Aquesta hipòtesi ha estat repetidament posada en dubte (Padrós, Pujol, etc). Nosaltres ara la matisaríem lleugerament tot mantenint que, pel que fa al període ibèric ple, el Lluçanès es mantindria com a una àrea marginal en el territori ausetà, és a dir, un espai perifèric, on sembla que hi perviurien les formes de vida pròpies del bronze final i primera edat del ferro. Els treballs realitzats a Puig Ciutat (Oristà) ens mostren que la situació canviarà molt a partir de l'època romano-republicana.

territori presenta una altra vegada restes arqueològiques de primera magnitud a partir del període iberoromà, amb el nucli de Puigciutat i les vies de comunicació.. Així doncs, aquest buit documental podria indicar també una frontera tipus “*black hole*”, amb un abandonament dels assentaments, que s’alinearien a les elevacions properes a la plana, en el territori ausetà, i les que s’aproparien més a la vall del Llobregat, ja en territori lacetà.

Els límits meridionals: Potser el punt on els límits del territori ausetà queden menys definits és pel sud. Tot i així, la potent fortalesa del Montgròs que controla els passos occidentals del Montseny, i les restes que s’han localitzat en altura sobre Balenyà, podrien indicar un límit clar entre ausetans i laietans, com sembla remarcar-se també dels estudis fets a la zona laietana (Oller, 2015).

Així doncs sembla que durant el període ibèric ple, els assentaments, alguns preexistents, s’organitzen formant una unitat política, que es reconeix sobretot per una pauta comuna d’organització de l’espai, amb una equidistància entre els assentaments, unes pautes d’intervisibilitat, i unes possibles fronteres, tipus *black hole*, que contrasten amb les pautes de distribució de la prehistòria final.

5.5.2 Un cas d’estudi. L’*oppidum* ibèric de l’Esquerda.

El període ibèric ple és una de les etapes més ben estudiades del jaciment de l’Esquerda, i de la qual se’n coneix més extensió. En aquests moments no farem pas una monografia detallada del seu estat actual del coneixement, sinó que pretenem fer una anàlisi dels

seus elements més singulars, per tal de definir la naturalesa del lloc, per verificar si realment l'hem de definir com a poblat, com a *oppidum*⁸⁶ fortificat, o com a ciutat.

Així doncs, n'analitzarem vuit aspectes: la situació geogràfica i geològica; la fortificació; les tècniques constructives; l'urbanisme; els espais religiosos; els espais tecnològics; els elements de comerç i els elements de prestigi.

a) la situació geogràfica i geològica i els seus recursos externs

El primer element que fa de l'Esquerda ibèrica un indret singular són les seves defenses naturals. La seva situació és totalment estratègica: en un altiplà elevat, amb possibilitats d'obtenir materials de construcció, i fins i tot zones cultivables. El jaciment està rodejat de penya-segats o pendents pronunciats excepte en la seva cara nord, cosa que el fa molt fàcil de defensar. Totes aquestes característiques en fan un lloc adequat per fixar-hi un assentament estratègic, que tan sols necessita muralles al cantó més vulnerable. Això en faria un espai altament significatiu durant el període ibèric ple.

D'altra banda cal entendre el factor clau que suposa el riu Ter. El riu i els camins que l'envolten, ha estat des de les etapes més primitives de la seva ocupació un factor decisiu per a la comunicació, especialment des de la costa emporitana d'on arribaven les influències de desenvolupament i els productes de mercat. Sembla clar que la influència del procés d'iberització arribarà per aquest camí, com ho mostren els paral·lels en les etapes del bronze final i de la primera edat del ferro, i també els materials d'importació localitzats.

⁸⁶ Historiogràficament, el concepte *oppidum* presenta una enorme problemàtica. D'una banda el terme fou emprat de manera diversa i imprecisa en la literatura clàssica. Juli Cèsar és el primer autor a referir-s'hi en *La Guerra de les Gàl·lies*, i fa referència a realitats diferents, sigui un nucli fortificat o el seu territori d'influència (Ruiz Zapatero, 2017), sempre amb la perspectiva de descriure poblacions indígenes. Més endavant, altres autors, com Plini el Vell, diferencien els oppida d'altres formes jurídiques romanes, per l'absència o presència d'un ritual de fundació, obeint per tant a una realitat més simbòlica que física, però mantenint sempre l'element indígena (Pons, 1982).

A la historiografia contemporània, tampoc no es fa servir el concepte de manera unitària, atès que sovint els *oppida* fan referència a estructures de poblament d'una gran extensió, fins i tot superior a les 100 hectàrees, per exemple en la Gàl·lia cèltica (Garcia, 2014), mentre que a la península ibèrica, sembla més clau l'element de la fortificació que no el de l'extensió (Fumadó, 2013). Nosaltres entenem el concepte d'*oppidum* com a assentament fortificat, d'estructura protourbana o urbana, amb una extensió singular en el territori on se situa, i amb elements que li atorguin valor simbòlic o singular en el territori on s'imbrica. En el cas del territori ausetà creiem que només el Turó del Montgròs i l'Esquerda poden ser considerats com a *oppida* en el període ibèric ple.

Els recursos geològics del lloc també fan de l'Esquerda un espai idoni per bastir-hi potents fortificacions. La muralla que tanca l'assentament per la cara nord i cap a l'oest, es presenta com a una estructura molt potent i molt ben integrada a les defenses naturals. El mateix jaciment, amb les seves diàclasis, ofereix gresos amb una cara visible idonis per a la construcció. Així mateix s'aprofiten els blocs rodats decimètrics procedents de les terrasses del Ter d'origen pirinenc, per donar més fortalesa a l'estructura constructiva (Serrat, Ollich, Rocafiguera, Ocaña, 2014).

L'abastament d'aigua és un altre aspecte important on l'entorn ha estat fonamental. A més de l'aportació d'aigua que proporciona permanentment el riu, les diàclasis de nord a sud, eixamplades convenientment on tenien zones més fracturades i alterades, van ser també aprofitades per proporcionar aquest recurs estratègic. Sembla que el sistema de cisternes picades a la roca seguint les diàclasis naturals del terreny i tot un seguit de reguerons que l'abasteixen, formarien part de l'*oppidum* ibèric, per bé que reutilitzat parcialment en època medieval. En una de les parets semblen trobar-s'hi marcats alguns símbols ibèrics, que en demostrarien l'origen. Per conservar l'aigua en bones condicions aquestes cisternes devien anar tapades amb un empostissat de fusta, com ho mostren els encaixos a la roca, que encara són visibles, per bé que no datables. A més, les cisternes estaven comunicades seguint les diàclasis, de manera que l'aigua que en sobreexia anava a parar

a la següent segons el pendent del terreny, mantenint així un flux d'aigua neta (Serrat, Ollich, Rocafiguera, 2015). L'excavació i ús d'aquestes cisternes no es podria entendre sense una gestió comunitària de l'espai i una infraestructura desenvolupada que reclamen una certa complexitat social.

El sistema de cisternes de l'Esquerda, aprofitades després per al poblat medieval.

Finalment, cal també destacar la possibilitat de l'existència d'un possible port fluvial a l'extrem sud del poblat. Es tracta d'un seguit de grans pedres situades - o col·locades - a la part contra corrent del meandre del riu. La seva disposició sembla artificial, i es podria relacionar amb un seguit de sitges ibèriques subterrànies que es troben a la punta del meandre. Per bé que no han estat excavades, però sí prospectades, sembla que es podria tractar d'un emmagatzemate col·lectiu, amb unes 8 o 10 estructures, que podrien recollir excedents de producció agrària per dedicar al comerç.

Espai en el meandre del Ter on, hipotèticament podria haver-hi un petit port o embarcador (imatges: Daniel Robles)

A part del propi meandre, la situació estratègica del jaciment també té a veure amb els recursos naturals de l'entorn. L'Esquerda es troba situada en un punt de transició entre els terrenys de la Plana, molt aptes per al conreu, i els terrenys boscosos i rocallosos de les Guilleries, que s'obren cap a l'est. Les anàlisis paleocarpològiques realitzades als diferents nivells del jaciment refereixen un consum cerealístic important (Ollich, Cubero, Ocaña, Rocafiguera, 2011), on també hi apareixen espècies silvestres o boscanes. Pel que fa a la fauna, es pot documentar una important cabanya domèstica (formada principalment per ovis, i també per suïds i bòvids; però amb evidències de caça, major i menor, com es pot veure per la presència regular de cèrvol (Martí, 1998; Valenzuela, 2016)). La presència d'un ullal d'ós, perforat com a penjoll, trobat entre els enderrocs del carrer fa pensar en la cacera d'aquest animal, i també en el prestigi i en el tret de singularitat que suposa un penjoll d'aquestes característiques.

Un punt clau important de l'entorn del jaciment és el domini d'un seguit de vies de comunicació. En primer lloc cal esmentar el Ter i els seus camins que baixant del Pirineu, ran de riu, o a través dels altiplans més alterosos, travessa les Guilleries i les planes

gironines per atènyer la costa cap a Empúries. Tot i que es tracta d'un camí arriscat i poc segur, creiem que el riu podria haver estat navegable per petites embarcacions, i que podria haver estat remuntat amb rais per camins de sirga⁸⁷. La migradesa de la presència d'àmfores per al transport de líquids, significativa en tot el territori ausetà, obre la possibilitat que el transport s'efectués amb bocois de pell i amb muntures animals. Una altra via important de la qual l'Esquerda en té el control és la posteriorment anomenada "strata Francisca", que enllaça els camins que venen del sud de la Plana i del Lluçanès, travessen el riu pel gual de Roda, convergeixen cap al nord-est per un dels passos interiors dels Pirineus, cap a la Garrotxa i el Coll d'Ares. Aquesta via, clarament fressada durant l'edat Mitjana i convertida després en camí ral, és possible que ja fos emprada en el període ibèric ple (Roviró, 2014). I, finalment, existeix també una xarxa de camins perifèrics a la Plana, que ha quedat fossilitzat en algunes carreteres i camins secundaris actuals, que permet vorejar-la tot comunicant els principals assentaments ibèrics, en la qual l'Esquerda també queda integrada.

b) la fortificació

Els elements defensius de la fortalesa ibèrica de l'Esquerda van ser identificats per primera vegada en les campanyes de 1981-1982, en realitzar uns sondejors a la cara interior de la muralla medieval (Ollich, Rocafiguera, Buxó, 1994). Els materials localitzats en els diferents nivells van ser el primer indicatiu que el poblat medieval de l'Esquerda tenia importants antecedents d'època ibèrica.

En les campanyes successives es va localitzar una altra muralla uns 4-6 metres més endins de l'anterior, totalment reblerta de sediments. Aquesta estructura, tota en pedra seca, es va interpretar ja des d'un primer moment com a una fortificació ibèrica que s'havia enderrocat totalment a la fi del període ibèric ple. Durant les campanyes de 1991 a 1996 es van anar posant al descobert els elements centrals de la fortalesa: Dues torres rectangulars massisses (torre 1 i torre 2), que flanquejaven un carrer longitudinal que travessava la península de l'Esquerda de nord a sud. La torre 2 era totalment rectangular, i presentava unes dimensions d'11,20 m de llarg. La torre 1 en canvi, presentava la cara

⁸⁷ Un incipient projecte, el projecte Tir, concebut per Bruno Parés i el seu equip, intenta fer un estudi de les estructures romanents al fons del riu Ter mitjançant uns enregistraments. També es pretén cartografiar el fons del riu en el seu pas per l'Esquerda. Fins ara els intents han estat infructuosos per la terbolesa de l'aigua, i actualment per l'important cabal del riu.

oest enderrocada, i es va interpretar com a una estructura quadrada més petita (Rocafiguera,1991). L'excavació en extensió de la muralla dels anys 2012-2013 va permetre observar que la torre 2 era rectangular, de mides similars a la torre 1, i que havia estat destruïda en la seva cara oest a causa de la construcció de la muralla visigòticocarolíngia que, a més, n'havia aprofitat les pedres com a material constructiu (Ollich, Rocafiguera, Pratdesaba, Pujol 2013).

A les campanyes de 2012-2013 es va localitzar una altra estructura quadrada feta en pedra seca sense morter, que havia estat aprofitada posteriorment per a la construcció d'una de les torres carolíngies de la muralla medieval. Té uns 10 metres d'amplada i s'ha identificat com a la tercera torre de l'*oppidum* ibèric (torre 7⁸⁸).

Finalment durant les campanyes de l'any 2016, 2017 i 2018, al sector occidental del poblat sembla configurar-se l'existència d'una quarta torre, de la qual encara no s'han trobat els límits, però que també hauria estat destruïda per la muralla medieval.

Poca cosa sabem del traçat murari que hauria unit aquestes torres, que probablement, ha quedat folrat per les estructures de reforçament o reformes posteriors, i que hi hauria quedat integrada.

El traçat murari ibèric amb les torres 1 i 2. (Imatge MART. Elaboració A.Pratdesaba)

⁸⁸ La numeració de la torre correspon al conjunt d'estructures del jaciment, de diferent cronologia.

Un dels punts més estudiats de la fortificació és el punt d'accés. Entre les torres 1 i 2 s'obre un carrer longitudinal de nord a sud que a més configura l'entramat urbanístic del poblat. El carrer, que s'ha excavat fins a la fase darrera abans de la destrucció a la fi del període ibèric ple, presenta diferents nivells de pavimentació, alguns de petites pedres unides amb terra, i potser cremades, i d'altres, més vistosos però més fràgils, fets a base de còdols. És possible que l'entrada tingués elements de monumentalització o prestigi: la presència de dues grans roques caigudes, una d'elles reaprofitada en la construcció de la muralla medieval, i l'altra esclafant un crani d'ovicaprí, fa pensar que potser era un element exhibit en aquest punt.

El carrer ibèric de l'Esquerda. Entrada

Una qüestió que es planteja sovint és la morfologia d'aquesta porta. Totes les hipòtesis apunten cap al fet que es tractaria d'una entrada complexa, cosa que faria la defensa del lloc molt més eficient, sobretot atès que l'accés està orientat cap al nord, precisament el punt més vulnerable de *l'oppidum*. Malauradament, la fortificació medieval devia haver malmès

el sistema d'estructures anteriors a l'entrada del carrer. Tanmateix, sota la torre 3 i en l'espai excavat a l'est de l'entrada, han aparegut uns murs ibèrics que, molt probablement formarien part d'aquesta entrada complexa. Caldrà esperar que l'excavació de l'exterior de la muralla medieval hagi preservat alguns altres vestigis d'aquesta entrada, per tal de poder-ho demostrar.

Al darrere de les torres, en campanyes successives, van anar apareixent unes petites estructures rectangulars, d'uns 2,5 per 5 metres, que es van identificar com a *armora* o *phyllacteria*, gràcies als paral·lels amb *l'oppidum* veí del Turó del Montgròs (El Brull), on també hi havien aparegut estructures similars (Molist, Rovira, 1986). Aquests espais pertanyen a un segon moment de la fortalesa, perquè el mur sud, el de tancament, s'adossa a l'estructura inicial. A la porta de *l'armorum* 3, en un sondeig inicial s'hi va

localitzar, l'any 1982, una de les espases de ferro que ha proporcionat el jaciment (Ollich, Rocafiguera, Amblàs, 2006).

L'excavació d'aquests *armora* – se'n coneixen 4 fins al moment – va permetre interpretar que la seva funció estava vinculada a les defenses del poblat. A banda d'alguns elements d'armament, en els *armora* s'hi localitzen també restes de grans gerres, probablement contenidors de líquid, i restes de menjar, en el que podria considerar-se un lloc de reserva d'aliments, com s'ha documentat en *l'armorum* 3.

L'*oppidum* de l'Esquerda ha de considerar-se un tot amb les dependències que es troben a la seva cara interior. Es tracta d'uns espais de grans dimensions que en el seu moment es van identificar erròniament com a cases, però que la recerca ha demostrat que es tracta d'estructures totalment inserides tan constructivament com funcionalment al cos fortificat.

Aquests àmbits són estructures rectangulars de 25 a 35 m², amb l'obertura vers el sud, tot i que també semblen presentar obertures a l'est i a l'oest que, posteriorment van ser tapiades. La funcionalitat d'aquests espais és diferent en cada cas i té molt a veure amb l'organització comunitària del poblat.

c) *Les tècniques constructives:*

És ben evident que la construcció de la fortalesa ibèrica i també el seu urbanisme delaten unes pautes mediterrànies; ara bé, aquesta influència exterior contrasta amb la tècnica constructiva de la fortificació, que és de factura totalment indígena. Les dimensions, gruixos i formes són sempre aproximades, sense que es pugui contrastar la presència o proximitat d'una mà especialitzada, com es podria apreciar, per exemple a Ullastret (Martín 2002) o a d'altres territoris més propers als assentaments colonials. Aquesta característica, és a dir, la factura indígena, també és compartida pels altres assentaments ausetans.

El basament de les estructures és fet en pedra seca. Com ja s'ha vist, el material és local, és a dir, s'utilitzen margues del país, que de manera natural presenten una sola cara llisa. La majoria de pedres són allargades, de dimensions molt diverses, cosa que dóna a tota la construcció una fesomia força irregular. Com que les margues de la Plana de Vic són

fàcils de treballar, però són febles i erosionables, a la fortalesa ibèrica es combina aquest tipus de materials amb els grans còdols de riu procedents de les terrasses del Ter, formats per gneis i altres roques metamòrfiques, originaris del Pirineu i transportats pel riu durant el quaternari. Aquestes materials, difícils de treballar per la seva forma, presenten en canvi una duresa excepcional que serveix de reforç a les estructures ibèriques (Serrat, Ollich, Rocafiguera, Ocaña 2014).

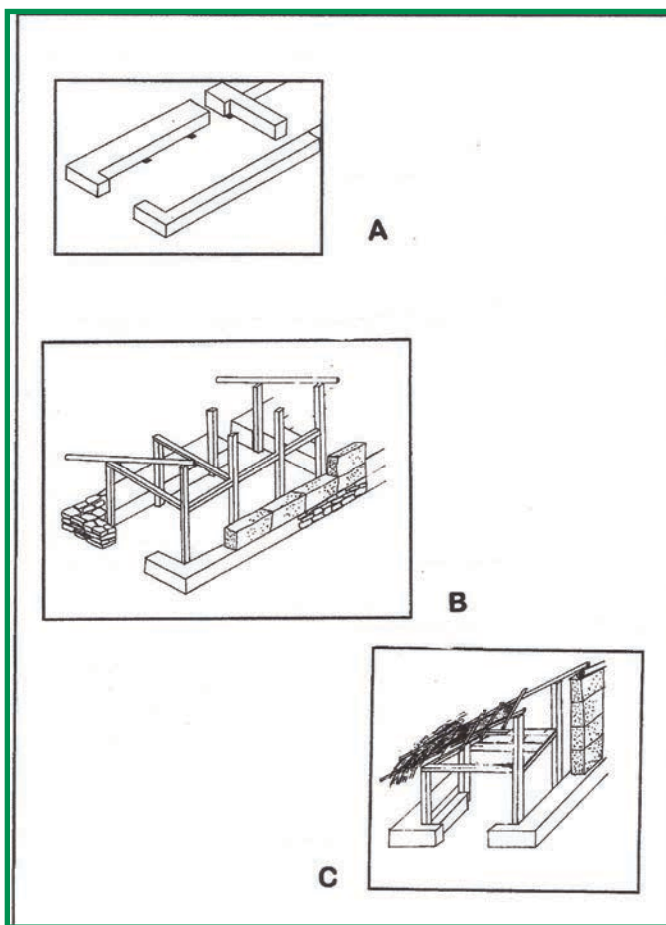
Els murs de l'*oppidum* són rectes, amb les pedres més grans a banda i banda i pedres més petites travades a l'interior, disposades en sec, i a vegades lligades amb terra. Queda clar que la seva resistència rau en l'amplada. A la fortalesa es detecten diferents amplàries de mur, segons la seva funcionalitat. Els que donen al carrer o a un espai exterior fan entre 2,20 i 1,80 metres. En canvi, els murs entre els diferents àmbits, que són interns, tenen una amplada d'uns 70 cm. Pel que fa a les torres, són quadrades, massisses i d'unes dimensions entre 10 metres i 11, 20 d'amplada. La presència d'un forat al bell mig de la torre 7, practicat als anys 70 en un context d'excavacions precientífiques, ha permès saber que aquestes torres s'havien construït mitjançant la tècnica del massissat, una tècnica constructiva tradicional, utilitzada encara avui dia en arquitectura popular⁸⁹.

L'escàs volum dels enderrocs en pedra, d'una banda, i els nivells ocres, i rogencs argilosos, totalment depurats trobats tant a la cara exterior de la muralla, com a l'interior del poblat cobrint totes les estructures ibèriques, permeten afirmar que tant els nivells elevats de la muralla i les torres, com la part superior dels murs, eren fets d'argila, segurament de tàpia. El material és la terra local, molt plàstica, procedent segurament dels propis marges del Ter (Serrat, David; Ollich, I; Rocafiguera, M; Ocaña 2014).

Poca cosa sabem dels coronaments dels murs. És molt possible que, a la fortalesa, per damunt del basament de pedra i dels murs de tàpia s'hi trobés una estructura de fusta, de la qual, però, no es té cap evidència. Sí que en canvi sembla clar el sistema d'accés a les torres, que es realitzaria des dels *armora* interiors. Les restes de fusta identificades en aquest espai suggereixen la presència d'una possible escala, que permetria arribar-hi

⁸⁹ Aquesta tècnica consisteix en construir un seguit de murs de contenció d'una sola cara, que posteriorment es farceixen d'altres pedres garantint l'estabilitat de la construcció. A mesura que l'edifici creix es van afegint murs d'aquest estil. Aquests queden posteriorment integrats dintre la construcció. Agraïm a l'arquitecte Dr. J.A. Adell aquesta informació.

mitjançant una trapa. Les anàlisis antracològiques realitzades a l'*armorum* 3 van confirmar la presència d'abet (*Abies alba*), una espècie forana que no sembla correspondre a la vegetació corrent de la Plana de Vic (Cubero, 2003). Aquesta espècie té la particularitat de tenir troncs molt alts i rectes, i segurament s'hauria utilitzat per guanyar l'alçada de la muralla des de l'interior, cosa que hauria merescut l'esforç constructiu de traslladar aquests materials de lluny, potser des del Pirineu baixant pel riu, i demostraria altra vegada la capacitat d'importació de primeres matèries adients per a la realització d'una gran obra de prestigi.

Hipòtesi de construcció de la casa 2. Dibuix: I. Ollich .(Rocafiguera, 2005)

Les cobertes dels àmbits interiors són fetes d'argila i materials vegetals, tal com mostren les restes localitzades en l'espai anomenat *casa 2* a l'oest de la fortalesa. Les excavacions van permetre reconstruir una coberta de fusta de roure a una vessant, que se sostindria amb pals de fusta col·locats ran dels murs cada metre i mig, en l'espai d'una banqueteta, i que tindria segurament un segon pis o un altell, fet a base de planxes de fusta. Tota aquesta estructura estava fixada mitjançant encaixos entre les diferents peces, totes de roure segons les anàlisis antracològiques practicades, i falcada amb pedres cantelludes en les juntes. Així mateix, durant tot el procés d'excavació no es va identificar cap clau ni cap altre element de ferro. La teulada

seria feta a base de brancatge revestit d'argila (Rocafiguera 2005). La datació de carboni 14 que es va practicar a tota l'estructura va proporcionar una cronologia de construcció entre finals del segle V i inicis del segle IV aC.⁹⁰

⁹⁰ Esq-96/ UBAR 2325 ± 30. Cal 417-365 BC. (Mestres, J.S. 1998)

d) l'urbanisme

Un dels elements que singularitza l'*oppidum* de l'Esquerda és la seva planificació urbanística, que parteix de la fortificació, i que exigeix, sens dubte un treball planificat i organitzat, és a dir, una veritable obra pública. L'eix principal n'és el carrer rectilini longitudinal que travessa el poblat de nord a sud. Aquest carrer va ser identificat a les campanyes de 1989-1990 (Ollich, Rocafiguera i Buxó 1994) i ha estat objecte de successives excavacions al llarg de les campanyes de 1998 i 1999 (Ollich, Rocafiguera, Riart 2001). Recentment, i gràcies als treballs de consolidació de la muralla visigòtico-carolíngia, s'ha pogut intervenir també en la zona de l'entrada.

El carrer longitudinal configura l'ordenació urbanística del poblat ibèric que, molt probablement, tindria una planta reticular de tipus hipodàmic, tot i que la contínua ocupació del lloc i la seva reutilització com a camp de sitges en època altmedieval, i també la destrucció provocada pel camp de conreu a partir del segle XVIII, n'impedeixen la visió completa. Aquest carrer condiciona a més el desenvolupament del poblat en etapes posteriors: al poblat feudal del segle XIII encara s'hi reconeixen les antigues pautes urbanístiques dibuixades pel carrer de l'*oppidum* ibèric (Ollich; Rocafiguera 1992).

L'estratigrafia del carrer, excavat encara parcialment, també proporciona informació sobre les darreres fases d'ocupació al jaciment. S'hi detecten successives fases de paviments, amb terra batuda i pedretes - un d'aquests codolat – que presenten, a més successives reparacions parcials en forma de bossades. La part baixa del carrer presenta un fort pendent cap al nord. La inclinació dels paviments per evacuar les aigües es fa pel centre. Sembla que aquest carrer longitudinal no seria l'únic, i que n'hi hauria un altre que discorreria per l'est de la casa, tapiat posteriorment pel mur en talús. També s'ha identificat un carrer transversal, molt malmès per l'estratigrafia posterior, que tindria 1,20m d'ample, i que aniria, almenys en una fase, pavimentat amb còdols.

En un sondeig realitzat al sector 15 (Rocafiguera *et al*, 2007), també es localitza un altre fragment de paviment codolat. La troballa en aquets indret d'un *tartemorion* d'argent⁹¹, permet datar-ne la utilització a finals del segle IV aC.

⁹¹ Agraïm a Maria Clua la classificació preliminar d'aquesta peça.

Així doncs, pel que fa a la planificació i a l'estructura urbanística, és clar que l'Esquerda es va construir seguint un patró global, que requereix sens dubte una organització social important. També que segueix un patró d'influència mediterrània, que es reconeix en molts d'altres grans assentaments ibèrics, i que es concreta en estructures rectilínies, ben planificades constituint una planta hipodàmica, integrades en el llenç de la muralla. Aquest tipus de planta quadrangular es pot veure perfectament, per exemple al jaciment de l'illa d'en Reixach (Baix Empordà)(Martín, Buxó, López, Mataró, 1999), i també al jaciment protohistòric de Lattes (Montpellier, Hérault), entre molts d'altres (Py 1996). Els *armora*, *phyllacteria*, *casamata*, petites recambres rectangulars construïdes al redós de les torres, i integrades en el seu clos defensiu, també tenen clars paral·lels en l'arquitectura mediterrània d'influència colonial (Olmos 2013). Aquesta planificació es troba perfectament combinada amb una factura del tot indígena.

Restes de paviments codolats a diferents sectors del poblat.

e) els espais religiosos

L'any 2010, en la reexcavació de la part oest de l'església romànica de Sant Pere, i de la galilea que s'obre als seus peus, van aparèixer els indicis de l'existència d'un possible santuari urbà d'època ibèrica. Cal dir que aquests espais ja havien estat objecte d'intervenció precientífica als anys 60. A més d'elements nous per a la interpretació de la zona a l'època medieval, va aparèixer un nivell d'argila vermella, cremada que, tot i no ser *in situ* i estar afectada per tombes antropomorfes posteriors, estava ple de material d'època ibèrica. Per sota d'aquest van aparèixer uns retalls a la roca, molt erosionats, i un bei o diàclasi natural, que travessava aquesta zona de nord a sud.

Restes del possible santuari de l'Esquerda. D'esquerra dalt a dreta baix: Retalls a la roca(1 i 2). restes del foc ritual alterat per unes tombes medievals; forats de pal del possible santuari. (Imatges: i.Ollich)

Deixant de banda les intrusions posteriors, per sota les estructures medievals, la roca presenta uns retalls clarament identificables que configuren tres àmbits. A més fa pendent d'est a oest, hi ha un beï d'aigua que la travessa, i un foc molt intens. Seguint les teories de Teresa Moneo (2003), els santuaris ibèrics coneguts fins ara no responen a una tipologia estructural clara. Ara bé, els indicis que es troben a l'Esquerda coincideixen amb diverses característiques que l'autora recull per a diferents santuaris ibèrics. Així doncs, podem classificar-lo com a santuari urbà situat al lloc més elevat de l'Esquerda, que, precisament ha continuat amb posterioritat perpetuant la seva funció com a lloc de culte, amb les esglésies preromànica i romànica. Aquesta continuïtat de culte és un element que s'ha tingut sovint en compte a l'hora de reconèixer espais sagrats (Tarradell, M 1979).

Estructuralment, l'indret, separat en tres espais sembla correspondre a un santuari urbà de tipus semític (Moneo, 1995), pel fet que l'espai està compost per tres estances, cadascuna de les quals amb el nivell del terra superior. Cal dir també que l'orientació del temple, amb el santuari a llevant, correspon a l'orientació habitual dels llocs de culte d'aquesta tipologia. Aquest mateix tipus d'organització en tres habitacions es troba també

a Torreparedones (Córdoba) , per bé que aquesta presenta una orientació de nord a sud, i es troba a l'entrada del poblat i a la Serreta d'Alcoi, on el santuari es situa a més gran alçada que les altres dues cambres (Almagro, Moneo 2000: 26 i 48).

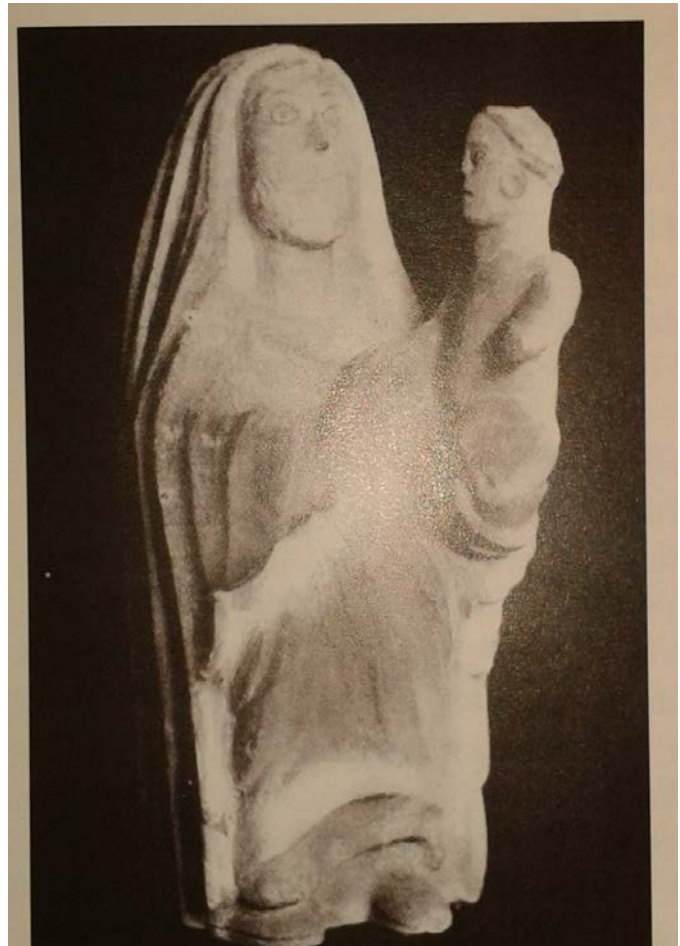
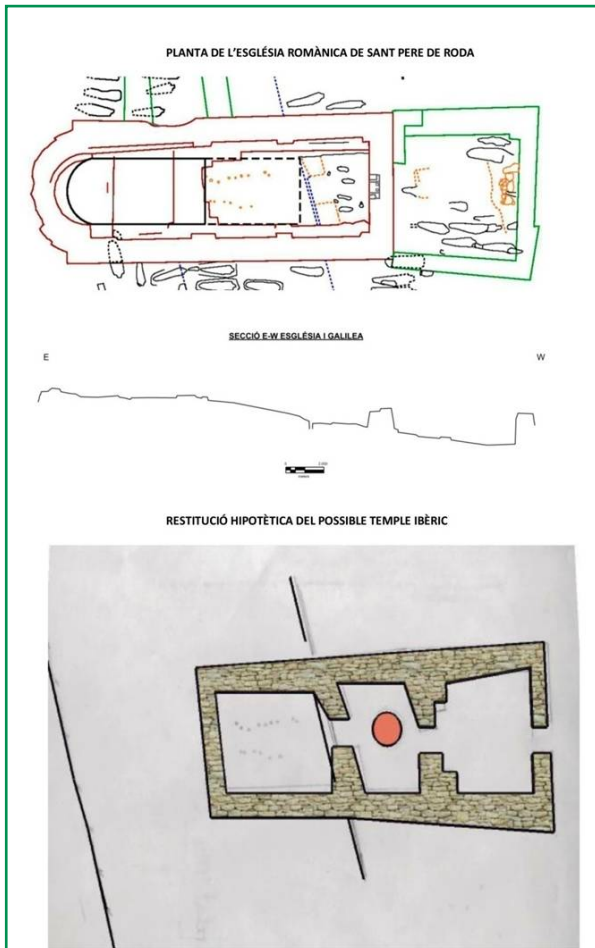
Tot i que no hi ha paral·lels exactes, sí que cal esmentar la sorprenent similitud de concepte i tipologia amb el temple B d'Ullastret, excavat pel Dr. M. Oliva l'any 1964. Es tracta en ambdós casos de temples oberts a ponent, amb estances contigües que mostren un ús simultani, i que, a Ullastret es data del segle V-IV aC (Casas, S; Codina, F *et al.* 2005). A l'Esquerda sabem que la darrera etapa d'ús del temple va ser en el segle II- I aC, però és possible que la construcció fos més antiga, corresponent amb el moment d'esplendor del poblat durant el període ibèric ple.

A més de la construcció en si, cal esmentar els elements que es troben propers al lloc. Sembla clara la presència d'un foc ritual, que explicaria la intensitat del sediment rubefactat trobat en l'excavació del 2010. Aquest és un dels elements més comuns als espais identificats com a lloc de culte. Normalment el foc té una solera d'argila cuita, i presenta decoracions en superfície. En el nostre cas, el fet que aquest hagués estat destruït per les tombes medievals, i posteriorment intervingut en les excavacions dels anys 60, ha fet impossible la seva recuperació. Tot i així, aquesta traça tan potent d'una estructura rubefactada, farcida de fragments de ceràmica ibèrica cremats, d'estructura argilosa i plàstica, ha de correspondre de ben segur, a aquest element. Aquestes llars rituals apareixen en diferents santuaris urbans del territori català, com la Moleta del Remei (Alcanar), o Burriac (Almagro, Moneo, 2000: 87-92), i en l'interior d'algunes sitges del Mas Castellar de Pontós (Pons, 2002).

L'altre element important és l'aigua: el temple és creuat per una de les diàclasis naturals del jaciment, que tenien la funció de canalitzar i de proveir l'aigua. El paral·lel més similar és el del santuari de San Miguel de Liria (València), que es presenta associat a un pou. A més, el santuari es troba situat a la part més alta del poblat, i l'estructura està construïda en pendent, trets que comparteix amb l'Esquerda (Almagro, Moneo, 2000: 63). Altres santuaris ibèrics es troben associats a fonts i punts d'aigua, com el de Torreparedones abans esmentat , o el Castellar de Santisteban (Blazquez, 1959).

Sembla que els petits forats de pal que es troben excavats a la roca, en la part que posteriorment va ser la nau de l'església romànica, no tenen cap relació amb aquest

edifici medieval, sinó que més aviat podrien correspondre al santuari ibèric, configurant un possible “baldaquí” o estructura similar. La presència de forats de pal es testimonia, per exemple, al santuari del Cerrón (Illescas, Toledo), on la fase més antiga del santuari, datada del segle IV aC *“ofrecía agujeros abiertos directamente en el suelo, dedicados probablemente a sostener una estructura de madera”* (Valiente, 1983. 589).

Restitució hipotètica del santuari ibèric de l'Esquerda (Dibuix. I.Ollich); Mare de Déu del Pedró, amb aparença d'ídol, avui desapareguda.

Atès el precari estat de conservació de l'estructura, no s'han trobat restes materials que recordin la naturalesa sagrada del lloc, ni tampoc no se sap a quina o quines divinitats s'hi donaria culte. Una hipòtesi no demostrada és que possiblement es tractava d'un culte a una divinitat femenina (Dèmetre, Astarté, Artemis efèsia), a la qual s'atribueixen molts dels santuaris urbans identificats, que podria haver-se transformat en el culte a la Mare de Déu, que, junt amb Sant Pere, es retia a l'església romànica. A més de la talla del segle XI procedent de Roda, que avui es conserva en el Museu Episcopal de Vic, cal esmentar també l'antiga marededéu del Pedró, que es va trobar amagada en una de les arcades del pont de Roda, i que va desaparèixer durant la Guerra Civil del 1936-1939. L'única fotografia que n'ha perviscut, recollida i publicada per Mn. Espinalt (1954), mostra una

imatge amb un nen a coll que no es pot pas descartar que es tractés d'un ídol precristià, atès el seu aspecte que s'allunya molt de les primitives marededéus cristianes (Ollich, Ocaña, Ramisa, Rocafiguera, 1995). Una imatge lleugerament relacionable es refereix propera al poblat del Castellet de Bernabé (Líria, València), on els autors refereixen una figura fora de context, que representa una deessa mare, en aquest cas asseguda, amb un infant en els braços (Guérin 1989:559).

Altres elements tangencials també ens indiquen la presència d'un possible lloc de culte a l'Esquerda. En un sondeig realitzat a l'àrea ibèrica a la campanya de 2007, va aparèixer una peça de ceràmica comuna, amb una inscripció *ante coctionem*, que es pot interpretar de caràcter votiu (Ferrer, Rocafiguera, en prepració). D'altra banda, a la campanya de 2009, a la casa 4, es va localitzar una peça de ceràmica grisa de la costa catalana, que podria pertànyer a un rython, que també pot tenir funcionalitat religiosa. La presència d'un signe fàl·lic, d'un amulet en forma de peu, i d'un penjoll en forma d'ullal d'ós, a la zona ran de la muralla, poden induir a aquesta interpretació, per bé que les successives remodelacions de l'espai sagrat al punt més alt de la península han fet impossible la presència de cap altre element relacionat amb el culte, ni pràcticament cap altre element ibèric a la zona immediata a la construcció.

f) Les àrees tecnològiques

En les intervencions realitzades prop de l'àrea ibèrica de l'Esquerda, es pot assegurar, sense cap mena de dubte la presència d'una àrea tecnològica al jaciment, vinculada a més per la seva situació amb la defensa del poblat. Aquesta zona es troba situada en les dependències al redós de la fortalesa (casa 1, casa 2), que es troben més a ponent del poblat.

La casa 1 va ser identificada com a una ferreria. Es tracta d'un espai rectangular, d'uns 24 metres quadrats de superfície, adossada a la muralla. Els murs són fets de sòcol de pedra i parets de tàpia, i el sostre sembla ser fet amb bigues i coberta vegetal. L'àmbit presentava tres obertures: una vers el sud, que semblaria donar a un carrer lateral, perpendicular al carrer de la muralla, una altra, posteriorment tapiada, que donaria al carrer principal, i una tercera que comunicaria amb l'armorium 1, estructura clarament vinculada amb la torre.

Tot i que l'excavació va ser difícil, atès que l'espai fou destruït per l'excavació de quatre sitges en època altmedieval, es van poder localitzar diverses estructures, atribuïbles a una ferreria: un forn de cubeta, parcialment enderrocat, amb troballa parcial d'una solera d'argila i la boca del forn. També les restes de la base d'una enclusa de pedra, amb argila i materials de rebuig⁹². Al costat del forn hi va aparèixer també una fossa rubefactada i amb materials de rebuig, que es va identificar com una escombrera. També hi van aparèixer restes d'una banqueteta en pedra. El material identificat no deixa dubtes sobre la funcionalitat de l'àmbit. Es van localitzar a l'estança restes de mineral de ferro, material escàs a la zona, que fan pensar que el jaciment no era només una forn, sinó que també era una ferreria, per a l'obtenció del metall. També es van localitzar peces de ferro amortitzades, fetes malbé, segurament dedicades a l'aprofitament del metall, restes d'escòria i altres materials de rebuig. Finalment, es va trobar una gota de fundició de coure, i diverses restes pertanyents a gresols i a possibles motlles, que permeten pensar que es tractava d'un forn no especialitzat en el qual es treballaven tot tipus de metalls.

Les peces localitzades en aquest espai, i en els enderrocs adjacents, ens mostren que la ferreria va elaborar o reparar armament i eines, L'armament trobat en els enderrocs del carrer, entre les peces del qual hi destaca la beina d'una espasa morta, una punta de llança, puntes de fletxa i les restes d'un escut, l'umbo i els vorells de ferro, fan pensar que la localització de la ferreria en un dels àmbits de la fortificació no era feta a l'atzar. D'altra banda, també queda clar que la ferreria, en temps de pau, es va fer servir per a la fabricació d'eines (podalls, ganivets), també per a l'elaboració de materials per a la construcció (claus, tatxons), i també peces per a l'abillament personal (braçalets, sivelles i fíbules, tant de bronze com de ferro).

La casa 2 també formava part d'aquesta espai artesanal. S'hi va localitzar un forn, segurament de ceràmica. Es tractava d'un forn alt, amb una possible cambra de cocció davantera. El forn estava amortitzat amb un seguit de materials ceràmics, entre els quals hi destacaven fragments de ceràmica grisa ibèrica deformats per un excés de cocció. Sembla que el forn va ser destruït i reomplert amb material de rebuig abans de

⁹² un paral·lel d'aquest tipus d'enclusa ha estat localitzat al jaciment de la Font de la Canya (Avinyonet del Penedès),(López, Asensio, Jornet, Morera , 2015: 88), i també al la Torre Roja (Caldes de Montbui), aquesta darrera de cronologia més recent (s.II aC).

l'esfondrament de l'edifici. Al costat del forn hi van aparèixer les restes d'una tina per aigua, amb un petit recipient com a poal.

En una de les bigues cremades del sostre s'hi va localitzar tres fragments de fauna en connexió anatòmica. Es tractava de tres braons de bòvid, que sense cap mena de dubte penjaven de la biga en el moment de l'esfondrament, i que molt probablement aprofitaven el fum del forn com a sistema de conservació dels aliments.

Aquesta és una àrea dedicada a la manufactura. De totes maneres, és possible que a l'Esquerda hi hagués més treball especialitzat: per exemple, el sistema de recollida d'aigües que aprofita les diàclasis naturals del terreny, degudament planificades, havia de ser un treball especialitzat, com també el treball de la pedra i la pròpia construcció de tot el complex.

Altres activitats artesanals podrien formar part de l'àmbit domèstic, com la mòlta de gra i el teixit que també es troben àmpliament documentades.

g) els elements de comerç

A l'Esquerda l'intercanvi de béns es troba ben documentat com a una activitat habitual. Existeixen dues maneres de demostrar aquest intercanvi, d'una banda pels materials d'importació que s'han trobat al jaciment, i per l'altra, per els elements propis de l'assentament que denoten que el comerç és una activitat important.

La presència de materials d'importació a l'Esquerda es troba ben present en totes les estructures del període ibèric ple. De totes maneres, quantitativament parlant, aquestes importacions representen sempre una petita part del conjunt de materials arqueològics, que no supera mai el 2%, molt lluny del 13% de materials d'importació que s'acrediten, per exemple en els nivells contemporanis d'alguns jaciments del Vallès (Oller, 2015). Tot i així la naturalesa d'aquests materials en mostra clarament la importació, i per tant l'existència d'unes xarxes de comunicació importants i consolidades.

Els elements més clars d'aquesta comunicació són sens dubte els materials ceràmics sobretot de l'òrbita grega, entre les quals destaquen les ceràmiques de verís negre, tant

de figures roges, àtiques i itàliques, com llises. No s'han trobat fins al moment a l'Esquerda ceràmiques del tipus Saint Valentin, que sí que s'han trobat en canvi al jaciment del Turó del Montgròs (López, 2016). També apareixen materials ceràmics de fabricació més propera, però també al·lòctons, com les ceràmiques grises de la costa catalana, molt presents i abundants al jaciment, amb tipologies força particulars (Rodríguez, Pradell, Molera, Vendrell, 2003). Les ceràmiques ibèriques amb decoració de pasta blanca, d'origen indiketa, també es localitzen a l'assentament, tot i que amb petites proporcions i denoten el contacte del jaciment amb la costa. Tots aquests materials ceràmics també es localitzen, i amb una proporció semblant, en els altres assentaments ausetans estudiats. Així mateix existeixen altres tipus de materials, que denoten aquest intercanvi. Per exemple, els materials de pasta vítria utilitzats per fer collarets, o sobretot, una dena d'ambre. Algunes fíbules de bronze, i altres elements d'ornament personal també semblen haver pervingut per mitjà de la importació. Altres elements constructius com la fusta d'avet ja esmentada, emprada per a la construcció de l'*armorum* 3, demostren aquesta capacitat d'importar elements de lluny.

Materials d'importació apareguts a l'Esquerda: Ceràmica àtica de figures roges, skyphos àtic del taller de Fat Boy; skyphos àtic de vernís negre; cràtera de ceràmica grisa de la costa catalana; denes de pasta vítria.

Però el comerç no sembla pas ser només en un sol sentit. A la part baixa del meandre de l'Esquerda es va localitzar accidentalment, una sitja de grans proporcions, que, pel material en superfície i de l'interior i dels voltants, sembla correspondre a l'època ibèrica. La prospecció elèctrica realitzada identificà en un transecte fins a nou d'aquestes estructures en negatiu, cosa que ens permet parlar d'un possible camp de sitges. A l'altra banda del riu, a la zona de la Bauma, també se'n va localitzar i excavar una **(23)**. Tot aquest conjunt s'hauria d'entendre relacionat amb el possible port fluvial o embarcador. La hipòtesi d'una possible àrea d'acumulació d'excedents agrícoles de la zona per dedicar-los a l'intercanvi riu avall, cap al territori indiget o cap a Empúries, on desembocava un ramal del Ter fins a l'Edat Mitjana, és molt suggerent, per bé que en aquests moments, encara no es pot considerar demostrada.

h) els béns de prestigi i monumentals

Finalment, cal analitzar la presència de béns de luxe o de prestigi que, més enllà d'una voluntat funcional, denoten una voluntat simbòlica, de singularitat respecte del conjunt del territori, potser relacionada amb la presència d'unes elits dominants. També des d'aquesta perspectiva cal esmentar d'una banda els elements de caràcter estructural o públic i de l'altra, els objectes mobles de prestigi o de luxe.

Pel que fa als elements de caràcter estructural, a l'Esquerda existeixen un seguit d'indicis que permeten intuir aquest interès per a la monumentalització, per bé que, la manca de construccions o residències singulars fa que siguin molt migrats, si els comparem amb la resta de territoris ibèrics propers.

En primer lloc cal esmentar la presència d'escultura. Es tracta sovint de peces en baix relleu, de molt poca entitat, però que sembla que anirien integrades en la construcció de la muralla. Cal esmentar, en aquest cas l'acusat "indigenisme" d'aquestes peces, que denotaria que, malgrat els contactes amb la costa, obeirien a una construcció més ancestral. Les dues peces més importants d'aquest conjunt, són una pedra desbastada per una sola cara, procedent d'un lloc incert de la muralla, que presenta un relleu incís que recorda un vaixell⁹³. El segon element d'escultura sembla contenir el baix-relleu d'un

⁹³ núm invntari mart
218

cavall. Es tracta d'una pedra trencada per la part superior, que va estar reaprofitada, però que sembla marcar subtilment aquesta forma. Aquests dos elements d'escultura estan relacionats amb la muralla i el carrer, tot i que no en tenim la seva ubicació precisa.

També procedeixen de la muralla dues pedres que també insinuen fragments d'escultura exempta, de factura molt primitiva, i molt erosionada. Una d'elles es tracta d'una forma que recorda el cap d'un porc i l'altra, és un element fàl·lic. Totes dues van ser també trobades entre els enderrocs de la muralla.

A l'entrada del carrer apareixen un seguit d'elements indicatius d'aquesta monumentalització. Per damunt del paviment, es va trobar, caiguda, una gran llosa de forma lanceolada que esclafava totalment un crani de cabrit. La presència d'una altra llosa similar reaprofitada per a la muralla medieval, i el crani caigut, fan pensar que aquest conjunt podria haver estat un dels elements de monumentalització de l'accés al poblat.

En aquest ordre de coses, també cal esmentar la inscripció ibèrica de les Graus, trobada en una de les baumes al nord-est del poblat vora el Ter, i sens dubte vinculada al jaciment. Aquesta inscripció rupestre, que Maluquer va transcriure com a "BERIKARS, BARKAR, BULDUMANTIR" sembla relacionar-se amb el riu Ter (Maluquer, 1976)

D'altra banda, es troben a l'Esquerda un seguit de béns mobles que són clars indicadors de prestigi. Sobretot hi destaca un penjoll trobat entre els enderrocs del carrer, fet amb un ullal d'ós. També hi denes de collaret, i altres elements ornamentals, de categoria menys singular. De manera genèrica també denoten prestigi els objectes d'armament. A l'Esquerda, en el període ibèric ple s'han trobat, dues espases, una amb beina i doblegada, restes d'un escut, puntes de llança, i altres elements llancívols com arcs i fletxes. La presència de restes de cavall entre el munt d'enderrocs trobats al carrer, fa pensar també amb la importància d'aquests elements.

Tot i així, cal tenir en compte una mancança important al jaciment de l'Esquerda, que és l'absència fins al moment de residències i, encara més, de residències luxoses o complexes. Cal pensar que en l'indret on s'haurien situat hauria estat lògicament a la part alta del poblat, prop d'on es trobava el possible santuari. Aquí, el poblat medieval, instal·lat en aquest lloc entre els segles IX i XIV, va buscar la roca mare per assentar-hi les seves construccions, i això va destruir del tot la possibilitat de localitzar-hi les estructures

anteriors. Ara bé: la presència constant de materials ibèrics entre els enderroc medievals, el sistema de recollida d'aigües i les canalitzacions i estructures en negatiu que hi funcionen, els materials constructius, sens dubte reaprofitats de construccions anteriors i la pròpia estructura urbanística de l'assentament medieval, totalment atípica i classicitzant, són indicis que no cal menystenir per suposar a la part alta de l'assentament la presència de residències singulars.

5.6 EL TERRITORI AUSETÀ EN EL PERÍODE IBÈRIC PLE

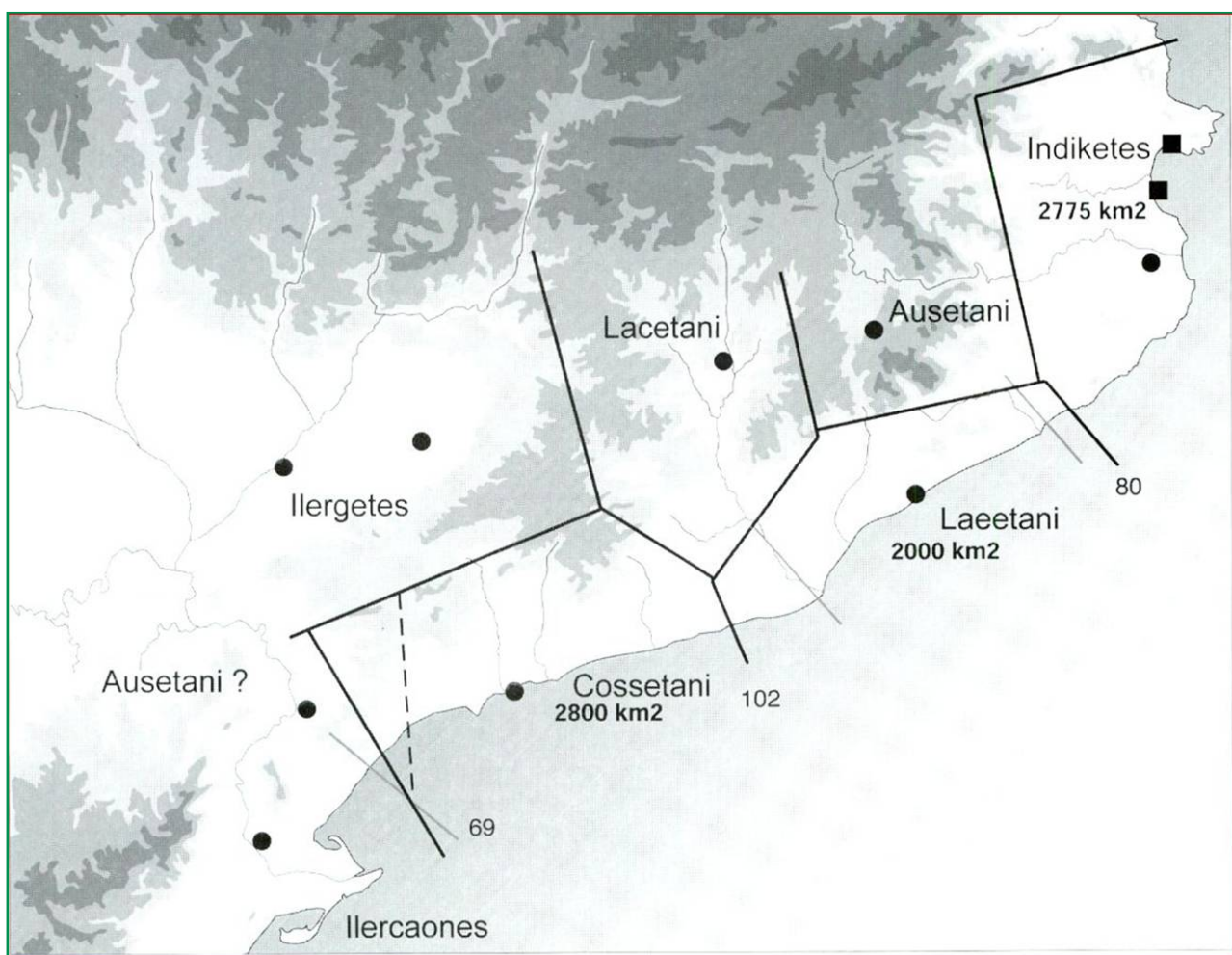
Un cop analitzats els coneixements obtinguts sobre la comarca d'Osona el el període ibèric ple, intentarem ara esbossar una visió general sobre la seva naturalesa i organització en aquest període.

La primera cosa que cal reconèixer és que, malauradament, el fonament arqueològic per al coneixement del territori és dispers, feble i no sistemàtic, de manera que les conclusions que se'n puguin extreure han de tenir la consideració d'hipòtesi o de model, que caldrà perfilar o modificar en la mesura que avanci la recerca, però que, per altra banda, potser pot orientar la recerca per obtenir respostes mes acurades a les preguntes que aquí es plantegen. Així doncs, intentem donar resposta, a la llum dels coneixements actuals, a les dues preguntes inicials. Podem parlar dels ausetans com a una organització protoestatal en aquest període ibèric ple? i, podria haver-hi en aquest territori un assentament amb entitat suficient per exercir-ne la capitalitat?

5.6.1 Un possible estat arcaic?

Des del congrés sobre *els Ibers, Prínceps d'Occident*, de l'any 1998, la recerca sobre el món ibèric a Catalunya va donar un gir i es va versar cap als aspectes més territorials i socials. Aquesta línia de recerca va resultar molt fructífera, i va proporcionar com a resultat un panorama sobre els territoris ibèrics, especialment de la costa i de l'Ebre, que es van poder definir de manera clara com a estructures paleoestatals (Asensio, Belarte, Sanmartí, Santacana, 1998). A més del coneixement sobre els territoris objecte d'estudi que aporten, aquests treballs permeten marcar unes directrius, que es poden utilitzar, almenys a tall d'hipòtesi, per aquells territoris amb menys recerca i que poden utilitzar aquests materials com a paral·lels.

Així doncs, partirem de la hipòtesi de Joan Sanmartí (2001) sobre l'organització del territori de la Catalunya costanera amb l'organització de diversos "estats arcaics", que corresponen "grosso modo" amb la distribució de les tribus ibèriques que ens relaten les fonts. Per la costa, i de nord a sud, es presenta ben acotat el territori dels indigets, que llinda amb els laietans, cessetans i ilercavons. En aquesta distribució, els mateixos polígons de Thiessen deixen clars dos espais, a l'interior, que semblen correspondre amb el que les fonts designen com al territori dels lacetans i dels ausetans, i que el mateix autor reconeix en estudis posteriors (Sanmartí, 2001; Sanmartí, 2003).

Els territoris polítics ibèrics del nord-est peninsular, segons Joan Sanmartí (Sanmartí, 2001).

Pel que fa al territori ausetà, la definició a partir dels estats arcaics de la costa sembla coincidir força amb l'espai que es configura a partir dels assentaments en altura, que deixa ben centrada la Plana de Vic, amb el muntanyam perifèric a l'entorn. Aquesta centralitat del territori entorn de la Plana coincideix amb la distribució territorial de les tribus costaneres, cosa que mostra la possibilitat que aquest espai defineixi el territori ausetà.

Sembla també que l'organització d'aquest territori en un sistema paleoestatal es va realitzar paulatinament durant el període ibèric ple, i estaria molt més definida a mitjans segle IIIaC. La construcció en aquests moments del Casol de Puigcastellet (7) reforçant una de les vies d'accés a la Plana per l'oest, seguint clarament les pautes d'assentament d'altres fortaleses en altura, pot considerar-se una evidència d'aquest sistema ja organitzat.

Segurament la configuració d'aquest territori com a una unitat organitzada, va portar efectivament una reducció del territori sota control, amb l'establiment d'amplies fronteres del tipus "*black hole*". Això potser explicaria l'abandonament de zones ocupades durant l'edat del bronze i la primera edat del ferro, per exemple, a les primeres elevacions de la Garrotxa i el Ripollès, de les quals es perdrà el rastre durant el període ibèric ple. Aquest sensible replegament, per tal de definir les fronteres d'un territori, s'ha definit també en altres territoris, per exemple a l'alt Guadalquivir durant el 2n mil·lenni aC (Nocete, 1989). Així mateix, quan el centre caurà, els *black hole* es tornaran a ocupar, desdibuixant aquesta línia fronterera. La presència d'aquests espais buits, o no poblats, no vol dir que no constitueixin zones freqüentades, o fins i tot explotades per activitats menys invasives el el territori. Només un grau de prospecció molt més acurat podrà indicar si aquestes activitats poden ser definides, i quin paper tenen dins d'aquest possible estat.

Un altre element que s'ha constatat pels territoris de la costa per la definició d'un estat arcaic és l'existència d'una jerarquització d'assentaments en el territori, que obeeixin a necessitats diverses per al seu funcionament. En aquest sentit, cal dir que la manca de recerca a Osona fa difícil establir aquesta organització més detallada, però sí que queda clar que, com a mínim per l'aspecte, podem parlar de diferents nivells d'assentaments,

amb una relació diferent amb els mitjans de producció agrícoles, que inclouria, a part dels assentaments fortificats, assentaments sense fortificar en elevacions sobre el pla, i assentaments sobre petites elevacions, a més de troballes disperses, que es relacionarien amb assentaments agrícoles. Malauradament, la manca de camps de sitges de l'època, de les quals només podem esmentar el de l'Esquerda, i algunes estructures localitzades al Graell **(67)** fa pensar que, com apunta Padrós, la comarca tindria una ocupació de caràcter més ramader (Padrós, 2011).

L'altre element important per a la presència de l'estat arcaic és la diferenciació social que comporta, amb la identificació arqueològica d'una elit dominant que exercia el poder coercitiu sobre la població gràcies a l'acumulació i gestió dels excedents. El fet que no s'hagi trobat cap necròpolis al territori, que pot ser atribuïble a la manca de recerca, o a la pervivència d'uns rituals d'incineració sense massa traces visibles, fa molt difícil el reconeixement d'aquesta elit. Tot i així, en el territori s'hi reconeixen alguns indicis que val la pena destacar. En primer lloc, la presència d'alguns elements monumentals. Entre aquests cal destacar l'estela de Tona, trobada prop del Mas Riambau⁹⁴. És una estela de pedra arenisca, esculpida en baix relleu, on s'hi identifiquen diferents figures, entre les quals destaca la presència d'un llop. Una altra estela important és la de Santa Cecília de Voltregà, amb la inscripció "Soriké - ti- ko- be", en aquest cas anicònica, que també podria fer pensar en aquest tipus d'elements de prestigi o de territori. Recentment, hem tingut notícia oral d'una altra possible inscripció ibèrica cap a la zona de Gurb, de la qual no n'ha trascendit encara cap imatge⁹⁵. Aquests elements singulars podrien ser un indicatiu de la presència d'aquestes elits. Altres indicis d'aquesta diferenciació social es trobarien també en el registre arqueològic amb la presència d'armament, i d'elements d'abillament personal i importacions singulars, que apareixen només en els assentaments amb major recerca. De totes maneres, suposa una mancança important el desconeixement de les estructures funeràries corresponents en aquest període, que permetrien conèixer d'una banda el ritual, d'altra la jerarquització social, i potser també els aixovars funeraris. La presència de tombes singulars al costat dels assentaments "capital" en altres territoris, per exemple, necròpolis de la Serra de Daró per a Ullastret (Martín, 1983), o la del Turó dels Dos Pins per a Burriac (Garcia, 1993), podria ser un indicatiu per cercar un possible indret

⁹⁴ Avui aquesta estela es conserva al Museu Episcopal de Vic.

⁹⁵ Agraïm a A. Anguera aquesta informació oral.

d'enterrament propi per al territori ausetà. línia de recerca, que fóra interessant d'emprendre.

Pel que fa a la xarxa comercial necessària per a la sortida dels excedents, també hi ha una falta d'estudi en aquest sentit. Tot i així queda clara una línia comercial versada cap a la costa, a partir del Ter i els seus camins. Es tracta d'un comerç que es documenta per la presència de materials de luxe de procedència mediterrània en els jaciments ausetans, que tindria la seva compensació en matèries primeres. De totes maneres, sí que queda clar que els intercanvis es farien segurament a bast, o amb bocois i altres tipus de grans contenidors orgànics, atesa l'evident manca de recipients amfòrics en els jaciments ausetans i que el diferenciaven clarament de la dinàmica comercial que es documenta en territoris costaners.

Per tant, a la llum de la informació obtinguda al propi territori i de la recerca realitzada en altres àrees properes, sembla possible aventurar la hipòtesi que el territori ausetà constituïria una estructura d'estat arcaic a partir de finals del segle IV aC, amb una progressiva organització territorial basada sobretot en una definició fronterera, i una explotació unitària del territori. Tot i les relacions comercials evidents amb altres indrets tindria una situació força autàrquica, i mantindria, si les futures excavacions arqueològiques no ho desmenteixen, un caràcter força arcaïtzant en costums i materials, que faria menys evident que en territoris de la zona aquesta profunda transformació que suposaràn les societats complexes.

5.6.2 Entorn de la capitalitat dels ausetans.

Així com el poble dels ausetans es troba sovint esmentat en les fonts clàssiques, tant en les obres de caràcter geogràfic com en les de caràcter bèl·lic, el nom d'Ausa com a ciutat, no apareix fins al segle II dC. en la geografia de Claudi Ptolomeu (II,IV, 69) . Abans, en l'obra de Titus Livi apareix esmentat el setge de la capital dels ausetans (21,61) , de la qual no hi apareix el nom. Tradicionalment, s'ha considerat que aquesta *Ausa* ibèrica era

situada a Vic⁹⁶, i que hauria estat substituïda per la ciutat romana, tradició que encara subsisteix en algunes guies turístiques actuals mal informades.

La recerca arqueològica actual, permet desestimar categòricament que l'*Ausa* romana estugui emplaçada en el mateix indret que l'*Ausa* ibèrica. En el conjunt de materials localitzats en el turó que configura el nucli antic de Vic, no s'ha trobat cap resta material datable més enllà del segle I aC, cosa que fa del tot impossible la situació de la capital ibèrica en el mateix indret que la romana⁹⁷.

Cal dir que aquesta situació no representa un cas aïllat: també les recerques realitzades en d'altres capitals romanes, a les quals també se suposava un origen ibèric, com *Iluro* (Mataró) o *Gerunda* (Girona), també s'interpreten actualment com a ciutats de fundació romana (Martín, García, Cela, 2000; Nolla, 1988).

Així doncs, un cop desestimada la situació d'una possible capital a Vic, la pregunta que cal fer-se és la següent: existeix un assentament que pugui realitzar la funció de "lloc central" en el conjunt del territori dels ausetans per al període ibèric ple?

Per respondre aquesta pregunta, cal d'antuvi tenir en compte la manca de prospeccions sistemàtiques al territori, de manera que les futures recerques poden fer canviar la perspectiva que en tenim actualment. Tot i així, l'estructura i l'organització del territori entorn de la Plana de Vic en un espai organitzat i amb unes fronteres clarament definides, fa pensar que molt probablement hi podria haver una "ciutat" o "estructura protourbana", que podria funcionar com a centre del territori en aquest moment del període ibèric ple, cosa que, a més, justificaria la tradició almenys insinuada per les fonts clàssiques en el període de la fi del segle III aC.

Les característiques que ha de tenir, per a l'època ibèrica, un assentament per ser considerada ciutat, i per tant, possible capital d'un territori van ser definides de manera

⁹⁶ "*Ausa y Atanagria fueron desde entonces ciudades romanas; pero el corazón de sus hijos suspiraba por la libertad é independencia[....] y de Ausa quedó solamente un castillo que aún subsiste para desdicha de nuestros presos....*" (Salarich, 1854:16). "*El centre d'Ausa, situat en el relleix aturonat prop de les voreres del Mèder, no lluny de la confluència del Gurri i enmig de l'extensa plana es prestava a acollir la convergència del comerç agrícola i pecuari, bo i afavorint el desenrotllament de les factories pròpies d'una cultura urbana* (Junyent, 1957: 19)

⁹⁷ Cf. cap, 8 d'aquest mateix treball.

molt clara en el congrés de l'any 1998 *Iberos, príncipes de Occidente*, especialment per als territoris laietans i cossetans, però que creiem que són vàlides com a punt de partida per a qualsevol altre territori. Aquestes característiques són: a) extensió entre 3 i 10 hectàrees; b) sistemes de fortificació complexos; c) existència d'edificis singulars; d) existència de cases complexes; e) existència d'activitats econòmiques especialitzades, f) activitats relacionades amb el comerç a llarga distància, g) ocupació densa i organització de l'espai; h) capacitat d'emmagatzematge; i) situació en el flanc d'un turó, o amb defenses naturals. (Asensio, Belarte, Sanmartí i Santacana, 1998. 375).

Tornant a Osona, al llarg de la història de la recerca tres han estat els jaciments que han estat proposats com a possible lloc central, o capital dels ausetans.

El primer, és el Clascar de Malla **(17)** jaciment a 5 km al sud de Vic, amb una perspectiva important sobre la ciutat, i que conserva a la part superior del turó restes abundants de materials ibèrics i materials d'importació, i on a la part baixa, sota l'actual església romànica, s'hi va trobar un monument funerari excepcional. Existeixen un seguit d'elements per tenir en compte aquest nucli com a centre del territori. En primer lloc, la proximitat a la plana i a la futura ciutat romana, que la fan considerar com a una unitat dins del territori. En segon lloc, la presència d'un monument funerari, per bé que controvertit en la seva adscripció cronològica, que permetria parlar de la presència d'una elit en el territori. Finalment, l'extensió, per damunt de les 4Ha, faria possible considerar aquest indret com a una capital de petites dimensions, si la considerem comparativament amb altres indrets tinguts per capitals amb altres zones més ben estudiades de la costa.

Ara bé, la manca d'estructures documentades, la manca d'informació sobre un passat prehistòric, i també, sobretot, el fet que la major part dels materials localitzats en superfície pertanyin al període ibèric recent, fa pensar que és més fàcil d'interpretar aquest assentament com a una fortalesa de segon ordre, que agafarà plena volada a partir de la construcció de la nova xarxa viària, juntament amb el jaciment del Camp de les Lloses, a partir de l'arribada dels romans.

Un altre assentament freqüentment designat com a capital dels ausetans és el Turó del Montgròs. Cal dir que es tracta d'un assentament en altura, amb fortificacions complexes, que ha estat sovint interpretat com lloc central (Molas, 1982; Sanmartí, 2003). Ara bé, la manca d'una estructura d'habitatge més enllà de la fortificació, i el fet de trobar-se molt

allunyat de la Plana, així com la seva estructura molt més semblant a altres fortaleses de caràcter militar, també han fet dubtar de la seva idoneïtat com a centre del territori (López, 2016).

El tercer assentament que es proposa és el nucli fortificat de l'Esquerda, que ja ha estat descrit en els apartats previs d'aquest treball. Una comparació entre aquests tres assentaments pel que fa a les característiques idònies com a possible capital ens donaria el resultat següent:

	El Clascar	El Turó del Montgròs	L'Esquerda
a) extensió >3 Ha	x	x	x
b) Fortificacions complexes		x	x
c) Edificis singulars	?		x
d) Vivendes complexes			
e) Activitats econòmiques especialitzades			x
f) Activitats relacionades amb el comerç a llarga distància	x	x	x
g) Ocupació densa i organització de l'espai			x
h) Capacitat d'emmagatzematge			x
i) defenses naturals	x	x	x

Així doncs, tot i que no hi ha cap assentament que compleixi amb totes les característiques, l'Esquerda en reuneix prou per, almenys a tall d'hipòtesi, ser considerada com a la capital dels ausetans. Les seves característiques urbanístiques permeten que sigui considerada com a ciutat. A més, la continuïtat d'ocupació sense ruptures des de la fi de la prehistòria recent, asseguren la seva presència en el territori durant tot el procés de construcció de l'espai ibèric. La seva significació i l'estatut jurídic a partir de la fi dels

temps romans també és un argument important per considerar l'entitat del lloc en els segles de plenitud del món ibèric septentrional.

6. DE LA SEGONA GUERRA PÚNICA A LA FI DE LES REVOLTES IBÈRIQUES

6.1 INTRODUCCIÓ

Malgrat estar encara en el període ibèric ple, a partir de mitjan segle III aC es comencen a donar al territori ausetà un seguit de canvis importants marcats per la conjuntura externa. Aquests factors exteriors el fan entrar plenament en la dinàmica dels pobles ibèrics i, com ens indiquen les fonts clàssiques, és un poble que té un paper en els conflictes bèl·lics des de la 2a guerra Púnica fins a les revoltes posteriors. Del poble dels ausetans se n'ha parlat molt seguint aquests textos, i poques vegades s'ha relacionat aquesta situació amb el registre arqueològic i els antecedents territorials existents. Fins i tot, l'estudi dels textos clàssics ha conduït a ubicar els ausetans en un altre punt de la geografia, donant per suposada l'existència d'un doblat en la toponímia, que acceptaria l'existència d'uns altres ausetans a l'Ebre, que serien els protagonistes de tots els fets corresponents a les guerres púniques.

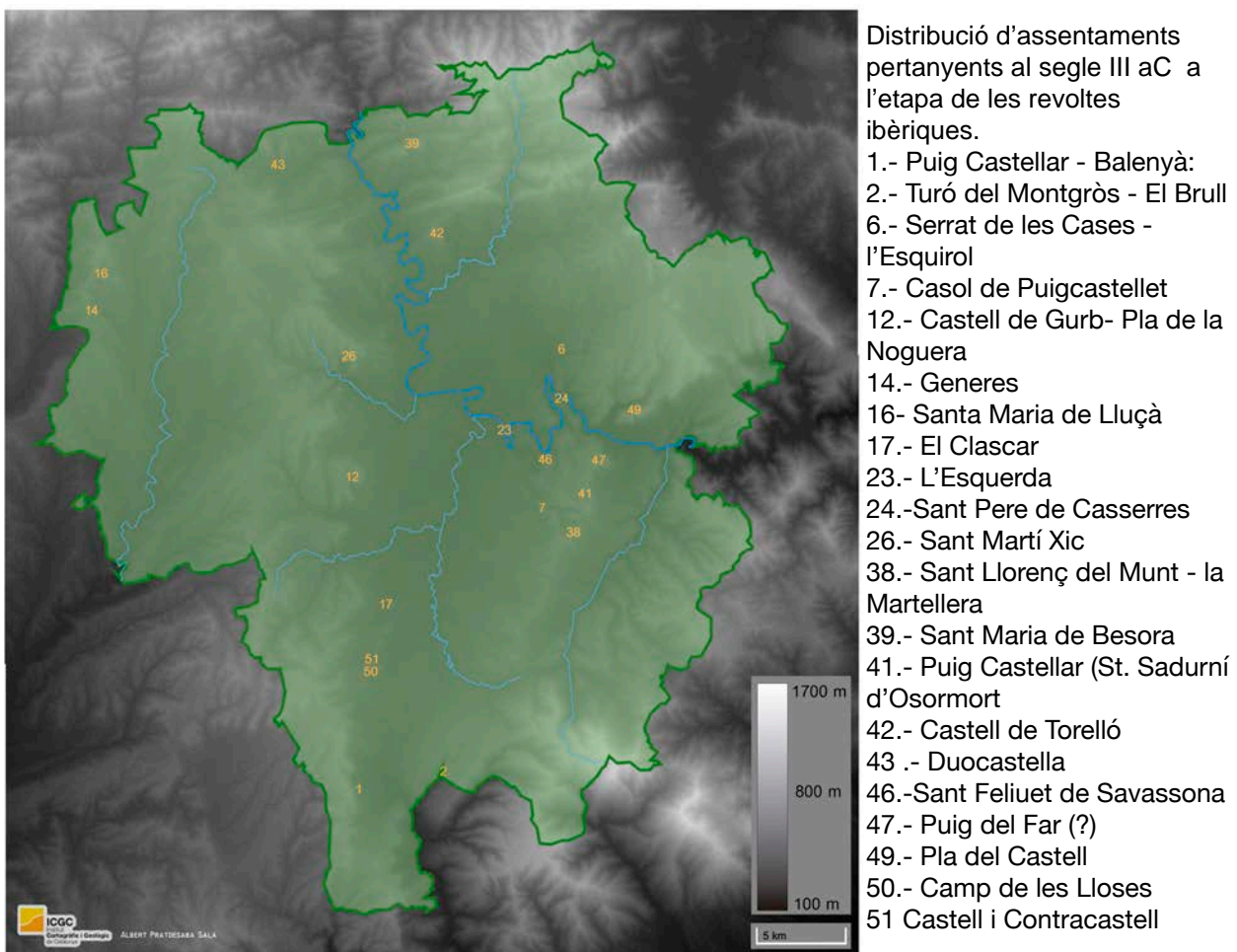
Aquesta hipòtesi, emesa per Pierre Jacob (1988), ha estat profusament seguida, i ha permès construir un discurs sobre la dinàmica territorial de les poblacions en el context del conflicte bèl·lic, oblidant totalment el territori ausetà de l'interior de Catalunya.

En el nostre entendre, el canvi de paradigma i de visió no ha tingut la suficient base crítica, atès que, si bé ha demostrat que és possible l'existència d'un segon poble ausetà, o *osità* a l'Ebre, no s'ha pogut demostrar la hipòtesi contrària, és a dir, que és possible que els fets que les fonts descriuen, es poguessin haver produït en el territori ausetà clàssic. En aquest sentit proposem una revisió de les fonts i una nova lectura per presentar aquesta hipòtesi.

6.2 ELS CONEIXEMENTS ARQUEOLÒGICS

L'arqueologia ibèrica ausetana presenta en aquest moment un estat de coneixement força sòlid entorn de mitjan segle III aC. Per una banda, es documenten diversos assentaments nous, amb la qual cosa es demostra la consolidació d'aquesta societat complexa que hem esmentat en el capítol anterior, i per l'altra, tenim documentació precisa d'aquest període en els jaciments que han estat excavats sistemàticament fins ara.

La distribució d'assentaments en aquest període a Osona és la següent:

Fase III

Els treballs d'excavació realitzats als tres jaciments de seqüència estratigràfica fiable, el Turó del Montgròs, al Brull; el Casol de Puigcastellet a Folgueroles; i L'Esquerda, a Roda de Ter, presenten una gran coincidència en aquest punt, de manera que es pot dir que

aquest període de temps, arqueològicament parlant, marca un punt d'inflexió en el desenvolupament del món ibèric ausetà⁹⁸.

La primera cosa que podem asseverar és que la consolidació del territori Ausetà com a estat arcaic trobaria el punt àlgid en aquest moment quan, arran dels conflictes entre romans i cartaginesos (218-202 aC), i en les posteriors revoltes contra els invasors, els ausetans semblen comportar-se com a un poble unit, i així queda reflectit en les fonts clàssiques. A desgrat de la precarietat de les restes arqueològiques, cal dir que en aquest punt precís, la recerca sobre el territori ausetà té dades força sòlides, que poden demostrar el protagonisme d'aquest poble en aquesta etapa de la història.

Així doncs, en aquest període estudiat del segle III aC, en els tres assentaments abans esmentats es documenten un seguit de canvis, que podem classificar en els apartats següents: refortificacions, assentaments de nova planta i, a la fi del conflicte, destruccions i abandonaments.

6.2.1 Les refortificacions

Els jaciments del Turó del Montgròs i l'Esquerda presenten clarament a mitjan segle III aC un seguit de reformes en les seves fortaleses, dedicades inequívocament a fer-les més eficients des del punt de vista defensiu.

L'impecable estudi realitzat a la fortalesa del Montgròs (López, 2011, 2016) demostra que el jaciment del Montgròs es trobava ja fortificat en el segle V aC, però, des del segle IV i al llarg de tot el segle III aC es realitzen un seguit de reformes dedicades a fer més eficient la fortalesa. En una primera reforma, datable cap a mitjan segle IV aC, es desmunta tota la fortificació antiga, per construir-ne una altra de totalment nova (López Múllor, 2016). Aquesta reforma de nova planta podria correspondre al moment d'articulació del territori ausetà, i a la marca del límit territorial pel sud, lleugerament més tard del que es documenta, per bé que amb menys precisió cronològica, al jaciment de l'Esquerda. La nova muralla del Montgròs destaca per la seva magnitud. És sobretot més ampla que l'anterior. A mitjan segle III aC s'hi documenta un afegit molt important, que són les tres grans torres massisses que confereixen a la fortalesa un grau important

⁹⁸ Per aquest apartat, només fem referència als assentaments ben excavats, que presenten dades fiables sobre aquest període. Segurament, la recerca que ara es porta a terme a d'altres assentaments permetrà ampliar la base empírica d'aquest moment tan significatiu per a la història dels ausetans.

d'inexpugnabilitat, atès que l'accés a la fortalesa obliga l'atacant a vorejar-les. Segons els investigadors, la torre central (torre 2), podria constituir una talaia de fins a 14 metres, amb una evident funció de defensa del territori i amb una gran visibilitat sobre l'entorn, especialment sobre l'Afrau del Montanyà, i sobre el Congost, la via de penetració pel sud. A més, es va reforçar la porta d'entrada amb dues torres, una rodona i una carrada per l'interior. Sembla clar que la fortalesa del Turó del Montgròs, a partir de mitjans del segle III aC, prepara les defenses per afrontar un conflicte important, probablement relacionat amb els canvis que es produeixen en el context mediterrani, i que donaran lloc a les guerres púniques, que impliquen els pobles ibèrics⁹⁹. A la fortalesa encara s'hi pot veure una altra reforma, menys curiosa, dedicada a l'anul·lació dels *armora*, *phyllacteria*, o casamates, que els autors daten cap a l'any 200, i que podria pertànyer al període de les revoltes ibèriques, just abans de la destrucció de l'assentament (López, 2016).

La Muralla del Montgròs. Vista aèria. (Imatge: pública)

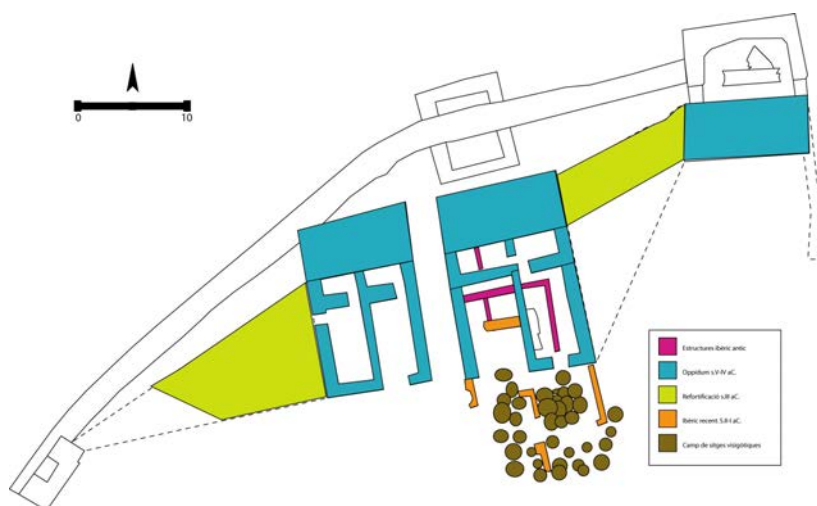
Queda clar, doncs, que al jaciment del Turó del Montgròs, la fortalesa és l'element fonamental, i que es va reforçant i refortificant al llarg de tot el segle III aC, amb estructures més eficients per a la defensa del territori.

La fortificació de l'Esquerda, construïda a finals del segle V aC, amb algunes reformes en el segle IV aC, també presenta evidències d'un procés de fortificació cada vegada més

⁹⁹ Unes paraules de record i d'agraïment per al Dr. Alberto López Mullor, per totes les converses i discussions mantingudes arran de la fesomia del territori ausetà, i la seva refortificació a la segona meitat del segle III aC. i de les seves característiques, especialment durant les seves visites al jaciment de l'Esquerda.

intens. Entorn del segle III, sense que el material permeti encara asseverar-ne la precisió, l'assentament es refortifica mitjançant uns murs en talús, que semblen tapar diversos accessos al poblat. Els murs de pedra, segurament revestits d'argila, són fets de manera força barroera, però presenten fins a tres cossos, amb una amplària total de gairebé set metres. Probablement en aquest moment es desmunta una de les torres massisses inicials, que es reconstrueix amb posterioritat.

També en aquest moment, sembla que es tapien algunes de les obertures de la fortalesa, tal com es veu en la casa 1 i la casa 3. Tot i que l'estructura del carrer es troba desdibuixada per la presència de la muralla visigòticocarolíngia al davant, encara apareixen alguns murs a la part externa de la fortalesa que podien haver constituït una entrada complexa. Aixó dóna un *continuum* de pràcticament 50 metres de fortalesa de molta entitat¹⁰⁰.

La fortalesa de l'Esquerda. En verd, els murs en talús

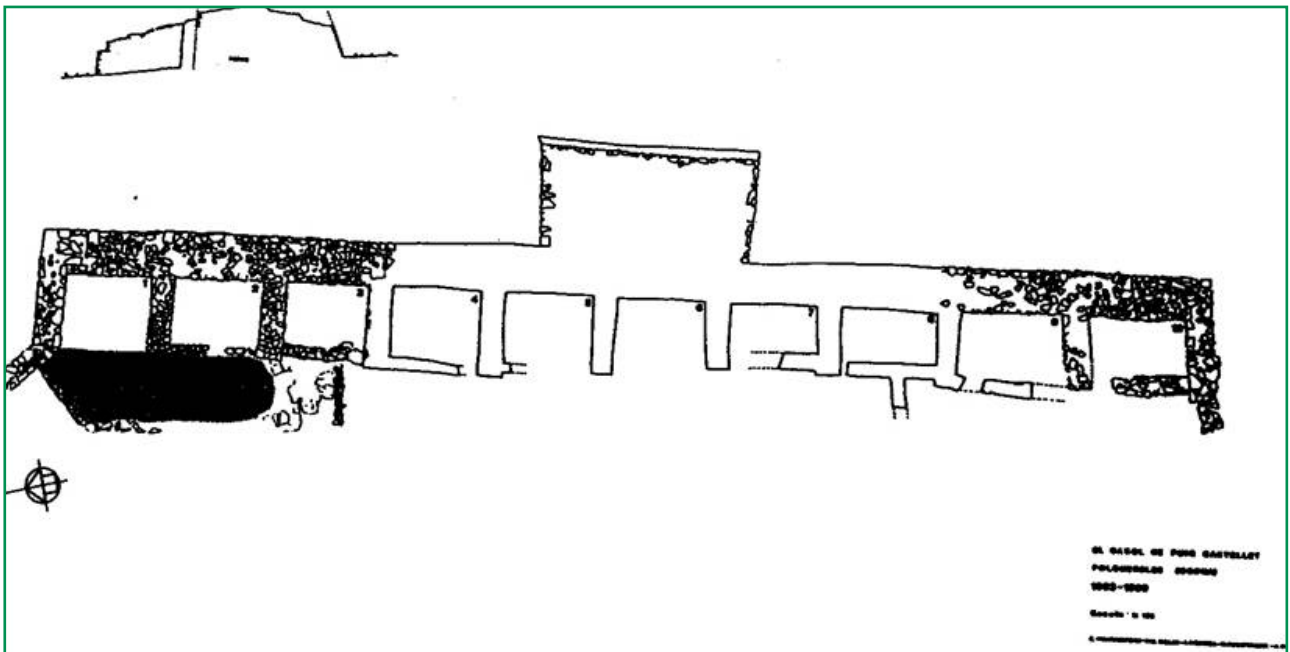
s'interpreten com a una possible resposta a la consolidació de l'estat arcaic i alhora a una necessitat defensiva més eficient, característiques que presenten una coincidència no gens negligible amb la fortalesa del Brull.

Tot i que les remodelacions constants a la zona de la muralla i la manca de materials datables ha fet difícil la precisió cronològica, sí que es pot afirmar que durant el segle III aC també la fortificació de l'Esquerda presenta unes fases de tancament i reformes que la fan més eficient des del punt de vista defensiu. Aquestes transformacions també

¹⁰⁰ A la darrera campanya d'excavacions (Agost, 2018) va aparèixer un nou tram de la muralla a la zona de l'oest del poblat, sota de la poterna de la muralla visigòticocarolíngia. En una observació preliminar sembla que podria tractar-se d'un mur en talús. De moment no s'ha pogut encara precisar la cronologia, però mostra que la fortalesa ibèrica tindria una entitat molt superior als 50 metres abans esmentats.

6.2.2 Els assentaments de nova planta

El cas més paradigmàtic de la refortificació del territori ausetà és la construcció del jaciment del Casol de Puigcastellet (7), a Folgueroles. Es tracta també d'una fortalesa tipus barrera, amb una torre massissa al centre i deu àmbits al redós, que tanca un esperó per on passa un dels camins cap a la vall de Sau. La factura de la fortificació és molt similar a la del Turó del Montgròs. L'excavació de la fortalesa es va iniciar als anys 60, quan es va posar al descobert la muralla amb mitjans mecànics. Des de l'any 1982 i 1991 es van portar a terme excavacions científiques, que van permetre establir la seqüència cronològica de l'assentament (Molas, 1976). Curiosament l'estructura es va bastir a partir del tercer quart del segle III aC, com demostra l'escàs material d'importació corresponent als tallers occidentals, una imitació indígena de dracma d'argent, i una dracma emporitana, d'abans de l'ingrés del numerari romà. A l'àmbit 1 s'hi van localitzar restes d'una forja, i diverses llars de foc. A la part interior es va localitzar un pati empedrat, element també coherent amb una fortalesa militar. No s'ha excavat el turó, i no se sap si hi havia altres edificis de caràcter domèstic, ara bé, la funció militar de l'assentament queda fora de tot dubte.

Planta del Casol de Puigcastellet, realitzada per Huntingford, Molas, Mestres, Rocafiguera, Caballé (Molas, Mestres, Rocafiguera, 1992.)

La fortalesa presenta dues fases d'ocupació. La més antiga és la que correspon al tercer quart del segle III aC. És la fase de funcionament de l'estructura militar, que segurament es va construir per reforçar la frontera ausetana per l'est, com també sembla ocórrer a l'Esquerda i al Turó del Montgròs. La seva funció sens dubte era controlar els passos des de la costa, assegurant-ne el control de les vies d'accés (Molas, Mestres, Rocafiguera, 1988). Cal recordar que el Casol de Puigcastellet té a uns 800 metres un jaciment de factura molt similar, el Puig Castellar, que dóna directament sobre la vall de Sau, i que probablement presenti una cronologia similar, per bé que, fins al moment no ha estat objecte d'excavacions arqueològiques. Els materials que apareixen a Sant Llorenç del Munt **(38)** també semblen correspondre a aquest moment (Farrés, 2013). La toponímia també revela el caràcter bèl·lic d'aquest lloc. Entre els dos jaciments es localiza un pla, anomenat Pla del Bronze, que fins al moment no ha estat contrastat ni prospectat, però que no deixa de ser suggeridor.

El Puig Castellar, un assentament en esperó, similar al Casol de Puigcastellet i molt proper, que no ha estat excavat.

La segona fase d'ocupació del Casol es pot situar ja al tombant del segle II aC. Destaca per ser una fase molt més residual de la fortalesa, amb material pràcticament tot domèstic i sense gairebé importacions, que s'allarga per molt poc temps. És una etapa on sembla que el jaciment ha perdut ja la seva funció defensiva, que alberga una guarnició o població residual, just abans de ser abandonat.

És especialment reveladora la construcció d'una fortificació per reforçar la frontera de llevant, precisament en un moment d'imminent conflicte bèl·lic. Així doncs, tots els indicis

segueixen apuntat que en aquest moment els ausetans són un estat, amb un exèrcit organitzat que pren globalment les funcions de defensa, cosa que pot explicar la ràpida construcció del Casol en aquest punt. D'altra part, sembla difícil explicar aquest reforçament de la frontera, sense que aquests ibers ausetans hagin tingut un paper en el decurs de la confrontació contra els romans, si fem protagonistes dels textos clàssics un altre poble de nom similar, establert al sud de l'Ebre.

6.2.3 Les destruccions

El procés de reconstrucció i refortificació localitzat en els tres assentaments abans esmentats presenta en els tres casos una fi abrupta i de cronologia similar, que acaba de donar sentit en aquesta etapa històrica que estem intentant explicar.

Començant pel Turó del Montgròs, els seus investigadors refereixen que el jaciment presenta, entorn de l'any 200 aC, una fase de destrucció amb diversos nivells d'incendi, que fan pensar en la crema de totes les estructures de la fortalesa. Tot i així, la manca d'armament i la tipologia de la destrucció suggereixen que la fortalesa no fou mai conquerida, i que fou més aviat destruïda per una represàlia o per una derrota generalitzada (López 2016).

El cas de l'Esquerda és similar. Totes les estructures de la fortalesa es troben enderrocades per un sistema de destrucció que sembla unitari i ordenat. Els espais interiors de la muralla es destrueixen per incendis que semblen produïts des de l'interior, i que esfondren tota l'estructura de coberta. Per una d'aquestes destruccions, la de la casa 2, s'ha pogut recuperar com seria aquest sistema de coberta (Rocafiguera, 2005). Els panys de la muralla es troben tots caiguts cap a l'exterior, configurant un enderroc gairebé continu, molt potent, cap al nord, que segles després seria aprofitat com a fonament de la construcció de la muralla medieval. Els *armora* van ser farcits per diferents nivells de pedres i terra i colmatats fins a la cota superior. Tota la superfície de les torres va ser terraplenada amb les pròpies tàpies de la construcció i al damunt, aprofitant com a fonaments algunes restes de les construccions precedents, s'hi construeix l'assentament romanorepublicà.

Un cas particular és el carrer, on es van trobar enderrocades les dues parets laterals de tàpia i pedres. Al bell mig del carrer s'hi van abandonar tota mena d'objectes, entre ells restes d'armament significatius, com una espasa morta amb la seva beina. L'espasa havia estat passada pel ferrer per inutilitzar-la. També entre les restes es va trobar un penjoll d'un ullal d'ós, signe de poder, i nombroses restes de fauna, entre les quals de cavall, i ceràmica abandonades.

Els enderrocs a la muralla de l'Esquerda i la seva destrucció

De totes maneres, en totes les destruccions no es documenta cap mena de situació de combat, ni tampoc cap resta material que pugui ser considerada un element aliè o enemic. Així doncs, també a l'Esquerda queda clar que el sistema defensiu de la fortificació queda totalment anul·lat de manera decidida i contundent entre finals del segle III aC i principis del II aC, amb una clara voluntat de demolició i inutilització d'una més que potent estructura defensiva.

Pel que fa al Casol de Puigcastellet, no s'observen restes de destrucció violenta en cap de les estructures de la fortalesa. Tanmateix els enderrocs de la fortificació es van excavar als anys 60 per mitjans mecànics, i per tant, el procés d'enderrocament no va ser estudiat (Molas, 1976).

6.2.4 Els abandonaments

A inicis del segle II aC. es documenten també en territori ausetà abandonaments d'assentaments de llarga tradició d'ocupació. Aquest fenomen no és particular, sinó que coincideix amb el desenvolupament del que passa a d'altres indrets del nord-est peninsular, i s'ha de relacionar sens dubte amb els esdeveniments que es produeixen en

fer-se efectiva la presència romana al territori. És en aquest moment, per exemple, que es produeix l'abandonament de la capital indigeta, Ullastret, i de moltes altres fortificacions arreu, com el Castellet de Banyoles, a Tivissa, la ciutadella de Calafell, El Puig Castellar de Santa Coloma de Gramanet, al Turó del Vent (Linàs del Vallès) entre d'altres.

En territori ausetà, aquest procés d'abandonament també ha estat estudiat, i afecta sobretot els principals assentaments en altura, cosa que provocarà una ruptura en el model d'ocupació del territori (Rocafiguera, 2005). Aquest abandonament es podria donar també en alguns jaciments menys estudiats, com per exemple, el Castell de Gurb **(12)**.

El cas més paradigmàtic d'abandonament és el Turó del Montgròs, que, després d'un segle de treballs en el reforçament de les estructures defensives, roman definitivament desert, amb les muralles ensorrades, a partir dels inicis del segle II aC. Els investigadors plantegen com a hipòtesi la destrucció i abandonament de la fortalesa a partir de la campanya de Cató (López, 2016).

El procés d'abandonament del Casol de Puigcastellet és una mica diferent, perquè no sembla abrupte. sinó progressiu. Després de la fase inicial de construcció i ús de les estructures referida anteriorment, l'estratigrafia mostra una fase de durada incerta d'ocupació domèstica dels espais interiors. La seva particularitat es que la proporció dels materials arqueològics canvia totalment. En aquesta fase, documentada sobretot als àmbits 1 i 2, predomina cada vegada més la ceràmica a mà (Molas, Mestres, Rocafiguera, 1992), i pràcticament desapareixen les importacions, que queden reduïdes a alguns fragments de ceràmica campaniana A, probablement antiga. Aquest procés s'ha interpretat com una reocupació o continuïtat d'ocupació residual del lloc a partir del conflicte, amb una funció molt diferent de l'originària, que desapareix durant els primers anys del segle IIaC.

6.2.5 Les altres evidències arqueològiques

A la Plana, sembla que hi ha altres jaciments que segueixen aquesta dinàmica, concretament, la destrucció o abandonament, a inicis del segle II aC, de les forteses de tipus I en altura. Es pot documentar clarament a Savasona **(46)** , a Sant Pere de Casseres **(24)**, i també a llocs com al Puig Castellar de Balenyà **(1)**. També és possible

l'abandonament del Puig Castellar de Sant Sadurní d'Osormort **(41)**, i també sembla ser abandonat el Pla del Castell de Tavertet **(49)**, tot i que s'hi observa durant segles una ocupació residual¹⁰¹. Cal dir, de totes maneres, que no tots els assentaments s'abandonen, sinó que alguns continuen pervivint. Sembla més aviat un procés de transformació, de canvi, de dilució d'unes estructures de control, que no pas una desfeta.

6.3 REVISIÓ DE LES FONTS ESCRITES

Com ja han estudiat sovint autors diversos (Noguera, Ble, Valdés, 2013), la documentació escrita que tenim sobre els pobles ibèrics es compon sovint de fonts secundàries, fetes per geògrafs i historiadors clàssics, que tenen com a objectiu explicar la seva pròpia història. Per tant, els pobles esmentats a la Ibèria septentrional, s'hi troben, no tant per la seva importància, sinó sobretot per la incidència que van tenir en el desenvolupament de la història de Roma. Tot i que sabem que alguns dels autors esmentats bevien de textos contemporanis dels fets, aquests no s'han conservat, de manera que la pràctica totalitat dels textos que tenim són molt tardans, de quan la configuració territorial del nord-est peninsular poc havia de tenir a veure amb l'estructura sociopolítica que pretenien explicar. Això cal tenir-ho en compte per justificar explicacions poc concretes i marcs geogràfics a vegades aparentment contradictoris.

De tota manera, val la pena destacar les nombroses vegades que al llarg de la història s'esmenta el poble ausetà fent referència a aquest moment de transició, que cal situar entre els moments previs a la segona Guerra Púnica, amb el pas d'Anníbal pel Pirineu (juny-juliol 218 aC) en el seu camí a través dels Alps cap a la península itàlica, i la pacificació del nord-est peninsular després de nombrosos aixecaments dels diferents pobles ibers contra els romans.

L'assimilació dels ausetans amb el poble ibèric que ocupava la Plana de Vic ha estat acceptada i fora de discussió des dels inicis de la historiografia de la zona. La seva similitud amb el topònim comtal i comarcal, dit a més "Ausona" fins als anys 50 del segle

¹⁰¹ Agraïm a la Dra. Anna Gómez aquesta informació encara inèdita. MOLIST, M.; ÁLVAREZ, R.; ALCÁNTARA, R.; GÓMEZ BACH, A.; RAURET, A. (Submitted). Primers resultats de l'estudi de les comunitats agrícoles prehistòriques a la vall mitjana del riu Ter: Les Pixarelles i Pla del Castell. IV Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central, Solsona 14-15 Octubre 2016

XX, ha estat un motiu que ha permès no dubtar-ne. A més, la pervivència del nom Ausa per a la seva capital, coneguda a partir de les restes romanes, ha estat un element afegit per entendre l'assimilació d'aquesta tribu ibèrica amb el territori que ens ocupa. Així doncs s'han anat assimilant al territori ausetà els topònims que les fonts marquen, per alguns autors ampliant els seus límits fins a la costa gironina, seguint Ptolomeu (Salarich, 1854), d'altres asimilant el topònim "Mentissam" a l'origen del topònim Manresa, com Serra i Campdelacreu, assimilant els límits del territori al que posteriorment serà el bisbat.

Una anàlisi més detallada dels textos clàssics és la que realitza M.Dolors Molas (Molas, 1975, 1982). El seu estudi de tota la documentació escrita sobre els ausetans posa al descobert els dos grans problemes que les fonts clàssiques presenten: el primer és la cita *Ausetanos prope Hiberum*, que apareix diverses vegades en el relat de la segona Guerra Púnica i les successives revoltes ibèriques en la versió de Titus Livi (21,61). Molas entén aquesta afirmació com a un error de l'historiador llatí, que fa referència a un temps i a un territori que li queden lluny, i que potser descriu des de la distància, i es qüestiona si l'autor podria haver confós l'Ebre amb el Ter (Molas, 1982: 24). També atribueix a l'autor altres errades d'interpretació. Per exemple, l'assimilació d'*Illiturgi* i *Mentissa* a jaciments coneguts del sud de la península, fan que s'atribueixi aquí el topònim "Ausetà" a un error de transcripció quan en realitat havia d'haver dit Oretà (Molas, 1982).

El segon gran problema es deriva de la cita de Ptolomeu, que esmenta com a ciutats ausetanes, la pròpia *Ausa*, a més de *Baecula*, *Aquae Calidae* i *Gerunda* (Ptolomeu, II.2, IV, 69). Aquesta cita ha fet sospitar els autors que els ausetans s'estenien per la costa de la Selva, i que arribaven al mar, per Blanes. Molas, més prudentment, interpreta que, probablement, el centre del territori ausetà no seria la Plana, sinó les Guilleries, i on hi ha algun topònim com Osor i Osormort que avalarien aquesta teoria (Molas, 1982), i que les ciutats d'*Ausa*, i *Gerunda* en marcarien els extrems. Cal dir que la tesi de la Girona ausetana ha estat ben rebatuda des del territori gironí amb arguments sòlids de caràcter arqueològic i de cultura material, de manera que avui dia sembla indefensable que el territori ausetà arribi més enllà de les elevacions més occidentals de la comarca de la Selva (Burch, Nolla, 1995). Així doncs, aquesta interpretació del poble ausetà, exclosa la

seva visió costanera, i situada entorn del Ter, és la que era majoritàriament acceptada pels investigadors¹⁰².

El gran canvi en la interpretació dels textos clàssics que fan esment dels ausetans es produeix amb la publicació l'any 1988 de l'article de Pierre Jacob¹⁰³ "*Un doublet dans la géographie livienne de l'Espagne: les Ausetans de l'Ebre*", publicat a la revista *Kalathos* del Colegio Universitario de Teruel.

En aquest article l'autor alsacià analitza de nou els textos clàssics que fan referència als ausetans, i, basant-se en les quatre vegades que Titus Livi relaciona els ausetans amb el riu Ebre (34,1;34, 20; 34,21; 39,56;cites), proposa l'existència d'un doblet en la toponímia ausetana, de manera que existirien dos pobles ausetans. Un, els ausetans del Ter, que haurien perviscut, i que serien els únics existents en l'època de Livi, i uns altres, que s'assentarien prop del riu Ebre, que tindrien un nom igual o similar. Jacob proposa el topònim *Ausitans* i afirma que serien els protagonistes dels fets ocorreguts durant la Segona Guerra Púnica i les revoltes ibèriques, de manera que Amusic seria en realitat un reietó d'aquella zona. Jacob proposa fins i tot una capital per aquests ausetans del sud, *Auci*, que només apareix una vegada en l'*itinerari ravennata* (segle VII dc), situat en el *conventus* cesaraugustà (Jacob, 1988). Jacob, doncs, proposa situar aquesta tribu ibèrica Ausitana a la riba sud de l'Ebre, en el sistema ibèric, entre *Contrebia Belaisca* i Segeda, zona que posteriorment ocuparan els *Belitani*, que els assimilaran en un procés de sinecisme entre pobles. Segons els textos els Belitani apareixen com a poble lusità, però Jacob creu que es tracta d'un error del copista que hauria confós una *alfa* amb una *lambda*, i que el text original d'Artemidor d'Efès, que coneixem a través d'Esteve de Bizanci, deia "Ausitani" en comptes de "Lusitani". Livi hauria conegut poc aquests pobles, perquè tots haurien desaparegut al llarg del segle II aC, i això l'hauria portat a atribuir una part del protagonisme de les guerres púniques als ausetans del Ter.

¹⁰² En un treball precedent ja havíem fet notar el decalatge que es produïa entre el paper del poble ausetà esmentat per les fonts, present en qualsevol síntesi, i el paper migrat que representava en les síntesis basades en les restes arqueològiques, que atribuïem, sens dubte, a la manca de recerca (Rocafiguera, 1995: introd)

¹⁰³ Pierre Jacob és un historiador d'Estrasburg, que ha dedicat la seva vida a l'educació nacional. A inicis dels anys 80 va rebre una beca de la Casa de Velázquez i va estudiar les fonts antigues de casa nostra. Actualment està jubilat.

Aquesta revisió de les fonts i la hipòtesi que se'n deriva val a dir que és molt suggerent i és un bon exercici per buscar nova informació a partir d'una nova mirada dels textos. Ara bé, al nostre entendre aquesta hipòtesi ha convingut, i ha tingut una acceptació molt directa i molt poc crítica, que s'ha vist afavorida per l'enorme recerca en arqueologia del territori que s'ha produït des del Colegio Universitario de Teruel en les regions del Baix Aragó en el darrer quart del segle XX.

Així doncs, Francisco Burillo fa totalment seva aquesta proposta, i la modifica en funció dels estudis de la territorialitat en el baix Aragó, en el seu article "*Propuesta de una territorialidad étnica para el Bajo Aragón. Los Ausetanos del Ebro u Ositanos.*" (Burillo, 2001). En aquest article, l'autor es recolza en la hipòtesi de Pierre Jacob, però modifica la localització d'aquest poble, que ell anomena Osità a la zona entre el *Aguas Vivas* i el Matarranya¹⁰⁴ (Quesada, 2000). A més, dota aquesta ètnia d'una capital, *Osicerda*, coneguda per una encunyació monetària tardana, que ell situa al jaciment del Palau d'Alcanyís (Benavente, Simon, Moret, 2003). Burillo identifica aquest poble amb una etnicitat diferent dels seus veïns, especialment a partir d'un fòssil director, les "estelas del bajo Aragón" (Burillo, 2001), unes esteles de pedra amb baixos relleus on hi apareixen representacions de llances, que serien un indicador d'aquesta comunitat, que hauria pactat amb els ilergets i sedetans i edetans en el context de la segona Guerra Púnica i de les revoltes posteriors.

A partir d'aquestes dues obres, en els treballs posteriors aquesta nova distribució de la població ibèrica ha estat generalment acceptada pels investigadors, que normalment fan constar en el mapa els "ositans", generalment amb un interrogant, i ha estat també incorporada i acceptada en les publicacions i treballs de síntesi més recents (Noguera, Ble, Valdés, 2013; Sanmartí, Santacana, 2005; Revilla, Santacana, 2015).

Des de la recerca que es porta a terme a la comarca d'Osona, aquesta aparició dels ausetans de l'Ebre ha estat presa amb força escepticisme per part dels investigadors. Alberto López Mullor, en la seva darrera monografia sobre el Turó del Montgròs, es mostra incrèdul amb una capital dels ausetans a l'Ebre (López 2016). Carles Padrós, en canvi sembla acceptar aquesta possibilitat en el seu estat de la qüestió sobre el tema

¹⁰⁴ No podem deixar d'observar l'escaient connotació política que suggereix un poble ibèric al sud de l'Ebre diferent per a la zona de la Franja de Ponent, del dels ilerjavans a la zona catalana.

dels ausetans i ositans, sense aportar massa arguments ni per una banda ni per l'altra (Padrós, 2010).

Tota aquesta recerca sobre els ausetans presenta, però, un problema metodològic important. Independentment que la teoria funcioni i sigui escaient per a una possible territorialitat a la zona del Baix Aragó, no s'ha argumentat en cap moment si el que expliquen les fonts clàssiques pot ser assumit pels ausetans, que anomenarem del Ter per evitar confusions, i si realment, el fet de designar com a protagonistes dels fets del segle III aC els ausetans de l'Ebre, deixa sense explicació l'evolució del territori dels ausetans del Ter. Així doncs, el que tractarem és d'analitzar si les fonts clàssiques són interpretables des de la perspectiva dels ausetans del Ter, i si les pressumpcions que cal fer en aquest sentit són o no acceptables.

No cal tornar a repetir l'estudi descriptiu de totes les fonts que fan referència als ausetans, atès que ja van ser recopilades, estudiades i ben publicades per M. Dolors Molas (Molas, 1975; Molas 1982), i també per Carles Padrós (Padrós, 2010), des del territori, i pel propi Pierre Jacob en la seva interpretació sobre els ausetans de l'Ebre (Jacob, 1988). Ara bé, sí que és cert que els darrers estudis sobre les fonts clàssiques s'han realitzat des d'una metodologia més contextualitzada que permet llegir més enllà de la simple descripció. Aquestes noves metodologies, que han estat aplicades a l'estudi de la geografia d'ibèria (Cruz Andreotti, 2004), i també a la revisió, per exemple, de la documentació sobre els lacetans (Broch, 2004), creiem que es poden aplicar també a la comprensió dels ausetans, i del paper que els textos mostren amb les vegades que en fan esment.

Així, doncs, a partir del que s'ha ja estudiat, sabem que els ausetans en qualsevol de les seves formes són esmentats en els textos clàssics¹⁰⁵ en les ocasions següents, des de l'Ora Marítima d'Aviè, que refereix informació del segle VI aC, fins al segle I, en plena romanització:

¹⁰⁵ Fem referència només als textos històrics, deixant per a l'apartat següent les fonts epigràfiques i numismàtiques. En aquest cas, en tractar-se indiscutiblement de fonts primàries, fan referència a sens dubte al període iberorromà, objecte del capítol 7.

Autor	Cronologia que descriu	Cita	Nom	Comentari
Aviè	s VI aC	<p>“La regió que s’allunya de l’abisme profund l’ocuparen tota abans els ceretes i els rudes ausoceretes: avui, sota un mateix nom, són un poble ibèric” (v.550).</p> <p>“At quicquid agri cedit alto a gurgite, ceretes omne et ausoceretes prius habuere duri: nunc pari sub nomine gens est hiberum.”</p>	cerets i durs ausocerets	Cal tenir en compte la informació del periple del segle VI aC, però escrita per un autor del segle IV dC.
Polibi	218 aC	III, 35, 1	ilurgets, bargusis, airenosis, andosins	No parla d’ausetans ni lacetans
Livi	218 aC	21, 19,6 <p>“Ilergetes inde bargusiosque et Ausetanos et Lacetaniam, quae subiecta Pyrenaeis montibus est, subegit.</p>	ilergetes, bargusis, ausetans i lacetans	els sotmeté Anníbal
Livi	218 aC	21,61 <p>“Inde in ausetanos prope Hiberum, socios et ipsos Poenorum procedit, atque urbe eorum obsessa Lacetanos auxilium finitimi ferentes nocte haud procul iam urbe, cum intrare vellent, excepi insidiis”</p>	lilergetes, amb la capital Atanagrum” <p>“Ausetans prope Hiberum socios et ipsos poenorum.” <p>“Lacetans”</p> </p>	Escipió ataca els ausetans “p.h” després d’Atanagrum. Els lacetans els intenten portar auxili. Nevada. Després de 30 dies es rendeixen. Amusic marxa al costat d’Asdrúbal.

Livi	210 aC	Liv. 26,17 “Cum Tarraconem navibus venisset, epositisque ibi copiis et navibus subductis, socios quoque navalis multitudinis augendae causa armasset, profectus ad hiberum flumen exercitum ab T Fronteio et L Marcio accepti. Inde pergit ad hostis ire. Hasdrubal Hamilcaris ad Lapidem Atros castra habebat; in ausetanis is locus est inter Iliturgim et Mentissam”	Asdrúbal, fill d'Amílcar tenia el seu campament a Pedres Negres, situat a l'Ausetània entre Iliturgi i Mentissa	Des de Tarragona emprenen la marxa contra l'enemic.
Livi,		28,24, 4		Indíbil i Mandoni són lacetans (Molas).
Livi	205 revolta	Liv XXVIII, 1,2,3	van travessar el territori dels ausetans tractant-los –tot i ser l'enemic- com a un territori pacificat, amb benvolença[...].Al centre hi havia els ausetans; els ilergets ocupaven el flanc dret i l'esquerrer era format per altres tribus hispanes de nom desconegut.	
Apià		Ibèria, 38		

Livi	197-195 aC	34,20;34,21 “ipse cum septem cohortibus ad Hiberum est regressus. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit. Defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani”	indigets, suessetans, sedetans, ausetans, lacetans, bergistans	no ilergets. Campanya de Cató
Livi	184 aC	39,56 “Haud procul flumine Hiberu in agro ausetano” “Eodem anno A. terentius proconsul haud procul flumine Hivero in agro Ausetano, et proelia secunda com celtiberis fect, et oppida, quae ibi communierat aliquot expugnavit”	no lluny del riu Ebre en el país dels ausetans	
Plutarc	82-72 aC	Sertori, 16	Tots els pobles de la part de l'Ebre prenien part pel partit de Sertori. Cita els ceretans	
Cesar		Bellum Civile, 1,60	oscencs, calagurritans, tarragonins, jacetans, ausetans i ilercavons de l'Ebre	Cita ausetans com a civitas...
Plini		Naturalis Historia, III, 21		Ausetans prop del ilergets

Plini	23-79 dC	Naturalis Historia, III, 2	la regió dels ilergets, l'oppidum subur, el riu Rubricatus i després venen els lacetans i els indigets. Darrera d'ells, al peu del Pirineu i penetrant a l'interior de la regió hi ha els ausetans i els jacetans, i en el mateix Pirineu els cerretans, darrera dels quals hi ha els vascons.	
Ptolomeu	Segle II dC	llibre II, cap, IV, 69	després dels ilergets i dels ceretans amb lulia Libica, diu que hi ha els ausetans amb llurs ciutats: Aquae Calidae, Ausa, Becula, Gerunda. A continuació parla dels castellans (Sebellunum, Bassi, Egosa, Beseda)	

Una primera aproximació a les notícies que tenim sobre els ausetans, ens dóna una idea que el nom d'aquesta comunitat va ser important en la història de Roma, atès que, especialment en els anys en què duren els conflictes que acaben amb la conquesta del nord-est peninsular, es troben esmentats fins a cinc vegades, amb cinc contextos diferents, en els quals cal afegir-hi les referències de caràcter més purament geogràfic algunes més tardanes, amb cinc cites més. Per tant, en una desena d'ocasions els ausetans són esmentats en els textos romans.

Per descomptat no cal entendre que el nombre de vegades que apareixen els pobles ibèrics en els textos estigui relacionat amb la importància relativa dels territoris esmentats, sinó que, com que el que s'explica en els textos és la història de Roma, els noms esmentats han de tenir una significació per al que representen per a la formació o

explicació d'un fet important per al món romà. Com observa Cruz Andreotti, els noms dels pobles de la península ibèrica apareixen en les geografies a mesura que els romans van ampliant la seva àrea d'influència (Cruz Andreotti, 2004). Creiem que des d'aquesta perspectiva s'entén que els ausetans apareguin sobtadament i de manera recurrent en les fonts, en el període comprès entre l'any 218 i el 183 aC, i podem observar que aquest fet té a veure amb la seva situació geogràfica, en una primera línia de conflicte, si els romans perceben la seva visió del problema des dels territoris de la costa, que pacifiquen sense massa problemes.

Una segona observació important és que, per analitzar aquests textos i obtenir-ne tota la informació, cal entendre'ls en el context històric que es van produir, no només per identificar els topònims sino també per valorar en la justa mesura els esments i els silencis dels textos escrits. En aquest sentit, els estudis realitzats sobre altres pobles ibèrics, per exemple els lacetans (Broch 2004), són especialment interessants.

Així doncs, per pensar en el paper que haurien pogut tenir els ausetans en aquest conflicte, analitzarem els textos tenint en compte el moment històric que expliquen, i farem esment a tres etapes. En primer lloc, el pas dels exèrcits cartaginesos i la travessa d'Anníbal pel Pirineu; en segon lloc, el desenvolupament de la segona guerra púnica i el paper que les fonts confereixen als ausetans; i en tercer lloc, el paper dels ausetans en les revoltes ibèriques. Analitzarem aquests tres episodis des de la perspectiva dels ausetans del Ter. Després, compararem la teoria dels ausetans de l'Ebre amb la dels ausetans del Ter, per valorar quina de les dues es pot fonamentat sobre dades més sòlides, tenint en compte que en tots els casos cal pressuposar, com a mínim, un error per part del cronista.

6.3.1 EL PAS D'ANNÍBAL¹⁰⁶

El punt de partida per analitzar el paper dels textos que parlen sobre els ausetans ha de ser, sense cap dubte, el setge i assalt de Sagunt l'any 219 aC, ciutat aliada dels romans,

¹⁰⁶ No tenim intenció en aquest treball de reformular el coneixement que es té sobre la Segona Guerra Púnica, ni totes les problemàtiques que se'n desprenen, sinó que simplement volem escatir el paper dels ausetans en aquest conflicte. Per aquest motiu partirem principalment de dos treballs de síntesi per explicar el desenvolupament dels fets: l'article de Beltran Lloris en el V Simposi Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà "*Hannibal Pyrenaeum Transgreditur*" (1995) (Beltran Lloris, 1995), i del treball de síntesi realitzat per Noguera, Ble i Valdés "*La segona Guerra Púnica al nord de l'Ebre. Una revisió necessària*" (Ble, Noguera, Valdés 2013)

per part dels cartaginesos. El problema que apareix aquí, i que ja ha estat observat diverses vegades, és que l'assalt a Sagunt va trencar el tractat romanocartaginès, que limitava les dues àrees d'influència al riu Ebre (Sureda, 1978). Si sembla fora de dubte que Sagunt és la mateixa ciutat que encara avui en porta el nom, és evident que a la península ibèrica, de rius "*Hiberum*", n'hi havia més d'un, i que probablement, com asseguren alguns autors, el tractat romanocartaginès podia fer referència a l'actual Xúquer¹⁰⁷. També algunes fonts assenyalen que un riu *Hiberum* podria fer referència al riu Túria, o fins i tot, seguint Estrabó, que podia haver estat a la zona turdetana¹⁰⁸. Si assumim que sovint els accidents geogràfics presenten noms de caràcter descriptiu, no sembla gens estrany que es pugui anomenar riu "ibèric" a qualsevol riu d'una certa entitat de la península ibèrica. Titus Livi, independentment del tema dels ausetans de l'Ebre, anomena més d'un riu amb l'apel·latiu "ibèric", que d'altra banda és lògic pel seu caràcter descriptiu. El mateix passa amb el topònim Ter, sembla que *Tir* seria un nom descriptiu preromà o ibèric que podria indicar curs fluvial. En aquest sentit creiem que cal entendre la cita de riu *Teodorus* d'Aviè, *Tader* de Plini, *Taber* de Ptolomeu, que designen, segons la majoria d'investigadors, el riu Segura.

Un cop trencat el tractat, Anníbal concep el projecte d'atacar els romans en territori itàlic, i des de Qart Hadasht (la futura Cartago Nova/Cartagena), avança cap al nord fins a l'Ebre per la via costanera. A partir de l'Ebre, segons Livi, Anníbal divideix l'exèrcit en tres cossos (Livi XXI, 23, 1), per tal de creuar el riu. De totes les hipòtesis emeses, sembla comunament acceptat que Anníbal va seguir el Pirineu per una ruta interior, evitant les tribus costaneres molt més afins als romans. L'estudi realitzat per Noguera, Ble i Valdés, deixa clar que l'Ebre no és fàcilment franquejable per la seva desembocadura, i que segurament Anníbal hauria pujat cap a la zona de Mora d'Ebre per trobar un gual poc profund més òptim per creuar-lo (Noguera, Ble, Valdés, 2013:61).

¹⁰⁷ La situació de Sagunt respecte de l'Ebre és controvertida fins i tot en les fonts antigues. Polibi i Apià sembla que entenen Sagunt al nord de l'Ebre (Polibi, III 27-9) i per tant, el setge de Sagunt hauria trencat el tractat romanocartaginès de l'any 226 aC. Livi i altres autors, en canvi, creuen que Sagunt podria haver estat una excepció al tractat romanocartaginès, i per tant, trobar-se al sud de l'Ebre. Schulten (fHa,III p.47) atribueix diverses vegades aquest fet al desconeixement de la situació geogràfica de la ciutat de Sagunt. Nosaltres, en canvi, com Sureda (1978), creiem que és molt més explicable l'error, si és que es pot considerar com a tal, si determinem com a riu "ibèric"/ "hiberum", cursos fluvials diferents.

¹⁰⁸ El riu Ebrón es transforma en el Guadalaviar (Wad-al-iber), afluent del Túria. Per altra banda Estrabó esmenta els Igetes, veïns dels Tartessis prop de l'Ebre (Sureda,1978).

A partir d'aquest moment, sembla clar que Anníbal va seguir una ruta interior, evitant la costa fins arribar al Pirineu. Això ho justifiquen la majoria d'estudiosos des de Bosch Gimpera, sobretot pel fet que les fonts no esmenten en cap moment Empúries (Rico, 1995), un punt de referència inconfusible que de ben segur haurien emprat els historiadors per reproduir aquest episodi.

A partir d'aquí, els textos esmenten pobles ibèrics diferents, sotmesos i/o aliats dels cartaginesos. Polibi, que es considera la font més fiable, i que sembla que va conèixer millor la perspectiva cartaginesa de la història, escriu que en el seu pas des de l'Ebre, Anníbal va sotmetre "*ilurgets, bargusis, arienosis i andosins*" (Polibi, III, 36,2). La identificació dels ilurgets amb els ilergets de Livi sembla fora de qualsevol dubte, especialment pel fet que els ilergets ja apareixen com a aliats dels cartaginesos en textos anteriors (Polibi, III, 76). Els bargusis, probablement siguin els mateixos que els bergistans, que per toponímia se situen a la zona del Berguedà. És interessant el seu esment, perquè Livi en parla com a aliats dels romans i, per tant, la seva situació diferencial fa que s'hagin conservat en la memòria. Pel que fa als arienosis i andosins, cal dir que és l'única vegada que apareixen en el text, on el silenci sobre els ceretans és especialment significatiu. La interpretació de Padró i Campmajó, recollida també per Jordi Morera, (Campmajó, Padró 1978)¹⁰⁹ sobre el fet que probablement a les valls de la Cerdanya la comunitat ceretana estigués en procés de formació, i que en aquest moment Polibi encara anomenés les petites comunitats independents que després formarien part dels ceretans, podria ser una de les explicacions d'aquest fet. Una altra interpretació, basada en el text tardà de Sili Itàlic¹¹⁰, permetria inferir que durant el pas d'Anníbal, els ceretans s'haurien aliat amb els cartaginesos, per la qual cosa no serien esmentats en els textos, en no haver-s'hi enfrontat. En aquest sentit semblen interpretar els investigadors del territori els "*Tyrintia castra*" que esmenta l'autor, com a les fortificacions en altura que es coneixen al llarg del territori ceretà (Morera, 2016). Així doncs, sembla força acceptada la teoria que Anníbal va pujar des de l'Ebre remuntant el Segre per territori ilerget -poble clarament aliat - i que a partir d'aquí va atènyer la Cerdanya, va travessar aquest territori, vorejant territori arienosi (potser la vall d'Aran; andosí (Valls d'Andorra) i bargusi

¹⁰⁹ Un agraïment especial al Dr. Jordi Morera, que ha tingut la gentilesa de facilitar-me el text íntegre de la seva tesi doctoral "*Territori i Poblament de Cerdanya a l'Antiguitat: la iberització i romanització de la vall cerdana*", presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona, sota la direcció del Professor Oriol Olesti.

¹¹⁰ Titus Gai Sili, conegut com a Sili itàlic, fou un autor que visqué entre el 25 i el 103 dC. En la seva obra sobre la Segona Guerra Púnica esmenta els ceretans com a aliats dels cartaginesos.

(muntanyes de Berguedà al sud de la Cerdanya. Un cop travessada la vall, va travessar el Coll de la Perxa resseguint la vall de la Tet, fins arribar a *Iliberris*, l'actual Elna.

Titus Livi, en canvi, l'autor que explica més detalls sobre el període, però des d'una perspectiva més subjectiva, i molt més dedicada a la justificació de la història de Roma, esmenta, per a aquest moment, els ilergets, els bargusis, els ausetans i la Lacetània, que es troba subjecta als Pirineus (Livi, XXI, 23,2). Els ilergets i els bargusis, coincidents amb la versió de Polibi, fan pensar en una via de penetració interior. El fet que esmenti els ausetans i la Lacetània, sembla que ens permeten situar aquesta penetració més per l'est, tot i que encara seguint les vies interiors. Probablement per seguir aquesta via des de territori ilerget es passaria cap al nord-est seguint els camins de la depressió central, de manera que es vorejaria el territori bargusi, aliat dels romans, i es sotmetrien els ausetans i la Lacetània. En aquest cas, geogràficament, queda clar que es trata dels ausetans del Ter, i no sembla haver-hi contradicció entre els autors. Un dels altres factors importants és el veïnatge amb la Lacetània. Tot i que es tracta d'un poble controvertit, i que alguns autors pensen que cal assimiar amb els laietans o amb els jacetans (Broch 2004), un dels elements recurrents d'aquest poble és el seu veïnatge i interacció amb els ausetans. També ens sembla interessant notar la distinció que fa Livi entre pobles (bargusis, ausetans, ilergets) i territoris (Lacetània). Podria ser aquesta distinció un reflex de la diferent evolució política d'aquestes comunitats, de manera que la Lacetània seria un territori políticament menys organitzat, i per tant interessant des del punt de vista estratègic, que la resta de territoris circumdants?

Diversos autors han parlat sobre la discrepància entre Livi i Polibi a l'hora de referir-se a aquesta diferència en els pobles sotmesos per Anníbal. En aquest sentit és molt interessant i factible des del territori ausetà, l'explicació que proporciona Beltran Lloris: probablement Anníbal hauria travessat els Pirineus pel coll de la Perxa, sotmetent els pobles que esmenta Polibi. Mentrestant, se sap que Anníbal va deixar Hannó al comandament d'un exèrcit encarregat de controlar la Catalunya interior, probablement més a l'est, sotmetent ausetans i lacetans. Per a Polibi, més precís, l'exèrcit d'Anníbal, que és el que va creuar per la vall de la Tet, no va tenir contacte amb ausetans i lacetans, mentre que per a Livi, i per a Roma, potser la submissió d'ausetans i lacetans per una part de l'exèrcit púnic - independentment de qui el comandés - més propers a la zona controlada per Roma, hauria tingut més interès. (Beltran Lloris, 1984:166).

No cal oblidar tampoc la hipòtesi que partint de la cita de Livi, l'exercit púnic va creuar l'Ebre "*tripertito*" (Livi, XXI, 23,1), és a dir, en tres columnes, maniobra elemental per fer efectiu el creuament del riu, però que podia haver-se mantingut en l'accés cap al nord, no només per sotmetre els pobles indígenes, sinó també per intentar bastir-hi aliances que li proporcionessin homes i aliments i n'asseguessin la rereguarda. En aquest sentit, el control del territori ausetà és especialment important: si Anníbal evità, com semblen justificar tots els indicis, la via costanera del Pertús, s'esdevé indispensable i altament estratègic el control de l'altre pas del Pirineu, el Coll d'Ares, ja que, seguint el Ter cap al nord, per la vall de Camprodon, s'accedeix a la capçalera del riu Tec, en la vall paral·lela al Conflent, que desemboca també a la plana rossellonesa. Aixó garanteix una doble via de pas, i facilita en gran manera el trasllat ràpid, com sembla que era l'estratègia de les tropes cartagineses (Le Bohec, 1996). Per assegurar el control d'aquest pas, molt més proper a la zona d'influència romana, era imprescindible la submissió o l'aliança dels ausetans, que garantiria l'accés a aquest pas dels Pirineus, i que, per la seva situació, no és un poble fàcilment confusible.

Val a dir que aquesta estratègia que es proposa per al pas d'Anníbal, es repeteix, i es troba bellament descrita en la *Historia Wambae*, de Julià de Toledo entre els anys 680 i 690 de la nostra era (FHA, 9: 503). A la mort de Recesvint es produeix la coronació de Wamba, que provoca un aixecament a tota la regió de Septimània, encapçalat per Ilderic, comte de Nimes, que aspira també a la corona. L'any Wamba envia contra Ilderic l'exèrcit del Dux Paul que, pretenent també la corona, es proclama rei a Narbona, i s'alia amb els insurgents. Aleshores Wamba amb un gran exèrcit subjuga els bascons en set dies, marxa cap a Calahorra i Osca, i allà divideix l'exèrcit en tres parts: una travessa per Llúvia, una altra per la ciutat d'Ausona cap al Pirineu mitjà, i la tercera cap a la costa i cap al mar¹¹¹. Aquesta estratègia permet avançar els exèrcits reials amb rapidesa i proporciona seguretat en endinsar-se en territoris propers als rebels. Estem convençuts que Anníbal, un gran militar, hauria copsat que aquesta era l'estratègia a seguir, i per tant, molt probablement hauria seguit els mateixos passos que el rei Wamba nou cents anys abans (Rico, 1995: 116).

¹¹¹ «*Dehinc, electis ducibus, in tres turmas exercitum diuidit, ita ut una pars ad Castrum Libiae, quod est Cirritaniae caput, pertenderet, secunda per Ausonensem ciuitatem Perinei media peteret, tertia per uiam publicam iuxta ora maritima graderetur*» Julià de Toledo, *Historia Wambae* X 229-233:

En aquest sentit, doncs, el paper dels ausetans a la vall del Ter, prop dels lacetans té tot el seu sentit, i és perfectament conegut i comprès pels historiadors d'aquest període.

6.3.1 LA SEGONA GUERRA PÚNICA

Les fonts clàssiques romanes donen molta més importància a la reacció dels romans a la a la marxa d'Anníbal. L'estratègia dels germans Escipió consisteix en arribar per mar a Massàlia, on el domini romà és evident, per tallar el pas d'Anníbal al Roine. Però l'avanç de les tropes cartagineses, amb l'aliança des gals és ràpida, i Publi Corneli Escipió arriba tard. Aleshores, l'estiu del 218 aC, seu germà Gneu arriba per mar a Empúries per tal d'atacar l'exèrcit púnic des de la rereguarda, i tallar-ne les vies de subministrament. Això porta la guerra al nord-est de la península, i fa que durant almenys sis anys, aquesta zona sigui un espai estratègic de primer ordre per al desenvolupament d'un conflicte que amenaça fortament la integritat de Roma. Per aquest motiu els historiadors romans hi fan referència, evidentment des de la perspectiva del temps i de l'exèrcit vencedor.

En el desenvolupament de la contraofensiva d'Escipió, després de la batalla de *Kíssa* o *Cisis*, que s'ha situat hipotèticament a la zona propera a Valls (Noguera, Ble, Valdés, 2016:75), i de la victòria d'Àsdrubal prop de Tarraco, s'esmenta la cita controvertida de Livi, (XXI, 61,8) en la qual parla per primera vegada dels Ausetans "*prope hiberum*", esment que fa concloure a Pierre Jacob, que es tracta d'un poble diferent de nom similar als ausetans de la plana de Vic (Jacob,1988). Si analitzem geogràficament aquesta cita, de totes maneres, veiem que les inferències que cal fer per justificar el doblet dels pobles ausetans són moltes més que per mantenir que Livi parla dels ausetans del Ter.

Inferències que cal fer amb el text de Livi, entenent els ausetans a l'Ebre.	Inferències que cal fer amb el text de Livi, entenent els ausetans al Ter.
Cal entendre que hi ha dos pobles de nomenclatura similar, un dels quals malgrat un paper singular en el conflicte, va desaparèixer de manera fulminant a partir del segle II aC, i no entra a formar part de la història de Roma.	Titus Livi va confondre el nom del riu, tenint en compte que es tracta d'un nom que, descriptivament pot ser aplicat a diferents rius, i que el propi Livi ho fa en altres ocasions.
Segons Livi, els lacetans, veïns dels ausetans, els presten auxili, i aquests lacetans són presentats per Livi com a veïns dels ausetans del Ter en la cita precedent. Aquí també cal atribuir doncs una confusió, que Jacob explica pel fet que, en època de Livi només existia un dels dos pobles.	

Un atac des del territori ilerget cap a la zona desconeguda de l'Ebre ens sembla menys factible, estratègicament parlant, que un atac als ausetans per la rereguarda.

L'altre element que justifica el doblat, segons Jacob és la idea que els romans, des del primer moment del desembarcament, van controlar el territori ibèric del nord-est fins a l'Ebre, idea que comparteixen també tots els investigadors (Noguera, Ble, Valdés, 2013). Queda clar que el primer pas en la presència romana a la península va ser el domini del litoral des d'Emporion fins a l'Ebre, amb tres punts importants de control, Emporion i Tarraco, a més del campament de *Nova Classis*, identificat recentment a les boques de l'Ebre (Noguera, 2008). La conquesta d'aquest territori va ser relativament senzilla, atès que molts dels pobles de la costa eren filohel·lènics i mantenien pactes comercials. Fins a aquest punt, sembla haver-hi acord entre tots els investigadors. Però, si queda clar que els romans van controlar la costa des d'Empúries fins a l'Ebre, en cap moment els textos diuen, ni els investigadors expliciten, quina era la primera frontera de control, en aquesta primera fase¹¹². És molt plausible, seguint els textos i l'arqueologia que el límit del control efectiu fos en el gran corredor prelitoral i en la serralada prelitoral, la qual cosa deixaria els ausetans en una primera línia de xoc, que seria el que reflectirien els textos posteriors. Existeixen diferents raons que ens permeten justificar aquesta interpretació, i que intentarem detallar tot seguit.

En primer lloc, les pròpies fonts, amb les agrupacions de pobles que presenten, que distingeixen clarament entre pobles de l'interior i de la costa. Així doncs, l'agrupació ilergets, lacetans, ausetans, a vegades relacionats amb sedetans i suessetans i/o jacetans, es distingeixen clarament dels pobles de la franja costanera.

En segon lloc, l'apreciació, destacada, del paper que tenen els bergistans, aliats dels romans. Ens sembla que no es tractaria d'un fet noticiable si aquest poble es trobés entre altres pobles aliats dels romans. Així doncs, el fet que es recordi aquesta aliança és perquè aquests bergistans es trobaven situats enmig de territoris hostils.

¹¹² Així com hi ha unanimitat en explicar el control de la costa per part dels romans i de l'interior pels cartaginesos, no hem sabut trobar cap estudi sobre la frontera entre aquestes dues zones d'influència, Aquest aspecte no és tractat ni pel propi Pierre Jacob (1988), ni a Noguera, Ble, Valdés (2014), ni tampoc a Pons (1994).

En tercer lloc, la distribució fronterera que semblen configurar per llevant les fortificacions ausetanes, reforçada de manera evident en el segle III aC, sembla remarcar una línia que podria representar alguna cosa més més enllà del límit entre territoris i constituir un veritable límit entre la zona controlada pels romans i la que no. Això també permet entendre que els ausetans apareguin tan sovint en la documentació romana, atès que podria tractar-se del primer territori “hostil” sobretot venint del territori indiget.

Finalment, creiem que la pacificació dels territoris de l’interior cal explicar-la sempre tenint en compte els dos enclaus estratègics dels romans: Empúries, on per les troballes numismàtiques del moment queda clara la presència d’un exèrcit important, i Tarraco, que amb el temps esdevindrà el centre de totes aquestes operacions, especialment de les que es dirigeixen cap a l’Ebre.

Així doncs, si des d’aquesta perspectiva tornem a analitzar el text de Livi (XXI, 61,8), sembla força clar que realment la cita *prope Hiberum* es tracta d’un error explicable, o simplement un intent de recalcar la importància del riu que, cal recordar-ho, discorre després pel territori gironí i emporità. Per tant, és un element estratègic, de penetració, i també de perill, mirat des de la costa. Si no pensem en el mot *Hiberum* com a Ebre, sinó només com a riu, el discurs té força sentit pel que fa al territori ausetà: de bon primer, probablement sortint de Tarraco, Escipió ataca els ilergets, des del sud, que són els principals aliats dels cartaginesos, i amb una bona maniobra gira cap al nord-est, sotmetent els ausetans, i tots els altres pobles que no esmenta, per la rereguarda. Des d’aquí podia arribar a territori amic, seguint la ruta del riu - i per això és important esmentar el nom d’aquest poble - cap a les terres indigetes del nord-est, cap a Empúries.

D’aquest passatge de Titus Livi també existeix un altre element a remarcar, que és el tipus de guerra que els germans Escipió porten a terme en territori ibèric: es tracta d’un sistema poliorcètic que consisteix en assetjar les capitals, i en aquest moment esmenta *Atanagrum*, la capital dels ilergets, que Joan Maluquer de Motes va identificar amb el Molí de l’Espígol a Tornabous (Sanmartí, 2013), i la capital dels ausetans, de la qual no diu el nom, però que sí que relata la importància de la climatologia en el paisatge. Alberto López Múllot pensa també que és més fàcil entendre una gran nevada a les zones de la Plana de Vic, amb la inversió tèrmica característica, que no pas en les terres més meridionals de l’Ebre, més seques i àrides (López 2016: 53). El fet que esmenti l’atac de les dues capitals i de la fugida d’Amusic cap al territori ilerget, potser podria indicar que

la capital ausetana es rendí, sense que es produís un assalt a la ciutat. Per la seva posició prop del territori filoromà, i amb l'interès que suposava el control de l'interior, i sabent del tarannà dels Escipions, potser és lògic que s'arribés a un pacte amb els ausetans, que no suposés l'assalt a la capital. Si entenem l'Esquerda com a possible capital, hem de tenir en compte que, fins al moment, no s'han localitzat escenes de lluita ni material bèl·lic romà a l'interior de la fortalesa. Cal esmentar que tampoc no s'han trobat a l'exterior, evidències dels assetjadors.

La 2a guerra Púnica continua des de l'any 217 fins al 211 aC en la mateixa tònica. Els romans enforceixen els territoris costaners, on són hegemònics i a l'altra banda de l'Ebre estableixen diferents campaments al llevant peninsular per portar la guerra cap al sud, tot i que no aconsegueixen una victòria contundent (Hernández: 2001:50). A l'actual Catalunya, no hi ha evidències textuais de canvis en els territoris, de manera que podem dir que el nord-est peninsular es troba controlat des de la serralada prelitoral fins al mar. Les fonts continuen parlant poc de l'interior, cosa que s'ha interpretat com si els aquests territoris ja fossin controlats i pacificats pels romans, sense que hi hagi cap tipus d'evidència al respecte. Podria ser simplement, que la situació es mantingués estable a l'interior, sense grans intervencions per part dels dos exèrcits, i que els romans prioritzessin encara el control de la costa i l'avanç cap al sud. En aquest context s'esmenta, tot i que només una vegada, la batalla d'Hibera, l'any 215 (Noguera, Ble, Valdés, 2013). Aquesta confrontació situada prop de Tortosa, sembla que va tenir més importància de la que li confereixen les fonts i que va obrir les portes a la conquesta romana del litoral i del sud, on es va traslladar la guerra.

L'avanç de les tropes romanes es va veure truncat l'any 211 aC, quan els dos germans Escipió van ser derrotats per l'exèrcit púnic, segons sembla al sud d'Hispania, i hi van morir, de manera que la guerra es va equilibrar de forces, i els romans van retrocedir fins als seus dominis inicials, al nord de l'Ebre. Molts investigadors suposen que a partir d'aquest moment, els conflictes es desenvolupaven a la zona de l'Ebre, atès que el nord es trobava sota control romà, però atès que, fins i tot en les lluites del sud es documenta la col·laboració dels ilergets, i que el cabdill dels ausetans, Amusic, havia fugit l'any 218 al costat d'Indíbil, és possible plantejar que, encara l'any 211 el domini efectiu dels romans es centrés a la serralada litoral.

Livi ens parla una altra vegada en aquest moment dels ausetans, quan ens diu que Asdrúbal, fill d'Amílcar, tenia campaments en un lloc anomenat *Lapides Atros* (Pedres Negres) en territori dels ausetans, en un lloc entre els *oppida* de *Illiturgi* i *Mentissa*, que va ser ocupat per Caius Nero, que va desembarcar a Tarraco amb reforços¹¹³.

Aquest fragment ha fet córrer molts rius de tinta, sobretot pels noms que hi apareixen. Per la similitud toponímica d'aquest Mentissa amb la ciutat de Mentessa, que apareix entre els bastetans i els oretans, mentre que existeix una *Illiturgi* a la zona del Baix Guadalquivir, es va considerar que els manuscrits conservats del text de Livi contenien un error, i que la cita es referia al territori oretà. Així sembla interpretar-ho Molas en la seva anàlisi dels textos referits als ausetans, que ja no hi esmenta aquest passatge (Molas, 1982).

En el seu estudi sobre els ausetans de l'Ebre, però, Pierre Jacob reinterpreta aquest passatge assumint que, si Neró desembarca a Tarragona i marxa cap a l'Ebre, és a la zona de l'Ebre que cal trobar aquests ausetans, i fa referència una altra vegada als ausetans de l'Ebre, com a protagonistes d'aquest episodi, tot i que cap dels topònims sembla poder-se localitzar en l'indret que ocupen aquests pretesos ausetans (Jacob 1988:139). En aquest episodi, Jacob dona per suposat, una altra vegada, que el territori de l'interior de Catalunya estava pacificat i que era ja en aquest moment favorable als romans, mentre paradoxalment, es van mantenint els ilergets -probablement una representació dels pobles de l'interior - com a aliats dels cartaginesos.

Un estudi de la cartografia del nord-est peninsular, ens demostra que el topònim Pedres Negres, traducció literal de *Lapides Atros*, només s'identifica a dos indrets de l'actual territori català, tal com ho recull la cartografia de l' Institut Cartogràfic de Catalunya. La primera localització se situa prop del Golf de Roses, a la muntanya, en un lloc marcat per la presència de monuments megalítics, però la segona, es localitza concretament "in

¹¹³ "Cum Tarraconem navibus venisset, epositisque ibi copiis et navibus subductis, socios quoque navalis multitudinis augendae causa armasset, profectus ad hiberum flumen exercitum ab T Fronteio et L Marcio accepit. Inde pergit ad hostis ire. Hasdrubal Hamilcaris ad Lapides Atros castra habebat; in ausetanis is locus est inter Illiturgim et Mentissam" Huius salto fauces Nero occupavit. Livi, XVII, 26,17 [Arribat a Tàrraco, desembarcades les tropes i amarrades les naus, va proporcionar armes als socis i a la tripulació, augmentant-ne la força. Amb aquesta força combinada va avançar cap al riu Ebre, i allí es féu càrrec de l'exèrcit de Tiberi Fronteius i Luci Marci. Aleshores avançà cap a l'enemic. Àsdrubal, el fill d'Amílcar, tenia el campament cap a Pedres Negres. Aquest és un indret del país ausetà, entre Illiturgis i Mentissa]

Ausetanis”. El microtopònim “*Pedres Negres*” designa un paratge pla, d’unes 6 Ha localitzat en terme municipal d’Alpens, molt a prop del nucli de l’Alou de Lluçanès, terme de Sant Agustí. En el punt quilomètric 11,5 de la carretera que porta a Alpens es localitza aquest espai, totalment verge, sense que s’hi hagi fet fins al moment, cap recerca arqueològica.

L'espai anomenat Pedres Negres, al Lluçanès, prop de la vila d'Alpens. Font: ICC (1:5000 - 1:250.000)

De totes maneres, es tracta d'un indret singular per diversos motius. El primer, el lloc es troba al costat del camí ral, transformat després en camí de transhumància, que comunica l'altiplà del Lluçanès amb les pastures elevades del prepirineu i Pirineu (Torres, Salvans, Coromines, 2000). D'altra banda, en el lloc hi havia un hostel, enderrocat a mitjan segle XX¹¹⁴, que representava una cruïlla de camins important, cap a la zona de Prats pel sud, del Berguedà pel nord i de la Plana de Vic, a través del Collet de Sant Agustí per llevant. L'indret, com molts dels espais amb orígens històrics remots, conserva una llegenda interessant, referida a un sastre que anava d'Alpens a Sora, i que en passar

¹¹⁴ Font: antics hostals de camí ral. L'hostal de Pedres Negres (<http://hostals.blogspot.com/2010/09/hostal-les-pedres-negres-alpens.html>)

per Pedres Negres, un exèrcit de fantasmes el va retenir, fins que l'endemà el matí es van convertir en esbarzers ¹¹⁵.

Una inspecció visual superficial del lloc ens indica també algunes característiques que el fan idoni per a instal·lar-hi un campament militar. Es tracta d'un altiplà, d'unes 6 Ha de superfície, que presenta una visibilitat interessant cap a migdia i cap al sud. El lloc presenta defenses naturals pel cantó de ponent, un barranc anomenat el "Clot de Pedres Negres", i té diferents turons alterosos al voltant, que podrien ser escaients per a la situació de cossos de guàrdia. La seva ubicació presenta altres particularitats. Es troba en territori ausetà, però just a un dels seus límits, prou allunyat dels *oppida* i dels nuclis urbans, i des d'aquí pot controlar els lacetans, els bergistans i els camins al sud dels Pirineus¹¹⁶.

Evidentment, en aquest espai és difícil d'ubicar els nuclis d'*Illiturgis* i *Mentissa*, com també ho resulta, de fet, per a la zona de l'Ebre. Recuperem, només a tall d'anècdota, la identificació de *Mentissa* amb Manresa, que feia el 1609 Jeroni Pujadas, en la seva *Crònica Universal del Principat de Catalunya*, que va ser seguida per molts historiadors posteriors, evidentment sense cap fonament arqueològic. Cal citar també el radical "Tur", que apareix sovint al nord d'Osona, que Corominas considera preromà, i que apareix per exemple, al topònim Torelló (Coromines, 1997).

¹¹⁵ "El nostre protagonista era un fadrí o jove aprenent de sastre que anava a cosir a la sastreria de Sora. Havia decidit sortir d'Alpens a la nit per tal d'arribar a les primeres hores de la matinada a Sora, a causa de la molta feina que hi havia respecte als vestits que tothom volia estrenar per la festa major d'aquest lloc, que se celebrava l'endemà (29 de juny). El sastre d'Alpens, a l'altura de **Pedres Negres**, baixà pel dret per un camí de carro fins a la baga del mas d'Amunt, ja en terme de Sora. De cop i volta, s'adonà que algú l'agafava i sentí com una por electrizant recorria tot el seu cos. Davant seu s'estenien ombres negres i amenaçadores, corresponents a una legió de fantasmes que li barraven el pas, alhora que esgarriñosos gemecs sorgits de la pregonesa del bosc trencaven la placidesa nocturna. Petrificat per la basarda, intentà cobrar l'alè per guanyar-se respectuosament aquells fantasmes. Reverencialment demanava pas tot dient-los: Bon dia i bona hora, Sóc el sastre d'Alpens Que vaig a cosir a Sora. No hi vaig per res de mal. Em deixareu passar, si us plau? Malgrat les repetides sol·licituds i inclinacions del cos en senyal de respecte, els fantasmes es mantenien drets, immòbils, sense deixar-lo passar. Amb la claror del dia pogué descobrir els fantasmes. Aquell que l'havia enganxat pel darrera era la branca d'una bardissa o romaguera; els de davant, arbres alts i fermes, l'ombra dels quals havia estat projectada en aquell indret del bosc per la lluna, mentre que els udols feréstecs que havia sentit pertanyien a una busaroca solitària. Heus ací que aleshores, el nostre sastre, envalentit, va treure les tisores, va donar unes quantes punxades a una soca de roure que tenia davant seu i havent-se esbravat digué: - Així mateix ho hauria fet si haguessis sigut una ànima de l'altre món?" (Mestre, Montaña, Planas, 1998).

¹¹⁶ Cal recordar que aquest territori feréstec va ser també un escenari de la 1a Guerra Carlina, i que la Batalla d'Alpens, a pocs quilòmetres del lloc, va marcar un abans i un després en el conflicte.

És evident que calen estudis de caire arqueològic per poder identificar si realment a la zona d'Alpens podia haver-s'hi situat un campament militar cartaginès, que en aquest moment no hi són. Tanmateix, creiem que la hipòtesi és suggerent, i que és almenys un indici per projectar una prospecció en aquest espai, que té, almenys, tan fonament com d'altres hipòtesis que s'han plantejat, i que podria tenir el seu interès i el seu sentit.

6.3.2 LES REVOLTES IBÈRIQUES

A partir de l'any 210 aC, sí que ja es pot dir que la guerra tomba del cantó dels romans, que penetren en territori indígena, i que desballesten totes les defenses de la zona de l'interior, de manera que el territori del nord-est peninsular esdevé un territori de rereguarda. L'exèrcit cartaginès no torna a aparèixer al nord de l'Ebre, i amb l'arribada de Publi Corneli Escipió, fill de Publi, anomenat l'Africà, i amb el seu atac a la fortalesa de *Qart Hadasht*, l'any 209 aC, principal base dels Cartaginesos a la península, la guerra es decanta efectivament del cantó dels romans. Les darreres batalles a la península (Ilipa, 206 aC) també són victòries romanes.

Creiem que és durant aquest període de domini efectiu dels romans que els territoris interiors de l'actual Catalunya entren a formar part del món romà, segurament per la via del pacte personal, probablement amb el propi Escipió (Pons 1994). En aquesta etapa ja no d'enfrontament militar, els diferents pobles ibèrics protagonitzen revoltes i aixecaments contra els nous amos del territori, sobretot aprofitant els moments en què els perceben en una situació més conflictiva o més afeblits. Els textos esmenten tres d'aquestes grans revoltes, la de l'any 206-205 aC, la del 197 aC i la del 185-183 aC. En totes tres hi participen els ausetans.

La primera de les revoltes, encara en plena Segona Guerra Púnica, es documenta entre els anys 206 i 205 aC, i és encapçalada pels ilergets, amb els cabdills Indíbil i Mandoni al capdavant. Sembla que és Escipió l'Africà qui subscriu un pacte, que els indígenes entenen com a personal, amb els pobles de l'interior, encapçalats pels ilergets. Així doncs la malaltia d'Escipió després de la conquesta de *Qart Hadasht* i els rumors de la seva mort, fa que es produeixi un gran aixecament al nord de l'Ebre. Escipió travessa una altra vegada el riu i envesteix el territori enemic pel país dels lacetans (Livi, XXVIII, 31), com ja

havia fet en moments anteriors i posteriors, en una estratègia que parteix el bloc dels revoltats pel centre, on els bergistans podrien continuar essent uns bons aliats.

Després, quan el mateix Escipió torna a Roma per participar en les eleccions consulars, els ilergets tornen a reunir un gran exèrcit per tal de recuperar la situació llibertat anterior a la guerra romanocartaginesa. Livi descriu molt detalladament aquest aixecament, que va concitar tots els territoris de l'interior. El text de l'autor llatí parla d'un exèrcit format per diversos pobles ibèrics, entre els quals s'esmenten els indigets, els ausetans i els sedetans, i prèviament parla dels suessetans i sedetans, i també dels lacetans. Després d'un primer aixecament, el text esmenta que es forma un gran exèrcit de revoltats, formats per trenta mil infants i quatre mil genets, que es reuneixen en el territori sedetà, que, segons la majoria d'autors, es troba a l'oest de la Indigècia, tocant a la Celtibèria en territori avui aragonès. Livi explica que allà els va a trobar l'exèrcit romà, encapçalat per L. Lèntul i L. Manlius Acidinus. Explica el text, amb tot detall, que l'exèrcit romà travessa el territori hostil dels ausetans, sense prendre repressàlies, fins arribar al camp sedetà on s'enfronta amb el gruix de l'exèrcit revoltat. Els romans aconsegueixen la victòria gràcies a una hàbil maniobra, i els cabdills Indibil i Mandoni resisteixen fins a la mort. El protagonisme dels ausetans queda palès en la descripció de la formació revoltada que presentava batalla, on ocupaven el centre, mentre que els ilergets tenien el flanc dret i el flanc esquerre era ocupat per diversos pobles desconeguts (Livi XXIX, 1-3).

Pierre Jacob emprà també aquesta combinació de pobles per situar els ausetans a l'Ebre, tot i que en aquest cas, el text literal no hi fa esment¹¹⁷, argumentant que el territori sedetà i suessetà hauria resultat massa allunyat per als ausetans del Ter. També sobreentén que els romans haurien avançat des de l'Ebre, i haurien travessat el territori dels ausetans de l'Ebre abans d'arribar al territori sedetà on es va lliurar batalla.

Tot i que aquest raonament és plausible, presenta uns certs punts de contradicció: en primer lloc, com s'ha dit, el text no esmenta que es tracti dels ausetans de l'Ebre. En segon lloc, pressuposa que els dos generals haurien partit dels campaments de l'Ebre, per arribar al camp de batalla. Però, i si, com ocorre en altres episodis bèl·lics documentats, també en aquest cas s'hagués partit d'Emporion? Aleshores, tindria sentit

¹¹⁷ Cal fer notar que en aquest cas Livi no fa esment que els ausetans siguin prop de l'Ebre, cosa que contradiu totalment la tesi de Pierre Jacob, segons la qual Livi hauria explicitat el "*prope Hiberum*" per distingir els ausetans de l'Ebre dels altres ausetans ben coneguts (Jacob, 1988).

que els exèrcits haguessin travessat el territori ausetà per anar vers l'oest. Cal recordar que la distància entre Emporion i el territori sedetà, és molt més curta que la distància entre Tarraco i Cartago Nova, desplaçament que no va suposar cap problema per a l'exèrcit romà.

Així doncs, seria totalment plausible que els exèrcits de Lèntul i Manlius Acidinus, travesessin el territori amic dels emporitans cap a l'interior seguint, per exemple, els camins del Ter, o els altiplans de les Guilleries per travessar el territori ausetà, sense plantar batalla, i des d'aquí, travessant la depressió central, accedir al territori sedetà, seguint, segurament, els mateixos camins que anys abans havien fressat els exèrcits cartaginesos. Aquesta expedició de l'exèrcit travessant el territori insurrecte de cap a cap, hauria estat alhora, una mesura de força contra el món indígena que, en aquests moments rebrà una forta repressió.

Cal analitzar, en aquest episodi de Livi, el paper principal que es confereix als ausetans en aquest conflicte bèl·lic, en singularitzar-los com a un poble revoltat, al costat dels ilergets, juntament amb els "altres pobles desconeguts". A nosaltres ens sembla que l'historiador fa servir el criteri geogràfic a l'hora d'esmentar els pobles, i que aquí els ausetans són individualitzats pel fet que representen l'extrem est del territori revoltat que, amb sentit, coincidiria amb els pobles menys afavorits pels romans i aliats dels cartaginesos, durant les primeres fases del conflicte. També notem que Livi els dóna una posició central en el camp de batalla, i mostra que el centre resisteix els envits dels romans, cosa que classifica els ausetans com a hàbils lluitadors, com es mostrarà en els temps a venir, amb les contribucions a l'armada romana, que Livi havia de conèixer. D'altra banda, aquesta diferenciació d'aquests dos pobles, i "la resta de pobles ibèrics", potser es pot interpretar des de la perspectiva dels esdeveniments que ocorregueren en els anys posteriors quan la Hispània citerior es tornà a revoltar vers l'any 197 aC, amb els ilergets rendits als romans, i els ausetans, en canvi, partíceps de la revolta.

Els vuit anys que transcorren entre la revolta ibèrica on veieren la mort els cabdills ilergets, i l'aixecament indígena del 197 aC, suposen uns canvis molt importants en el territori del nord-est peninsular, que explica les revoltes posteriors. Així com la del 205 és encara una revolta de les tribus de l'interior, filocartagineses, la revolta del 197 és un aixecament contra les imposicions dels nous vencedors romans, i, en certa manera, i en alguns àmbits, una possible "revolta social". Per aquest motiu, es tracta d'un aixecament

general, bastit per unes aliances diferents, i que trenca definitivament la dicotomia entre els pobles de la costa i de l'interior.

Cal esmentar és que els ausetans participen també d'aquest aixecament. Pierre Jacob continua atribuint aquests fets als ausetans de l'Ebre (Jacob, 1988), tot i que en aquest cas és més difícil de justificar-ho, atès que les revoltes semblen centrar-se més en territori ibèric, començant pel territori indiget. En canvi, els ilergets, segurament sotmesos i delmats en revoltes anteriors, manifesten reiteradament la seva no participació a la revolta i la seva aliança amb els romans.

Una altra vegada, l'arribada dels exèrcits romans es produeix per Empúries (Livi esmenta *Emporiae*), on la ciutat resta fidel als romans, però on tots els indígenes es troben revoltats, probablement no només els indigets, sinó tota una confederació de pobles que assetgen la ciutat per la banda de terra. La batalla, molt ben descrita per Livi, suposa una gran desfeta pels indígenes, i renova la fama de Cató, que arriba segurament a tots els confins de la Hispania citerior (Hernández, 2018). És la desfeta de la darrera confederació de pobles indígenes. Després d'aquesta batalla, les cròniques expliquen que Cató va procedir a pacificar el territori on, segons sembla, va comminar els indígenes a destruir les pròpies fortalezes fins a 400, a canvi de salvar els propis poblats.

Mentre que durant un temps, molts investigadors van donar poca importància a aquest episodi de la història, recentment sembla que l'arqueologia arriba fins i tot a reconèixer la destrucció d'algunes fortalezes ibèriques en el curs d'aquest episodi. És el cas, per exemple, d'Ullastret. En territori ausetà sembla que aquesta campanya va tenir efecte en el jaciment de l'Esquerda, que pateix en aquest moment l'enderroc de la fortalesa ibèrica (Rocafiguera, Ollich, amblàs, 2014), i del Turó del Montgròs, que queda definitivament abandonat (López Mullor, 2017).

6.4 ENTORN DE LA PROBLEMÀTICA DELS AUSETANS DE L'EBRE. UNA VISIÓ DES DEL TERRITORI CLÀSSIC

Una anàlisi detallada de l'esdevenir del poble ausetà en el conjunt dels episodis convulsos que acabaran amb el domini efectiu del seu territori pels romans, marcant l'esdevenidor d'aquest poble ibèric, permet fer un seguit de consideracions.

Per començar, cal afirmar que a mitjan segle III aC, el territori ausetà estava organitzat, probablement en una estructura de protoestat. El registre arqueològic defineix importants reformes en els assentaments, especialment pel que fa a les fortificacions, que esdevenen més eficients. La construcció del Casol de Puigastellet **(7)** permet veure l'efectivitat d'aquesta organització, amb la construcció d'una nova fortalesa, per defensar, segurament, una línia de frontera per llevant, que es pot interpretar fàcilment com al límit entre les dues zones d'influència, la romana i la cartaginesa, els primers anys del conflicte. El fonament arqueològic d'aquest panorama és sòlid, atès que aquestes destruccions es documenten a bastament en els jaciments més llargament excavats, com són El Turó del Montgròs **(2)** i l'Esquerda **(23)**. Per tant, aquesta refortificació dels assentaments ibèrics es basa en certes, i no en estimacions.

Aquesta organització social que reflecteix l'arqueologia permet entendre el protagonisme dels ausetans en el període, protagonisme que les fonts clàssiques mai no han deixat de conferir-li, especialment aquelles que afronten el conflicte des de la perspectiva de la construcció de Roma. Observat des de la costa, el territori ausetà no deixa de ser el primer dels territoris "hostils", cosa que fa fàcil el fet que s'hagi preservat en la memòria.

També la geografia juga un paper important en aquesta situació, atès que el territori ausetà és el punt de comunicació amb la costa gironina, controla un dels passos interiors per travessar el Pirineu, i és la capçalera de la depressió central catalana. Així doncs, és un espai que esdevé estratègic i imprescindible per controlar l'interior de Catalunya, especialment des de la zona de la costa nord mediterrània. Així ha estat demostrat en altres episodis bèl·lics o de conquesta al llarg de la història, des de l'expedició del rei Wamba en temps visigòtics, ja esmentada; la primera frontera carolíngia anterior a l'assalt de Barcelona (Ollich, Rocafiguera, Ocaña, 2015; Pratdesaba, 2016); fins a les Guerres

Carlines, o fins i tot, a la retirada de les tropes republicanes durant la Guerra del 1936-1939 a través del Pont de Roda (Ollich, Ocaña, Ramisa, Rocafiguera, 1995).

Així doncs, en aquest estat de coses, sembla que tant la recerca arqueològica com la documental són prou sòlides per conferir als ausetans clàssics el protagonisme dels fets que tradicionalment se'ls ha atribuït en aquest període de la història. Més sòlids, de fet, que els arguments que esgrimeix Pierre Jacob, que només es basen en la part documental. Tot això no treu en cap cas la importància als pobles del Baix Aragó, possiblement Ositans, que de ben segur haurien participat, com molts d'altres pobles en el conflicte púnic i en les revoltes ibèriques posteriors. Tampoc no treu importància a la zona de l'Ebre, un punt clau per al control de les vies de penetració cap al sud i l'est de la península. Ara bé, el paper dels ausetans, prop dels lacetans, un poble organitzat, de fronteres ben definides en el segle III aC, que reforça les seves estructures defensives en aquest període, i que veurà destruïdes les seves principals fortaleses a inicis del segle II aC, ens sembla fora de tot dubte.

En definitiva, deixar els ausetans fora del conflicte que els historiadors antics li atribueixen, ens sembla molt més difícil de justificar que un error en la localització d'un riu d'un historiador romà que escriu 200 anys després dels fets ocorreguts, i que és conegut per altres errades del mateix estil. Tot i així, hi ha un altre àmbit de la recerca del conflicte que no s'ha abordat mai, i que podria salvar la reputació de Titus Livi: l'estudi de la mobilitat de les tropes ibèriques, que podia haver portat, en algun moment, contingents ausetans a la zona de l'Ebre per participar en el gruix del conflicte. Les distàncies són plausibles, i podrien justificar aquest esment.

Les destruccions que es produeixen en territori ausetà i el canvi en els patrons d'assentament dels temps posteriors també ens semblen un argument de pes per explicar la participació activa d'aquest poble en les revoltes, i també ens ho indica el paper del territori ausetà sota el domini romà. D'una banda els ausetans mantenen el seu prestigi com a guerrers, en endavant com a tropes auxiliars de l'exèrcit romà, i així ho mostra l'encunyació de numerari de plata amb la llegenda *AUSESSEN* i l'esment que se'n fa, per exemple, en el bronze d'Ascoli. D'altra banda, l'interès en reforçar una xarxa de comunicacions a través de les elevacions del Lluçanès, ens sembla un indicatiu de voler controlar un territori que, altrament podria ser conflictiu.

En qualsevol cas, l'evolució del poble ausetà i del territori presenta una continuïtat coherent amb els episodis bèl·lics ocorreguts. I el posterior paper dels ausetans en el món romà, unànimement acceptat, s'explica molt millor des del seu protagonisme en la Segona Guerra Púnica i les revoltes ibèriques, que no pas des d'una aparició sobtada, a partir del segle II aC, en la història dels romans, acompanyada d'una desaparició, també sobtada, dels pretesos ausetans de l'Ebre.

7. ELS AUSETANS A L'ÈPOCA ROMANO-REPUBLICANA

7.1 INTRODUCCIÓ

La fi de l'episodi bèl·lic que culmina amb la presència romana al nord-est peninsular a inicis del segle II aC, inicia una nova etapa en l'evolució del món ibèric que suposa un seguit de canvis que portaran, en el fons, a la fi d'aquesta cultura i a la romanització. Als territoris costaners aquesta transformació serà molt ràpida, amb l'arribada de colonitzadors que trobaran a la costa catalana grans oportunitats de negoci, i anirà agafant un caràcter més particular en els territoris de l'interior, on els ritmes, la intensitat i els motors del canvi seran diferents i de diferent naturalesa. Aquesta etapa, en la qual es poden individualitzar diferents fases, s'acabarà a les terres catalanes amb les reformes territorials impulsades per August i els emperadors successius a inicis del canvi d'era, que transformaran ja el territori del nord-est peninsular amb els mateixos paràmetres que a la resta de l'Imperi (Pons, 1994).

Aquesta etapa que abraça el segle II i I aC rep diferents nomenclatures que obeeixen a perspectives metodològiques diferents. Des de l'òptica de la cultura ibèrica, els investigadors solen anomenar-la el període ibèric recent, tardà, o final¹¹⁸ Des d'un punt de vista més global, tenint en compte que en aquest període coexisteixen les dues cultures, es tendeix a anomenar període iberoromà¹¹⁹, que descriu d'una manera més global la naturalesa del període. Recentment, i sobretot en àmbits més especialitzats, i tenint en compte l'espai polític en el que es mou el nord-est septentrional, es parla sovint del període

¹¹⁸ Aquesta és la periodització emprada, per exemple en l'inventari del patrimoni arqueològic de la Generalitat de Catalunya (www.invarque.cat).

¹¹⁹ Aquesta és la terminologia que defensen Sanmartí i Santacana en el seu treball de síntesi *Els ibers del Nord* (Sanmartí, Santacana, 2005).

romanorepublicà, entent que la presència romana al territori és la que veritablement marca la sobtada transformació cultural d'aquests indrets¹²⁰.

Des de les diverses perspectives, doncs, aquesta és una etapa històrica que ha estat objecte de molts estudis recents. Des del punt de vista de l'anàlisi del territori i des d'una òptica global i de síntesi cal esmentar pel seu interès i per la seva proximitat, entre altres, els treballs de Joan Oller, a la zona de la Laietània interior (Oller, 2015), i de Jordi Morera per a la zona de la Cerdanya (Morera, 2016).

Al territori ausetà, el coneixement historiogràfic d'aquesta etapa ha donat un gir molt important en els darrers quinze anys. Cal recordar que en la bibliografia tradicional es considerava que les planes de l'interior, com l'ausetana, la iberització havia estat un fenomen tardà, fruit de la pròpia arribada dels romans. De fet, la majoria d'assentaments ibèrics coneguts d'antic, es dataven d'aquesta etapa i es consideraven exemplars significatius de la iberització. Aquesta perspectiva encara es pot intuir una mica en els treballs de Molas (1982).

Tanmateix, les excavacions realitzades en les fortificacions ausetanes d'una banda, que han fet endarrerir clarament la cronologia de la iberització, i molt especialment els treballs iniciats als jaciments del Camp de les Lloses **(50)**, a Tona i de Puig Ciutat a Oristà **(31)**, proporcionen una nova perspectiva sobre la presència dels primers elements militars romans, i permeten entendre l'evolució del territori ausetà, que ens portarà cap a la fundació de la ciutat romana *d'Auso*. Aquests avanços han estat importants des del punt de vista del coneixement arqueològic, i també, sobretot pel que fa a Puig Ciutat, de la vinculació dels elements arqueològics amb els fets històrics referits per les fonts durant aquest període, cosa que dóna una altra perspectiva a la recerca (Pujol, 2012).

En aquest estudi abordarem el període des d'una perspectiva territorial basant-nos en dues qüestions concretes: la primera, si el canvi de paradigma que suposa entrar sota el domini romà té incidència en l'estructura del territori aquest moment, tal com ocorre en altres territoris més ben estudiats (Burillo, 2002); la segona, reflexionar sobre el paper de

¹²⁰ Aquesta és la terminologia emprada, per exemple en els projectes fets a la comarca d'Osona, des del Camp de les Lloses (Duran, Mestres, Padrós, Principal, 2017) i des de Puig Ciutat (Padrós, Pujol, Sala, 2015).

la via de Mannius Sèrgius, ben identificada i construïda entorn de l'any 125 aC, una de les infraestructures més antigues que es coneixen en el territori.

7.2 ELS CANVIS EN ELS ASSENTAMENTS

Acabat el conflicte bèl·lic que va suposar la incorporació dels ausetans sota el domini romà, cal analitzar en primer lloc el territori per veure quines mutacions s'han produït en les pautes d'assentament. Altra vegada trobem un escull en la manca recerques concretes i/o les cronologies imprecises. Tanmateix, els treballs realitzats en alguns assentaments i algunes excavacions d'urgència ens permeten donar-ne una visió global.

En primer lloc, analitzarem els canvis produïts en els jaciments ibèrics ja coneguts¹²¹. La manca d'excavacions sistemàtiques no ens permet seguir aquest canvi en alguns punts coneguts, però els més ben estudiats ens en proporcionen unes pautes força clares.

Seguint aquest criteri, doncs, tenim notícies dels jaciments següents:

	abandonament	destrucció	modificacions estructurals respecte del període ibèric ple	Ocupació iberorromana	Observacions
L'ESQUERDA (23)	200-189 aC	Enderroc del sistema defensiu i terraplenament	Canvis en algunes estructures, restauracions i reconstruccions a les zones del carrer.	Estructures muràries soterrades i terraplenades. Continuitat d'ocupació. Estructures domèstiques.	Sembla produir-se un canvi en la naturalesa del jaciment. Desdibuixament dels trets urbanístics, implementació dels elements domèstics.
EI TURÓ DEL MONTGRÓS (2)	Cap al 200 aC	Destrucció de les parts altes de les muralles	abandonament	no	Sense símptomes d'arrasament

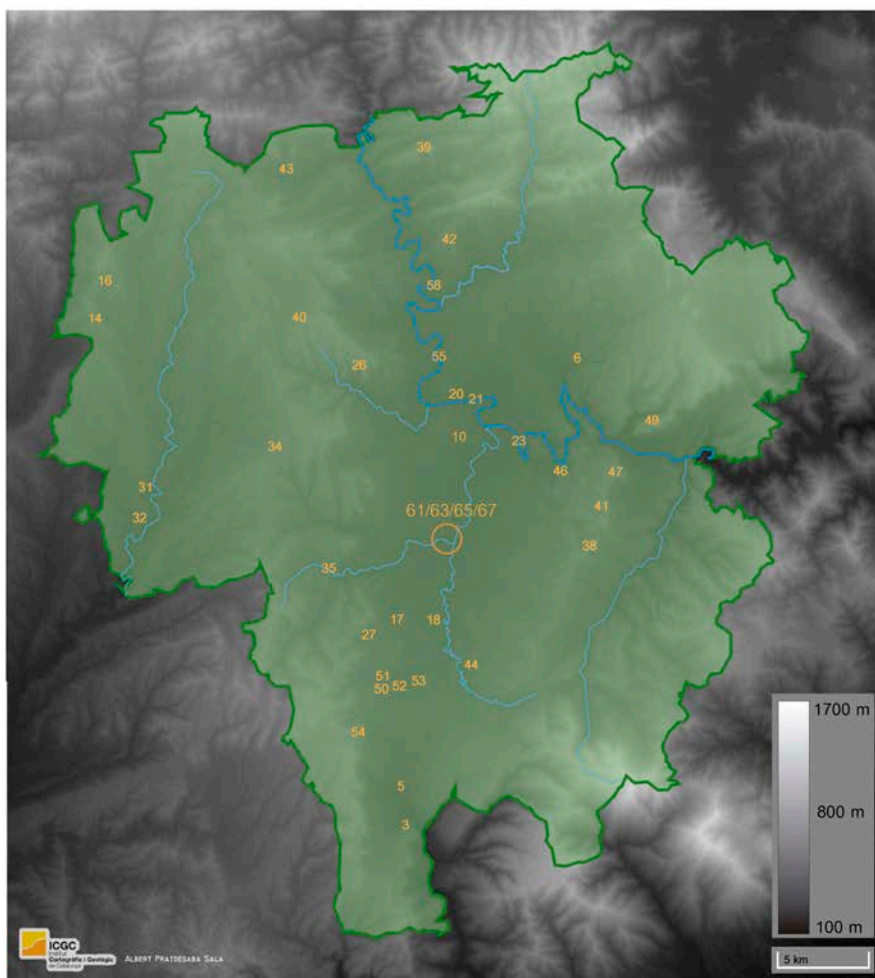
¹²¹ També en aquest aspecte partim d'un treball anterior (Rocafiguera), 1995 amb les actualitzacions corresponents.

	abandonament	destrucció	modificacions estructurals respecte del període ibèric ple	Ocupació iberorromana	Observacions
EL CASOL DE PUIG-CASTELLET (7)	Cap al 180 aC	No s'observa destrucció.	S'observa una fase d'aïllament i de recessió abans de l'abandonament		Abandonament progressiu a inicis del segle II
EL PLA DEL CASTELL (49)	Cap al 200 aC		Destrucció de l'estructura de muralla. Moment indeterminat		
EL CASTELL DE TONA-CAMP LLOSES (51-50)	Sense abandonament		Possible abandonament o reducció del pla del Castell?	Vicus romanorepublicà de nova construcció	L'assentament adquireix una dimensió molt més gran
SANTA MARIA DE BESORA (39)	continuïtat		Indeterminat	restes ceràmiques	
SANT FELIUET DE SAVASSONA (46)	cap al 200 aC		estructures desconegudes	no es coneixen materials del període ibèric recent.	
EL PUIG CASTELLAR DE BALENYÀ (1)	desconegut	sense estructures	indeterminat	indeterminat	indeterminat
CASTELL DE GURB (12)	possible abandonament cap al 200?	sense estructures		no es coneixen materials del període ibèric recent	
EL CLASCAR (17)	continuïtat	no es coneix	Si, es coneix una planificació urbanística nova.	Sí. Planificació urbanística. Monument funerari	creixement
SANT MARTÍ XIC (26)	Probable cap al 200	No es coneix	No es coneix	No es coneixen materials del període ibèric recent	
GENERES (14)	No s'abandona	No es coneix	No es coneix	Apareixen materials del període ibèric recent, però no posteriors al segle I	Control d'un camí

	abandonament	destrucció	modificacions estructurals respecte del període ibèric ple	Ocupació iberorromana	Observacions
EL PUIG CASTELLAR DE SANT SADURNÍ D'OSORMORT (41)	probable cap al 200 aC	restes d'estructures visibles. Tipologia similar al casol de Pugcastellet	No es coneix	No es coneix	Les estructures visibles semblen pertànyer a una sola fase, amb la construcció d'una torre medieval al damunt
CASTELL DE TORELLÓ (42)	desconeguda			Apareix tègula romana	
DUOCASTELL A (43)	possible cap al 200 aC	Trobada de materials en superfície		No es coneixen materials del període ibèric recent	
SANTA MARIA DE LLUÇÀ (16)	Possible abandonament del castell			A Santa Maria, materials iberorromans	
ST PERE DE CASSERRES (24)	Possible abandonament cap al 200	No es coneixen estructures		No es coneixen materials del període ibèric recent	
PUIG CIUTAT (31)	no hi ha abandonament		Construcció campament de nova planta segle I	Si, campament romà	L'assentament ibèric anterior quedà absolutament arrasat per la nova construcció
SANT LLORENÇ DEL MUNT (38)	Abandonament anterior al segle I dC	probable, desconeguda	No s'observen construccions	No es coneixen materials anteriors al segle I aC	
EL GRAELL (67)			construcció de noves estructures.	Si, poc coneguda	

Com mostra el gràfic, malgrat l'evident manca de recerca, queda clar que en aquest moment es produeixen dos fenòmens que afecten a l'estructura del poblament ibèric d'Osona. El primer és la destrucció de les estructures defensives, que eren essencials per entendre la configuració del poblament ibèric ple. Així, tot i no poder donar una visió exacta de l'extensió d'aquest fenomen, sabem que es va donar, i d'una manera molt similar al Turó del Montgròs **(2)**, i a l'Esquerda **(23)**, i que és molt possible que es produís

també a d'altres llocs, com el Pla del Castell **(49)**, o el Puig Castellar de Sant Sadurní d'Osormort **(41)**.

Fase IV: Ibèroromà

Jaciments del període ibèroromà:

- 3.- Camp del Gepic
- 5.- Tram de Via del Congost - Centelles
- 6.- Serrat de les Cases - l'Esquirol
- 10.- Sant Esteve de Granollers de la Plana
- 14.- Generes
- 16- Santa Maria de Lluçà
- 17.- El Clascar
- 18.- Torrellebreta
- 20- Serrat dels Lluïsos
- 21.- El Fugurull - Can Caseta
- 23.- L'Esquerda
- 27.- Múnter
- 31.- Puig Ciutat
- 32.- Ermita de Sant Sebastià
- 34- El Permanyer
- 35 - Santa Eulàlia de Riuprimer/ Pla de la Rovira
- 38.- Sant Llorenç del munt - la Martellera
- 39.- Sant Maria de Besora
- 40.- Sant Martí de Sobremunt
- 44- El Conier
- 50.- Camp de les Lloses
- 51 Castell i Contracastell
- 52 -Forn de la Vil·la
- 53.- Les Escomes
- 54.- El Vilar, Vilageliu, Can Rotlle
- 55- Puig Guardial
- 58.- Les Serrasses
- 61- Coll de Vic/
- 63- Puig d'en Planes65.- Cap del Pont del Gurri/ Camp del Pas
- 67 - El Graell + Can Claveres

En el cas del Turó del Montgròs, Alberto López Múllor i l'equip de recerques al jaciment, refereixen que la destrucció de les estructures no sembla que hagi tingut una voluntat d'arrasament, sinó que es tractaria més aviat d'una destrucció simbòlica (López, 2016). A l'Esquerda l'enderrocament es va fer d'una manera ordenada més semblant a un desmuntatge, com es pot comprovar, per exemple en el pendent i en els diferents nivells dels enderrocs de la muralla. Per aquest motiu, sembla clar que es va tractar d'una voluntat d'eliminar, o de colmar, aquests sistemes defensius. Altres estructures de

fortificació, com Sant Martí Xic **(26)**, el Castell de Gurb **(12)**, Sant Pere de Casserres **(24)**, Duocastella **(43)** o el Castell de Torelló **(42)**, podrien haver tingut finals similars, tot i que calen noves excavacions per poder-ho determinar.

Un segon element que es veu de manera recurrent, i que concideix també amb altres territoris de Catalunya, és l'abandonament que es produeix dels nuclis fortificats en altura. En aquest sentit, la fortalesa del Montgròs **(2)** n'és també un exemple paradigmàtic, ja que no es tornarà a ocupar fins a l'edat Mitjana. Aquest mateix cas es repeteix al Casol de Puigcastellet **(7)**, on fins i tot es documenta una fase d'abandonament, amb un gran empobriment i escassetat de la cultura material i un retorn a l'ús de la ceràmica de cuina, una pràctica absència d'importacions fins arribar a l'abandonament total del lloc (Molas, Mestres, Rocafiguera, 1992). Altres assentaments semblen seguir aquesta pauta, que reconeixem només per l'absència de troballa de materials d'importació itàlica, com són Savassona **(46)**, d'on no es coneixen fins al moment materials romans, Sant Llorenç del Munt **(38)**, on els materials documentats més recents arriben a l'horitzó de la campaniana A (Farrés, 2013). És interessant remarcar que aquest abandonament no es produeix de manera sobtada ni del tot sincrònica entre els jaciments, sinó que es va produint de manera progressiva tot al llarg del segle II i inicis del segle I aC.

Aquest abandonament dels llocs en altura, i la destrucció sistemàtica dels elements de fortificació fan pensar en un canvi de paradigma significatiu pel que fa a la configuració territorial i, per extensió, sociopolítica del poble ausetà. Si fins a aquest moment el possible estat arcaic ausetà es reconeixia sobretot per una delimitació clara del territori des de la perifèria i unes fronteres, ara sembla que és precisament aquest element és el que es va afeblint i s'aboleix, mentre que agafen més entitat altres tipus d'assentaments.

No podem dir, però, que no existeix una continuïtat en el poblament ibèric. Val a dir que alguns dels assentaments en pla, que segurament durant el període ibèric ple van tenir un paper secundari, ara adquireixen més protagonisme. Entre aquests assentaments cal esmentar el Clascar de Malla **(17)**, un indret elevat que controla directament la Plana de Vic i també el Castell de Tona **(51)**. Alguns dels assentaments en altura, com Santa Maria de Besora **(39)**, tot i ser en altura, sembla que continuen. Altres jaciments, com Lluçà **(16)** sembla que podrien traslladar-se a la plana.

Un cas particular en aquest període torna a ser el jaciment de l'Esquerda **(23)**. Com ja s'ha dit, aquest assentament veu destruïdes totes les seves fortificacions en el període 218-185 aC. Després de la destrucció es documenta a bona part del jaciment un farciment de totes les estructures de defensa, que queden recobertes amb l'argila dels murs de tàpia de les construccions anteriors. Parts dels murs de la fortalesa són reutilitzats, sovint com a paviment de les cases. En alguns indrets, els còdols de les pavimentacions del carrer serveixen per reparar murs utilitzats com a sòcols de pedra.

S'han pogut excavar poques estructures senceres corresponents a aquesta fase d'ocupació, atès que aquests nivells han estat fortament alterats per la presència del camp de sitges posterior, i també pels treballs de llaura del camp, però tot i així, les restes documentades permeten veure un canvi d'orientació en la tipologia de l'assentament. Si durant el segles anteriors quedava clar que l'Esquerda era un nucli urbà, dotat d'urbanisme i de fortificació, amb barris dedicats a la producció artesana, és molt evident que en aquest període les cases han ocupat els espais públics i que la majoria d'estructures documentades corresponen clarament a espais domèstics de factura molt simple. En la casa 3A, per exemple, una des que s'ha pogut excavar pràcticament en la seva totalitat, es demostra que es tracta d'un habitatge amb una sola habitació, llar de foc central, i distribució dels espais al voltant.

Entre els elements urbanístics preexistents o reformats de l'etapa anterior destaca el carrer longitudinal que travessa el poblat de nord a sud, del qual es recupera i es reconstrueix l'entrada, amb una possible arcada de pedra i una porta a doble vessant de la qual s'han documentat les pollegueres. L'altre element que, possiblement, fou reutilitzat va ser el santuari. Entre les ceràmiques documentades hi apareixen alguns fragments informes de ceràmica campaniana A, que demostren l'ús d'aquest espai, sens perjudici de la seva funcionalitat durant el període ibèric recent.

Així doncs, si bé la continuïtat d'ocupació a l'Esquerda durant els segles II i I aC és evident, també ho és el canvi de funcionalitat que viu el jaciment en el pas del món ibèric al món iberorromà. En aquest moment, el jaciment ha passat a ser un nucli de població, possiblement molt més autàrquic, sense la funció central i organitzativa que havia tingut en les etapes anteriors. La transformació doncs, del seu urbanisme i la seva funció de possible capitalitat, es produeixen al mateix ritme que es difuminen les fronteres de l'antic territori.

A més de les transformacions i de l'increment dels assentaments prop de la Plana, que creixen durant aquest període, també hi ha un seguit d'assentaments que, a la llum de les troballes actuals, semblen crear-se en aquest moment¹²². La majoria es coneixen només per petites intervencions arqueològiques o per troballes puntuals, però val a dir que tots ells es troben situats en llocs plans, amb possibilitats agrícoles, i sense fortificar.

Els nous assentaments que es creen en aquest moment són:

NOM JACIMENT	MUNICIPI	ESPAI	TIPUS DE TROBALLA
CAMP DEL GEPIC (3)	Centelles	Assentament en pla. Possible explotació agrícola, i via de comunicació	Restes ceràmiques i forn
SERRAT DE LES CASES (6)	L'Esquirol	Assentament en pendent. Indeterminat	inscripció sobre la riera de l'Arau
SANT ESTEVE DE GRANOLLERS DE LA PLANA (10)	Gurb	Assentament en turó-testimoni. Idoni per a l'explotació agrícola	Ceràmiques i monedes ibèriques
TORRELLEBRETA (18)	Malla	Assentament en pla. No es coneixen estructures. Idoni per a l'explotació agrícola	Ceràmiques i monedes ibèriques.
SERRAT DELS LLUÏSOS (20)	Manlleu	Assentament en pla vora el riu. Idoni per a l'explotació agrícola	Monedes ibèriques i restes de dòlium
CAN CASEETA (21)	Manlleu	Assentament en pla sobre el riu. Idoni per a l'explotació agrícola	Construccions, materials d'importació i locals, <i>kalathos</i> pintat.
MÚNTER (27)	Muntanyola	Espai idoni per a l'explotació agrícola. Assentament indeterminat.	Ceràmica ibèrica i romana
ERMITA DE SANT SEBASTIÀ (32)	Oristà	Elevació en un turó-testimoni elevat. Manté una certa situació estratègica.	Ceràmiques ibèriques i campanianes.
EL PERMANYER (34)	Sant Bartomeu del Grau	Possible explotació agrícola al costat d'una via de comunicació	Ceràmiques ibèriques i d'importació.
SANTA EULÀLIA DE RIUPRIMER - PLA DE LA ROVIRA (35)	Sta. Eulàlia de Riuprimer	Possible campament militar	restes d'estructures muràries i materials

¹²² Cal prendre aquesta dada amb precaució, ja que molts d'aquests assentaments es coneixen veritablement poc, i podrien tenir una fase anterior al període iberoromà, que no s'hagi reconegut. En qualsevol cas, aquests assentaments semblen guanyar en entitat respecte del període precedent.

NOM JACIMENT	MUNICIPI	ESPAI	TIPUS DE TROBALLA
SANT MARTÍ DE SOBREMUNT (40)	Sobremunt	Estructures indeterminades. Possible assentament en altura	Campanianes A i B
EL CONIER (44)	Taradell	Assentament en pla. Idoni per a l'explotació agrícola	Murs en pedra seca, materials del segle II-I aC
FORN DE LA VIL·LA (52)	Tona	Estructures de producció artesanal, segurament relacionades amb el Camp de les Lloses	Restes de forns, materials dels segles II i I ac
LES ESCOMES (53)	Tona	Espai en pla. Idoni per a l'explotació agrícola	Restes ceràmiques d'importació, i altres materials ibèrics
EL VILAR (54)	Tona	Camí i via de comunicació	Mil·liaris i restes de camí empedrat
EL PUIG GUARDIAL (55)	Torelló	Assentament en un turó testimoni sobre el riu i amb terres fèrtils al voltant. Idoni per a l'explotació agrícola	Restes de murs en còdols. Ceràmiques ibèriques i campanianes.
LES SERRASSES (58)	Torelló	Assentament sobre el riu. Idoni per a l'explotació agrícola.	restes de sitges. <i>Kalathos</i> pintat i ceràmiques campanianes.
COLL DE VIC (61)	Vic	Un (o diversos) assentaments en elevacions sobre les terres al nord de Vic. Restes d'una possible ferreria. Idoni per a l'explotació agrícola	Restes de sitges. <i>Kalathos</i> pintat i campaniana
PUIG D'EN PLANES (63)	Vic	Assentament en turó-testimoni. Explotació agrícola de finals del segle I aC	Sitges. Materials ibèrics tardans.
CAP DEL PONT DEL GURRI (65)	Vic	Assentament prop del riu. Idoni per a l'explotació agrícola	Materials ibèrics, campaniana. Sitges posteriors.

Així doncs, analitzant el conjunt d'assentaments, queda clar que el pas del període ibèric ple al període iberoromà, es caracteritza a la comarca d'Osona per un abandonament de la majoria d'assentaments en altura, i un engrandiment dels assentaments de caràcter agrícola, juntament amb la creació de nous punts d'ocupació. El fet que aquests s'estenguin per tot el territori, especialment a la Plana, permet assegurar que l'organització espacial del territori ausetà es transforma, i que prenen interès el que abans eren assentaments de segon ordre. Com veurem, moltes d'aquestes ocupacions es consolidaran durant l'època imperial romana.

A més d'aquests assentaments de caràcter agrícola esmentats abans, la recerca a la comarca ha posat al descobert l'existència de dos punts d'assentament que denoten clarament la presència romana republicana al territori. Es tracta dels jaciments del Camp de les Lloses, a Tona **(50)**¹²³ i del Puig Ciutat a Oristà**(31)**¹²⁴.

Jaciment del Camp de les Lloses.(imatge: pública)

El jaciment del Camp de les Lloses es troba situat a la falda del Castell de Tona, en terrenys del Mas Riambau, prop de l'Església de Santa Maria del Barri, o de Lourdes. La recerca que s'hi està portant a terme defineix l'indret com a un vicus romano-republicà, amb una fase molt clara d'ocupació entre el 125 i 75 aC (Duran, Mestres, Padrós, Principal, 2017). Els materials de l'assentament delaten de manera inequívoca la procedència itàlica d'una part important dels seus ocupants. Per una banda, els diferents edificis presenten planta itàlica, en un sistema constructiu que consta d'un sòcol de pedra, mur amb pedra i terra, i sostre d'encanyissat amb embigat de roure (Duran, Mestres, Padrós, Principal, 2017) , i de l'altra, els elements de cultura material (mobiliari, material, elements de culte, etc.) també denoten aquesta procedència. La presència de l'exèrcit queda demostrada especialment per una gran abundància de moneda, especialment de

¹²³ Projecte de Recerca dirigit per Imma Mestres i Santacreu i Montserrat Duran i Caixal, i Jordi Principal, i amb un equip d'investigadors consolidat. Els treballs de recerca al jaciment han portat a l'excavació d'una part important del jaciment, la restauració i musealització de les restes, i la creació d'un Centre d'Interpretació al costat del jaciment (1995).

¹²⁴ Projecte de Recerca impulsat per Roger Sala i Bartolí, en el marc del Projecte Lluçanès de recerca i difusió del patrimoni arqueològic de la regió. El jaciment és objecte d'una prospecció geofísica intensiva, d'excavació, i de museïtzació de les restes. Els treballs estan dirigits per Roger Sala, Angels Pujol, Robert Tamba, Carles Padrós i Eduard Ble. (2010).

numerari del tipus *Ausesken*, i per la presència de nombrosos tallers de ferreria, relacionables amb l'activitat militar (Duran, Mestres, Principal, Padrós, 2015).

Els investigadors han relacionat aquesta presència militar romana amb la construcció de la via republicana de Mannius Sergius, una de les més antigues de la Hispània citerior, de la qual s'han trobat diversos mil·liaris. (vid. infra). Aquesta nova xarxa de comunicacions marca un pas més en la profunda transformació del territori ausetà amb l'arribada dels romans.

El segon jaciment important per valorar la presència romana a Osona és l'assentament de Puig Ciutat a Oristà (31). Es tracta d'un assentament situat en una elevació sobre la riera Gavarresa al Lluçanès. L'assentament fa doble aturonament amb el puig de Tornamira, on a l'edat Mitjana s'hi instal·la un castell. L'assentament presenta ocupació des de l'Edat del Ferro tot i que de moment és confusa la fase del període ibèric ple, probablement per la gran remodelació que suposa la fase següent. Així doncs, en el segle I aC, l'assentament esdevé un campament militar, amb un possible pretori o edifici central i diversos àmbits. Aquestes estructures han pogut ser resseguides a partir de les prospeccions geofísiques (Garcia, Padrós, Pujol, Sala, Tamba, 2010). Les excavacions han posat al descobert algunes d'aquestes estructures, que permeten ratificar la naturalesa de l'assentament (Padrós, Pujol, Sala, 2015). Els materials arqueològics també denoten la presència d'elements militars, que es reconeixen sobretot per l'armament, restes abundants de metalls, i restes dels tatxons de les sandàlies. La presència de projectils i el context de destrucció que s'ha localitzat, i que va destruir del tot l'assentament, fan pensar que es tractava d'un campament pompejà, que fou destruït per l'exèrcit de Cèsar en el context de la Guerra Civil entre Cèsar i Pompeu que va tenir lloc entre els anys 49 i 44 aC.

Puig Ciutat . Imatge: Equip de Puig Ciutat

Així doncs, a nivell arqueològic, el període iberorromà implica dos grans canvis. D'una banda una transformació del món indígena, que es concretarà en un abandonament progressiu dels assentaments en altura, i en una ocupació de les terres planes més

idònies per al conreu. De l'altra banda, implica la presència física d'elements romans vinculats a l'exèrcit, que crearan els seus propis campaments, els quals funcionaran com a focus d'atracció per a la població indígena. La presència d'assentaments agrícoles d'aquest període entorn del Camp de les Lloses, Torrellebreta **(18)**, Forn de la Vila **(52)**, Les Escomes **(53)**, el Conier **(54)** fa palès aquest fenomen. Aquest contacte entre les poblacions de tradició indígena amb les noves incorporacions romanes, que es pot ben acreditar arqueològicament, té les seves conseqüències des del punt de vista històric i territorial i accelerarà el procés de romanització al territori ausetà.

7.3 LES NOVES VIES DE COMUNICACIÓ:

Una de les primeres accions que porten a terme directament els romans un cop pacificat el territori, és la construcció de la xarxa de vies de comunicació. No hi ha dubte que en un primer moment, aquestes vies obeeixen a una funció militar i estratègica, i que de seguida són aprofitades per altres tipus d'usos, per exemple el comercial.

L'eix principal de la comunicació ja en els primers temps romans fou la ruta litoral, que aprofitava l'antiga via Heraclea que s'estenia a banda i banda del Pirineu. Amb el temps es convertí a la zona del golf de Lleó en la Via Domitia, i posteriorment en la que serà la Via Augusta. Aquest eix estava ja ben organitzat i s'utilitzava a finals del segle II aC. (Pons, 1994:41). El desenvolupament econòmic i el canvi intensiu que s'opera a la costa des de mitjan segle II aC fins al segle I aC és ben evident, amb la fundació de nuclis agrícoles, generalment de dimensions moderades, on els elements indígenes es barregen amb els elements itàlics (per exemple, es Toixoneres (Calafell); Darró (Vilanova i la Geltrú); Turó de Ca N'Oliver (Cerdanyola del Vallès) (Revilla, Santacana, 2015). També es funden en aquest període les primeres ciutats, com *Iluro* (80-70 aC) o *Baetulo* (entorn de l'any 100), i es transformen nuclis ja preexistents, com *Emporiae*, que substitueix un *praesidium* anterior a inicis del segle I, o *Tarraco* que continua emprenent grans reformes urbanístiques (Mayer, 1992).

Una de les evidències més antigues de l'expansió d'aquesta xarxa viària és la via de *Mannius Sergius*, coneguda pel nom del magistrat que figura en els mil·liaris. Per la localització d'aquests sabem segur que aquesta via primerenca passava per territori ausetà.

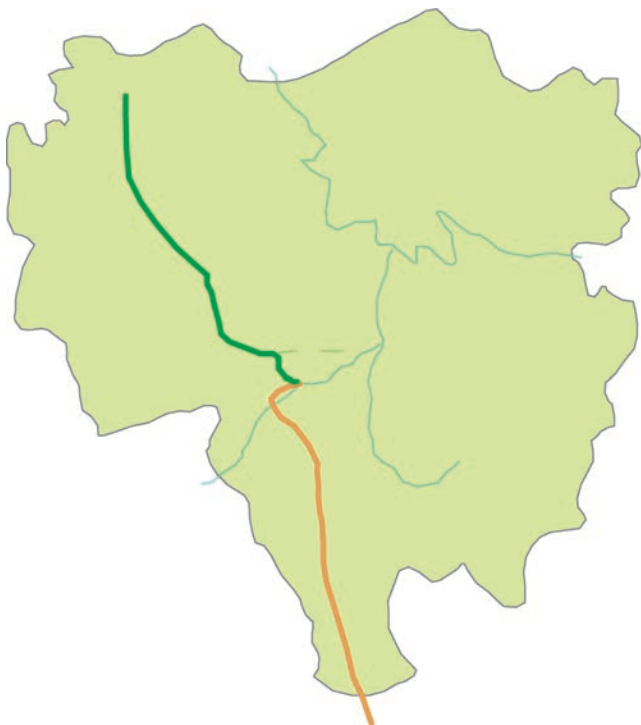
D'aquesta via se'n coneixen tres mil·liaris amb epigrafia, que permeten donar una datació i també una orientació a aquesta infraestructura. Els mil·liaris, localitzats a Santa Eulàlia de Ronçana, al Vilar de Tona (54), i a Santa Eulàlia de Riuprimer (35), porten el nom Mannius Sergius, que va ser procònsol de la Hispània Citerior entre els anys 129 i 124 aC (Molas, 1982:67), anys en els quals cal datar la via.

El primer dels mil·liaris refereix la milla I, i va ser localitzat en un jardí particular a Santa Eulàlia de Riuprimer (Rodà, 1989). La peça, que actualment es localitza en les dependències municipals d'aquest municipi, ha suposat una certa controvèrsia en la interpretació. Pladevall, per exemple, opina que es tracta d'un element desplaçat, ja que no coincideixen les distàncies amb un possible origen de la via a *Auso* (Pladevall, 2005). Tanmateix, la presència d'un mil·liari a un indret anomenat Sta. Eulàlia, amb advocació de Mèrida, no sembla pas ser casual, com demostra Pallí en el seu estudi sobre en el pas de la Via Augusta per *Barcino* (Palli, 1981).

Carles Padrós, en la seva anàlisi sobre les vies de comunicació a Osona (Padrós, 2010), fa un seguit de consideracions sobre aquest mil·liari que, a part de molt encertades són d'un gran interès pel fet que obren noves vies de recerca. Els darrers estudis sobre l'origen de l'*Auso* romana deixen clar que es tracta possiblement d'una fundació augustal. Per tant, no és possible que la via de *Mannius Sergius* tingui el seu origen a *Auso*; cal trobar-ne doncs l'origen a una milla de Santa Eulàlia de Riuprimer, i acceptar que aquesta primera via passava per aquest punt, i que segurament la calçada és l'origen del poble. Padrós proposa com a origen de la via el Pla de la Rovira, un lloc alterós prop del turó de Sant Sebastià, amb un control important sobre la Plana i amb espai suficient per implantar-hi un campament romà. Les restes d'un mur de dos metres d'amplada fet amb grans carreus, també fan pensar que es tractaria d'un possible campament militar, que actuaria de *caput viae* (Padrós, 2010).

Tot i que de moment, aquest espai no ha estat suficientment investigat, la hipòtesi ens sembla més que raonable. En primer lloc perquè reforça el sentit militar que té la construcció d'aquesta via. Més enllà del usos comercials, defensats per exemple per Oller per a les terres interiors del Vallès (Oller, 2015), ens sembla més vàlid pensar que el control militar del territori, especialment en terra ausetana, era prou important com per bastir-hi una de les primeres infraestructures, que permetés un accés ràpid i efectiu de

l'exèrcit cap a aquestes terres interiors. D'altra banda, l'origen de la via al Pla de la Rovira, permet connectar aquest punt amb la via septentrional que, també en aquest moment s'obre cap al territori del Lluçanès, que analitzarem després.

L'eix viari del Lluçanès, que enllaçarà amb la via de Mannius Sergius

El segon dels mil·liaris, trobat al mas El Vilar de Tona, i conservat al Museu Episcopal de Vic, correspon a la milla VII de la mateixa via. La peça té la mateixa factura que l'anterior i no hi ha cap dubte que pertanyen al mateix traçat viari. Tot i que no semblen conservar-se traces del camí exacte des de Santa Eulàlia fins a Tona, si que sembla clar que el camí passaria per Múnter, darrere del Clascar, on es conserven topònims com la Carrera o el Vilar, fins al pas entre el Castell i el Contracastell de Tona **(51)** molt a prop del Camp de les Lloses **(50)**. La distància en línia recta entre aquests dos punts és de 7,5 km, que fan versemblant la distància de les 6 milles romanes.

Un altre mil·liari, en aquest cas fragmentat, va apareixer també prop de Vilageliu, a Tona, reaprofitat sota de l'altar de la capella de la casa pairal (Molas, 1982). En conservar-se només la part inferior, és anepigràfic, però es pot considerar de la mateixa via. Els topònims propers, com el Vilar, Vilamajor, i el propi Vilageliu són clarament d'origen romà, i en una zona propera es conserva part d'un camí empedrat on es localitza material arqueològic en superfície (Molas, 1982: 68). Si bé és cert que entre els dos fragments localitzats no hi ha la distància d'una milla, creiem que és el de Vilageliu el que seria desplaçat, atesa la seva reutilització, i atès que entre el Camp de les Lloses i el Vilar hi ha uns 1400 m, la distància possible d'una milla.

El tercer miliari d'aquest conjunt va ser trobat a Santa Eulàlia de Ronçana, al Vallès, i es troba dipositat al Museu d'Arqueologia de Catalunya. La localització de la peça sembla indicar que la via circulava cap al Vallès, i que probablement recorria les planes alteroses de Collsuspina per evitar les terres més perilloses del Congost. Aquesta hipòtesi, emesa pel Dr. Junyent (1952), arguint l'existència encara d'aquest camí, sembla tenir alguns detractors. Molas creu que el miliari estaria desplaçat, ja que, comptant des de Vic, la distància resultant és superior a les 21 milles (Molas, 1982: 68). Cal dir aquí que aquest problema es resol també si es compta la distància des de Tona (on hi ha la milla VII) i si s'abandona la idea que l'origen de la via és Vic. A més, l'advocació de Santa Eulàlia de Mérida, segueix sent un indicador del pas d'una via, que de manera recurrent es

Mil·liari trobat al Vilar. Museu Episcopal de Vic

va acomplint.

Així doncs, establerta la via a Santa Eulàlia de Ronçana, queda el dubte de saber cap a on es dirigia i, en aquest punt, les interpretacions són diverses: Junyent (1955), seguit per Molas, consideren que la ruta, que seguia un traçat alterós per la zona de Collsuspina, evitant el Congost, en arribar a Caldes de Montbui i al Vallès prendria un rumb est cap al Coll de Parpers, per atènyer la costa a la zona d'*Iluro*, tenint en compte que la fundació de *Barcino* es més tardana (Molas, 1982). Tanmateix, els darrers treballs de síntesi a la zona (Pons, 1994; Flórez, Rodà, 1997; Oller 2015) consideren que possiblement aquesta via aniria a raure a l'eix principal de la Via Heraclea, futura via Augusta, que discorria per la serralada prelitoral. Oller, fins i tot, proposa que la via de Mannius Sergius podria discórrer pel Congost, pas natural des d'Osona al Vallès, com semblen demostrar-ho els assentaments del moment a la Laietània interior, i que hauria estat posteriorment refeta en època imperial.

A partir de totes aquestes informacions sobre la via republicana de Mannius Sergius, cal fer-hi unes quantes consideracions: la primera, ja analitzada per Padrós (2010), és que la via té el seu origen en territori ausetà, però no parteix de la ciutat d'Auso, que s'ha demostrat ja que té un moment fundacional més tardà. La hipòtesi d'un campament militar romà al Pla de la Rovira, ens sembla una proposta molt suggerent i plausible, que esperem que la recerca arqueològica pugui demostrar en un moment no gaire tardà¹²⁵.

El segon aspecte, que ha estat menys valorat per la recerca, i que ens sembla rellevant, és que la via republicana de Mannius Sergius té el seu origen a la zona ausetana, i no el seu final. Aquest fet, que sembla irrefutable per l'ordre de la localització de les milles, representa, al nostre entendre, un element relacionat amb el sentit de la via, i una voluntat d'integrar aquest territori a la xarxa romana. No sembla una via construïda amb la intenció de penetrar des d'un territori més romanitzat cap a un de menys conegut, obeint a un pla de tipus "colonitzador". Cal tenir en compte que l'altra via romanorepublicana coneguda al territori català, la construïda pel cònsol Quintus Fabius Labeo, sí que presenta direcció des de la costa cap a l'interior, si fem cas de l'ordre dels mil·liaris (Pons, 1994: 41).

Un tercer aspecte, relacionat amb l'anterior, és que sembla que cal relacionar aquesta via amb la xarxa de comunicacions que durant aquest període travessen el Lluçanès de nord a sud, i d'est a oest, i que també semblen trobar explicació en el control militar d'aquest territori.

Si fem una revisió de les evidències arqueològiques sobre vies que tenim al Lluçanès¹²⁶ començant des del sud, prop del Pla de la Rovira, trobem en primera instància el pedró d'Alboquers. En aquest topònim ja s'indica la presència d'una pedra blanca, sovint relacionada amb un mil·liari. En aquest cas encara és ben visible a l'era de la casa. Es tracta d'una pedra dreta, de forma més aviat carrada d'uns 40 x 60 cm de costat per 1,10 m. d'alçada. En una de les seves cares s'hi poden veure unes grafies, molt erosionades,

¹²⁵ En aquest sentit els projectes de recerca arqueològica i del territori del període romànorepublicà, encapçalats i des del jaciment del Camp de les Lloses i de Puigciutat, treballen en aquesta direcció.

¹²⁶ Les dades que es refereixen parteixen de l'extraordinari treball de Roger Sala i Maria Lafuente *Projecte Lluçanès de recerca i avaluació del Patrimoni Arqueològic* de l'any 2007, que resta malauradament inèdit. Agraïm especialment a Roger Sala les facilitats per consultar aquest treball i fer ús de les dades que allà es recullen.

que semblen correspondre a l'alfabet ibèric¹²⁷. L'indret on se situa és fàcilment vinculable amb l'entrada a la Plana de Vic per l'Est, i sembla tenir control visual amb el Pla de la Rovira esmentat per Padrós. Alguns topònims entorn de l'indret també semblen tenir un origen romà, com la Quintaneta, a 700 metres a l'est, o el Puig Oriol a migdia.

A 3,5 km al nord d'Alboquers, es troba el jaciment del Permanyer. Es tracta d'un encreuament de camins que constitueix un dels accessos naturals cap al Lluçanès des de la Plana de Vic i el Moianès. Aquest indret és classificat de *Strata Publica* en la documentació anterior al segle X (Ordeig, 1982), i suposa una cruïlla de camins que segueixen un eix nord-sud, i alhora un altre est-oest. En el punt de la cruïlla s'hi va fer un sondeig arqueològic¹²⁸, que va proporcionar un gruix important de material ibèric i romanorepublicà datable del segle II aC, i que els investigadors van interpretar com a una possible posta de proveïment o "castellum" al costat del camí. Del camí mateix se'n conserven també restes de l'empedrat, que es ressegueixen també, direcció est-oest a la zona del mas Prat del Tuneu, també s'han trobat restes ceràmiques en superfície al Serrat dels Moros i al mas els Tossals, i el camí ral segueix en línia recta en direcció oest fins al Mas Santa Eularieta, topònim que normalment s'associa, com ja hem vist a la presència

de vies (Sala, Lafuente, 2007). Tampoc cal oblidar que, cap al nord, es troba el topònim Perafita, que és totalment descriptiu del possible pas d'una via. Els arqueòlegs hi refereixen també les restes d'un camí empedrat (Sala, Lafuente 2007).

¹²⁷ El pedró d'Alboquers, i calc dels signes, aparentment ibèrics que s'hi veuen. Dibuix: I. Ollich
¹²⁸ El calc dels signes d'aquest Pedró va ser fet per Imma Ollich l'any 1989, en el decurs d'una visita a la zona amb Imma Albó. El contingut va restar inèdit.

¹²⁸ Excavacions realitzades per Pere Cascante (Sala, Lafuente, 2007).

Així doncs queda clar que a la zona del Permanyer hi ha una cruïlla de camins que marquen un eix nord-sud i est-oest, que travessen la zona del Lluçanès per la banda de migdia, i que comuniquen amb la Plana de Vic per la zona de Santa Eulàlia de Riuprimer, on es troba la primera milla de la Via de Mannius Sergius. El material localitzat al Permanyer i els possibles símbols ibèrics del pedró d'Alboquers fan pensar que es tractaria d'una via republicana, possiblement anterior o contemporània d'aquesta.

Encara al Lluçanès s'ha localitzat un altre nucli important de comunicació a la zona de Santa Eulàlia de Pardines, al sud de Prats de Lluçanès, a la conca de la Gavarresa. En aquest punt es conserven també les restes d'un camí empedrat, i materials que permeten situar l'indret a l'època romanorepublicana.

Aquest espai sembla relacionar-se amb les troballes de Sant Martí d'Albars i Santa Eulàlia de Puigoriol. A Sant Martí d'Albars, prop de Beulaigua s'hi van localitzar també restes d'un camí empedrat en diversos trams, i materials que també oscil·len entre els segles II-I aC. La presència del nucli anomenat Vilatemmar amb documentació anterior a l'any 1000 permet pensar en una continuïtat d'ocupació al llarg de tota l'època romana (Sala, Lafuente 2007). A més, l'any 2001 va ser localitzat un possible miliari entre els murs del mas Puig Oriol (Santa Eulàlia de Puigoriol, Lluçà). Cal notar que es continua repetint l'advocació a Santa Eulàlia, i que podria assenyalar un punt de sortida del Lluçanès cap al nord.

A aquestes troballes realitzades, caldria afegir-hi tots els camins ramaders transitats fins a l'època contemporània, que permeten qualificar el Lluçanès com a una terra de pas, cosa que sembla tenir a veure amb el moment cronològic que ara ens ocupa (Torres, Salvans, Coromines, 2000).

La intensificació dels treballs entorn del Lluçanès en els darrers anys ha proporcionat dades molt significatives que permeten tenir una visió diferent de la història antiga en el territori. En tractar-se a més d'un espai poc urbanitzat, les restes queden encara visibles, i es poden esperar nous resultats reveladors d'aquest potencial arqueològic. Ara bé, en l'estat de la recerca actual existeixen unes quantes preguntes que cal fer-se: en primer lloc, podem parlar de l'existència d'una xarxa de comunicacions romanorepublicana en aquesta zona? I si és així, quin és el sentit històric d'aquesta infraestructura?

En efecte, un dels elements que més sorprèn del territori del Lluçanès és la intensitat de la presència romana en una etapa tan inicial de la història. L'abundància dels indicis, l'alineació dels punts de troballa, i la importància dels camins, fan pensar que realment es pot parlar d'una xarxa de comunicacions que travessa el Lluçanès entre els segles II i I aC.

Aquest fet crida poderosament l'atenció si tenim en compte que l'ocupació ibèrica del territori del Lluçanès és més aviat escassa i sembla que el poblat de Generes seria l'únic amb una certa entitat en el període ibèric ple (Sala, Lafuente 2007). Així ho semblen demostrar també els treballs realitzats recentment a Puig Ciutat on, en l'estat actual de la investigació, es documenta una fase de la fi de la prehistòria, i uns nivells d'ocupació romanorepublicans, amb una fase intermèdia, potser del període ibèric ple, de molt menor entitat (Pujol, Padrós, Sala, 2014).

També amb el que es coneix avui dia, sembla que el territori del Lluçanès hauria tingut una posició "perifèrica" entre les unitats territorials més importants del període ibèric ple. No queda clar per exemple si els pobladors del Lluçanès occidental eren ausetans, atès que sembla que el límit del territori ausetà es marca en les elevacions que configuren la conca del Ter (Rocafiguera, 1995). Així doncs, sembla que es podria descartar que l'establiment d'aquesta xarxa viària obeís a la voluntat de comunicar nuclis centrals d'assentaments molt poblats, ni sembla obeir a un reforçament d'unes estructures preexistents.

Així doncs, la presència d'aquestes vies romanes al Lluçanès ha d'obeir a criteris ben precisos de caràcter militar i de relació amb el comportament de la població autòctona:

D'entrada, si pensem en l'eix de nord a sud, aquests camins comuniquen amb les zones alteroses del prepirineu i de la vessant sud del Pirineu, però no porten a cap dels passos naturals per saltar cap a la vall de la Cerdanya i França¹²⁹. El pas més significatiu per passar els Pirineus des de la vall del Llobregat és el camí de bast de Coll de Jou, que, tot i que va ser considerat per Abadal com un possible punt del pas d'Anníbal (Abadal, 1967),

¹²⁹ La visió actual del pas cap a la Cerdanya per la vall del Llobregat es deu a la construcció del túnel del Cadí, i que el camí natural des de les terres meridionals és l'alta vall del Ter, i la Collada de Toses.

sembla que es pot desestimar atesa la dificultat de l'indret per ser transitat per un exèrcit (Padró, 1984). De tota manera, l'obertura d'aquesta via de pas per accedir a tribus ibèriques, potser encara hostils, o poc integrades, podria suposar una alternativa per evitar els camins més fresats, i, a través del Ripollès, es podrien assolir els passos pirinencs.

Els camins est-oest, també ben identificats, permetrien unificar de manera ràpida les valls del Ter i del Llobregat, controlant les relacions entre lacetans i ausetans, antics aliats, i penetrant cap a l'interior.

En aquest estat de coses, sembla doncs que la presència romana en aquest territori obeiria a una estratègia de caràcter militar de control d'un espai, potser encara parcialment hostil, en un moment molt primerenc. La hipòtesi sembla plausible si tenim en compte les condicions que s'han donat a la 2a Guerra Púnica i a les revoltes posteriors a l'interior de Catalunya, amb els ausetans aliats dels cartaginesos primer, i revoltats posteriorment, que protagonitzen un veritable front contra els romans a la costa. L'establiment d'una xarxa de comunicacions lluny dels centres de poder, que facilités l'accés dels exèrcits al territori de l'interior, i a sobre tingués la funció de tallar el contacte entre antics aliats, no podria obeir a una voluntat d'evitar futures revoltes?

Una segona hipòtesi, que, de fet, podria ser complementària de la primera, es podria relacionar amb el canvi d'estratègia que es produeix en l'organització de l'exèrcit romà a causa de les necessitats militars en les terres de l'interior de la península ibèrica, iniciades primer amb el setge de Numància el 133 aC; posteriorment amb el trasbals que va provocar el pas de Cimbris i Teutons a finals del segle II aC, i finalment i amb tota la problemàtica i inestabilitat que culminarà amb la Guerra Social a principis del segle I aC. En aquest sentit, els estudis realitzats semblen ressaltar que a partir d'ara els generals romans recluten tropes auxiliars entre les poblacions indígenes ja vinculades a la dinàmica romana, sovint de cavalleria, per fer front a aquests conflictes (Ñaco, 2017). En aquest reclutament, que sembla que es fa ja de manera individual amb els poblats i no com a part d'un pacte entre territoris, hi participen sens dubte genets ausetans, com queda palès en el bronze d'Ascoli, on se'ls reconeix formant part de la *Turma Salluitana* (Molas, 1982; Pons, 1994). Tot això assenyala un canvi de paradigma en les relacions entre les tribus ibèriques i els nous dominadors romans, que es concreta en una difuminació de les fronteres, que ve també corroborada pel registre arqueològic.

Aquesta presència de camins aniria fent del Lluçanès un eix important per al desenvolupament militar dels exercits romanorepublicans a la Hispània Citerior, i això explicaria, entre d'altres la presència d'un assentament de les característiques de Puig Ciutat, potser un antic poblat ibèric, al centre d'aquesta xarxa, i la participació d'aquest en els conflictes militars que van marcar la fi de la República en els darrers decennis del segle I aC (Pujol, 2012).

Per acabar, sembla clar que aquesta xarxa viària d'origen militar que travessa el Lluçanès enllaça amb la via republicana de Mannius Sergius en un intent d'integrar aquests territoris de l'interior, d'importància estratègica i militar, a la xarxa costanera. Com sostenen Junyent i Molas, segurament un camí carener, més afí a les necessitats estratègiques de caràcter militar (Junyent,1952; Molas, 1982). Aquesta via quedaria enllaçada amb el tram interior de la via Heraclea a finals del segle II aC.

7.4 ELS AUSETANS EN EL CONTEXT DE LA REPÚBLICA ROMANA

Fent una síntesi general del que succeeix en el món ausetà a partir de mitjan segle II aC, podem observar un seguit de canvis que afecten el territori i que configuren un nou model de societat que portarà a la dissolució de la cultura ibèrica.

El primer element que cal notar és que a partir del segle II aC s'observa un desdibuixament de les fronteres que marcaven, en el període ibèric ple, el país dels ausetans. Aquesta dissolució s'observa d'una banda amb l'abandonament progressiu de les fortaleses en altura que feien aquesta funció de marca de territori. El fet que no es tracti d'un abandonament sobtat conseqüència directa de la destrucció de la fortalesa, fa pensar que la causa ve donada per la pèrdua de sentit d'aquests assentaments, com a conseqüència d'uns nous *imputs* o nuclis d'interès, que atrauran mica a mica aquestes poblacions indígenes. D'altra banda, a partir d'aquests moments es comencen a reocupar alguns dels *black holes* que s'observaven en el període ibèric ple. El cas més emblemàtic és el del Lluçanès, que presenta, per a aquesta etapa, molts més indicis d'ocupació que l'anterior. També es pot observar aquest fet pel cantó de les Guilleries, on sembla que

també un camí romà passava pel mig del massís muntanyenc (Tarrés, 2002), i on les reminiscències de la presència ibèrica s'allargaran fins ben entrada l'època imperial¹³⁰.

Un estudi de Burillo fa referència al canvi que es produeix a partir del segle II aC en el tracte dels autors llatins vers els pobles ibèrics. Si fins al segle III aC, els noms dels pobles semblen designar realitats polítiques, a partir del segle II aC són merament realitats geogràfiques, tal com es desprèn de Plini i de Ptolomeu, i ja no tenen al darrere una noció de "poble". Ell també interpreta en aquest sentit les encunyacions de numerari de plata en les seques ibèriques, que designarien aquestes realitats administratives supraterritorials, essent els "AUSESSEN" l'única encunyació en plata des del Ter fins a la costa (Burillo, 2002).

Pot ser un reflex d'aquest desdibuixament de les fronteres el fet que Ptolomeu designi les ciutats de *Gerunda* i *Aquae Calidae* com a ausetanes? En qualsevol cas sembla que la conjunció entre la pèrdua de cohesió política dels ausetans i la superposició d'un esquema administratiu nou plantegen una territorialitat menys estructurada en els primers anys del domini romà.

El segon element que apareix en aquests primers moments de la dominació romana és el canvi en els patrons de comunicació. Així com durant el període ibèric ple s'observa una xarxa de camins que ressegueix la perifèria de la Plana comunicant els diferents assentaments en altura (Rocafiguera, 2005), ara s'estableix una xarxa de nord a sud que té com a objectiu la pacificació del territori i les necessitats militars. En aquest sentit no sembla estrany que una de les primeres vies documentades arribi cap a terres ausetanes, si tenim en compte el paper d'aquest poble durant els episodis convulsos del segle anterior. El paper de les vies fóra molt menys explicable, en canvi, si consideréssim la teoria de Jacob i Burillo (Jacob, 1988; Burillo, 2001), que els ausetans del segle II aC no eren els protagonistes dels fets que se'ls atribueixen durant les Guerres Púniques i les revoltes posteriors.

¹³⁰ Una ara votiva localitzada prop del santuari del Coll, a Susqueda, i conservada al Museu Episcopal de Vic, presenta la dedicatòria de *Campanus* i *Maximus* al déu *Seitundus*. Si bé els noms dels dedicands són llatins, el nom de la divinitat és clarament indígena. Els estudis sobre aquesta estela fan pensar que no seria anterior al regnat d'Adrià (117-138 dC) (Mayer, Rodà, 1985; Rodà, 1989:34).

Especialment interessant és la construcció de la xarxa viària de l'altiplà del Lluçanès, veritable territori intermedi entre sòlides unitats territorials, que els romans aprofiten en aquests moments com a punt central de control de l'interior, facilitant l'accés a les planes centrals i garantint una nova via d'accés des del Coll d'Ares a través del Ripollès. La connexió d'aquestes terres de l'interior amb la costa central explica la construcció de la via de Mannius Sergius, i el *vicus* del Camp de les Lloses **(50)**.

El monument funerari de Malla. Museu de Malla

En tercer lloc, observem com tots aquests canvis provoquen una transformació dels patrons indígenes

que es reconeixen sobretot en un increment del nombre d'assentaments, que ara ocupen uns espais molt més aptes per al conreu. Sembla significatiu el nombre de nuclis que apareixen entorn del Camp de les Lloses, que assenyalarien la importància d'aquest focus d'atracció per a la població indígena. També sembla que es pot deure a aquesta influència el monument funerari de Malla **(17)**, que potser correspondria a un reietó ibèric en un moment de forts contactes i influències amb el món romà (Rodà, 1998). I també val la pena esmentar el fragment de ceràmica campaniana de les Escomes **(53)** que porta escrit el grafit "*LU-KI*" en ibèric, on es pot reconèixer el genitiu de l'antropònim llatí *Luci* (Sanmartí, E. 1974). Aquestes poden ser, en territori ausetà, les primeres evidències materials d'un procés d'aculturació que acabarà en poc temps amb la fusió de les poblacions, i amb la llengua i bona part de la cultura ibèrica.

Finalment, cal no oblidar el factor militar. A partir del segle II aC s'observa la presència de tropes auxiliars indígenes al costat dels exèrcits romans. Els darrers estudis vinculen l'existència d'aquestes tropes a l'encunyació de les monedes ibèriques, que servien sobretot per al pagament de les soldades (Busquets, 2017). Les tres seques que s'han

definit com a ausetanes són “AUSESSEN”; “EUSTI-EUSTIBAICULA”; i “ORE” (Villaronga, 1982), demostren la participació de guerrers ausetans en les conquestes i en els conflictes del món romà. També ho fa palès el bronze d'Ascoli, que fa referència a quatre genets ausetans formant part de la *Turma Salluitana*, que vers l'any 90 aC van rebre la ciutadania romana per la seva contribució a la presa d'Ascoli a Itàlia.

I, de la mateixa manera que els ausetans van participar en els conflictes del món romà, és molt possible que part de la història de la fi de la república romana també tingués lloc en territori ausetà. Les darreres investigacions portades a terme al jaciment de Puig Ciutat **(31)** fan ben evident que entorn de l'any 49 aC s'hi troba instal·lat un campament militar, potser de la facció pompeiana, que és violentament destruït per les tropes de Cèsar¹³¹, en els moments dels preparatius de la decisiva campanya d'Ilerda (Padrós, Pujol, Sala, 2015).

El territori ausetà continua doncs essent un espai d'interès i conegut durant el període romanorepublicà, vinculat sobretot a l'exèrcit, i que protagonitza durant aquest període una profunda transformació territorial i una aculturació definitiva.

¹³¹ Els investigadors interpreten que aquesta podria ser una de les guarnicions que tenia Afrani prop dels Pirineus, i que Cai Fabi, amb tres legions tenia l'ordre de destruir, segons s'explica a les primeres línies de la Campanya d'Ilerda, dins de l'obra *De Bello Civile* de Juli Cèsar. [*Dum haec parat atque administrat, C. Fabium legatum cum legionibus III, quas Narbone disposuerat, in Hispaniam praemittit celeriterque saltus Pyrenaeos occupari iubet, qui eo tempore ab L. Afranio legato praesidiis tenebantur*]. (Caesar, B.C. 1,37).

8. LA CIUTAT ROMANA D'AUSO I EL SEU TERRITORI

8.1 INTRODUCCIÓ

Sens dubte, un canvi fonamental en l'estructura del poblament a la comarca d'Osona ve donat per la fundació de la ciutat romana d'Auso al centre de la plana de Vic, i per extensió al centre del territori ausetà. Aquesta ciutat, plenament romana, suposa una nova pauta d'organització del territori, seguint, ara sí, uns paràmetres netament importats, i diferents de la dinàmica territorial sostinguda fins ara. Creiem que aquest nou canvi organitzatiu correspon a casa nostra amb la total romanització del territori.

Així doncs, per entendre aquesta etapa a Osona, s'imposa entendre en la mesura possible la dinàmica de la ciutat, atès que, com és àmpliament conegut, és la implantació dels nuclis urbans la que configura l'organització dels territoris en època romana (Revilla, Santacana, 2015).

8.2 ELS CONEIXEMENTS ARQUEOLÒGICS DE LA CIUTAT D'AUSO

Que Vic tingué un passat romà és una de les afirmacions menys discutides de la historiografia de tots els temps. Ja al segle XVII Jeroni Pujades ho afirmava, ho afirmava, i aquesta certesa també quedava clara en l'obra de Salarich (Salarich 1854). Tots aquests autors consideraven la ciutat romana com a una evolució de l'antiga *Ausa*, capital del territori ausetà en època ibèrica. La descoberta del temple romà, l'any 1882, va deixar fora de dubte aquesta afirmació, i va posar de relleu l'antiguitat de la ciutat, cosa que explicaria la posterior importància de la ciutat medieval.

Tot i haver-se documentat altres elements de naturalesa inequívocament romana, com per exemple l'estela de Diana, que es troba actualment al claustre de la catedral de Vic (Rodà, 1989: 52), el descobriment del temple es pot considerar la primera gran troballa arqueològica romana a la ciutat. Aquesta descoberta va donar un gran impuls al coneixement del món romà, i va venir seguida de tot un seguit de troballes materials. Malauradament, segons la manera de fer de l'època, moltes no es van conservar. Només n'ha quedat la memòria recollida per l'arxiver municipal de l'època, i cronista de la ciutat, Josep Serra i Capdelacreu, que explica i il·lustra, per exemple, les troballes a l'Escorial, o les del Coll de Vic, així com la troballa d'una moneda de l'Emperador Commodus a la plaça de la Catedral¹³².

Des d'aquests primers temps, el creixement de la ciutat ha anat aportant informació sobre aquesta primera etapa d'ocupació romana. Malauradament, a la Ciutat de Vic, les restes arqueològiques que apareixen d'aquest període són sempre molt escasses i disperses, sovint remogudes i molt afectades, potser per la destrucció que s'esmenta entre la invasió musulmana i la revolta d'Aissó (Ordeig, 1981), i també per la posterior ciutat medieval. Així doncs, sovint han estat només referides com a antecedent, i no han servit per construir una idea sobre la fesomia de la ciutat romana, de manera que en els manuals generalistes es fa imprescindible citar-la, per la presència del temple, però no se'n pot dir pràcticament res més. La manca d'estructura urbanística coneguda va fer pensar a Tarradell, seguit per Jordi Pons (1994:115), que *Auso* seria només un centre religiós i comercial, punt de referència del territori ausetà, i que no tindria ni les mides ni la planificació urbanística pròpies d'altres ciutats romanes del territori.

Així doncs, *Auso* no és gairebé mai tinguda en compte a l'hora d'explicar l'urbanisme o el poblament romà a Catalunya. Tal com s'afirma en la darrera síntesi publicada sobre la Catalunya d'època romana (Revilla, Santacana, 2015) podem dir que, a hores d'ara es desconeix l'aspecte que tindria aquesta ciutat¹³³.

¹³² Serra i Campelacreu. notes inèdites per a la història de Vic. ABEV

¹³³ "Amb tot, si hem de parlar de ciutats realment petites, hem d'anar a *Ausa* (Vic).[...] Tanmateix l'*Ausa* romana es coneix menys del que podria semblar si s'ha de jutjar per una troballa tan important. El recull de dades que l'arqueologia ha proporcionat en el darrer quart del segle XX és modest. El temple que va ser aixecat a principis del segle II dC, i els sondeigs fets a l'àrea de la catedral actual proporcionen l'evidència d'una necròpolis d'entre els segles II i IV, però ben poca cosa més pel que ara ens ocupa; tampoc no es pot reconstruir l'organització espacial d'aquesta aglomeració. (Revilla, Santacana, (2015). *Catalunya Romana* : 151-152).

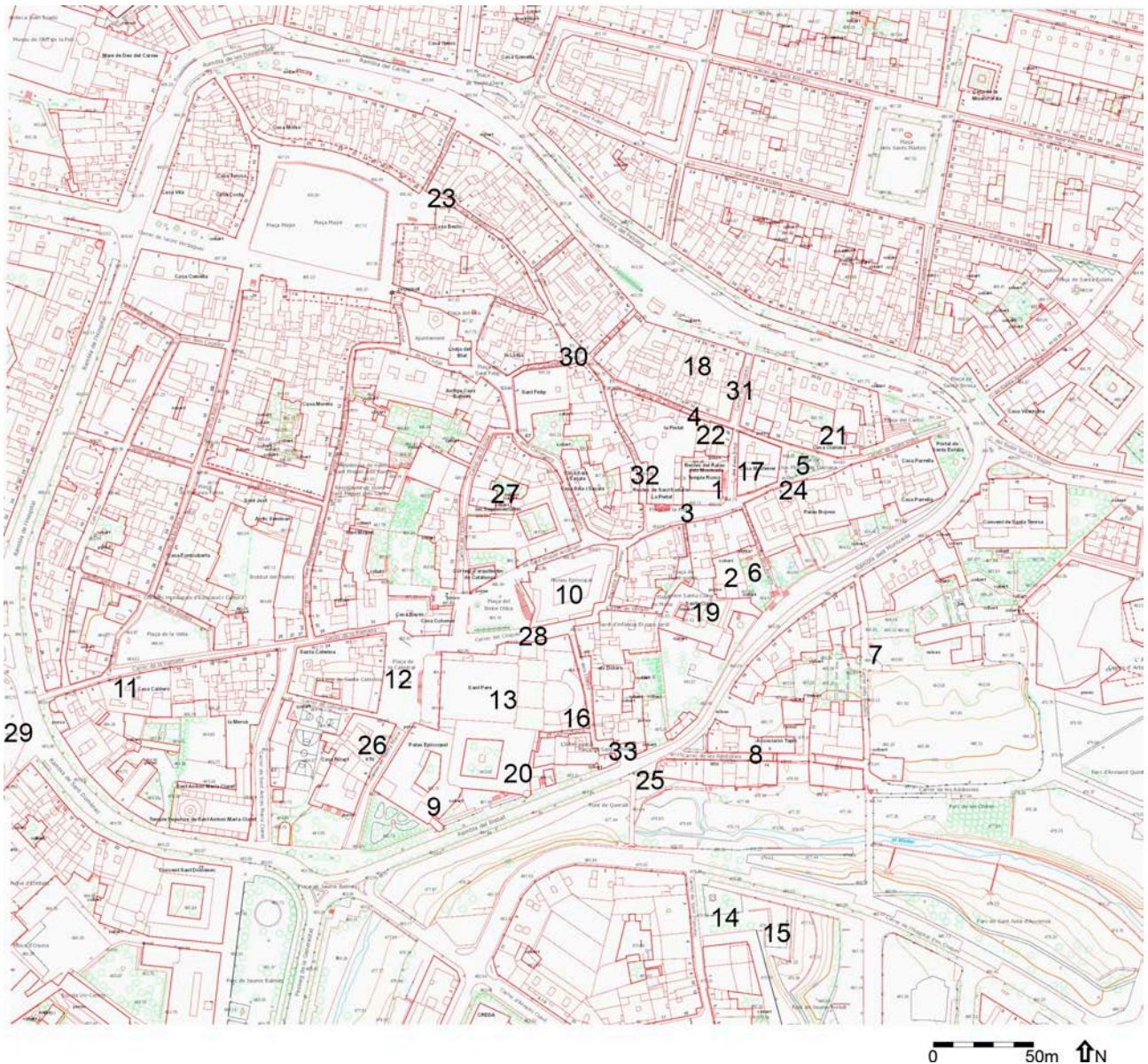
De tota manera, aquest desconeixement i manca de dades sobre aquest període de Vic no és del tot cert. Al llarg de la segona meitat del segle XX, i especialment des de l'any 1982, i gràcies a les intervencions preventives i d'urgència realitzades, a la ciutat, s'han anat incrementant les troballes que corresponen a l'època romana, que han anat apareixent al llarg de tota la ciutat. El que no ha canviat és el fet que aquestes noves informacions no han anat acompanyades d'una interpretació històrica global, de manera que moltes d'elles han romàs inèdites, per exemple, l'excavació de la Catedral (Pujadas, Mestres, Rocafiguera, 1993), i només es poden resseguir a través de la lectura de les memòries d'excavació preceptives. Altres restes han quedat estudiades només com a un punt molt col·lateral d'un assentament majoritàriament medieval, per exemple, l'excavació de Santa Maria la Rodona (Subiranas, 2006), de les excavacions de la Casa Genís (Molas, Ollich, 2008), o de l'Albergueria (Ollich, Caballé, Pujadas, 1992), totes de gran rellevància, on les troballes romanes han estat recollides, però poc interpretades.

Potser les informacions més innovadores i interessants ens han vingut de part de l'epigrafia, que ha permès, entre altres aportacions, reformular el nom de la ciutat. Si bé tradicionalment es creia que la ciutat s'anomenava Ausa, tal com manifesten els textos clàssics, especialment Ptolomeu, (Lib. II; IV, 69), l'estudi de les restes epigràfiques portades a terme sobretot per la professora Isabel Rodà (Rodà, 2009) permet afirmar que la ciutat romana rebia el nom d'AVSO. Més enllà de l'evidència material, aquest canvi de la terminologia permet resoldre un seguit de problemes filològics en l'evolució històrica del topònim. El pas d'Ausa a "Osona" s'havia explicat per la introducció d'un sufix "ona" en època visigoda, que permetia fer la flexió del nom (Corominas, 1997). Essent el topònim Auso, i seguint la tercera declinació llatina (gen.Ausonis), aquesta terminació en "ona" queda naturalment resolta, de la mateixa manera que ocorre amb *Barcino* o *Tarraco*.

Així doncs, les troballes romanes realitzades a la ciutat de Vic, ens permeten situar 33¹³⁴ punts de descobertes arqueològiques, que, tot i que la majoria són molt minses, permeten

¹³⁴ Nombre total de punts del municipi on s'han realitzat troballes. Vid. cap. 4 on apareixen agrupades territorialment amb el núm 59.

configurar una imatge del comportament de la ciutat en època romana, i permeten situar tota una colla de punts en el mapa de la ciutat¹³⁵.

Mapa de Vic amb tots els jaciments on apareixen restes romanes. El nom dels jaciments es troba en el quadre inferior.

¹³⁵ El primer estudi recopilatori del material arqueològic romà de la ciutat de Vic, va ser realitzat en el marc del Programa d'Arqueologia Urbana impulsat pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i coordinat pel Sr. Miquel S. Llongueras. Per a la ciutat de Vic, el treball va ser realitzat per Josep Pujades, Montserrat de Rocafiguera i Carme Subiranas, sota la supervisió de les Dres. Dolors Molas i Imma Ollich. El treball fou lliurat a l'Ajuntament de Vic l'any 1993, i ha romàs inèdit. En aquest treball també es va realitzar una primera hipòtesi de funcionament de la ciutat romana, que ha estat la base de la hipòtesi que es presenta en aquest treball. A partir de l'any 2011 i fins al 2018, l'elaboració del POUM de la ciutat, s'ha basat en aquest estudi actualitzant-lo i modificant-lo. Aquesta tasca ha estat efectuada per Anna M. Gómez-Bach ([http://www.vic.cat/viure-a-vic/urbanisme/planejament/poum/poum en redaccio/documentacio-aprovada/aprovacio-inicial/documentacio-escrita/cataleg-de-patrimoni](http://www.vic.cat/viure-a-vic/urbanisme/planejament/poum/poum%20en%20redaccio/documentacio-aprovada/aprovacio-inicial/documentacio-escrita/cataleg-de-patrimoni)).

Jaciment	tipologia	estructures	any excavació	condició	cronologia d'ús
59.1 Temple romà	edifici públic-temple	sencer	1882-2015	bcin	s-II-IV dc
59.2 Can Franquesa	edifici públic-possibles termes	edifici hidràulic	2004-2005	destruït	època romana i posterior
59.3 Mina del temple Romà	mina subterrània	galeria i una fornícula (30 metres aprox.)	notícies el 1903/ 2016	preservat pendent d'excavació.	possiblement romana
59.4 Carrer Cardona 10	fortificació	paret de la muralla i estratigrafia	2015-2016	restaurada i visible	s.II-III dC
59.5 Plaça dom Miquel	fortificació	impromta negativa de la muralla	1984	desconeguda	possiblement romana
59.6 Casa Genís	ocupació	murs i nivells afectats	1984	recoberta	s. I-IV i següents
59.7 Ca l'Adam	ocupació	mur i material de superfície	diverses	construcció / solar cobert	època romana
59.8 La Tuta	pou/mina i altres	mur i pou.mina d'aigua neta	excavació acientífica sense control	visible	indeterminat, probablement romà
59.9 Palau Episcopal "La Presó"	hàbitat	sitges, enterrament infantil i mur	1995	recobert	s. I-III dC
59.10 Solar del MEV	hàbitat	murs	1998	destruït	s II- IV dC
59.11 Can Calderó	Necròpolis	tombes	2006	destruïda	tardoantiga
59.12 Sta M. la Rodona	restes d'edifici públic / necròpolis	columnes tombes de tègules	2004	recobert i senyalitzat en superfície	romà-tardoantic
59.13 Catedral	públic/domèstic	ara i restes minumentals, mur, estuc, sitja	1993	preservat parcialment sota el deambulatori	s I-IV dC
59.14 Can Colomer (Via)	via pública	paviment/ inscripció i altres restes reaprofitades	2003-2004	paviment destruït. Inscripció i altre material conservat al Centre d'interpretació del Camp de les Lloses.	s. III dC (paviment) s. I d.C (inscripció)

Jaciment	tipologia	estructures	any excavació	condició	cronologia dús
59.15 Can Colomer (Necròpolis)	Necròpolis	16 sepultures	1970	destruïda. Material preservat parcialment al MEV	S- II-III dc
59.16 L'Albergueria	Muralla?	Angle d'un mur de pedres grans	1992	cobert, preservat	s.II dC
59.17 Casa Masferrer	Espai públic	Nivells de circulació	2008	excavat	S.I- i ss
59.18 Carrer Cardona 9- Passeig 34	Mur/Muralla àmbit domèstic	Muralla i nivells de circulació	2014-2016	murs preservats amb previsió de ser visibles.	s. I-II dC.
59.19 Convent clarisses	Espai domèstic	Murs	2012	Preservats, recoberts	s. I-III dc
59.20 Canònica de la Catedral	Muralla	Restes de mur. Grans blocs	2018	Preservat	romà
59.21 Casa Clariana	espai públic/ domèstic	sitges	1990	destruït	III-V dC
59.22 Carrer Cardona, 12	espai públic/ domèstic	sitja	2018	desconegut	en estudi
59.23 Pça. Major, 32	espai públic/ domèstic	sitja	2010	destruïda	indet. (tègula)
59.24 La taula	indeterminada	restes materials	1982	parcialment preservat	s. i-III dC
59.25 Pont de Queralt- Adoberies 2-4	indeterminada	1 fragt T.S. Africana	2012	cobert	s.II-III dC?
59.26 Carrer Santa Maria	Necròpolis	monedes	diversos	desconeguda	s. II-III dC
59.27 Jardí de les Sagramentàries	indeterminada	tègules	1993	destruït	romà indet.
59,28 Necròpolis del Cloquer	indeterminada	fragments ceràmics	1982	destruït	romà indet.
59.29 Jardins Hospital Sta. Creu	indeterminada	fragments ceràmics	2018	destruït	romà (en estudi)
59.30 Plaça de les Garces	indeterminada	ampolla de vidre	desconegut	MEV	romà indet (s- I- II dC?)
59.31 Carrer del Progrés	indeterminada	ampolla de vidre	desconegut	MEV	s.I dC

Jaciment	tipologia	estructures	any excavació	condició	cronologia dús
59.32 Carrer Sant Sadurní	indeterminada	restes ceràmiques	desconegut	destruït	s.I-II dC
59.33 Plaça Santa Elisabet	indererminada	restes ceràmiques	desconegut	desconegut	romà indeterminat

Una primera informació important, en l'estat de la recerca actual és la manca gairebé total de materials arqueològics que es puguin datar a l'època ibèrica. Només el jaciment del Camp del Pas **(65)**, i el Graell **(67)** situat al municipi però no al nucli urbà de Vic, es poden datar d'aquest període. Molt pocs assentaments presenten material d'importació que es puguin considerar d'època tardorepublicana, potser la fase inicial del Puig d'en Planes **(63)**, cosa que contradiu del tot la tradició que la capital del territori ausetà en època ibèrica estava ubicada al mateix indret que la posterior ciutat romana¹³⁶. L'arqueologia, a part de la pròpia ubicació de Vic en un indret central, però poc elevat i poc protegit, descarta totalment aquesta possibilitat. D'altra banda, aquest fenomen no és estrany: altres ciutats com Gerunda, a qui també s'havia atribuït un passat ibèric, són també fundacions romanes. El nucli ibèric, que hi guarda relació evident es troba a la muntanya de Sant Julià de Ramis, a pocs quilòmetres al nord de Girona, en un lloc alterós amb una clara posició de control sobre el Congost del Ter (Nolla, Palahí, Vivó, 2007).

Per precisar la cronologia, i tenint en compte els materials arqueològics, sembla clar que l'origen d'*Auso* es pot datar molt a la fi de la república o a inicis de l'imperi, atès que els materials arqueològics més antics que es localitzen a les excavacions de la ciutat de Vic solen ser restes de terra sigil·lata itàlica, que es poden datar entre el 50 aC i el 50 d.c. Aquesta cronologia quedà especialment clara en l'excavació que Dolors Molas va realitzar sota el podi del temple de la ciutat, l'any 1982, on va identificar clarament aquest nivell previ a la fonamentació del temple assentat directament sobre el sòl geològic (Molas, 1982; Molas, Ollich 2008). Materials d'aquesta cronologia se'n troben a molts dels assentaments de la ciutat, per exemple, a l'Escorial (Rocafiguera, 2010), a l'església catedral (Pujades, Mestres, Rocafiguera, 2003), a la Casa del Carrer Cardona, 10 (Díaz, 2017), entre altres. De tota manera, els materials romans més abundants i estesos per la

¹³⁶ Efectivament, la interpretació que l'*Ausa* ibèrica es trobava en el mateix indret que l'*Auso* romana a Vic, ha estat una afirmació unànim al llarg de tota la tradició historiogràfica vigatana. A tall d'exemple: "*Acabada la vida de este rey [Brigo] no se puede ni es razón pasar por alto que vino a España acompañado de su tío Auso, hijo de arameo, y que Auso funda en Cataluña a Ausona, que hoy de llama Vich de Ausona u Osona*" (Pujades, 1609); "*Ausa y Atanagria fueron desde entonces ciudades romanas*" (Salarich, 1853); "*la ciutat, d'origen indígena es transformà amb el progrés de les noves edificacions*" (Junyent, 1976: 25)".

ciutat són les ceràmiques africanes. Aquestes peces amb una cronologia que abraça el segle II i el segle III dC permeten plantejar la hipòtesi del creixement de la ciutat en l'horitzó del baix imperi.

Així doncs, descartada la presència ibèrica al mateix indret on es va erigir la ciutat romana, es pot pensar que l'Auso romana podria ser una ciutat de nova planta, i per tant, es pot realitzar una hipòtesi de la seva fesomia i estructura amb els paràmetres urbanístics que descriuen els textos clàssics, i amb els paral·lels que es troben en altres ciutats romanes més ben conegudes¹³⁷. Aquesta hipòtesi probablement caldrà que sigui retocada i reformulada a la llum de les futures excavacions, però permet donar sentit a tot aquest seguit de toballes romanes, de poca entitat que s'han fet al llarg de molts anys d'arqueologia a Vic, i que han quedat només com un simple punt en el mapa.

8.2.1 ELS LÍMITS DE LA CIUTAT I EL SEU ENTRAMAT URBÀ

No hi ha estudis publicats fins ara que intentin definir el perímetre de la ciutat d'Auso, en primer lloc per l'evident manca d'elements arqueològics clars. De totes maneres, partint de la topografia del lloc, i resseguint les restes dels carrers del nucli antic de la ciutat, es pot aventurar una hipòtesi molt general, que permeti entendre globalment el conjunt de la ciutat romana. Cal tenir en compte que, en fundar noves ciutats, els romans solien aplicar un model preestablert, heretat dels castra o dels campaments militars, però, tanmateix, modificant el mínim possible aquest model per adaptar-lo a cada cas concret¹³⁸.

En primer lloc, observant la topografia natural de la ciutat de Vic, estudiada a fons per l'arquitecte Miquel Surinyach, veiem que el nucli antic s'assenta en una petita elevació sobre el riu Mèder. La ciutat, tal i com la coneixem avui té la part elevada limitada al nord per una carena formada per l'actual carrer de Cardona, que marca un pendent cap al nord, i que es va resseguint fins arribar a la Plaça. El nucli antic, doncs s'assenta en aquesta part més elevada, i pel cantó de ponent baixa en un suau pendent fins al riu Meder, que en configura el límit meridional.

¹³⁷ Aquesta mateixa metodologia ha estat per exemple aplicada al fòrum de la ciutat de Barcelona, en un exercici que es qualifica d'intuïció arqueològica, "*En aquest sentit s'han d'entendre les nostres propostes com a hipòtesis de treball. L'arqueologia els propers anys dirà si anàvem o no en la bona direcció*" (Beltrán de Heredia, 2015)

¹³⁸ *Si natura loci permittit, rationem servare debemus; sin autem proximum rationi* (Higinius Gromaticus, *De Limitibus Constituendi*, 33).

Aquesta és una disposició a priori força escaient per a l'establiment d'un nucli romà de nova planta, ja que una de les característiques de les ciutats romanes és la seva implantació a la vora de cursos d'aigua, i fins i tot, un indret amb un curs d'aigua i un afluent. Aquest model es compleix per exemple en ciutats com Lyon, Orléans o Nimes, a França, i també a ciutats de la península com Emerita Augusta, en seus turons, entre els rius Albarregas i Guadiana (Almagro, 1976). A Catalunya, aquest exemple es veu clar, a *Barcino*, situada entre dues rieres, la Rambla i l'actual via Laietana (Granados, 1982), i a *Gerunda*, en els pendents seus vora el riu Onyar (Nolla, 1988).

A Vic, doncs, també tenim aquesta ubicació escaient: el pendent que baixa suaument des del Carrer Cardona fins al Mèder proporciona un espai regular i suau, orientat a migdia, apte per el desenvolupament de la ciutat. A més, la toponímia antiga que ha quedat fossilitzada, esmenta els carrers de la Riera, les Basses i del Pont, que fan pensar en un possible rierol o rambla, que baixa des de la part alta de la ciutat, potser de manera estacional o irregular. Si tenim en compte que la documentació ens parla d'una zona ja urbanitzada al segle XII (Junyent, 1976; Vigué, 1986: 666) , es fàcil que el nom obeeixi a un estadi anterior, i que marqui els límits occidentals de la ciutat romana. Prop de la ciutat per llevant, el Mèder desemboca al Gurri, que també és un referent per als camins que hi porten des de llevant.

Sovint s'ha pensat que la ciutat romana d'Auso seguiria el traçat de la futura ciutat medieval de Vic, i això, potser ha dificultat el coneixement de la planta de la primera ciutat. En l'estat actual de la investigació, sembla que hi ha almenys tres elements que contradiuen aquesta hipòtesi: en primer lloc, si observem la riba nord del riu Mèder, concretament al Carrer de l'Albergueria, ens adonem de la presència d'uns grans carreus, adossats a la paret de la casa, que podrien correspondre a aquest traçat de la muralla romana. Cal dir que aquests elements no presenten possibilitat de datació, però, observant la planimetria d'aquesta part sud de la ciutat, la línia dels carreus coincideix clarament, amb un angle recte que s'ha conservat entre dos carrers, el de les Adoberies i el dels Aluders, que es troben fora del clos medieval, al voltant dels quals s'han trobat, restes romanes¹³⁹.

¹³⁹ Se n'han trobat restes al solar de Ca l'Adam, a l'arcada del Pont de Queralt i a l'adoberia de la Tuta, entre d'altres.

Aquesta hipòtesi s'ha vist recentment reforçada per l'aparició en una excavació sota el claustre de la catedral de dues grans pedres, indubtablement *in situ*, i en context estratigràfic, que correspondrien també a aquesta muralla de la ciutat. Les pedres segueixen la mateixa orientació esmentada¹⁴⁰. Tot i la mínima intervenció que s'ha fet en aquesta profunditat, l'estratigrafia ha proporcionat material romà.

Malgrat que la hipòtesi que la ciutat romana no seguiria el mateix traçat que la medieval pot resultar sorprenent, existeixen un seguit d'indicis arqueològics que ho demostren. El més important és l'excavació del jardí de la Casa Genís, l'any 1984. En aquesta excavació es va documentar clarament com la muralla medieval tallava uns murs anteriors d'època romana, que seguien una direcció completament diferent (Molas, Ollich 1992; Ollich, Molas, 2008).

Si el barri de les adoberies constitueix el límit meridional, quin podria ser-ne el límit pel nord? Malgrat les poques notícies que en tenim, en aquest punt sembla que la muralla romana podria coincidir, potser una mica més reculada, amb la medieval. Les darreres troballes a la casa de la Rambla Passeig, 34 - carrer Cardona n. 7, han documentat, molt fet malbé, però amb una estratigrafia que ho corrobora clarament, un mur romà, endarrerit uns 3,5 metres respecte de la muralla medieval (Diaz-Carvajal, 2017). Sembla que aquest mur podria correspondre a la part nord del *pomerium* de la ciutat. De fet, el traçat del mur, i la seva plasmació urbana, el Carrer Cardona, discorren paral·lels al límit meridional abans esmentat, i conformen la part més alta del pendent on s'assenta la ciutat cap a migdia. En aquest punt el terreny ja baixa també pel nord, en el que són actualment les rambles, que en aquest moment ja quedarien fora del clos urbà.¹⁴¹

Pel que fa a la banda est, no es coneixen de moment, els límits perimetrals de la ciutat. Tanmateix, l'any 1984, la presència de la impromta d'una possible torre romana tallada en la greda, localitzada a la Plaça Dom Miquel de Clariana, malauradament sense material arqueològic associat, en podria marcar aquest punt¹⁴². Cal dir que el traçat que marcava

¹⁴⁰ Excavació preventiva al claustre de la Catedral. Agraïm especialment al Sr. Josep M. Vila, la primícia i la informació de la troballa, el novembre del 2017.

¹⁴¹ Agraïm a Antònia Díaz, arqueòloga responsable del jaciment, aquesta informació, encara inèdita. Un cop acabada l'excavació les restes de la muralla medieval i del mur romà han estat conservats i seran visibles en el futur a l'interior de l'edifici (Diaz-Carvajal, 2017).

¹⁴² Excavació realitzada per Dolors Molas i Walter Cruells.

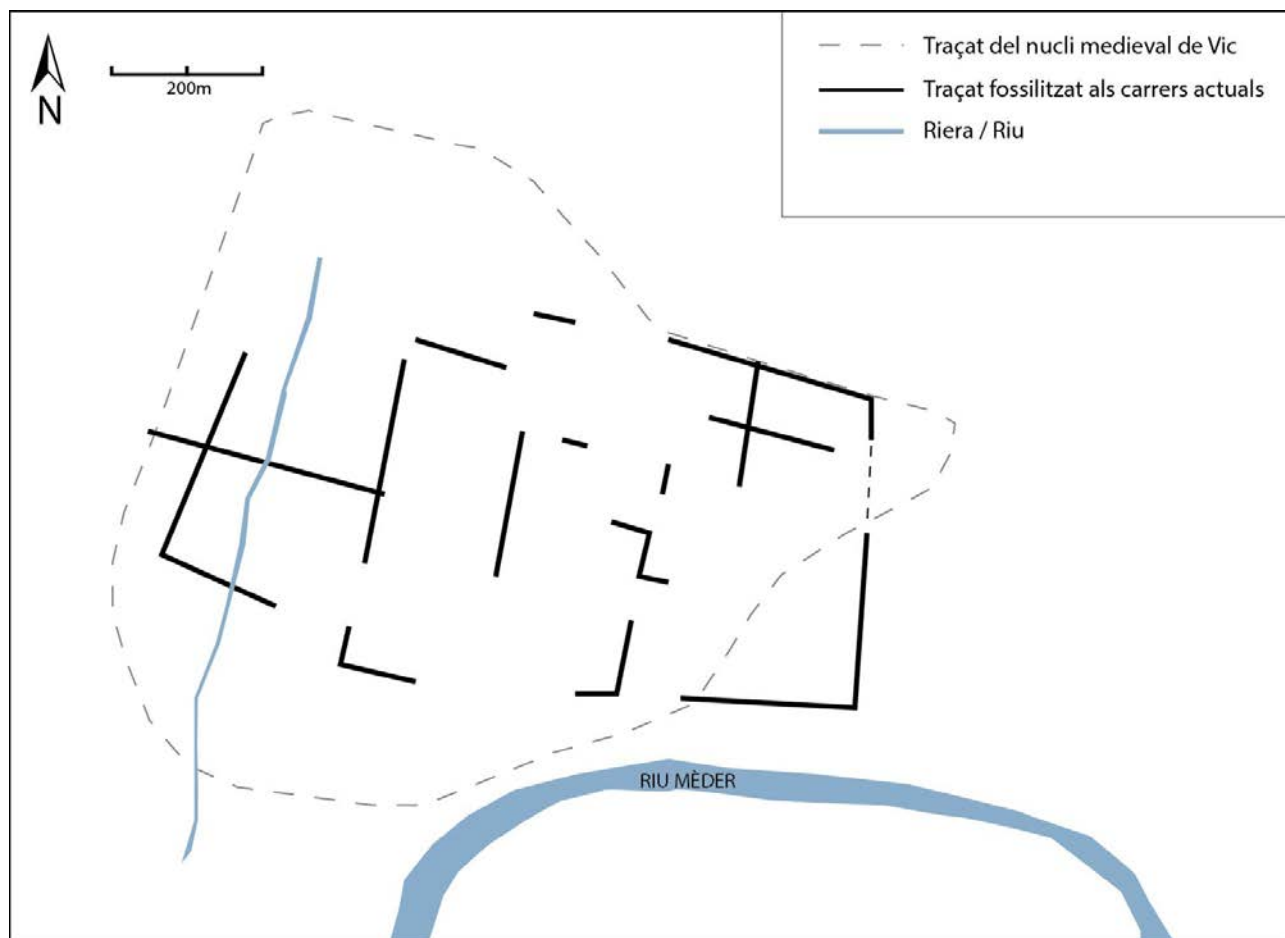
aquesta possible estructura sembla seguir sobre el plànol, la línia recta que assenyala el carrer dels Aluders. També es té notícies de la presència d'estructures romanes localitzades en construir, cap als anys 70, les cases de la Plaça del Carbó, tot i que en aquell moment no es van fer excavacions sistemàtiques i no es van preservar.

Quant al límit oest, no se'n conserva cap evidència. Només el fet que en l'excavació de l'església de Santa Maria la Rodona s'hi trobaren un seguit de sepultures de tègules (Subiranas, 2005), ens indicaria que aquesta zona es trobava ja fora del clos urbà. En canvi, les excavacions realitzades al solar del Museu Episcopal de Vic (Mestres, Pujades, 1998), i a dins de la pròpia Catedral (Mestres, Pujades, Rocafiguera, 1992), van aportar alguns elements constructius que feien pensar en estructures d'habitatge, per tant, a l'interior de la ciutat. Fins i tot seria possible que la ciutat hagués experimentat un creixement cap a ponent, en el decurs del baix imperi, tot i que els elements per demostrar-ho són més aviat migrats. Ara bé, fent servir criteris estrictament topogràfics, fóra possible que el límit oest coincidís més o menys amb el carrer de la Riera, que com el seu nom indica (juntament amb el de les Basses i el dels Arcs), denota un possible curs d'aigua, segurament estacional. Tenint en compte que aquest carrer ja estava urbanitzat al segle XII, molt probablement la referència al curs fluvial havia de ser anterior. Això donaria un espai en pendent, orientat cap a migdia, i flanquejat per dos cursos d'aigua de diferent entitat, un tipus d'espai molt adequat per a un assentament de nova planta, i canònic segons els tractadistes clàssics¹⁴³.

Atès l'espai que es dibuixa entre aquests límits, podem afirmar que la ciutat d'Auso romana seria una ciutat de dimensions molt reduïdes, probablement d'unes 5 Ha d'extensió aproximada (Rocafiguera, 2017), cosa que la faria una ciutat veritablement petita en el conjunt de municipis coneguts de la Hispània Citerior, si les comparem amb les 11 Ha que s'atribueixen a la ciutat de Baetulo en el moment fundacional, a les 7-8 d'Emporiae, i les 7 d'Iluro, per exemple (Guitart, 2009). Segurament doncs, es tractaria d'una ciutat amb una funció administrativa clara d'un territori, que funcionaria com a centre i gestionaria un important poblament dispers.

¹⁴³ “L'exposició a llevant i als vents que bufen en aquesta direcció és la més sana de totes; vé en segon lloc l'exposició cara a migdia, i té l'avantatge que el fred hi és més suportable a l'hivern”. Aristòtil, *Política*, llibre IV, cap X, 1.

Pel que fa a l'entramat urbà, poca cosa, per no dir res, ens resta d'aquesta primitiva organització. Per tant, no tenim altra opció que intentar resseguir-la a partir de l'actual traçat viari del nucli antic, ben conservat en part des de l'Edat Mitjana, que podem completar a partir dels estudis que s'han fet de la documentació del Vic medieval, portats a terme sobretot pel Dr. Junyent (1968) , i també per Imma Ollich (2002). Moltes d'aquestes recerques van estar cartografiades per Miquel Surinyach (a Vigué, 1986:666).

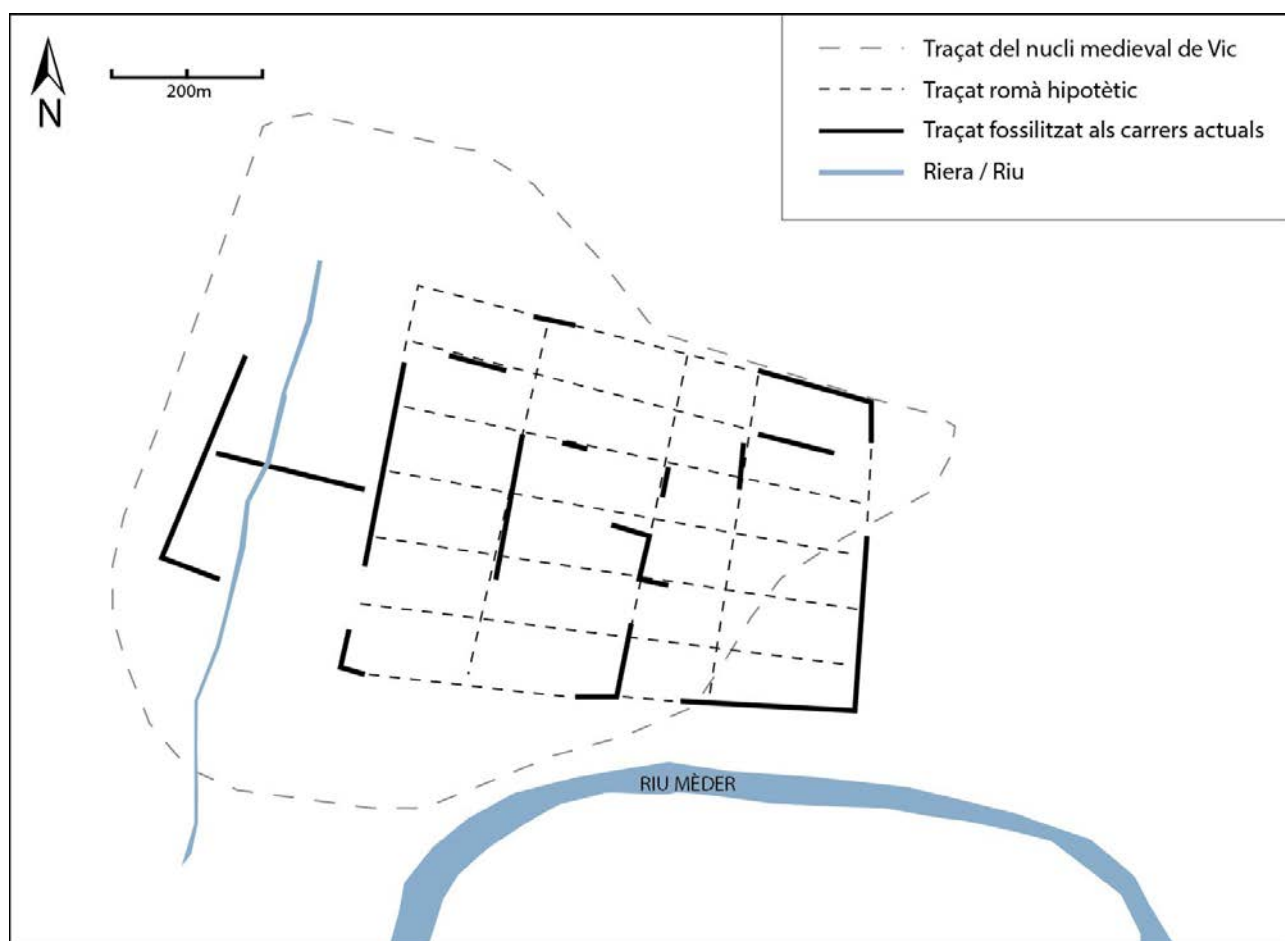

Recuperant un entramet regular a partir de la xarxa viària actual (Digitalització, Albert Pratdesaba)

Si partim de la regularitat de l'urbanisme romà, caldria cercar en el nucli urbà de Vic, les restes d'un traçat urbanístic regular, que després s'haurien anat deformant en el decurs de l'edat Mitjana. Així doncs, tot i que en una primera mirada els carrers de Vic no són rectilinis, sí que hi ha algunes vies que segueixen, de manera aproximada la mateixa orientació:

imperial (Molas, 1982). Així mateix, també van aparèixer materials en un sondeig fet a l'Adoberia del Comú (Gómez, Casas, Bouso, 2014), prop de l'arcada del Pont de Queralt. També a l'adoberia de la Tuta apareixen una colla d'estructures, especialment un mur i una gran mina subterrània per a la recollida d'aigua neta, que podrien pertànyer a l'època romana. Malauradament, la realització d'excavacions no regulades per part del seu propietari ha fet malbé la possibilitat de datar-les amb precisió.

Així doncs, si prenem tots els carrers paral·lels i perpendiculars a aquest angle, trobem

Traçat hipotètic de la'entramat de la ciutat romana

algunes coincidències significatives. El carrer de les adoberies segueix el mateix traçat que el carrer de l'albergueria i que els carreus de la canònica apareguts recentment. Cal dir que els carreus que es troben a l'albergueria quedarien lleugerament reculats, cosa fàcilment explicable per si es troben desplaçats i/o reaprofitats en un mur posterior, o per si formarien part del mur de l'*intervallum*, cosa encara de moment indemostrable. Una segona coincidència significativa és el mur del períbol del temple romà, que es troba en el

carrer Pare Xifré, que presenta també la mateixa orientació que el carrer dels aluders. El mateix sembla passar amb els murs de la Casa Genís, i de les Clarisses.

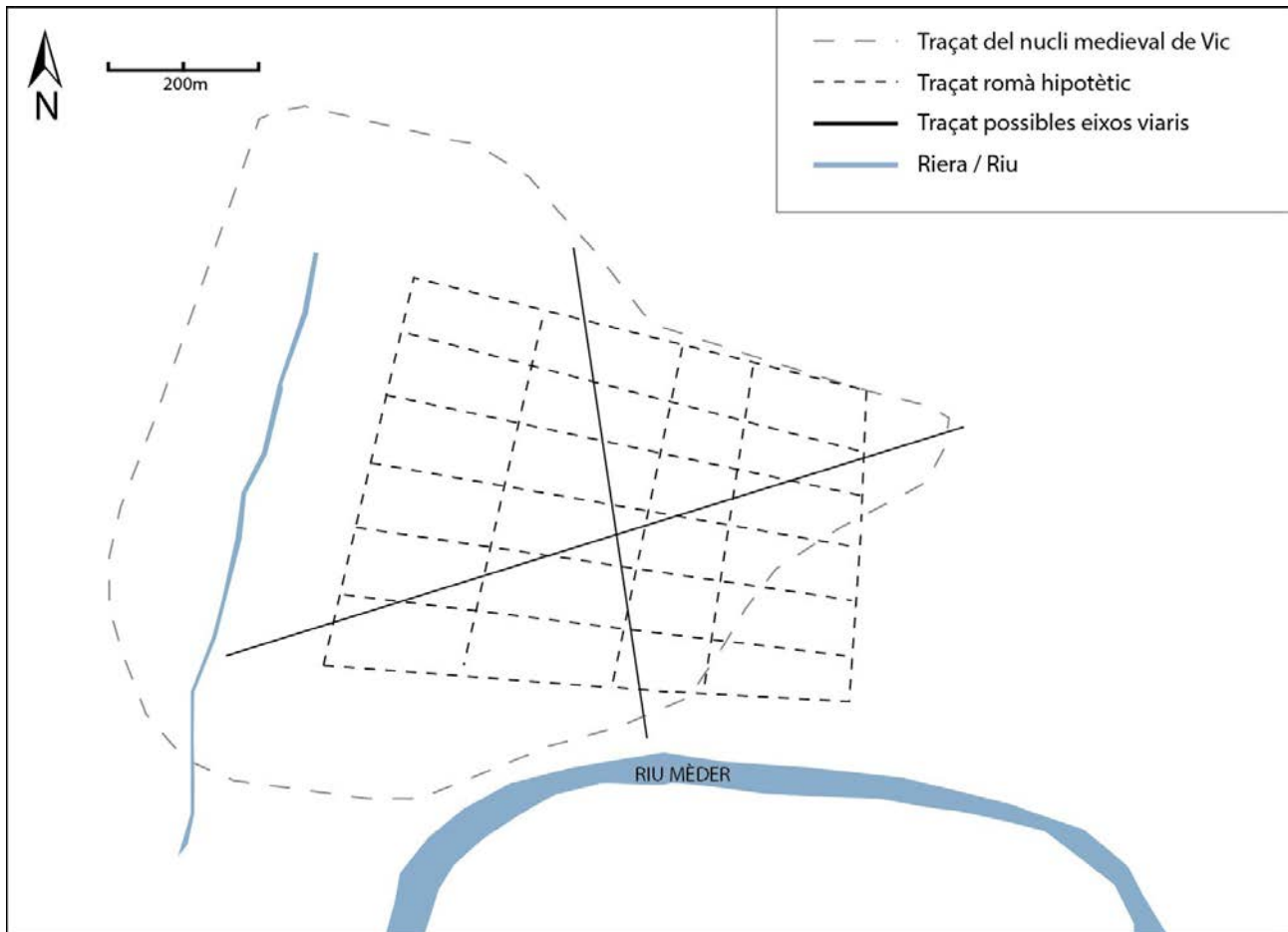
Un altre aspecte a tenir en compte en les ciutats romanes són les proporcions d'aquest entramat. La mida canònica és l'*actus*, que sol mesurar 120 *pedes*, i que sol correspondre a l'alçada d'una *insula* (Cortadella, Plana, 1993). Si mirem aquestes mesures i les posem sobre la graella obtinguda a partir dels traçats de carrer que segueixen l'angle dels carrers dels aluders i les adoberies, ens adonem que algunes de les distàncies dels carrers poden coincidir amb la mida romana, especialment els *decumani*, tot i que calen estructures fermes per poder-ho verificar.

Així doncs, en l'estat actual de la recerca, podem emetre la hipòtesi de l'existència d'una ciutat romana, de nova planta, reticulada, amb un seguit de carrers, segurament estrets, centrats de nord a sud i d'est a Oest.

Un cop establert aquest possible entramat, cal establir els punts d'accés a la ciutat, i les dues principals vies d'accés, el *Cardo* i el *Decumanus Maximus*, que es creuarien en el fòrum. Una altra vegada, les restes arqueològiques identificades fins ara no ens donen cap evidència del traçat viari, que no tenim més remei que rastrejar des del traçat urbanístic actual.

Ara bé, si retornem altra vegada a la planimetria inicial, descobrim un eix inqüestionable, d'est a Oest, que travessa tot el nucli antic de nord-est a sud-oest: Es tracta de l'eix format pels carrers de dues Soles, Plaça de la Pietat, Carrer Sant Miquel Arcàngel, o *dels Morts* i Carrer de la Ramada, tots ells ben coneguts durant l'edat Mitjana. Existeixen un seguit de raons que permeten vincular aquest eix amb un espai romà. En primer lloc, perquè pass pel temple romà i antiga església de Santa Eulàlia, documentada a inicis de l'Edat Mitjana a Vic. En segon lloc, perquè segueix la mateixa orientació que la posterior Strata Francisca documentada en temps medievals, i també perquè, perllongant aquest eix, ens trobem amb el jaciment de l'església de l'Escorial, on es va descobrir un sepulcre de tègules en construir l'església l'any 1900, cosa que indicaria la presència d'una necròpolis, indicatiu indiscutible d'altra banda de la proximitat d'un camí. Pel sudoest, les sepultures romanes aparegudes a la plaça de la Catedral, i fins i tot les més tardanes, de fossa simple, aparegudes a Can Calderó on també s'han identificat restes del paviment d'un camí (www.invarque.cat), són també un signe clar de la proximitat d'aquesta via.

A més, aquest eix presenta les propietats d'un camí natural antic, com semblen demostrar-ho el seu accés suau de la part baixa a la part més alta del turó de Vic. El fet que travessi una riera amb basses, on han quedat fossilitzats el nom de carrer del pont i carrer dels arcs, també es pot considerar un indicatiu.

Proposta de traçat de Kardo i decumanus

Ara bé, el problema interpretatiu fonamental rau en que aquest carrer no coincideix en absolut amb la retícula que s'ha proposat per a la ciutat. Miquel Surinyach¹⁴⁵ suggereix la possibilitat que existissin dos parcel·laris superposats per a la ciutat. Aquest fet s'adiria amb els pocs elements de cultura material que tenim per a la ciutat romana, on apareix una primera fase més rica en material, que solen ser sigil·lates itàliques, i una segona fase, també ben documentada, que se centraria en el món de les ceràmiques africanes. Tot i que també es troben restes d'ocupació de les fases intermèdies, aquests dos

¹⁴⁵ Agraïm a Miquel Surinyach aquesta informació oral, fruit d'un treball aprofundit que està realitzant sobre el tema.

moments són molt més evidents, i podrien correspondre amb les fases de més activitat de la ciutat. Aquest creixement cap al Baix Imperi, d'altra banda, és important, ja que ens permet entendre l'evolució de la ciutat cap a temps paleocristians i visigots, i l'establiment del bisbat.

També seria possible entendre que la ciutat s'hagués fundat en una cruïlla de camins preexistent, que s'hagués format seguint l'orientació estratègica més convenient, però que el camí hagués seguit mantenint el seu traçat. Ara bé, la manca de restes clares d'evidències constructives i arqueològiques, fan que aquesta interpretació hagi de quedar en una simple hipòtesi fins al moment actual.

Encara més problemàtica és la localització del possible *Cardo Maximus*, que hauria deixat moltes menys traces en l'entramat urbà. Una possibilitat seria que la via entrés a la ciutat pel sud, travessés la necròpolis de can Colomer Munmany, i s'endinsés a ciutat sortit al nord pel Coll de Vic, on també es van localitzar a finals del segle XIX restes de ceràmica romana, possiblement tègules, sense que es pugui definir si es tracta d'una vil·la, com semblaria, o d'una necròpolis.

8.2.2 EL FÒRUM I ELS SEUS EDIFICIS

Qualsevol ciutat romana està presidida per un fòrum, espai públic centralitzat on se situen la majoria d'edificis públics i administratius. En la creació de ciutats de nova planta, el fòrum revesteix un paper essencial, atès que la ciutat sovint té com a principal funció l'organització i administració d'un territori preexistent, més que no pas l'aglomeració urbana de llocs de residència¹⁴⁶.

Seguint les normes d'arquitectura dictades pels propis romans, normalment el fòrum se situa en un espai centralitzat, en el punt on es creuen el *Cardo* i el *Decumanus maximus*, i sol agrupar els edificis de caràcter religiós (temple) i els de caràcter civil (cúria,

¹⁴⁶ Aquest fenomen ha estat també estudiat entre altres a Barcino (Beltrán de Heredia, 2015).

basílica)¹⁴⁷. La majoria de *fora* solen estar envoltats per un pòrtic amb columnes, com els que s'han localitzat a Barcino, i presenten elements de monumentalització que tenen a veure amb el govern de la ciutat.

El fòrum sol estar presidit per un temple, sovint dedicat a la tríada capitolina. Ara bé, amb el temps, molts d'aquests temples es dediquen al culte imperial. Aquest culte s'ha identificat molt sovint a la Hispània citerior, i ha estat reconegut també en centres com *Tarraco*, *Barcino*, *Dertosa*, *Baetulo*, *Iluro* i *Caesaraugusta* entre d'altres (Rodà, 2007). També a Itàlia i a la Gàl.lia es documenta aquest culte a les principals ciutats. Normalment es col·locava davant del temple una ara o altar per als sacrificis, atès que el culte se solia celebrar a l'exterior.

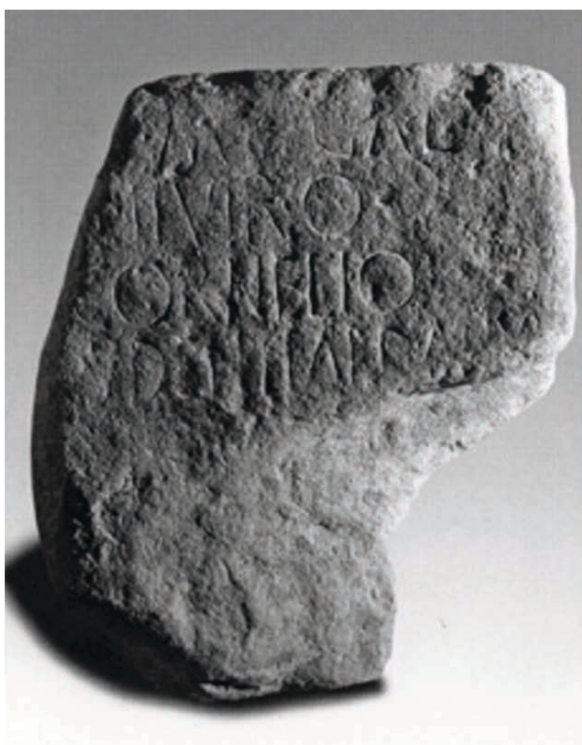
El temple romà d'Auso en el conjunt d'edificis del nucli històric.

Que la ciutat d'Auso gaudia d'activitat municipal, queda clar sobretot a partir de tres inscripcions. La primera, identificada recentment en l'excavació de la necròpolis de can Colomer Munmany (Duran, Mestres 2003), estudiada i publicada per Anna Gutiérrez, Imma Mestres i Isabel Rodà (Gutiérrez, Mestres, Rodà 2013). Es tracta d'una peça en pedra de Folgueroles, que es va trobar com a dipòsit secundari, formant part del paviment de la via, entre altres elements singulars¹⁴⁸. Es pensa que es tractaria d'una inscripció

¹⁴⁷ "Un cop feta la distribució dels carrers i de les places, cal explicar l'elecció de les àrees en funció de la utilitat i l'ús comú de la ciutat pel que fa als temples sagrats, al fòrum i a d'altres llocs comuns. I, si les muralles es van fer vora el mar, l'àrea on s'ha de construir el fòrum s'ha d'elegir pròxima al port, i si es feren els murs lluny del mar, la plaça serà al centre de la ciutat" (Vitruvi, *De Architectura*, I.7.1)

¹⁴⁸ Peça dipositada al Centre d'Interpretació del Camp de les Lloses.

sepulcral, probablement pertanyent a la necròpolis de can Colomer Munmany. La inscripció, datable d'època d'August, parla de dos magistrats: el primer, de nom desconegut, pertanyent a la tribu galèria, que hauria exercit com a edil i com a duumvir quinquennal. L'ofonent, Corneli, també havia exercit d'edil a la ciutat¹⁴⁹. La presència d'aquestes personalitats a Vic, en època d'August, com els investigadors destaquen, és una troballa important, atès que permet d'una banda confirmar, i de l'altra datar, la presència d'una organització municipal a Auso, cosa que implica una organització i un seguit d'equipaments, que, si bé no s'han trobat, segur que eren existents (Gutiérrez, Mestres, Rodà, 2013).

Inscripció del primer magistrat d'Auso, que avui es conserva al Centre d'interpretació del Camp de les Lloses de Tona. (Gutiérrez, Mestres, Rodà, 2013)

[- -] Q . M(arci) F(ilio) GAL(eria tribu)
 [- - - AE] D(ili) . II(duo) VIR(o) . Q(uinquennali) .
 [- - -] CORNELIO
 [- - - PR? P?] VDENTI . AED(ili) AN(norum) X+

A ...o, ...fill de Marc de la tribu Galèria, edil, duòvir quinquennal. A...Corneli..Prudent o Pudent, edil de ...anys.

La segona inscripció va ser trobada a Barcelona¹⁵⁰. Es tracta d'una peça dedicada a Luci Licini Segon, que fou llibert de Luci Licini Sura, magistrat que visqué a l'època de l'emperador Trajà. El seu llibert va ser servir augustal a la ciutat de Barcino, i els Decurions ausetans li dediquen una inscripció (Molas, 1982). L'interès de la peça és doble. D'una banda segueix ratificant l'existència del govern municipal a la ciutat d'Auso al

¹⁴⁹ La presència de la gens Cornelia a la ciutat d'Auso queda també evidenciada en una altra inscripció funerària contemporània a aquesta i trobada pels voltants del Molí del Llobet l'any 1829, que ara es conserva també en el claustre de la catedral. Pertany a un matrimoni format per Antoni Ver, de la tribu Galèria, i Cornelia Nigrina, la seva muller (Rodà, 1989:54).

¹⁵⁰ Inscripció dipositada al Museu d'Arqueologia de Catalunya. CIL II. 4537.

tombant del segle II d.C.; de l'altra, mostra la vitalitat d'aquesta ciutat en les relacions que mantenen els seus governants amb les personalitats més emergents de Barcino.

La tercera inscripció, trobada a Vic al segle XVI, és un pedestal de marbre blanc, dedicat a la deessa Diana, amb aquest nom repicat, ofert per Gai Corneli Magni, juntament amb un altar i uns seients, per haver obtingut l'honor del sevirat (Rodà, 1989). La inscripció es troba avui al claustre de la Catedral de Vic, i tot i que en un primer moment es creia procedent de l'església de Santa Eulàlia, la seva presència a la Catedral abans de la destrucció de l'edifici, documentada pel canonge Casadevall (Casadevall, 1926), permet assegurar que procedeix de la part baixa de la ciutat. Pel tipus d'epigrafia es data cap a mitjans del segle II d.C (Rodà, 1989:54). En aquesta peça hi apareix un càrrec important, el de *sevir augustal*, un càrrec molt sovint establert en els *municipia*, relacionat amb el culte imperial, que era exercit per lliberts normalment enriquits, i que els permetia participar de l'activitat pública municipal (Lario, 2016). La presència d'aquest col·legi de sevirs a *Auso*, i la seva inversió en obres públiques (una ara i un seient), és un altre indicatiu de l'activitat municipal que, de ben segur, s'havia de desenvolupar al fòrum¹⁵¹.

Ara bé, un cop acceptada la presència de l'activitat municipal que requereix d'un fòrum, cal reconèixer que la manca de contextos arqueològics a la ciutat de Vic no ha fet possible identificar-lo de manera evident. Aquesta continua doncs essent una línia de recerca prioritària per a l'arqueologia de Vic, car seria un element definitiu per a l'estudi de l'estructura de la ciutat romana i de la posterior organització de l'urbanisme medieval. Així doncs, en l'estat actual de la recerca, es poden plantejar tres hipòtesis, totes elles amb elements i problemàtiques sense resoldre, per situar el fòrum a la ciutat d'*Auso*.

- *Hipotesi entorn del temple romà*

La primera hipòtesi es centra en la possible situació del fòrum entorn de l'edifici del temple romà. Hi ha un seguit d'arguments que permeten considerar aquesta situació: El primer és la seva situació en el punt més elevat de la ciutat, cosa que permetria la visibilitat dels monuments públics des de tots els punts i també des de l'exterior. Existeixen diversos paral·lels del fòrum situat a la part "alta" de la ciutat, com per exemple Barcino, o fins i tot

¹⁵¹ La presència d'aquest sevirat serà també un indicatiu per inferir-ne l'advocació del temple romà (vid. infra.).

Gerunda, en aquest cas ocupant diferents terrasses i donant molta perspectiva al temple (Nolla, 2007).

El segon element a tenir en compte, és la presència inequívoca del temple. Tot i que es localitzen temples fora del fòrum, és fàcil pensar que, si n'hi ha un de sol, aquest estarà situat en la zona pública. Així sembla mostrar-se en altres ciutats romanes de l'entorn i del mateix període, com Barcino (Beltran de Heredia, 2015), o la mateixa Girona.

No farem aquí una descripció exhaustiva del temple romà d'Auso, atès s'han publicat estudis monogràfics de molta entitat¹⁵², i per tant, només en ressenyarem els elements essencials i problemàtics.

Una de les particularitats que presenta el temple d'Auso és que és l'únic de Catalunya que preserva dempeus una part de la *cella*, i que conserva part del parament i restes estructurals suficients com per poder-ne deduir la seva tipologia. El temple conserva el *podium*, que es presenta assentat directament sobre la roca. En els punts més elevats aquesta es troba retallada, i conserva les marques de les eines emprades per al seu ús. S'ignora en aquest moment com aniria farcit aquest podi, atès que la plataforma on s'assentaria la cella va desaparèixer en reutilitzar-se l'edifici com a torre o castell en temps posteriors.

Pel que fa al parament, cal esmentar sobretot els estudis portats a terme per M. Dolors Molas, que va establir-ne els paral·lels amb els temples nord-africans, com Sbeitla i Dougga (Molas, 1982). Es tracta d'un aparell en forma de teler, conegut com a *Opus africanum*, que consisteix en una alternança de files de grans blocs de pedra, combinada amb petits carreus a les parts restants, molt típic de les construccions del nord de l'Àfrica a la fi del segle I inicis del II d.C. Les restes constructives que ens han pervingut també permeten afirmar que el fust de les columnes era llis, i que els capitells eren d'ordre corinti. Pel que fa al sistema de proporcions, Molas ratifica el que havien acceptat en el seu moment els arquitectes que van incidir en la restauració de la columnata, i proposa que es tractaria d'un temple hexàstil, tal com es mostra avui dia en la restauració (Molas,

¹⁵² Recordem entre altres la primera obra de Gudiol (1907) *L'Ausa romana i el seu Temple*; els estudis de Junyent (1976); l'anàlisi arquitectònica d'Adell, 1986), i especialment, el número monogràfic d'Ausa (2008), a més d'un seguit d'articles sobre les diferents campanyes d'excavacions (Molas, Ollich, 1985; Sanmartí, López, 1981; Mestres, Pujades, Sibiranes, 1991 (2008); Gómez (2015).

1982; Molas, Ollich, 1995). Tanmateix, existeixen dues propostes diferents, tant pel que fa a la cronologia com a la façana.

Per la cronologia, Marc Mayer proposa un endarreriment del moment de construcció del temple basant-se en la tipologia del capitell. Ell proposa com a paral·lels propers els que decoren l'arc de Berà, i per aquest motiu reula la datació del temple romà fins a època augustal, a inicis del segle I dC (Mayer, 1992). Quant a la façana, ell mateix, seguit per diferents autors, proposa un sistema de proporcions diferents per al temple d'*Auso*, que en comptes d'hexàstil seria tetràstil, com ocorre en edificis similars, com el de Pola a Croàcia (Mayer, 1982; Gutiérrez, Mestres, Rodà, 2013).

Poca cosa es pot afegir referent a la tipologia del temple. Caldrà esperar noves dades probablement per poder decidir si una o altra proposta de restauració és més o menys apropiada. L'arqueologia, en canvi, sí que permet afinar-ne el moment de la construcció. Tant en l'excavació realitzada per M. Dolors Molas el juny 1982 a l'interior del pòdium (Molas, Ollich 1982; Molas, Ollich, 2008), com en l'excavació d'urgència realitzada per Mestres, Pujades i Subiranas el setembre de 1991 (Mestres, Pujades i Subiranas, 2008), queda clarament definida una fase de la ciutat anterior a la construcció de l'edifici monumental, que es pot datar del període augustal. Per tant, el temple hauria de ser necessàriament posterior. Això, de tota manera, no té perquè contradir que el paral·lel estètic del capitell es pogués basar en l'arc de Berà. Pot tractar-se d'una inspiració tardana, pel fet que l'arc de Berà, i de fet tota la irradiació i influència de Tàrraco eren vigents, o, fins i tot, es podria haver aprofitat d'una construcció anterior, cosa que no passa de la simple especulació, ja que no n'hi ha cap prova. Ateses les consideracions estratigràfiques, ens decantem per un moment constructiu del temple a les darreries del segle I o inicis del II dC., quan la ciutat ja es troba en ple funcionament.

Una altra característica important del temple d'*Auso* és el fet que es trobava tancat dins d'un *temenos* o recinte sagrat, cosa que constitueix un altre punt de proximitat amb els recintes del nord d'Àfrica, on temples com el de Volubilis, Lambaesi i Sufetala (Gómez, 2015) tenen aquest recinte sagrat al voltant. Aquest pati arrencaria del mateix mur posterior del temple i formaria part de la mateixa estructura constructiva del parament. A més, les excavacions de 1984 es va descobrir un mur romà en el carrer de Pare Xifré, que es va interpretar com al mur frontal de tancament del períbol (Molas, Ollich 1995), que proporcionaria un espai sagrat d'uns 525 m². Si bé l'existència del períbol sembla

comunament acceptada, atès que sobretot el mur posterior deixa pocs dubtes, diferents investigadors, de manera oral han qüestionat que aquest mur pogués ser el de tancament del períbol, atesa la seva proximitat amb l'escalinata del podi¹⁵³. És cert que les estructures trobades tan sols a nivell de fonamentació, no permeten explicar del tot el funcionament de l'espai. Així doncs no es pot descartar que el mur sigui la base del peu de l'escalinata, o que, essent el mur del períbol, fos obert en aquesta part davantera, on segurament es col·locaria l'altar, i on hi hauria el contacte amb la resta d'elements del fòrum.

A nivell urbanístic, l'orientació del temple coincideix amb l'entramat viari de la ciutat estudiat anteriorment, ja que el temple es troba orientat est-oest, i per tant l'alineació de la façana sembla coincidir amb l'orientació dels *cardines*. Ara bé, aquesta orientació del temple amb la façana a llevant, a part de presentar problemes des del punt de vista "canònic"¹⁵⁴, en presenta també des de la perspectiva de l'organització de l'espai. Contràriament al que recomana Vitruvi, el temple es troba orientat amb la portalada a llevant, de manera que els fidels mirin a sol ponent quan veneren la divinitat. A més, tampoc no està orientat de cara al riu. Si que, en canvi, es troba en el punt més alt, de manera que podria contemplar bona part de les muralles.

Pel que fa a l'organització de l'espai, l'orientació del temple cap a ponent, ens obliga a plantejar un fòrum cap aquesta direcció, si tenim en compte que l'edifici es troba situat en el punt més elevat. Aquest fet voldria dir que el centre de l'espai públic es trobaria sota l'actual Casa Masferrer, i arribaria, potser, fins a la plaça Dom Miquel.

¹⁵³ Així es pronuncien Ramon Ordeig i Miquel Surinyach. Agraïm les converses sobre el tema.

¹⁵⁴ *"Les regions que cal que contemplin els temples dels déus immortals s'han d'estructurar de manera que si no ho impedeix cap motiu, i el poder de decisió és lliure, l'edifici tot i la imatge que hi haurà a la cel·la mirin vers la regió vespertina del cel, per tal que aquells que arriben a les ares per fer immolacions i sacrificis mirin cap a la part de l'orient i vers la imatge que hi haurà al temple. Així en fer els vots podran esguardar alhora la part oriental del cel i les imatges mateixes, les quals semblarien sorgir del sol i mirar els suplicants i els qui realitzen sacrificis, i és per aquest motiu que sembla necessari que tuts els altar dels déus estiguin orientats cap a l'orient.*

Però si la característica de l'indret impedeix de fer això, aleshores cal modificar la constitució d'aquestes regions, de manera que es pugui veure des del temple dels déus la major part possible de recinte emmurallat. Si el temple és a la vora d'un riu, com succeeix a Egipte amb el Nil, el temple hauria de mirar cap a les ribes del riu. De la mateixa manera, si els temples dels déus es troben sobre les vies públiques, han d'orientar-se de manera que tothom que passi pel davant pugui tenir-lo a la vista i transmetre-li salutacions" Vitruvi: *D'Arquitectura*. Llibre IV. cap. 5

L'edifici de la casa Masferrer, va ser objecte l'any 2010 d'una excavació, que va permetre analitzar el subsòl d'aquesta part alta de la ciutat. Com és habitual a la zona, les remocions i les intervencions d'èpoques posteriors eren molt importants. Tanmateix, es van poder determinar l'existència d'un nivell de circulació d'època romana, amb molts materials de construcció, on destacava pel seu interès la presència de materials lapidis de decoració. La majoria d'aquests *marmora* procedien de les pedreres de Santa Tecla, però també s'hi va localitzar un fragment de marbre de Carrara (Gómez, Gutiérrez, 2010). La presència d'elements sumptuaris en una zona tan propera al temple, confirmaria que es trobem en una zona d'edificis públics, ricament decorats. Aquets marbres ens indicarien també que Auso forma part en aquest moment del circuit comercial d'aquests productes, alguns d'ells s'importació. A més, els resultats obtinguts a la cala 3, parlen d'un espai de circulació, probablement obert, que es podria identificar amb una zona oberta del fòrum, davant del temple, i que vindria a reforçar la hipòtesi abans plantejada.

El fet d'orientar el fòrum cap a la casa Masferrer i la Plaça Dom Miquel, presenta, però, una problemàtica afegida, que és la seva descentralitat respecte de la possible estructura de la ciutat plantejada en les planes anteriors. Aquest fet singular ens podria fer repantegar el límit est de la ciutat. Si observem la topografia i la geografia antiga, seria possible que el límit de la muralla tanqués més a llevant, de manera que inclogués *intra-muros* el posterior portal de Santa Eulàlia, i, potser fins i tot l'església d'aquest nom. En aquest cas, la intersecció entre el carrer dels Aluders i de les adoberies no seria el límit de la ciutat, sinó l'origen d'un dels seus *cardines*. De tota manera, no existeix en aquest moment material suficient per verificar aquesta possible hipòtesi.

Un altre element important relacionat amb aquesta part alta de la ciutat és la presència d'estructures relacionades amb l'aigua. Cal esmentar-ne dues. La primera és una canalització que va aparèixer l'any 2016 en col·locar un panell d'orientació turística al terra de la Plaça de la Pietat. Es tracta d'un túnel excavat a la marga, de base plana i enlluïda amb argamassa, de dos metres d'alçada i volta en punt rodó¹⁵⁵. La mina està tallada directament a la roca, on es conserven clarament les marques del pic o cisells. El túnel té una orientació de nord a sud, i segueix la topografia del terreny, és a dir, en pendent cap a

¹⁵⁵ La intervenció preventiva fou portada a terme per Pau Alberch, arqueòleg de l'empresa Arqueòlegs.cat, i les troballes estan en curs d'estudi. Anna Gómez, del CIAO realitzà una roda de premsa sobre el tema el dia 9 de febrer de 2016, on va proporcionar una informació preliminar. En aquell mateix acte es va permetre l'accés a la canalització.

migdia. Actualment se'n poden resseguir uns 23 metres. Al sud, la canalització queda interrompuda per un enderroc. Pel cantó nord, s'arriba a una petita estança quadrada, amb el paviment amb argamassa i decoració en forma de carreuat de pigment vermellós i blanc¹⁵⁶. També és interessant una fornícula que es troba a la seva banda nord¹⁵⁷ i uns petits clots a la paret, que podrien servir com a ancoratge per a alguna llàntia. Al mur de la cara nord s'hi veu un tancament d'estructures en totxana, que mostra el seu reaprofitament al llarg del temps. De fet, aquesta construcció subterrània ja va ser descoberta l'any 1903, segons figura en una notícia del bisetmanari *El Norte Catalán*¹⁵⁸. En aquell moment es podia recórrer aquest túnel en uns 40 metres, i l'accés es trobava a la Plaça de Malla, molt a prop del Convent de Santa Clara, on van aparèixer diverses restes de construccions romanes. D'aquesta notícia, que atribueix la mina al Castell dels Montcada, és important el fet que al cronista li criden l'atenció les marques de l'escoda,

¹⁵⁶ <https://www.vic.cat/news/troballa-arqueologica-a-vic>

¹⁵⁷Aquesta fornícula sembla adequada com a espai per a venerar-hi una divinitat subterrània. Cal recordar que en aquest indret, o en un espai molt proper, es situa la llegenda de la troballa de les relíquies de Sant Llucià i Marcià, que segons Jaume Ayats, es podrien vincular amb un culte als diòscurs (Castor i Pol·lux) (Ayats, 2017).

¹⁵⁸ La notícia va aparèixer en data de l'1 d'agost de 1903 (any XVIII, núm, 869) i fa una descripció molt acurada de la troballa, que, pel seu interès, transcrivim íntegrament. Agraïm especialment al Dr. Rafel Ginebra, la localització d'aquesta notícia: *DESCUBRIMENT: "Acava de ferse una trova dins de nostra ciutat benvolguda, que tal volta pels arqueolechs tindrà forsa importancia. Se tracta d'un subterrani ó mina de bastant llargada, puig alcanza proximament 200 pams, avants mes que menys. Sita sots lo sol de l'antiga Plassa Vella ó de la Pietat, comunica ab la cisterna ó pou del que es ara Museu Lapidari y avans Temple Romà. La mina aqueixa data segurament dels temps mitjevals y sería una part, desconeguda fins avuy del antiquissim y enrunat Castell dels Montcada.*

Jo que avuy he tingut la sort de descobrirla tinch ensemps la satisfacció de publicarho als quatre vents, per si hi ha algu que vulgui prendre datos sobre la mateixa i treurer, tal volta, de son estudi, alguna consecuencia, pot esser d'algun valor per la història del Castell dels Montcada y de la nostra de Vich també. Dita mina es fosca com una gola de llop. Ajudat d'un fanal he entrat dins d'ella per una clavaguera de la plassa de Malla, en ocasió de fer obras per D. Antón de Espona y de Nuix, distingit compatrici nostre.

En principi de l'entrada té una alsària de poch pams, obligant al observador a anar molt ajupit y à mesura que un va endinsant se li va fent més alta y mes alta, de modo que als 10 o 12 metres ya's pot anar dret y en essent als 20 metres de sa fondària te una altura de 12 pams o mes.

Al arribar als 7 metres de la entrada, fa una 1 recolsada formant un àngul obtús y continúa 12 ó 14 metres mes, formant desseguida un altre girada molt mes pronunciada, y als 10 metres s'acava havent-hi al fons de tot una barrera de fusta que priva de entrar á una petita plasseta ahont no m'hi he ficat per temor de que hi hagués un espedat de roca ó algun pou. La mateixa barrera ja diu que no tiris més enllá que ho podrias pagar car.

Lo subterrani o mina es feta tota a punta d'escoda sobre la roca y la volta, un tros, tot lo carrer de Bergós, és de canó feta amb mulassa, ab pedras y morté. La volta y parets, diguem-ho aixís, del tros de la plassa de la Pietat son tot de roca, essent una fordada de treball de rey.

Las llevadas de la roca es veuhen molt bé y corrent paralelas, semblán sillars de pedra com els del sobterrani del Temple Romà. L'amplada de la mina és d'uns 5 pams y està tota coberta de dos pams d'aygua freda com gebre.

He dit mes amunt que comunicava amb lo pou del Temple romà y axò ho he sabut per què possat un home a la boca d' aquest pou y cridant el sentiam perfectament y ell ens sentia a nosaltres.

Lo que sia y lo que fou aqueix sobterrani o catacumba del Castell de Moncada toca esbrinarho als arqueolechs i anticuaris. Lluís G. Illa. Vich, 29 de Juliol de 1903. (El Norte Catalán - ABEV)

avui encara visibles, i les impromtes de les pedres, que, en el tram recorregut, es poden també veure, i que ell mateix relaciona amb un parament romà. És interessant ressaltar la presència d'una possible bassa a la part del capdamunt de la canalització, que estava bloquejada per una fusta, cosa que justifica un aprofitament secular d'aquesta instal·lació. la presència d'una possible cisterna o punt de recollida d'aigua, proper al temple romà, però clarament diferenciat del pou del pati del castell, que, segons sembla, aprofita clarament aquesta instal·lació. Així doncs, en un estadi inicial de la recerca, sembla que es tracta d'una mina per al transport d'aigua neta, i que, per tipologia i factura pot tenir un

La mina subterrània del Temple Romà

origen romà, encara que fos reaprofitada, i remodelada en temps posteriors.

El segon element localitzat recentment i relacionat amb l'aigua va aparèixer al solar de la casa Can Franquesa, prop de la banda sud de la Plaça de la Pietat. En aquest espai, i en ocasió de la construcció d'un aparcament particular, s'hi van fer un seguit d'intervencions preventives, amb uns resultats molt interessants¹⁵⁹. A banda d'altres construccions medievals o modernes, les intervencions van posar al descobert una estructura orientada de nord a sud formada per diversos murs, i una estructura enlluïda que segurament aniria coberta amb volta, ja que se'n conserva l'arrenc. La forma de la construcció, i sobretot el seu enlluït amb morter de calç, fan pensar en un equipament d'ús hidràulic, que hauria estat reaprofitat i reformat en diversos moments de la història (Pratdesaba, Pujol, 2014). En la primera fase de la intervenció van aparèixer uns murs de factura molt acurada, un d'ells format per un gran bloc de pedra a l'escaire i amb parament d'*opus quadratum*, que per la tècnica constructiva semblaven ser romans. La qualitat de la construcció i la presència de morter hidràulic com a revestiment, també semblaven mantenir aquesta hipòtesi. En el sondeig realitzat al peu d'aquest mur van aparèixer restes constructives romanes (entre altres, diversos fragments d'*opus signinum*), i un fragment de ceràmica *sigillata* Clara A, forma Hayes 72, amb datació del segle II dC (Díaz-Carvajal, Codina, 2012).

Tot i que la destrucció de part de l'estructura ha impedit recuperar-ne els detalls concrets, sembla clar que ens trobem davant d'una estructura relacionada amb l'aigua que, molt probablement té origen romà, i que es pot datar d'un moment similar al Temple. També sembla que es pot inferir que es tractaria d'una estructura pública. La manca d'estudis no permet donar-ne una interpretació clara, però es podria aventurar que es tractés d'unes termes o banys, i que haguéssin perllongat aquesta funció al llarg del temps¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Les intervencions a Can Franquesa, portades a terme en els anys 2011 i 2013, motivades per la construcció d'un aparcament particular van anar acompanyades de molta polèmica. La primera fase de les excavacions va haver de ser abandonada, amb el pretext que l'espai no era segur. En iniciar-se la segona fase, una part significativa de l'estructura havia desaparegut. La part restant de l'estructura es troba preservada.

¹⁶⁰ Un estudi recent sobre la presència jueva a Vic a partir de les traces arqueològiques i documentals, identifica en aquesta part de la ciutat la sinagoga jueva, i vincula aquesta estructura d'aigua amb el Micvé, o banys rituals d'aquesta construcció religiosa, la construcció de la qual es troba identificada documentalment a l'any 1265 (Llop, Ollich, 2016; Llop, Ollich 2017). Podria tractar-se perfectament d'una estructura hidràulica anterior reaprofitada. De fet, els materials arqueològics localitzats assenyalen un ús de l'estructura almenys fins al segle XVII (Pratdesaba, Pujol, 2014).

Totes aquestes construccions, per bé que encara poc conegudes, ens parlen de la circulació de l'aigua a la ciutat d'*Auso*. La presència d'una canalització d'aigua neta, que discorregués des del punt més elevat de la ciutat cap a les seves vessants, és ben versemblant per a una ciutat romana d'època imperial, on es solien dotar d'aigua corrent els diferents sectors urbans. El fet que la canalització s'estengués de nord a sud, podria tenir doncs aquesta funció.

Pou excavat a la roca a ladoberia de la Tuta, probablement romà

Però, per fer funcionar aquest sistema, cal que l'aigua arribi a la part més alta de la ciutat, des d'on se'n faria la distribució. En altres nuclis romans, de més entitat i més conegudes, s'ha indentificat el *castellum aquae*, o dipòsit d'aigües des del qual fer-ne la distribució per la ciutat. Aquesta construcció és ben coneguda, per exemple a Pompeia (Adam, Varene, 2008), a Emerita Augusta (Nogales, 2005), a Nîmes¹⁶¹. A casa nostra, també s'ha plantejat la hipotesi d'un *Castellum aquae* a la ciutat de Barcino, que s'ubicaria en una de les dues elevacions que constitueixen el fòrum de la ciutat, prop de l'actual església de Sant Just i Pastor (Beltrán de Heredia, 2015). Per portar l'aigua fins a aquest punt elevat de les ciutats, si aquestes no tenien un nivell freàtic proper, era necessària la construcció dels aqüeductes, que transportaven l'aigua des del manantial. A la ciutat de Barcelona l'aigua arribaria des d'uns 24 Km. d'una mina del turó de Montcada (Miró, Orengo, 2010).

Seria possible plantejar aquest sistema per a la ciutat d'*Auso*? Cal admetre que, a la llum de les troballes actuals, no existeix cap element que permeti parlar d'un aqüeducte a la zona. No s'ha trobat cap canalització, ni es tindria clara quina procedència podria tenir

¹⁶¹ <http://www.nimes.fr/index.php?id=2429>

l'aigua, atès que la primera aportació d'aigua de fora de la ciutat de la qual es té notícia, és l'arribada de l'aigua de Monellots (Gurb-Sant Bartomeu del Grau), l'any 1864. De tota manera, l'escavació arqueològica duta a terme l'any 2015 entorn del temple Romà (Gomez, 2014; Gómez, 2015), van posar al descobert la presència d'un nivell freàtic molt alt, a la zona nord-nordest del temple. L'excavació va posar en evidència un seguit de retalls a la roca, i, en alguns punts, la presència d'aigua va impedir de continuar l'excavació. Podria haver-hi en aquest punt elevat una surgència natural, una font o una bassa, suficient potser per abastir d'aigua una ciutat realment petita? Cal recordar que una font d'aquest estil va perviure a la falda est del turó fins a inicis del segle XXI¹⁶², i que la majoria de cases de la ciutat van excavar pous d'on obtenien l'aigua per a consum intern durant tota l'edat Mitjana i l'edat Moderna.

Tot i la manca de dades, cal pensar en la necessitat d'un punt d'aigua en aquesta part elevada de la ciutat, que donaria sentit a la mina descendent, que cobriria les necessitats més importants d'aigua neta, que podria també abastir l'estructura hidràulica localitzada a Can Franquesa, i que podria perllongar-se fins a la part baixa. A l'adoberia de la Tuta s'hi troba un gran pou, excavat a la roca, que encara avui dia conserva aigua neta procedent de la part alta del turó, i que podria formar part de tota aquesta infraestructura. Caldrà, de tota manera, estar molt atents a les properes campanyes d'excavació per verificar la viabilitat de les hipòtesis aquí presentades.

Finalment, també cal valorar com a element constitutiu d'aquesta hipòtesi la continuïtat en la funcionalitat de l'espai. Cal recordar que en els indrets propers als *fora*, sol realitzar-s'hi l'activitat comercial, reconeguda sobretot per la presència de *tabernae*. A Vic no s'han localitzat restes prou importants que mostrin aquesta activitat, però cal no oblidar que durant l'Edat Mitjana, la zona era un nucli de mercat, el mercat de la Quintana, documentat des del 1104, però probablement d'origen anterior (Junyent, 1975: 67). Les restes d'aquest mercat, amb els forats dels pals de les parades excavats a la roca, i un possible maell, van ser identificades arqueològicament l'any 1985 (Ollich, 2002). Tampoc no ens ha de passar per alt el topònim *Quintana*, d'origen clarament romà, per bé que profusament emprat també durant l'Edat Mitjana (Coromines, 1997).

¹⁶² A sota de l'edifici del convent de les Germanes de l'Escorial, prop del Carrer Torres i Bages, hi havia una font natural, que rajava constantment, i que fou habitualment aprofitada per les necessitats del convent. Es va assecar cap a l'any 2007, amb la realització dels darrers aparcaments a Vic. (Rocafiguera, 2010). Agraïm a Pili Carrascal ccv. el coneixement d'aquesta dada.

Així doncs, la presència del fòrum a la part alta de la ciutat, compta com a elements importants la presència del temple, i d'altres estructures sumptuàries construïdes amb materials nobles, també per la presència propera d'altres construccions públiques, i finalment, per l'existència d'una xarxa de canalitzacions, que tindria el seu origen en la part més alta i pública de la ciutat. El fet que el fòrum s'hagi d'obrir cap a llevant per la orientació del temple resulta una qüestió que caldrà valorar amb l'ajut de l'estudi dels paral·lels en altres ciutats, i amb futures excavacions.

● *Hipòtesi del fòrum a la part baixa de la ciutat, entorn de la catedral:*

Fins al 1992, la major part de les troballes romanes s'havien efectuat a la part alta de la ciutat. L'any 1993, les excavacions realitzades al deambulatori nord de la Catedral de Vic amb motiu de la instal·lació de la calefacció, van aportar novetats en aquest aspecte, que algunes excavacions posteriors han acabat de confirmar (Mestres, Pujades, Rocafiguera, 2003). En aquesta excavació varen sortir a la llum, entre d'altres elements, un fust de columna sencer, de tambor llis, de 0,45 m de diàmetre i 1,70 d'alçada, i la base d'una ara que conservava sencera la base, i que tenia una cara arrencada. Algunes altres pedres de grans dimensions, semblaven formar part de possibles edificis públics. El conjunt anava acompanyat de material ceràmic i restes de material de construcció i d'estuc, que verificaven aquest establiment en època romana

A les excavacions que es van portar a terme a inicis del segle XXI a la Plaça de la Catedral, on es van recuperar els fonaments de l'església de Santa Maria la Rodona, i la seva necròpolis adjacent, es van localitzar també un seguit de fusts llisos de columnes romanes amortitzades i reaprofitades per a les construccions medievals, que feien pensar també en la presència d'un edifici públic (pòrtic, temple, ...) en aquesta part de la ciutat. (Subiranas, 2005).

Als voltants, s'han trobat també restes constructives romanes, però que no presenten la mateixa entitat. En el solar on es va construir el Museu Episcopal de Vic, van aparèixer alguns murs amortitzats que es van poder identificar com a construccions romanes, tot i que, en aquest cas, podria tractar-se d'edificacions domèstiques (Mestres, Pujades, 1998).

Així doncs, sembla clar plantejar la presència d'alguns edificis públics a la part baixa de la ciutat, i per extensió, reflexionar sobre si és possible que el forum d'*Auso* fos en aquesta zona. Cal dir, que el *Decumanus Maximus* que passa per aquest entorn és el mateix que creua en diagonal la ciutat i que hem proposat per a la zona del temple romà.

Si les dades de futures excavacions permetessin afirmar que el forum d'*Auso* estava en aquesta part baixa de la ciutat, això permetria donar noves interpretacions a la gènesi del Vic medieval, i permetria explicar la presència de la seu visigòtica a la part baixa de la ciutat. De tota manera, la documentació de dos espais públics, potser aquest segon més tardà que el primer, podria plantejar l'origen de la dualitat de jurisdiccions que es plantegen al Vic medieval (Junyent, 1976).

Aquesta hipòtesi d'instal·lació a la part baixa, presenta tanmateix un problema important, que és la troballa de sepultures romanes de tègula durant l'excavació de la plaça de la Catedral i Santa Maria la Rodona, cosa que indicaria que ens trobem fora del nucli urbà (Subiranas, 2005). Cal dir també que no s'han trobat tombes romanes en l'espai de la catedral ni de la plaça del Bisbe Oliba, cosa que podria indicar que en aquest indret hi hauria el límit oest del clos urbà, que no s'ha localitzat. D'altra banda, cal tornar a tenir aquí en compte la hipòtesi de Miquel Surinyach, segons la qual la ciutat hauria pogut créixer cap a ponent durant el baix imperi i, en aquest moment, la ciutat podria haver sofert reformes que haguessin transformat la seva estructura urbanística. Tornarem a aquesta àrea en plantejar la localització de les necròpolis.

● Hipòtesi de la relació entre el fòrum i el Mercadal:

En moltes de les ciutats d'origen romà, l'espai que havia estat el fòrum s'ha transformat posteriorment en la Plaça Major i ha esdevingut el centre de la ciutat ¹⁶³. A Vic, la Plaça del Mercadal, ha esdevingut també des de l'edat mitjana un centre neuràlgic important de la ciutat. En quina mesura podem vincular-lo amb el seu origen romà?

¹⁶³ L'any 1978 es va celebrar un congrés titulat "Forum et Plaza Mayor dans le Monde Hispanique", publicat per la Casa de Velázquez, on es va abordar aquesta problemàtica.

L'arqueologia no en proporciona cap evidència significativa¹⁶⁴, degut al fet de la seva intensa ocupació al llarg de la història, en una zona on aflora ja la roca natural¹⁶⁵. D'altra banda, per la naturalesa de l'entramat urbanístic, creiem que aquesta zona de la ciutat podria quedar als afores de l'antic nucli urbà. Així doncs, sembla de moment inviable plantejar la Plaça Major de Vic com a la reminiscència d'un antic fòrum, ni per la disposició urbanística, ni per les restes arqueològiques. Això no vol dir que l'esplanada no tingués ja en aquesta època una funció de mercat o de retrobament social, tal com tenim ben localitzat a partir de l'edat Mitjana.

8.2.3 L'INTERIOR DE LA CIUTAT I LES SEVES EVIDÈNCIES

Tal com hem vist, les evidències de les estructures d'època romana són molt malmeses, sovint reaprofitades en moments posteriors, de manera que és molt poc el que sabem sobre les construccions privades de l'interior de la ciutat d'*Auso*. De tota manera, en les excavacions recents, s'han localitzat restes de murs, que sens dubte, pertanyerien a les construccions de la ciutat.

Així doncs, en aquest sentit, cal esmentar els murs ja esmentats de la Casa Genís. Es tracta de construccions de 90 cm d'amplada, realitzats amb pedra seca. En un d'aquests murs s'ha localitzat el nivell de circulació, a base d'un paviment de còdols, que no es pot identificar si es tracta d'un espai interior o exterior. El material, molt fragmentat, permet assegurar que es tracta de murs d'època romana, però no en permet tampoc dilucidar la funcionalitat. De tota manera, és interessant ressaltar que els dos murs localitzats, i tallats posteriorment per la muralla medieval, pertanyen a dues fases diferents, el primer al període fundacional, i el segon, a partir del segle III dC (Ollich, Molas 1992; 2008). El fet que tinguin orientacions diferents permet apuntar la vitalitat de la ciutat romana, i l'existència de reformes al llarg de la seva evolució.

¹⁶⁴ L'única notícia que ens ha proporcionat l'arqueologia fins al moment és un fragment de tègula, probablement a l'interior d'una sitja, aparegut al núm 32 de la Plaça en practicar un forat per a la instal·lació d'un ascensor. Cal tenir en compte, a més, que el solar es troba a la zona del carrer argenters (STCC, 2012 :329).

¹⁶⁵ En l'excavació preceptiva realitzada l'agost de 1990 en ocasió de les obres d'aparcament de la Plaça Major, Carme Subiranas hi va identificar només alguns nivells contemporanis que ja s'assentaven directament sobre la roca mare (Subiranas, 1990).

En relació amb aquestes estructures, caldria també posar de relleu els murs del Convent de Santa Clara. En l'excavació preventiva realitzada l'any 2012¹⁶⁶, es van posar al descobert un mur i dos paviments, així com diversos estrats pertanyents a l'època romana. Especialment interessant és el mur M19, de 143 cm de llarg, que discorre en direcció est-oest, i que sembla tenir associat un paviment de calç de 7 cm de gruix. Malauradament el mur es troba trencat per estructures posteriors i no té l'amplada coneguda, en ser només visible per la cara nord. Entre el material associat per la preparació del paviment destaca la presència de ceràmiques sudgàl·liques i africanes, i un fragment de ceràmica Campaniana B, que proporcionen una àmplia cronologia entre el segle I aC i III dC. Per damunt d'aquestes restes s'hi construeixen un seguit de noves estructures (M5 i 1a fase d'M8), que les autores situen entre l'època tardoantiga i altmedieval (Díaz-Carvajal, 2012; Díaz-Carvajal, Agustí, 2014).

D'aquesta excavació en destaquen tres elements interessants: En primer lloc, l'orientació est-oest del mur romà 19, que sembla correspondre amb la primera planificació de la ciutat. En segon lloc, la possibilitat de l'existència d'uns murs tardoantics o altmedievals, que marcarien ja una diferent orientació de l'urbanisme. En tercer lloc, també és interessant la profunditat en l'aparició d'aquestes restes, de -100 a -135 cm sota el nivell del sòl actual, que ens permet marcar el pendent de la ciutat romana, respecte de les restes localitzades a la Casa Genís, a Can Franquesa i al Temple.

Una altra part de la ciutat que ha resultat també prolífica a nivell de construccions és el solar on s'aixeca ara el Museu Episcopal de Vic. En enderrocar l'antiga construcció els arqueòlegs van identificar tres murs d'orientació diversa, i algunes restes de paviments de pedretes, que van atribuir a l'època romana. El material arqueològic documentat, diferents fragments de Terra Sigil·lata Sudgàl·lica i africana, així com diversos fragments de ceràmica comuna, material amfòric i de construcció, van permetre datar aquests nivells entre el segle II i el s.IV dC (Mestres, Pujades, 1998). Tampoc en aquest cas no es va poder individualitzar cap unitat d'habitació, atès que les estructures es trobaven molt arranades i malmeses per les construccions medievals posteriors.

¹⁶⁶ En ocasió de les obres de reforma del convent per acollir-hi el Seminari del poble de Déu, l'any 2012 es van realitzar diversos rebaixos al subsòl que van proporcionar resultats arqueològics positius. Els treballs van anar a càrrec d'Antònia Díaz-Carvajal (insitu SCP), i van proporcionar una estratigrafia molt completa, però molt arrasada que demostrava la intensa ocupació del lloc des de l'època romana fins als temps moderns. Malauradament la poca extensió de l'excavació i l'arrasament de les estructures superposades no van permetre identificar àmbits.(Díaz-Carvajal, 2012).- Agraïm especialment a Antònia Díaz la visita a l'excavació, la consulta de la memòria i els comentaris respecte de l'excavació.

Encara al nord, també caldria tenir en compte els nivells d'ocupació localitzats al carrer Cardona, al redòs de les estructures muràries. En aquest indret hi van aparèixer nivells de sediment, que podrien pertànyer a una zona domèstica, especialment el mur que apareix com a base de la paret mitgera de la finca (Díaz, 2017).

Si anem cap a la part baixa de la ciutat menys excavada també cal tenir en compte les estructures localitzades a ca l'Adam, amb materials d'origen romanorepublicà, segons els seus excavadors (Mestres, Pujades, Duran, Subiranes, Caballé, 1997). Així mateix, les excavacions realitzades a la zona, sempre de petites dimensions, posen de manifest la presència romana en aquesta part de la ciutat.

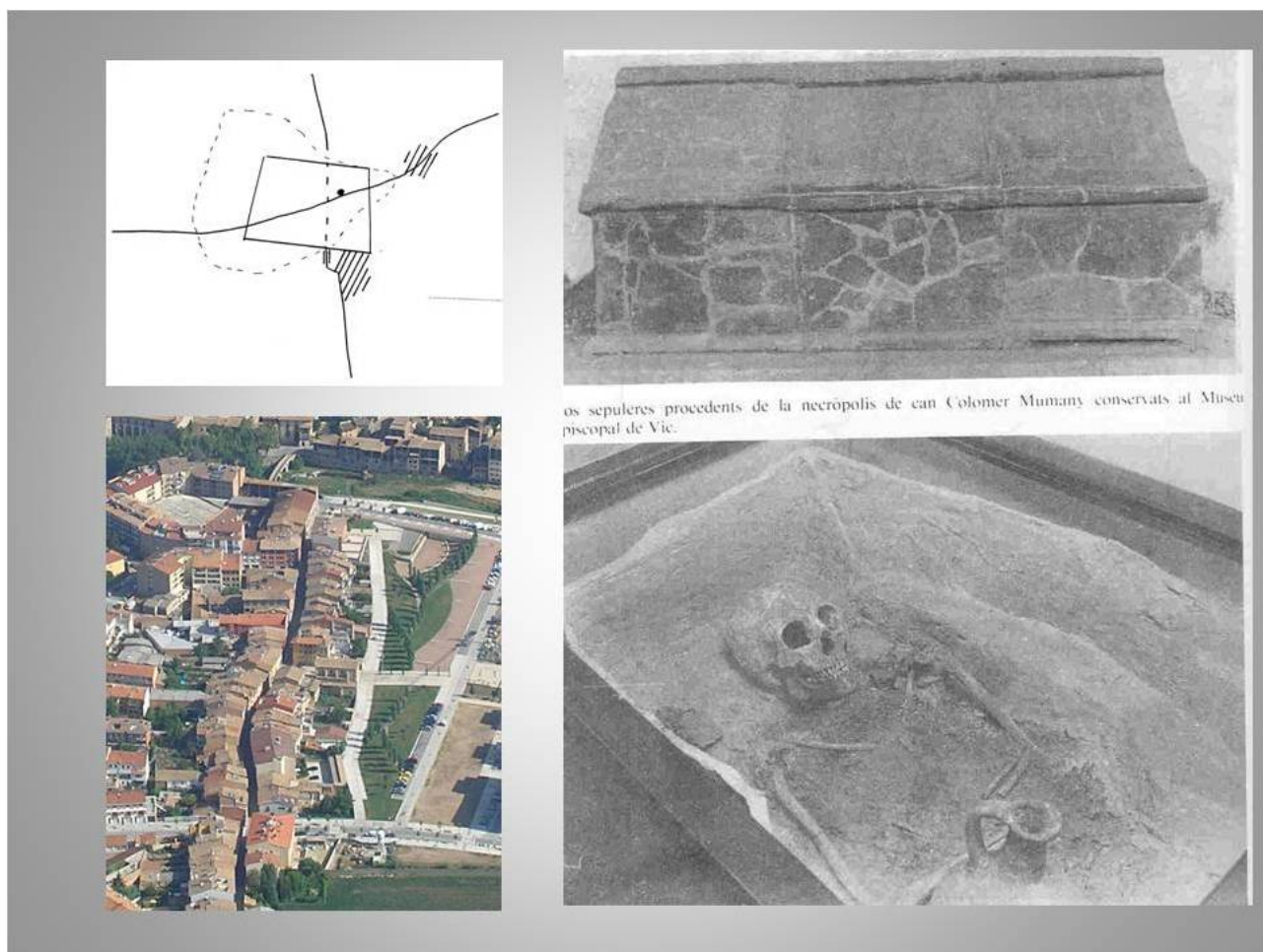
Finalment, també s'han descobert algunes sitges d'emmagatzematge subterrànies d'època romana, en diferents excavacions realitzades, que també podrien denotar espais domèstics, atès que semblen de petites dimensions. tot i que no tinguin estructures associades que ho permetin demostrar. Entre les sitges destaquen les trobades a la casa Clariana (Pujades, Tió, 1990), a l'edifici de la Plaça Major, 42 (Domènech, 2014), i també a l'excavació de la catedral (Mestres, Pujades, Rocafiguera, 1992), i de la presó del Palau Episcopal (Subiranes, 1995).

8.2.4 LES NECRÒPOLIS

Les necròpolis romanes se solen situar prop dels camins d'accés a les ciutats, però sempre, segons les lleis, fora del recinte urbà (Revilla, Santacana, 2015), de manera que se separa el món dels vius i el món dels morts. Pel que sabem, els romans incorporaren indistintament els rituals de la inhumació i la incineració. A partir del s. IV, s'anirà imposant la incineració.

De tota manera, tot i situar-se fora del recinte urbà, es troben en relació amb la ciutat. Els monuments funeraris, que marquen la riquesa o el poder dels habitants d'un indret, constitueixen el paisatge propi dels voltants de les vies romanes, especialment a les entrades de les ciutats, i són la carta de presentació del visitant, que, abans d'arribar a la ciutat, ja es fa la idea de quins llinatges l'habiten.

La necròpolis més important localitzada a *Auso* és la que es troba a migdia, passat el riu, prop de la via que ve del sud. L'any 1970, en ocasió de la construcció de la fàbrica Colomer Munmany, es practicà una excavació que va dirigir el Dr. Eduard Junyent. En aquesta necròpolis consta que hi van aparèixer fins a 16 tombes¹⁶⁷, entre les quals destaquen dos sarcòfags de plom, diversos sepulcres de tègules, i altres elements d'ofrenes. Sembla que pertany a la mateixa necròpolis un capitell localitzat posteriorment a l'església del Roser, del Carrer de Sant Francesc. Segons el propi autor, el cementiri es perllongava fins a la zona de la Mare de Déu de la Guia on, segons sembla, van aparèixer els sepulcres més tardans (Junyent, 1976: 27). Més recentment, el darrer pla urbanístic a la zona va posar de relleu els límits de la necròpolis i va verificar que, malauradament, l'activitat de l'empresa i els rebaixos al solar havien acabat totalment amb les restes arqueològiques d'aquest sector. (Duran, Mestres, 2003).

La necròpolis de Can Colomer

¹⁶⁷ Les restes d'aquesta intervenció es troben al Museu Episcopal de Vic, tot i que es redueixen a les peces més importants. No s'ha localitzat fins al moment, cap planimetria de la zona.

Entre les tipologies de tombes, s'han documentat dos enterraments, un adult i un infantil en arques de plom, i diversos sepulcres de tègula, alguns dels quals van ser desmuntats. L'única sepultura que es presenta sencera, i que va ser detalladament estudiada per Dolors Molas, és un sarcòfag de plom, *“es tracta d'una sepultura en caixa que conserva un esquelet en posició horitzontal i braços plegats a la part abdominal del cos; mitja moneda de bronze havia estat col·locada damunt la mandíbula inferior, prop de la boca, seguint el ritual segons el qual el difunt podria així pagar a Caront el passatge en la seva barca per tal de poder travessar la llacuna Estígia, símbol del més enllà. L'aixovar funerari era compost per diverses agulles d'os amb el cap daurat, diverses closques d'ou, un olpe d'argila de color beige i dues excepcionals peces de vidre que permeten datar el conjunt.”* (Molas, 1982: 96). A partir d'aquestes restes, Molas data l'ús de la necròpolis entre el segle II i III d.C.

A aquesta cronologia sembla que també es pot adscriure el capitell que durant molt de temps es va reutilitzar com a pica d'aigua beneïta a l'església del Roser del Carrer de Sant Francesc. Es tracta d'una peça de marbre blanc i ordre corintitzant, que Molas situa en una època Antoniniana tardana (s. II-inicis III dC) (Molas, 1982: 98). Tot i que fora de context, sembla clar que es tractaria d'una peça procedent de la necròpolis, i que podria tractar-se d'una sepultura “monumentalitzada” de la ciutat.

A desgrat de les poques evidències trobades, sembla clar el funcionament de la necròpolis durant els segles II i III dc. Ara bé, a l'excavació realitzada al 2003, que va permetre reconèixer una part de l'enllosat de la via romana, es va trobar la inscripció, ja esmentada, que feia referència a dos edils de la ciutat i que Isabel Rodà va datar d'època augustal. Aquesta peça, reaprofitada després per fer la via, ens parla d'una fase més antiga de la necròpolis, paral·lela a l'origen de la ciutat i d'una reforma a la fi del segle II-inicis del segle III dC, que hauria portat a la construcció de la via i al reaprofitament d'algunes estructures (Gutiérrez, Mestres, Rodà 2013).

Tot i que en tenim només notícies documentals, la presència dels sepulcres de llosa prop de l'església de la Guia¹⁶⁸, segurament més tardans, podrien constituir una tercera fase en l'ús de la necròpolis, en època baixromana i altmedieval. Cal recordar que fins molt a finals del segle V no es produeixen excepcions a l'estricta prohibició dels romans a

¹⁶⁸ Fitxa núm 37 a Pujades, Rocafiguera, Subiranes. Programa d'Arqueologia Urbana (PAU), ciutat de Vic, 1993.

enterrar dins de les ciutats, i evidentment, la inèrcia de la tradició degué durar força més temps¹⁶⁹, de manera, que l'ús de la necròpolis es degué anar perllongant a la vora del camí, fins al torrent de Sant Jaume (Junyent, 1976:27).

La necròpolis est, encara que amb indicis molt més migrats, també es pot documentar seguint l'antic carrer de Santa Eulàlia, posteriorment anomenat dels caputxins i actual carrer de Santa Joaquina de Vedruna, carrer que seguiria, amb les variacions lògiques l'antic decumanus per l'est. En aquest lloc també apareixen indicis de sepultures. Una sepultura de tègules es va descobrir durant els anys 1890-1900, en ocasió de la construcció de l'església i el convent de les Germanes Carmelites de la Caritat. En diverses ocasions es va advertir Serra i Campdelacreu per la troballa de diferents restes sepulcrales. Malauradament en les seves notes manuscrites, només en un cas i en un dibuix les identifica com a romanes. I no n'ha perviscut cap resta¹⁷⁰.

Seguint la mateixa via, uns tres quilòmetres més a l'est, a l'alçada del Molí de Llobet, prop del Gurri, es va trobar l'any 1829, una inscripció de caràcter funerari, on hi apareix el nom de dos ciutadans lliures, *Antonius Verus* i la seva esposa, *Cornelia Nigrina*, de la tribu Galèria¹⁷¹. Tot i que es troba ja força allunyada del nucli urbà, l'enterrament segueix la via que discorre cap al nord-est, la mateixa que surt d'Auso per la zona de l'Escorial.

Encara una tercera zona a l'oest de la ciutat, sembla haver estat àrea d'enterraments. Es tracta de l'àrea que avui ocupa la plaça de la catedral, i Santa Maria la Rodona. En aquesta zona hi havia notícies d'antic que reflectien la troballa d'almenys dos sepulcres de

¹⁶⁹ Així interpretem, per exemple la necròpolis *extramuros* localitzada al jaciment de l'Esquerda, i datable cap a la fi del segle VII (Ollich, Rocafiguera, Amblas, Pratdesaba, Pujol, 2015).

¹⁷⁰ Serra i Campdelacreu deixa notes inèdites i un dibuix sobre aquestes restes de l'Escorial. En el dibuix de l'església hi consigna una "sepultura romana". En el manuscrit, es refereix diverses vegades a la troballa de restes òssies, però només en un dels casos parla d'un possible sepulcre de tègules, "*en el corte vertical del punto más extremo del propio ábside, entre el esqueleto íntegro y el suelo, reparé en el tizón de una tégula que me hizo pensar en sepultura romana, pero no se veía la otra para formar la doble vertiente [...] tengo entendido que en las primeras excavaciones dióse con alguna moneda de plata, al parecer romana que nunca he podido ver* (Serra i Campdelacreu. notes manuscrites per a la Història de Vic. ABEV). L'any 2008, en ocasió de la construcció d'un pavelló poliesportiu a la zona, es van excavar les restes enderrocades d'una possible vil·la romana, però no es va identificar cap esquelet (Rocafiguera, 2010).

¹⁷¹ La inscripció, estudiada per Isabel Rodà, pertany al segle I dC, i és d'especial interès perquè podria correspondre al moment inicial del Municipium d'Auso, i per la vinculació dels ciutadans d'Auso amb la tribu Galèria, i (Rodà, 1989: 26).

tègules, un l'any 1878¹⁷² i l'altre l'any 1910¹⁷³. Recentment, en l'excavació de l'església de Santa Maria la Rodona, es van identificar dues tombes més (Subiranas,2004; Subiranas, 2005), cosa que confirmaria l'ús de l'espai com a necròpolis¹⁷⁴. A més d'aquestes sepultures, també s'han trobat altres materials constructius, com les restes d'unes columnes, posteriorment reaprofitades per a la construcció de l'església de Santa Maria la

Restes romanes sota de Santa Maria la Rodona

Rodona. L'estat de les restes no permet aventurar a quin tipus de construcció pertanyen, però l'evidència que es tracta d'un element monumental queda fora de dubte. També sembla que l'estructura no va sofrir un desplaçament excessiu, per la qual cosa podria tractar-se, sense cap evidència per corroborar-ho, d'un monument sepulcral. L'excel·lent excavació portada a terme permet assegurar que es conservava un sol nivell d'època romana que pel material arqueològic documentat, ceràmica comuna i ceràmica sigil·lata africana C, pes pot adscriure al segle II- III dC. Serra i Campdelacreu refereix i descriu

¹⁷² En les seves notes manuscrites, Serra i Campdelacreu parla de sepultures romanes a la Plaça de la Catedral que fóren trobades l'any 1878. "junto al árbol más próximo al Palacio Episcopal [...] Constan de dos tégulas o tejas planas formando ángulo y se encontraron al cambiar la cañería del agua de Bellpuig en cuya misma zanja están contenidas".(Serra i Campdelacreu: notes manuscrites per a la Història de Vic, lligall III. ABEV).

¹⁷³ "...Ab els moviments de terres qu'estan fentse a la Plaça de la Catedral han sortit molts ossos y sepulcres de lloses del antich cementiri que hi havia al voltant de la Rodona y devant de la catedral. També han aparegut els fonaments d'aquella antiga iglesia de Santa Maria y les conduccions d'aygua de la primitiva font de Santa Maria que era en lo que es Plaça de la Catedral. Aquest matí s'ha desfet un sepulcre de tégules iguals a les Romanes..." (Gazeta Montanyesa, Vic. 5 de febrer del 1910)

¹⁷⁴ A més d'aquestes dues tombes, Subiranas refereix que dues de les sepultures del fossat de Santa Maria, una de caixa de lloses, i l'altra en cista, "de parets de pedra rectangulars i forma trapezoidal" i sense aixovar, podrien ser més antigues i remuntar-se a temps visigòtics, (s. VI-VIII) (Subiranas, 2015:13)

una troballa monetària a la zona: una moneda de l'emperador Commodus, que vindria a corroborar aquesta datació¹⁷⁵.

Seguint un paral·lel interessant amb el que passava a la necròpolis sud, també aquí, al llarg del Carrer de la Ramada, s'han localitzat un seguit de sepultures, que no semblen associades a cap lloc de culte, i que els seus excavadors han situat en un període alt medieval. En l'excavació dels jardins del convent dels claretians hi va aparèixer una tomba infantil en fossa simple, que els investigadors situen en una cronologia *ante quem* S. XII, i on hi refereixen, molt fet malbé, material trinxat d'època ibèrica, romana i alt-medieval. També es documenta la presència de restes humanes barrejats en nivells posteriors (Masó, 2007). A l'excavació de Can Calderó, al mateix carrer de la Ramada, núm 8 -10, es dona un cas semblant. Les arqueòlogues hi documenten fins a un total de 15 tombes, de fossa simple i planta el·líptica o antropomorfa, algunes amb lloses de coberta, orientades est-oest, menys una que és orientada a la inversa. Al costat s'hi troba un retall de 16 m de llarg per 3 d'amplada, que elles identifiquen com a un possible camí romà. Entre els materials documentats s'hi troba molt rodada, ceràmica de tradició ibèrica, romana, i grisa de difícil adscripció, a més de dues sitres carolíngies. (invarque.cultura.gencat.cat).

Ignorem si la via nord de la ciutat tingué també necròpolis associada, ja que no ens n'han pervingut restes. Alguns objectes de vidre trobats en excavacions diverses, que podrien pertànyer a aixovars funeraris¹⁷⁶, no són elements suficients per assegurar-ne l'existència.

Malgrat la pobresa de les restes localitzades fins al moment a *Auso*, vistes de conjunt, les tres necròpolis existents ens proporcionen una informació prou important, per a l'esbós de la fesomia d'aquesta ciutat.

¹⁷⁵ Serra i Campdelacreu documenta la troballa d'una moneda de l'època de l'emperador Commodus. " *Anv. M.COMM TONINUS AUG Bust del emperador a la dreta amb corona radiada, Rev. ATVENTUS AVG. TR. P. V. IMP. IIII COS II P.P.* (Serra i Campdelacreu - Notes manuscrites per a la Història de Vic. Lligall II. ABEV).

¹⁷⁶ Peça apareguda en el Carrer del Progrés: ungüentari de vidre blanc amb restes de pintura nacrada. Forma bulbosa amb cinc bulbs verticals. Forma 26 b d'Ising. Correspon a l'època neroniana (Molas, 1982: 93); Peça apareguda a la Plaça de les Garces, vidre melat i senyals de pintura violeta. Forma similar (*ibid.*) Part alta d'una ampolla de vidre de color blanquinós, trobada en els fonaments d'una casa de la rambla del Carme (*ibid.*: 94)

En primer lloc, podem fer una aproximació cronològica: sembla clar que els primers enterraments són d'època augustal (s.I dC), i aquests els tenim sobretot localitzats en les inscripcions funeràries que ens parlen de ciutadans lliures establerts a la zona, i de càrrecs municipals. Es pot establir una segona fase en les necròpolis, que suposaria un creixement d'aquestes, amb una datació entre els segles II i III dC. És en aquest moment que almenys estarien en funcionament les necròpolis del sud i de l'oest, cosa que també podria indicar que el creixement de la ciutat es feia per aquesta banda.

Finalment, encara podem identificar una tercera fase, de cronologia molt imprecisa, que es perllongaria cap a la fase baix-imperial i que tindria continuïtat fins a inicis de l'edat mitjana. Els enterraments seguirien la mateixa pauta de l'època romana, seguint els traçats dels camins, més allunyats, però, del nucli urbà, potser a causa del seu creixement. En aquest període, les sepultures són de fossa simple i sense aixovar, cosa que dificulta la seva adscripció cronològica. Tanmateix, la seva situació tossudament fora del nucli urbà, que es reconeix a Vic, però també en altres indrets de la comarca, i allunyada de qualsevol centre de culte cristià, fa pensar en una continuïtat en el modus de vida romana, que, s'allargarà molt en el temps, i que costarà molt de revertir. Les primeres necròpolis prop de les esglésies, datades, les més antigues a partir del segle VII¹⁷⁷, començaran a marcar aquest canvi de tendència.

8.3 L'AGER D'AUSO

La planificació urbana de les ciutats no s'inscriu només en el nucli urbà. Tota ciutat està organitzada tenint en compte el seu "*ager*" i el seu "*saltus*". Entenem que la ciutat d'Auso no devia ser diferent. És més, molt probablement un dels interessos que degué motivar l'ordenació de la Plana, devia ser l'interès pels seus espais agrícoles. Així doncs, cal estudiar els elements que configuren aquest ager des de la ciutat que li fa de referent, i cal parlar de la xarxa de comunicacions, dels establiments rurals i de, si és possible, determinar l'existència d'una centuriació.

¹⁷⁷ Informació oral proporcionada per Ot Ordeig en la seva conferència pronunciada al CIAO gener de 2018. En aquesta conferència presenta l'estudi antropològic dels esquelets apareguts en l'excavació de la de la Plaça Pietat (Ollich, Caballé 1985). Una datació recent dels esquelets proposa una cronologia del segle VII.

8.3.1 La xarxa viària

Un dels principals efectes de la romanització a nivell territorial fou la impressionant xarxa de comunicacions que els romans van establir al llarg de tot l'imperi, i que es va anar fent més densa i més àmplia a mida que els nous territoris s'anaven organitzant. Com s'ha demostrat en el capítol anterior, l'interès per a la comunicació amb les terres ausetanes tingué un origen militar durant l'època republicana. Tanmateix, en època imperial, aquesta xarxa viària es degué anar modificant, i sobretot vinculant a la nova ciutat d'*Auso*.

L'estudi de les vies romanes relacionades amb la ciutat romana d'*Auso*, s'han fet sempre a partir de les dades materials, com per exemple els mil·liaris, o les restes de paviments documentats, i de manera diacrònica. Així, al marge de la Via Sergia, documentada des d'època republicana, Molas descriu la Via del Congost, que segueix un traçat similar a l'actual C-17, i que ve ratificada per una sèrie de set mil·liaris, sis localitzats al Molí de les Canes **(3)**, i un altre localitzat a l'Albanell (Malla)**(19)**¹⁷⁸. Posteriorment, d'aquesta via s'han localitzat diverses restes de paviments.

Un altre dels elements emprats per al reconeixement de la xarxa viària és l'estudi de la documentació medieval. L'article publicat per Ramon Ordeig l'any 1982, va ser especialment revelador, i va obrir una línia de recerca important per al reconeixement dels camins antics perviscuts en la documentació anterior a l'any 1000 (Ordeig, 1982).

Existeix una visió de síntesi de la xarxa viària romana realitzada per Carles Padrós, que relaciona la documentació arqueològica i documental coneguda per tal d'arribar a establir els camins romans (Padrós, 2010). En el seu estudi, Padrós proporciona molts detalls sobre les hipòtesis del pas de les vies per Osona des del període ibèric ple fins a la tardoantiguitat. És a partir d'aquest treball, que proposem una interpretació de la xarxa viària vinculada a *Auso*, conscients, que en molts casos, la categoria d'hipòtesi no es pot encara abandonar.

En primer lloc, podem afirmar que la xarxa viària d'*Auso* forma part dels camins secundaris de l'Imperi Romà, que sembla que van establir la seva principal artèria seguint les planes entre la serralada litoral i prelitoral. La Via Augusta, amb els seus nous ramals

¹⁷⁸ Aquests mil·liaris es troben dipositats i exposats al Museu Episcopal de Vic.

per abastir les poblacions litorals, va ser-ne, sens dubte l'eix principal, a partir del qual es van anar jerarquitzant tota una xarxa de vies que trobaven en les ciutats els punts d'ancoratge en el territori (Revilla, Santacana, 2015).

Anem ara a resseguir els eixos viaris que sorgeixen de la ciutat d'Auso.

La via vers el sud:

Aquest eix seguiria teòricament la perllongació del *Cardo Maximus*, pel sud. Fins fa poc temps es considerava que el traçat seguia el Carrer Sant Francesc. Actualment, la troballa d'unes restes de paviments (Gutiérrez, Mestres, Rodà, 2013), fa pensar que la via podia haver dissortat, almenys en la seva fase tardoantiga, una mica més a l'est. A través de Tona, Malla, Centelles i el Vallès arribaria a la Via Augusta i a Barcino.

Força elements permeten assegurar aquesta sortida de la ciutat cap a migdia. En primer lloc, la troballa de les restes de pavimentació; en segon lloc, la presència de la necròpolis de can Colomer Munmany, que s'allarga vers la tardoantiguitat, cap al cantó de la Marededéu de la Guia (Junyent, 1976); i en tercer lloc, la mateixa advocació de la capella, és fàcilment relacionable amb un camí romà, i n'existeixen paral·lels, com el de la Mare de Déu de la Guia -avui Capella Marcús- a Barcelona, al pas de la Via Augusta (Pallí, 1985:21). Sembla que el mateix topònim del Carrer de Sant Francesc, es podria assimilar amb la *Strata Francisca* (o camí de França) que apareix sovint en els documents medievals (Ordeig, 1982).

L'accés al nucli urbà d'Auso es faria travessant el riu mitjançant un pont, en la zona propera a l'actual Pont de Queralt, que data del segle XI. El fet que la tradició hagi conservat la nomenclatura popular de "Pont romà" per a aquesta infraestructura, podria ser un indicador de la presència d'aquesta construcció, potser més a llevant, que portaria l'accés a la ciutat. Cal dir que d'aquesta construcció no se'n conserva, de moment, cap resta visible.

El traçat de la via cap al sud, ha estat estudiat minuciosament per Carles Padrós (Padrós, 2010), que assenyala i justifica la sortida d'Auso, pel mateix camí medieval, seguint prop de la Guia, la capella de Sant Jaume dels Malalts, d'època medieval (Junyent, 1976),

seguint cap a la Serra de Senferm (*ad ipsa Infirmella*¹⁷⁹), la Tolosa, L'Albanell i Mas Montells (*Montezellos inferiore*¹⁸⁰). Per la Serra de Senferm i Mas Montells, s'hi documenta el pas de la *Strada Plubica (sic)*, procedent de Barcelona a l'època medieval (Ordeig, 1982: 397). A la Teuleria de l'Albanell s'hi va documentar un dels mil·liaris que assenyalarien el pas d'aquesta via per la part Sud de la Plana¹⁸¹. Seguint paral·lelament al riu Gurri, el camí arribaria cap a Malla i a Tona, on empalmaria amb la bifurcació de la via de Collsuspina (Padrós, 2010: 242).

El camí seguiria cap als Hostalets de Balenyà, on, a més del topònim, que indica el seu pas prop d'una via, també conserva part d'un camí empedrat que podria ser antic (Pladevall, 1991). Entre el terme de Seva i de Centelles es conserven encara alguns trams de via que es poden visitar, i que han estat objecte d'intervencions arqueològiques.

Cal esmentar, per una banda, el tram de via del Pla de les Forques, que conserva traces en una longitud total de 410 metres, en diversos trams, entre els murs de contenció, les marques a la roca i l'empedrat, la base dels quals és romana (Menéndez, Molist, 2002). Per altra banda, també es va localitzar part d'aquesta via, en el mateix municipi, en el tram

¹⁷⁹ ACV, cal 6. 236 citat a Ordeig (1982).

¹⁸⁰ ACV. cal 6. 158, citat a Ordeig, (1982)

¹⁸¹ Es tracta d'un mil·liari en gres gairebé complert, trobat l'any 1885. El Mil·liari conserva les restes d'un traç vertical, cosa que prova que no era anepigràfic, però té una cronologia imprecisa a causa de la manca del text (Rodà, 1989:46). Avui es conserva al Museu Episcopal de Vic.

anomenat “Pujada de Sant Antoni”, que va ser objecte de diverses intervencions arqueològiques, en ocasió de l'eixamplament de la carretera C17 (Caballé, Espadaler, Tió, 1988), i que va ser en part destruït.

Més endavant, al sud del municipi de Centelles, prop d'Aiguafreda, a l'espai anomenat “Molí de les Canes” es van localitzar fins a sis mil·liaris, que semblen pertanyer a aquesta via. Estudiats per diversos autors¹⁸² des de la seva troballa abans de l'any 1843, se sap que pertanyen a diversos emperadors del Baix Imperi, i que es poden datar des de finals del segle III i inicis del segle IV dC (Rodà, 1989). També es comprova que un dels mil·liaris va estar reaprofitat, degut a les diverses inscripcions superposades que se li van practicar, i que podria haver pertangut originàriament a la dinastia Julio-Clàudia (Rodà, 1989:46). La via sortiria del Congost, i arribaria a la Plana del Vallès, fins a desembocar al ramal interior de la Via Augusta (Mayer, Rodà, 1996), per on es connectaria a l'eix principal de la xarxa viària catalana.

La via vers el nord:

Com s'ha vist en punts anteriors, no tenim massa elements per parlar de la sortida de la ciutat d'Auso per la cara nord. Sí que sabem, tanmateix, que la via que s'acaba de definir cap al sud no tindria cap sentit si no tingués continuïtat cap al Pirineu, com defensen els estudiosos (Mayer, Rodà; 1996; Molas, 1982). Aquesta via cap al nord, potser podria seguir el mateix traçat que en època ibèrica, seguint els guals i els passos naturals prop del Ter.

¹⁸²Els mil·liaris van ser trobats abans de l'any 1843, segons consta en una nota manuscrita del Canonge Ripoll conservada a l'arxiu Episcopal de Vic. Es tracta de quatre mil·liaris reaprofitats en la construcció, i dues restes més escampades a fora. D'aquests mil·liaris, un, esmentat pel propi Canonge Ripoll, ha desaparegut. Un segon mil·liari d'aquesta col·lecció es troba actualment al Museu d'Arqueologia de Catalunya, amb el núm d'inventari 7592 (Fabre, Mayer, Rodà, 1982). Aquest, va ser publicat doblement al CIL (núms. 4957 i 4958), un dels quals fou atribuït a diversos indrets del Vallès, fins i tot confós amb el fragment de mil·liari de Santa Eulàlia de Ronçana, aquest peranyent a la via romanorepublicana. Aquesta confusió fou aclarida per Junyent (Junyent 1955), que va establir que es tractava d'un sol mil·liari i que, segons una nota manuscrita del Canonge Ripoll procediria clarament de les Canes. Aquesta visió és la que segueix l'estudi de Fabre, Mayer i Rodà, del 1982, que estableix l'existència de 6 mil·liaris al Molí de les Canes, i el setè, que seria el de la Teuleria de l'Albanell, ja esmentat. Molas (1982), i posteriorment Padrós (2010), refereixen un vuitè mil·liari d'aquest conjunt situat a la vil·la romana de Can Tarrés a la Garriga, partint de la mateixa referència del Canonge Ripoll (*Opuscles*, 1843) Tanmateix, en els treballs posteriors a l'esmentada vil·la, ara BCIN, no s'esmenta mai la presència d'aquest mil·liari (Tenas, Vila, 1996), cosa que ens fa pensar que es tracta del mateix error i que el mil·liari no existeix. Això no treu que el jaciment sigui molt proper a la via, i que presenti altres indicis, com el Santuari de Santa Maria del Camí, a pocs metres del jaciment, amb un topònim prou revelador.

Els indicis, tanmateix, sí que permeten plantejar una hipòtesi de traçat, que podria correspondre amb la *Strada Cerdana* dels documents medievals (Molas 1982), camí que uniria Barcelona i la Cerdanya a través de la Plana de Vic i el Ripollès, camí molt utilitzat en períodes posteriors. El nom d'aquest camí apareix per primera vegada en un document de l'any 962, que el situa en el terme de Gurb (Ordeig, 1982, Molas, 1982)¹⁸³, també apareix en documents posteriors com a via pública que va a Ripoll (Molas, 1982). Que aquesta via estava en ús en època altmedieval, i que era important, sembla que es pot desprendre dels documents visigots. En la *Historia Wambae*, es refereix l'ús d'aquesta via per assolir el pas cap a la Cerdanya¹⁸⁴, cosa que permetria pensar que pogué estar en ús tota l'època romana.

El traçat detallat de la via és difícil de seguir; tanmateix, aquests indicis documentals, i alguns elements arqueològics permeten dibuixar-ne una hipòtesi. En primer lloc, la base cartogràfica ens ofereix encara ben documentat un traçat del Camí Ral, que segueix des de Vic vers el nord. És interessant destacar que aquest traçat és rectilini, i que segueix, per la Plana, un eix nord-sud fins a trobar la vora del Ter¹⁸⁵.

La sortida d'*Auso* pel nord no es troba gens determinada, però creiem que seria per un espai proper a l'actual Carrer de Manlleu, a la part est del Mercadal. Seguiria aquest traçat de manera força rectilínia, i remuntaria l'espai entre dos turons conegut avui dia amb el nom de "Coll de Vic", que es considera el pas natural a la ciutat venint d'aquesta banda. En aquest espai s'hi va efectuar a finals del segle XIX un rebaix de terres, que va posar al descobert un jaciment romà. Serra i Campdelacreu en dona notícies en les seves notes manuscrites, on parla d'unes sepultures de tègules, que descriu amb molt poc detall. Malauradament no se'n conservà el material¹⁸⁶. Més endavant, una nova excavació es va practicar la zona, sota el control del Centre Excursionista de Vic (Gudiol, 1920), on van

¹⁸³ Arxiu Capitular de Vic, cal. 6 doc. 1969 (Ordeig, 1982).

¹⁸⁴ una explicació d'aquest traçat es troba en el capítol 9 d'aquest mateix traçat.

¹⁸⁵ Cal tenir en compte la migradesa de les fonts. Ramon Ordeig, a partir de l'estudi documental, creu que la *Strada Cerdana* es trobaria darrere el Castell de Gurb, prop de Sant Julià Sassorba (Ordeig 1982).

¹⁸⁶ "Apunte de unas sepulturas preromanas y romanas existentes en Octubre de 1989 en el corte vertical del desmonte del Coll de Vich en el lado de la casa de este nombre entre ella y el pozo de la misma. La figura que está debajo del (*) es un fragmento de tégula en escorzo" (Serra i Campdelacreu. Notes inèdites per a la Història de Vic. Carpeta I. (ABEV).

aparèixer unes sitges amb materials que fóren dipositats al Museu Episcopal de Vic, i estudiats per Molas, i que demostren la seva adscripció al món romà, probablement des d'època republicana (Molas, 1982:100). Tot i que no es pot parlar d'una vinculació directa amb una via, la presència d'una vil·la en el punt natural de pas cap a Vic des del Nord, en fa veure la seva ocupació.

Passat aquest coll i seguint vers el nord, es troba un espai on els camins naturals han estat completament desdibuixats pels polígons actuals, però s'arriba a agafar el camí ral a l'altura del riu Rimentol, en direcció cap al nord-est. El camí va agafant direcció nord fins arribar al Mas Quadres, a uns 4.6 km de Vic. Aquest mas és antic, atès que es troba ja documentat l'any 974 (Ordeig, 1982). El seu topònim, que podria derivar del mot llatí *quattuor*, és assimilable a una mesura de longitud romana. La mateixa interpretació s'ha donat, per exemple, a la població de Quart d'Onyar, prop de Girona, en el traçat de la Via Augusta (Pallí, 1985: 9).

Seguint la mateixa ruta, a uns 5,5 km de la ciutat, un altre conjunt d'elements permeten pensar en el pas d'una via. En aquest punt, el camí ral passa per un indret anomenat "La Creu de Mitjavia". Segons la tradició s'hi trobava aquí un miliari romà, posteriorment cristianitzat, i, destruït el 1936, refet l'any 1988 amb aspecte modern¹⁸⁷.

A pocs metres d'aquesta fita, es troba el Serrat de Palau, amb l'ermita epònima, que sembla indicar una de les Mansiones baixromanes instal·lades seguint el curs de la via¹⁸⁸. La relació dels Palaus, Palols o Palous, amb les vies romanes, va ser ben estudiada per Pallí, que refereix, entre d'altres, una capella de la Mare de Déu del Palau, al poble de Sant Llorenç de la Muga, en el tram de la Via Augusta abans d'arribar al Pirineu (Pallí, 1985: 21). Molt proper a l'ermita, es troba "el Vilar de Palau", topònim que també suggereix la romanització de l'indret.

Finalment, el camí en aquest punt compta amb un altre element molt important, un pont de pedra, que travessa el riu Sorreig, poc abans que el camí arribi a la riba del Ter. Aquest

¹⁸⁷ Aquesta fita traça avui dia el límit entre dues parròquies d'origen molt antic: Granollers de la Plana i Sant Andreu de Gurb, totes dues citades a bastament en la documentació anterior a l'any 1000 (Ordeig, 1999). Segons la tradició popular la creu assenyalava la meitat del camí entre Barcelona i Puigcerdà (Rocafiguera, 2002)

¹⁸⁸ La capella hi és documentada des del 1016, però l'indret fou documentat com a Palau Comtal des de l'època de Guifré el Pilós, que el va cedir al seu fill Rodulf, bisbe de Vic (Codinachs, 1988: 65)

pont, que actualment no conserva evidències romanes visibles, sí que és conegut pels habitants de la zona com a “Pont Romà”, i molt probablement podria tenir aquest origen¹⁸⁹. A partir d'aquí la via semblaria seguir el curs del Ter, seguint el mateix traçat que un possible camí protohistòric, travessant el ripollès fins a la Cerdanya

La via vers llevant:

Aquest eix seguiria per l'est, el traçat del Decumanus Maximus, que, com hem intentat argumentar, seguiria el traçat des del Carrer de la Ramada fins al Carrer de Dues Soles.

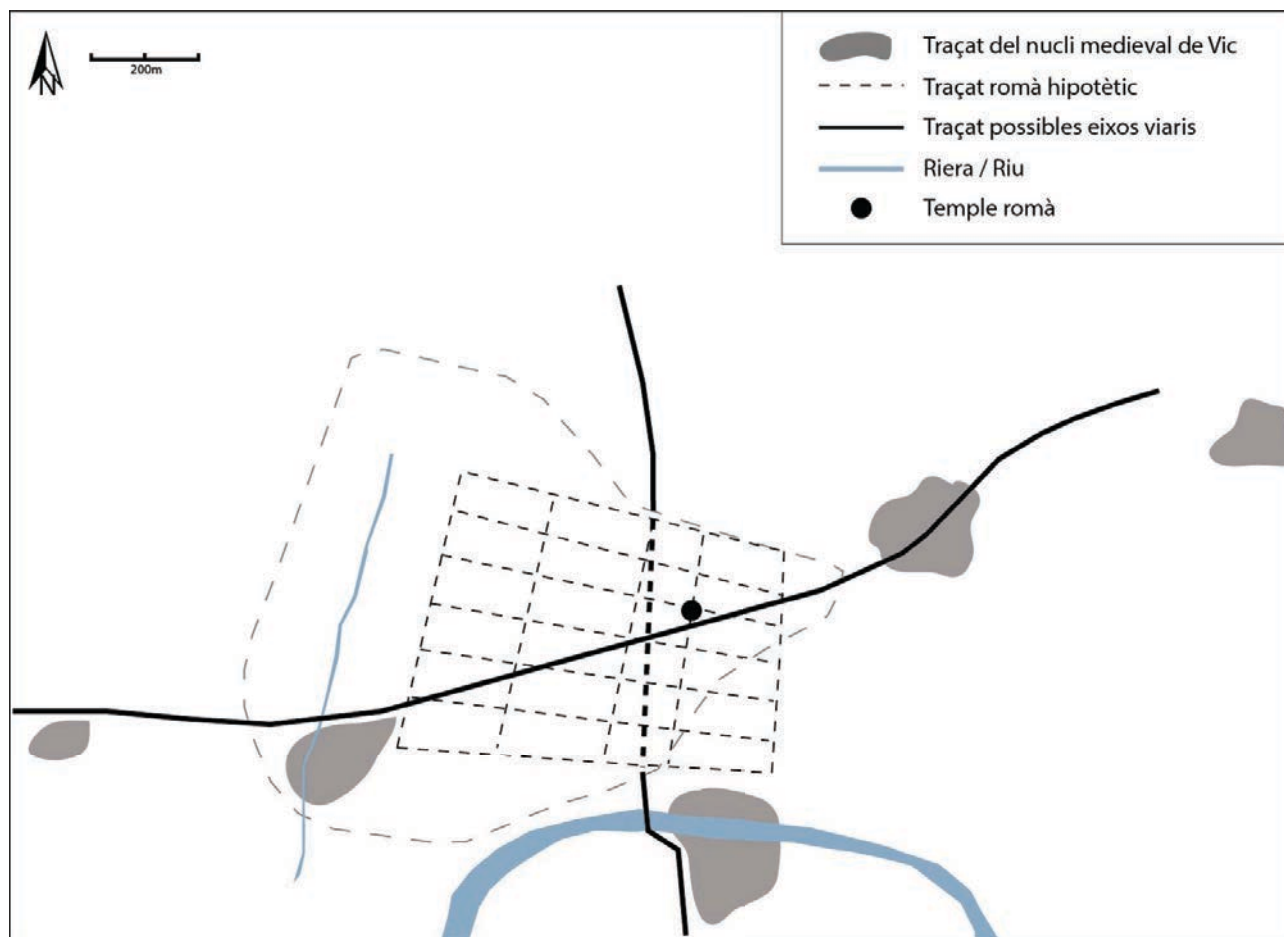
Segons els indicis, la via sortiria de la ciutat a través del barri de Santa Eulàlia. Aquí, la presència, com s'ha esmentat, d'una possible necròpolis és un indicatiu arqueològic clar d'aquesta via. A més, la documentació medieval esmenta per a aquest indret el pas de la Strata Francisca o camí de França, sinó que, a més el defineix com a camí empedrat. (Ordeig, 1981:45). D'altra banda, la presència de l'advocació de Santa Eulàlia -sempre de Mèrida- ha estat relacionada, a Barcelona, amb el pas d'una via romana i fins i tot amb la presència de mil·liaris (Pallí, 1985:22), hipòtesi que, a la Plana de Vic, es compleix plenament, ja a partir de l'època republicana. En aquesta zona no s'ha trobat malauradament la presència de cap mil·liari, però l'antiguitat de l'església i la seva importància en els primers moments de la cristianització de la ciutat (Ordeig, 1982), fan possible atorgar-li la continuïtat amb la via de sortida cap al nord-est.

Aquests elements, i la continuïtat del barri i la capella en època altmedieval fan molt plausible el pas de la via per aquest indret. El seu traçat, a partir d'aquí és força incert, i a la llum de les escassíssimes dades actuals, plantejarem dues hipòtesis de recorregut, no comprovades. La primera, que seguiria el traçat del camí ral (Roviró, 2014), passaria pel carrer de Sant Jordi, prendria la direcció del camí vell de Folgueroles, que travessaria el Gurri per un gual, en un indret proper a l'actual Pont del Bruguer¹⁹⁰. Un cop travessat el riu, la via passaria cap al nord per una zona propera a la Creu del Tossell i el Molí del

¹⁸⁹ El Pont de Torroella o del Sorreigs, és conegut per al veïnat com a Pont Romà, o Pont del Diable. Segons la llegenda, el diable construï el pont en una nit, però no va poder complir el tracte d'acabar-lo i li va faltar una pedra (Ponce, Ed. 2002). Aquestes llegendes, es solen relacionar amb obres molt antigues, generalment d'època romana. Es conserven llegendes, per exemple, del pont del Diable de Martorell, de l'Aqüeducte de Tarragona, però també a Pineda de Mar, a Ceret o a Cardona, entre d'altres.

¹⁹⁰ Es tracta d'un pont medieval de pedra, datat del segle XIV cosa que permet assenyalar com a hipòtesi l'antiguitat de la via de pas, i la seva continuïtat.

Llobet, d'on procedeix una de les inscripcions funeràries més antigues de la ciutat. A partir d'aquest moment tindria com a punt de referència visual el Dòlmen de Puigseslloses, i , a través dels terrenys del Cós aniria a raure a l'actual carrer del Sòl del Pont de Roda, on travessaria el riu Ter¹⁹¹.

La segona hipòtesi de traçat, tindria la mateixa sortida, però vorejaria el Gurri per la seva banda dreta, passaria així també pels terrenys del Molí del Llobet i de la Creu del Tossell pel cantó de llevant, travessaria el Gurri pel gual del Molí d'en Valls, passaria per terres de Granollers de la Plana, on un document de l'any 982, hi documenta el pas de la Strata Francisca¹⁹², i podria seguir el Gurri per ponent. Aquest traçat passaria prop del Serrat dels Morts, i més endavant de la Muntanyeta, turons on s'hi van documentar sepultures de fossa aïllades, probablement altmedievals, que podrien seguir la tradició antiga, de l'enterrament prop dels camins (Ollich, Raurell, 1989). A més, prop d'aquest traçat, s'hi documenten també viles altmedievals anteriors a l'any mil, que podrien ser indicatives

¹⁹¹ Aquesta hipòtesi és l'acceptada per Molas (1982) i Padrós (2010).

¹⁹² ACV. cal. 6 n.789, citat a Ordeig, 1982, pag 389.

d'una ocupació antiga, per exemple Vilagelans, documentada l'any 948¹⁹³. Des d'aquest punt, la via assoliria l'actual carrer del Sòl del Pont de Roda, per on travessaria el Ter.

La tradició que el pont de Roda és romà no es pot sostenir en aquests moments des del punt de vista arqueològic, però el pas de la Strata Francisca per aquest indret¹⁹⁴, fa pensar en que possiblement el camí tindria aquest origen. També, la presència d'una capella dedicada a la Verge i vinculada al Pont, fa pensar en divinitats de caràcter més antic. I encara, l'existència d'un pedró un cop passat el pont, que urbanitza la primitiva fesomia de Roda, i que, per la seva situació, podria tractar-se d'un mil·liari, és un indicador d'una via de pas important. La via transcorreria pel Carrer de Dalt, el primer de Roda en ser urbanitzat. D'aquí seguiria cap al barri de les Cases Noves, on al carrer dels Pèlics, encara eren visibles als anys 1990 un seguit de pedres dretes a banda i banda del camí, que n'indicaven el traçat i l'amplada (Ollich, Ocaña, Ramisa, Rocafiguera, 1995).

Que el pas de la via hagué de discórrer per aquests territoris, també sembla demostrar-ho novament la presència d'indicis més cap al nord, seguint la direcció de l'actual carretera C153, en el terme de Sant Martí Sescorts. En aquest indret hi apareixen un seguit de topònims que fan pensar en el pas d'una via de comunicació, que podria ser la mateixa, i que marcaria el pas cap a la Garrotxa. En primer lloc, cal esmentar, prop de Manlleu, el topònim "Serra Mil·liària", que sembla referir-se clarament a la presència de mil·liaris romans, sobretot atès que el topònim es documenta l'any 906¹⁹⁵. Més endavant, passat el nucli de Sant Martí Sescorts, es localitza en l'antic camí de Santa Margarida de Vila-Seca i Biquideres, un indret amb els topònims Mas Rubi, el Sitjar i Palou, al costat del traçat del camí ral, que es poden considerar indicadors de la presència d'una vil·la romana. Seguint, cap a l'Esquirol, hi apareix també el topònim "la Carrera". Més endavant, a la Bertrana, es conserven encara algunes restes d'empedrat (Ollich, Ocaña, Ramisa, Rocafiguera, 1995: 78). El camí seguiria l'accés per Cantonigròs i Pruit, cap al Coll de Bracons, i baixa per Hostalets d'en Bas i les Marrades d'Olot, seguint, probablement amb variants el traçat del

¹⁹³ ACV cal. 9, episc.l n. 66, citat a Ordeig, 1989, p. 389.

¹⁹⁴ *in via publica que transit per medium dicte sacrarie de ponte et vadit ad collum de Caprera* (Cartoral de Roda, p.90 v-4 - ABEV).

¹⁹⁵ Aquesta "Serra Mil·liària" es troba documentada a l'acta de consagració de la Parròquia de Santa Maria de Manlleu, en el terme de Roda Ciutat, el 8 de novembre de l'any 906, i marca l'afrontació de l'esmentada parròquia pel sud: " *A parte vero de meridie in ipsa strada que pergit per **serram miliareram** et pergit per Comalassa et sic pergit ipsa strada ad Torrem Bobel et sic vadit ad Sanctum Martinum Miralies et ultra ipsum Ticerum et sic pergit ipsa strada usque in Sorrels*" (Torrent, 1893).

Camí ral (Roviró, 2014). D'aquí, segurament la via romana remuntaria cap al Capsacosta, on es conserva una part important de l'empedrat romà i travessaria el Pirineu per Coll d'Ares. Si seguim el traçat del camí ral, aquest es desviava després d'Olot cap a Besalú assolint la costa.

El camí vers ponent

La sortida d'Auso per ponent sembla clar que seguiria el traçat que configura l'actual carrer de la Ramada. Com hem vist, sembla que al llarg d'aquesta via, que s'aniria transitant fins a l'edat Mitjana, s'hi documenten restes de necròpolis, cosa que indica que ens trobem a l'accés occidental de la ciutat.

Sabem molt poques coses d'aquest traçat, atès que no s'ha localitzat cap element clar de la presència d'una via romana. Tanmateix, per aquesta banda és molt plausible que el traçat fos una perllongació de l'antiga via republicana, que es fes arribar aquest moment fins a la ciutat central del territori.

Per aquesta zona, la via presenta dos possibles itineraris que, fins i tot, podrien haver coexistit: El primer seguiria l'orientació est-oest, i correspondria amb l'actualment coneguda "carretera de Prats", la via de comunicació més important amb el Llucanès fins a la construcció de l'Eix Transversal (C-25). Un indicatiu important s'ha trobat recentment en unes excavacions arqueològiques a l'hospital de la Santa Creu de Vic¹⁹⁶, on les façanes de les cases medievals semblen marcar la presència d'una potent via de pas, i on s'ha localitzat ceràmica romana entre el material arqueològic de reblliment d'aquestes estructures.

També es poden considerar indicis d'aquesta via, a la Plana, la presència de dues capelles romàniques, Sant Sixt de Miralplà, i Sant Joan del Galí, que semblen assenyalar-ne el camí. També les restes romanes trobades en el mas Fontcoberta, que podrien correspondre a una vil·la suburbana de la ciutat. La ruta seguiria entre els turons de Gurb i

¹⁹⁶ Amb motiu de la realització d'unes obres d'ampliació de l'Hospital de la Santa Creu de Vic, es va posar al descobert un nou barri medieval, el Barri de Sant Joan, que fou abandonat al segle XV. A més, es van localitzar el traçat de la muralla del Morbo, i una necròpolis moderna corresponent a l'hospital. Un dels elements interessants és que les cases estaven planificades amb un urbanisme clar, donant al carrer Dr. Junyent, seguint el que hauria estat el traçat de l'antiga via. L'excavació es va realitzar el juny de l'any 2017, i va ser dirigida per Marta Ramon. El jaciment es troba en curs d'estudi, però es va fer una primera exposició de resultats a la Tribuna d'arqueologia del 6-6-2018 (<http://tribunadarqueologia.blog.gencat.cat>) Els arqueòlegs han confirmat que entre el material residual s'hi localitza ceràmica romana.

Sabt Sebastià fins arribar a Alboquers, on la via empalmaria amb el traçat romanorepublicà del Permanyer.

El segon possible traçat es podria desviar més al sud fins a Santa Eulàlia de Riuprimer, on aniria a buscar el traçat de la via de Mannius Sergius, d'època republicana. Els únics indicis que tenim d'aquest fet són la troballa d'una tègula romana en una de les finques del carrer de Sant Pere (60), i també la presència de moltes i grans vil·les romanes en el territori de Sentfores, com per exemple el Graell, i d'altres indicis al Pujolar, Mas Fontarnau, Soleia de Can Pèric i Puig Ballesta. També en el terreny de la toponímia, apareix en aquesta zona el Mas la Carrera, amb evidències materials, associada amb els topònims d'un Palatiolo i un "Collo de Todella" (Pladelasala, 1953) que s'associen a vies de pas o de comunicació.

8.3.2 Les vil·les suburbanes

Com ja hem dit, la ciutat romana d'*Auso*, com totes les ciutats d'aquest període cal entendre-les sobretot com a un centre d'administració d'un territori. Així doncs, la presència d'un nucli urbà, i especialment d'un nucli urbà comunicat, implica sens dubte un territori organitzat. A *Auso*, l'arqueologia ha proporcionat evidències desiguals d'aquest espai rural, moltes d'elles sense un veritable projecte de recerca al darrere. Tot i així, les restes esparses de diferents naturaleses que tenim ens permeten visualitzar una organització del territori, que la recerca s'haurà d'ocupar de verificar.

En una primera observació de les restes que es coneixen sembla clar que podem distingir entre dos tipus d'explotacions: d'una banda les vil·les suburbanes, possiblement de dimensions modestes, i formades a l'entorn del nucli urbà, i les grans explotacions més allunyades, possiblement més extenses, que podrien respondre a un *ager* organitzat, parcel·lat, de les quals se'n localitzen restes esparses, algunes de les quals devien tenir continuïtat al llarg de tot el Baix Imperi i fins a l'alta Edat Mitjana.

Evidentment, el principal indicatiu per parlar de l'existència de les vil·les, quan manquen les construccions, són les restes de material arqueològic. Si tenim en compte els voltants de la ciutat de Vic, ens adonarem que existeix un volum important de dispersions de material d'època romana que es poden interpretar com a pertanyents a vil·les suburbanes relacionades amb *Auso*. L'expansió de la ciutat, ja des de finals del segle XIX, ha fet que moltes d'aquestes vil·les es trobin avui dia integrades en el nucli urbà, i per tant, han estat

sovint objecte d'expoli, o d'excavacions poc científiques, que expliquen la naturalesa del coneixement que en tenim.

Les vil·les suburbanes localitzades entorn de la ciutat d'Auso són les següents:

Nom	Ubicació	Tipus de restes	Observacions
Coll de Vic- Puig dels Jueus, mas Fontarnau (61)	A la sortida nord de Vic. Coll que cal salva per accedir a la ciutat pel nord.	Ceràmica ibèrica i romana. Restes de sitges, possible ferreria, un captell	Espai molt ampli, potser pertanyent a dues vil·les.
Cap del Pont del Gurri (65)	A la sortida de Vic per l'Est. Terres fèrtils del riu Gurri	Restes de sitges i estructures agrícoles. S. II-I dC	Pars rustica d'una vila. Pot correspondre a la vil·la de l'Escorial.
Escorial (64)	Espai a la sortida de llevant de Vic, entre la via de Santa Eulàlia i el riu Gurri	Restes de materials pertanyents a l'enderroc d'una vil·la. Materials entre el segle I i III dc	Possiblement pertanyent a la pars urbana.
Carrer de Sant Pere-Prat de la Riera (60)	Espai a la sortida de Vic pel sud-oest. Prop d'un possible camí	Restes d'àmfora i de vidre	Zona fèrtil prop del mèder. Possible vil·la.
Creu del Tossell-Molí d'en Llobet, Turó del Polígon (62)	Espai una mica més allunyat del nucli urbà. Seguint via romana del nord-est- Prop del riu Gurri	Restes ceràmiques. Inscripció del segle I dc. Possible forn	Possible vil·la a la vora de la posterior <i>Strata Francisca</i> .
Mas Fontcoberta (66)	Espai a la sortida de Vic per l'Est	restes ceràmiques del segle I-II dC	Possible vil·la
Turó de l'Osona (10)	Possible vil·la a les planes fèrtils del llevant de Vic	restes ceràmiques. Materials del segle I-III	Al turó podria haver-hi l'assentament urbà, que s'estendria per la vall. La part rústica de la vil·la podrien ser les restes de l'estadi d'Atletisme.
8.- Puig d'en Planes (63)	Espai a la sortida de Vic per ponent. Utilitza una de les elevacions al voltant de la ciutat.	abundant material ceràmic del segle II-I aC	Pars urbana d'una rica vil·la. Potser la part rustica corespon a l'Estadi Municipal d'Atletisme.

En l'estat actual del coneixement sobre l'hàbitat rural entorn de Vic, només en podem parlar des d'un punt de vista molt general, però que ens permet establir una hipòtesi que caldrà verificar a la llum de noves troballes.

El primer que s'observa és que les vil·les al voltant de la ciutat d'Auso aprofiten els vessants dels diferents turons-testimoni que envolten la ciutat. Així doncs, conservem, al nord, restes romanes en el Coll de Vic, espai localitzat entre el turó del cementiri i el del Seminari; cap a l'est el Puig dels Jueus, i el vessant que arriba fins al solar de l'actual IES

Vic; més a l'Est la zona de l'Escorial, que es podria allargar fins al Cap del Pont del Gurri; cap a migdia la zona de Can Claveres, explotacions romanes de l'àrea de Sentfores, per l'est el mas Fontcoberta, i també el Puig d'en Planes, el turó de l'Osona i el seu vessant cap a l'Estadi Municipal d'Atletisme, on s'han trobat restes de construccions pertanyents a la *pars rustica* (Mestres, 1989). Aquesta posició de les vil·les coincideix força bé, amb el que expressen els llibres d'arquitectura dels tractadistes romans ¹⁹⁷.

Pel que fa a l'extensió, la divisió de l'espai entre aquestes troballes, i l'extensió de les restes en els espais en què s'ha localitzat més d'un punt, fan pensar en unes explotacions de petites dimensions unes 25 Ha¹⁹⁸, que tindrien l'avantatge de la proximitat del nucli urbà.

De la distribució interna d'aquestes explotacions en sabem molt poca cosa, com tampoc podem arribar a esbrinar quins eren els productes que s'explotaven, tot i que, com mostren els darrers estudis, la majoria d'hisendes no es dedicaven al monocultiu, sinó que produïen productes variats. De tota manera no es difícil aventurar que el conreu de cereals hi hauria tingut un paper important.

Una de les vil·les suburbanes identificada recentment, és la vil·la de l'Escorial, que es va excavar l'any 2008 en ocasió de la construcció d'un pavelló poliesportiu a l'espai de l'escola¹⁹⁹. Durant l'excavació preventiva, que va afectar només un espai de 3 x 1 metres, i uns 90 cms de profunditat, es va poder localitzar una estratigrafia antiga interessant. L'espai excavat era un marge o abocament esllavissat d'una cota superior on actualment es troba l'edifici conventual, i on segurament es localitzarien les edificacions de la "pars urbana" de la hisenda. La "pars rustica", es localitzaria a la terrassa inferior vers el sud-est, i es podria allargar fins al riu Gurri i els camps adjacents on, en diferents moments s'hi han trobat restes d'època romana (Molas, 1982).

¹⁹⁷ "S'ha d'edificar la granja, principalment, que tingui aigua a dins del seu clos, i si no, molt a prop. Procuri's situar la granja al peu de muntanya foresta, on hi hagi pasturatges extensos i de manera que guaiti els vents més sanitosos que bufen en el predi" (Varró, *Rerum Rusticarum*, llib 1, XI).

¹⁹⁸ Aquesta és una mesura que recomanen els tractadistes romans, com Cató: "Si em demanes quin predi és preferible així et respondré: De tota terra conradissa i en lloc millor compra cent jovades de camp" (Cató: *de Agricultura*). La jovada (*lugerum*) és la terra que una parella de bous podia llaurar en un dia. Les dimensions eren de 240 x 120 peus romans, és a dir, uns 2518m², que s'adiuen clarament amb aquestes dimensions.

¹⁹⁹ Excavacions realitzades els mesos de setembre-octubre de 2008. Promotora: M. Angels Muro Cristóbal, provincial de les CCV. Direcció dels treballs Montserrat de Rocafiguera Espona (Rocafiguera, M. 2010).

Tot i que, com hem dit, no s'han trobat restes edificades, cal esmentar la presència d'elements que denoten l'existència d'un edifici molt proper. A part d'un nombre considerable de tègula i ímbrex, es van localitzar fins a 118 fragments d'estuc, fragments de morter on es conserva encara adherida la pintura al fresc, d'una més que notable qualitat. Tots els fragments presentaven pintura llisa, la majoria d'un color groc intens, tot i que alguns també tenien pintura vermella i blanca. Fragments d'aquest tipus d'estuc es poden localitzar, per exemple, al Museu de Badalona, en una casa pertanyent al segle I dc.

El conjunt de material ceràmic presentà un notable interès, tant per la seva composició com pel bon estat de conservació d'algunes de les seves peces, entre les quals cal esmentar 77 fragments de terra sigillata. El primer subgrup és format per uns 20 fragments de sigil·lata itàlica, de vernís intens marronós, de molt bona qualitat, amb algunes formes corresponents a vores i peus de copes i bols, destinats al servei de taula. Un segon subgrup està format per ceràmica Africana A, datable entre els segles I i III dC, amb peces que semblen pertànyer a les produccions primerenques i d'altres a la més tardana. La forma Lamboglia 4/36B és la més representada. També apareixen alguns fragments que podrien correspondre a la producció africana D, tot i que són més residuals.

Un segon grup de material és format per àmfores i grans recipients. S'han localitzat peces de la tarraconense, concretament dos exemplars de la forma Dressel 2/4, una àmfora de pasta beix, de procedència bètica, i diversos fragments d'àmfora africana, forma Keay XXXV. Tot aquest conjunt recolza la cronologia apuntada per la ceràmica sigillata, amb un origen altimperial, i perduracions al llarg de tota l'època romana. A més d'aquest conjunt, cal ressaltar la presència de dos morters, un d'ells de grans dimensions, de possible procedència itàlica.

Les peces més abundants són les de ceràmica comuna, de pasta oxidant, amb un acabat allisat amb una lleugera engalba. Hi destaquen les gerres d'una o dues nanses, algunes amb broc pinçat, i altres restes de plat-tapadora i de bols. Cal remarcar també la presència d'un conjunt de peces de cocció mixta, recobertes d'una engalba grisosa, que recorden, tant per forma com per textura, les antigues produccions ibèriques. També s'ha individualitzat un conjunt de peces de cuina de procedència nord-africana, que es carac-

teritzen per les seves vores fumades, la cronologia de les quals s'allarga entre el segle II i el segle V.

En aquest conjunt hi han aparegut també tres fragments de llàntia. Una d'elles, feta a motlle en ceràmica de parets fines, presenta una decoració a base de motius al·lusius a la vinya. Una segona, amb ceràmica clara, conserva una part d'inscripció (buscar-la).

Completen el conjunt ceràmic algunes olles globulars de base plana, fetes en ceràmica a mà o a torn lent. Es tracta de ceràmica de cuina, les formes i la factura de les quals perdura fins ben entrada l'alta edat mitjana.

La presència d'aquests nivells amb abundància de material romà i la naturalesa de les pròpies restes permeten, a desgrat de la manca d'estructures constructives, parlar d'una vil·la romana, situada ben bé als afores de la ciutat, prop de la via que discorria cap a l'est .

L'indret presenta, a més, totes les característiques per a una finca agrària d'aquest estil, tal com ho descriuen els tres grans tractadistes llatins Cató, Columel·la i Varró. Es tractaria d'una granja assentada a la falda suau d'un turó, propera al riu però lluny dels terrenys enllotats que l'envolten. Un element fonamental per a les vil·les romanes és la presència d'un punt d'aigua corrent, i cal recordar que a sota de l'edifici actual del convent es conserva encara una font que recull un doll d'aigua abundant que procedeix del nivell freàtic de sota el turó de Vic, i que malgrat totes les remodelacions modernes va brollar almenys fins a l'any 2008.

El material arqueològic localitzat, desplaçat però molt poc rodat, proper doncs al lloc d'inici, es va interpretar com un possible abocador, atesa la manca absoluta de pedres o maons i, en canvi, la presència de gran quantitat de material de coberta —tègules i ímbrexs— i la gran abundància de fragments d'estuc pintat recuperat. Això explicaria que els nivells fossin ressolats seguint l'orografia del terreny. Aquest ressolament també sembla indicar-lo la naturalesa del sòl: tot el material romà es troba en una terra argilosa, de granulometria molt fina, que es pot confondre fins i tot amb la greda natural. Aquests nivells «rentats» serien, doncs, fruit de l'erosió d'un terreny en pendent.

La presència sobretot d'estucs i altres materials de luxe fan pensar que ens trobem molt a prop de la pars urbana de la vil·la, que es trobaria a la terrassa superior. Potser aquestes restes d'estuc tan trencades, i sense pedres, serien fruit d'alguna remodelació que hauria

sofert aquesta edificació. Creiem que aquesta hauria de trobar-se sota els actuals patis del convent, els claustres i, fins i tot, a sota d'alguna part de l'edifici. Possiblement, la *pars rustica* ocuparia les terres baixes, amb els camps que s'estendrien pel que fins a mitjan segle xx havien estat les hortes del convent —actualment els patis de l'escola—, molt afectades per intervencions posteriors. Les terres es podrien estendre per tot el pendent, fins al riu.

Pel que fa a la cronologia, la presència d'un nombre important de fragments de terra sigillata itàlica permet situar la cronologia de la vil·la a partir del segle i dC. Per tant, es tractaria d'una construcció del mateix moment fundacional de la ciutat d'Auso. És prou significatiu el fet que no s'ha localitzat ni un sol fragment de ceràmica campaniana, la qual cosa permet establir molt bé aquest moment fundacional. La major part del material es pot situar cronològicament durant el segle I-II dC, i la presència de sigillata africana de tipus A i africana de cuina, permet allargar la cronologia fins a mitjan segle III dC. També hi ha restes de material que podrien correspondre a època baiximperial o altmedieval, com les ceràmiques a mà o a torn lent, algunes ceràmiques africanes del tipus D. A causa del poc espai excavat, de la manca d'estructures i de la naturalesa del sediment intervingut, és impossible, de moment, establir una seqüència cronològica clara al llarg de l'època romana, i tampoc no es pot identificar el moment de l'abandonament.

Sembla doncs que al voltant de la ciutat d'Auso s'hi van establir diverses explotacions agràries, algunes de les quals en el mateix moment fundacional de la ciutat. La recerca s'ha d'encarregar de precisar l'evolució cronològica i la tipologia de cadascuna d'aquestes explotacions, així com el seu funcionament. Tot i així la seva vinculació amb la ciutat romana d'Auso és una dada territorial que, junt amb altres petits indicis ens permet dibuixar, ni que sigui a trets generals, l'aspecte del nucli central del territori ausetà en època romana.

8.3.3 El territori: una possible centuriació?

Una de les qüestions que cal que la recerca abordi per a una correcta interpretació d'*Auso*, és sens dubte el coneixement del seu *ager*. Si, com sembla, la ciutat és un nucli eminentment administratiu que gestiona un territori, i, com hem vist, compta amb unes xarxes de comunicació ben planificades i organitzades, es pot plantejar la hipòtesi de l'existència d'un parcel·lari com es coneix per a altres ciutats del nord-est peninsular.

L'estudi de l'organització del territori rural de les ciutats va rebre un impuls molt important als anys 80, sobretot a partir de l'escola de Besançon, liderada per Monique Clavel-Levêque, que va impulsar les anàlisis a partir del reconeixement de les traces de la centuriació romana, a partir del quadrat de 20 x 20 *actus*. Els primers resultats van mostrar d'una manera espectacular l'aspecte de l'organització del camp de les principals ciutats a Itàlia i a la Gàl·lia. A Catalunya, ja des d'aquests anys 80 es van publicar els primers estudis, que han anat millorant les metodologies i aportat informacions importants en els territoris d'Empúries, Girona, la Cerdanya i el Vallès (Olesti, Aguilar, Plana, 1991); Tarraco llerda, Ileso (Gurt, Burés, Marqués, Tuset, 1989), el Maresme (Olesti, 1995), i al Pla de Barcelona (Palet, Fiz, Orengo, 2009), a part d'altres espais més concrets.

A la Plana de Vic, no coneixem cap estudi que abordi l'existència d'una possible centuriació vinculada a la ciutat d'*Auso*, i tampoc no pot ser, per extens, l'objecte d'aquest treball. Ara bé, una anàlisi global de l'evolució del territori no pot passar per alt aquest aspecte, i ha plantejat, almenys una hipòtesi sobre l'existència d'una organització del territori que pugui servir de punt de partida per a un estudi més aprofundit.

Per abordar aquesta primera aproximació sobre l'existència d'un territori organitzat a la Plana de Vic, tindrem en compte tres tipus de dades: En primer lloc, els materials arqueològics, molts dels quals sense estructures, però que permeten situar un punt en el mapa en època romana, en segon lloc, la documentació medieval, que, especialment l'anterior a l'any mil, ens permet albirar una organització territorial preexistent, i en tercer lloc, les traces que encara queden en el territori, especialment en la topografia més antiga, molt sovint entroncada amb la topografia.

Pel que fa a les restes arqueològiques cal dir que en el territori d'*Auso*, més enllà de les vil·les suburbanes, una mica més conegudes, no es coneix cap vil·la que sigui objecte d'un reconeixement i una excavació sistemàtica. La seva localització a les terres planes, a zones que posteriorment han estat molt fressades pel conreu, ha fet que fossin molt sovint identificades d'antic, i que tan sols se'n conegui un conjunt de materials dispersos, que només es poden adscriure a l'hàbitat rural d'època romana. Un segon problema és la cronologia, ja que no podem distingir, en l'estat de les troballes actuals, a quin període pertanyen. Val a dir que, segons sembla, el territori cada vegada és més poblat cap al

període tardoantic, cosa que també explicaria la tendència que hem identificat en la mateixa ciutat d'Auso.

Els punts on hi ha documentats materials d'època romana, i que sovint han estat interpretats com a una possible vil·la. són els següents:

Nom Vil·la	Restes	Cronologia aproximada	Municipi
La Creu del Tossell (62)	Materials dispersos, columna, i un possible forn	romà imprecís	Vic
Sant Fructuós del Grau (11)	Materials dispersos	romà imprecís	Gurb
Molí del Llobet (62)	Materials i inscripció	alt-baix imperi	Vic
Bosc del Quer (36)	Sitges	baix-imperial	Sant Julià de Vilatorrada
Les Serrasses (58)	Ceràmiques sudgàl·liques.	alt-baix imperial	Torelló
Creu del Cucut (37)	Possible forn i tègules	romà imprecís	Vilalleons
El Roquet (48)	Forn	Romà imprecís.	Tavèrnoles
Els Castelletes (45)	Mat. superfície	Romà imprecís	Taradell
El Graell (67)	Sitges i rebaixos	Baix Imperi	Sentfores - Vic
Fossa d'en Terrades (28)	Materials dispersos	Baix imperi	Muntanyola
Teuleria Morató (57)	Materials dispersos	Romà	Torelló
Generes (14)	Estructures i materials	republicà- alt imperial	Lluçà
El Permanyer (34)	Materials de superfície	republicà- imperial	St. B. del Grau
El Camp de les Lloses (50)	Estructures d'hàbitat	republicà - Augustal	Tona
El Pujolar (68)	Materials de superfície	alt imperial	Sentfores-Vic

Les escasses troballes referents a l'explotació rural de l'ager d'Auso manifesten una total foscor en el coneixement de l'organització d'aquest territori. En aquest cas, la primera pregunta que se'ns planteja és si aquest fet és degut a una manca de coneixement i de recerca sobre el tema, o si, pel contrari, indica que ens trobem en un territori salvatge, que no va ser organitzat pels romans.

Si intentem seguir el fil d'aquesta segona hipòtesi, se'ns presenten de seguida dues contradiccions: D'una banda, quin sentit tindria la fundació d'una ciutat, Auso, de petites dimensions, però amb una planta clarament romana, i una voluntat d'implantació d'un sistema cultural, religiós i administratiu romà, sense el seu territori? i, d'altra banda, quin sentit tindria la implantació d'unes xarxes de comunicació, sense el domini d'aquest territori? A més, les troballes realitzades fins ara no ens permeten parlar d'un model aglomerat, sinó que es troben disperses pel la regió, algunes força allunyades de la ciutat.

Si, a més, intentem plantejar l'evolució del camp ausetà de manera diacrònica, tampoc sembla tenir sentit el fet que no existeixi una parcel·lació del territori. d'una banda, perquè, com hem vist, es tracta d'un espai ja organitzat des d'època ibèrica, i, per altra banda, perquè es torna a presentar ben estructurat des dels inicis de l'edat mitjana, com mostren els abundants documents notariais anteriors a l'any 1000. Per aquests motius, tot i que no sigui demostrable, sembla que és la manca de recerca la que impedeix tenir una visió clara de l'organització del camp ausetà.

Així doncs, atès que les evidències arqueològiques són escasses, intentarem detectar la presència d'un parcel·lari a partir dels indicis diacrònics, topogràfics i toponímics. Som conscients que el resultat no correspondrà a un estudi acurat, sinó simplement a una primera aproximació que ens permeti plantejar la hipòtesi de l'existència o no d'organització del camp en el territori d'Osona.

El primer espai on la topografia, la topinímia i la documentació semblen deixar intuir un parcel·lari romà és la plana que s'allarga al nord de la ciutat d'*Auso*, entre aquesta i l'actual vila de Manlleu sobre el Ter. Existeixen un seguit d'indicis que cal tenir en compte. En primer lloc, l'existència del camí ral, ja esmentat com a possible perllongació del *Kardo maximus* pel nord, que en el tram de Vic a Manlleu segueix un traçat sorprenentment rectilini de sud a nord. Aquest camí passa per diferents punts que tenen interès: Sortint de Vic, el primer lloc a remarcar és la vil·la de Quadres. Crida l'atenció pel seu topònim, atès que podria fer referència a la quarta centrúria sortint de la ciutat, i perquè el topònim es troba repartit pel seu entorn (Bosc de Quadres, Plataner de Quadres...). A més, l'indret es troba profusament documentat com a vil·la en els documents notariais anteriors a l'any 1000 (Ordeig, 1982).

A una distància de 1,8 km al nord, el camí segueix en línia recta, i es troba la Creu de Mitjavia, també esmentada abans. Aquí trencant a l'est, s'arriba al gual que travessa el riu Sorreig. Seguint en línia recta, a uns 790 metres de la Creu, es localitza el Serrat de Palau, amb el Vilar a la banda de llevant, i resten uns 720 metres fins a la confluència entre el Sorreig i el Ter. En aquest punt, localitzen una línia recta que segueix el riu cap a llevant, i que coincidiria amb aquella "Serra mil·lària", que esmenten les fonts. En aquest espai s'hi troben també topònims antics com el de l'abella (*Roca Abília*), i Sant Martí de Miralles, o de la Roca, església documentada l'any 906 i avui ja desapareguda. En aquest entorn hi apareixen diferents vil·les documentades anteriorment a l'any 1000 (Granollers, Vilagelans, Oms) que podrien ser indicadors d'aquesta centuriació. Així doncs, tot i que no es pot afirmar per manca d'estudi, els indicis fan pensar que seria possible l'existència d'una centuriació en la part nord de la ciutat d'Auso. Sembla que tindria el seu eix vertebrador en el camí públic que sortiria del nord de la ciutat, i que ascendiria en línia recta fins al Ter. Seria important dedicar esforços a verificar o a desmentir aquesta hipòtesi.

Si observem el sud de la Plana, també trobem el mateix eix, transformat en el camí ral a Barcelona, que travessa el Pla de Malla fins a Aigüespartides a Balenyà. En aquest espai, en una primera observació, també sembla dibuixar-se una quadrícula, orientada de nord-est a sudoest, que agafaria des de l'Albanell fins al Pla de Malla, i que podria aportar resultats positius, per bé que la transformació constant d'aquest paisatge ha deixat poques traces evidents d'aquesta centuriació.

Un altre cas és el Lluçanès. La xarxa de comunicacions impulsada en el període republicà sembla continuar activa, i en alguns assentaments (el Permanyer, Generes, Lluçà) es presenta una certa continuïtat d'ocupació durant el període alt imperial. Els investigadors han plantejat la hipòtesi d'una organització cadastral de l'altiplà, amb una malla de la mida d'un *actus*, que presenta fins a 14 coincidències amb el traçat dels actuals camins ramaders (Lafuente, Sala, 2007). Caldria verificar aquests resultats, però la presència d'un parcel·lari en aquest indret, dóna veracitat a la hipòtesi de l'existència d'una organització cadastral a les terres molt més fèrtils de la Plana, prop d'Auso.

La tercera perspectiva d'estudi parteix de la documentació alt-medieval anterior a l'any 1000. Aquesta sembla aportar indicis d'una organització territorial anterior, almenys a la zona que, en el moment d'emetre's els documents, serà el "comtat d'Osona". Si observem

detalladament aquesta riquíssima documentació, ens adonem que una part important dels documents són contractes de compra-venda. En una primera lectura hi sorprèn la gran regularitat, sobretot en els documents més antics, a l'hora de situar les terres objecte de la transacció comercial: Totes elles són designades "*In Comitatu Ausone*", que seria la unitat territorial de referència. En segon lloc, els documents assenyalen el terme del castell en el qual es troben aquestes terres, fent referència a l'organització castral imposada des d'època carolíngia²⁰⁰. Però, per sota d'aquestes indicacions generals, el notari gairebé sempre fa constar un tercer element de localització: la vil·la. La lectura d'aquests documents suggereix que aquesta atribució assenyalava molt més un espai geogràfic que no pas una unitat de propietat rural, atès que, pels noms dels venedors sembla clar que no pertanyen pas a una mateixa família²⁰¹. A més, aquestes indicacions a les vil·les apareixen només a la Plana de Vic, i contrasten amb els nous espais colonitzats, que semblen menys organitzats que es designen com a "*apendicio*", en el cas que es trobin en la vessant d'una aglomeració de cases (per exemple *in apendicione Santa Maria Olostensis; in apendicio Taradelo* ²⁰²; o simplement, amb el nom del lloc, per exemple, "*in loco que dicunt civitatilia*"²⁰³.

Cal tenir en compte, a més, que en moltes d'aquestes vil·les esmentades a la documentació, s'hi han localitzat restes arqueològiques d'època romana o tardoantiga. Per exemple, entre aquestes és esmentada la "*Vila Quer*"²⁰⁴, que correspon a l'assentament tardoantic del Bosc del Quer, que ha proporcionat 229 sitges altmedievals entre altres estructures (de Castro, 2012).

De tot aquest conjunt d'indicis cal, concloure que l'existència d'una organització del territori agrari corresponent a la ciutat romana d'Auso no ha estat verificada ni es pot assegurar. Ara bé, un seguit d'indicis de caràcter material, documental i topogràfic ens permeten plantejar la hipòtesi de la seva existència, i ofereixen possibilitats, més enllà de

²⁰⁰ Per exemple: *...et est ipsa omnia in Comitatu Ausona, in terminio kastrum Veltragani (Doc. 888, de 8 de maig del 961, publicat a Catalunya Carolingia, Vol. IV. Osona 2a part) p.667-668.*

²⁰¹ Per exemple, el mateix document anterior, continua, "*in terminio Kastrum Veltragani, vel in villa Palaciolo*".

²⁰² *ibid.* documents 1011 (7maig 967) p, 741 i 1121 (11 juny 972). p, 812.

²⁰³ *ibid.* document 915 (15 març 961) p. 685.

²⁰⁴ "*in comitatum Ausona, in terminio Santi Laurencii, in villa que dicunt Cheiro (ibid. Doc. 1035. 1 juny 968. p. 756.*

l'estudi del terreny, molt transformat des de l'època medieval, de besllumar aquestes traces en el territori, que de ben segur expliquen la posterior ocupació del cap ausetà.

8.4 AUSO I ELS AUSETANS EN EL MÓN IMPERIAL ROMÀ

La fundació de la ciutat d'*Auso*, a Vic, suposa una nova transformació en l'organització del territori ausetà. En l'estat actual de la recerca, podem afirmar que la ciutat va ser construïda de nova planta, probablement com a conseqüència de les reformes territorials empreses per l'emperador August, en un indret nou d'un antic territori, escollit per la seva centralitat, i també per uns criteris urbanístics d'acord amb les necessitats del moment. Així doncs la ciutat s'esten en un pendent suau, ben orientat, prop del gual d'un riu. En els criteris d'elecció del lloc hi va primar molt més la comunicabilitat i la centralitat que no pas l'estratègia. Potser ja era un nucli de mercat en moments anteriors? L'arqueologia no ens n'ha porporcionat de moment cap indicatiu; en qualsevol cas sembla que la planificació de la ciutat s'esdevé en un territori totalment planificat i en creixement.

La segona afirmació que es pot fer és que la ciutat rebia el nom d'*Auso*, com ha mostrat l'epigrafia. El topònim té la seva importància perquè en aquest moment es va emprar el topònim indígena per designar una ciutat intrínsecament romana. No es tracta d'un fet aïllat, com mostren altres ciutats (*Iluro*, *Gerunda*, potser *Ilerda*), però té un efecte en l'aculturació de la societat, atès que el mateix terme que designava una antiga realitat ibèrica, ara designa una altra entitat amb usos i costums completament diferents. D'altra banda, però, el terme suggereix que encara es conserva una certa unitat territorial, amb unes comunitats que encara s'identifiquen amb aquest nom, que l'administració romana té interès en preservar i a capitalitzar. És significatiu que en aquest període de la història al jaciment de l'Esquerda hi trobem un buit total d'ocupació, que contrasta amb les potents estructures i l'extensió dels períodes anteriors i posteriors.

De l'organització interna de la ciutat ens n'han quedat només indicis molt migrats, i només la recerca futura ens podrà dir si les noves informacions poden encaixar en el model que ara esbossem. Tanmateix, entre aquests indicis s'hi troben elements suficients per pensar en un *municipium* organitzat, administrat i gestionat a la manera romana, amb presència de membres de la tribu galèria, que seguien els usos i costums religiosos i socials comuns a tot l'imperi. També podem suggerir que la ciutat va protagonitzar un cert creixement amb

el pas dels segles, com ho mostra la construcció del temple a la fi del segle I o inicis del II dC i les successives reformes viàries que es documenten.

Però si una cosa ha de donar resposta al coneixement de la ciutat romana d'Auso és l'estudi del camp, on les informacions que podem donar com a certes en aquest moment són dramàticament escasses. Saber fins a quin grau el territori va estar parcel·lat, organitzat i explotat en època romana; entendre com eren les explotacions agràries i quina va ser la seva evolució; saber quina era la base econòmica d'aquestes terres i com es feia el transport i l'intercanvi, són dades essencials per entendre el paper que juga el territori ausetà en el conjunt de la Hispània citerior en aquests moments de calma. Calen nous projectes en aquesta direcció per omplir aquest important buit en la recerca de l'evolució del territori ausetà.

9. L'ÈPOCA TARDOANTIGA I VISIGÒTICA

9.1 INTRODUCCIÓ

Entenem per època tardoantiga i visigòtica aquella llarga fase de la fi del món romà que es comença a manifestar finals del segle III dC, que anirà protagonitzant una transició en les maneres de viure i d'organitzar-se els territoris, que experimentarà diverses onades migratòries, i que culminarà en una transformació visible sobretot en el sistema de creences i en el règim polític.

Som conscients que es tracta d'una llarga etapa amb molts períodes diferents, i que, sens dubte, és agosarat tractar-la com a un tot. Tanmateix, el nostre objectiu no és altre que proporcionar una visió general dels canvis i les continuïtats que es reconeixen en el territori ausetà i que portaran cap a l'Edat Mitjana, una etapa que a Osona és força més coneguda.

En aquesta llarga etapa, es van donant un seguit de canvis de naturalesa diferent, que intentarem definir, fent especial esment en aquells que tenen un reflex en el registre arqueològic. En primer lloc l'etapa baiximperial suposa uns canvis en l'estructura del poder, que recau cada vegada més sobre les elits imperials o militars, i menys sobre els organismes provincials. La gran reforma de l'imperi que fa Dioclecià redueix la *Hispania Citerior* a la *Provincia Tarraconensis*, que queda agrupada dins la *diòcesi* d'Hispania. Entre els molts canvis que es produeixen en l'administració pública, cal destacar la divisió entre el poder civil i el poder militar (Santacana, Revilla, 2005), cosa que encareix enormement l'administració pública. Així doncs, la reforma política va acompanyada de reformes econòmiques i tributàries, entre les quals, el cobrament de part dels tributs en espècies.

També el camp pateix transformacions progressives. Els segments benestants de la societat abandonen les ciutats, cosa que fa que es deixin de mantenir els edificis públics, per tal d'evadir les càrregues fiscals cada vegada més grans que requereix una administració més complexa i un estat en crisi. Això repercuteix en un embelliment i augment del luxe a la *pars urbana* de les vil·les que esdevé sovint la residència permanent del *dominus*. Les inestabilitats econòmiques porten també a la concentració de la riquesa, de manera que les heretats tendeixen a augmentar d'extensió, en detriment dels petits propietaris que van perdent les seves terres i passen a engruixir el colonat. El canvi també afecta els rituals d'enterrament: van apareixent cementiris rurals dins de les mateixes propietats, que aniran evolucionant fins a inicis de l'Edat Mitjana, on es generalitza, i no tan sols a causa del cristianisme, el ritual de la inhumació.

A la crisi política, administrativa i econòmica, cal afegir-hi la crisi de valors que es reconeix ja des del segle II aC, i que fa que proliferin nous sistemes de creences, especialment el cristianisme, que d'una banda qüestionen el poder, i de l'altre són acusats de corrompre el sistema i perseguits. Un cop superada l'etapa de les persecucions, serà l'organització cristiana, episcopal, la que detentarà el poder civil a les ciutats.

I encara, a tota aquesta situació, cal afegir-hi la feblesa de les fronteres i les diverses onades migratòries, amb l'arribada de noves poblacions i noves elits que es fusionaran o usurparan el poder existent. El cas dels visigots és paradigmàtic. Segons Abadal en el segle VII constituïen una elit d'un es 1500 famílies (Abadal, 1969), i van adaptar-se al sistema de gestió pròpia dels romans transformant-lo progressivament i exercint sobretot un poder de caràcter militar.

Aquestes transformacions no es produeixen en tots els territoris per igual, ni amb la mateixa incidència, ni al mateix moment. Intentarem doncs explicar els canvis i continuïtats que es poden reconèixer en aquest context en el territori ausetà, primer a la ciutat, i posteriorment al medi rural.

9.2 CANVIS I CONTINUÏTATS EN EL NUCLI URBÀ. EL CENTRE EPISCOPAL

La naturalesa de les troballes arqueològiques fetes a la ciutat d'*Auso*, molt destruïdes i fragmentades, que ja fan prou difícil reconèixer l'estructura de la ciutat romana, encara fan més difícils plantejar-ne la seva evolució cronològica. Per tant, per fer una semblança del que podria ser l'evolució del nucli urbà d'*Auso* en el tombant del Baix Imperi, haurem simplement de basar-nos en petites conjectures.

La primera és que, pel que es desprèn de les troballes actuals, sembla que la ciutat visqui un període de creixement durant el tombant del Baix Imperi. Alguns indicis són l'orientació del carrer de la Riera i del Call Nou, que segueixen una orientació similar als carrers de Sant Miquel i de l'Escola, i que podrien assenyalar un creixement en aquest moment. També en són indicis la naturalesa dels materials arqueològics que es localitzen en diversos jaciments on hi apareixen ceràmiques sigil·lates africanes, amb una cronologia que arriba fàcilment al segle IV dC²⁰⁵ (Fernández, Roca, 2005).

Un altre element força significatiu del creixement urbà és la via del Congost, que surt d'*Auso* per anar cap a *Barcino*. Aquesta via va ser, com a mínim, remodelada a finals del segle III dC, inicis del segle IV dC, tal com mostren les inscripcions dels mil·liaris trobats al Molí de les Canes (Rodà, 1989). A la sortida de la ciutat d'*Auso* es va localitzar un tram d'aquesta via, que havia reutilitzat com a part d'un paviment una inscripció funerària més antiga (Gutiérrez, Mestres, Rodà, 2013). Les necròpolis tardanes de la Guia, pel sud, i el paviment del Carrer de la Ramada, per l'est, juntament amb les sepultures de lloses també tardanes aparegudes a Can Calderó, demostren que la ciutat era ben viva en aquest període del Baix Imperi.

Potser una de les explicacions que podem trobar a aquest creixement tardà de la ciutat, rau precisament en la via del Congost. En aquests moments, es detecta una baixada del pes específic de les ciutats que havien exercit de centre administratiu i d'atracció durant l'alt Imperi, per exemple Empúries, que queda reduïda a un petit nucli a l'illa de Sant Martí,

²⁰⁵ Material d'aquestes tipologies ha estat trobat al jaciment de la Casa Genís (TSAfricana A; Comuna africana) (Molas, Ollich 1992); Catedral (TSAfricana A) (Mestres, Pujades, Rocafiguera, 1992); Ca l'Adam (TSAfricana D (www.invarque.cat); Solar del MEV (TS Africana A, C i D) (Mestres, Pujades, 1998); L'Escorial (TS africana A,C,D; comuna africana) (Rocafiguera, 2010), Convent de les Clarisses (Díaz-Carvajal, 2014) (TS Africana C); Rbla Passeig, 34 (Cer TS Africana A i D) (Díaz-Carvajal, 2017), entre d'altres. Al jaciment de la Casa Clariana, es van localitzar fragments de sigil·lata grisa paleocristiana (Pujades, Tió, 1990)

i la pròpia *Tarraco*. En canvi, la ciutat de *Barcino* experimenta una puixança important. Potser la irradiació d'aquest nou pol, tan ben comunicat a través de la via del Congost, sigui la causa d'aquest creixement d'*Auso* en el baix imperi, cosa que d'altra banda justifica la creació d'un nucli episcopal tan primerenc.

La primera notícia de la seu episcopal d'Ausona data de l'any 516, quan el Cinidi signa com a bisbe *Ausonitanae civitatis* en el concili de Tarragona, i posteriorment al de Girona. Aquesta dada ens parla ja d'un bisbat consolidat i en funcionament a inicis del segle VI, és a dir, que es podia haver fundat a la centúria anterior²⁰⁶, probablement com a conseqüència de l'esplet de la ciutat d'*Auso* baiximperial. L'escassa documentació permet ubicar sis bisbes (Cinidi, Aquilí, Esteve, Domni, Guberic i Visefred) entre els segles VI i VII (Junyent, 1976).

Un altre element interessant que es desprèn de la documentació són els apel·latius amb que signen aquests bisbes: *Ausonitanae civitatis* (any 516); *Ausonensis ecclesiae* (any 589), *Ausonensis episcopus* (any 653) (Junyent, 1964). Aquests termes sembla que marquen una evolució important en l'esdevenidor de la ciutat. En primer lloc cal observar que el bisbat segueix mantenint el topònim romà d'*Auso*, en la forma adjectival, que donarà nom al topònim actual. Més enllà d'això ens sembla especialment rellevant el fet que el primer bisbe signi com a "*civitas*", i que aquest concepte tan significatiu desaparegui de Vic, que no adquirirà el títol de ciutat fins a l'any 1315. Malgrat coneixem molt pocs documents, cada vegada sembla més clar que Ausona (Vic) fa referència al poder episcopal, i va perdent, com de fet passa amb moltes altres ciutats antigues, el concepte i, potser, l'estructura de ciutat clàssica entre aquest segle VI i el segle VII.

L'arqueologia d'aquests segles també resta silenciosa. No sabem conèixer els elements que defineixen les restes materials d'aquests períodes que, a jutjar pel que passa a d'altres ciutats, com *Tarraco* (Menchón ,2009) o *Barcino* (Beltrán, 2001), consisteix bàsicament en el desmuntatge i el reaprofitament dels materials de les estructures clàssiques. A *Ausona*, podria ser en aquest moment que el temple hagués quedat integrat en una estructura defensiva. Tot i que les excavacions que s'han practicat al voltant no han presentat materials d'aquest període, probablement pel fet que la construcció del

²⁰⁶ A la Conferència Inaugural del congrés *Episcopus*, celebrat a Vic el novembre del 2017, Antoni Pladevall va apuntar la hipòtesi de la fundació del bisbat a mitjan segle V, amb la figura d'un primer bisbe anomenat Tacià.

Castell dels Montcada els va arrasar (Sanmartí, Lopez, 1980), resulta difícilment explicable la preservació intacta de la cel·la, si no hagués estat reutilitzada des d'un moment primerenc.

La gran incògnita d'aquest període és la ubicació de l'antiga seu episcopal. S'han emès tres hipòtesis al respecte, cap d'elles prou concloent, atès que les dades arqueològiques són, ara com ara, inexistent.

La primera hipòtesi va emesa per Eduard Junyent (1964), seguint els treballs de Lluís B. Nadal. Aquests autors diuen que cal buscar l'antiga seu episcopal, que segurament tindria planta basilical, a la zona de la Pietat, prop del Temple Romà, en un nucli de l'antiga ciutat. Els arguments més importants són el manteniment del topònim *Plaça del Paradís*, que es refereix normalment al pati del davant de la basílica, espai generalment reservat com a necròpolis. Alguns enterraments trobats en l'excavació de la casa n. 2 semblen ser d'aquesta cronologia²⁰⁷. Els treballs de prospecció geofísica realitzats recentment sota de l'església de la Pietat (Sala, Lafuente, 2008) indiquen estructures preexistents a diferents nivells. Tanmateix caldria una excavació en extensió per acreditar-ne la naturalesa. Aquesta localització és potser la més plausible, ja que té com a arguments la continuïtat de la ciutat romana, que perduraria i transformaria les restes de l'antic *forum* en el nou nucli de poder, com ocorre, per exemple, a Tarragona. De totes maneres, el fet que la basílica no s'assentés sobre el temple, destruint-lo, potser indicaria que l'indret ja estava ocupat per un altre tipus de poder, potser el militar. En aquest cas, potser no seria possible establir-hi la basílica tan a la vora. I encara, es podria donar el cas que es tractés d'una trilogia d'esglésies, i que la cel·la del temple romà hagués estat ocupat per una de les tres construccions (Ollich, 2002; Ollich, Rocafiguera, 2018).

La segona de les hipòtesis ha estat emesa per Ramon Ordeig (2011). Aquest autor situa la primera seu visigoda a l'antiga església de Santa Eulàlia. Es basa en un document de l'any 899 que cita Santa Eulàlia de Mèrida i Santa Leocàdia, dues santes que es veneraven juntes a Toledo en temps visigòtics. L'església, que hauria perdut molt aviat la segona advocació, es trobava a la part alta de la ciutat, prop de la via romana de sortida per llevant. Malauradament l'església va ser destruïda l'any 1655 i se'n desconeix fins i tot la ubicació exacta, que ha de correspondre en un indret proper al convent de Santa

²⁰⁷ Junyent (1964) cita la troballa d'aquestes tombes per part de Gudiol, que les qualifica, per l'aixovar, de visigòtiques. Fins al moment no hem trobat cap altra referència a aquesta excavació.

Teresa. La hipòtesi és molt suggerent tant per l'antiguitat de la capella com pel topònim i per la ubicació, que corresponen a la sortida de la via romana per llevant. Tanmateix, en la posterior ciutat medieval, i també en la ciutat romana tal com l'hem plantejada, aquesta església quedaria fora muralles, cosa que seria un inconvenient per interpretar-la com a seu catedralícia. Ara bé, es possible que al llarg dels segles baix imperials la ciutat romana s'estengués també per l'est i inclogués la capella. Cal recordar que el raval de Santa Eulàlia fou un dels primers a urbanitzar-se. Si fos així, seria un indret excel·lent per a la ubicació de la primitiva seu episcopal. Existeixen nombrosos paral·lels, entre ells la pròpia Barcelona, en què la seu episcopal es troba allunyada de l'antic centre polític romà, en una zona perifèrica de l'interior de la ciutat, prop de les muralles (Sales, 2011).

La tercera hipòtesi és que la seu catedralícia es trobés ja sota de l' actual, a la part baixa. Junyent desestima explícitament aquesta localització basant-se en les excavacions que ell mateix dugué a terme entre els anys 1940 i 1943 en ocasió de la reconstrucció de la catedral de Vic, on esmenta que es van trobar estructures romàniques, com la cripta de la catedral, i que es va arribar fins a la roca mare, que es trobava en suau pendent sobre el Mèder (Junyent, 1964). Tanmateix, els treballs realitzats entorn de la catedral amb posterioritat, posen de relleu l'existència de restes romanes. Destaca especialment la presència en aquest lloc d'una *ara* d'on s'havia arrencat clarament la inscripció, potser en el moment de canvi de culte religiós (Mestres, Pujades, Rocafiguera, 1992). També hi apareixen nombroses restes constructives que fan pensar en una estructura monumental, com columnes de fust llis, part d'un possible motllura, etc. Tots aquests elements suggereixen que la ciutat romana, almenys en els darrers temps s'havia estès pel pendent del turó cap a la part baixa de la ciutat. De totes maneres, les evidències constructives d'una estructura basilical sota la catedral són de moment, com diu Junyent, totalment negatives.

En aquest estat de coses, poca cosa més sabem d'aquesta ciutat romana esdevinguda seu episcopal, tret de les notícies documentals, i possiblement arqueològiques de la seva destrucció. Tots els historiadors que s'han aproximat a la història de Vic fan referència a la gran devastació que va provocar la invasió dels musulmans, els anys 716 i 717 en la campanya d' Al-Hurr, després d'ocupar Barcelona. La connexió seguint les vies romanes fa pensar que des d'allà els exèrcits haurien pogut arribar a Ausona (Ordeig, 1981). Segons sembla, la ciutat va ser devastada i el bisbat destruït. I, de fet, la seu episcopal no es restaurà fins 80 anys després, ja sota el domini franc.

Sabem molt poques coses d'aquesta destrucció, però és possible que fos devastadora amb l'arquitectura, almenys pública i religiosa. Potser això pot explicar l'estat pèssim amb que avui dia es recuperen totes les restes romanes, especialment a la part alta de la ciutat, la majoria de les quals es troben barrejades en els posteriors nivells medievals. Aquest seria també un motiu per afirmar que l'antic temple ja es trobava englobat en una altra estructura, probablement militar. Això també podria explicar que la nova seu es formés a la part baixa de la ciutat, prop del riu, en un indret menys malmès, o potser, simplement menys afectat per l'activitat de caràcter militar.

9.3. EL MÓN RURAL, LES VIL·LES.

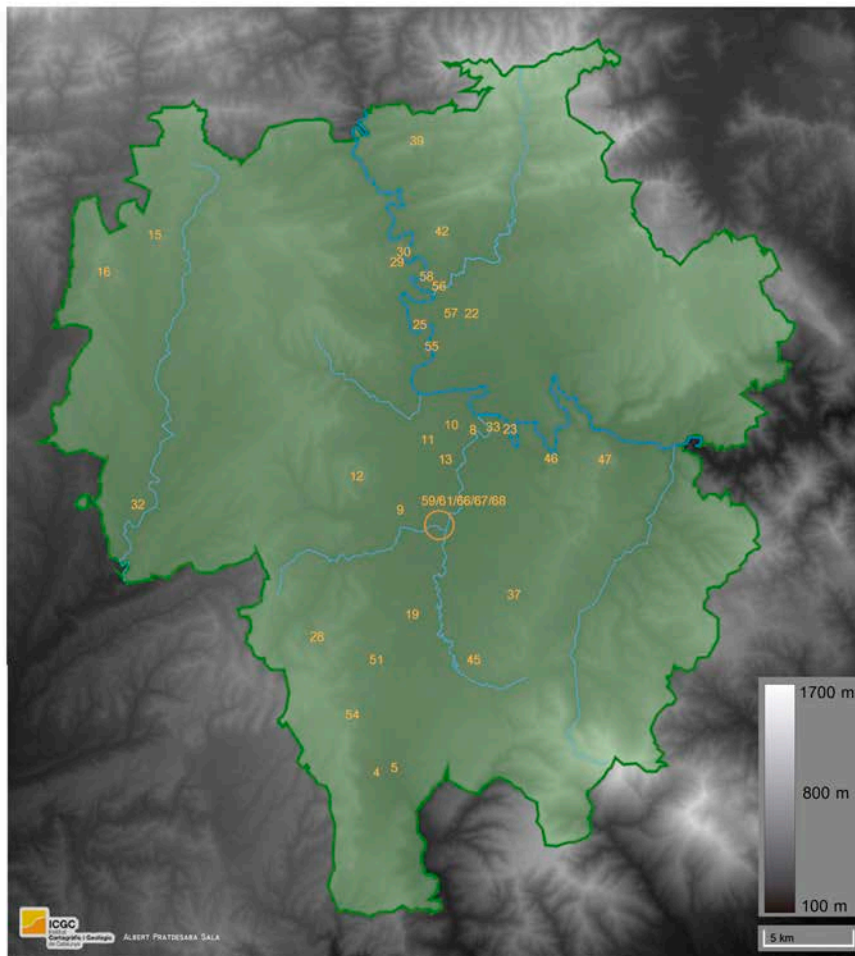
Mentre el món urbà viu aquest creixement durant el Baix imperi i la creació de la seu episcopal, al camp també es documenten un seguit de transformacions, que es reconeixen, malgrat que el registre arqueològic és molt feble, en la transformació de les vil·les.

Cal dir en primer lloc, que sembla que el pas de l'alt al Baix imperi no comporta un tergiversament important de l'organització territorial. En la majoria de vil·les s'hi troba material que s'allarga fins al Baix Imperi. Algunes, especialment les properes a la ciutat, com per exemple el Puig d'en Planes, o el Cap del Pont del Gurri, tanmateix, sembla que s'abandonen. També sembla que les vies segueixen utilitzant-se com a llocs de pas, i que la divisió territorial, la possible cadastració, també es manté.

A nivell de simple observació, sí que sembla que aquestes vil·les tardoantigues, com ha estat demostrat per exemple a la zona de Girona, podrien augmentar la seva extensió. Val a dir que ens sembla que aquesta transformació hauria estat progressiva, i que no marcaria cap trencament en l'evolució territorial de la plana.

Un indicador que ens sembla molt interessant, i que marcaria l'estructura d'aquestes finques a la baixa romanitat, és la presència de sepultures aïllades, generalment a llocs alts, no associades a cap lloc de culte. Aquest tipus d'enterrament rural d'inhumació, molt ben estudiat també a les comarques de Girona (Nolla, Casas, Santamaria, 2005), sembla que prolifera cap al Baix Imperi, i que podria correspondre a una població de tradició romana, encara no cristianitzada, que segueix la tradició antiga d'enterrar-se, prop dels

camins, en un lloc alt, dins de la pròpia heretat, com es troba en alguns turons de la Plana de Vic (Ollich, Raurell 1989).

Fase VI: Tardoantiguitat

Mapa dels assentaments tardoantics:

- 4.- Camp del Nasi - Centelles
- 5.- Tram de Via del Congost -
- 8.- Serrat dels Morts- Pladelasala - Castell de Vilagelans
- 9.- Turó de l'Osona - Mas l'Ausona
- 10.- Sant Esteve de Granollers de la Plana
- 11.- Sant Fructuós del Grau
- 12.- Castell de Gurb- Pla de la Noguera
- 13.- Creu de Mitjavia Sta. Maria de Palau- Pont de Torroella- el Vilar
- 15.- Santa Eulàlia de Puigoriol
- 16- Santa Maria de Lluçà
- 19.- Teuleria de l'Albanell
- 22- Madiroles
- 23.- L'Esquerda
- 25.- Mas del Puig (Voltregà)
- 28.- Fossa d'en Terrades
- 29.- Can Branques
- 30.- La Cugulera
- 32.- Ermita de Sant Sebastià (Oristà)
- 33.- La Muntanyeta
- 36.- Bosc del Quer
- 37.- La creu del Cucut
- 39.- Sant Maria de Besora
- 42.- Castell de Torelló
- 45.- L'Esquí - Els Castelletes
- 46.- Sant Feliu de Savassona
- 47.- Puig del Far
- 51 Castell i Contracastell
- 54.- El Vilar, Vilageliu, Can Rotlle
- 55- Puig Guardial
- 56.- Sat Feliu de Torelló
- 57.- Teuleria Morató
- 58.- Les Serrasses
- 59.- Ciutat de Vic
- 61- Coll de Vic

Un altre indicador és la perduració de la vil·la en la documentació carolíngia anterior a l'any 1000, que es manté en molts casos. Finalment, també mantenen aspectes semblants pel que fa a la presència d'aigua, la proximitat de camins, i la continuïtat d'alguns topònims. I, encara, la presència d'una ermita, de cronologia posterior, vinculada a l'heretat, pot ser un altre indici interessant.

Aquest model d'estructura rural (mas amb documentació antiga - restes romanes - necròpolis en turó sense lloc de culte- prop de vies de comunicació) el trobem repetit diverses vegades a la Plana de Vic, i ens sembla que podria ser una hipòtesi, que caldria verificar, del panorama que podrien oferir les vil·les tardoantigues a casa nostra.

Els exemples d'aquest model són els següents:

n. jac	pars urbana	pars rustica	necròpolis	aigua	via	documentació alt medieval	altres
8- Serrat dels morts	Castell de Vilagelans	El Pladelasala	Serrat dels Morts	Riu Gurri	Strata Francisca	Vilagelans (948)	Sitges/ Capella de Sta Fe.
9- Turó de l'Osona	Mas l'Ausona	Estadi mun. atletisme	Tombes de l'Ausoneta		Via que surt d'Auso per ponent		
10- Granollers de la Plana			Tombes anteriors a l'església		Strata Francisca	Granollers 943	Sitges/ posterior església
11- Sant Fructuós de Quadres	Mas de Quadres	St Fructuós		Riu Rimèntol	Camí ral (strata Cerdana)	Quadres 974	Topònim
13- Creu de Mitjavia	Santa Maria de Palau	El Vilar de Palau		Riu Sorreig, les Fonts de Palau	Camí ral (strata Cerdana + pont)	Palau 914	Topònim torre fortificada
22- Madiroles	Madiroles			Font de Madiroles	Camí casa de l'Hora	Madiroles 906	Serrat de Puig-agut
23 Mas del Puig	Gallifa?		Turó del Puig	Riu Ter	Strata Cerdana		
24- Fossa d'en Terrades			tombes aïllades	Riera de Múnter	Camí de Múnter		Sepultures prehistòriques
25- Can Branques			Tombes aïllades	Riu Ter			
26- La Muntanyeta	Puigcebró/ mas Monjo?		Tombes de la Muntanyeta	Riu Ter	Strata Francisca		Sepultures calcolítiques al Mas Monjo.
27- Bosc del Quer	Mas del Bosc del Quer?	Camps del Casal?		Font de la Riera		"Cheiro" (Quer) 927	Camp de sitges
45- L'Esquí	Vilacís (?)	Els Castelletes	Tombes de l'Esquí	Torrent d'en Sadurní	Ramal secundari de la via del Congost	"Villa Cici" (Vilacís, 914)	

n. jac	pars urbana	pars rustica	necròpolis	aigua	via	documentació alt medieval	altres
46- Sant Feliu de Torelló	Sant Feliu?			riu Ges		Vila Cerviano 968	
46- Teuleria Morató	?	Teuleria/ Vilar de dalt- vilar de Baix		Torrent de les Comes, Torrent de Masnou	Via publica a Torelló		
47 Les Serrasses	Les Serrasses		Tombes aïllades	Aiguabarrei g Ges-Ter			perduracions des d'epoca ibèrica
66- Mas Fontcoberta	Mas Fontcoberta	Sant Sixt de Miralplà	La Talaia dels Xiprers	Riu Mèder	Via cap al Lluçanès	Fontcuberta- 918	
67 - El Graell		Camp de Sitges	Sant Llorenç de Boada (posterior)	Riu Mèder			Possible teuleria

Vista del Serrat dels Morts al costat la Strata Francisca.

Som conscients que aquest panorama ens permet aprofundir poc, de moment en la naturalesa i l'organització interna del paisatge rural de l'Osona tardoantiga, però sí que ens permet fer un seguit d'observacions.

La primera, és que el món agrari tardoantic també sembla créixer i sembla consolidar el sistema fundat en l'alt Imperi en la ciutat d'*Auso*, de manera que poc a poc sembla que aquest territori vagi funcionant de manera més autònoma sense dependre tant de l'administració que ve de la ciutat. Sembla també que les vil·les més properes al nucli urbà s'abandonen, i que en canvi són aquestes més allunyades les que perviuen.

En segon lloc, la presència de les sepultures aïllades en el propi mas sense relació amb cap lloc de culte, i en canvi, guardant encara relació amb la xarxa viària, fa pensar que la cristianització al camp seria un fenomen molt més tardà i que trigaria a penetrar-hi. Caldria estudiar profundament les esglésies o ermites, totes elles de construcció més tardana, i sense tenir a veure, segons sembla, ni amb una planificació "episcopal", com ocorrerà segles més tard amb l'abat Oliba, ni tampoc cap relació amb el món funerari. Podrien ser un reflex de la cristianització d'un lloc sagrat més antic? En tot cas l'estat actual dels coneixements no ens permet donar cap argument al respecte.

La tercera observació, potser la més important és que de bona part d'aquestes explotacions se'n conserva la memòria en la documentació medieval, atès que no presenten cap ruptura ni en el topònim ni, sembla, en el model d'explotació, que representa, encara en en en món carolingi, un element de referència cadastral per a les operacions de compravenda prou sòlid i prou útil. Així doncs, es pot aplicar al camp ausetà l'arrasament que van patir la ciutat d'Ausona i la seu episcopal durant els 80 anys de destrucció del bisbat i de presència sarraïna? La resposta, si jutgem per la permanència dels elements que han perviscut, sembla que ha de ser negativa. Potser va canviar la gent, però no hi va haver un establiment musulmà massiu al camp, ni es va trencar la manera d'organitzar el territori rural. Aquest fet, ja observat per Ordeig, fa pensar que molt probablement la destrucció dels musulmans no va ser una invasió pròpiament dita, sinó simplement una lluita pels centres de poder, eminentment urbana. La organització del camp, hereu de les reformes altimperials devia continuar persistint atès que, amb un aspecte molt similar, la trobem reflectida en la documentació medieval anterior a l'any 1000.

9.4. LA RECUPERACIÓ D'UN NUCLI MILITAR. ROTA CIVITAS - L'ESQUERDA. EL CAMP DE SITGES COM A CAS D'ESTUDI.

A aquest panorama pràcticament hereu del món clàssic, marcat per una *urbs* i el seu *ager*, hi comencen a aparèixer altres elements de control. L'origen sembla trobar-se en les reformes de Dioclecià a finals del segle III, que a part de les grans divisions territorials que portaran a la implantació de les províncies i les diòcesis, transforma profundament l'administració de l'estat, amb un sistema que separa de manera efectiva el poder civil del poder militar. La intenció d'aquesta divisió era evitar els cops d'estat i la inestabilitat que s'havien anat donant durant tot el segle III (Revilla, Santacana, 2005). Tanmateix, les conseqüències d'aquesta nova remodelació aniran tenint conseqüències en el Baix Imperi. A mida que els nuclis imperials es vagin afeblint, el poder civil i urbà l'aniran agafant les seus episcopals, que seran les hereves dels nuclis urbans medievals. La seu d'Ausona, a Vic n'és un clar paradigma. El poder militar en molts casos serà assumit per l'elit visigòtica, primer com a *foedus* dels dirigents romans, i posteriorment, com a dret propi.

L'establiment d'aquests elements militars visigots comporta canvis en el territori, que a la plana de Vic es poden reconèixer de manera clara. El més important és la reocupació dels antics assentaments en altura ibèrics recuperant les antigues pautes protohistòriques de control del territori, en el que seran la primera llavor dels posteriors castells medievals (Rocafiguera, 2003). Aquest fenomen no és singular de la plana de Vic, sinó que es reconeix a tots els territoris amb presència gòtica, tant a Hispània, com a Itàlia i la Gàl·lia (Martín-González, 2013). A la comarca, l'existència d'aquesta xarxa de fortificacions ha estat ben estudiada per Albert Pratdesaba (2016).

Tots aquests fenòmens es concreten de manera molt clara en el jaciment de l'Esquerda, un lloc central del territori ausetà en temps ibèric, que torna a ser ocupat per exercir-hi una funció militar, almenys des del segle VI dC, i possiblement amb anterioritat.

Com ja s'ha vist el jaciment de l'Esquerda va ser una ciutat fortificada, destruïda en el context de les Guerres Púniques i abandonada a la fi del segle I aC, en el moment en què el lloc central del territori es concentra en la nova *Auso* romana, al centre de la Plana. L'Esquerda, doncs, abandonada al llarg de tots aquests segles, torna a ser ocupada a començaments de l'edat Mitjana.

Les campanyes d'excavació portades a terme des de l'any 2002, però sobretot amb l'inici del projecte de l'excavació i restauració de la muralla l'any 2012, van posar al descobert una nova fase important al jaciment, la fase visigoticocarolíngia, que es va anomenar fase 7. Aquesta etapa ha estat objecte principal de recerca al jaciment durant els darrers anys i ha estat la base de nombrosa bibliografia d'anàlisi (Pratdesaba, 2014; Ollich, Rocafiguera, Pratdesaba, Pujol, 2012); interpretativa (Ollich, Rocafiguera, Pratdesaba, Ocaña, Amblàs, Pujol, Serrat 2017) i experimental, especialment pel que fa a la fase carolíngia.

L'evidència arqueològica de la fase visigòtica al jaciment de l'Esquerda es concreta en tres elements fonamentals: la muralla i les estructures defensives, la necròpolis extramurs, i el camp de sitges que trenca les estructures ibèriques.

La muralla visigòtica de l'Esquerda va ser identificada a partir d'un projecte de recerca que va permetre excavar en extensió el seu exterior²⁰⁸. Anteriorment es creia erròniament que l'origen de la muralla era del període ibèric recent (Ollich, Rocafiguera, 1993), i que havia estat refeta en temps del poblament feudal. Tanmateix, l'excavació va poder determinar que es tractava d'un pany de muralla de gairebé 150 metres lineals, de gairebé tres metres d'amplada, i que s'assentava directament sobre les restes enderrocades de la fortalesa ibèrica, de la qual n'aprofitava sistemàticament tot el material constructiu, i que va ser construïda de nou en temps visigòtic (Pratdesaba, 2014; Ollich, Rocafiguera, Pratdesaba Pujol, 2013). La muralla va ser refeta a l'època carolíngia, i les traces més evidents de la remodelació són les torres que s'adossen al parament murari (Pratdesaba, 2014; Ollich, Rocafiguera, Ocaña, 2016).

Durant la primera campanya d'excavació de l'exterior de la muralla, es va localitzar una necròpolis d'inhumació en la qual s'han recuperat 13 individus, tot i que es pensa que la necròpolis pot ser més extensa. Els enterraments són en fossa simple o amb caixa de

²⁰⁸ El projecte de la muralla de l'Esquerda va ser iniciat en el marc del conveni Caixes, de la Generalitat de Catalunya entre els anys 2012 i 2013. Posteriorment ha estat objecte d'uns quants projectes de recerca: Ministerio de Economía y Competitividad, DGICYT HAR2012-36497: *Sistemas defensivos en la primera frontera carolingia al Sur de los Pirineos. Aplicación de la Arqueología Experimental al conocimiento de la polorcética alto-medieval en el río Ter*. IP: I.Ollich (2013-2015); i el Projecte d'Excavació Quadriennal (2014-2017) aprovat i finançat per la Generalitat de Catalunya: *L'Esquerda i el seu territori entorn del Ter des d'època antiga fins la medieval (2014-2017)*. IP: I. Ollich, D. Serrat; direcció arqueològica: I. Ollich, M. Rocafiguera, O. Amblàs.

lloses orientats d'est a oest. Els individus corresponen a diferents edats, fins i tot es troben enterraments infantils, sense aixovar funerari. L'estudi preliminar, realitzat per Antònia Díaz permet parlar d'individus de sexe masculí, i de l'evidència de marques de ferides, clarament de caràcter bèl·lic en un d'ells (Díaz, 2018). La datació radiocarbònica practicada pel doctor Joan S. Mestres a les restes òssies confirma que es tracta d'enterraments del segle VII-VIII²⁰⁹ (Mestres, 2013), d'un moment anterior als individus de la necròpolis documentada entorn de l'església de Sant Pere a l'interior del poblat (Mestres, 2015; Ollich, Rocafiguera, Amblàs, Pratdesaba, Pujol, 2014). Així doncs, aquesta necròpolis podria correspondre al primer moment de reocupació de l'Esquerda en temps visigòtic, que seguiria la pauta clàssica dels enterraments romans, de sebollir els individus prop de les vies d'accés i fora del nucli habitat.

El tercer element, que analitzarem més en detall, és el camp de sitges documentat des de l'any 92 al jaciment sobre les estructures ibèriques i que ens proporciona una informació molt important per a la interpretació del nucli de l'Esquerda en el conjunt del territori. El camp de sitges es situa a redós de la muralla ibèrica, i s'estén per ponent a la part interior de la muralla visigòtica. Les primeres 66 han estat objecte d'un estudi monogràfic²¹⁰.

Les sitges excavades són molt irregulars, amb formes que van de circulars a globulars, directament excavades en el sòl que constitueixen els sediments de les diferents etapes del poblat ibèric. En general, no s'observa cap mena de revestiment a les parets de la sitja, a excepció de la sitja 50, que presenta un petit mur de pedra de contenció, a una sola cara, a una part de la sitja. Al marge d'aquest tret comú, no es presenta cap més traça de regularitat. Les sitges solen ser de petites dimensions, tot i que algunes d'elles tenen més de dos metres de diàmetre i no s'observa una mesura estandarditzada per a la seva elaboració; algunes arriben fins a la roca mare o la retallen, mentre que d'altres tenen la base en el mateix sòl. Com que només se n'ha conservat el fons, de la majoria no en podem valorar la fondària. Tanmateix, les sitges que es troben més a l'oest han

²⁰⁹Datació c14

²¹⁰L'excavació de les sitges de l'Esquerda ha format part dels objectius de recerca en els projectes entre el 2001 i 2018. L'any 2011 es va realitzar un estudi de les primeres 66 sitges, finançat per l'AGAUR-ACOM (2012), que es troba en aquests moments en procés de publicació. En aquest projecte hi van participar: Imma Ollich i M. Rocafiguera (estudi estratigràfic i interpretació). A. Pujol (planimetria) A. Pratdesaba (estudi ceràmic) A. Valenzuela (arqueozoologia) i C. Cubero (antracologia i carpologia), M. Ocaña (gestió).

conservat més potència estratigràfica i, per a algunes es pot estimar una profunditat de fins a dos metres.

Es tracta d'un camp de sitges de llarga durada, no és d'un moment puntual. Això es demostra per la superposició de sitges excavades sobre els rebliments d'estructures anteriors, i això fins a quatre vegades en un mateix espai. Aquesta idea reforça el fet que aquesta zona ran de la muralla de l'Esquerda era un espai volgudament destinat a l'emmagatzematge de collites -o excedents de producció-, en relació amb un habitatge o una població permanent.

La funció primària d'aquestes sitges era la d'emmagatzematge de gra. Així ho demostra la presència a l'interior d'algunes d'elles de la llosa plana que serviria de coberta. Tot i que no tinguin cap mena de revestiment a les parets, els treballs de Peter J. Reynolds (1986) i una pròpia experimentació portada a terme en sitges medievals a l'ÀREA de l'Esquerda (Ollich, 2012) en demostren clarament el funcionament. Així, s'ha pogut comprovar experimentalment que aquestes sitges funcionaven uns 10 anys, i que partir d'aquí començaria el seu procés de deteriorament, amb filtracions i altres problemàtiques que n'aconsellaria l'amortització. Ara bé, segons es desprèn de l'anàlisi paleocarpològica, totes elles pertanyen a abocaments secundaris. Així doncs les restes de llavors trobades pertanyen a les restes de cuina o de menjar. Això pot indicar que la majoria de sitges es van amortitzar un cop buides, cosa que cal tenir en compte per establir-ne la cronologia.

El farciment d'aquestes sitges, doncs, aporta informació valuosa pel que fa a la dieta. Les llavors que hi apareixen sobretot cereals de secà de cicle llarg i curt, amb predomini de les espècies de blats nus. S'hi testimonia també el blat vestit, i l'ordi, el mill, la civada i el sègol. A part, hi apareixen algunes restes de lleguminoses com ara llenties, erbs i faves i alguns fruits, com l'ametlla i la cirera. També hi apareixen plantes silvestres i adventícies relacionades amb el conreu i el consum de cereals.

El consum de cereals anava acompanyat d'una important dieta càrnica. Les sitges havien estat reblertes amb restes d'escorxador, que representen més del 60 % dels materials del farciment. A l'Esquerda es consumien sobretot ovelles i cabra, i a més, es detecta una pauta de sacrifici comuna en l'estació i l'edat dels animals, cosa que fa pensar en una activitat organitzada. La dieta es completava amb la carn de boví i de porc. A més es constata també la presència d'aviram. A part del bestiar domèstic, queda ben clara la

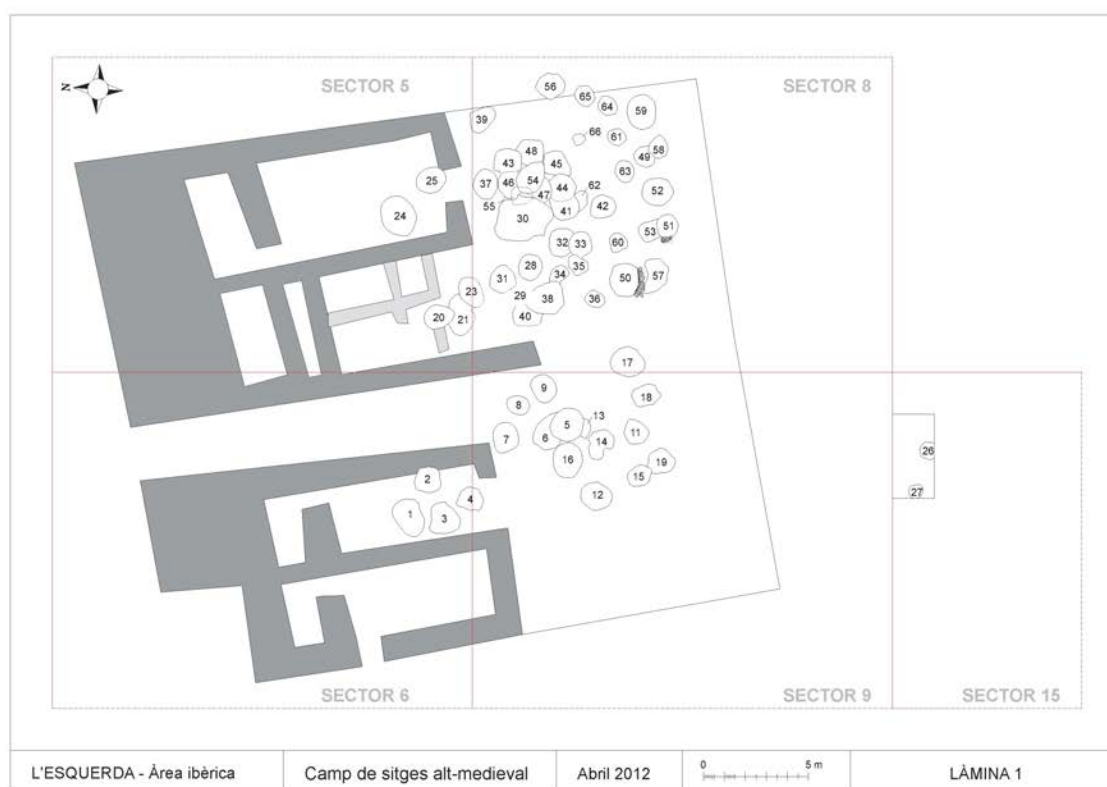
importància de la caça menor, documentada amb els conills i la perdiu, i també la caça major, com ho testimonien les restes de cérvol, de porc -probablement porc senglar, les restes del qual són sovint impossibles de distingir de les del porc domèstic –, i fins i tot d'ós bru, del qual se'n devia aprofitar sobretot la pell.

El fet que moltes sitges fossin colmatades amb material de rebuig, és també una dada significativa de la proximitat d'un lloc d'ocupació. Existeixen diversos motius possibles per guardar el gra amagat lluny de l'assentament, però aleshores és pràcticament impossible que es reomplnin aquestes estructures amb restes de l'activitat realitzada al poblat. Per tant, es sitges, juntament amb la necròpolis i amb la construcció de la muralla, evidencien una important ocupació de l'indret.

Pel que fa a la seva cronologia, la datació absoluta practicada sobre les restes d'un garrí del fons de la sitja 16, deixen clara una datació del segle VII dC, clarament atribuïble al període visigòtic²¹¹ (Mestres, 2004). A més, les restes ceràmiques trobades en el farciment, van des de ceràmica romana tardana (*Terra sigillata* clara, ceràmica comuna, àmfora africana) de fabricació a partir del segle IV dC, fins a ceràmica carolíngia. Els fragments de ceràmiques més antigues, ibèriques i de vernís negre, que també es localitzen a l'interior, s'han de considerar part del sòl on les sitges van ser excavades, i per tant no aporten cap informació de caràcter cronològic. Tot plegat fa pensar que el camp de sitges de l'Esquerda s'hauria iniciat en un moment incert del període tardoantic. D'altra banda, la presència de ceràmiques carolíngies en només una de les sitges (sitja 11), i la total absència de ceràmiques grises medievals posteriors a aquesta cronologia, reafirmen que el període carolingi (segles VIII i IX) en representa el moment final, on aquest camp ja tindria una utilització més residual o aniria entrant en desús.

Quina seria doncs la funció d'aquest assentament? i quins els motius de la seva reocupació? Les restes arqueològiques (muralla, camp de sitges) assenyalen clarament el caràcter militar de la fortalesa. I el mateix fan les migrades restes documentals carolíngies: totes elles, en referir-se a Roda, fan servir el terme "*Rota Civitas*". Sembla plausible que el poder civil, esdevingut eclesiàstic i el poder militar, ocupat per l'exèrcit romà i posteriorment liderat pels visigots, segueixin pautes territorials diferents. El poder militar sembla reocupar els antics assentaments ibèrics, i especialment el de l'Esquerda,

²¹¹ Datació de C14
372

El camp de sitges de l'Esquerda. Planimetria A. Pujol

que esdevé una altra vegada un lloc central, potser encara no cristianitzat com semblen indicar les sepultures, recuperant l'antiga capitalitat del territori indígena. Així doncs, la dualitat de la ciutat (*urbs*) i la ciutadella (*civitas*) uneixen en un de sol els dos models d'organització territorial osonenca.

9.5- EL TERRITORI AUSETÀ EN EL PAS CAP A L'EDAT MITJANA

Fent una visió general en el trànsit des del baix imperi romà fins a l'inici de l'Edat Mitjana podem distingir-hi a grans trets dos moments. El primer és la fase baix-imperial pròpiament dita (s III-IV dC), on tots els indicis fan pensar que el territori ausetà viu una clara puixança. Així ho mostren les migrades restes arqueològiques a Vic, una ruralitat activa, i una xarxa de vies de comunicació que es repara o es reforça. Aquest creixement sembla coherent amb el que passa a d'altres ciutats, concretament a *Barcino*, on també en aquesta etapa baix imperial no semblen endevinar-se símptomes de crisi (Rodà, 2001).

El segon moment, que podríem situar a grans trets al tombant del segle V dC, suposa dues mutacions importants: la primera és l'adveniment del cristianisme, que suposa un canvi important en l'estructura del poder i en la seva gestió. L'establiment del bisbat i la implantació d'una seu episcopal marcaran transformacions en l'urbanisme i en la manera de concebre la ciutat. A *Ausona* no podem veure bé aquest canvi atès que no tenim informació sobre la localització de la primera catedral. Queda clar també que en aquesta primera fase és possible que la cristianització no penetrés encara en el món rural, que seguiria vivint segons els costums clàssics.

El segon canvi és l'adveniment de les forces germàniques, que estableixen una "*Sedes Regia*" a *Barcinona* (Ripoll, 2001), fent que la ciutat esdevingui molt important per al territori del nord-est peninsular. Es podria atribuir a una pretesa arribada de contingents visigots la pèrdua del terme "civitas" associat a l'antiga *Auso* romana? Com hem vist, el bisbe Cinidi porta associat el terme *Ausonitanae civitatis*, que desapareix en l'apellatiu dels bisbes posteriors. Podria tenir a veure aquest fet amb el naixement de la *Rota Civitas* que apareix a la posterior documentació carolíngia? Sembla que durant els segles VI i VII es vagin separant aquests dos poders, i que l'antiga *Auso* vagi agafant el poder civil, de la mà del poder eclesiàstic, mentre que el poder militar es podria haver traslladat a Roda Ciutat, recuperant les antigues pautes d'organització del territori.

Així doncs, *Rota Civitas* seria realment això, un estament militar de control del territori. El camp de sitges, i les pautes de sacrifici de la fauna podrien correspondre a saquejos, o cobraments de taxes per mantenir l'exèrcit. D'altra banda, tot i que l'estudi de la necròpolis no ens permet encara saber si els individus enterrats són realment germànics²¹², alguns indicis posteriors a l'assentament el vinculen amb una suposada presència germànica. Per exemple, els antropònims que apareixen a la documentació més antiga referent a Roda Ciutat (Eldregod, Wisall, Wittard...) indiquen inequívocament aquest origen (Ollich, Ramisa, Ocaña, Rocafiguera, 1995). També semblen tenir un origen germànic les sivelles de bronze decorades que s'han localitzat en diversos contextos del jaciment (Ollich 1976; Bolós, Ollich, Padilla, Pagès, Riu, 1981). Finalment, l'advocació de les esglésies de Roda Ciutat (Sant Pere, a l'Esquerda; Santa Maria, al Cap del Pont; i Sant Miquel, a la Guàrdia), similars a les advocacions d'Egara o de la ciutat de Vic, també apunten en aquesta direcció.

²¹²Agraïm a Antònia Díaz aquesta informació, que és un avanç del seu estudi.

Que el territori ausetà continua essent una cruïlla de camins i un lloc estratègic en el regne visigot queda completament demostrat ran de la revolta que es produeix entre les elits godes a la mort de Recesvint, un cop coronat Wamba, i que és magníficament narrada per Julià de Toledo. En l'itinerari que segueix el nou rei en la persecució del Dux Paul, queda clar el pas per l'*Ausonensem civitatem* d'un dels seus exèrcits²¹³. Podria ser aquesta civitas ausetana la mateixa Roda ciutat? El pas de la Strata Francisca i el gual del riu Ter, i l'accés cap als Pirineus per Camprodon i la vall del Tec a través de Coll d'Ares, així semblen assenyalar-ho. Albert Pratdesaba planteja la possibilitat que fos aquesta revolta la que creés la necessitat de reforçar el territori, i que fos en aquest moment que es reforçés Roda Ciutat (Pratdesaba, 2016). Cal esperar no obstant nova recerca per poder arribar a verificar aquesta hipòtesi.

Poca cosa més sabem, de moment, d'aquesta etapa tan interessant de la història. Tenim notícies de la invasió musulmana a partir dels anys 718-719, però cap element arqueològic clar que ens permeti afirmar la seva presència i, encara menys, el seu establiment. La poca documentació posterior parla de destruccions i d'abandonament de les fortaleses ausetanes²¹⁴, i les estructures de poder trigaran a refer-se. El bisbat de Vic es referà cent anys més tard, però l'antiga urbs haurà esdevingut un "vicus". La "civitas" seguirà sent Roda, que esdevindrà una potent fortalesa carolíngia amb un protagonisme important en la conquesta de Barcelona (Ollich, 1998, 2000, 2004). La documentació medieval posterior segueix reflectint l'organització rural que van implantar els romans, junt amb l'organització imposada pels ibers ausetans i recuperada en temps visigòtics. De moment les fonts arqueològiques no han sabut revelar les traces d'aquest episodi que, potser, va afectar només als centres de poder, i per això ha quedat palesa tan sols en la documentació escrita.

²¹³ *de hinc [terra dels bascons, Calahorra i Osca], electis ducibus, in tres turmas exercitum dividit, ita ut una pars ad Castrum Libiae, quod est cirritaniae caput, pretenderet; secunda, per **ausonensem civitatem**, Perinei media, tertiam per viam publicam iuxta ora maritima graderetur*". (Julià de Toledo. *Historia Wambae* cap. 3. A Schulten (ed), *Fontes Hispaniae Antiquae*. Vol IX. p. 329).

²¹⁴ "El resultat fou la despoblació, almenys parcial, com es desprèn d'unes frases de l'Astrònom que [...] ens assabenten que , vers el 797[...] la ciutat d'Osona i les fortaleses properes eren abandonades des "de temps"(olim) deshabetades" (Ordeig, 1981: 16)

CONCLUSIONS

L'objectiu d'aquest treball era intentar comprendre, en la mesura d'allò possible, la dinàmica territorial de la població ausetana i la seva evolució al llarg del temps. Per fer-ho hem hagut de partir d'un registre arqueològic molt divers en naturalesa i en rigor, que sovint es fa difícil d'interpretar globalment i que dificulta els treballs de síntesi necessaris per donar sentit a qualsevol investigació de detall.

Per aquest motiu hem pres com a base l'estudi del territori a nivell *macro* per poder harmonitzar aquest conjunt tan dispers d'informacions, i l'evolució diacrònica per comprendre aquest conjunt de dades i donar-los una dimensió històrica. La reflexió sobre aquesta evolució ha posat sobre la taula un seguit de novetats i perspectives, que són les que exposem tot seguit.

Tot i així, la manca d'evidències empíriques i la migradesa d'algunes restes fan molt difícil aportar resultats concloents i tancar temes. Més aviat hem pretès obrir-ne de nous establint una proposta d'interpretació d'aquestes etapes històriques a partir de la informació que tenim actualment, i que haurà de ser necessàriament precisada, modificada, discutida o refusada, a la llum de les noves investigacions. Si aquesta crítica es produeix, aquest treball haurà tingut el seu sentit.

Dit això, aquestes conclusions obeeixen a tres àmbits diferents. El primer, i el més important són els resultats de la interpretació d'aquesta recerca, que ens permeten obtenir una visió conjunta i evolutiva del desenvolupament històric d'aquest territori, i posar sobre la taula un seguit de noves perspectives. En segon lloc, el treball ens ha fet reflexionar sobre un conjunt de mancances i necessitats que afecten a l'arqueologia osonenca i en tercer lloc, l'elaboració d'aquesta anàlisi ha obert un conjunt de perspectives per a la recerca, que poden contrastar en el futur algunes de les hipòtesis elaborades en aquest treball.

Axí doncs, la construcció del territori ausetà es pot concretar en els punts següents:

- ***La construcció del territori ausetà s'inicia a la fi de l'edat del bronze o a inicis de l'edat del ferro.***

Tot i que hi ha indicis de l'ocupació de la comarca d'Osona des de la fi del paleolític, és en l'etapa del bronze final, però sobretot a la primera edat del ferro (s. VIII-VII aC), que trobem un canvi en la dinàmica de les poblacions que tindrà continuïtat en el posterior poblament ibèric. Aquesta dinàmica de canvi és paral·lela al que succeeix en molts assentaments del territori gironí i permet desmentir les hipòtesis que proposaven per als ausetans un procés d'iberització més tardà. Coneixem encara poc les estructures d'aquests moments inicials, i encara menys les seves dinàmiques socials i econòmiques, però sembla que van iniciar un model ocupacional del territori que va tenir continuïtat durant tot el període ibèric.

- ***La societat ausetana va esdevenir en el període ibèric ple un territori polític, amb una possible estructura protoestatal.***

Després d'un període de formació que es reconeix en el territori, però que presenta dinàmiques encara poc precises, es pot reconèixer a partir de mitjan segle IV a C una organització territorial supralocal en territori ausetà. Es reconeix sobretot per una definició del territori, a partir de l'establiment d'uns límits en altura, com a punts de control en la perifèria de la Plana, i l'establiment d'unes fronteres tipus *Black hole*, com el Ripollès o les Guilleries, que ajuden a delimitar aquest territori. Que existeix una clara voluntat d'establir fronteres ho mostra la construcció del Casol de Puigcastellet al segle III aC, en un indret escollit per reforçar la defensa d'una de les vies de penetració des de la costa. Aquestes fronteres que delimiten de manera clara el territori ausetà des de la perifèria, territori que quedarà definit prenent com a nucli la Plana de Vic i les elevacions al seu entorn.

En l'organització interna d'aquest territori podem establir-hi un lloc central que en podria fer la funció de capitalitat. Entre tots els jaciments estudiats destaca en aquest sentit el jaciment de l'Esquerda. La seva situació geogràfica en una península espadada sobre el Ter prop de la Plana, però amb defenses naturals, són una base per a la seva singularitat. Ara bé, el que realment fa proposar-la com a ciutat capital dels ausetans, la possible *Ausa* ibèrica, és l'estructura urbana que presenta el jaciment en el segle IV aC, amb una planta d'estil hipodàmic que parteix de les estructures de fortificació i que organitza tot l'assentament a partir d'un carrer longitudinal que travessa la part alta de la península de

nord a sud; diverses àrees tecnològiques que serveixen per a l'abastament del poblat, en la qual destaca una ferreria; algunes evidències de monumentalització, com la pavimentació amb còdols dels carrers, i sobretot, la presència d'un santuari urbà a sota les estructures de la posterior església romànica. D'altra banda, cal reconèixer la manca de residències singulars, que reflectirien l'existència de l'elit governant a la ciutat i el territori, i que es justifica per la destucció total de la part alta de l'assentament amb la construcció del poblat medieval. També representa una mancança el desconeixement total de les necròpolis. En aquest estat de coses, només alguns elements materials com les espases, i altres elements d'abillament, permeten pensar en l'existència d'aquests guerrers.

L'existència d'un territori organitzat coincident amb el país dels ausetans es fa palès en l'anàlisi de la distribució de les grans entitats de població d'època ibèrica feta pel professor Sanmartí (Sanmartí, 2001). Per bé que el seu estudi es basa sobretot en les unitats polítiques de la costa catalana, l'espai que els polígons de Tyssen assenyalen correspon perfectament a l'espai ausetà, com ell mateix reconeix en publicacions posteriors (Sanmartí, 2003). Així doncs, tot i que els vestigis materials encara no són prou contundents, semblaria clar que durant el període ibèric ple el món ausetà esdevé una unitat política, que s'anirà consolidant durant el segle III aC, i que tindrà el seu reflex en la preparació i la participació en la Segona Guerra Púnica i en les revoltes ibèriques posteriors.

- L'organització del territori i l'evidència arqueològica fan que es puguin atribuir als Ausetans clàssics els fets que els atribueixen les fonts durant la Segona Guerra Púnica i les revoltes ibèriques posteriors.

L'organització del territori ausetà a mitjan segle III aC i l'evolució de les estructures de defensa en jaciments llargament estudiats, el Turó del Montgròs, el Casol de Puigcastellet i l'Esquerda mostren que el territori ausetà clàssic es va preparar a fons per participar en el conflicte que suposà la Segona Guerra Púnica. Es pot plantejar un cert reforçament de la frontera per llevant, que proposem com a línia divisòria entre el territori de la costa sota influència romana, i l'àrea d'influència cartaginesa. Tots aquests arguments arqueològics són coherents amb el que relaten les fonts escrites sobre el desenvolupament del conflicte, on els ausetans apareixen sovint anomenats. Ens sembla que els arguments arqueològics i la lògica en el desenvolupament del conflicte i de les posteriors revoltes

troben molts més arguments i molt més sòlids si són atribuïts al poble ausetà clàssic que no pas si ho són als pretenduts ausetans de l'Ebre. En aquest segon cas, hauríem d'inferir que un poble molt organitzat que apareix repetidament a les fonts i que protagonitza uns fets que són singularitzats pels romans, desapareix del tot sense deixar rastre assimilat per altres pobles pocs anys després. En el cas del territori clàssic hem d'assumir una sola errada en la designació d'un riu, que el mateix cronista ha ubicat a diversos llocs de la geografia ibèrica. Independentment de l'existència d'un poble osità a l'Ebre, creiem que són els ausetans clàssics els que esmenten les fonts, tant durant el conflicte com en les revoltes ibèriques posteriors. Les destruccions que es documenten en les fortaleses ausetanes, el seu posterior abandonament, l'evolució de l'espai en el període iberoromà i la continuïtat en la toponímia, semblen coherents amb aquesta interpretació dels fets.

- ***Les transformacions que es produeixen a Osona durant el període iberoromà són coherents amb l'estructura territorial dels temps anteriors. La presència militar romana i la construcció de les primeres vies s'adiu amb la necessitat de control d'un territori estratègic per al domini del nord-est peninsular.***

El període històric comprès entre el segle II i I aC és una etapa de canvis molt grans que suposen una transformació de l'estructura territorial anterior. En els primers temps s'assisteix a un progressiu abandonament de les fortificacions en altura, algunes de les quals com a conseqüència directa d'una potent destrucció. L'abandonament d'aquests nuclis de control territorial té un doble efecte, en la dilució de les fronteres i en l'ocupació d'alguns dels espais limítrofs, i per altra, el creixement i les noves implantacions dels assetaments de segon ordre al pla i a les petites elevacions al voltant. Aquesta destrucció podria haver tingut efectes polítics, que es traduirien en una menor cohesió del territori.

Paral·lelament assistim a la primera presència militar romana al territori, especialment a la seva zona meridional. Entenem que aquesta implantació primerenca s'adiu amb la necessitat de control d'un territori propens a les revoltes d'una banda, i de l'altra altament estratègic per tenir controlades les terres de l'interior del nord-est peninsular. Aquesta presència accelera els canvis en el territori, especialment amb l'establiment d'una nova xarxa de comunicacions que, segons sembla, podria tenir l'altiplà del Lluçanès en el punt de mira. Aquest espai perifèric esdevé ara fressat per múltiples camins que permetran la circulació d'exèrcits, i garantiran el pas del Pirineu evitant les valls, alhora que són un element efectiu per desballestar qualsevol revifalla d'antigues aliances entre pobles

ibèrics, com ausetans i lacetans. La comunicació amb la costa es farà també amb la via Sergia, que, seguint segurament els passos elevats assolirà el Vallès per atènyer la gran artèria costanera.

Aquesta presència militar romana és ben evident al jaciment del Camp de les Lloses, i es documenta especialment per les abundants troballes numismàtiques al seu entorn. Ens sembla que és en aquesta zona on, a nivell cultural, es produeixen els primers contactes culturals que es materialitzen al jaciment amb la barreja d'elements inequívocament itàlics, com la forma de les cases o la cultura material, amb elements de caràcter indígena, com les tècniques de construcció o els rituals d'enterrament. Aquest contacte podria coexistir amb les reformes de l'exèrcit romà a mitjan segle II aC, que es doten de tropes auxiliars formades per guerrers indígenes. Tenim força evidències que els genets i guerrers ausetans es van integrar en aquest nou sistema militar, que devia propiciar l'establiment de noves relacions i aliances.

El nou nucli d'influència devia entrar en contacte amb els elements de l'antic poder indígena. Els diferents pactes amb elements de l'antiga elit crearan noves aliances i afavoriran la divisió de l'antiga unitat territorial. Potser així caldria entendre el nucli de Malla i el seu monument funerari. D'altra banda, l'establiment de Tona exerceix com a focus d'atracció econòmica, que es concreta en el creixement de nuclis rurals i zones artesanes al seu entorn. No és anecdòtic que per aquest cantó arribin els primers elements materials d'aculturació, com el grafit ibèric de les Escomes.

Que el focus de romanització a casa nostra té l'origen en l'aparell militar es demostra també al llarg del segle I aC, i especialment amb l'episodi que tan bé relata el jaciment de Puig Ciutat al Lluçanès. La recerca mostra que a l'assentament podria haver-hi tingut lloc un dels escenaris de la Guerra Civil entre Cèsar i Pompeu previ a la campanya d'Ilerda narrada per Juli Cèsar. Més enllà de la identificació del conflicte, el fet demostra encara una altra vegada que Osona i els ausetans eren ben presents en el concepte d'Hispania Citerior. Els esments que en fan els diversos autors clàssics, Estrabó, Plini, Ptolomeu, coincideixen amb aquesta importància del territori que a vegades costa més de reconèixer a nivell arqueològic.

- ***La fundació de la ciutat d'Auso, de nova planta, al centre del territori ausetà obeeix a una nova reforma en el marc de l'imperi romà, reforma que prendrà com***

a base a Osona la primitiva territorialitat indígena assimilant el nom de la seva capital.

Després de segles d'haver dit i escrit que la ciutat romana d'Ausa s'havia assentat sobre l'antiga capital ibèrica i n'havia conservat el nom, avui dia es pot desmentir rotundament aquest fet, atesa la manca d'indicis arqueològics d'època ibèrica a Vic. Així doncs es pot afirmar que es tracta d'una ciutat de nova planta, probablement contemporània de *Barcino*, planificada en el marc de les reformes territorials que emprèn l'emperador August a la Hispània Citerior. També que el nom que mostren les fonts epigràfiques, *Auso*, és el que designa la nova ciutat, topònim que, d'altra banda, és molt més coherent amb l'*Ausona* - *Osona*, que ha arribat fins a l'actualitat.

Malauradament, les restes que es conserven de l'antiga ciutat, a part del monumental Temple són molt esparses, alterades ja d'inici per la ciutat medieval i pràcticament destruïdes per les reformes posteriors. Ara bé, una observació d'aquestes migrades restes, d'altra banda molt persistents arreu del centre històric de Vic, ens permet parlar d'una petita ciutat de planta quadrada emplaçada a la riba suau del riu Mèder, que faria, sobretot, de centre administratiu i comercial del territori. La presència d'un nucli religiós, d'unes possibles termes i de diverses sitges per a l'emmagatzematge ens fan pensar que potser l'*Auso* romana hauria tingut ja la funció de mercat que posteriorment es consolidarà en temps medievals.

Però creiem que no tan sols seria un nucli administratiu. L'indici d'algunes infraestructures hidràuliques, i l'existència com a mínim de tres necròpolis al llarg dels camins fan pensar que la ciutat podria gaudir d'un nucli de població estable, que aniria creixent en temps baix-imperials, com demostra la continuïtat dels enterraments tardoantics al llarg dels camins de sortida de la ciutat.

És molt significativa la voluntat de l'administració romana d'atorgar a aquesta nova ciutat el nom de l'antiga capital ibèrica (potser *Ausa*?), afavorint així l'assimilació del territori a la nova realitat administrativa. El fet que durant tot aquest període el jaciment de l'Esquerda, que havia estat profusament ocupat des del segle VII fins al segle I aC romanguí desert, ens sembla un argument més per pensar en una possible dualitat d'enclavaments per a una mateixa funció, i que de fet l'Esquerda podria haver estat l'antiga capital ibèrica. De fet, la distància entre els dos nuclis, d'uns 5 quilòmetres en línia recta fa possible

escenificar aquest “trasllat” de la capitalitat en una ubicació més òptima per a les comunicacions i per al comerç.

Perquè, de fet, sembla que són els assentaments rurals, travats per una sòlida xarxa de vies de comunicació, el motor del territori en aquest període. La xarxa viària mostra una ciutat d'*Auso* connectada amb la puixant ciutat de *Barcino* per migdia, amb les planes de la depressió central per ponent, i amb el Pirineu i els seus passos remuntant la vall del Ter cap al Pirineu i la Cerdanya, o cap als altiplans de la Garrotxa i el coll d'Ares. També s'han conservat els antics camins a través de les Guïlleries que probablement també eren utilitzats per accedir a la costa gironina. Les reparacions en aquestes vies, ben documentades en el baix Imperi pels mil·liaris trobats al Molí de les Canes, indiquen una vitalitat que s'adiu amb les troballes baiximperials a la ciutat.

Del camp s'ha de dir que en coneixem molt poc; ara bé, les restes materials d'època romana escampades pel territori ens permeten adonar-nos que especialment la Plana de Vic estava sembrada d'explotacions agràries que aprofitaven els turons testimoni, els meandres dels rius i les planícies ben airejades per establir-hi els nuclis de la vil·la. Cal dir que moltes explotacions podrien haver tingut l'origen en el període iberoromà, per bé que la manca d'excavacions en aquest àmbit ens impedeix afirmar-ho. També a l'altiplà del Lluçanès es trobaven explotacions d'aquest estil. La presència d'aquests nuclis fa pensar que el territori agrari de la ciutat d'*Auso* havia de tenir centuriació, per bé que la manca d'evidències i de recerca és dramàtica en aquest punt.

- El pas cap a l'Edat Mitjana suposa una continuïtat en l'explotació rural del territori ausetà, mentre que la ciutat d'Ausona es veu immersa en els canvis propiciats des de les pròpies reformes baiximperials. La vitalitat de la ciutat romana en aquest període explica la implantació del cristianisme i l'establiment d'una primitiva seu episcopal que ostentarà el poder civil. El poder militar recaurà aviat en les elits visigodes. Aquesta dualitat tindrà reflex arqueològic en la reocupació militar de Roda Ciutat.

En el tombant del baix imperi i en els segles posteriors, el territori ausetà és un reflex de les transformacions polítiques del baix Imperi. La creació de la seu episcopal d'Ausona documentada des del segle VI, però probablement fundada cent anys abans, mostra

d'una banda la vitalitat del territori en aquest moment històric, i les profundes transformacions que s'han produït en el si de l'imperi romà. El poder militar, separat del poder civil, recaurà posteriorment en l'elit visigoda, que instaurarà el seu propi control del territori.

A Osona aquesta dualitat de poders té reflex arqueològic. El poder civil i la seu episcopal romandran a la ciutat d'*Auso*, ara *Ausona*, mentre que el poder militar es traslladarà, probablement, a l'antiga capital ibèrica, l'Esquerda, anomenada ara *Roda Civitas* com reflecteix la documentació posterior, on es basteix una potent muralla sobre els enderroc de l'antiga edificació protohistòrica.

Ara bé, sembla que aquests canvis tenen poca incidència al camp, on es determina un model de vil·la de més grans dimensions, que es repeteix en diversos punts del territori i que es concreta en espais amplis, amb la presència de sepultures en llocs alts prop de camins i allunyades d'elements religiosos. La continuïtat que mostren aquestes vil·les es veu reflectida en la posterior documentació carolíngia d'abans de l'any 1000, que en recull la majoria de topònims.

Aquesta continuïtat es contradiu amb les destruccions que, segons la tradició va suposar el pas dels musulmans. De fet, aquesta invasió devia produir-se a nivell de les estructures de poder, i es devia centrar sobretot a les ciutats. En canvi, el camp, i en general les estructures territorials d'aquest doble model d'ocupació del territori que hem anat definint no sols es mantindran sino que es continuaran propagant cap a l'Edat Mitjana.

En un àmbit més metodològic, l'estudi diacrònic del territori ausetà ens ha fet adonar que existeix a Osona **un gran buit en la recerca, que fa referència als estudis rurals**. Entre les moltes recerques existents, molt poques fan referència a les explotacions agrícoles, ni a l'època ibèrica, ni en la transició cap al món romà, ni a la tardoantiguitat. Aquesta mancança representa un llast important per a la comprensió de l'evolució d'aquestes societats, que tenen el seu fonament en el sistema agrícola i ramader. Estem convençuts que en el període ibèric ple hi havia al fons de la Plana una població dispersa que no sabem resseguir, i que molts d'aquests assentaments degueren evolucionar i adquirir importància en el període iberoromà. Pel que fa al món imperial romà s'acusa fortament la manca d'informació sobre els cadastres, que caldria estudiar i registrar abans que les agressives transformacions que està patint la Plana n'esborrin totes les traces, i que

permetria entendre des de fora la dinàmica socioeconòmica entorn de la ciutat d'Auso. Pel que fa al paisatge tardoantic, caldria precisar la cronologia de les explotacions per definir els factors de canvi i continuïtat en el sistema socioeconòmic en el pas cap a l'edat mitjana.

Així doncs, l'estudi del territori ausetà i la seva evolució fins a l'Edat Mitjana, no és un tema tancat. Amb la realització d'aquest treball s'obren un seguit de noves vies de recerca, que es poden explorar i que poden portar nova llum sobre alguns dels aspectes que s'han plantejat. Els presentem a continuació, a tall de cloenda.

- **La prospecció sistemàtica de territoris:** L'estudi diacrònic del territori ens ha portat a descobrir sectors i espais de la comarca d'Osona que serien de gran interès per ser sotmesos a una prospecció sistemàtica. Els resultats obtinguts per l'equip de recerca del Lluçanès mostren l'interès d'aquest tipus de projectes.
- **La historiografia:** La recerca del coneixement arqueològic de la comarca ens ha portat al descobriment de l'obra de grans estudiosos del passat, que són molt desconeguts per la societat moderna i que mostren la tradició dels estudis històrics a la comarca. Cal fer un estudi aprofundit de l'activitat arqueològica de Josep Serra i Campdelacreu i del material recopilat per escriure una història de Vic que no es va acabar i va romandre inèdit.
- **L'anàlisi amb criteris territorials de la documentació carolíngia:** La lectura atenta de la *Catalunya Carolíngia* ens ha fet emetre la hipòtesi que la designació de les vil·les del període són en realitat marques de territori que podrien reflectir l'antic parcel·lari romà. Ens proposem fer un estudi sistemàtic d'aquestes informacions per explorar-ne les possibilitats.

A les acaballes del treball, hem de concloure que encara són moltes més les preguntes que les respostes, i que cal seguir treballant. Hem de comprendre aquesta terra que amb el pas de les centúries ha preservat l'essència de la seva personalitat. Aquesta és l'única manera de preservar aquest llegat per a les generacions que han de venir.

REFERÈNCIES I BIBLIOGRAFIA

- Abad, L., Gutiérrez, S. i Gamo, B. (2008). Una ciudad en el camino. Pasado y futuro de El Tolmo de Minateda (Hellín, Albacete). Dins L. Olmo (Ed.) *Recópolis y la ciudad en la época visigótica* (p. 323-336). Alcalá de Henares: Museo Arqueológico Regional.
- Abadal, R. d'. (1967). *Els precedents antics a la Història de Catalunya*. Barcelona: Selecta.
- Abadal, R. d' (1969). *Dels Visigots als Catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- Abascal, J. M., Almagro-Gorbea, M. i Cebrián, R. (2008). "Segóbriga visigoda" Dins L. Olmo (Ed.) *Recópolis y la ciudad en la época visigótica* (p. 220-241). Alcalá de Henares: Museo Arqueológico Regional.
- Adam, J.-P. i Varène, P. (2008). Le *castellum aquae* de Pompéi, étude architecturale. *Revue Archéologique*, 45, 37.
- Adell, J. A. (1986). El castell dels Montcada dins J.Vigué (Dir.). *Catalunya Romànica* (Vol III - Osona II, p. 794-795). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Agudo, M. (2013). Entrevista con Alberto López Mullor: "el Montgròs aporta una concepció de la defensa del territori altament evolucionada." (Consultat 20-7-2018 des de <http://mediterraneoantiguo.blogspot.com/2013/03/entrevista-con-alberto-lopez-mullor-el.html>)
- Aguilar, A., Olesti, O., Plana, R. (1991). Cadastres romans a Catalunya. *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, 111-124.
- Agustí, B. (2005). Necròpolis del Turó del Prat d'Ori (El Brull, Osona) Informe antropològic. Febrer 2005. *Monografies del Montseny*, 20, 177-180.
- Alarcón, C. (2013). *Devotio Iberica* and R. Étienne: Is it the beginning of the imperial cult in Hispania? *Arys*, 11. 209-226

- Albareda, J. (1983). L'estat dels camins a la comarca d'Osona en el segle XVIII. *Ausa*. XI, 39-45.
- Almagro-Basch, M. (1976). La topografía de Augusta Emérita. Dins *Symposium de Ciudades Augústeas de Hispania* (p.189-210). Zaragoza: Universidad de Zaragoza.
- Almagro-Basch, M., Serra-Ràfols, J. de C. i Colominas, J. (1945). *Carta arqueológica de España- Barcelona*. Madrid: Instituto Diego Velázquez.
- Almagro-Gorbea, M. i Moneo, T. (2000). *Santuarios urbanos en el mundo ibérico*. Madrid: Real Academia de la Historia (BAH,4).
- Alsina, J. i Oliva, M. (2008). *Informe final de la intervenció arqueològica a Sant Llorenç de Boada (El Graell). Vic (Osona). Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya [Inèdit]*
- Álvarez, R., Duran, M., Mestres, I., Molas, M.D., Principal, J. (2000). El jaciment del Camp de les Lloses (Tona, Osona) i el seu taller de metalls dins C. Mata i G. Pérez, *Ibers: Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre Economia del Món Ibèric*. (p. 271-281) Valencia: Universitat de Valencia. *Saguntum*, Vol. extra-3.
- Amorós, J. (2010). Memòria de la prospecció arqueològica preventiva realitzada a la zona del bosc del Quer. Barcelona: *Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya [Inèdit]*. Consultat des de <http://hdl.handle.net/10687/9385>
- Aquilué, X. (Dir.) (1999). *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*. Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya - Empúries (Monografies Emporitanes, 9).
- Arrayás, I. (2007). Al voltant de la «romanització» del nord-est de la Península Ibèrica. Reflexions sobre l'organització territorial i els fluxos comercials. *Pyrenae*, 2, 47–72.
- Asensio, D., Belarte, C., Sanmartí, J., i Santacana, J. (1998). Paisatges ibèrics. Tipus d'assentaments i formes d'ocupació del territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple. Dins C. Aranegui (Coord.) *Actas del Congreso Internacional, los Iberos, Príncipes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad ibérica*. (p. 373-385). Barcelona: Fundació Cultural La Caixa. *Saguntum*. Vol. extra, 1.
- Aston, M. (1985). *Interpreting the landscape*. Londres: Routledge.
- Ayats, J. (2016). Dels Sants Màrtirs de Vic a Càstor i Pòl·lux. Notes per a un assaig d'antropologia regressiva". *Ausa*, XXVII, 811-837.
- Barberà, J. i Dupré, X. (1984). Els laietans, un assaig de síntesi. *Fonaments*, 4, 31–85.

- Barrón, A. (2014). "Ciudadanía y Sevirato Augustal : El ejemplo de Aquae Sextiae (Gallia Narbonensis); Citizenship and Augustal Sevirate : the Example of Aquae Sextiae (Gallia Narbonensis)". *Antesteria*, 3, 171–188.
- Belarte, C. (2015). El urbanismo ibérico. *Desperta Ferro!*, 1, 30–35.
- Belarte, C. i Sanmartí, J. (1997). Espais de culte i pràctiques rituals a la Catalunya protohistòrica. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 18, 7–32.
- Beltrán de Heredia, J. (Ed.) (2001). *De Barcino a Barcinona (segles I-VII). Les restes arqueològiques de la Plaça del Rei de Barcelona*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat, Ajuntament de Barcelona.
- Beltrán de Heredia, J. (2001). Continuitat i canvi en la topografia urbana. Els testimonis arqueològics del nord-est de la ciutat dins J. Beltrán de Heredia (ed.) *De Barcino a Barcinona (segles I-IV). Les restes arqueològiques de la Plaça del Rei de Barcelona* (pp. 96–107). Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat, Ajuntament de Barcelona.
- Beltrán de Heredia, J. (2009). Arquitectura y sistemas de construcción en Barcino durante la antigüedad tardía. Materiales, técnicas y morteros: un fósil director en el yacimiento de la Plaza del Rey. *Quarhis*, 5, 142–169.
- Beltrán de Heredia, J. (2015). Barcino. La topografía de una fundación augústea. Trama urbana y edificios públicos. Dins J.López, (Ed.), *2n Congrés Internacional d'Arqueologia del món antic*. (pp 207–215) Tarragona: Fundació Privada Mutua Catalana.
- Beltrán de Heredia, J. (2015). Novetats sobre el fòrum de Bàrcino. La cúria i altres edificis públics. *Quarhis*, 11(II), 126–146.
- Beltrán-Lloris, F. (1984). El año 218 aC. Problemas en torno al comienzo de la Segunda Guerra Púnica en la Península Ibérica. Dins J. Padró (Ed.), *V Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà "Hannibal Pyrenaeum transgreditur"* (p.147-171). Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans.
- Benavente J. A., Marco, F., Moret, P. (2003). El Palao de Alcañiz y el Bajo Aragón durante los ss. II y I a.C. *Archivo Español de Arqueologia*, 76, 231–246.
- Benet, A. (1995). Localització de l'encontre entre Claudi Neró i Asdrúbal a l'Ausetània. *Monografies del Montseny*, 01, 167–172.
- Binford, L. (1962). Archaeology as Anthropology. *American Anthropologist*, 28 (2), 217–225.

- Bintliff, J. (1996). Interactions of theory, methodology and practice: Retrospect and commentary. *Archaeological Dialogues*, 3(2), 246–255.
- Blázquez, J.M. (1959). Los santuarios ibéricos de la provincia de Jaén. *Oretania*, 2, 83–90.
- Bolós, J. (2004). *Els orígens medievals del paisatge català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Bolós, J. (2005). Fer mapes per conèixer la Història: Aportacions de la cartografia a l'estudi de l'Alta Edat Mitjana. *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26, 27–51.
- Bolós, J. (2010). *La caracterització del paisatge històric*. Lleida: Universitat de Lleida (Territori i Societat, V).
- Bolós, J., Ollich, I., Padilla, J.I., Pagès, M., i Riu, M. (1981). Sivelles medievals de Catalunya i altres peces relacionades amb la indumentària. *Dins Comptes Rendus du 106e Congrès National des Sociétés Savantes*. (p. 107-183), Perpignan: Bibliothèque Nationale de France.
- Bonnet, C. i Beltrán de Heredia, J. (2001). Origen i evolució del conjunt episcopal de Barcino. Dins Beltrán de Heredia, J. (Ed.), *De Barcino a Barcinona (segles I-IV). Les restes arqueològiques de la Plaça del Rei de Barcelona*. (p. 74-95). Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat. Ajuntament de Barcelona.
- Boquer, S., Bosch, J., Cruells, W., Miret, J., Molist, M. i Rodón, T. (1989). L'Institut de Manlleu (Osona). Un hàbitat d'inicis de l'edat del bronze. *Tribuna d'Arqueologia* 1988-1989, 99-112.
- Bosch-Gimpera, P. (1915). Enterraments a Centelles. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 5, p. 862–863.
- Broch, A. (2004). De l'existència dels lacetans. *Pyrenae*, 39, (2). 7–29.
- Buenacasa, C. i Sales, J. (2001). Importància geopolítica d'una ciutat en època visigoda: Girona després de Vouillé (s. VI-VII). *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII, 59–75.
- Burch, J., Casas, J., Nolla, J.M. i Palahí, L. (2006). *Rhythms and cycles of countryside Romanization*. Girona: Universitat de Girona.
- Burch, J. i Nolla, J. M. (1995). Gerunda i els ausetans. Una qüestió recurrent. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXV, 9–23.

- Burch, J., Nolla, J., Palahí, L., Sagrera, J. i Vivó, D. (2001). *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis*. Sant Julià de Ramis: Ajuntament de Sant Julià de Ramis.
- Burés, L., Gurt, J., Marquès, A. i Tuset, F. (1989). Cadastres d'època romana de les ciutats de Tarraco, Ilerda i Iesso. *Tribuna d'Arqueologia 1988-1989*, 113–120.
- Burillo, F. (1980). *El valle medio del Ebro en Época ibèrica*. Madrid: Institución Fernando el Católico.
- Burillo, F. (1988a). “Apuntes sobre la localización e identificación de las ciudades de época ibérica en el valle medio del Ebro”. *Arqueología Espacial*, 12, 173–196.
- Burillo, F. (1988b). *Los Celtíberos*. Barcelona: Crítica.
- Burillo, F. (1990). La Crisis del Ibérico Antiguo y su incidencia sobre los campos de Urnas finales del Bajo Aragón. *Kalathos*, 9–10, 95–124.
- Burillo, F. (2001). Propuesta de una territorialidad étnica para el Bajo Aragón. Los Ausetanos del Ebro u Ositanos. *Kalathos*, 20–21, 159–187.
- Burillo, F. (2002). *Oppida*, Ciudades estado y *Populi* en la transición del ibérico pleno al tardío en el nordeste de la Península Ibérica. *Ilercavonia*, 3 (I Jornades d'Arqueologia. Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació. Tivissa, novembre 2001). 205-220.
- Busquets, F., Fàbregas, M., Corts, A., i Capdevila, N. (2017). El conjunt monumental del Castell de Besora: primeres aproximacions a un assentament amb més de dos mil anys d'història. *Ausa*, XXVIII (179), 107–126.
- Busquets, S. (2017). Auxiliars y moneda en las Galias a finales de la República (125-30 aC). Dins J. Principal, T. Naco del Hoyo, M. Duran i I. Mestres, (Eds.), *Roma en la península presertoriana. Escenarios de implantación militar provincial* (p. 211-239). Barcelona: Universitat de Barcelona, (Instrumenta, 56).
- Buxó, D., Cruells, W., Espadaler, M. del M., i Molist, M. (1982). Noves aportacions al jaciment de Savassona (Tavèrnoles). *Ausa*, X. 95-112.
- Caballé, G. i Subiranas, C. (1998). *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al jaciment del Conier (Taradell, Osona)*. Taradell: Generalitat de Catalunya. (Memòria arqueològica No. 2355). Inèdita.
- Campmajó, J. i Padró, J. (1978). Els Ceretans. Dins *2n Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* (p 189-210). Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans.

- Campmajó, P. i Untermann, J. (1990). Nouvelles découvertes de graffiti ibériques en Cerdagne. Dins O. Mercadal (Coord.). *8è Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, (La Romanització del Pirineu)* (p. 69-78). Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans.
- Campo, M. (2000). Moneda, organització i administració del nord-est de la Hispània Citerior (del 218 a l'inici del segle I aC). Dins *IV Curs d'Història monetària d'Hispania. Moneda i administració del territori* (p. 57–75). Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya. Gabinet numismàtic de Catalunya.
- Carbonell, E. i Sala, R. (2001). *Encara no som humans. Barcelona: Empúries.*
- Carlús, X. i Castro, O. de (2012). El Bosc del Quer (Sant Julià de Vilatorça, Osona). Un nou establiment del Calcolític - Bronze a la Plana Osonenca. *II Jornades d'Arqueologia a la Catalunya Central (Vic, desembre 2012)* (p. 20-31). Vic: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.
- Carlús, X. i Castro, O. de (2016). L'establiment calcolític del Bosc del Quer (Sant Julià de Vilatorça, Osona, Barcelona). *Cypsela*, 20. 63–84.
- Carr, E.H. (1983). *Qué es la Historia?* Barcelona: Ariel.
- Casadevall, R. (1926). *La Capilla de Santa Eulalia de Vich. Contribución al centenario de la fundación del Instituto de Hermanas Carmelitas de la Caridad.* Vic: Imprenta Librería Ausetana.
- Casas, A., Cosentino, P. L., Díaz, Y., Fiandaca, G., García, E., Himi, M. i Teixell, I. (2008). A la recerca del temple d'August a Tarragona: una experiència entre arqueologia i geofísica. *Cota Zero*, 23, 9–12.
- Casas, J., Gómez, A., Masó, R., Mestres, I. i Rocafiguera, M. (2012). Ciutat de Vic. Darreres intervencions i noves línies de recerca. Dins *I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central* (Manresa, octubre 2010) (p.220-227). Manresa: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.
- Casas, J., Martí, M., Gómez, A., Molist, M. (2014). Noves evidències dels primers pagesos consolidats al riu Ter. Camps de la Farigola i Can Baulenes. Dins *II Jornades d'Arqueologia a la Catalunya Central* (Vic, desembre 2012) Vic: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura. p. 43–53.

- Casas - Genover, J. (1984). Les vies de comunicació romanes al Pirineu català oriental. Dins *5è Col·loqui Internacional d'arqueologia de Puigcerdà (Hannibal Pyrenaeum Transgreditur)* (p. 39-60). Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans.
- Castany, J. (1984). La balma sepulcral de la Font Guillera (Prats de Lluçanès). *Ausa*, IX. 65–76.
- Castells J., Cruells W i Molist. M. (1987). L'àrea megalítica de Tavertet (Osona). *Cota Zero*, 3. 55–68.
- Castillo, A. del. (1939). La Costa Brava en la Antigüedad, en particular la zona entre Blanes y san Feliu de Guíxols: la villa romana de Tossa. *Ampurias*, 1, 186–267.
- Castro, O. de. (2012). El Bosc del Quer, un jaciment arqueològic a cavall entre la Plana de Vic i el Montseny. *Monografies del Montseny*, 27, 47–60.
- Castro, O. de, Carlús, X. (2012). Intervenció arqueològica al Bosc del Quer. Resultats preliminars. *Tribuna d'Arqueologia*, 25, 40–75.
- Castro, P. i González, P. (1989). El concepto de frontera. Implicaciones teóricas de la noción de territorio político. *Arqueología Espacial (Fronteras)*, 13. 7–18.
- Cerrillo, E. (1988). La aplicación de las teorías de lugar central al territorio romano de Augusta Emérita. *Arqueología Espacial*, 12. 197–204.
- Champion, T. (Ed). (1995). *Centre and Periphery. Comparative studies in Archaeology*. Londres: Routhledge (One World Archaeology, 11).
- Chavarría, A. (2001). Poblamiento rural en el territorium de Tarraco durante la antigüedad tardía. *Arqueología y Territorio Medieval*, 8. 55–76.
- Clarke, D. (Ed.) (1977). *Spatial Archaeology*. London-New York: Academic Press.
- Claveras, J.M - Bofill, P. (1939). *Notes Parroquials*. Manuscrit no publicat. Arxiu Parroquial de Granollers de la Plana. ABEV.
- Colominas, J. (1927-1931). Forn de ceràmica ibèrica del Pinós : Seva. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, MCMXXVII-MCMXXXI. 54–55.
- Comas, M. i Gurri, E. (coord.)(2003). *Baetulo, ciutat romana*. Badalona: Museu de Badalona.
- Coromines, J. (1997). *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. Barcelona: Curial/ La Caixa.

- Cortadella, J. i Plana, R. (1993). Els cadastres en època romana: història i recerca. *L'Avenç*, 167 (Febrer). 17-57.
- Costa, A. (2017). *Aigua sagrada i aigua monumental al nord-est de la Península Ibèrica en l'època romana*. [Tesi doctoral]. Universitat de Girona. Consultat des de <http://hdl.handle.net/10803/457665>
- Cruells, W., Ollich, I., i Molas, D. (1985). *Programa de Recerques Arqueològiques a la Ciutat de Vic (PRAV)*. Vic. [inèdit]
- Cruz-Andreotti, G. (2004). La construcción de los espacios políticos Ibéricos entre los siglos III y I a.c.: algunas cuestiones metodológicas e históricas a partir de Polibio y Estrabón. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*, 28–29. 35–54.
- Cubero, C. (2003). *Anàlisi antracològica*. Dins M. Rocafiguera (coord.) *L'Esquerda. Memòria de les excavacions arqueològiques, 2003. Àrea ibèrica*. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya [Inèdit]
- Cubero, C. (2015). Woody plant resources in the medieval site of l'Esquerda. *Saguntum*, 1(extra). 171–172.
- Cubero, C., Ollich I., Rocafiguera M., i Ocaña M. (2008). From the granary to the field: Archaeobotany and experimental archaeology at l'Esquerda (Catalonia, Spain). *Vegetation History and Archaeobotany*, 17(1), 85–92.
- Cura, M., i Rovira, J. (1976). Consideracions sobre el poblament del bronze final de Merlès (Sant Pau de Pinós, Barcelona). *Cypsela*, 1, 101–104.
- Danés, J. (1932). Antiguitats de Tona. *Butlletí Del Centre Excursionista de Catalunya*, 42 (450), 325–347.
- Díaz-Carvajal, A. (2014). *Informe antropològic: Necròpolis extramurs jaciment l'Esquerda 2012 (Roda de Ter, Osona)*. dins I. Ollich (Coord). *L'Esquerda. Àrea medieval. Memòria de les Excavacions arqueològiques. Roda de Ter- Generalitat de Catalunya*. (inèdit). *Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya* [Inèdit]
- Díaz-Carvajal, A. (2014). *Memòria d'intervenció arqueològica - 2012: Convent de Santa Clara (Vic, Osona)*. Vic. *Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya* [Inèdit]

- Díaz-Carvajal, A. (2017). *Memòria d'intervenció arqueològica a la Rambla del Passeig, 34*. Vic. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya [Inèdit].
- Díaz-Carvajal, A. (2018). *Arqueologia funerària i estudi antropològic d'una població medieval (segles VIII-XIV)*. [tesi doctoral]. Universitat de Barcelona (inèdita).
- Díaz-Carvajal, A. i Agustí, B. (2015). Intervenció arqueològica al Convent de Santa Clara (Vic, Osona). dins *III Jornades d'Arqueologia a la Catalunya Central*. (Roda de Ter, Octubre 2014) (p.206–209) Roda de Ter: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.
- Díaz-Carvajal, A., Codina, D. (2014). Intervenció Arqueològica a la Plaça de la Pietat, 2 (Vic, Osona). Dins *II Jornades d'Arqueologia a la Catalunya Central*. (Vic, desembre 2012). (p. 161–162). Vic: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.
- Domènech, M. (2014). Plaça Major, 32, Vic. Osona. Dins *II Jornades d'Arqueologia a la Catalunya Central* (Vic, desembre 2012) (p. 329). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- Duran, M., Mestres, I. (2003). *Memòria de les prospeccions arqueològiques realitzades al Solar de Can Colomer Munmany*. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya, 6002. [inèdit]. Consultat des de <http://hdl.handle.net/10687/24072>
- Duran, M., Mestres, I. (2008). El Camp de les Lloses (Tona, Osona). La museïtzació gradual d'un jaciment en procés d'excavació i el seu centre d'interpretació. *Monografies del Montseny*, 23. 197–209.
- Duran, M., Mestres, I., Padrós, C., i Principal, J. (2017). El Camp de les Lloses (Tona, Barcelona): evolución y significado del vicus romanorrepublicano. Dins J. Principal, T. Ñaco, M.Duran, i I.Mestres (ed.), *Roma en la península ibèrica presertoriana. Escenarios de implantación militar provincial*. (p. 153–189). Barcelona: Universitat de Barcelona (Instrumenta, 56).
- Duran, M., Mestres, I. i Subiranas, C. (1994). *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada a l'Estadi Municipal d'Atletisme Josep M. Pallàs de Vic (Osona)*. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya, 1870. Consultat des de <http://hdl.handle.net/10687/7793>

- Espinalt, F. d'A. (1954). *La Mare de Déu del Sòl del Pont, patrona de Roda de Ter*. (Edició del centenari (1854-1954). Roda de Ter: Nicolau Poncell, Igualada.
- Esteban, C. i Moret, S. (2006). Ciclos de tiempo en la cultura ibérica: la orientación astronómica del templo del Tossal de Sant Miquel de Lliria. *Trabajos de Prehistoria*, 63 (1), 167–178.
- Estébanez, J., i Bradshaw, R. P. (1979). *Técnicas de cuantificación en geografía*. : Tebar Flores. Consultat des de: http://cataleg.ub.edu/record=b1200401~S1*cat
- Fabre, G., Mayer, M., & Rodà, I. (1982). Epigrafia romana d'Osona. *Ausa*, X. 293-318.
- Fàbrega, A. (2009). Forns antics de ceràmica a la Catalunya Central. *Dovella*, 4–10.
- Farrés, F. (2013). *Sant Llorenç del Munt - Sant Julià de Vilatorça*. *Catàleg arqueològic*. Sant Julià de Vilatorça: Ajuntament de Sant Julià de Vilatorça
- Fernández, M. i Roca, M. (2005). *Introducción al estudio de la cerámica romana*. Málaga: Universidad de Málaga. Servicio de publicaciones e intercambio científico.
- Fernández, R. (1987). Els Lacetans. Interpretació a través de les fonts clàssiques, arqueològiques i numismàtiques. Estat de la qüestió. *Miscellanea Aqualatensia*, 4, p. 19–58.
- Fleming, A. (2006). Post-processual Landscape Archaeology: a Critique. *Cambridge Archaeological Journal*, 16(03), 266-280. Consultat des de <https://doi.org/10.1017/S0959774306000163>
- Flórez, M., i Rodà, I. (2014). Las vías romanas en Cataluña: el caso del Vallès Oriental (Barcelona). Dins E. Boube, A. Bouet i F. Colleoni, (eds.). *De Rome à Lugdunum des Convènes. Itinéraire d'un Pyrénéen par monts et par vaux. Hommages offerts à Robert Sablayrolles*. Supplément, 31. (p. 247-262). Bordeaux: Fédération Aquitania. Consultat des de: <https://www.icac.cat/wp-content/uploads/2015/02/2014-Florez-Roda.pdf>
- Folch, C., Gibert, J., i Martí, R. (2015). Les explotacions rurals tardoantigues i altmedievales a la Catalunya Vella: una síntesi arqueològica. *Estudis d'Història Agrària*, 27. 91–113.
- Font, G., Mateu, J., Pujadas, S., Rueda, J. M., Tura, J. (2000). El poblament ibèric a la vall d'Arbúcies. *Monografies del Montseny*, 15, 73–83.
- Font, J. (2003). *Osona: la Terra i la Gent*. Vic: Eumo Editorial (L'Entorn, 44).

- Fontana, J. (2010). *L'ofici d'Historiador*. Girona: Documenta Universitaria (Lliçons de la Càtedra Ferrater Mora, 12).
- Fontserè, E. (1973). L'anomalia tèrmica de la Plana de Vic. Barcelona: Generalitat de Catalunya (Memòries del Servei Meteorològic de Catalunya, vol 1. n.1).
- Fortó, A., i Maese, X. (2010). La Torre Roja: un jaciment ibèric i medieval (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental). *Tribuna d'Arqueologia 2009-2010*, 113–152.
- Fumadó, I. (2013). Oppidum. Reflexiones acerca de los usos antiguos y urbanos de un término urbano. *Spal. Revista de Prehistoria y Arqueología de la Universidad de Sevilla*, 22, 173–184.
- Gamo, E. (2013). Cuevas y Alturas: Reocupación de hàbitats preromanos en el Bajo Imperio en la Provincia de Guadalajara. Dins R. Alvarez, R. Sanz, H. de la Fuente, (eds.) *El Espejismo del Bárbaro. Ciudadanos y extranjeros al final de la antigüedad*. (p. 213-239). Castelló de la Plana: Universitat Jaume IGarcés, Ignasi; Cebrià, A. (2003). "L'estela ibèrica de Tona (Osona)". *Pyrenae* 33-34 p. 211–232.
- Garcia, A., Flórez, M. i Palet, J. (2015). Arqueología del paisaje en el entorno de Lauro. Una aproximación microregional a la constitución del territorio romano en el NE de la Península ibérica. *Zephyrus*, LXXVI, 99–119.
- Garcia, E., Prado, G. de, Principal, J. (2016). *Working with buried remains at Ullastret (Catalonia)*. Ullastret: Museu d'Arqueologia de Catalunya (Ullastret).
- Garcia, E., Padrós, C., Pujol, À., Sala, R. i Tamba, R. (2010). Resultats preliminars de la primera campanya d'excavació al jaciment de Puig-Ciutat (Oristà, Osona). *Ausa*, XXIV (166), 685–714.
- Garcia, J. (1984). La necròpolis ibèrica el Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar, Maresme). *Tribuna d'Arqueologia*, 29-52
- Garcia, J. (coord) (1999). *Iluro, una ciutat per descobrir*. Mataró: Patronat Municipal de Cultura.
- Gómez-Bach, A. M. (2014). Casa Masferrer: aportacions al coneixement de la formació de la ciutat de Vic Dins *II Jornades d'Arqueologia a la Catalunya Central*. (Vic, desembre 2012) (p.163-168). Vic: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.

- Gómez-Bach, A. M. (2015). *Informe-memòria de la intervenció arqueològica al Palau dels Montcada i entorn del temple romà de Vic (Osona)*. Vic . Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya [Inèdit]
- Gómez-Bach, A.M, Casas, J., i Bousó, M. (2015). Intervenció arqueològica al carrer de les Adoberies 2-4 de Vic dins *III Jornades d'Arqueologia a la Catalunya Central* (Roda de Ter, Octubre 2014) (p. 206–214). Roda de Ter: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.
- Gómez-Bach, A.M. i Gábor, B. (2016). Temple Romà i Casa Masferrer de Vic. *Revista Auriga*, 85, 4–8.
- Gómez-Bach, A.M., Gutiérrez, A. (2010). Resultats preliminars de l'excavació arqueològica a la Casa Masferrer (Vic, Osona). *Ausa*, XXIV (166), 715–731.
- Gómez-Bach, A.M., Molist, M. Peix, I., Rocafiguera, M. i Ollich, I. (2016). La transición de la edad del Bronce a la primera edad del Hierro en la región central de la actual Cataluña. Dins C.A. de Chazelles (Ed), *Vie quotidienne, tombes et symboles des sociétés protohistoriques de méditerranée nord-occidentale. Mélanges offertes à Bernard Dedet*. (p.345-366). Monographies d'Archéologie Méditerranéenne. Hors-série, n.7 (2).
- Gómez-Bach, A. M. i Rocafiguera, M. (2010). Troballes romanes a Auso. *Revista Vic*. (s.n.p).
- González Ruibal, A. (2012). Hacia otra arqueología: diez propuestas. *Complutum*, 23(2), 103–116.
- Gozalbes, M. i Torregrosa, M. (2014). De Iberia a Hispania . Plata, dracmas y denarios entre los siglos VI y I a . C. *Archivo de Prehistoria Levantina XXX*, 275–316.
- Gracia, F., Munilla, G., i Garcia-Rubert, D. (2000). Moleta del Remei (Alcanar, Montsià, Tarragona). Balance de la investigación 1985-1997. Dins R.Buxó, E.Pons (Ed), *L'hàbitat protohistòric, a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro, XXII Col·loque pour l'étude de l'Age du fer*. Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya. p.59-71.
- Grau, I., Carmen, M., i Galán, R. (2017). La religión en las sociedades iberas : una visión panorámica. *Revista de Historiografía*. 47–72. Consultat des de: DOI. 10.20318/revhisto.2018.4207
- Grimal, P. (1984). *El Segle d'August*. Barcelona: Edicions de 1984.

- Groube, L. (1981). Black Holes in British Prehistory. The analysis of settlement distribution. Dins I. Hodder, G. Isaac, i N. Hammond (Eds.), *Pattern of the past. Studies in the Honour of David Clarke*. (p.185-211). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gudiol, J. (1907). *L'Ausa Romana i el seu Temple*. Vic: Impremta Anglada. (Gazeta Montanyesa).
- Gudiol, J. (1920). *La Nova instal·lació ausetana*. Vic: Vel·lografiat a mà. (ABEV)
- Guérin, P. (1989). El asentamiento ibérico del Castellet de Bernabé (Liria, Valencia). Dins *XIX Congreso Nacional de Arqueología*. (Castellón de la Plana, 1987). p. 553–564.
- Guillamon, J. (2017). *Ausetans*. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya (Ruta dels ibers).
- Guitart J. (2010). L'origen de les primeres ciutats romanes de Catalunya. Una aproximació des de l'arqueologia. *Catalan Historical Review*, 3 . 143–162. Consultat des de DOI 10.2436/20.1000.01.37
- Guitart, J., Pera, J., Ros, J., i Padrós, N. (2009). Excavacions a la ciutat romana de Iesso (Guissona, la Segarra). Les termes públiques i les darreres intervencions. *Tribuna d'Arqueologia*, 2008-2009. 149–186.
- Gurt, J. M. (2002). Transformaciones en el tejido de las ciudades hispanas durante la Antigüedad Tardía: dinámicas urbanas. *Zephyrus*, 53–54, 443–471.
- Gurt, J. M. i Navarro, R. (2005). Les transformacions en els assentaments i en el territori durant l'antiguitat tardana. *Cota Zero*, 20. 87–98.
- Gutiérrez, A. (2009). *Roman Quarries in the Northeast of Hispania (Modern Catalonia)*. Tarragona, ICAC. (Documenta, 10).
- Gutiérrez, A., Mestre, I. i Rodà, I. (2013). La inscripció més antiga d'Auso (Vic) i el context preaugustal a *Tarraco Biennal. Actes. 1er Congrès Internacional d'Arqueologia i Món Antic. Govern i Societat a La Hispània Romana: Novetats Epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy, (Tarragona, 29-30 de Novembre i 1 de Desembre de 2012)*, p.145–152.
- Hernández, F.X. (2001). *Història Militar de Catalunya (Vol. I. Dels Ibers als Carolingis)*. Barcelona. Rafael Dalmau.
- Hernández, F. X. (2018). Empúries. La fi dels ibers. Estiu del 195 aC. *Auriga*, (93), 8–13.

- Hernández, F. X., Rojo, M., Rubio, X., i Yubero, M. (2010). Arqueologia del conflicte. La Guerra de Successió a Catalunya. Dins *I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central* (pp. 123–131). Manresa: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.
- Hodder, I. (1982). Theoretical Archaeology: a reactionary view, dins. I. Hodder (Ed.), *Symbolic and Structural Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hodder, I. (1988). *Interpretación en arqueología. corrientes actuales*. Barcelona: Crítica.
- Hourcade, D. (2003). Les murailles des villes romaines de l'Hispanie républicaine et augustéenne : enceintes ou fortifications du territoire urbain ? . Dins Á. Morillo (ed.), *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto* (pp. 295–324). León: Casa de Velázquez.
- Hu, D. (2011). Advancing Theory ? Landscape Archaeology and Geographical Information Systems. *Papers of the Institute of Archaeology - University College of London*, 21, 80–90. Consultat des de <http://doi.org/DOI>: <http://dx.doi.org/10.5334/pia.381>
- Huntingford, E., i Molas, D. (1977). El jaciment ibero-romà de La Caseta. *Ausa*, 8(85), 156–160.
- Iborra, J. (Coord). (2005). *Les fonts que tenim*. Vic: Eumo Editorial (L'Entorn. 45).
- Isla, A. (2001). *Villa, villula, castellum*. Problemas de terminología rural en época visigoda. *Arqueología y Territorio Medieval*, 8, 9–19.
- Isla, A. (2007). El lugar de habitación de las aristocracias en época visigoda, siglos VI-VIII. *Arqueología y Territorio Medieval*, 14, 9–19.
- Jacob, P. (1988). L'Ebre de Jérôme Carcopino. *Gerión*, 187–222.
- Jacob, P. (1988). Un doublet dans la géographie livienne de l'Espagne: les Ausetans de l'Ebre. *Kalathos*, 7–8, 135–147.
- Johnson, M. (2000). *Teoría arqueológica. Una introducción*. Barcelona: Ariel.
- Junyent, E. [Eduard] (1955). Un nuevo miliario ausetano. *Ausa*, 2, 149–152
- Junyent, E. [Eduard] (1964). La primitiva sede episcopal de Ausona. *Ausa*, 5, (47). 8-13
- Junyent, E. [Eduard] (1968). Evolució històrica de la urbanització de Vic. *Ausa*, 6. 41-52.
- Junyent, E. [Eduard] (1976). *La Ciutat de Vic i la seva història* (Documents). Barcelona: Curial.

- Junyent, E. [Emili] (2005). De l'aldea a la civitas: materialitat i ideologia. Contrastació de models al nord-oest del Mediterrani durant el II i I mil·lenni a.n.e. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 15, 9–12.
- Lake, M. W. i Woodman, P.E (2003). Visibility Studies in Archaeology : A Review and Case Study. *Environment and Planning B, Planning and Design*, 30, 689–707. Consultat des de: <http://doi.org/10.1068/b2912>
- Lalueza-Fox, C., i Martí-Feixas, J. (1989). Estudi antropològic de les tombes de la Muntanyeta (Roda de Ter, Osona). *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 10, 251–256.
- Laosa Martín, J. (2002): Memòria excavació arqueològica d'urgència polígon Can Branques Municipi d'Orís Comarca d'Osona. *Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de La Generalitat de Catalunya n.4319 [Inèdit]*.
- Lario, A (2016) El culte imperial a Hispania. (2018, juny). Consultat des de Arraona Romana. Un projecte de difusió de la Cultura Clàssica romana: <https://arraonaromana.blogspot.com/2016/11/el-culte-imperial-hispania.html>
- Le Bohec, Y. (1996). *Histoire militaire des Guerres Puniqes. 264-146 av.J.-C.* Paris: Ed. Tallander (Texte).
- Llobregat, E. (1985). Dos temples ibèrics a l'interior del poblat de la Illeta dels Banyets. *Fonaments*, 5, 103–111.
- Llop, I. i Ollich, I. (2016). Espais públics i espais privats del call jueu de Vic: evidències documentals i arqueològiques. *Ausa*, XXVII (177), 481–505.
- Llop I., i Ollich, I. (2017). Els espais de la comunitat jueva de Vic, entre la documentació escrita i l'arqueologia. *Tamid*, 12, 65–111. Consultat des de <http://doi.org/10.2436/20.1006>
- López Mullor, A. (1994). Arqueología y función social. Alguna teoría y unos cuantos ejemplos. *Arqueología y Territorio Medieval*, 51–63. Consultat des de http://www.ujaen.es/revista/arqytm/PDF/R1/R1_4_LMullor.pdf
- López Múllor, A. (2011). La muralla principal de l'oppidum ibèric del Montgròs (el Brull) i les seves defenses perifèriques. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 21(1975), 141–156.
- López-Múllor, A. (2016). *El Montgròs, el Brull. Una fortificació ibèrica al Montseny. Guia del Conjunt arqueològic.* Diputació de Barcelona.

- López-Múllor, A., Caixal, À. i Fierro, X. (1986). *Monument funerari ibèric de Malla. Restes descobertes prop de l'església de Sant Vicenç de Malla*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- López, Múllor, A., Fierro, X., Galí, D. i Lacuesta, R. (2010). Les muralles del Montgròs al Brull. *Monografies del Montseny*, 25 . 71–114.
- López-Múllor, A., i Rovira, J. (1982). La fortificació ibèrica del Turó del Montgròs (El Brull, Osona): darreres novetats. *Ausa*, X (102–104), 193–199.
- López, D., Asensio, D., Jornet, R. i Morera, J. (2015). *La Font de la Canya. Guia arqueològica. Jaciment de la Font de la Canya. Avinyonet del Penedès. Un centre de mercaderies a la Cossetània ibèrica origen de la vinya*. (l. d'Estudis Penedesencs, Ed.). Sant Sadurní d'Anoia.
- López, P., Pereira, G. i Galsterer, H. (1992). *La Ciudad romana ideal*. Santiago de Compostela : Editorial de la Historia. Consultat des de http://cataleg.urv.cat/record=b1098416~S13*cat
- López, R. (2005). Cálculo de rutas óptimas mediante SIG en el territorio de la ciudad Celtibérica de Segeda: Propuesta metodológica. *Saldivie*, 5, 95–111.
- Macías, J. M. (2008). Tarracona visigoda ¿Una ciudad en declive? In *Recópolis y la ciudad en la época visigoda (Zona arqueológica 9)*.
- Maluquer de Motes, J. (1976). Nuevas inscripciones ibéricas en Catalunya. *Pyrenae*, 12, 183–189.
- Maluquer de Motes, J. (1982). Notes sobre la formació del protagonisme dels ausetans. *Ausa*, X(102–104), 251–259.
- Manlleu arqueològic. Un viatge als orígens. Consultat 18 de juliol 2018 des de http://www.manlleu.cat/manlleuarqueologia/jaciments_patrimoni.php. Ajuntament de Manlleu.
- Marín-Rubio, E. (2004). Una hipótesis sobre la organización del territorio en época ibérica en la cuenca del río Algarra. *Saguntum*, (36), 77–96.
- Martín-González, S. (2013). Between Rome and Barbarians. Hispanic indigenism and reoccupaton of Heights in the Late Antique Iberia. Dins D. Álvarez, R. Sanz, i D. Hernández de la Fuente (Eds.), *El Espejismo del Bárbaro. Ciudadanos y extranjeros al final de la antigüedad* (p. 241–259). Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.

- Martín, A. (1983). El Puig de Serra, a Serra de Daró: una necròpolis d'Ullastret. *Tribuna d'Arqueologia*, 93–95.
- Martin, A., Buxó, R., López, J.B. i Mataró, M. (1999). *Excavacions arqueològiques a l'Illa d'en Reixach (1987-1992)* (Monografies). Ullastret: Museu d'Arqueologia de Catalunya
- Martín, A., García, J., i Cella, X. (2000). Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (Hispania Tarraconensis). *Empúries: Revista de Món Clàssic i Antiguitat Tardana*, 52, 29–54.
- Martín, M. A., Plana, R. (dir). (2000). *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental, Taula Rodona celebrada a Ullastret (Baix Empordà)*. Ullastret, Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya (Ullastret). (Monografies d'Ullastret, 2).
- Martín, M. A. (2002). *Ullastret. Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya*. Girona: MAC.
- Marugán, F. R. (2005). Notas para un glosario de términos referentes a los sistemas defensivos de la antigüedad. *Saldvie*, 5, 191–213.
- Mas, M. (1982). Avanç a l'estudi dels gravats rupestres de Savassona. *Ausa*, 10 (102–104), p.121–130.
- Masó, R. (2007). Memòria científica, intervenció arqueològica al Carrer Sant Antoni Maria Claret, 6. *Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya [Inèdit]*.
- Mata-Perelló, J. M. (1990). *Els Minerals de Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Mauri, A., Travé-Allepuz, E. i Fresno, P. del. (2014). An integrated implementation of written and material sources. Conceptual challenge and Technological Resources. Dins I. Ollich (Ed.), *Archaeology, New Approaches in Theory and Techniques* (p. 41–64). Riekja, Croatia: InTech.
- Mayer, M. (Dir) (1992). *Roma a Catalunya*. Barcelona: Institut Català d'Estudis Mediterranis
- Mayer, M. i Rodà, I. (1985). L'epigrafia romana a Catalunya, estat de la qüestió i darreres novetats. *Fonaments*, 5, 161–185.

- Mayer, M. i Rodà, I. (1990). El Pirineu Català en època romana. Dins J. Padró (Ed.), *La Romanització del Pirineu - 8è Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, 1988* (p. 227–235). Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans.
- Mayer, M., i Rodà, I. (1996). La via romana del Congost. *Monografies del Montseny*, 11, 93–103.
- Mederos-Martin, A. (1997). Una Revolución aparente. El Impulso de los Coloquios de Arqueología Espacial en la renovación disciplinar española de los años ochenta. *Zephyrus*, 50, 305–321.
- Menchón, J. (2009). *La muralla romana de Tarragona, una aproximació*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia.
- Menchón, J. Macias, J.M. Muñoz, A. (1994). "Aproximació al procés transformador de la ciutat de Tarraco. Del Baix Imperi a l'Edat Mitjana". *Pyrenae*, 25, 225–243.
- Menéndez, F. X., i Molist, N. (2002). El camí antic de Barcelona a Vic: el seu pas pel Congost. *V Trobada d'Estudiosos del Montseny. Monografies*, 33, 133–136.
- Mestre, P., Montaña, D., i Planes, J. . (1998). *El Lluçanès Màgic Recull de Llegendes i Rondalles del Lluçanès*. Valls: Cossetània.
- Mestres, I. i Duran, M. (1999). *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades al pati de l'Escola Vedruna - Tona (Osona) Febrer 1999. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya [Inèdit]*.
- Mestres, I. i Pujades, J. (1998). *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades al solar del museu episcopal de Vic. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya [Inèdit]*.
- Mestres, I., Pujades, J., Duran, M., Subiranas, C., i Caballé, G. (1997). *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades al solar de la Rambla Montcada / Carrer dels Aluders (Vic /Osona). Vic. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya [Inèdit]*.
- Mestres, I., Pujades, J., i Rocafiguera, M. (1992). *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada a l'església Catedral de Vic (Osona). Vic. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya [Inèdit]*.
- Mestres, I., Pujades, J., i Subiranas, C. (2008). Excavacions d'urgència al recinte interior del temple romà de Vic. Setembre de 1991. *Ausa*, XXIII (161–162), 559–565.

- Mestres, J.S (2004). *Datació per radiocarboni de material ossi i carbonós procedent de l'Esquerda (Les Masies de Roda de Ter, Osona)*. Barcelona. [inèdit].
- Mestres, J.S. (2013). *Datació per Radiocarboni d'ossos humans procedents de l'Esquerda (Les Masies de Roda, Osona),*. Barcelona.[inèdit]
- Miró, C. (2015). El Pla Barcino: un projecte de ciutat per investigar i donar a conèixer la *Colonia Iulia Ausgusta Paterna Faventia Barcino*. Dins J. López (Ed.), *2n Congrés Internacional d'Arqueologia del món antic*. (p. 217–223).Tarragona.
- Miró, C., i Orengo, H. (2010). El cicle de l'aigua a Barcino. Una reflexió entorn de les noves dades arqueològiques. *Quarhis*, 6, 108–133.
- Molas, M. D. (1976). Hallazgos en el Casol de Puig Castellet, Folgueroles (Barcelona). *Pyrenae*, 12, 177–180.
- Molas, M.D. (1982). *Els Ausetans i la ciutat d'Ausa*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs (Osona a la Butxaca, 4).
- Molas, M.D. (1993). Les recerques sobre les societats ausetana i lacetana. *Laietania*, 8 (El poblament ibèric a Catalunya. Actes). 129–144.
- Molas, M.D. i Ollich, I. (1985). *Memòria de les excavacions arqueològiques a la ciutat de Vic (1982-1983) als jaciments de La Taula i Temple Romà*. Vic. *Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de La Generalitat de Catalunya [Inèdit]*
- Molas, M.D., i Ollich, I. (1985). L'aplicació d'un programa d'arqueologia urbana: la delimitació del Peribol del Temple romà de Vic. *Cypsela*, 5, 163–170.
- Molas, M.D., i Ollich, I. (1992). *Memòria d'excavacions arqueològiques a Vic. Jaciment Casa Genís 1987-1988-1989*. Vic. *Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de La Generalitat de Catalunya [Inèdit]*.
- Molas M.D., Ollich, I. i Caballé, A. (2008). De l'Auso romana al Vicus Ausonensis medieval. *Ausa*, 23 (161), 719–722.
- Molas, M. D., i Ollich, I. (2008). Memòria de l'excavació realitzada al temple romà de Vic. Segona quinzena de juny de l'any 1982. *Ausa*, XXIII (161–162). 555–558
- Molas, M. D., i Ollich, I. (2008). Vic i la recuperació de 2.000 anys d'història urbana. *Ausa*, XXIII, (161–162),. 707–718.
- Molas, M. D., i Ollich, I. (2008). Memòria de les excavacions arqueològiques a Vic. Jaciment Casa Genís (1987-1988-1989). *Ausa*, XXIII (161–162),. 567–572.

- Molas, M.D., Mestres, I. i Rocafiguera, M. (1992). El Casol de Puigcastellet, Folgueroles, Osona. Folgueroles: Ajuntament de Folgueroles.
- Molas, M.D., Rocafiguera, M., i Mestres, I. (1988). La fortalesa ibèrica del Casol de Puigcastellet (1). Una aproximació als límits del territori ausetà. *Ausa*, XIII (121), 97–131
- Molinos, M., i Ruiz, A. (1994). Sociedad y territorio en el Alto Guadalquivir entre los siglos VI y IV a C. *Huelva Arqueológica*, 14, 11–29.
- Molist, M., Amaiz, R., Alvarez, R., Rauret, A., i Gómez, A. (2016). Estructuración de la ocupación del espacio entre el IV° y el II° milenio en Cataluña: notas entorno al modelo de distribución de la población en la cuenca media del río Ter (Cataluña Central). *Anejos a CuPAUAM*, 2. 59–72.
- Molist, M., i Buxó, D. (1981). Noves troballes de vas campaniforme a la comarca d'Osona. *Ausa*, 9 (98), 241–248.
- Molist, M., Cruells, W., i Buxó, D. (1986). Coll S ' Avenc : Aproximació a l'estudi del ritual d'una necròpolid d'incineració de la Comarca d'Osona. *Cota Zero*, 2. 33–38.
- Molist, N, Rovira, (1986). L' *Oppidum* ausetà del turó del Montgrós (el Brull, Osona). *Empúries*, 2 (48–50), 122–141.
- Moncunill, N.; Velaza, J. (2014). Una inscripció ibèrica procedente del Turó de l'Osona (Vic). *Faventia*, 34–36, 209–214.
- Moneo, T. (2003). *Religio iberica. Santuarios, ritos y divinidades (siglos VII-I aC)*. Madrid: Real Academia de la Historia.
- Morera, J. (2016). *Territori i Poblament De Cerdanya a L'Antiguitat. La Iberització i Romanització de La Vall Cerdana*. [Tesi doctoral] Universitat Autònoma de Barcelona.
- Moret, P. (2011). ¿Dónde estaban los Turdetani? Recovecos y metamorfosis de un nombre, de Catón a Estrabón. Dins *Fenicios en Tartessos: Nuevas perspectivas* (p. 235–248). Oxford: Archaeopress.
- Moret, P. (2008). “Rostros de Piedra”.- Sobre la racionalidad del proyecto arquitectónico de las fortificaciones urbanas ibéricas. Dins C. Aranegui (Ed.), *Actas del Congreso Internacional, los Iberos, Príncipes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad ibérica* (p. 83–92). Barcelona: Fundació Cultural La Caixa.
- Moret, P. (2017). À quoi servaient les remparts des oppida gaulois? *Pallas*, 105. 173-190.

- Muñoz, A.M. (1965). La primera fecha de C14 para un sepulcro de fosa catalán. *Pyrenae*, 1(1), 31–41.
- Nocete, F. (1989). El análisis de las relaciones centro/periferia en el Estado de la primera mitad del segundo milenio a.n.e. en las campiñas del alto Guadalquivir: la frontera *Arqueología Espacial*, 13 (Fronteras), 37–62.
- Nogales, T. (2005). Aprovechamiento hidráulico de Augusta Emerita: embalses y cisternas. In *Aqua romana: técnica humana y fuerza divina*. Mérida: MNAR. p. 96–97.
- Noguera, J. (2007). Els campaments romanorepublicans en el curs inferior de l'Ebre. *Cota Zero*, 22, 13–16.
- Noguera J. (2008). Los inicios de la conquista romana de Iberia: los campamentos de campaña del curso inferior del río Ebro. *Archivo Español de Arqueología*, 81 - 31–48. Consultat des de: <http://doi.org/10.3989/aespa.2008.v81.39>
- Noguera, J. (2011). *La conquesta romana de Catalunya*. Tarragona: ICAC. Consultat des de : http://cataleg.ub.edu/record=b2040501~S1*cat
- Noguera, J., Asensio, D., i Jornet, R. (2012). La destrucción de el Castellet de Banyoles (Tivissa, Tarragona). Dins *Iberos del Ebro. Actas del II Congreso Internacional (Alcañiz-Tivissa, 16-19 de noviembre de 2011)*. (p.231-246). Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- Noguera, J., Ble, E., i Valdés, P. (2013). *La Segona Guerra Púnica al nord-est d'Ibèria. Una revisió necessària*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia (Memorial Josep Barberà i Farràs, 10).
- Nolla, J.M. (1988). Gerunda, dels orígens a la fi del món antic. *Fonaments*, 7, 62–110.
- Nolla, J. M. (2007). Govern i Poder Polític a Gerunda (Segles I-VIII). *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 48, 9–27.
- Nolla, J. (Dir). (2008). *The countryside at the 3rd century. From Septimius Severus to the Tetrarchy*. Girona: Universitat de Girona.
- Nolla, J.M. Casas, J., i Santamaria, P. (2005). *In suo fundo*. Els cementiris rurals de les antigues ciutats d'*Emporiae, Gerunda i Aquae Calidae*. Girona: Universitat de Girona. (Estudi General, 25)
- Nolla, J. M., Palahí, L., i Vivo, J. (2010). *De l'oppidum a la ciuitas. La romanització inicial de la Indigècia*. Girona: Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona.

- Nolla, J.M. Palahí, L. (2014). El cementiri tardoantic del Mercadal de Girona i el culte al màrtir Feliu. Una nova interpretació. *Pyrenae*, 45 (2), 95–116.
- Nolla, J.M, i Sanmartí, E (1984) Algunes consideracions entorn de la romanització del N.E, de Catalunya. Dins 5è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, *Hannibal Pyrenaeum Transgreditur* (p. 61–132). Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans.
- Ocaña. M., Cubero, C., Ollich, I. i Rocafiguera, M. (2009). El passat que torna: conservació, documentació i difusió del fons procedent del Jaciment Arqueològic de l'Esquerda. *Item*, (51), 101–113.
- Ocaña, M., Ollich, I. i Rocafiguera, M. (2013). L'Esquerda : Un Projecte Integral de recerca. *Auriga*, 68, 55–59.
- Olesti, O. (1997). El origen de las villae romanas en Cataluña. *Archivo Español de Arqueología*, 70 , 71–90. Consultat des de <http://doi.org/10.3989/aespa.1997.v70.257>
- Olesti, O. (1998). La romanización de la Cerdaña actuaciones catastrales. Dins J. Mangas i J. Alvar (Eds.), *Homenaje a José María Blázquez* (p. 301–320 (vol IV)). Madrid: Ediciones Clásicas
- Olesti, O. (2015). August i els Pirineus. Dins López Vilar (Ed.), *2n Congrés Internacional d'Arqueologia del món antic*. (p. 185–191). Tarragona: Fundació Privada Mutua Catalana.
- Olesti, O. (2017). L'estudi de l'evolució del paisatge a Catalunya. Dels ibers als romans. Gènesi i característiques. In J. Segura, N. Corbella, i J. Esteve (Eds.), *XXXIX Jornades d'intervenció en el Patrimoni Arquitectònic*. (p. 53–57). Barcelona: AADIPA
- Olesti, O., Aguilar, A., i Plana, R. (1991). Cadastres romans a Catalunya: Empordà i Gironès, Cerdanya, Vallès Occidental. *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, 111–124.
- Olesti, O., Mercadal, O., Morera, J., i Oller, J. (2016). Paisatge i territori a la Cerdanya antiga: novetats arqueològiques al Castellot de Bolvir i el Tossal de Baltarga. *Tribuna d'Arqueologia*. Consultat des de <http://hdl.handle.net/10687/310466>
- Oliva, M. i Alsina, J. (2014). El jaciment de Sant Llorenç de Boada - El Graell (Vic-Osona): Un exemple de diacronia de poblament a la Plana de Vic. Dins *II Jornades d'Arqueologia a la Catalunya Central* (p. 37–42). Vic: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.

- Oller, J. (2015). *El territorio y poblamiento de la Layetania Interior en época antigua (ss. IV aC - I dC)*. Barcelona: Publicaciones UB.
- Ollich, I. (1998). El Ter, la primera frontera dels carolingis al comtat d'Osona, segles VIII-IX. Dins *II Congrés d'Història dels Pirineus*. Girona.
- Ollich, I. (2000): Roda: L'Esquerda. La ciutat carolíngia, Dins *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura als segles IX i X, catàleg de l'exposició al MNAC* (p. 84–88). Barcelona: MNAC
- Ollich I. (2002). Orígens i evolució del Vic romà i medieval. Una visió des de l'arqueologia . Dins *Ciència, Didàctica i Funció social dels estudis clàssics. Actes del XIV Simposi de la Secció Catalana de la S.E.E.C* (p. 57–77). Vic: Sociedad Española de Estudios Clásicos. Secció catalana.
- Ollich, I. (2004). Roda ciutat (l'Esquerda), i la defensa de la línia del Ter al comtat d'Osona (s. VIII-X). In *Actes del Congrés Els Castells Medievals a la Mediterrània Nord-Occidental*, (pp. 179–194). Arbúcies: Museu Etnològic del Montseny.
- Ollich, I., Cubero, C., Ocaña, M., i Rocafiguera, M. (2002). Arqueobotànica i arqueologia experimental . 20 Anys de recerca agrícola a l'Esquerda (Roda de Ter, Osona). *Tribuna d'Arqueologia 2011-2012*. 295–316.
- Ollich, I., Molas, D., Caballé, A., i Pujades, J. (1992). *Memòria de les excavacions arqueològiques a l'edifici de l'Albergueria. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de La Generalitat de Catalunya [Inèdit]*.
- Ollich, I.; Ocaña, M.; Ramisa, M i Rocafiguera, M. (1995). *A Banda i Banda del Ter. Història de Roda*. Roda de Ter: Ajuntament de Roda de Ter - Eumo Editorial (L'Entorn, 30).
- Ollich, I. i Raurell, S. (1989). Tombes de llosa als turons de la Plana de Vic: una població alt-medieval per cristianitzar? *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, (10), 223–250. Consultat des de <http://www.raco.cat/index.php/ActaHistorica/article/view/193628/259551>
- Ollich, I., i Rocafiguera, M. (1991). *L'Esquerda (Roda de Ter, Osona). Guia del jaciment i del Museu*. Roda de Ter: Ajuntament de Roda de Ter.
- Ollich, I. i Rocafiguera, M. (1992). Ancient Patterns in Settlement and Urbanism. The Medieval site of L'Esquerda, Catalonia. Dins *Medieval Europe. An International Conference of Medieval Archaeology* (pre-printed papers). York.

- Ollich, I., Rocafiguera, M. i Buxó, D. (1994). *L'oppidum ibèric de l'Esquerda (Roda de Ter, Osona). Campanyes de 1982 a 1991*. Barcelona: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura (Memòries d'excavacions arqueològiques, 7).
- Ollich I., Rocafiguera, M. Ocaña i M. (1998). *Experimentació arqueològica sobre conreus medievals a l'Esquerda, 1991-1994 : arqueologia experimental : aplicació a l'agricultura medieval mediterrània (DGICYT PB90-0430)*. Barcelona : Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Facultat de Geografia i història. Divisió de Ciències Humanes i Socials. Consultat des de http://ccuc.cbuc.cat/record=b2340474~S23*cat
- Ollich I. i Rocafiguera M. i Riart, F. (2001). *L'Esquerda : 2500 anys d'història : 25 anys de recerca*. Roda de Ter: Fundació Privada L'Esquerda.
- Ollich, I. i Rocafiguera, M. (2002). L'arqueologia a Osona: 1952-2002. *Ausa*, XX (148-149), 35–52.
- Ollich, I. Rocafiguera, M (2006). L'evidència arqueològica. El treball dels metalls a l'Esquerda, a l'època ibèrica i medieval. In 1) Museu Arqueològic de l'Esquerda (Berikars (Ed.), *Desperta Ferro! Vida quotidiana, treball, comerç i guerra a l'Esquerda*. (pp. 15–31). Roda de Ter: Eumo Editorial.
- Ollich, I., Rocafiguera, M; Amblàs, O. (2006). *Desperta ferro!: vida quotidiana, treball, comerç i guerra a l'Esquerda*. Roda de Ter: Museu Arqueològic de l'Esquerda.
- Ollich, I. i Rocafiguera, M. (2010). L'Esquerda de Roda, Osona. Un projecte vinculat al territori. Dins *I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central* (p. 92–97). Manresa: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.
- Ollich, I., Rocafiguera, M., Ocaña, M., Cubero, C., i Amblàs, O. (2012). Experimental Archaeology at L'Esquerda – Crops, Storage, Metalcraft and Earthworks in Mediaeval and Ancient Times. Dins I. Ollich-Castanyer (Ed.), *Archaeology, New Approaches in Theory and Techniques* (p. 205–228). Rijecka, Croatia: InTech. Consultat des de <http://cdn.intechopen.com/pdfs-wm/36573.pdf>
- Ollich, I., Rocafiguera, M., Ocaña, M. (2013). L'Esquerda, 20 anys de conreu experimental. Dins A. Palomo; R. Piqué, X. Terradas (Ed.), *3r Congrés internacional d'Arqueologia Experimental* (Vol. 4, pp. 333–340). Banyoles: Museu d'Arqueologia de Catalunya (Girona).

- Ollich, I. Rocafiguera M., Pratdesaba, A. i Pujol, M. A. (2013). *la Muralla de Roda Ciutat . Visigots i Carolingis al Jaciment de l'Esquerda (Les Masies de Roda, Osona)*. Barcelona: Tribuna d'Arqueologia. Consultat des de <http://hdl.handle.net/10687/122539>
- Ollich, I., Rocafiguera, M, Ocaña, M., Serrat, D., i Cubero, C. (2013). Experimentació sobre la construcció i la crema d'un paller. Dins A. Palomo; R. Piqué, X. Terradas (Ed.), *3r Congrés internacional d'Arqueologia Experimental* (Vol. 4, pp. 341–348). Banyoles: Museu d'Arqueologia de Catalunya (Girona).
- Ollich, I., Rocafiguera M., Amblàs, O. (2014). L'oppidum ibèric de l'Esquerda. Darreres aportacions i noves línies de recerca. Dins *II Jornades d'Arqueologia a la Catalunya Central* (p. 118–124). Vic: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.
- Ollich, I., Rocafiguera M., Amblàs, O., Pratdesaba, A. i Pujol, M. A. (2014). Visigots i carolingis a Osona . Novetats arqueològiques des del jaciment de l'Esquerda. Dins *III Jornades d'Arqueologia a la Catalunya Central* (p. 14–21). Roda de Ter: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.
- Ollich, I., Rocafiguera, M., i Ocaña M. (2016). The Southern Carolingian Frontier in Marca Hispanica along the river Ter: Roda Civitas and the Archaeological Site of l'Esquerda (Catalonia). Dins N. Christie, H. Herold (Ed.), *Fortified Settlements in Early Medieval Europe* (pp. 205–217). Oxford & Philadelphia: Oxbow.
- Ollich I., Rocafiguera, M. i Serrat, D. (2001). "The Origins of Experimental Archaeology in Catalonia" dins R. Paardekooper; J Reeves *Experiments Past. Histories of Experimental Archaeology* (pp. 205–214). Laiden: Sidestone Press.
- Ollich, I., Rocafiguera, M., Pratdesaba, A., Ocaña, M., Amblàs, O., Pujol, A., i Serrat, D. (2017). Roda Ciutat: el nucli fortificat de l'Esquerda sobre el Ter i el seu territori. *Ausa*, XXVIII (179), 23-40.
- Ollich, I., Rocafiguera, M. (2018). La Catedral de Vic i els orígens i formació de la ciutat. Una aproximació arqueològica. Dins M. Crispi (Ed.), *Episcopus* [en premsa].
- Olmo, L. (1992). Consideraciones sobre la ciudad en época visigoda. *Arqueología y Territorio Medieval*, 5. 109-118
- Olmo, L. (2008). Recópolis. Una ciudad en época de transformaciones. Dins L. Olmo,(Ed.) *Recópolis y la ciudad en la época visigoda. Zona arqueológica*, 9. 41-62

- Olmos, P. (2013). Sobre un modelo constructivo de la arquitectura ibérica en territorio Ausetano. *Archivo Español de Arqueología*, 86, 37–49. Consultat des de <http://doi.org/10.3989/aespa.086.013.003>
- Ordeig, R (1981). Els orígens històrics de Vic. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs.
- Ordeig, R. (1982). “Villae”, “viae” i “stratae” d'Osona, testimonis de l'antiguitat a l'època medieval. *Ausa*. X (102-104), 387.400
- Ordeig, R. (1995). *Oristà i la seva Història*. Vic: EH.
- Ordeig, R. (Ed.) (1999). *Els Comtats d'Osona i Manresa*. (4 vol.) Dins J. Font Rius i A. Mundó, (Eds.) *Catalunya Carolíngia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Ordeig, R. (2011). Santa Eulàlia i santa Leocàdia, una església altmedieval de Vic. *Ausa*, 25(168), 323–332.
- Orengo, H. A., i Cortés, A. (2014). The Augustan temple and forum of the colony of Barcino: A 90 degree turn. *Oxford Journal of Archaeology*, 33(1), 89–107. Consultat des de <http://doi.org/10.1111/ojoa.12028>
- Padró, J. (1984). Les vies de comunicació romanes al Pirineu Català. Dins 5è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, *Hannibal Pyrenaeum Transgreditur* (p. 61–132). Puigcerdà, Institut d'Estudis Ceretans.
- Padrós, C. (2009). *Estudi del territori a la comarca d'Osona des de l'ibèric ple a l'alt imperi*. [Treball Final de Màster] Universitat de Barcelona.[inèdit]
- Padrós C. (2010). El territori de la Plana ausetana i el seu entorn des de l'Iberic Ple a l'Alt Imperi. *Cypsela*, 18, 243–262.
- Padrós, C. (2010). Els camins antics i les vies romanes a la comarca d'Osona (Barcelona). Estat de la qüestió. *Quad. Preh. Arq. Cast*, 26, 66–78.
- Padrós, C. (2011). El territori ausetano del ibèric final a la baixa republica romana (s. III-I a.n.e.). *Estrat Crític*, 5, 124–133.
- Padrós, C. (2011). Ausetans i Ositans, un estat de la qüestió. *Monografies del Montseny*, 26, 25–36.
- Padrós, C., Pujol, À., i Sala, R. (2015). Puig Ciutat (Oristà, Barcelona): Un praesidium pompejà als peus dels Pirineus? *Revista d'Arqueologia de Ponent*, (25), 277–290. Consultat des de http://wordpress.puigciutat.com/wp-content/uploads/2016/01/16-Padros_final.pdf

- Palet, J. M. (2005). L'estructuració dels espais agraris en època romana a Catalunya: aportacions de l'estudi arqueomorfològic del territori. *Cota Zero*, 20, 53–66.
- Palet, J. M., Fiz, J.I., i Orengo, H. (2009). Centuriació i estructuració de l'àger de la colònia Barcino. Anàlisi arqueomorfològica i modelació del paisatge. *Quarhis*, 5(5), 106–123.
- Palet, J. M., Orengo, H. Nadal, J. (2009). La Arqueología y la recuperación patrimonial. Universitat Oberta de Catalunya. (PID_00149559).
- Pallí, F. (1981). La toponímia de la vía Augusta en cataluña. *Pyrenae*, 17–18, 343–365.
- Pallí, F. (1985). *La Vía Augusta en Cataluña*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Palol, P. de. (1986). “Las excavaciones del conjunto de El Bovalar, Serós (Segrià, Lérida) y el reino de Akhila” Dins *Los visigodos, historia y civilización. Antigüedad y Cristianismo, III* (pp. 513–526). Murcia.
- Panosa, I. (2010). Els ibers del Vallès oriental, una síntesi. *Anuari del Centre d'Estudis de Granollers*, 53–76.
- Pena, M. J. (1989). Avieno y las costas de Cataluña y Levante. I*Tyrichae: *Typikaí, ¿La Tiria? *Faventia*, 11/2.
- Pereira, G. (1978). Alguns problemes de la investigació en Història Antiga. *Fonaments*, 1, 43–65.
- Pérez, A. (1996). Las cecas catalanas y la organización territorial romano-republicana. *AEspA*, (69), 37–56.
- Pladelasala, J. (1952). Necròpolis de la “Fossa d'en Terrades”, de Muntanyola. *Ausa*, 1, 55–56.
- Pladevall, A. (1991). *Balenyà, un terme històric. Els Hostalets de Balenyà i el seu municipi*. Vic: Eumo Editorial (L'Entorn, 22).
- Pladevall, A. (1987). *Centelles. Aproximació a la seva història*. Vic: Ajuntament de Centelles.
- Pladevall, A. (1994). *La Difusió del Cristianisme a Catalunya a L'època Romana*. Vic: Eumo Editorial (L'Entorn, 16).
- Pladevall, A. (Dir). (2005). *Santa Eulàlia de Riuprimer. La terra i la gent al llarg de la seva història*. Vic: Ajuntament de S.E. de Riuprimer - Eumo Editorial (L'Entorn, 46).

- Pladevall, A., Vigué, J. (1984). Santa Maria de Lluçà. Dins *Catalunya Romànica*, Vol. III (Osona II) (p. 254). Enciclopèdia Catalana.
- Ponce, S. (coord). (2000). *Folgueroles. Societat i vida d'un poble*. Vic: Eumo Editorial (L'Entorn, 40).
- Pons, E. (dir.) (2002). *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (excavacions 1990-1998)*. Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya (Girona).
- Pons, J. (1986). *Aproximació a la Catalunya romana de l'Alt Imperi. L'evolució del país i la societat de les terres no-litorals a través de l'epigrafia i de les fonts literàries*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Pons, J. (1994). *Territori i Societat romana a Catalunya. Dels inicis al Baix Imperi*. (M. Mayer, Ed.) (1a ed.). Barcelona: Edicions 62.
- Pou, J. (2012). La pervivència de models d'assentament a la Vall d'Arbúcies. Dels poblats ibèrics als punts de control medievals. *Monografies del Montseny*, 27, 31–45.
- Pratdesaba, A. (2010). *Evolució i anàlisi visual de les fortificacions medievals del nord del comtat d'Osona*. [Treball de Final de Màster] Universitat de Barcelona [inèdit]
- Pratdesaba, A. (2015). *El procés de fortificació i reocupació del territori a Catalunya entre els rius Ter i Llobregat en època altmedieval i carolíngia: el cas de l'Esquerda, segles VIII-X*. Universitat de Barcelona: [Tesi Doctoral]. Consultat des de <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/102368#.W3MwXiHlqA8>.mendeley
- Prevosti, M. i Clariana, J.(2004). La Torre del Cogoll a l'autògraf de Sant Oleguer. Document Sobre Torre Llauder (Mataró) a l'Edat Mitjana. Dins *De Constantí a Carlemany. El pas de l'Antiguitat Tardana al Món Medieval - III Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme*. (p.129-140). Mataró.
- Pujades, J. i Tió, F. (1990). *Casa Clariana, 1990. Memòria científica de les excavacions arqueològiques*. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya (n.3072). Barcelona. [Inèdit].
- Pujol, A. (2012). *El jaciment de Puig Ciutat en el context arqueològic del Lluçanès*. Universitat de Barcelona [TFM] [inèdit].
- Pujol, A., Padrós, C., i Sala, R. (2014). El jaciment de Puig Ciutat (Oristà, Osona) i el seu entorn. Resultats de les campanyes de prospecció i excavació 2010-2012. Dins //

Jornades d'Arqueologia a la Catalunya Central (Vic, 2012) (p. 129–136). Vic: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura.

Py, M. (Dir.) (1996). *Urbanisme et Architecture dans la ville antique de Lattes*. Dins M. Py (Ed) *Lattara*, 9. Lattes: CNRS.

Quadrada, O. (2008). Més sobre la civitas fracta d'Alarona. *Fulls del Museu-Arxiu de Santa Maria*, (95), 6–10.

Rafel, N. (1985). El ritual d'enterrament ibèric. Un assaig de reconstrucció. *Fonaments*, 5. 13-34.

Ramisa, M. (2010). La batalla de Vic, un episodi de la invasió napoleònica a Catalunya. *Llibre de Tona*, 47–54.

Rascón. S. Sánchez-Montes, A. L. (2008). Urbanismo de la ciudad de Complutum en los siglos VI-VII. In *Recópolis y la ciudad en la época visigoda .Zona arqueológica 9*. 243-258.

Rauret, A.M. (1987). La seqüència estratigràfica de la Cova de les Pixarelles. *Tribuna d'Arqueologia*, 59–68.

Reeves Flores, J., i Paardekooper, R. (2014). *Experiments past. Histories of experimental archaeology*. Leiden: Sidestone Press.

Renfrew, C. (1984). Societies in Space: the landscape of power. Dins C. Renfrew (Ed.), *Approaches to Social Archaeology* (p. 24–29). Edimburgh: Edimburgh University Press.

Reparaz, G. de. (1928). *La Plana de Vic* (Ed. facsímil, Eumo Editorial). Vic: Barcino.

Revilla, V.; Santacana, J. (2015). *Catalunya Romana*.. Barcelona: Dalmau.

Reynolds, P. J.(1986). Grain Storage in Underground Silos. *The Butser Farm Yearbook*, 1986, 60.

Reynolds, P. J. (1988). *Arqueologia experimental, una perspectiva de futur*. Vic: Eumo Editorial.

Richardson. (1986). *Hispaniae. Spain and the development of Roman Imperialism, 218-82 BC*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rico, C. (1995). Sur les traces d'Hannibal dans les Pyrénées : une nouvelle approche. *Itaca. Quaderns Catalans de Cultura Clàssica*, (9–11), 111–119

- Rico, C. (1997). *Pyrénées romaines : essai sur un pays de frontière, IIIe siècle av. J. C. - IVe siècle ap. J.-C.* Madrid : Casa de Velázquez. Consultat des de http://catalag.ub.edu/record=b1391029~S1*cat
- Ripoll, G. (2001). La transformació de la ciutat de Barcino durant l'antiguitat tardana. Dins J. Beltrán de Heredia (Ed.), *De Barcino a Barcinona (segles I-IV). Les restes arqueològiques de la Plaça del Rei de Barcelona* (pp. 34–43). Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Ripoll, G., i Molist, N. (2012). “Memoria y arqueología. El culto a los muertos entre la antigüedad tardía y el mundo medieval en Cataluña”, *Medievalia* 15, 2012, 71-75. *Medievalia*, 15, 71–75.
- Ripoll, J. (1833). Documentos inéditos que pueden servir para ilustrar la historia de la muy antigua ciudad, hoy pueblo de Roda, situado en la ribera del Río Ter. Dins R. Ordeig (Ed.), *Opuscles* (facsim, 2016. p. 323–330). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans/Biblioteca Episcopal de Vic (Biblioteca Litúrgica Catalana, 9)
- Ripoll, J. (1843). Inscripción romano-imperial recién descubierta en el Congost y copiada por dos curiosos investigadores de Antiguallas. Dins R. Ordeig (Ed.), *Opuscles* (facsim, 2016). (p. 371–372). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans/Biblioteca Episcopal de Vic (Biblioteca Litúrgica Catalana, 9).
- Roca, A. (2003). *Manlleu, episodis d'ahir*. Manlleu: Efadós.
- Rocafiguera M. (1991). L'Esquerda, assentament i territori en el període ibèric ple. Dins *Fortificacions: La problemàtica de l'ibèric ple. S.IV-III aC.* (p. 309–314). Manresa: Centre d'Estudis del Bages; Societat Catalana d'Arqueologia.
- Rocafiguera M. (1995). *Osona ibèrica : el territori dels antics ausetans*. Vic : Patronat d'Estudis Osonencs.
- Rocafiguera, M. (1996). La Sitja de Sant Esteve de Granollers de la Plana. *Butlletí de la Festa Major de Gurb*, 8–11.
- Rocafiguera, M. (2002). Els temps antics: des de la prehistòria fins a la fi de l'antiguitat. A Ponce, S (Ed.), *Gurb. Un Poble arrelat a la terra* (p. 111–123). Gurb: L'Àlber.
- Rocafiguera, M. (2004). Els castells medievals, reflex d'una organització territorial més antiga a la comarca d'Osona. Dins *Actes del Congrés Els Castells Medievals a la Mediterrània Nord-Occidental*. (p. 195–204). Arbúcies: Museu de la Gavella.

- Rocafiguera, M (2005). Arquitectura ibèrica ausetana : materials i tècniques de construcció al jaciment de l'Esquerda (segle V aC). *Fonaments*, 12, 235–250.
- Rocafiguera, M. (2010). Les excavacions arqueològiques de l'Escorial (Vic). Del món roma fins al segle XIX. *Ausa*, XXIV (166), 733–751.
- Rocafiguera, M. et al. (2014). *L'Esquerda 2011-2012. Àrea ibèrica. Memòria de les excavacions arqueològiques*. Roda de Ter. *Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de La Generalitat de Catalunya [Inèdit]*
- Rocafiguera, M. (2017). El temple romà d'Auso en el context de la ciutat romana. Dins de J. Segura, N. Corbella, i J. Esteve (Eds.), *XXXIX Jornades d'intervenció en el Patrimoni Arquitectònic*. (p. 209). Barcelona: AADIPA - Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. Consultat des de http://www.arquitectes.cat/iframes/aadipa/XXXIXCurset/pdf/Iberia_Roma_al_Andalus-ca.pdf
- Rocafiguera, M., Ollich, I i Ocaña, M. (2014). L'Esquerda abans del període ibèric ple a XV *Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà- La transició Bronze Final - Primer Ferro al Pirineu i territoris veïns* (p. 317–328). Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans
- Rodà, I. (1989). *Catàleg de l'epigrafia i de l'escultura clàssica del Museu Episcopal de Vic*. (M. E. de Vic, Ed.). Vic: Patronat d'Estudis Osonencs (Catàlegs, 2).
- Rodà, I. (1998). La difícil frontera entre escultura ibèrica y escultura romana. *Actas del Congreso Internacional, Los Iberos, Príncipes de Occidente. Estructuras de Poder en la Sociedad Ibérica*, (p. 265–273). Barcelona: Fundació Cultural la Caixa.
- Rodà, I. (2001). Barcelona, de la seva fundació al segle IV dC. Dins J. Beltran de Heredia(Ed.), *De Barcino a Barcinona (segles I-IV). Les restes arqueològiques de la Plaça del Rei de Barcelona* (p. 22–33). Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Rodà, I. (2007). Documentos e imágenes de culto imperial. Dins T. Nogales i J. González (Eds.), *Culto Imperial: política y poder* (p. 741–761). Roma: L'Erma di Bretschneider.
- Rodà, I. (2009). Arqueologia pre-romana i romana al Montseny. *Monografies del Montseny*, 24, 27–40.
- Rodrigo, E. (2006). L'Evolució del poblament i de l'organització de l'ager de lesso de l'època ibèrica a l'Antiguitat tardana estudi de l'ocupació i estructuració del territori. [Tesi Doctoral] Universitat Autònoma de Barcelona.
- Rodríguez, A., Pradell, T., Molera, J., i Vendrell, M. (2003). *La ceràmica de la Costa Catalana a Ullastret*. Ullastret - Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya (Ullastret).

- Roviró, X. (2014). *El Camí Real de Vic a Olot*. St. Vicenç de Castellet: Farell (Col·lecció Popular, Llegendes, 50).
- Rowlands, M., Larsen, M., i Kristiansen, K. (1987). *Centre and Periphery in Ancient World*. Cambridge: Cambridge University Press (new directions in archaeology).
- Ruiz de Arbulo, J. (2016). *Roma explicada als joves (i als no tan joves)*. Barcelona: Viena Edicions.
- Ruiz, A. (1986). Ciudad y territorio en el poblamiento ibérico del Alto Guadalquivir. Dins *Los asentamientos ibéricos ante la romanización* (p. 9–21). Madrid.
- Ruiz, A. (1988). Reflexiones sobre algunos conceptos de la arqueología espacial a partir de una experiencia: Iberos en el Alto Guadalquivir. *Arqueología Espacial*, 12, 157–721.
- Ruiz, A. (1989). Fronteras: un caso del siglo VI a.n.e. *Arqueología Espacial*, 13, 121–136.
- Ruiz, A. (1998). Los Príncipes iberos: procesos económicos y sociales. Dins *Actas del Congreso Internacional, los Iberos, Príncipes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad ibérica* (p. 289–300). Barcelona: Fundació Cultural La Caixa.
- Ruiz, A. i Molinos, M. (1993). *Los iberos. Análisis arqueológico de un proceso histórico*. Barcelona: Crítica/Arqueología.
- Ruiz, A., i Molinos, F. (1997). La prospección y el análisis del territorio en época protohistórica: el caso de la Campiña de Jaén. Dins *La prospección arqueológica. II encuentro de Arqueología y Patrimonio. Salobreña, del 15 al 17 de octubre de 1991* (p. 63–80). Salobreña.
- Ruiz-Zapatero, G. (1881). La prospección arqueológica en España: pasado, presente y futuro Arqueología espacial, ISSN 1136-8195, Nº 12, 1988, pàg. 33-48. *Arqueología Espacial*, 12, 33–482.
- Ruiz-Zapatero, G., i Burillo, F. (1988). Methodology in regional archaeology. *MUNIBE (Antropología y Arqueología)*, 6, 45–64.
- Sala, R., Garcia, E., Tamba, R. (2012). Archaeological Geophysics. From Basic to new approaches. Dins I. Ollich-Castanyer (Ed.), *Archaeology, New Approaches in Theory and Techniques* (p. 133-166). Rijeka, Croatia: InTech. <http://doi.org/10.5772/45619>
- Sala, R., Lafuente, M. (2008). Prospecció georadar a l'església de la Pietat de Vic. *Ausa*, XXIII(161–162), 669–682.

- Sala, R. Lafuente, M. (2007) Projecte Lluçanès d'avaluació del patrimoni Arqueològic [inèdit]
- Sala-Molas, J. (1936.). Enterraments a Centelles. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 862–863.
- Salarich, J. (1854). *Vich, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*. Vic: Imprenta Soler Hermanos.
- Salazar, N. (2012). *L'ager del Municipium Sigarrensium: poblament i xarxa viària entre la Prehistòria i l'Antiguitat tardana*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia.
- Sales, J. (2004). Excavació arqueològica d'una necròpolis tardoantiga o altmedieval al Turó del Prat d'Ori. *Monografies del Montseny*, 19, 125–131.
- Sales, J. (2005). La necròpolis del turó del Prat d'Ori. *Monografies del Montseny*, 20, 165–176.
- Sales, J. (2011). *Arqueologia de les seus episcopals tardoantigues al territori català (259-713)*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia.
- Sanmartí, E. (1974). Un lote de cerámicas de barniz negro procedente de Tona (Plana de Vic, Barcelona). *Pyrenae*, (10), 135–150. Consultat des de <http://www.raco.cat/index.php/Pyrenae/article/view/164894/260049>
- Sanmartí, E., López, A. (1982). Excavacions al temple romà de Vic. Campanya de 1980. *Ausa*. X (102-104) 261-273.
- Sanmartí, J. (2001). Territoris i escales d'integració polític a la costa de Catalunya durant l període ibèric ple (segles IV-III aC). In Taula Rodona d'Ullastret (Ed.), *Territori Polític i territori rural durant l'Edat del Ferro a la Mediterrània Occidental* (pp. 23–38). Ullastret, Girona
- Sanmartí, J. (2003). Els ibers quaranta anys mes tard: un breu balanç de la recerca. *Cota Zero: Revista d'arqueologia i Ciència*, 18(18), 147–157.
- Sanmartí, J. (2013). Joan Maluquer de Motes i els estudis ibèrics. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 343–352.
- Sanmartí, J. (2013). Dels estats arcaics a la romanització : una perspectiva històrica i evolutiva sobre els ibers. *Catalan Historical Review*, 2(2009), 145–160. Consultat des de <http://doi.org/10.2436/20.1000.01.29>

- Sanmartí, J. (2014). L'estat Del Coneixement Sobre La Cultura Ibèrica a Catalunya. *Butlletí de La Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXV, 227–260. Consultat des de <http://doi.org/10.2436/20.1001.01.131>
- Sanmartí, J., Belarte, C. (2001). Urbanización y desarrollo de estructuras estatales en la costa de Cataluña (siglos VII-III a.C.). Dins *Actas de la Mesa Redonda "Entre Celtas e Íberos. Las poblaciones protohistóricas de las Galias e Hispania"*. Madrid, 1998. (p. 161–174). Madrid: Casa de Velázquez.
- Sanmartí, J., Santacana, J. (2005). *els ibers del Nord*. Barcelona: Rafel Dalmau.
- Saracibar. (1953). Hallazgos arqueológicos en Torelló a "Les Serrasses." *Ausa*, I, 149–152.
- Serra Vilaró, J. (1928). *La Ceràmica de Merlès*. Museum Archaeologicum Diocesanum de Solsona.
- Serrat, D., Ollich, I., i Rocafiguera, M. (2015). Geoarqueología del yacimiento ibérico-medieval de l'Esquerda (Roda de Ter, Catalunya). Dins *VI Congreso Argentino de Cuaternario y Geomorfología (sección P2-G9), Ushuaia (Argentina) abril 2015*. Ushuaya.
- Serrat, D., Ollich, I., Rocafiguera, M. i Ocaña, M. (2014). Condicionants geològics i estructura urbana de la Roda Civitas. Dins *Actes del V Congrès d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya* (p.385-390). Barcelona: Acram
- Shanks, S. i Tilley, C. (1987). *Re-constructing Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, M. E., i Peregrine, P. (2012). Approaches to comparative analysis in archaeology. Dins M. E. Smith (Ed.), *The Comparative Archaeology of Complex Societies*. (p. 4–20). Cambridge: Cambridge University Press.
- Solà, F. (1947). *Història de Torelló* (II vols). Barcelona: Gráficas Marina.
- Solà, F. (1992). *Història de la comarca d'Osona*. Sant Cugat del Vallès, Rourich. [Extret del vol 1. Ha de Torelló].
- Solé Sabaris, L. (1961). *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Aedos.
- Solé, R. (1957). El yacimiento neolítico de Puigcebró en Roda de Ter. *Ausa*, 2(19), 390–392.

- Subias, E., Puig, A. M., Codina, D., i Fiz, J. (2018). El Nucli Fortificat de Puig Rom. i el seu entorn immediat. Departament de Cultura. Tribuna d'Arqueologia. Consultat des de: <https://tribunadarqueologia.blog.gencat.cat/2017/10/20/primera-conferencia-de-la-tribuna-darqueologia-2017-2018-el-nucli-fortificat-de-puig-rom-i-el-seu-entorn-immediat-2014-2017>
- Subiranas, C. (1990). *Memòria científica del seguiment de les obres del pàrquing de la Plaça Major de Vic. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya* (No. 3078) [Inèdit].
- Subiranas. (1995). *Memòria de la intervenció arqueològica d'urgència a les dependències de l'antiga presó del Palau Episcopal, a Vic (Osona) Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya* (No. 2071). [Inèdit].
- Subiranas, C. (2004). L'excavació arqueològica a la plaça de la Catedral de Vic (Osona). L'església de Santa Maria la Rodona. *Tribuna d'Arqueologia*, 313–340.
- Subiranas, C. (2005). L'església de Santa Maria la Rodona de Vic, Osona. *Arqueologia Medieval: Revista Catalana d'arqueologia Medieval*, (1), 8–31. Consultat des de <http://www.raco.cat/index.php/ArqueologiaMedieval/article/view/254581>
- Sureda, N. (1978). El Río Ebro y los íberos en las fuentes antiguas. *Ampurias*, 38–40, 567–576.
- Surinyach, M. (1982). Pla especial de protecció i millora del Centre Històric de Vic. Vic: Ajuntament de Vic, [Inèdit]
- Tarrès, J. (2002). Un camí antic de Girona a Vic per les Guilleries. *Centre d'Estudis Selvatans*, 14, 223–234.
- Tenas, M. i Vila, L. (1996). Vil·la romana de Can Tarrés. Projecte Arqueològic. *Lauro*, 12, 47–70.
- Torrent, D. (1893). *Manlleu, croquis para su historia (1893)*. (Ed. Facsímil, Vic: Diari de Vic, 2.). Vic: I. de Ramon Anglada.
- Torrents, J. (2004). L'Ecomuseu del Blat. Un vell somni d'en Joan del Colomer. *Ausa*, 21(153), 411–428.
- Torres, J., Salvans, J., i Corominas, J. (2000). *Els camins ramaders del Lluçanès. Quaderns de Transhumància*. Lluçà: Solc.

- Travé-Allepuz, E., Ollich, I., i Rocafiguera, M. (2014). Les terrisseries i la producció d'atuell de cuina a Osona en època medieval: caracterització química i petrogràfica d'un conjunt de ceràmica grisa de l'Esquerda. *Ausa*, 26 (172.) 259-285.
- Trigger, B. (1989). *A History of archaeological thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vega, J. de la. (1984). Els camins històrics del sector occidental de Catalunya. Dins 5è Col.loqui d'Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, *Hannibal Pyrenaeum Transgreditur* (p. 89–132). Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans.
- Vicent, J. M. (1990). El debat postprocessual: algunes observacions “radicals” sobre una arqueologia “conservadora.” *Cota Zero*, 6, 102–107.
- Vicente, O. (2002): Memòria de la intervenció d'urgència a la Necròpolis de Can Branques (Orís, Osona). *Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya* (No. 4270). [Inèdit].
- Vidal, J. (2017). La col·lecció arqueològica de Josep Sala i Molas. *Ausa*, 28(179), 259–270.
- Vidal J. (2018). La correspondència entre Josep Gudiol i Cunill i Joan Serra Vilaró. *Pyrenae*, 49(2), 101–117.
- Vila, A. (1987). L'assentament paleolític del Castell (Vilanova de Sau). *Cypsela*, VI, 111–123.
- Vila, A., Estévez, J., Yll, E. (1982). Sis mil·lenaris de dinàmica econòmica abans del Neolític. *Ausa*. X (102-104). 55-60.
- Vilà, C. (1994). Una propuesta metodològica para el estudio de del concepto “Templo” en el marco de la concepción religiosa ibérica. *Pyrenae*, (25), 123–139.
- Villaronga, L. (1982). Les seques ibèriques catalanes. Una síntesi. *Fonaments*, 3, 135–183.
- Vita-Finzi, C; Higgs, E.(1970). Prehistoric Economy in the Mount Carmel area of Palestine. Site-catchment analysis. *Proceedings of the Prehistoric Society*, (36), 1–37.
- Vivó, D. (2015). *Les Societats Ibèriques de la Hispània Citerior durant els primers anys de Romanització (218-133 AC)*. [Tesi doctoral] Universitat de Girona. Consultat des de: <http://hdl.handle.net/10803/385283>

Zamora, M., i Baena, J. (2008). Los SIG en la arqueología española: Una valoración “CAA” del contexto actual. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología de La Universidad de Granada*, 20, 49–64. Consultat des de <http://revistaseug.ugr.es/index.php/cpag/article/view/125/110>

Zamora, J. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. (1787). Barcelona: R. Boixareu.

.